mehmet bayrak

EŞKIYALIK VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ

çağdaş gazeteciler derneği 1980 inceleme araştırma ödülü

EŞKIYALIK VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ mehmet bayrak

ÇAĞDAŞ GAZETECİLER DERNEĞİ
1980 İNCELEME – ARAŞTIRMA ÖDÜLÜ
(İnceleme Bölümüyle)

EŞKIYALIK VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ

(İNCELEME – ANTOLOJİ)

MEHMET BAYRAK

Birinci Baskı Mart - 1985

Yorum Yayınları : 4

Kapak Ümit SARIASLAN

Dizgi - Baskı YORUM Yayıncılık - Matbacılık.

Fevzi Çakmak Sok. 15/C Tel 29 61 20 — ANKARA

Oniki yıllık oluşum sürecinde bu çalışmanın heyecanını benimle birlikte yaşayan eşim Gülay, çocuklarım Devrim ve Özgür'le, konuya doğru yaklaşan tüm aydınlara...

BU KİTABIN YAZARI

Mehmet Bayrak, 1947'de Kayseri'nin Sarız ilçesinin Dallıkavak köyünde doğdu. İlköğrenimini köyünde, Ortaöğrenimini Kayseri'de, Yükseköğrenimini Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Bölümünde tamamladı (1969).

Kısa sürelerle Ankara ve İstanbul'da öğretmenlik, müze ve kütüphane memurluğu yaptıktan sonra yedi yıl süreyle TRT Muhabirliği görevinde bulundu.

1971 yılından beri çeşitli sanat ve kültür dergileriyle gazetelerin sanat sayfalarında yazan Bayrak'ın bundan önce kitap olarak yayımlanmış üç çalışması bulunuyor **Tevfik Fikret** (inceleme-1973), **Köy Enstitülü Yazarlar-Ozanlar** (inceleme-antoloji/1978), **Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar** (inceleme-1984)

M. Bayrak'ın, inceleme bölümüyle **'Çağdaş Gazeteciler Derneği 1980 İnceleme-Araştırma Ödülü**'nü aldığı elinizdeki çalışma dışında, **«Sözlü ve Yazılı Edebiyatta Gülmece ve Yergi Geleneği»** konulu yayıma hazır bir çalışması daha bulunuyor.

«Sosyal eşkıyalar, halkları için Napolyon ya da Bismark'tan daha önemliydiler ve haklarında özlem ve gurur dolu türküler yakıldı.»

E. J. HOBSBAWM

«İsyancılık, halk edebiyatında ezilen kitlelerin anti-feodal direniş ruhunun ideolojik ifadesini bulduğu şarkı, efsane ve destanlara malzeme sağlamıştır. Halk şarkılarındaki isyancı tipleri, halkın sahip olmak istediği bu özellikleri taşımış ve halkın kendi yapmak istediği eylemler gerçekleştirilmiştir. (...) İsyancı epiğinin birçok ulusun folklor mirasının önemli ve zengin bir parçası olduğu gerçeği, isyancı geleneğinin ulusal bilinçte ne derin izler bıraktığını kanıtlamaktadır.»

Dr. XENİA CELNAROVA

İÇİNDEKİLER

Önsöz XIII

HALK ŞİİRİNDE TOPLUMSAL OLAYLAR VE BAŞKALDIRMALAR (İNCELEME) 1

A — HALK ŞİİRİNİN VE TÜRKÜLERİNİN TOPLUM YAŞAMINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ 3

B — OSMANLI TOPLUM YAPISINDAN KESİTLER VE TOPLUM OLAYLARI 6

a — Maddi Temelleri 6
b — İdeolojik - Kültürel Temelleri 15
c — Feodalizmin Yarattığı Gerilim Ve Başkaldırılar 22
ç — Başkaldırı Ve Eşkıyalık Nedir, Boyutları Nelerdir? 24

C — BAŞKALDIRILARIN TÜRKÜ, ŞİİR VE DESTANLARA YANSIMA YOLLARI VE BİÇİMLERİ 30

a — Ayaklanma Liderlerinin Yandaşlarınca Yansıtılması 32
b — Lider - Ozanlarca Yansıtılması 34
c — Destanlar Yoluyla Yansıtılması 42
ç — Divan Şiiriyle Yansıması 45
d — Yönetim Yanlısı Şairlerce Yansıtılması 57

D — ANONİM HALK TÜRKÜLERİNDE BAŞKALDIRI 58

a — Başkaldırı Türkülerinin Yaygınlaşması 61
b — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Nitelikleri 62
c — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Düşünce Ve Estetik Dokusu 64
ç — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Halk Tarihi Açısından Önemi 66
d — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Özellikleri 66

E — HALK ŞİİRİNDE PROTESTO 69

F — GÜNÜMÜZ HALK ŞİİRİNDE PROTESTO 78

a — Yoksulluk; b — Emeğin ve üreticiliğin bilincine varma; c — Halka sahip çıkma, halkı uyarma; ç — Halkın sözcüsü ve ozanı olma bilinci; d — Halka güven ve kurtuluş umudunu aşılama; e — Kurtuluş yolunu gösterme

G — «DEMOKRATİK HALK TÜRKÜLERİNDEN İŞÇİ ŞARKILARINA» 90

a — Kavga ve Türkü 92
b — Halk Sanatının Kavgacı, Demokratik Yönü 92
c — Demokratik İçerikli Halk Türküleri 92
ç — Direniş Türküleri 93
d — Politik Şarkılar 93
e — İşçi Şarkıları Ve Marşları 94

H — KAYNAKLAR 95

I — TOPLUMCU YAZAR VE SANATÇILARDA «EŞKIYALIK» 97

— Kemal Tahir Ve Yaşar Kemal'in Eşkıyalık Üstüne Görüşleri 99
— Kemal Tahir'in Değerlendirmesiyle İlgili Birkaç Söz 103
— Çeşitli Kaynaklardan Değinmeler 107
— «Rüstemo» Şiiri Dolayısıyla Ahmed Arif'le Bir Konuşma'dan 108
— Milli Mücadele'nin Özel Çalışma Ve Örgütlenme Biçimleri 110
— Prof. Dr. İlhan Başgöz «Köroğlu Düzeni» 114
— Çeşitli Eserlerde Ve Osmanlı Resmi Belgelerinde Köroğlu 120
— Prof. Dr. Eric J Hobsbawm «Sosyal İsyancılar»dan 124
— Dr. Xenia Celnarova: «Avrupa Halk Edebiyatında Ve Yakındoğu Edebiyatında Eşkıyalık Konusunda Benzer Çizgiler»den 135

İ — TOPLUMCU OZANLARDA «EŞKIYA» VE «EŞKIYA TÜRKÜLERİ» 151

Sabahattin Ali, Ahmed Arif, Hasan Hüseyin, Erol Çankaya, Hasan İzzettin Dinamo, Niyazi Akıncıoğlu, İlhan Berk, Başaran, Ahmet Telli Abdülkadir Bulut, Hüseyin Başaran

BAŞKALDIRI VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ (ANTOLOJİ) 169

J — ÇEŞİTLİ YÖRELERDEN BAŞKALDIRI-EŞKIYA TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜLERİ 171

Hekimoğlu Türküsü ve Öyküsü 173
Şişmanoğlu Türküsü 174
Mican'ın Türküleri ve Öyküsü 174
Hasan'ın Türküleri (Drama Köprüsü) 175
Halil'in Türküleri (Çökertme) 176
Cemal'in Türküsü 177
Şerif'e Ağıt 178
İnce Mehmet Türküleri ve Öyküsü 179
Karayılan Türküleri ve Öyküsü 183
Şahin Bey Türküleri ve Öyküsü 185
İlhan Bey Türküsü ve Öyküsü 187
Gizzik Duran'ın Türküleri ve Öyküsü 188
Sandıkçı Şükrü Türküleri ve Öyküsü 190
Çete Türküsü ... 193
Urfa Çetelerinin Türküsü ve Öyküsü 194
Gerali Türküleri ve Öyküsü 194
Kürtali Türküleri ve Öyküsü ... 199
Mehmet Çavuş İle Kürtoğlu Türküleri ve Öyküsü 200
Mehmet Çavuş Türküsü ve Öyküsü 207
İslamoğlu Türküleri ve Öyküsü 208
Sinanoğlu Türküleri ve Öyküsü 212
Katırcıoğlu Türküleri ve Öyküsü 214
Kamaroğlu Türküleri ve Öyküsü 216
Hayışoğlu Türküleri ve Öyküsü 217
Koca Mustafa Türküleri ve Öyküsü 218
Ahmet Şükrü Üstüne Türkü (Yakını) 223
Paşa'nın Türküleri ve Öyküsü 223
Ferik Osman Türküleri ve Öyküsü 226
Arguvanlı Ali Türküsü 228
Eşkıya Bıdıkoğlu Destanı 228
Eşkıya Derviş Türküsü 229
Cello'nun Destanı, Türküsü ve Öyküsü 229
Abdo'nun Türküsü 232
Ahmed'in Türküsü ve Öyküsü 232
Hatipçioğlu Türküsü 233
Tekelioğlu Türküsü 233
Abalı Türküsü 234
Beypazarıdır Mekanımız Elimiz 234
Beypazarı Türküsü (Kırat Türküsü) 235
Çerkez Hasan Türküsü 235
Ahmet Çavuş Türküsü ve Öyküsü 235

İhsan Çavuş Türküsü ve Öyküsü 235
Hasan Çavuş Türküsü ve Öyküsü 236
Lâzların Türküsü ve Öyküsü ... 237
Boz Ahmedin Osman'ın Destanı ve Öyküsü 237
Boz Ahmet Türküsü 238
Sarı Mustafa Türküsü 238
Mustafa'nın Türküsü ... 239
Kara Hüseyin Türküleri ve Öyküsü 240
Çam Hasan'la Kocabaş Türküsü 241
Kozluk'un Türküsü ve Öyküsü ... 241
Şu Çavdır'ın Hanları Türküleri ve Öyküsü ... 242
Sebebim Tütündür Basın Kanıma Türküsü ve Öyküsü 245
Ay Karanlık Gece Vurdular Beni 245
Samaylı Çetesi Türküsü ... 246
Kasımoğlu Memedali Türküsü ve Öyküsü 246
Dersim Derler Elimize Türküsü 247
Cin Yusufoğlu Türküsü ve Öyküsü 248
Ofo'nun Türküleri ve Öyküsü 249
Molla Kerim Türküsü ve Öyküsü 250
Molla Ahmed Türküsü ve Öyküsü 251
Ali Molla (Gavur İmam) Türküsü ve Öyküsü 252
Deli Molla Türküleri ... 253
Gürcüoğlu Türküsü ve Öyküsü 253
Gadiroğlu Türküsü ve Öyküsü 255
Curoğlu Türküsü ve Öyküsü 256
Musa'nın Türküsü ve Öyküsü 257
Kadı Musa Türküsü ve Öyküsü ... 257
Eşkıya Musa Yırtıcı Türküsü ve Öyküsü 258
Kaz Ahmet Türküleri ve Öyküsü 259
Armanların Hacı Ahmet Türküsü ... 259
Çerkez Ali İle Kara Aptil'in Türküleri ve Öyküsü 260
Keloğlan Memed'in Türküsü ve Öyküsü 262
Teyfiğin Türküsü 263
Harmandalı Mustafa Türküsü 263
Kaymakçıların Ali Türküsü 263
Kamalı Türküsü 264
Ali Bey Türküleri ve Öyküsü 264
Bozan Bey Türküleri ve Öyküsü 265
Gündüz Bey Türküsü ve Öyküsü 267
Karataş Türküsü ve Öyküsü 267
Mehmedali'nin Türküsü ve Öyküsü 269
Türkmen Ali'nin Ağıtı ve Öyküsü 270
Hasan Beyin Ağıtı 271
İbrahim Beyin Ağıdı ve Öyküsü 272

Keki Ağa Türküsü ve Öyküsü 275
Dirgen Ali Ağıdı ve Öyküsü 276
Halil'in Ağıtı ve Öyküsü 276
Eşkıya Çolak'ın Ağıtı 279
Eşkıya Omar'ın Ağıtı ve Öyküsü 280
Eşkıya Deli Omar'ın Ağıtı ve Öyküsü 281
Araphasanlı Eşkıya Memed'in Ağıtı ve Öyküsü 284
Karsavranlı Ali Onbaşı Türküsü ve Öyküsü 285
Battal'ın Ağıtı ve Öyküsü 286
Kara Ziya Türküsü ve Öyküsü 287
Boz Ömer'in Ağıtı ve Öyküsü 288
Deli Hacı'nın Ağıtı ve Öyküsü 289
Alo'nun Türküsü ve Öyküsü ... 290
Demiroğlu Muila Hüseyin Ağıtı ve Öyküsü 293
Alokâhyaoğlu Kahraman'ın Ağıtı ve Öyküsü 294
Reşko'nun Türküsü ve Öyküsü 295
Çondo'nun Türküsü ve Öyküsü 298
Eşkıya Hüseyin'in Türküsü ve Öyküsü ... 299
A l t ı s ö ğ ü t Eşkıya Türküleri-Ağıtları ve Öyküleri 300

K — EFE-ZEYBEK TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜLERİ 309

Efe Türküleri ve Toplumsal Kaynakları 311
Atçalı Kel Memet Üstüne Söylenenler ve Öyküsü 312
Çakıcı Efe Türküleri ve Öyküsü 314
Çakıcı Efe ile Gök Veli Türküsü 319
Sepetçioğlu Türküleri ve Öyküsü ... 320
Köstekli Osman Efe Türküleri ve Öyküsü 322
Yörük Ali Efe Türküleri ve Öyküsü 328
Demirci Mehmet Efe Türküsü ve Öyküsü ... 331
Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe Türküsü ve Öyküsü 333
Sarı Zeybek Türküleri ve Öyküsü 334
Cafer Efe Türküleri ve Öyküsü 335
Gökçen Efe Türküleri ve Öyküsü 336
Alim Efe Türküleri ve Öyküsü 338
Hüseyin Efe Türküsü 345
Hüseyin Efe Türküsü ve Öyküsü 345
Kara Ahmetoğlu Hüseyin Efe Türküsü ve Öyküsü 346
Hüseyin ve Ali Zeybek Türküsü ve Öyküsü 347
Çavdarlı Murat Zeybek Türküsü 348
Kerimoğlu Türküsü ve Öyküsü ... 348
Kemalı Mehmet Efe Türküsü ve Öyküsü 349
Hasip Zeybek Türküleri ve Öyküsü 350
Melâl Zeybek Türküleri ve Öyküsü 351
Gosat Efe Türküsü ve Öyküsü 353
Pusluoğlu Mehmet Efe Türküleri ve Öyküsü 354

Gümüşdiş Efe Türküsü ve Öyküsü 354
Ali Efe Türküsü 355
Ali Efe Türküsü 355
Sarılarlı Ali Efe Türküsü ve Öyküsü 356
Satıların Ali Zeybek Türküsü 356
Kayman Ali Türküsü 357
Eyüp Zeybek Türküsü ... 358
Bakırlı Mehmet Efe Türküleri ve Öyküsü 358
Sadettin Efe Türküsü ... 359
Kör Bayram Türküleri ve Öyküsü... 360
İnce Efe Türküsü ve Öyküsü 361
Süleyman Efe Türküsü ve Öyküsü 361
Harmandalı Zeybek Türküsü 362
Yağcıoğlu Zeybek Türküsü ve Öyküsü 362
Bolu'dan İzmir'e Yol Bulamadım Türküsü 363

L — YÖNETİM YANLISI ŞAİRLERE GÖRE BAŞKALDIRILAR 364

Kalenderoğlu Türküsü ve Öyküsü 364
Haydaroğlu Türküsü ve Öyküsü 365
Şer Himmet Türküsü ve Öyküsü 366

M — DEREBEY BAŞKALDIRI TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜLERİ 367

Türkülerin Genel Değerlendirmesi ve Öyküleri 367
Kozanoğlu Ağıt ve Türküleri 368
Kozanoğlu-Çapanoğlu Türküsü 370
Çapanoğlu Destanı ... 371
Elbeylioğlu Türküleri ve Öyküsü 372
Boz Bey Türküsü ve Öyküsü 375
Ulaşlıoğlu Türküsü ve Öyküsü 376
Öyküsü Bilinmeyen Birkaç Derebey Türküsü 377
Hüsamoğlu Türküsü 377
Tahiroğlu Türküsü 377
Kantaroğlu Türküsü 377
Yaşar Bey Türküsü 377
Bekir Ağa Türküsü 377
Türkü 378

Sonsöz Yerine Bir Ek FOLKLOR VE SANAT 379

ÖNSÖZ

Halkımızın gerçek tarihinin bugüne kadar yazılmadığına inanıyorum. Çünkü halkın gerçek tarihinin yazılabilmesi, herşeyden önce halkın sözcülüğüne başvurmayı gerektirir. Halkın sözcülüğüne başvurmadan, ne halk olgusunu, ne de yarattığı toplumsal olayların gerçek boyutlarını kavrayabiliriz.

Bu nedenle, halkımızın gerçek tarihini yansıtacak olan; şiiri, türküsü, ağıtı, öyküsü ve destanıyla onun kendi ürünleridir.

Bu gerçekten yola çıkarak, halkımızın tarihine yeniden göz atıyor ve onun dili, onun teliyle yaşamının en çarpıcı yönünü, toplumsal muhalefetini aydınlatmaya çalışıyoruz.

Çalışmamızın omurgasını oluşturan «eşkıyalık» ya da daha doğru bir söyleyişle «başkaldırı», doğası gereği isyan, kan, gözyaşı, türkü ve ağıtla içiçedir. Nitelik ve nicelikçe büyük hareketler olmadıkları için kısa vadede başarı kazansalar da, uzun vadede örgütlü güçler karşısında yenik düşmeye mahkumdurlar. Ancak örgütlü kitle hareketlerine kazanıldıkları zaman kalıcı ve etkili olabilirler.

Bundan ötürü «eşkıya türküleri»nde başkaldırı, hüzün ve acı içiçe geçmiştir. Bunlar bir anlamda «acılı başkaldırı türküleri»dir. Ve toplumun somut olaylarından kaynaklandıkları için halkın toplumsal tarihi açısından büyük önem taşırlar.

Çalışmanın «inceleme» bölümünde; «başkaldırı» ve «eşkıyalık» kavramlarına tarihsel gelişimi içinde açıklık getirilmeye çalışılıyor ve halk şiirine yansımış yaygın halk hareketlerinden örnekler veriliyor. Temel amaç; Osmanlı toplum düzeni içerisinde ortaya çıkan toplumsal olayların maddi ve kültürel temellerini ortaya koymak ve bu olayların halk edebiyatındaki yansımasını göstermektir. İkinci bir amaçsa; halkçı -demokratik ve toplumsal içerikli halk şiirinin tarihsel süreç içerisinde gösterdiği gelişim-oluşum çizgisini yansıtmaktır.

Konunun aydınlatılması amacıyla, askerlikten vergiye ve üretim ilişkilerine dek çeşitli toplumsal olgulara; en basit bireysel eşkıyalıktan toplumsal halk hareketlerine ve protestolara; demokratik halk türkülerinden işçi şarkılarına dek çeşitli şiir, türkü, ağıt ve destanlara yer verilmiştir.

Çalışmanın «antoloji» bölümü, özellikle «eşkıya türkü ve ağıtları» üzerinde yoğunlaşmaktadır. Konunun değişik boyutlarıyla aydınlatılması amacıyla bölümün başına «Toplumcu Yazar ve Sanatçılarda Eşkıyalık» bölümü konmuştur.

Antoloji bölümünde yer alan eşkıya türkülerinin büyük bir bölümü ilk kez yayımlanmakta ve öyküleri ilk kez verilmektedir. Öyküler, türküleri daha da anlaşılır ve anlamlı kılmaktadır.

Çalışmalarım sırasında dikkatimi çeken bir şey oldu. Batı'dan çok daha zengin folklor ürünlerine sahip olan Doğu'dan toplayabildiğim eşkıya türkü ve ağıtları, son derece sınırlı kaldı. Sanıyorum bu, büyük ölçüde türkülerin o bölgenin diliyle yakılmış olmasından kaynaklanıyor. Çalışma, bu ürünleri de kapsayabilseydi kuşkusuz daha doyurucu olabilecekti.

Bilindiği gibi, başkaldıran kişinin halka malolmasına ve halk tarafından benimsenmesine koşut olarak, adı çevresinde yakılan türkü sayısı artar. Başka bir söyleyişle halk, kahraman olarak tanıdığı kişiyi özlem ve gurur dolu türkülerle ünlendirir ve yaygınlaştırır. Bu yüzden halk kahramanının ünü yayıldıkça, adı çevresinde üretilen türküler de çoğalır ve değişime uğrar. Böylece her biri ayrı özellikler taşıyan yeni türküler yani «varyant»lar doğar. Bu olgu, özellikle bizim çalışmamız açısından büyük önem taşıyor. Bunun içindir ki, çalışmada, ünlü başkaldırıcıların adı çevresinde yakılan türkü sayısı bazan 10'u buluyor. Bu da halkın değişik eğilim, beğeni, renk ve motiflerini yansıttığı için ilginç bir görünüm kazandırıyor türkülere.

Antoloji bölümünde, yaklaşık 300 dolayında eşkıya ve efe türküsüne ya da ağıtına yer veriliyor. Bunların büyük bölümünün öyküsü de aktarılıyor. Şimdiye kadarki antoloji ve halk türküleri kitaplarındaki eşkıya türkülerinin sayısının 10-15'i geçmediği gözönüne alınırsa, konunun önemi daha iyi anlaşılır.

Antoloji bölümü için yararlandığım başlıca kaynakları şöyle sıralayabilirim 1 — Cumhuriyet döneminde çıkmış folklor dergilerinin ve kitaplarının hemen bütünü (İl Yıllıkları dahil); 2— Türk Folklor ve Etnoğrafya Bibliyoğrafyasını tarayarak bulabildiğim değişik müstakil kaynaklar (Özellikle Halkevleri dergi ve yayınları); 3 — Pertev Boratav Hoca'nın 1940'lı yıllarda yaptırdığı, henüz yayımlanmamış lisans tezleri; 4 — Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Arşivi (Burada, Konservatuvar ve Milli Eğitim Bakanlığı için hazırlandığı halde DP döneminde yayımlanmayan, bir daha da günyüzüne çıkmayan bazı yayınlar ve Dr. Mehmet Tuğrul'un çeşitli derlemeleri bulunuyor); 5 — Konservatuvar derlemeleri ve TRT Arşivi; 6 — TRT Bölge Radyoları prodüktörlerinden bazılarının derlemeleri; 7 — Kendi derlemelerim.

Bu yoğun tarama ve derlemelere karşın, Antoloji'nin eksiksiz olduğu kuşkusuz söylenemez. Tersine her ilk çalışma gibi bunun da birçok eksiği olduğu açıktır. Halk arasında doğrudan yapılacak derlemelerin, halk türkülerinin bu kolunu da zenginleştireceği kesindir.

Bu arada, taramalarım sonucu elde ettiğim yayınlanmış ürünlerin tümünü kitaba alamadığımı belirtmeliyim. Yayımladıklarıma çok benzeyen ve daha önce yayımlanmış olan ünlü eşkıyalara ilişkin bazı varyantlara yer vermeyerek, sadece kaynaklarını göstermekle yetindim.

Halkın ürünleriyle emiştirerek, kaynaştırarak yaptığımız bu çalışma, sanıyoruz, hem halkımızı daha iyi tanımamıza yardımcı olacak, hem de halk türkü ve şiirlerindeki demokratik ve toplumcu özü ortaya koyacaktır.

Çünkü halkımız, binlerce yıllık tarihinde türküyle düşünüp, türküyle söyleşmeyi bir gelenek haline getirmiş. Çünkü, «bir türküdür Anadolu insanı...»

Mehmet BAYRAK

Halk Şiirinde Toplumsal Olaylar ve Başkaldırmalar

A HALK ŞİİRİNİN VE TÜRKÜLERİNİN TOPLUM YAŞAMINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

G i r i ş

Osmanlı toplum yapısı ve yönetim mekanizması üstüne bugüne dek değişik niteliklerde çalışmalar yapıldı.

Bu çalışmaların çok önemli bir bölümü dinci ve bireyci dünya görüşlerine dayanıyordu. Bu doğrultuda çalışma yapanlar, kendilerine temel kaynak olarak Osmanlı tarihlerini alıyorlardı. Hem bakış açısı, hem de kaynaklar bilimsel bir temele yaslanmayınca, yanılgı kaçınılmaz oluyordu.

Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmaların bir bölümünde, tarihlerle yetinilmemiş; **Mühimme Defterleri** ve **Şer'iyye Sicilleri** gibi kaynaklara yönelinmiştir. Bu tür çalışmalar esas kaynağa yöneldiğinden daha tutarlıdır. Ancak bu çalışmalarda da, olgulara yaklaşım ve yorumlama çoğu kez sağlıklı olmaktan uzaktır. Yine de, konuyla ilgili çalışmalara önemli kaynaklık edecek niteliktedirler. Bu kümeye giren çalışmaların temel yanılgısı, dar milliyetçi bir görüşle, soruna «Türk-gayrı Türk» konusu açısından yaklaşılmasından gelmektedir.

Başka alanlarda olduğu gibi, bu alanda da en tutarlı çlışmalar günümüzde yapılıyor. Yeterli olmamakla birlikte bu konuda önemli bir noktaya gelindiği kabul edilebilir.

Toplumcu dünya görüşüyle konuya yaklaşanlar ve sorunları işlerlik, uygulama açısından ele alanlar şu noktalarda birleşiyorlar Osmanlı toplum düzeni feodal ilişkiler üstüne kurulmuştur ve Osmanlı toplumunda görülen çatışmalar özünde sınıf çatışmalarıdır.

Feodallerin aynı zamanda büyük bürokrat olmalarından, üretim-yönetim biçiminin bazı bölgelerdeki farklılığından ve bazı başka nüanslardan dolayı buna «Osmanlı feodalizmi» de denebilir. Yönetim mekanizmasını da bu özellikler belirler. Feodal-bürokrat özdeşliği, Osmanlı feodalizminin en çarpıcı özelliğini oluşturur.

Osmanlı toplum yapısıyla ilgili detaylı bir irdelemeye girmeyeceğim. Ancak, «Osmanlı Devletinden Cumhuriyete süregelen üretim-yönetim biçiminin beşli şemaye (ilkel, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplum aşamalarına) giremeyeceği, daha çok Asya tipi üretim-despotizm olduğu» yolundaki düşüncelere katılmadığını belirtmeliyim. (*)

(*) Mete Tunçay'ın şu görüşlerine ben de katılıyorum «Osmanlılarda feodalite olmadığını savunanlar, özetle, (1) feodal modelin bu niteliği tartışmasız sayılan dünyadaki çeşitli örnekleri arasında bulunan farkları iyi bilmiyorlar gibi görünüyor (2) verdikleri karşı örnekler, Osmanlı tarihinin sınırlı bir zaman dilimine (örneğin 16. yüzyıla) ilişkin oluyor (diyelim 19. yüzyıldaki feodal-benzeri eşraf-âyân egemenliğine nasıl geçildiğini açıklamıyorlar); (3) Osmanlının öncelleri -Bizans ve Selçuklu İmparatorlukları -feodalken, ardılları da -T.C. ve irili ufaklı iki düzine devlet-beşli şema içinde gelişmelerini sürdürürken, bu geçici sapmanın nasıl olduğunu havada bırakıyorlar; (4) «başat»lıktan söz edebilmek için Osmanlı devletinin her köşesinde tekbiçimli bir üretim-yönetim bulunduğunu varsayıyor olmalılar, ama Balkanlarda ya da Doğuda -tarihte Kürdistan diye bilinen yörelerde-

Türkiye'de, kapitalistleşme süreciyle birlikte toplumsal yapıda ortaya çıkan değişim ve sınıfsal ilişkiler de yeterince biliniyor.

Tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi, toplumumuzda da insanların tarihi, sınıfsal mücadeleler tarihi biçiminde gelişiyor. Bu, son derece açık bir olgu. Bu sınıfların içinde yer alan ve onlara sözcülük eden sanatçılar da, değişik boyutlarla, temsil ettikleri insanların yaşam mücadelesini yansıtmışlar.

Bu gerçeğin en belirgin biçimde yaşatıldığı ürünlerse, halkın yarattığı ürünler. En başta da halkın **türküsü**, şiiri...

Alın Osmanlı toplum düzenini. Hangi ürün şu anonim dörtlükteki kadar güzel ve çarpıcı biçimde yansıtıyor bu düzeni :

Şalvarı şaltak Osmanlı
Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok, biçende yok
Yiyende ortak Osmanlı

Gerçek buyken, araştırmacıların toplumsal olayları değerlendirirken, bu olaylarda taraf olan halkın sözcülüğüne yani onun şiirine, türküsüne, destanına başvurmamaları, yer vermemeleri bu çalışmaları kısırlaştırmıştır.

Bunun için diyoruz ki, halkın sözcülüğüne yeterince başvurulmadığı için halkımızın gerçek tarihi yazılmamıştır daha.

Halkın ürünleriyle emiştirilerek, kaynaştırılarak yapılacak bir çalışma, hem halkımızı daha iyi tanıtacak, hem de halk türkü ve şiirlerindeki demokratik ve toplumcu özü ortaya çıkaracaktır.

Ne diyordu Bedri Rahmi «türküler» için

Ah bu türküler
Türkülerimiz
Ana südü gibi candan
Ana südü gibi temiz

Türkülerde tüter dağ dağ yayla yayla
Köyümüz, köylümüz, memleketimiz.
Ah bu türküler köy türküleri
Dilimizin tuzu biberi
Memleket ahvalini onlardan sor
Kitaplarda değil Türkülerde ara Yemen'i
Öleni kalanı gidip gelmeyeni
Ben türkülerden aldım haberi
Ah bu türküler köy türküleri
Mis gibi insan kokar mis gibi toprak
Hilesiz hurdasız çırıl çıplak
Dişisi dişi erkeği erkek

klâsik dönemlerinde bile feodalitenin işlemediğini söyleyemiyorlar.» **(M. Tunçay Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Partî Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt y, 1981, s. 133)

Kaşı kaş gözü göz yarası yara
Bıçağı bıçak.
Ah bu türküler köy türküleri
Karanlık kuyularda açılmış çiçekler gibi
Kiminin rayhasından geçilmez
Kimi zehir gibi zemberek gibi
(...)
Ah bu türküler köy türküleri
Ne düzeni belli ne yazanı
Altlarında imza yok ama
İçlerinde yürek var
Cennet misali sevişen
Cehennemler gibi döğüşen
Bir çocuk gibi gülüp
Mağaralar gibi inleyen

(Türküler Dolusu **Dol Karabakır Dol**-1974)

Gerçekten ayakları bu topraklara basan, bu topraklarla yoğrulmuş insanların canlı tarihi gibidir türküler... Köyümüz, köylümüz, memleketimiz dağ dağ, yayla yayla tüter türkülerde. Memleketin ahvali onlardan sorulmalı... Yemen çöllerinde kalıp gelmeyenleri, çeşitli nedenerle başkaldırıp dağa çıkan insanların yaşam serüvenini en iyi onlar ulaştırıyor bize...

Anadolu insanı yüzlerce yıllık tarihinde **«türküyle düşünüp türküyle söyleşmeyi»** bir gelenek haline getirmiş.

İsmet Zeki Eyüboğlu, Anadolu insanının bu önemli yanını şöyle vurguluyor :

«Bambaşka bir alınyazısı vardır Anadolu'nun. Toprağının çoraklığını, insanının çağlar boyunca sürüp giden öksüzlüğünü, kimsesizliğini türkülerle, yaratmalarla, yüreğinin derinliğinden kopup gelen şiirleşen buluşlarla dile getirmek, kendi varlığını öylesine bir yolla ortaya koymak ister gibidir. Nedendir bu yaratıcı çırpınışı, bu doğurucu kıvranışı bilmez kimse, öğrenmek de istemez pek. Şiirle konuşur, şiirle söyleşir Anadolu insanı. Şiirin girmediği bir yer yoktur Anadolu'da. Çorabını şiirle örer, yaşmağını şiirle oyalar, kilimini, cecimini, halısını, heybesini, atının kolanını, palanını, eyerini şiirle süsler; sevincini, yakınmalarını, özlemini, acısını şiirle döker ortaya, dilekçesini bile şiirle anlatır, sevgilisine şiirle seslenir, yergisini şiirle biçimlendirir. Anadolu insanı demek ozan demektir. Bu nedenle 'ozan insan' demeli Anadolu insanına.» (1)

Bu nedenle, **«Anadolu insanını anlamak, tanımak, türkülerini anlamakla, tanımakla olur»** dersek, sanıyorum yanılmış olmayız. Bunun içindir ki, **«Bir türküdür Anadolu insanı»** diyerek özetliyor görüşlerini Eyuboğlu.

İşte buradan yola çıkarak, bugüne dek gerçekte yaşamını türkülemiş, şiirleştirmiş Anadolu insanının yaşamına, toplumsal savaşımına, bireysel ve toplumsal başkaldırısına kapı açmak istiyorum. Yani halkın sözcülüğüne başvurarak yine halkın yaşamından kesitler vermek istiyorum. Toplumsal yaşam çok geniş bir alanı kucakladığından, biz daha çok toplumsal olaylar üzerinde duracağız. Bunun için de, belirli olay ve gelişmelerden kaynaklanan **anlatı türküleri ve şiirler** iyle, belirli olgulardan kaynaklanan **lirik türkülere** yaslanacağız. Toplumsal olaylar içerisinde bireysel ve toplumsal başkaldırı hareketleri çok yoğun bir yer tuttuğu için de, kuşkusuz daha çok bu doğrultuda örnekler vereceğiz.

B — OSMANLI TOPLUM YAPISINDAN KESİTLER VE TOPLUM OLAYLARI

a — Maddi Temelleri

Halk şiirindeki toplumsal olayları inceleyebilmek ve değerlendirebilmek için, öncelikle yüzyıllar boyunca Osmanlı feodalizminin yarattığı gerilim sonucu amansız, bir mücadeleye girişen ve dirlik kavgası veren emekçi halk sınıf ve tabakalarının sınıfsal konumuna bakmak gerekiyor. Toplumsal olayların boyutlarını kavrayabilmek, herşeyden önce bu ürünleri yaratan sınıfla öbür sınıfların bu dönemdeki sosyal durum ve ilişkilerini bilmeyi gerektiriyor. Ancak ondan sonra hem halkın mücadelesinin boyutları, hem de bu mücadelenin halk şiirindeki yansıması daha iyi değerlendirilebilir.

Daha önce de vurguladığımız gibi, tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi toplumumuzda da insanların tarihi, sınıfsal mücadele tarihi biçiminde gelişiyor. Bu sınıfların içinde yer alan ve onlara sözcülük eden sanatçılar da değişik boyutlarla, temsil ettikleri insanların yaşam mücadelesini yansıtmışlar. Kimi zaman bunu belirli sanatçılar yerine halkın kendisi yapmış. Anonim türküler ve destanlar böyle çıkmış ortaya..

Bunun için diyoruz ki, halk şiirinin yapıcısı, yaratıcısı halktır. Osmanlı'nın deyimiyle 'avam', 'reâyâ', 'beraya', 'kurra ahalisi' vb. Bu kesim, Türkiye'de kapitalist ekonominin gelişmeye başladığı 19'uncu yüzyıldan sonra 'köylü' adını alıyor. Özellikle tarım işçileri sınıfının oluşmasından sonra ortaya çıkan tutma, azap, bekâr, beylik, yanaşma, ırgat, çiftçi, rençber, kiracı, ortakçı, uşak ev uşağı gibi gruplar tüm bu kesimin içindedir. (Burada hemen bir gerçeği vurgulayalım. Kuşkusuz halk ozanları yalnızca köyden çıkmaz, ancak kasaba ozanlarının da köyle yakından ilişkisi vardır.)

Anadolu'da köylüler sürekli nüfusun çoğunluğunu oluştururlar. Üretimle yaratımda yük, genellikle onların sırtındadır. Böyleyken hiç bir zaman bu kesimin ürettiği, ortaya koyduğu normal yollarla onun cebine girmemiş. Her şeyden önce o, üretim araç-gereçlerinin gerçek sahibi olamamış.

Osmanlı'nın üretim nesnesi genellikle 'toprak'tır. Yani baş dirlik kapısı, toprak ve tarım ürünleridir. Bu nedenle Türkiye köylüsünde toprağın ayrı bir yeri, önemi vardır. Nice türküler yakılmış, şiirler düzülmüştür toprak üstüne.

Osmanlı döneminin egemen toprak düzeninin 'Osmanlı feodalizmi' olduğunu belirttik. Özellikle uygulama ve işlerlik açısından konuya yaklaşanlar; egemen toprak düzeninin, Osmanlıya özgü nitelikler taşıyan bir feodalizm olduğu noktasında birleşiyorlar.

Feodalizmde, üretim nesnesi olan toprak, büyük feodallerin güdümündedir. Osmanlı feodalleri genellikle bürokrat kesimden gelmedir. Padişah, veziriazam, vezirler, emirler, beylerbeyi, sancakbeyi, sipahibeyi, sipahiler vb. bu kesimi oluştururlar. Bu, Osmanlı'daki feodalizmin özgün özelliklerindendir.

Formüle etmek gerekirse, Osmanlı yönetim mekanizması içinde üretim nesnesi olan toprak şöyle üleşilmişti :

Memleket vilayetlere bölünüyordu ve vilayetler **beylerbeyi** ve **vali** denilen **büyük feodallerce** yönetiliyordu. Vilayetler de **sancak** ve **liva** denilen daha küçük birimlere bölünüyordu. Sancak ve livalar da **sancakbeyi** ve **mirliva** denilen **büyük ve orta feodallerce** yönetiliyordu. Bu birimlerin altındaysa **zeamet ve timar** denilen **orta ve küçük mülkiyetler** bulunuyordu. **Timar ve zeamet** sahipleriyse **timarlı sipahiler** ve **sipahilerdi.**

Kısaca Osmanlı devletinde topraklar üç bölüme ayrılmıştı

1 — **Kişisel mülkler** (Sultan tarafından kişilere verilen mülkler)
2 — **Vakıf araziler** (Dinsel yollarla edinilen büyük mülkler)
3 — **Devlete ait araziler** (Saray'ın ve askeri feodallerin ellerindeki araziler)

Başlıca üretici sınıf ise, bu topraklar üzerinde bir mülkiyet hakkı olmayan, geceli gündüzlü çalışıp emeğinin karşılığını artık değer biçiminde bu sömürgen sınıflara kaptıran köylülerdi.

Anadolu emekçisi;

Şalvarı şaltak Osmanlı
Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok biçende yok
Yiyende ortak Osmanlı

derken, bu gerçeği dile getiriyordu.

Halk Edebiyatının hem yazılı, hem de sözlü ürünleri arasında, üretim ilişkilerini ve zengin-yoksul ikilemini anlatan yığınla örnek verilebilir. Bunlardan yalnızca birkaçını vermekle yetineceğim.

Yazarı bilinmeyen şu destanda, yoksul köylülerin durumu yansıtılırken, yöneticilerin baskı ve ezgisi de eleştiriliyor :

Âlemi yaradan yetiş imdada
Kati çok bunda (1) kaldı fukara
Günden güne oldu zulüm ziyade
Bir acayip halde kaldı fukara

Haneye dokuz yüz düştü salyana (2)
Şüphe yok eriştik âhır zamana
Niceler muhtaç oldu aziz nâna
Elleri koynunda kaldı fukara

Fukarada yoktur koşmaya öküz
Hafta sekizdir amma teklif dokuz
Aldığı pahalı sattığı ucuz
İşte böyle müflis kaldı fukara

Biraz ekin eker, biraz kaldırır
Anı da şahnaya (3) yarı böldürür
Çifti dağıtmayı göze aldırır
Elleri koynunda kaldı fukara

Şahnalar gelir harman gezerek
Sanki tohum vermişler müşterek
Yarı koymaz, yarıcılık diyerek
İşte böyle müflis kaldı fukara

---

1 — Bun bunalım
2 — Salyane yılda bir alınan vergi
3 — Şahne harman bekçisi, ekin koruyucusu

Zengin-yoksul çelişkisi üzerine kurulan destanlar da geniş bir yer tutar Halk şiirinde.

İşte **Aşık Veli** adında birinin bu türden destanından birkaç dörtlük

Zengin ile fakirin hâlin söyleyim
Zengine koç kuzu kurban ederler
Fukarayı hiç hesaba katmazlar
Zengin için söyleyip seyran ederler
(...)
Zengin emrederse devirir dağı
Fakirin yanında durmaz çırağı
Zenginin aşına koyarlar yağı
Fakirin aşına da soğan ederler
(...)
Aşık Veli söyler sözü düş gelir
Fakir ölür gözlerinden yaş gelir
Zengin ölür mezarına taş gelir
Fakire bir çalı nişan ederler

(ÇORUMLU, sayı 36-37 1942)

1897 yılında Merzifon'un Harız köyünde doğan ve çok yoksul bir yaşam sürdürdükten sonra 1956 yılında aynı köyde ölen **Âşık Ali Baki** ise bu karşılaştırmayı şöyle yapıyor

Zenginler dünyada giyer kuşanır
Fakir gömleğine bezi bulamaz
Zengin kuş tüyüne yatar döşenir
Fakir de minderde bezi bulamaz

Zengin arabasın dağdan aşırır
Fakir de ovada yolun şaşırır
Zengin ocağında kuzu pişirir
Fakir beslemeğe kazı bulamaz

Zenginin yediği baklava börek
Fakir de bulamaz haşhaşlı çörek
Zenginin yağ ile beslenir yürek
Fakir mandasına tuzu bulamaz

Zenginin şişinde kebap pişiyor
Fakirin elinden somun düşüyor
Zenginler faytona binip yaşıyor
Fakir de önünde izi bulamaz

Zenginin yediği buğday ekmeği
Fakir de bulamaz darı kepeği
Zenginler besliyor çifte köpeği
Fakir kapısına tazı bulamaz

Zenginin yahnisi ocakta taşar
Fakir bir ekmeğin peşinde koşar
Zenginin atı var yokuştan aşar
Fakir de şaşırmış düzü bulamaz

Zenginler daima bolluğa dalar
Fakirin gönlüne kasavet dolar
Zenginler evinde hem radyo çalar
Bu Ali Baki **de sazı bulamaz**

Kısaca, köylünün anlatımıyla köylünün durumu şuydu

Çıksam dağa ayısı var, kurdu var
Düze insem sıtması var, derdi
Köye gitsem tahsildarın derdi var
Şaştım ağam bu salgının elinden
(...)
Harmana saçılmış bir yüklük çöğen
Kaşına konulmuş bir kucak geven
Demirsiz bir saban, bir dişsiz döğen
Şaştım ağam bu salgının elinden

Bu bir dönemin anlatımıdır bir bakıma. Avcının önünde geyiğe dönmüş insanların hali.

Tüm bunların üstüne bir de kıtlık bastırınca, yaman olur yoksulların durumu

Zenginler buğdayı evine tıktı
Vesika diyorlar bir karne çıktı
Kıtlığı görenler canından bıktı
Şimdi fukaranın hali yamandır

Kayseri üstüne çöktü bir duman
Tarihler de yazmaz böyle bir zaman
Tez yetiş imdada Hızır el'aman
Şimdi fukaranın hali yamandır

(Ali Rıza Önder Halk Şairi Osmancıkoğlu Kıtlık Destanı'ndan, Erciyes, sayı 40,41/ 1946)

Feodal düzenin ve bunun ideolojisi ümmetçiliğin insanı çileden çıkaracak esasları vardı. Hasbelkader saraya kapılanmış birine dayanıp da bir 'timar ve zeamet' ele geçirenlerin işi işti. Köyü ve kasabayı koruma işini ele geçiriyor ve gerekirse -gene emekçiden çıkacak- başkaldırıcıya karşı asker toplamak ve saldırıya geçmek gücüne erişiyorlardı.

Bilindiği gibi İslam hukukunda malın· mülkün gerçek sahibi Tanrı'dır. Ancak Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi (zıllullah) yani halife, onun adına bu mülkü istediği biçimde kullanabiliyordu. Bu bakımdan insanların geleceği bu «yeryüzü allahları»na bağlıydı. Üstelik bir de «vakıf» kurumu diye bir şey vardı. Bir mal vakfedildikten sonra, padişahca geri alınamazdı. Bu nedenle vakıf işi iyiden iyiye kötüye kullanılacak bir işti. Saraya ve kollarına çöreklenenler de, padişah efendi kızdığında kendilerine verilen taşınmaz malı geri alamasın diye, zaman kaçırmadan, gereğinde yüklerce yıl geliri 'evlad u ıyal'ına kalacak biçimde vakfediyordu. (Vakıf kayıtlarını ve vakfiyeleri inceleyecekler bunun sayısız ilginç örneklerine rastlayacaklardır.) Vakıf araziler üzerinde çalışan emekçiler de (reâyâ) kendilerine yeni dirlik kapısı bulma haklarından yoksundular. (2)

Sovyet tarihçisi Tveritinova, Osmanlı yönetim mekanizması ve üretim ilişkilerindeki gerçek durumu şöyle belirliyor.

«Osmanlı sultanının mülkün ve yönetimin tek sahibi olması aslında bir formülden ibarettir. Gerçek durumsa böyle değildi. Büyük devlet memurları, vezirler yani feodal eşraf ve Osmanlı devletinin aristokrasi zümresi Sultan namına devleti idare ediyordu; Sultanın rolu bu dereceye kadar indirilmiş bulunuyordu. Osmanlı devletinin siyaseti, yüksek feodalite zümresi menfaatine uygun bir biçime sokulmuştu.» (3)

Ve ekliyor **«Müftü Ebusuud gibi din adamları, (Kanunnâme-i Cedîd) gibi kanunnamelerle feodalizme dinsel kılıflar hazırlamışlardı.»**

Kısaca r e â y â n ı n durumu şuydu

a — Feodal yasa, reâyâya toprak sahibi olma hakkını vermemişti,

b — Reâyâ elde ettiği ürünlerden büyük bir bölümünü beye verirdi,

c — Reâyâ yer değiştirme özgürlüğünden yoksundu; zoraki çalıştırma geçerliydi,

ç — Ağanın toprağında çok ilkel koşullar altında çalışmaktaydı.

d — Reâyâ, sipahi beyinin buyruğu altında asker olarak savaşlara katılmak durumundaydı,

e — Reâyâ, kendi işlerinin dışında beyin istediği işlerde çalışmak zorundaydı. (4)

Askerlik denince, Osmanlı dönemindeki askerlik serüvenini anımsamamak mümkün değil. Osmanlıda emekçiler yaşamları boyu askerdir, istendiği zaman istenen yere gitmek zorundadırlar. Bu yüzden askerlik olgusu da Halk türkü ve şiirlerinde önemli bir yer tutar.

Kocası bitmez tükenmez savaşlara gidip gelmeyen bir kadın şöyle yakınıyor :

Bağlar harap oldu, bülbül ötmüyor,
Ömrüm, günüm bitti, hasret bitmiyor.
Kuşa mektup verdim o da gitmiyor.

Tez gel ağam tez gel, gel de gene git,
Açtığın yaraları sar da gene git.

Bir ana da şöyle sesleniyor çocuklarının ardından

Oğul uşak yetiştirdim on tane
Aldı hepsin bırakmadı bir tane
İkisini verdim Yemen **çölüne**
Üç tanesi kılınç taktı beline
Üçü düştü zaptiyenin eline

İkisini aldı, bilmem neyledi
Zaman bize bunu böyle eyledi
Ağlamaz da bu gözlerim güler mi
Acep bize bir gün bir el erer mi?

Halk türkülerinde askerlik denebilir ki «Yemen»le özdeşleşmiştir Askerlik denilince hemen Yemen akla gelir. Bir bakıma Yemen, askerlikte bir simgedir. Ruhi Su, bu olguyu «Yemen adıyla simgelenen ve yurdu dullarla, ağıtlarla dolduran bitmez tükenmez askerlik dönemi» olarak nitelendiriyor. Bu bakımdan Osmanlı'da askerlik hemen şu dörtlüğü çağrıştırır :

Bura Yemendir
Gülü çemendir
Giden gelmiyor
Acep nedendir

Çukurova yöresinden **Memet** ile **Memiş** adlı iki kardeş üstüne kız kardeşlerince yakılan «Yemen Ağıdı» ise bu türün en güzel, en çarpıcı örneklerindendir.

Kara çadır is mi tutar
Martin tüfek pas mı tutar
Ağlayalım anam bacını
Elin kızı yas mı tutar

Günden yanı soldu m'ola
Yerden yanı uldu m'ola
Memedimin ala gözün
Karıncalar oydu m'ola

Basma fistan kirlenirse
Başta püskül fırlanırsa
Ya kimlere baba desin
Senin bebek dillenirse

Gitme Yemene Yemene
Karışın toza dumana
Mektubunu sal kardeşim
Bacını koyma gümana

Gitme Yemene Yemene
Yemen sıcak kahve pişer
Asker talime çıkınca
Aceminin aklı şaşar

Gitme Yemene Yemeen
Yemen sıcak dayanaman
Tan borusu er vurulur
Sen cahalsın uyanaman

Tarlalarda biter kamış
Uzar gider vermez yemiş
Çöl Yemende can verenler
Biri Memet biri Memiş

Askerlik olgusunu daha duygusal planda işleyen türkülerin sayısı da az değil. Bunun en güzel örneklerinden biri de şu

Karlı dağlar karanlığın bastı mı
Kahpe felek ayrılığın vakti mi

Karlı dağlar yüce dağlar ne olur
Asker yarim gelse yarelerim eyolur

Bir bulut kaynıyor Sıvas elinden
Ucu telli mektup gelmez yarimden

Karlı dağlar yüce dağlar ne olur
Asker yarim gelse yarelerim eyolur

Bir başka halk türküsündeyse söyle dile getiriliyor bu olgu

Padişaha söylen yâri göndersin
Bu kanunu bu zagonu döndersin
On seneyi bir seneye indirsin
Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz'de

Emekçilerin çileli yaşamı böylece sürüp giderken, zalim ve gaddar memurların keyfi bir tutumla halkı ezmesi (dövmesi, saçını sakalını kesmesi gibi) buna karşılık halkın kendini savunamaması; vali, vezir, bey ve mültezimlerin keyfi ve ağır vergiler almaları gibi olaylar bu yaşamı daha da güçleştiriyordu.

«Hiç bir şeyden haberleri olmayan fakat ceplerinde biraz paraları, ağıllarında sığırları, koyunları; ahırlarında atları bulunan kimselere hatır ve hayallerinden bile geçirmedikleri cürümler ve cinayetler isnad olunarak her şeyleri müsadere olunuyordu». (5)

Yeri gelmişken Osmanlının vergi sistemine kısaca değinmekte yarar var. Çünkü Osmanlı yönetim mekanizmasında vergiler önemli ve anlamlı bir yer tutuyor. Ayrıca halkı yönetimle karşıkarşıya getiren en önemli etkenlerden biri de vergiler. Üstelik Osmanlı dönemindeki köylü ayaklanmalarına kaynaklık eden maddi etmenlerden biri de ağır vergiler oluyor.

İslam hukukuna (şeriata) göre, halktan dört tür vergi alınması öngörülüyordu Öşür, haraç, cizye, zekât. Ancak bu vergiler uygulamada kat kat fazlasına çıkarılmıştı.

Hazineye ve özel kişilere ait toprakların vergilerini beytülmal yani hazine, tımarların vergilerini de tımar sahipleri alırlardı. Daha önce vilayet zimamdarlarının yani il yöneticilerinin ve tahsildarların insiyatifine bırakılan vergiler, 16'ncı yüzyılın sonlarında mültezimlere bırakılıyor. Bâbıâli vilayetlerde vergi toplama hakkını satmaya başlıyor. Böylelikle köylüler, her şeyden önce kendi kazançlarını düşünen haris, açgözlü, vurguncu mültezimlerin eline bırakılıyor.

Böylece, «Osmanlı yönetiminde köylü ve çiftçi halk, feodallere ve aracı yoluyla devlete karşı katmerli ve karışık sistemiyle muazzam askeri feodalite ve devlet makinesinin bütün ağırlığını omuzlarında taşıyordu.» (6)

Ayrıca 16'ncı yüzyılın özellikle ikinci yarısında ücretli askerin sayısında büyük bir artış oluyor ve devlet gelirleri ordunun ve Sarayın masraflarını karşılayamaz duruma geliyor. 1596'da bütçe açığı devletin yıllık gelirinin iki katını geçiyor. Osmanlı yönetimiyse bu mali bunalımdan kurtulmak için devlet topraklarını daha da yoğun biçimde mültezimlere teslim ediyor. Böylelikle tımar ve zeamet yöntemi giderek anlamını yitiriyor. Hükümetin ve feodallerin giderek artan para gereksinmeleriyse, bu parayı bulmak için her türlü yola, hileye ve dalavereye başvurmalarına yolaçıyordu.

Kısaca Osmanlı yönetimi ve feodaller gelirlerini artırmak için halkı mültezimlerin eline bırakmış, mültezimlerse bu vergilerin boyutlarını alabildiğine genişleterek halkı canından bezdirmişlerdi.

Osmanlı tarihçisi Selanikî **«Fevkalade vergiler memleketin vilayetlerinde raiyeleri o dereceye getirdi ki, dünyadan nefret ediyorlar»** yolundaki sözleriyle bu gerçeği yansıtıyordu. Selanikî, **«hâkimlerin ve kadıların memleket raiyelerine musallat olduklarını»** da ekliyordu. (7)

Mustafa Akdağ, Kanuni'nin «vergi kanunnâmesi»ne ve Osmanlı düzenliğine karşı çıkan kitlelerin, yoğun biçimde tepki gösterdiklerini ve ayaklandıklarını belirtiyor. Akdağ şöyle diyor «16. yüzyılda her tarafta, halk ile hükümet memurları arasında anlaşmazlıklar gittikçe büyümekteydi. Reâyâ. özellikle 'ekâbir haslarının' vergilerini toplayan memurlara karşı ayaklanıyordu. (...) Bazı köyler de, hass-ı hümâyûna ait vergileri vermedikleri gibi, içlerine hiç bir hükümet memurlarını almıyorlardı.» (8)

İşte bunun içindir ki, Halk şiirinde yoksul kır emekçileriyle mültezimlerin ilişkilerini yalın biçimde dile getiren çeşitli ürünlere rastlanır. Özellikle «âşâr» ya da halk arasındaki adıyla «öşür» vergisi, birçok şiire ve destana konu oluyor. Bu vergi, sözde toprak ürünlerinden harmandan sonra onda-bir oranında alınırdı. Oysa halktan alınan öşür hiç bir zaman Osmanlı kanunnamelerindeki oranları tutmazdı. Aslında Osmanlı yönetimi vergi toplama yetkisini mültezimlere vermekle zaten bu korkunç oyuna olanak vermişti. Bu tür destanlar, Osmanlı yönetimince halka yüklenen vergilerin halk üzerinde nasıl derin ve onulmaz izler bıraktığını çarpıcı biçimde yansıtıyor.

Silleli Nigârî'nin «A'şar Destanı» bunun ilginç örneklerinden biri

Bütün malın aldın ey kanlı zâlim
Şikâyet ederim Hüda'ya seni
Garip Mecnun gibi perişan hâlim
Şu fâni dünyada ağlattın beni

Ezelden cinsinde meymenet yoktur
Ettiğin işlere ah eden çoktur
Cümlenin rızkını verici Haktır
Görmedim sen gibi bir alçak deni

Kendini bilmeyen it yer yer gider
Çevirdi ağyarlar etrafım yeder
Cenabım saklasın bundan da beter
Bana hasm olanın kapansın evi

Gör neler işledi ol yüzü kara
Açtı derûnuma onulmaz yara
Düştüm bülbül gibi ben âhüzâra
Gözlerine insin belâ dumanı

Helâl, haram demez aldığın yudar
Bu kadar eşyayı bilmem ki nider
Hemen marifeti vurgunluk eder
Aldı ben fakirin eldeki varı

«Çiftçi» ile «Mültezim»in karşılıklı söyleşmesi biçiminde oluşturulan başka bir destandaysa sorun çok daha yalın ve çarpıcı biçimde anlatılır. Destanın sonunda çiftçi karısıyla dertleşirken sözü şöyle bağlar

Deminden kuşluk öşürcüler geldiler
Zahirem samanını bütün aldılar
Bir tek yaba ile beni saldılar
Değirmen mi, tohum mu kaldı avrat?..

Nazım Hikmet'in anlatımıyla özetlersek :

Âl Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
Kırık testiler susuz
su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.
Yolcu, yollarda topraksız insanın
ve insansız toprağın feryadını duyar idi.
.....
Velhasıl hünkâr idi, timar idi, rüzgâr idi
ahüzâr idi.

(N. Hikmet Şeyh Bedreddin Destanı)

Nazım'ın vurguladığı gibi bu toplumsal ortamı; iktidarını perçinlemeye çalışan hünkârlar; köylünün göz nuru, alın teri üstüne kurulan **timarlar, zeametler** ve bunların sahipleri **sipahiler** ile ahüzar içerisinde yaşayan koskoca bir **yoksul halk kitlesi** simgeliyordu.

b — İ d e o l o j i k K ü l t ü r e l T e m e l l e r i

Toplum olaylarını irdelerken, maddi temellerini getirip ideolojik -kültürel temellerini getirmemek kuşkusuz yanlış olur. Çünkü ne denli maddi temellerle içiçe olursa olsun, çeşitli toplum oylarının, bu arada halk ayaklanmalarının kaynaklarını gösterirken ideolojik etkenlere de değinmek gerekiyor.

Bilindiği gibi feodalizmin ideolojisi ümmetçiliktir. Ve öteki feodal toplumlarda olduğu gibi Osmanlılarda da feodalizme, despotluğa kitle tabanı yaratılmaya ve temelleri sağlamlaştırılmaya çalışılırken en çok kullanılan araçlardan biri de dinler, mezhepler, daha geniş bir söyleyişle inanç sistemleri olmuştur. Sınıflı toplumlarda dinsel inançlara kendi çıkarları doğrultusunda bir içerik kazandıran egemen çevreler, hemen her çağda ve dünyanın her yerinde bu kurumları kendi sınıf-

sal çıkarları için kullanmışlardır. Kitleleri koşullandırmada büyük bir yeri ve etkinliği bulunan bu kurumlar, yine her dönemde egemen üretim ilişkilerine ve mülkiyet biçimlerine uyarlanmış ve devletin politikasına uydurulmuştur.

Çağdaş düşünce sistemlerinin ve değer yargılarının bulunmadığı dönemlerde bu kurumların daha bir önemi vardı. Çünkü yönetici kesimlerin başlıca sömürü ve baskı aracıydı o dönemlerde din. Toplumlar değiştikçe dinler de değişmiş ve yeni toplum biçimlerine uyarlanmıştır. Ancak bu değişme de, yeni toplumda ortaya çıkan yeni egemenlerin istemlerine uygun bir değişmedir.

Egemenlerin yedeğindeki din kurumlarının temel göreviyse, mevcut toplum düzenlerinin, buna bağlı olarak mülkiyet ilişkilerinin, zengin-yoksul, efendi-köylü ayırımının değişmezliği, kaçınılmazlığı inancının yayılması, yerleştirilmesi, benimsetilmesidir.

İşte bu temel ilkeyi iyi bilen ve bu stratejinin önemini algılayan Anadolu egemenleri, Osmanlı döneminde -hatta bugün bile- aynı araca alabildiğine başvurdular, başvuruyorlar.

Bu gerçeği kanıtlamak için yalnızca iki örnek vereceğim.

Bir üleşim-paylaşım ve genişleme kavgasından başka bir şey olmayan Osmanlı-Safevi savaşlarında, emekçi kitleleri yanına alamayan Osmanlı hanedanı, kamuyu kırbaçlayıp harekete getirmek ve egemenlerin çıkar savaşlarına araç edebilmek için güdümündeki **Müftü Hamza Efendi** ve öteki ulemaya şöyle bir fetva yayımlatıyor.

Fetvada Kızılbaşlar; a — şeriat ve Muhammed'in sünnetine hakaret; b — İslâm dini ve Kur'an'ın tahrifi; c — dinin yasakladıklarını mübah kabul etmek; ç — Kur'an ve öteki şeriat kitaplarına hakaret ve saygısızlık; d — Osmanlı ulemasını aşağılama, küçültme; e — camileri tahribetme; f — Ebu Bekir ve Ömer'in halifeliklerini inkâr etme; g — Muhammed'in karısı Ayşe'ye iftira etmek, sövmek ve İslamiyetin öteki kurallarına uymamakla suçlanıyor ve fetvaya şöyle devam ediliyordu

«Onların burada bahsedilen ve bunlara benzeyen öteki kötü sözleri ve hareketleri benim ve öteki bütün İslâm dininin âlimleri tarafından açıkça bilinmektedir. Bu nedenlerden ötürü şeriat hükmünün ve kitaplarımızın verdiği haklarla, bu topluluğun kâfirler ve dinsizler topluluğu olduğuna dair fetva verdik. Onlara sempati gösteren, batıl dinlerini kabul eden ve yardımcı olanlar da kâfir ve dinsizdir. Bu gibi kimselerin topluluğunu dağıtmak bütün Müslümanların vazifesidir. Bu arada, Müslümanlardan ölen kutsal şehitlerin yeri cennet-i âlâdır. O kâfirlerden ölenler ise, hakir olup cehennem dibinde yer tutacaklardır. Bu topluluğun durumu kâfirlerin (kitap sahibi Hristiyan ve Yahudilerin) halinden daha kötüdür. Bu topluluğun kestiği veya gerek şahinle,

gerek okla, gerekse köpekle avladığı hayvanlar mundardır. Onların gerek kendi aralarında gerekse başka topluluklarla yaptıkları evlenmeler muteber değildir. Bunlara miras bırakılmaz. Sadece İslâmın Sultanının, onlara ait kasaba varsa, o kasabanın bütün insanlarını öldürüp mallarını, miraslarını, evlatlarını alma hakkı vardır. Ancak bu toplamadan sonra onların tövbe ve nedametlerine inanmamalı ve hepsi öldürülmelidir. Hatta bu şehirde onlardan olduğu bilinen veya onlarla birlik olduğu tesbit edilen kimse öldürülmelidir. Bu türlü topluluk hem kâfir ve imansız hem de kötülük yapıcı kimselerdir. Bu iki sebepten onların öldürülmesi vacibdir. Dine yardım edenlere Allah yardım eder, Müslümana kötülük yapanlara Allah da kötülük eder.» (9)

Bu fetva ile yetinilmemiş, **İbni Kemal** adlı başka bir Osmanlı âlimine de **«Risâle lil Mevla»** adlı bir risale yazdırılmıştır. Bu risalede de, şiiliğin sünni mezhebince reddedildiği ve şiilerin öldürülmesinin caiz olduğu kamuya duyuruluyordu.

Osmanlı egemenleri burada sözde Tanrı ve din adına, ama gerçekte kendi çıkarları için dini ve dinsel kurumları kullanarak 1514'te 50 bin Aleviyi katlettiler.

Türkiye'de egemen sınıfların dinsel kurumları çıkarları için kullanırlarken sürekli olarak sünnilikten yararlandıkları, daha doğrusu sünniliği kullandıkları açıktır. Çünkü sünnilik Osmanlıda egemen sınıfların temel ideolojisiydi. Bunun içindir ki, sünnilik Saray ve illerdeki egemen çevrelerde örgütlenirken, yine illerde Mevlevlik, kasaba çevrelerinde Bektaşilik ve köysel kesimlerde de Alevilik örgütleniyordu.

Bu gerçeği, Halk, Tekke ve Divan Şiiri örneklerinde açıkça görebilirlz.

Soruna gülmece ve yergi açısından yaklaşan Ferit Öngören, bu gerçeği şöyle yurguluyor

«Tarikatlar belirli bir dünya görüşünün okulu, yayıcısı, siyasi iktidara yönelmiş bir örgütlenişi olarak, günümüzün hem üniversitelerini, hem de siyasal partilerlni karşılarlar. (...) Bektaşilik, Sünni tarikatlar karşısında, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ana muhalefet partisi yerine görülebilir. Bektaşilik, bu muhalefet sonucu, yaygın bir yergi ve gülmece geleneğinin yaratılmasına önayak olmuştur. Ünlü Bektaşi fıkraları, bu sosyal örgütlenişin en belirgin örneklerldir.» (10)

Osmanlı Mühimme Defterleri'nde, bugün olduğu gibi, emekçiler arasında yaygınlaşan çeşitli düşüncelerin ve kitapların izlenmesi, kovuşturulması konusunda sayısız buyruk vardır. Bunların başında da Kızılbaşlık ve Rafızilik geliyor.

Ahmet Refik Altınay, **«Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik»** adlı eserlnin daha girişinde şöyle diyor

«Türkiye'de dini hareketler iki noktada bariz bir şekilde kendini gösterdi. Evvelâ Rumeli'de Bektaşilikle, daha sonra Anadolu'da Rafızîlikle... Bektaşilik, Osmanlı idaresinde tasvip ve hatta babaları izaz ve tebcil edildi;fakat Rafızîlik, Acem düşmanlığıyla' bir telakki edildiği için, intişarına hiç bir zaman meydan verilmedi ve daima kanla ve ateşle bastırıldı.» (11) (*)

Şeyh Mahmud Hüdayi Efendi adında biri padişaha yazdığı yazıda, **Şeyh Bedreddin** olayı konusunda bilgi verdikten sonra şunları söylüyor:

«Docalar dimek ile maruf olan köylerde ve her daim fesad kasdından hâli değillerdir. Ve Kızılbaş ile birdir. Matekaddemden mabeyinlerinde muamele ve muahedeleri vardır. Hatta orada olan sipahiler Kızılbaş seferi oldukda anlara emir oldukda kimisi timardan feragat itmişdir ve kimisi kılıncı mühürleyüb gitmişlerdir, (Timar hatırı içün ere kılınc çekmeyüz) deyu. Asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri yokdur. Müslümanlardan bir âdem öldirmek kâfir öldirmek kadarınca gazâ bilürler rafizîlerdir. Menba-ı fesad ve menşe-i fitnedirler. Çokluk taifedir. Ve içinde yer yer şeyhleri namında şeytanları vardır. Daima ihlâl ve idlâl üzerinedir. Ve yer yer ışık zaviyeleri vardır. Anlar dahi harabdır. Ve ol taifeye **Simavnî** dirler. Zira ol mahalde şeyhlerine de **Simavî** dirler imiş. Âşikâre ve alâniyyeten erbab-ı Çiharyar'e ta'n iderler. Ve ışık taifesi ve anların habassiyyeti vasıf olunmaz. Her daim Kızılbaşın zuhur ve intişarın temenni iderler idi. Elhamdülillah aksi oldu ve hâlâ (hak ancalar olmaz, gene fırsat Şahındır) dirler imiş. Bu makule Revafızdır. Ve melâhide ve zenadıkadır. Fırsat esirleridir.» (12)

Ahmet Refik Rafızilik ve benzeri düşüncedekilere karşı uygulanan yoğun kıyım ve kırımı anlatırken şöyle diyor:

«Rafızîlerin (defter idilüb) öldürülmeleri, bazılarının (Kızılırmağa ilka) -yani Kızılırmak'ta boğdurulmaları-, bazılarının (ihrak-ı binnar) edilmeleri -yani ateşe atılmaları- muntazam bir sistem dahilinde tetbik edilmiştir. Rafızîleri bulup ortaya çıkarmak çin casuslar tayin olunduğu gibi, Bektaşi zaviyeleri de, edilen ihbar üzerine, teftiş altında bulundurulmuştur.» (13)

Onyedinci yüzyılda **Şeyh Aziz Hüdayî Efendi** adında birinin padişaha yaptığı öneriyse son derece ilginçtir. Aziz Hüdayi Efendi, padişaha **«sünnileştirme»** politikası öneriyor

«... Ve her köye bir sünni imam nasboluna, Talim-i ilm-i sıbyan ve nisvan ve zikran eyliye. Ve ışık tekyeleri de yoklana ve teftiş oluna. Sebb ü ta'n-ı çiharyar ve na-makul vasıflarını ihtiyarları ile terk idüb sünnet ve şeriat üzerine olurlar ise febiha ve ila ref'oluna. Ve müna-

(*) Osmanlı yönetimi ile Bektaşi tekkelerinin ilişkisinin duraklama, özellikle gerileme döneminde, tekkelerin elindeki gelir kaynaklarına elatılmasından sonra bozulduğunu belirtelim

sib ne ise görile. Bu taifenin bazı ahvalin ve kabayihin **Hızır Paşa** kulunuz bilür. Tamam istifsar oluna. Bu iki taifenin kabahati diller ile şerh olunmaz. İcmalen ilamdır. Tafsil de olur. Zira duacınız orada baba da oldum. Ol taife ile azîm kıssamız olmuşdur.» (14)

Osmanlı tarihleri, genellikle bu doğrultudaki gelişmeleri ve cezalandırmaları yansıtmamışlardır. Bu yüzden gelişmeleri ve cezalandırmaları biz daha çok Mühimme Defterlerindeki belgelerden öğreniyoruz.

Yine sözkonusu belgelerden, bu durumda olanların; a — küreğe konulmak, b — çoluk çocuğuyla Kıbrıs'a sürülmek, c — **sözde aşırı bulunanların hırsızlık, katillik, eşkıyalık gibi suçlarla suçlandırılarak öldürülmesi**, ç — dini önderlerin suda boğdurulmaları ya da ateşe atılmaları biçiminde cezalandırıldıklarını öğreniyoruz.

Osmanlı döneminde dinsel, inançsal ayrılığın halife-padişahca bile doğrudan kullanıldığı görülür. Kanuni, bunu bir şiirine şöyle yansıtıyor

Allah Allah diyelim, sancağ-ı Şahı çekelim
Yürüyüp her yandan Şarka sipahi çekelim
Bulaşıp toz ile toprağa burâhi çekelim
Pâymal eyleyelim kişverân-i Surh-serîn
Umarım rehber ola bize Ebu-Bekr u Ömer
Ey Muhibbî yürüyüp Şarka sipahi çekelim. (15)

Burada, savaş durumunda her türlü aşağılamanın, suçlamanın ve tehdidin yapıldığını, anlaşma durumundaysa, Kur-an'daki çeşitli âyetlere dayanılarak barış için gerekçeler yaratıldığını da vurgulamak gerekiyor. Sözgelimi Osmanlılarla Safeviler arasında 1555 Anlaşmasının imzalanması aşamasında, Kur-an'daki bazı âyetler dayanak gösterilerek şöyle deniliyor

«Padişah ve hükümdarların ananesi aralarında sulh sağlamak olduğu için, sulh antlaşmasının imzalanması İslâm dinine uygun ve Müslümanların menfaatinedir.» (16)

Görülüyor ki, din ve dinsel kurumlar, çeşitli toplum olaylarında sürekli olarak bir «itme» ögesi olarak kullanılmıştır.

Kuşkusuz bu, yalnız egemen düşünce için sözkonusu değildir. Muhalefet güçleri de başkaldırılarını dinsel, inançsal temellere, gerekçelere bağlıyorlardı. Bu konuda yapılan kişisel açıklamalar ve kitlelere yollanan mektuplar hep inançsal, dinsel motiflerle örülüdür. Daha sonraki örneklerde görüleceği gibi, özünde sınıf çatışması olarak çıkan tüm ayaklanmalarda dini parolalar egemendir.

Bu bakımdan F. Engels'in ortaçağdaki köylü ayaklanmalarına ilişkin şu değerlendirmesi, Osmanlı toplumundaki ayaklanmalar için de geçerlidir. Şöyle diyor Engels

«On altıncı yüzyılın dini sanılan savaşları bile öncelikle maddi sınıf çıkarlarıyla ilgiliydi; İngiltere ve Fransa'nın sonraki iç çatışmaları gibi onlar da sınıf savaşıydılar. Gerçi o günlerin sınıf çatışmaları dinî parolalarla sürdürülüyordu, istekleri dinî bir perdenin ardında gizliydi, ama bütün bunlar sorunun özünü değiştirmez ve o zamanın koşullarıyla kolayca açıklanır.» (17)

Engels, başka bir yerde de Ortaçağdaki köylü savaşlarının niteliğini şöyle belirliyor

«Feodalizme karşı devrimci muhalefet, tüm ortaçağ boyunca devam etti. Bu muhalefet, kendini, koşullara göre kimi zaman mistik, kimi zaman açık mezhep sapkınlığı, kimi zaman da silahlı ayaklanma biçimi altında gösteriyordu.» (18)

Engels'in yukarıdaki saptamalarının, hemen bütünüyle bizdeki halk ayaklanmaları için de geçerli olduğu açıktır.

Bu doğrultuda vereceğimiz birkaç örnek, köylü ayaklanmalarının gerçek temellerini ortaya çıkaracaktır.

1564'te hükümete verilen bir raporda, halkın açlıktan «ot otladığı» belirtilirken, bu ortamda ayaklanan **Davutoğlu**, Osmanlıların zulümleri nedeniyle iktidarlarının da meşruluğunu yitirdiğini ve bu nedenle de Osmanlı iktidarının yıkılması gerektiğini söylüyordu. (19)

Duğrudan bu kavgaya giren halk devrimcilerinin kendi açıklamaları daha da ilginçtir.

II. Bayezid döneminde başkaldıran Şahkulu -Osmanlı tarihçisinin deyimiyle Şeytankulu-, Solakzâde'nin dediğine göre «allefevr (birdenbire) başına nice bir gümrahı (sapıtmışı) cemedüp (toplayıp) minbat (bundan böyle) devlet, saltanat bizimdir» diye dâvâ ve kavgaya başlamış.

Şahkulu da, -tüm öbür başkaldırılardaki gibi- örgütsüz bir başkaldırıdan sonra yenilmiş. Şah İsmail'e sığınmayı başaran bazı arkadaşları, ayaklanma nedenlerini şöyle anlatıyorlar

«Bayezid Han gayet pir ve zaif, şikeste-mizac ve nahif olub (Bayezit Han oldukça yaşlı ve zayıf mizaçlı olduğu için) pirlik âfetin almış ve tedbir-i umurundan kalmış (çalışma yeteneğini tamamen yitirmiş) ve zimam-ı devleti vüzerasına teslim itmekle memlekete ihtilal gelüb (ve devlet yönetimini vezirlere teslim ettiğinden memleket tamamen karışmış durumda) reaya ve beraya ayak altında payimal oldu (işçiler ve köylüler ayaklar altında ezilmekte). Zulümlerine tahammül idemeyüb bu sureti ihtiyar itdik (eziyetlerine, işkencelerine artık dayanamayıp ayaklanmak zorunda kaldık).» (20)

Anadolu köylü ayaklanmaları içinde kesin bir siyasal amaca yöneldiği için anlamlı bir yer tutan Kalenderoğlu ayaklanması ve Ka-

lenderoğlu'nun arkadaşlarından celali önderi Muslu Çavuş'a yazdığı mektup, konumuz açısından son derece çarpıcıdır.

Çetin Yetkin'in de belirttiği gibi, Kalenderoğlu «Osmanlı'nın (mütegallibe) olduğu ve Osmanlı siyasal gücünün Anadolu'dan atılması gerektiği düşüncesindeydi».

Kalenderoğlu'nun Muslu Çavuş'a yazdığı mektup da bunu açıkça gösteriyordu :

«Bâde'l-unvan, sergüzeştim âleme malûmdur. Fitne-engiz (fitne çıkaran) ve ahid-şiken (sözünde durmayan) Osmanyan, mütegallibe (zorba) olmakla, gururları kemâle erip cevr ü cefayı pîşe kılmakla (huy edinmekle) itâatlarından yüz çevirip izhar-ı hülûs (samimiyet göstermeyi) terk eylediklerden sonra, Mihaliç ve Aydın ve Saruhan illerini yağma ve talan eyleyip ganâyim-i bî-şümar ile (sayısız ganimetle) döndük. Cemiyetimiz yevmen feyevmen (günden güne) ziyade olup, Konya şehrine geldiğimizde Karaman Beylerbeyişi Deli Zülfikar Paşa anda mevcut bulunup kaleye kapandı. Üzerine varılıp etraf ve eknaf yağma ve gaaret olundu. Badehu (sonra) göçüp Karaman'a nüzul eyledik.

Bu âne gelince Âl-i Osman tarafından min vech kat'-i ümit eylemeyip (ümit kesmeyip) serkeşlik olunmazdı. Canpolatoğlu vak'asından sonra min ba'd (bundan sonra) can tende oldukça serfüru eylemek (baş eğmek) yoktur. Hak Taâlâ muin olursa yanımızda olan bî-şümar (sayısız) kârgüzar (becerikli) dilâverle ol koca fertûtu (bunağı, Kuyucu Murad Paşayı) bertaraf eyleyip, Üsküdar'dan berisini Osmanluya feragat ettirmek vardır. Eğer fırsat Koca'nın olursa (Kuyucu Murat Paşa galip gelirse) hod. bizim ettiğimiz işler dillerde destan olduğu hemen bize kâfidir.» **(21)**

Gelgelelim Osmanlı tarihçilerinden Hoca Saaddettin, düzeni bozanların ve ayaklananların **«ömründe ve diyarında kendüye kimse âdem dimeyen bîkârlar»** olduğunu, Kâtip Çelebi **«Anadolu'da rezil raiyelerin memleketi nezaretsiz bularak çapulculuk ve eşkıyalık yoluna saptıklarını ve böylece her çıplak ve kopuğun at ve don sahibi»** olduğunu; Koçi Bey ise **«mezhebi bilinmeyen şehir oğlanı ve Türk ve Çingene ve Tatar ve Kürt ve ecnebi ve Laz ve Yürük ve katırcı ve deveci ve hammal ve ağdacı ve kutta-ı tarik** (yolkesici) **ve yankesici ve sair ecnasi-i muhtelif** (ve diğer çeşitli kimseler) in» ayaklanarak yönetimin bozulmasına yolaçtıklarını söylüyordu.

Aynı Koçi Bey, IV. Murad'a sunduğu bir risalede yse, düzenin çeşitli bozukluklarını anlatırken, vergi veren halkın durumunu şöyle anlatıyordu

«... Bu zulme reaya nasıl dayansın? Bütün millet bu haksızlığı nice geçirsin?... Velhasıl şimdiki halde reaya fukarasına olan zulüm hiç bir tarihte hiç bir iklimde hiç bir padişah memleketinde olmamıştır.»

Şu sözler de Kâtip Çelebi'nindir

«Yirmi seneye yakın zamanda taşralar büsbütün berbat olduğu tevatür haddine ermiştir. Bu şaşkınlığın bir sebebi, birkaç kat alınan vergilerdir. (...) Reaya tıkarası iki kata çıkarılan ağır vergilerin uhdesinden gelemezler iken, zalimlerin bu vechile zulmüne, insafsızlığına takat getürmeyüp âlem harab olduğuna şüphe yoktur.» (22)

Mustafa Akdağ, o zamanki emekçilerin «yoldaşlar» olarak adlandırıldıklarını belirtiyor ve ayaklanmaların sınıfsal niteliği konusunda şu ilginç saptamada bulunuyor

«Yoldaşlar arasında soy, mezhep, din birliği zorunlu bir koşul değildi. Türk, Kürt, Ermeni, Rum asıllı kişilerin ortaklaşa bir eşkıya birliği kurdukları çok oluyordu.» (23)

Verdiğimiz tüm bu örnekler de açıkça gösteriyor ki, ayaklanmaların nedeni sosyo-ekonomiktir, sınıfsal çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Osmanlı tarihçilerinin tüm ayaklananları «eşkıya, serseri, baldırı çıplak evbaş ve kallaş» olarak nitelemesi, «peygamberlik iddiasında bulunmakla» suçlaması bu gerçeği değiştiremez...

c — Feodalizmin Yarattığı Gerilim Ve Başkaldırılar

Gerek Selçuklular, gerekse Osmanlılar döneminde şehzadeler, sadrazamlar, vezirler, valiler, küçük beylikler arasında çıkan taht ve çıkar kavgalarından, üleşim-paylaşım savaşlarından bıkan daha önemlisi derebeylik rejiminin sömürüsü altında ezilen nice insanlar bir karın doyurma ve insanca yaşama pahasına ölmüşler, nice ocaklar bu yüzden sönmüş.

Geçmiş tarihimizde, 13'üncü yüzyılda Amasya yöresinde bir **Baba İshak**, 15'inci yüzyılda Aydın ve başka yörelerde **Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa, Torlak Kemal**; Teke sancağının Elmalı köyünde bir **Karabıyıkoğlu**; 16'ncı yüzyılda ve daha sonraları **Şahkulu, Köroğlu, Nurali Halife**; İçil köylülerinden **Sülün Koca, Baba Zünnun, Domuzoğlan**; Tokat yöresinde **Bozoklu Celâl**; Kırşehir yöresinde **Kalender Çelebi**; Sıvas yöresinde **Pir Sultan Abdal**; ve **Kalenderoğlu Mehmet, Kara Sait, Dağlardelisi, Tanrıbilmez, Baldırıkısa, Kâfir Murat, Ağaçtan Pirî, Yağmur, Şahverdi, Kekeç Mehmet, Dadaloğlu, Katırcıoğlu, Canbulatoğlu, Kara Haydaroğlu**; daha da bireysel başkaldırılarıyla **Hekimoğlu, Sepetçioğlu, Kozanoğlu, Elbeylioğlu, İslâmoğlu, Kamaroğlu, Bozbeyoğlu, Hüsamoğlu, Tahiroğlu, Kantaroğlu, Sandıkçıoğlu, İnce Memet, Çakıcı Efe, Yörük Ali Efe, Sarı Zeybek** ve bunların yanında adları bugün bilinen bilinmeyen binler, onbinler, yüzbinlerçe kişi neden başkaldırır ve kelleyi koltuğa alarak ölümcül bir savaşa çıkar...

Neden bunlar anayı-avradı, çoluğu-çocuğu, eşi-dostu bırakır çıkarlar dağa, ovaya, köylere de; Osmanlı'nın sarayına çöreklenmiş olan-

lar çıkmazlar. Neden hep yoksul kişiler yapar bu işi. Onbinler, yüzbinlerce kişi, hiç bir güvenceleri yokken ve uyduruk gerekçelerle insan kellesi uçurulan bir ortamda başkaldırır mı?

Burada, biraz sorunun kökenine inmekte yarar var. Çünkü konumuzun omurgasını öncelikle **«başkaldırı»** oluşturuyor.

«Başkaldırı», değişik sınıf ve ideolojilerce alabildiğine değişik biçimlerde değerlendirilen ve yorumlanan bir olgu.

Toplumsal yaşamdan kaynaklanan öteki olgular gibi başkaldırı olgusunu da ilk kez bilimsel yöntemle sanatsal düzlemde ele alanlar, toplumcu-gerçekçi sanatçılar olmuş. Sözgelimi **Anadolu İhtilali**'nin ve **Anadolu İnsanının** en güzel destanını yazan **Nazım Hikmet, Şeyh Bedreddin Hareketi**'nden giderek **Anadolu halk ayaklanma ve başkaldırılarının** da en güzel destanını yazmış.

Öyle ki, yüzyıllar boyunca Osmanlı feodalizminin yarattığı gerilim sonucu amansız bir mücadeleye girişen ve dirlik kavgası veren emekçi halk sınıf ve tabakalarının tarihine eğilmek ve gündeme getirmek de toplumcu sanatçılara düşmüş.

Şeyh Bedreddin Destanı'nın ortaya çıkışını ve yarattığı yankıyı şöyle anlatıyor Mehmet Kemal bir yazısında

«Bedreddin Destanı daha kitap olarak çıkmadan önce bazı dergilerde parça bölük yayımlandı. Sanırım, 1935 yıllarında **Resimli Herşey** dergisinde ilk parça **'Bedreddin'in Ölümü'** başlığıyla yayımlanmıştı. Daha yayımlanır yayımlanmaz şiirseverlerin hemen dikkatini çekti. Herkes birbirine, 'Bu Bedreddin de kim?' diye soruyordu. Nazım, bu şiiri yayımlayana dek Bedreddin adı çok kimse tarafından bilinmiyordu. (...) Bir Bedreddin tutkusu sardı ortalığı.. Önce Bedreddin'in kimliği araştırılmaya başlandı. Ardından macerasını öğrendik.» (24)

Demek ki Nazım Hikmet, üstünden yüzyıllar geçmiş, halk tarihinin bu önemli hareketini ve dönemecini yeniden yorumlayıp şiirleştirmeseydi, en azından daha bir süre Darülfünûn İlâhiyat Fakültesi Tarih-i Kelâm Müderrisi Mehmet Şerafettin Efendi'nin 1924'te yayımladığı Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin risalesindeki gibi tanıyacak, belleyecekti Cumhuriyet kuşakları. Çünkü Sarayın ağzıyla konuşma ve halk hareketini kendisine karşı yapılanın yani Sarayın gözüyle görme geleneği, Osmanlı **vak'a-nüvislerinden** (tarih yazıcılarından) gerici burjuva tarihçilerine de geçmişti...

Nazım Hikmet, **«dünü bugüne, bugünü yarına bağlamak»** amacıyla Bedreddin hareketini şiirleştirirken, Anadolu halkının tarihinin ve toplumcu savaşımının köklerini ve boyutlarını ortaya koymak için **«Bedreddin hareketini bütün görkemiyle inceleyen bilimsel çalışmalar ve Karaburun, Deliorman yiğitlerini etleri, kemikleri, kafaları ve yürekleriyle oldukları gibi diriltecek ürünler»** istiyordu.

ç — Başkaldırı Ve Eşkıyalık Nedir Boyutları Nelerdir?

Dertli şöyle bir yaklaşım getiriyor **eşkıyalık** konusunda

Aşk ile tığlar çekip münkire karşı durmuşuz
Ol sebepten kavm-i Sufyan eşkıya derler bize

Günümüz ozanlarından **Hasan Hüseyin**'se şöyle diyor

çarşılar kurardık soyulurduk-eşkıya yazılırdık ak defterlere-kara tanıklar emzirirdi ak analar- utanırdık kuşaklarca

Ahmed Arif'se erdemli eşkıya Rüstemo'nun felsefesini şöyle şiirleştiriyor

Yasak bundan böyle zulüm;
Ve öşür
Ve haraç
Ve angarya
Ve katil
Ve sirkat
Ve talan
Ve küfür kıza kısrağa
Yasaktır, emreder Dağlar Paşası
Elinde, affetmez Fransız üçlüsü...

Ve nihayet **Meksika Köylü Devrimi**'nin lideri **Emiliano Zapata** ise şöyle diyor

«Zalim hükümetlerden elinizde şapkanızla değil, silâhla adalet isteyiniz.»

Feodaller ve burjuvazi, pekçok başka kavramda olduğu gibi **«başkaldırı»** ve **«eşkıyalık»**ta da bir anlam saptırmasına gitmiş. İşlerine gelmeyen, çıkarlarına ters düşen olguları kötüleme, aşağılama yöntemi, bu olguda da alabildiğine duyurmuş kendini. Üstelik ardı arkası kesilmeden, dara düştükçe başvurmuşlar bu saptırmaya, çarpıtmaya.. Yani hareketin niteliğine, niceliğine bakmaksızın, tek ölçü olarak kendi çıkarlarını ve dünya görüşlerini alıp, genelleştirmişler bu kavramı alabildiğine...

Öylesine genelleştirmişler, öylesine yaymışlar ki, **en bireyselinden en toplumsalına, en amaçsızından en amaçlısına, en kötüsünden en kutsalına, en tüyler ürperticisinden en gönül alıcısına, her türlü başkaldırıya ad yapmışlar eşkıyalığı.**. Ve bunu, resmi buyruklardan tarihlere, tezkerelerden seyahatnamelere, ansiklopedilerden sözlüklere dek böyle geçirmişler. Böyle olunca da bir Pir Sultan Abdal **«âsi-i surgsen** kızılbaş âsi», günümüz devrimcileri de **«şehir eşkıyası»** olmuşlar...

Öyleyse, sorunu tüm boyutlarıyla kavrayabilmek için bu kavramların sözlük anlamından gidelim.

Eşkıya şaki'nin çoğulu, haydutlar, yol kesen dağ hırsızları, kır uğruları, soyguncu haydut...

«Eşkıyalık»sa şöyle tanımlanıyor «Eşkıya olma durumu. Genellikle şehir dışında, kırlarda, dağlarda, ıssız yollarda çete halinde faaliyet gösteren haydutların silahlı soygunu (...) Eşkiyalar genellikle para ve mal sahibi olmak için bu yolu seçerler, bazıları da toplumdan gördüğü veya gördüğünü sandığı bir haksızlık yüzünden dağa çıkmışlar veya sırf macera merakı ve haydutluk hevesleriyle bu yola girmişlerdir.» (25)

Evet, arapça olan bu sözcüklerin sözlük ve ansiklopedik anlamı böyle.

Evet ama, eşkiya olan, başkaldıran insandır.. İnsan niçin insanlığını bırakır (!), insanca yaşamak varken (!) «haydut» olur, yol keser, bel keser, ev basar, baş kaldırır, dağa çıkar; dağda, belde, mağarada «korku, umut, öfke» içinde yaşar ve türdeşleriyle boğuşur; ölür, öldürür; vurur, vurulur; kaçırır kaçırılır; dağa çıkar, çıkarılır... **Ve neden kellesi koltuğunda ölümcül bir yolculuğa çıkar insanlar...** Daha da kötüsü, neden insanoğlunun kanı yine kendi cinslerince akıtılır, akıtılır, akıtılır...

İşin ilginç yanı, insan soyu türedi, bu kavga, bu savaşım, bu çarpışma, bu sövme sövüşme, bu dalaşma, bu olma olmama savaşı başladı ve sürer gider...

Toplumsal dengesizlik ve eşitsizlik yüzünden ilk dövüşün ve kan akıtılmasının ilk insanla başladığını -mitolojik de olsa- Musa da söylüyor kitabında

«Ve Adem karısı Havva'yı bildi. Havva gebe kalıp Kabil'le Habil'i doğurdu. Kabil çiftçi, Habil çoban oldu. Günler geçti. Kabil Tanrı'ya toprağın ilk ürünlerini sundu, Habil de sürünün ilk ürünlerini. Tanrı, Habil'in armağanını aldı, Kabil'in armağanına bakmadı. Kabil çok öfkelendi ve kırda karşılaşınca kardeşi Habil'i öldürdü.»

Vurur
Yumruğunu
Hınçla
Kabil
Dağılır kardeş kanı yeryüzüne
Vurur
Yumruğunu
Şehvetle
Ak döşü bir kavak ağacı gibi serin
Ölür Habil

(N. Üstün Ak Yeşil Kavak Ağaçları)

Issız dünyayı doldurda
Kendini kula bildirdi
Kâbil Hâbil'i öldürdü
Orta yerdeki kan nedir.

Ali İzzet Özkan

Dinsel kitapların, ilk insanla başladığını söylediği bu kavga, bu sövme sövüşme, bu dövme dövüşme, bu ölme öldürme, yaşayabilmek için dirlik savaşımı veren insanoğlunun kaçınılmaz serüveni olur. «Özgürlük, eşitsizliğin doğurduğu bir kavramdır. (...) İnsanlardan birini ötekine üstün kılarak eşitliği bozan, maledinme olayıdır. İnsanlar tarih boyunca, özgürlük adı altında eşitliklerini aramışlardır. İnsanın insanla didişmesi bu yüzdendir.» (26)

Toplumsal ayrışma, insanlığı, ezenler ve ezilenler olmak üzere iki temel katmana ayırmış ve bu da kaçınılmaz sonucu ezme-ezilme olgusunu yaratmıştır. İsadan önce **Lucius Sergius Katilina**'nın yönettiği kavga, yine İsadan Önce **Spartaküs** adlı kölenin yönettiği ayaklanma ile İsadan Sonra ortaya çıkan yığınla kavga-ayaklanma, bu gerçeğin kaçınılmaz ürünleridir.

Bir başka gerçek daha var, toplum yaşamını biçimleyen. «İnsanın zorunluğa boyun eğmeyeceği açık bir gerçektir. Çünkü insan, zorluğa başkaldırmanın ürünüdür. Bu başkaldırma gerçekleşmeseydi, insan denilen varlık meydana gelmeyecekti. Doğa, kendisine boyun eğen taşları, bitkileri ve hayvanlarıyla geçinip gidiyordu. Gün geldi, bir başkaldırma gerçekleşti İnsan... İnsanın altından bu başkaldırmayı çekersek, ortada, elleri üstünde yürüyen ve hayvan türünden başka hiç birşey kalmayacaktır. **İnsanın insanlığını kavraması demek, bu başkaldırmanın bilincine varması demektir.**» (27)

Değişik sınıf ve ideolojilerce değişik biçimlerde yorumlanan eşkiyalık, hiç kuşkusuz sakat düzenlerin ve hasta toplumların ortaya çıkardığı bir olgudur. Bilim dışı ideolojilerin bu olguyu düzenden, toplumsal yapıdan soyutlamaya çalışması bu gerçeği değiştiremez. Bu olgunun, kana, soya sopa, kötü ahlaka, ad yapmaya bağlanması düşünen insanca kabul edilemez.

Burada hemen belirtelim, başka olgulara olduğu gibi bu olguya da sağlıklı biçimde yaklaşmanın yolu diyalektik yöntem ve toplumcu dünya görüşüdür.

Burada vurgulanması gereken nokta şudur Bütün eşkıyalıkların, kavgaların, ayaklanmaların, savaşların doğuş nedeni birdir. Nitelikleri ayrı olabilir. Şunu demek istiyorum. Bütün bunların temel nedenleri sosyo-ekonomiktir. Ve **her ayaklanma bir hak isteğinden doğar.** Nitelikleri ayrı olabilir diyorum, çünkü «haydut, hırsız, yoklesen» anlamına gelen eşkıya, egemen çevrelerce öz farkı gözetilmeksizin her türlü dağa çıkışa, hak isteyiciliğe, başkaldırıya, ayaklanmaya verilen

ad olmuştur. Oysa bu çevrelerce tümü eşkıyalık olarak adlandırılan bu hareketler arasında nitel ve nicel önemli farklar vardır. Herşeyden önce bu hareketler bireysel ya da toplumsal olmak özellikleriyle farklılaşırlar. Bu hareketler, gelişimi, oluşumu farklı olduğu için özce de ayrılırlar.

Önemle üzerinde durulması gereken temel konu, yukarıda da belirlemeye çalıştığım gibi, eşkıyalığın değişik dönemlerde ve değişik sınıflarca ele alınış biçimidir.

Sözgelimi bir kesime göre yukardaki anlamda **«eşkiya»**, **kanun kaçağı** ya da **«vatan haini»** olan biri, bir başka kesime ve ideolojiye göre **«kahraman»** dır.

Örneklersek. Yunan güçleri İzmir'i işgal ettiğinde hayatını ortaya koyarak bunlara karşı koyan ve silah kullanan Hasan Tahsin, bu ülkeyi Alman militarizminin kucağında ateşe atan gerici güçlerin gözünde **«vatan haini»**dir. Yurtseverlerı gözündeyse gerçek bir **«kahraman»**dır.

Yine Anadolu İhtilali'nin öncüsü Mustafa Kemal, Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken Osmanlı hanedanı, İngiliz temsilcileri ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'ce **«katli vacip hain»**, Sadrazam Damat Ferit'çe **«Anadolu âsisi»** olarak ilan edilmiştir. Üstelik Mustafa Kemal'le birlikte bu savaşıma katılan tüm yurtseverler **«Anadolu âsileri»** olarak kamuya duyurulmuşlardır.

Daha bireysel planda bir örnek vermek gerekirse, **Atçalı Kel Memet Efe** örneğini verebiliriz. Toplu halk hareketlerinden daha değişik nitelik ve nicelikte bir hareketle ortaya çıkan Atçalı'nın, bir kesime göre **«eşkıya, hırsız ve katil»**, başka bir kesime göreyse **«halk kahramanı»** ve **«Aydın ihtilalinin lideri»** olarak değerlendirildiğini biliyoruz.

Verdiğimiz örnekler, «eşkiya» ve «vatan haini» kavramlarının zümre, sınıf, ideoloji ve dünya görüşlerine göre karşıt anlamlar taşıdığını açıkça gösteriyor. (*)

Daha önce de vurguladığımız gibi, çeşitli dönem ayaklanmaları arasında nitel ve nicel bir takım ayrılıklar vardır. «Sözgelimi Osmanlı dönemi ayaklanmaları ile Birinci Dünya Savaşı dağa çıkmaları. Cumhuriyet dönemi ayaklanmaları ve gelerek günümüz başkaldırmaları

(*) Bu noktada; Türker Acaroğlu'nun, 1979 yılında İstanbul'da düzenlenen Balkan Ülkeleri Yazar Örgütleri Toplantısı'nda sunduğu bir bildiride; bugün bir bölümü Bulgar ulusal kahramanı kabul edilen tüm başkaldırıcıları "eşkıya" olarak nitelendirmesinin, Bulgaristan delegelerince şiddetle protesto edildiğini hatırlıyorum.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Balkan halklarınca (Bulgaristan, Yunanistan vb.) Osmanlı yönetimine karşı verilen ulusal kurtuluş savaşları da **"eşkıyalık"** olarak nitelendirilir. (Bkz. Tahsin Uzer **Makedonya Eşkıyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi**; TTK Yayını, Ank. 1979

arasında -temel aynı kalmakla birlikte- özellikle oluşum süreci bakımından önemli ayrılıklar gözlüyoruz. Örneğin **Osmanlı dönemi ayaklanmaları,** ayaklanma liderlerinden Şeyh Bedreddin'in, Kalenderoğlu Mehmet'in, Şahkulu vb'nin bildirilerinde, halk ozanının şiirlerinde belirlendiği gibi, bir genellemeye gidilirse hemen daima toprak, vergi, baskı ve zulüm yüzünden olmuştur. **Birinci Dünya Savaşı**'nda, bu etkenlerin yanında, savaştan bıkmış olan bir kesim, İtilaf devletleriyle müttefikler arasındaki üleşim, paylaşım savaşma katılmak istememiş ve asker kaçağı olarak dağa sığınmıştır. **Kurtuluş Savaşı** döneminde eşkiyalık anti-feodal ve anti-emperyalist bir yöneliş almıştır. Daha önce dağa çıkanların bu savaşta doğrudan görev almaları dikkat çekicidir. Ege'de **Yörük Ali Efe, Demirci Efe,** Antep dolaylarında **Kara Yılan,** Toroslar'da **Gizik Duran** gibi. **Kurtuluş Savaşı'ndan sonra** özellikle feodal ilişkilerin sürdüğü yörelerde dağa çıkma olaylarının sürdüğü görülür. (İnce Memet örneğinde olduğu gibi).

Dersim olayı ve benzerlerinin yirminci yüzyılda ortaya çıkan ulusal hareketlerin bir uzantısı olarak ele alınması gerekir. Başkaldırı nedenlerini ortaya koymak üzere o zaman görevlendirilen Cemal Bardakçı'nın, yaptığı inceleme ve gözlemler sonucu, ayaklanmanın geri bırakılmışlık, unutulmuşluk, ezilmişlik ve güvensizlikten kaynaklandığını raporlaması anlamlıdır.

Ancak günümüzde toprak ağalarının egemenliklerini sürdürebilmek için baskı ve sindirme aracı olarak kullanmak üzere bir «eşkıya mekanizması» kurduğu bir gerçektir. Bu olguyu da düzenden soyutlamak elbette ki yanlıştır. (28)

Durum ne olursa olsun, eşkiyalık, başkaldırı ve ayaklanma üstüne sözedecek kişinin soruna dışardan bakmayıp, içine girmesi zorunluluğu vardır. Bu yapılmayınca sorunun özü kavranamaz ve egemen değer yargıları bizi yanıltabilir.

Başkaldırı ve eşkıyalık konusunda bilimsel bir araştırma yapan İngiliz iktisadi ve siyasi tarih profesörü Eric J. Hobsbawm, **toplu halk hareketlerini bütünüyle «eşkıyalık» tanımının dışında bırakarak, bireysel hareketleri şu öbeklere ayırıyor**

a — **Sosyal eşkıyalar** (Erdemli eşkıya),
b — **İlkel direnme ya da gerilla grupları,**
c — **Öç alıcılar,**
d — **Haydutlar, çapulcular, adi hırsızlar.** (29)

Kuşkusuz başka toplumlarda olduğu gibi toplumumuzda da bu eylem biçimlerinin tümü yaşanmıştır.

Biz, adi eşkıyaları bir yana bırakarak, Hobsbawm'ın «sosyal isyancılar» ya da «sosyal eşkıyalar» konusundaki görüşlerine kısaca yer vermek istiyoruz

«Devlet otoritesi ve feodal beylere göre suçlu sayılan sosyal eşkıya gerçekte yasa dışına düşmüş köylüdür. Oysa köylülerin gözünde

o, bir kahraman, sınıfının yandaşı, öç alıcı, adaletsizliği düzeltmek için dövüşen biri, belki de onları özgürlüğe kavuşturacak olan liderdir. Ona hayran olunur, yardım edilir ve desteklenir. Sıradan köylülerle (kanundışı) isyancı ve soyguncu arasındaki ilişki sosyal eşkıyalığa ilginç ve anlamlı bir içerik kazandırır.

Aynı ilişki, onları, kır kesiminde görülen adi çapulculardan ayırır.

Sosyal eşkıyalık tarihte en yaygın ve en evrensel toplumsal olaylardan biridir. (...) Olayın evrenselliğini tayin eden, o toplumun kültürel yapısı değil, köy topluluklarının değişmez karakteristiğidir. (...) Sosyal eşkıyalık toplumsal olarak kapitalist ve endüstriyel toplum biçimleri ve akrabalık bağlarının çözülerek tarımsal kapitalizme geçiş aşamasında bulunan bütün toplumlarda görülür. Tarihsel gelişmenin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan modern tarım sistemlerinin hâkim olduğu kapitalist ve sosyalist toplumlarda sosyal eşkıyalık görülmez. (...) Sosyal eşkıyalık, tarım esasına dayanan ve halkın çoğunluğu; toprak ağaları, hukukçular, yöneticiler ve bankalar tarafından sömürülüp baskı gören köylülerle, ırgatların oluşturduğu toplumlarda görülür.

Günümüz dünyası sosyal eşkıyalığı ortadan kaldırdı. Fakat ilkel başkaldırışın ve suçun kendine özgü yeni biçimlerini yarattı.

Sosyal eşkıyayı devrimci yapan nedenlerden biri, köy toplumunun kendi içinde saklıdır. Sömürüyü, baskıyı ve bağımlı olmayı insan hayatının bir biçimi olarak kabul edenler bile; bunlarsız bir dünya, kötülüklerden arınmış, içinde özgür ve kardeşçe yaşanan adil bir dünya özlemini çekerler. Böylesine bir özlem, birçok toplumda binlerce yıl süren bir rüyadır. Bir gün (birinin) çıkıp onları kurtaracağına ve her şeyin düzeleceğine inanırlar.

Devrim ve reformun en ilkel biçimi olan sosyal eşkıyalık ve iyi günlerin geleceğine olan inanç tarihsel olarak bir arada yürür. Ve beklenilen an geldiğinde, sıkıntılı dönemlerde sayıları iyice artan eşkıya grupları ve umutlar kendiliğinden yön değiştirir. (Bu durumlarda) eşkıyalar, evleri ve tarlaları bırakarak umutlarını gerçekleştirmek için harekete geçen köylü yığınların arasına karışabilirler; köylü ordularında görev alabilirler. Eşkıyalığı bırakıp devrimin birer neferi haline gelebilirler (s. 26).

Erdemli eşkıyayı belirleyen çeşitli nitelikler vardır

1 — Erdemli bir eşkıya suç işleyerek değil, adaletsizliğin kurbanı olarak kanun dışına düşer. Ya da halk tarafından değil, otoritelerce suç kabul edilen bazı eylemlerden ötürü hüküm giyer.

2 — Adaletsizliğe karşı çıkar.

3 — Zenginlerden alıp fakirlere verir.

4 — Nefsi müdafa ve öç alma dışında adam öldürmez.

5 — Şayet yaşarsa, kendi halkına, şerefli bir adam ve topluluğun saygı duyulan bir üyesi olarak geri döner. (Zaten kendi halkını hiç bir zaman terketmez).

6 — Ona hayran olunur, yardım edilir ve desteklenir.

7 — Topluluğun hiç bir üyesi ona karşı olan otoritelere yardımcı olmayacağından, ancak ihanete uğrayarak öldürülür.

8 — Ele geçmez, kurşun işlemez bir insan olarak kabul ediiir.

9 — Adil olan yöneticilerin değil, baskı yapanların düşmanıdır.

Erdemli eşkıyaların serveti yeniden dağıtmakla ün kazandıkları tartışmasız bir gerçektir. (...) Sosyal eşkıyalık yiğitlik, cesaret ve çıkarcı olmayış demektir. (...) Kana susamış ve zalim olmayan bu insanlar, soygundan elde ettikleri ganimeti yoksul ve aç insanlara dağıtarak iyilik yapma duygularını yitirmediklerini ve katı yürekli olmadıklarını göstermiş olurlar. (s. 43)

Anormal koşullarda bile erdemini yitirmeyen erdemli eşkıyalar, büyük bir hayranlık ve sevgi kazanmışlardır. Baskı ve sömürüyü yok edemezler, fakat adaletin mümkün olduğunu, yoksulların alçak gönüllü, çaresiz ve uysal olmamaları gerektiğini ispat ederler (s. 54).

Toplumsal bir protesto biçimi olarak sosyal eşkıyalık, devrimin habercisi ya da yaratıcısı olmamakla birlikte, sosyal eşkıya devrime ilgi duyar ve bu yönüyle de adi suçlulardan kesinlikle ayrılır. (s. 98)

Sosyal eşkıyalar, demokrasi, sosyalizm ve anarşizm kuramlarının karmaşık yanlarını anladıklarından değil, yoksul halkın davasının haklı bir dava olduğunu açık seçik gördüklerinden ve devrimcilerin bencil olmayan, fedakâr ve kendilerini halka adamış güvenilir insanlar olduğunu anladıkları için devrime katılabilirler (s. 107).

Eşkıyaları sistemli biçimde örgütüne alan ve Kızıl Ordu'da onlara önemli yer veren Mao, şu görüşe varıyor

«Bu insanlar büyük bir cesaretle dövüşürler. Kendilerine adil davranılırsa devrimci bir güç haline gelebilirler.» (s. 108)

Başkaldırı ve eşkıyalığı, genelde bir **«başkaldırı ve protesto olayı»**, bir **«direnme ve muhalefet hareketi»** ve bir **«patlama»** olarak özetleyerek, **başkaldırı türkü, şiir ve destanlarına** geçmek istiyorum.

C — BAŞKALDIRILARIN TÜRKÜ, ŞİİR VE DESTANLARA YANSIMA YOLLARI VE BİÇİMLERİ

Plehanov, Halk Edebiyatı üstüne bir yazısında şöyle diyor «Nicedir biliyoruz Halkların kendine özgü bir şiiri vardır. Halklar ne kadar gelişmiş ve yetişmişse, şiir ürünleri de özce o kadar olgunlaşmış ve derinleşmiştir. Öte yandan, halk gibi, her toplumsal sınıfın da içine kendi özünü koyduğu bir şiiri vardır. Doğrusu aranırsa bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Çünkü **her sınıf özel bir eğilim, varlıklarla ilgili**

özel bir görüş taşır. Her sınıfın kendilerine göre acıları, sevinçleri, kısacası kendine göre bir iç dünyası bulunur. Bu iç dünya şiirde dile getirilir. Toplumdaki bir sınıf ya da tabakanın pek hoşlandığı bir şiir biçiminden bir başka sınıf ya da tabakanın hiç hoşlanmaması, hatta onu tümüyle anlamsız bulması bu yüzdendir.» (30)

İşte bizdeki bireysel ve toplumsal başkaldırı türkü ve şiirlerini de öncelikle bu bağlamda ele almak gerekiyor. Plehanov'un belirlediği şu gerçekleri yeniden vurgulamak gerekiyor

— Halk tabakaları duygu, düşünce, dilek ve isteklerini genellikle şiirlerle dile getirirler.

— Sınıflar özel eğilimler ve varlıklar, olgular ve olaylar karşısında ayrı görüşler taşırlar,

— Her sınıfın kendine göre acıları, sevinçleri, umutları, özlemleri kısaca kendine göre bir iç dünyası bulunur.

Bu gerçeklerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz Egemen sınıfların başka bir deyişle otoritenin eşkıya, haydut, âsi, hırsız dediği bir kimseye halk pekala sahip çıkabilir ve onu bir «kahraman» olarak benimseyebilir. Çoğu kez Osmanlı tarihleriyle halk şiirleri ve türküleri arasındaki çelişki buradan kaynaklanır.

Şunu da hemen belirtmek gerekiyor. Hobsbawm'ın da dediği gibi, **eşkıya türkü, şiir, şarkı, balad ve destanlarında erdemli eşkıyanın ahlak dünyası ve değer yargılarının yanısıra, gaddar âdi eşkıyanın da nitelikleri yansıtılır.**

Yani toplulukların değer yargılarına göre suçlu olanların aynı topluluklarca desteklenmesi, benimsenmesi olanaksızdır. Bunun için de erdemli başkaldırıcılara halk sahip çıkar ve onu yaşatan anonim ürünler yaratırken, adi eşkıyanın gerisinde ya yalnızca yakınlarının ağıtları kalır, ya da hiç bir şey kalmaz.

Pertev Naili Boratav'ın da dediği gibi, **«Halk, gerçekten kahramanlarını seçer; elbette bir tavuk hırsızı, hiç bir zaman bir Köroğlu ya da bir Çakırcalı gibi kahraman ilan edilmemiştir.»**

Burada, ayrı sınıf ve dünya görüşlerinin temsilciliğini yaptıkları için **Osmanlı tarihçileri, Divan şairleri** ve **halk şiiri tarzında yazan Saray yanlısı şairler** ile **gerçek halk şairleri, anonim halk türküleri** ve **destanlarının** konuya yaklaşımı arasında önemli ayrılıklar bulunduğunu yeniden vurgulayarak, halk ayaklanmalarına ve halkın başkaldırısına ilişkin ürünlerden örnekler vermek istiyoruz.

Başka olaylar gibi, halkın ayaklanmasının da şiirine girmemesi ya da başka kesimlerden şairlerin eserlerine yansımaması olanaksızdır. Toplumu sarsan bu olayların, bunun yaratıcılarının ya da muhataplarının ürünlerine yansımaması düşünülemez.

Şiirsel ürünlere başkaldırı, kaynaklandığı yere ve yansıtıcının niteliğine göre değişik biçim ve yöntemlerle girmiştir. Başkaldırıların

türkü, şiir ve destanlara yansıma yollarını ve biçimlerini şu örneklerde toplamak istiyorum.

a — Ayaklanma Liderlerinin Yandaşlarınca Yansıtılması

Bu konuda biri anonim, öteki yazarı belli iki ürüne yer vermek istiyorum. 15. yüzyıl başlarında Aydın, Manisa ve Trakya yöresinde ayaklanan Bedreddinilerin eylemi halk tarafından şiirleştirilir ve bu şiir o tarihten bu yana yaşayıp gelir. Şiirin nakaratındaki «Dede Sultan» adı, Bedreddin'in müritlerinden ayaklanma lideri Börklüce Mustafa'ya yakıştırılan addır. Örnek olarak birkaç dörtlük vermekle yetineceğim

Aydın ellerinde ceran gezerdi
Analar al yeşil tuğra bezerdi
Bacılar tuğraya sedef dizerdi
Sedefin üstüne âyet yazardı
İriş pirim iriş gör ki olanı
Kurtar muhanetten elde kalanı

Kılıç üşürürdü beyi sultanı
Atını koşturdu veziri hanı
Biz de helâl ettik bu kuşça canı
And verdik yoluna dökeriz kanı
İriş Dede Sultan kavgaya iriş
İmdi can günüdür gazaya giriş
Aydın'da Ortaklar Karaburun'da
Kılıç ceran oldu oynuyor kında
Bir elim harmanda bir elim kanda
Kanara kurarız biz de yakında
İriş koç yiğidim er meydanına
Sultanın ettiğin koma yanına

Görüldüğü gibi bu anonim üründe halk, «Dede Sultan» ve «Pîr» olarak nitelendirdiği Bedreddin ayaklanması liderlerinden yana tavrını ortaya koymakta ve «Sultan»a ve «Leşker»ine karşı çıkmaktadır.

Bedreddin eylemi, ikiyüz yıl sonra, 17. yüzyılda yandaşlarından Dedemoğlu'nca aynı yaklaşımla ve dinsel motiflerle yansıtılır. Şiirden alınan şu örnek bile bu konuda bir görüş verebilir:

Şahlar içinde Serez'in şahısın
İsmin Şah Bedreddin, ilim varısın
Müminler kâbesi, dostun nûrusun
Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nûru, güzelsin

Yandaşlarınca eylemi şiirleştirilen başka bir ayaklanma lideri de **Kalender Çelebi'dir.**

Hacı Bektaş Veli'nin soyundan olan Kalender Çelebi, Kanuni döneminde 1526 yılında ayaklanma bayrağını açıp, herkesin eşit ve mutlu olacağı bir dünya vaaddettiğinde, yanında 30 binden fazla yoksul köylü buldu.

Sivas yakınlarında Osmanlı derebeylerinin ordusu yenildi. Osmanlı ordusunun bütün ağırlıkları Kalender Çelebi'nin eline geçti. Halk, **«üryan ve püryan iken giyinip kuşandı.»**

Kanuni, bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa komutasında yeni bir ordu gönderdi. İbrahim Paşa, ayaklananlar arasındaki küçük sipahilerle anlaştı, onlara, ellerinden alınan topraklarının geri verileceğini söyledi. Küçük beyler, birlikte ayaklandıkları yoksul köylülere ihanet ederek, İbrahim Paşa'nın ordusuna katıldılar. Ayaklananların cephesi zayıfladı. Ama yoksul köylüler savaşı sürdürdüler. Çoğu öldü. Kalender Çelebi ve öteki önderlerse 22 Haziran 1527 tarihinde Elbistan'ın Başsaz yöresinde yakalanıp öldürüldüler. (Başsaz yöresi, Binboğa dağlarının doğusundaki Nurhak dağındadır.)

Kalender Çelebi'nin ve öteki önderlerin başları kesilerek, atların arkalarına bağlanıp dolaştırıldı.

İşte, Kalender Çelebi'nin can yoldaşlarından olup, ayaklanma sırasında kesin bir ölümden kurtulan halk ozanı **KOYUN ABDAL**, ayaklanma sonrası duygu ve düşüncelerini şöyle dile getiriyor:

Seni **Şah**'a gider derler
Gel gitme güzel **Kalender**
Atan anan yüzü suyun
Terketme güzel **Kalender**

Hacı Bektaş değil mi atan
Hünkâr Veli değil mi öten
Kerbelâ'da mekân tutan
Gel gitme güzel **Kalender**

Sen **Hacı Bektaş** oğlusun
Şu âleme dopdolusun
Sen de bir er oğlusun
Gel gitme güzel **Kalender**

Yedilmez oldu yedekler
Kurulmaz oldu otaklar
Harb oldu kaldı çıraklar
Gel gitme güzel **Kalender**

Bölük bölük oldu beyler
Dikildi sayvanlar tuğlar
KOYUN ABDAL durmuş ağlar
Gel gitme güzel **Kalender (31)**

b — Lider — Ozanlarca Yansıtılması

Halkın başkaldırısı bir de «lider-ozanlar» yoluyla şiire yansır. Bunlar genellikle bir başkaldırı içinde yer almış ve eylemi sözle bütünleştirmişlerdir. Pir **Sultan Abdal, Köroğlu, Dadaloğlu** başkaldırıları böyledir.

Pir Sultan Abdal'ın Başkaldırısı

Pir Sultan Abdal gibi her alanda Osmanlıyla ters düşenlerin başkaldırıları çetin ve serttir. Bu sertlikte, içinde bulunduğu sosyal ortamın —bu ortam emekçi kesimin ve alevilik öğretisinin oluşturduğu bir ortamdır —ve bağlı bulunduğu siyasal düşüncenin önemli etkisi vardır.

Bu nedenle Pir Sultan, gün gelmiş vezirlerin ve memurların kişiliğinde Osmanlı yönetimine başkaldırmıştır. Osmanlı Valisi Hızır Paşa'ya meydan okurken söylediklerinde, mücadeleci, yılmaz, inatçı, inançlı yapısı bütün gücüyle belirir :

Yürü bire Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir
×
Şahı sevmek suç mu bana
Kem bildirdin beni hana
Can için yalvarınam sana
Pir Sultan ölür dirilir
×
Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi kem kişi de bellemesinler
Paşa hademine tenbih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar
×
Pir Sultan'ım yaratıldım kul diye
Zalim Paşa elinden mi öl diye
Dostum beni ısmarlamış gel diye
Gideceğim amma yol bozuk bozuk

Pir Sultan, ezilmiş insanları Saraya ve yöresel egemenlere karşı başkaldırmaya iterken, daha bir amansızlaşır

Özü öze bağlayalım
Sular gibi çağlayalım
Bir yürüyüş eyliyelim
Tevekkeltü taâlallah

Açalım kızıl sancağı
Geçsin yezitlerin çağı
Elimizde aşk bıçağı
Tevekkeltü taâlallah

Mervan soyunu vuralım
Hüseyn'in kanın soralım
Padişahın öldürelim
Tevekkeltü taâlallah

Pir Sultan, bir başka yerde «Bunca yattığımız gayrı yeter olsun» deyip, halkı, kendisinin de içinde yer aldığı bir ayaklanmaya katılmaya çağırır. Araştırmalarınıza göre, bu ayaklanma, Düzmece Şah İsmail'in liderlik ettiği, Pir Sultan'ın da özü ve sözüyle katıldığı bir ayaklanmadır. (*)

Muhammed Mehdi'nin hak sancağını
Çekelim bakalım nic'olsa olsun
Teber çekip münkirlerin kanını
Dökelim bakalım nic'olsa olsun

Mahluk deccal oldu insan haşarı
Asla bilen yoktur hayırı şeri
Teber çekip şu mağ'radan dışarı
Çıkalım bakalım nic'olsa olsun

Müminleri bir katara düzelim
Güruh güruh şu âlemi gezelim
Münkirlerin sarayını bozalım
Yıkalım bakalım nic'olsa olsun

Pir Sultan'ım Huda yardım etmez mi
Müminler bağrında bülbül ötmez mi
Bunca yattığınız gayrı yetmez mi
Kalkalım bakalım nic'olsa olsun

«Mâsumlar boğdurur padişahın var» diyen Pir, ayrıca Osmanlı'nın insanı, insanlığı hor görmesine ve bir hiç yüzünden adam asmasına başkaldırır.

Pir Sultan'ın başkaldırısı için söylenecek çok şey var. Öncelikle Pir Sultan'la başlayan ve halk tarafından beslenerek bugünlere getirilen bir «Pir Sultan Şiir Geleneği» oluşturulduğunu belirtmeliyiz. Bu gelenek, Osmanlı resmi ideolojisine ve yönetimine karşı bir nitelik taşır. Halk tarafından emzirilip büyütülen bu gelenek, halk şiirinde başkaldırı geleneğinin ana damarlarından birini oluşturur.

,Pir Sultan'ın çıktığı dönem, Saray ile tarikat çevreleri arasında dinsel çelişkilerin, avam ile havas arasında sınıfsal çatışmanın arttığı bir dönemdir. Halifelik Osmanlı hanedanına geçmiş ve daha önceki dönemlerde tarikatlara karşı hoşgörülü davranan, hatta zaman zaman destekleyen yöneticilerin yerini, şeriatın katı kurallarıyla hareket eden

(*) Sözünü ettiğimiz ayaklanma girişimi ve Pir Sultan Abdal'ın düşünce evreni için «Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar» adlı çalışmamıza bakılabilir.

yöneticiler almıştır. Başka bir söyleyişle sünnilik, devletin resmi ideolojisi olarak yaygın biçimde kurumlaşmaya başlamıştır.

Daha önce de belittiğimiz gibi Safevi-Osmanlı ilişkileri de iki kesim arasındaki kızgınlığı, gerginliği kamçılamıştır. Daha doğrusu, karşılıklı büyüme, genişleme çabaları ile inançsal-mezhepsel ayrılıklar birbirini beslemiştir. Saray, resmi ideoloji olarak benimsediği sünniliği kendi çıkarları doğrultusunda kurumlaştırıp bir baskı unsuru olarak kullanırken; kırsal kesimde yaşayan halk tabakları da çeşitli batınî düşünceleri kendi istek, özlem ve çıkarları doğrultusunda bir «emekçi sınıf ideolojisi» durumuna getirmişlerdir. Anadolu'daki tüm halk hareketlerinde bu oluşumu gözlemek mümkündür.

Sabahattin Eyuboğlu, Pir Sultan'ın başkaldırısını şöyle özetliyor

«Pir Sultan. Anadolu halkından kopmuş, köyün ,köylünün dilinden anlamaz olmuş, Arabın zemzem suyunu halkın alınterinden daha kutsal sayacak kadar yozlaşmış ,çıkmaz yollara sapmış, çıkarcıların çamuruna saplanmış olan Osmanlı sarayına karşı bir başkaldırmaydı.» (32)

Köroğlu Başkaldırısı

Haksızlığa dayanamayıp başkaldıran halk kahramanı «lider-ozan»-lardan biri de, hem bir saz şairi hem de bir halk kahramanı olan **Köroğlu**'dur.

Köroğlu'nun, biri gerçek, ötekı efsanevi olan iki kişiliği olduğu biliniyor. 1580-81 yıllarında Bolu yöresinde ayaklanan ve yakalanması için Anadolu Beylerbeyine buyruk verilen Köroğlu'nun gerçek yaşamı konusunda yeterli bilgimiz olduğu söylenemez. Ancak Köroğlu'nun bir «düzmece kahraman» olmadığı, böyle bir kişinin yaşadığı kesinlikle biliniyor. Bu kişi de, hasta toplumun dağa çıkardığı bir insandır. Aynı zamanda bir saz şairidir.

Köroğlu ile ilgili çeşitli buyruklar da yayımlayan Mustafa Akdağ, belgelere dayanarak, Köroğlu konusunda şu bilgileri veriyor:

«Elimizdeki vesikalara göre. ilk tanınmış levend bölükbaşı, yahut, daha uygun bir deyimle Celâli Reisi, Bolu ile Gerede arasında, 1581'den itibaren ikiyüz kişilik bir grupla soygunculuğa başlayan ve Köroğlu efsanesinin kahramanı olan Köroğlu Ruşen'dir.

Önce küçük bir bölükle, servet sahiplerine ve tabii olarak daha ziyade kadılara ve ehl-i örfe saldırmaya başlayan bildiğimiz destan kahramanının, gittikçe önem kazandığını ve emrine daha bazı başbuğların gelmesiyle birçok bölüklere kumanda eden hakiki bir celâli reisi olduğunu tahmin edebiliriz.

Köroğlu'nun da, kendisinden sonra gelen celâli şefleri gibi, mâzûl hükümet mensubu veyahut hiç olmazsa, halk tarafından il erlerine baş seçilen bir yiğitbaşı olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat bizim tahmi-

nimize göre, bu tanınmış eşkıya başının, bütün celâli isyanlarının mahiyetini ve karakterini aksettiren «Köroğlu» adındaki halk destanlarının yegane kahramanı olarak ebedileşmesinin sebebi, Celâli isyanlarının ilk bayrakdarı olmasındadır.» (M. Akdağ: Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 298)

Köroğlu'nun gerçek yaşamına ilişkin ilk önemli bilgi ve belgeleri yayımlayan Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, daha 1940'larda, Köroğlu'nun Bolu'nun Gerede ilçesine bağlı Sayık köyünde doğduğunu saptamıştır. Fuat Köprülü, Mustafa Akdağ ve Faruk Sümer de, Köroğlu ile ilgili önemli bilgi ve begeler yayımladılar sonradan. (*)

Bugün elimizde, Köroğlu'nun yakalanması için verilen birçok buyruklar vardır. **Demek oluyor ki, Köroğlu'nun dağa çıkan saz şairi olarak bir gerçek kişiliği vardır ve bu kişilik hem tarihsel belgelere hem de şiirlere yansımıştır.**

Ancak hemen belirtelim ki, Köroğlu olduğu yerde bırakılmamış, onun davasına sahip çıkan ya da onu davasına temsilci bulan halk bir bakıma onu yeniden yaratmıştır. Bu da, birçok bölgede birçok Köroğlu versiyonununun (Köroğlu kolunun) ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Bu kollar arasında çeşitli ayrılıklar bulunmakla birlikte, temel kaynağın Köroğlu'nun kendi kişiliği ve mücadelesi olduğu açıktır. (Köroğlu versiyonları için bkz. Xenia Celnarova Avrupa Halk Edebiyatında ve Yakındoğu Edebiyatında Eşkiyalık Konusunda Benzer Çizgiler, Doktora Tezi. 1972)

Bu yüzden, Köroğlu şiirleri de bir geleneğin ürünüdür. Pir Sultan şiiri için yapılan «imece» tanımı, Pir Sultan'dan da çok «Köroğlu şiiri» için geçerlidr.

Bunu böylece belirledikten sonra Köroğlu'nun Halk Şiirindeki yansımasına kısaca değinebiliriz:

Köroğlu'nun felsefesi şöyle dile geliyor şiirinde:

Köroğlu'yum kayaları yararım
Halkın kılıcıyım hakkı ararım
Şahtan padişahtan hesap sorarım
Uykudan uyanan katılır bana

Köroğlu, başkaldırı geleneğimizde somut canlı kavganın simgesidir. Bu yüzden, halk tarafından oluşturulan bütün Köroğlu Kollarında bu özellik belirgin biçimde kendini gösterir.

Sözgelimi at, Köroğlu'nun başkaldırısıyla özdeşleşmiştir. Atın kavgadaki rolünü anlatan nice şiir vardır. Bu doğrultudaki dörtlüklerden biri şöyle

*) Köroğlu'na ilişkin geniş bir kaynakça ile Köroğlu'nu değişik yönlerden değerlendiren yazılar için şu kitaba bakılabilir. **Köroğlu Semineri Bildirileri;** Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayını, Ank. 1983

Koşun at çatlasın kuvvet bacakta
Keyif günü değil köşe bucakta
Haydi savaş gerek kelle kucakta
Mevlanın aşkına çalın kılıcı

Kavgasını daha kolaylıkla yürütebilmesi için atı ve adamlarıyla birlikte dağda konaklayan Köroğlu'nun şiirlerinde en çok geçen kahramanlardan biri de can arkadaşı Ayvaz'dır. Köroğlu, tutsak edilen Ayvaz'ı koyvermesi için Bolubeyi'ne şöyle seslenir

Eğerleyip kır atıma binmeden
Alayları bölük bölük bölmeden
Bolu şehri ateşlere yanmadan
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi
(.....)
Şimdi kır atıma biner aşarım
Karadeniz gibi kaynar coşarını
Sinesine eğri kılıç döşerim
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi

Köroğlu, içinde devrimini gerçekleştirmiştir. Onun için bey, paşa yoktur:

Yürü aslanlarım savaş edelim
Buna kavga derler bey ne paşa ne
Haykırıp haykırıp kelle keselim
Seyreyleyin el ayağı şaşana

Köroğlu artık hırçındır, onun işi haksızın kanını şarlatmaktır

Yiğit olan gümbür gümbür gürlesin
Yiğidi doğuran ana bin yaşa
Ak gövdede kızıl kanlar şarlasın
Yiğidi doğuran ana bin yaşa

Halk tarafından benimsenerek yaygınlaştırılan Köroğlu'nun birçok kol destanları bulunuyor. Bunlardan biri de, **«Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu»**dur.

Bu kola ilişkin bir türkü öbeği

Bir atı var Alapaça(peh peh peh)
Mecal vermez Kır-at kaça (hey hey hey)
Az kalsın ortamdan biçe

Ağam kim, paşam kim
Nigâr kim, Hanım kim

Kiziroğlu Mustafa Bey

Bir Beyin oğlu
Zor Bey'in oğlu

Köroğlu'nun Bolu Beyi'ne karşı söylediği türküler oldukça yoğundur

Benden selam olsun Bolu Beyine
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcırtısından, kalkan sesinden
Dağlar sada verip seslenmelidir

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

Köroğlu düşer mi yine şanından
Ayırır çoğunu er meydanından
Kır-At köpüğünden,düşman kanından
Çevrem dolup şaşvar ıslanmalıdır

Dadaloğlu'nun Başkaldırısı

Başkaldırı geleneği içinde yer alan, ancak değişik bir konumla ortaya çıkan lider-ozanlardan biri de **D a d a l o ğ l u**'dur.

Reform ve rönesansını gerçekleştiren Batı karşısında Osmanlı İmparatorluğunun kendini yenileyememesi, 17'nci yüzyıldan başlayarak dışardan alınan savaş ganimetlerinin, haraçların, tazminatların giderek azalmasına yolaçmıştır.

Batı Avrupa'da 16'ncı yüzyılda kapitalizm gelişip, devletler merkezileşir, sağlamlaşırken; Osmanlı İmparatorluğu ekonomik ve politik tutumunda bir değişiklik yapmamış, yine kalkınmasını toprak genişletmeye ve sömürge kurmaya dayandırmıştır. Oysa bu yöntem, Batı'nın kalkınması, güçlenmesi karşısında tutmamış ve Osmanlılar Batı karşısında daha fazla tutunamamıştır.

Osmanlılar kendilerini yeni çağdaş gelişmelere uyarlamayınca, 17'nci yüzyıldan sonra duraklamaya ve yıkıma doğru gitmeye başlamıştır.

Genişleme yoluyla elde edilen gelirler kesilirken, ticaret yollarının değişmesi, Batının gelişen sanayii karşısında yerli el sanatlarının değersizleşmesi ve vergi yükünü taşıyan köylünün ekonomik açıdan alabildiğine güçsüzleşmesi nedenleriyle ülke tam bir sosyo-ekonomik çöküntü içine sürüklenmişti.

Saray'sa ortaya çıkan gelir açığını kapatmak için halka yeniden vergi bindirmeye başlamıştı. Ancak yoksul köylü tabakaları artık Saraya ekonomik destek olma gücünü yitirmişti. Bu nedenle Saray, çeşitli beyliklere verdiği toprakları geri alırken, vergi yükünü de köylü tabakalarının yanında bu kesime yüklemeye başlamış ve bu yüzden ayaklanmalar beyliklere ve kente de sıçramıştı. 17'nci yüzyıldan sonra ortaya çıkan **Katırcıoğlu, Canbulatoğlu, Kara Haydaroğlu, Deli Hasan,** ayaklanmaları bu türdendir.

Tarihe «İskân Olayı» yada «İskân Faciası» olarak geçen meşhur kaç-göç hareketi de bu dönem koşullarının zorlamasıyla ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi 1670'te alınan bir kararla, **Afşarlar Hama-Humus** arasında yerleşmeye zorlanırlar. Fakat çölyazıda geçimini çıkaramayan ve sıtmayla karşı karşıya kalan Afşarlar, Anadolu içlerine kaçmaya başlarlar. Fakat durumdan habersiz kendi yaşantısını sürdüren **Saray**, bunların Anadolu'ya yerleşmesini yasaklar ve elebaşlarını yakalayıp astırmak için kimi beyliklere buyruk verilir. (Bu konuda eski kaynaklarda sayısız buyruk vardır.)

Fakat kimi ocakların söndürülmesi dışında, Osmanlı bir sonuca ulaşamaz. Geriye halkın yaktığı acı türküler kalır yalnızca:

Ilgıt ılgıt bir yel esdi Urum'dan
Duydum yaman olmuş hâli Afşarın
Kesildi kanadı kırıldı kolu
Yaylası kan ile yundu Afşarın

Olay, halk ozanı Kul Mustafa'nın şiirineyse şöyle yansır

Bizim ilde bir Osmanlı zuhur etti
Sizin ile geçti mi ola ne dersin
Olam olanı doldu çekildi göçler
Sizin ile geçti mi ola ne dersin

Kul Mustafa'ın der ki müşkül halleri
Seyreyleyin sefil olan kulları
Has bahçeden öte ıssız çölleri
Ol Osmanlı geçti mi ola ne dersin(33)

Bu kaç-göç' mücadelesi 19'uncu yüzyıl ortalarına değin sürer.

Dadaloğlu, bu çevrenin adamıdır ve bu olayların içinde yaşamıştır. Doğal olarak dizeleri bu olaylarla örülü olacaktır:

Kalktı göç eyledi Afşar illeri
Ağır ağır giden eller bizimdir
Arab atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız Kirmanî
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu yarın kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir

Buraya gelmişken, halk edebiyatı tarihçisi Pertev Naili Boratav'ın, üç lider-ozan'la ilgili değerlendirmesine de yer vermek istiyorum.

Boratav, «Bazı sanatçı çevreler halk şiirimizin geçmişteki önemli örnekleri arasında yer alan Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu gibi ozanların kiminin İran yanlısı şiiler, kimilerinin de Osmanlı devletine başkaldıran soyguncu ve eşkiyalar olduklarını söylemekteler; ilerici aydınlarımız ise bu ozanlarda ezilen Anadolu halkının yoksulluğa, zulme ve baskılara karşı direnişinin simgesini bulmaktadır. Bu konudaki düşünceniz nedir?» yolundaki bir soruyu yanıtlarken şunları söylüyor

«Pir Sultan'la Dadaloğlu'nun gerçek yaşamları üzerine çok az şey biliyoruz; çoğu sözlü anlatılanlardan bize kadar ne ulaşabilmişse...

Pir Sultanın politik yönü, (Şah, Şah!) diye ünlemelerinden de anladığımıza göre, 16'ncı yüzyıl Kızılbaş Türk halkının Sünnî Osmanlı Devletine başkaldırışının sözcülüğüdür. O çağların Kızılbaşları dilinde 'Şah' deyimi, tâ Ali'den başlayarak, Kıyamet gününde yeniden dünyaya gelecek Mehdi'ye kadar, dünyayı haksızlıktan, karanlıktan, zulümden arıtacak kurtarıcıların simgesidir. Onlar, «her çağın bir Mehdisi vardır» derler. Son Osmanlı Padişahına başkaldıran Mustafa Kemal'e «biat» edenler Anadolu Kızılbaşları olmamış mıydı? Onu zamanın Mehdisi saymışlardı.

Büyük davaların sözcü ve eylemcilerini kendi çağlarının şartları içinde değerlendirmek gerekir. O çağlarda din ile devlet ayrı düşünülemezdi. Saint-Barthhèlèmy Gecesi Katolik Fransız Kralının Protestan Fransız halkını kırdığı gibi, Yavuz da Şah İsmail'e karşı savaşmaya giderken, yolu üstündeki Türk-Kızılbaş halkını kılıçtan geçirmişti. Devletin selâmeti nâmına.

Dadaloğlu, çok sonra, 19'uncu yüzyılda, bu sefer din ve mezhep nedenleri ile değil de; Osmanlı Devletini ekonomik yaşam şartlarının kaçınılmaz sonuçları ile tedirgin ettikleri için, konar-göçer aşiret düzenlerini yerleşik düzene dönüştürme proğramına başkaldıran Türkmenlerin direnişlerini dile getiren şairdir. Türkmenlerin direnişi bir bakıma çağ-dışı ama, zora ve kırıma dayanan, perişanlıklara yolaçan bu insanların alın-yazısı, tâ Suriye içlerine Gâvur Dağlarına, Toroslara uzanan uçsuz bucaksız yurtlarında konup göçme olanağından bir anda yoksun bırakılmasının acıları da bir yankı bırakmadan geçip gidemezdi.

Kısacası, Yunus, Pir Sultan, Köroğlu, Karacaoğlan, Dadaloğlu... Bu büyük halk ozanları —daha doğru bir deyimle halkın bu büyük ozanları— yüzyıllar sonra dahi şiirleriyle günümüzde de diriliklerini yitirmemişlerdir. **Bu ölmezliklerinin sırrı, çağlarının olaylarına ve insanlarına ilişkin tanıtları, hiç bir yazılı belgenin saptamayacağı ölçüde, bütün girinti çıkıntılarıyle bize kadar ulaştırmış olmalarında, anlatımlarını, Türkçe sözün büyülü nakışlarıyla dokumakta gösterdikleri ustalıklarındandır.» (34)**

Burdur'da Bir Halk Ayaklanması

Dinlen ağalar, size nakledeyim
Başa gelen bir seyranı seyrettim
Sene oldu **bin iki yüz elli beş**
Bundaki kopan tûfanı seyrettim

Durarken önce erâzil[1] yürüdü
Ol vakit dağları duman bürüdü
Kahbe beyler, **Akcalı Kel**[2] yürüdü
Şol beylerde yüz yalanı seyrettim

Erâzilin önü geldi dayandı
Ol vakt ağaların kalbi inandı
Beyler de çalı altına gizlendi
Yalın ayak kaçan canı seyrettim

Önde de kılavuz **Âşıkın Ali**
Bir baştan tecavüz acûze karı
Peştemalde taşlar sanırsın darı
Bir vâveylâ bir figanı seyrettim

Abdurahman'Fendi asker kömeler[3]
Hüseyn Bey arkada kasdî iniler
Acı derununa düşmüş, söylerler
Hayâsız cihanda anı seyrettim

Yenice Mahalleli basdı çarşı yüzüne
Belâyı, kazayı almış gözüne
Her biri bir çomak vurmuş omuza
Cesaret cihanda anı seyrettim

N'arardın **Fakı Efendi** burada
Ne'şin vardı a **Türk**[4] senin şurada
Üç yüz topuz vurdu sandım horata[5]
Hast'olmadan ölen canı seyrettim

Hacı Ali Ağa korkmadı, çıktı göründü
Ana nice hesapsız topuz vuruldu
Onun arkadaşları geldi, sarıldı
Hakikatlı şol **Burhan**'ı seyrettim

Şol dem **Mahmud Ağa**'nın başın ezdiler
Meyyitleri bir tabuta dizdiler
Kadı geldi, kan keşfini yazdılar[6]
Seller gibi akan kanı seyrettim

Fesadı koparan beyler beş idi
Çibâreler[7] konaktan pırtı taşıdı
Gök Hüseyin Oğlu beyler çaşıtı[8]
Çaşıtık[9] cihanda anı seyrettim

Hüseyn'fendi tavanda haber aldılar
Üç beş sefih derildiler, vardılar
Beyaz tenin kara yere serdiler[10]
Devlet aşkına **Burhan**'ı seyrettim

Bir kahraman gördüm **Osman Efendi**
Göğüs verdi, çıktı saraydan kendi
Halk teaccüp etti, anı beğendi
Cesaret cihanda anı seyrettim

Kilikçioğlu oldu **Şûra Nazırı**[11]
Yoktur evinde otura hasırı[12]
Biz olduk **Kör İsmail**'in esiri
Zen-dostlukta sefa süren canı seyrettim[13]

dostlar dedi yâ ilâhî
Mustafa korktu da geydi külâhı
Elinde vardı hükümet silâhı
Ağzı dualı esnafı seyrettim[14]

Ağa'yı damdan dama kaçırdılar[15]
Üç beş damı düzenle aşırdılar
Arayanlar tedbirin şaşırdılar
Maharet, cihanda anı seyrettim

Ali Bey mazlumdur, kimse ilişmez[16]
Kaçar **Terzi Halil**, tazı erişmez
Halk mazlumdur hiç bir işe karışmaz
Tavşan gibi kaçan canı seyrettim

Konakta yıkıldı ana duvarlar
Fışkı içindeymiş hâin canavar
Tekke-nişin, oldu o vakit firar
Haydutlar içinde anı seyrettim[17]

Devirdiler **Vekil-harc**'ın dişini[18]
Bitirdiler **Zaptiye**nin işini[19]
Üç beş canın da deldiler başını
Ilgıt ılgıt akan kanı seyrettim

Derildi **Ermeni**'lerden üç beş
İçmeden **Çelebi** de oldu serhoş[20]
Çiloğlu[21] korkmadı, olmadı bîhoş
Merdaneler içinde anı seyrettim

VECÂ dedikleri şöyle bir âşık
Beli kanbur, sinirleri dolaşık
Az-buçuk onda şairlik bulaşık
Âşıklar içinde anı seyrettim

K e l i m e l e r

1 — **Erâzil** Âşık, anlattıklarıyla halkı haklı bulduğu halde, ayaklanan insanlardan erâzil yani 'reziller' diye sözediyor.
2 — **Akcalı Kel** Bununla Atçalı Kel Memet'in amaçlandığı anlaşılıyor.
3 — **Kömelemek** Toplamak
4 **Türk** Halk kesimi için kullanılıyor
5 — **Horata** Şaka, alay, eğlence
6 — **Kan keşfini yazmak** Olayı yerinde inceleyerek, işlem yapmak
7 — **Çibâre** Güvenlik görevlisi anlamında olsa gerek
8 — **Çaşıt** : Casus
9 — **Çaşıtlık** : Casusluk
10 — Beylere casusluk eden Gök Hüseyin Oğlu'nun cezalandırıldığı anlaşılıyor.
11 — **Şûra Nazırı** : Vilayet Meclisi Başkanı
12 — Evinde oturacak hasırı bulunmayan Kilikçioğlu'nun Meclis Başkanlığına getirildiği anlaşılıyor
13 — **Zen-dost** : Kadın düşkünü, zampara
14 — **Ağzı dualı** Duası Tanrı tarafından kabul edilen iyi kalpli kimse
15 — **Ağa** Âyân ya da Mütesellim olacak
16 — Ali Bey'in halka zarar vermeyen bir devlet görevlisi olduğu anlaşılıyor
17 — **Tekke-nişin** Tekkenin şeyhi, başkanı. Bunun da halkı soyanlarla işbirliği içinde olduğu anlaşılıyor.
18 — **Vekil-harç** Hükümetin para işlerine bakan kişi olsa gerek
19 — **Zaptiye** Jandarma, polis gibi görevliler
20 — **Çelebi** Ermeni temsilcisi Her ilde vilayet meclisinde azınlıklardan bir temsilci bulunurdu.
21 — **Çiloğlu** Ayaklanmada halka öncülük eden kişi

D e s t a n ı n Ö y k ü s ü

Cahit Öztelli, destanda anlatılan Burdur'daki halk ayaklanmasını şöyle değerlendiriyor

«1820-30 yılları arasında yaklaşık 10 yıl süren ayaklanma ve savaşlardan dolayı İmparatorluğun mali ve ekonomik gücü sarsıldı. Savaşların ve ayaklanmaların sürmesi dolayısıyla ordu için gerekli masraflar, genel olarak Anadolu halkının sırtına yüklendi. Vergiler durmadan artırıldı. Vergileri toplamaya memur voyvodalar, mütesellimler, zabitler sık sık köylere, kasabalara gittiler. İstenen vergiyi adeta zorla aldılar. Bu durum halkı bunalttı. Mütegallibeler de azdıkça azdı. Halk kendisine bir kurtarıcı aramaya başladı. Bunun en güzel örneği **Atçalı Kel Mehmet** olmuştur. Atçalı Kel Mehmet, Aydın sancağı bölgesinde özgür bir hükümet kurmuştur. Halk kendisini çağırmış, kasabaları onun yönetimine gönül isteği ile vermiştir. Bunları tarihler yazmazlar.

İşte, bu halk ayaklanmalarından birisi de 1839 da Burdur'da meydana gelmiştir. Olay, Beylerle (yani âyân ve mütesellimlerle) Çiloğulları arasında geçmiş.» (Bkz. Uyan Padişahım, s. 231)

ç — Divan Şiiriyle Yansıması

Bir anlamda, bir düzensizlikler, entrikalar düzenidir Osmanlı düzeni.

Çetin Altan, bir yazısında salt entrikalar, cinayetler açısından soruna yaklaşırken bu gerçeği şöyle özetliyordu:

«Bütün Osmanlı tarihi, birbirini ya cellat kemendine, ya cellat kütüğüne göndermek için tepinmiş durmuş saray politikacılarının oyun ve dramlarıyla örülmüştür. Ve altıyüz yıllık siyasal cinayetler, koca Anadolu'yu kerpiçle tezekten bir adım öteye götürememiştir. (35)

Aşağıda vereceğimiz örnek, bu yapıyı simgelemesi bakımından oldukça ilginçtir. Bu örneklemede başvurduğumuz kaynaklar, Şeriyye Sicilleri ve olaylara tanık olmuş bir şairin manzumesidir. İki kaynak arasındaki uyum, toplum yapısı araştırmalarında ve toplumsal olayların incelenmesinde halkın sözcülüğüne başvurmanın zorunluluğunu da kanıtlıyor.

Sözü edilen halk ayaklanmasını anlatan olay tanığı şair hakkında kaynaklarda şu bilgiler veriliyor:

«Mustafa Ruhi Efendi, H. 1213, M. 1798'de vefat etti. Kilis'te medfundur. Sürûrî'nin «**Cihândan Mustafa Ruhi efendi göçdü Cennâtâ**» mısrası vefatına tarihtir.» **(Tuhfe-i Nâilî, 1. Cilt, s. 549)**

«Rûhî Mustafa Efendi. fuzelâ-ı şuarâdan bir zat olup Kilislidir. Münşeât ve **Divan**'ı ile **Rûhu'ş-Şurûh** namında mufassal Pend-i Attar şerhi vardır. 1213'te Kilis'te vefat eyledi. Kâmûs mütercimi meşhur Asım Efendi bu zâttan edebiyat tahsil etmiştir. **(Bursalı Mehmet Tahir:** Osmanlı Müellifleri; 2. Cilt, s. 194)

Bu bilgilerden, Kilisli Mustafa Ruhi Efendinin 1798'de öldüğü, çeşitli eserlerinin bulunduğu ve tanınmış Osmanlı sözlükçüsü Mütercim Asım Efendi'ye edebiyat dersleri verdiği anlaşılıyor. İlgilinin şiirinden de, Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılıyor.

Kilisli Ruhi'nin, bütün detaylarıyla anlattığı halk ayaklanmasını doğrulayan ilginç belgeler var elimizde. Bunların birinde, olayın baş kahramanı **Kilis ve Azaza Mutasarrıfı Daldabanoğlu Mehmed Ali Paşa**'nın öldürülmesinden sonraki gelişmeler şöyle anlatılıyor. Belge aynen şöyle

«Halep Valisi Osman Paşa ve Antep Kadısına

Öldürülen **Daldabanoğlu Mehmet Ali Paşa**'nın öldürülme olayı sırasında yağma edilen mallarının bedeli olup hazineye ödenmesi Antep halkı tarafından kabul ve taahhüt edilen paranın tahsili için eski Halep Valisi Mustafa Paşa'ya hitaben emir gönderilmişti. Ancak maktul **Mehmet Ali Paşa**'nın yaptığı çeşitli gasblardan mali yetersizliğe düştüklerinden bu paranın 20.000 kuruşunun 30-40 güne kadar, kalanının da gelecek yıl içinde ödenmesi Mustafa Paşa'nın mektubunda ve

Antep Kadısının ilamında bildirilmişti. 40 günlük süre geçtiği halde borç ödenmediği bu yılın cemaziyelâhirinde Mustafa Paşa'ya yazılmış, sonra da bu yazı te'kit edilmiş ise de bugüne kadar ödenmemiştir. Bundan sonra müddet verilmeyeceği gibi ödenmediği takdirde zorla tahsil yoluna gidilecektir. Acele tahsil edilerek bu işe görevlendirilen Hassa silahşörü eski âyân Süleyman ile gönderilmesi ve Hazine-i Amireye teslimi.» (Cilt 135, sayfa 108 Ferman, Tarih Zilhiççe 1206/ Temmuz - 1792)

Şer'iyye sicillerini yayımlayan C. Cahit Güzelbey ve Hulusi Yetkin, buradan ve olayı anlatan öteki belgelerden giderek şu notu düşüyorlar

«1203 yılında Antep'e gelerek idareye elkoyan, kızların çeyiz sandıklarına kadar gasbeden Daldabanoğlu Mehmet Ali Paşa, halkın ayaklanması üzerine öldürülmüş ve malları yağma edilmişti. Böylece halk, kendinden gasbedilen malların bedelini tam olmamak üzere geri almıştı. Paşa öldürülünce o zamanki devlet gelenekleri icabı mallarına elkonulmak gerektiğinden, ancak bu mallar halk tarafından yağma edilmiş olduğundan, halka bunun karşılığı olarak para ödenmesi yükletilmiştir. Yani halk önce Mehmet Ali Paşa, sonra da devlet tarafından soyuluyor.» (36) Cahit Güzelbey-Hulusi Yetkin Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler, 1729-1825, Gaziantep - 1970)

Olayla ilintili bir başka sicilde de, olayın bir kesiti şöyle anlatılıyor «... Daldabanoğlu Antep'e girince senet verenlerin kimini öldürmüş, kimini kaçırmış, adı geçen kadıya (Antep kadısı) 1000 kuruş verip senetlerini (4500 kuruşluk senetler) cebren elinden almıştır» (age, s. 94)

Ayaklanma olayını burada bütünüyle anlatmak gereksiz. Çünkü sözü edilen ve aşağıya alıntılanan şiir, olayı başlangıç, gelişme ve sonuç süreçleriyle yansıtmaktadır.

Şiir, dinsel dünya görüşüyle yazılmış ve olayın daha iyi anlatılabilmesi için kimi zaman abartı ögesine başvurulmuş olmasına karşın bütünüyle gerçeklerden kaynaklanıyor.

Şiir, yalnız olayın anlatımı açısından değil, Osmanlı döneminde merkez-taşra ilişkileri, yöneticilerarası ilişkiler ve yönetici-halk ilişkileri açısından da dikkatçekicidir. Yalnız bu örnek bile, Osmanlı yönetim mekanizması konusundaki görüşlerimizi kanıtlayacak niteliktedir. Ve şeriye sicilleri, benzeri olayları kanıtlayacak örneklerle doludur. Köle ticaretinden, düşüncelerinden dolayı insanlarıyla birlikte toptan ateşe verilen köylere kadar içler karartan, tüyler ürperten yığınla olayla doludur Osmanlı Şer'iyye Sicilleri.

Sözü daha fazla uzatmamak için, ayaklanma olayını bütün boyutlarıyla kucaklayan şiire başvurabiliriz. Osmanlıca metninin altına açıklamalarını da koyduğumuzdan olayın izlenmesi kolay olacaktır.

KİLİSLİ MEŞHUR ŞAİR RÛHİ'NİN VAKTİYLE ANTEP'TE BİRÇOK MEZALİM YAPAN DALTABANOĞLU HAKKINDA BİR ŞİİRİ (37)

Şâh olursan fi-l-mesel ey dil bu heft kişvere
Gurre olma devlet-i dünyâyı pür şûr-i şere

Ey gönül, sözgelimi yedi ülkeye şah olursan; dünyayı gürültüye, şamataya kötülüğe, şiddete, zora boğına.

Serteser ibret gözüyle bak bu milk-i âleme
Mâlik-i hâjiklerin fikreyle hâlin bir kere

Baştanbaşa ibret gözüyle dünya mülküne bak ve fâni sahiplerinin durumunu bir düşün.

Adları şehnâmelerde yâd olan şehler kanı
Feth-i gûş et kıssa-i Dârâ[1] ile İskendere[2]

Şehnamelerde adları anılan şahlar, padişahlar nerede? Dârâ ile İskender'in maceralarına bir kulak ver.

Tâk-ı eyvânına eller yetmeyen Kisraların[3]
Kasredüp ömrün felek döndürdü Rûm-i Kayser'e[4]

Felek, şatolarının kemerlerine eller yetişmeyen Kisrâların (İran hükümdarlarının) ömürlerini kısaltıp Kayser Rum'a döndürdü.

Saltanat dâvası ile can veren canlar kanı
Gittiler dâvâlarının faslı kaldı Mahşere

Saltanat davasıyla can veren insanlar hani nerede? Kendileri gittiler, davalarının sonuçlandırılması mahşere kaldı.

Nice Şeddâdi[5] binâ bünyâd eden zâlimlerin
Yıktı evin rûzgâr uğrattı bâd-ı sarsara

Zaman, Şeddâd gibi nice görkemli yapı kurduran zâlimlerin evlerini fırtınaya uğratıp yıktı.

Nice bin mîr ü vezîrin rahtların bade'l-vefât
Verdiler sûk-i fenâda kal için zerd-gere

Bu dünyada nice beyin, valinin, vezirin ziynet eşyası, takıntısı, ölmeden önce işlenmek üzere kuyumcuya verildi.

Akibet bâlini kabre baş koyan sultânların
Zahmeti değmez safâ-yı taht ü tâc ü efsere

En sonunda yüreğini toprağa verecek sultanların zahmeti, taht ve taç safasına değmez.

Mâlına mağrûr olan nakhûr olur encâm-ı kâr
Görmedin mi mâl ile husf oldu Kârûn yerlere

Malı mülküyle gururlanan işin sonunda kahrolur, Kârûn'un malıyla yerlere girdiğini görmedin mi?

Arzû-yi nefsine esb-i hevâ ile binen
Yorulur yolda erişmez kûy-i Aşık Kanber'e

Nefsinin dürtülerine heves atıyla binen yolda yorulup kalır, Aşık Kanber'in diyarına erişemez.

Zulm ile çok sîm ü zer cem eyleyen ehl-i tamâ
Kor gider çok sevdiği malın adû-yi ekbere

Zulümle çokça gümüş ve altın toplayan açgözlüler, doyumsuzlar; sonunda bu çok sevdikleri mallarını en amansız düşmanlarına kor giderler.

Nitekim Kilis ile Azaza ibn-i Daldaban
Vaz-ı engüşt-i hükümet eyledikte yek-sere

Nitekim Daltabanoğlu Kilis ve Azaza yöresine bir başına hükmedince,

Kendinden evvel, geçen hâkimlerin iradına
Kâni olmayıp tamâ zehriyle döndü ejdere

Kendinden önce gelip geçen yöneticilerin yaptıklarıyla yetinmeyip doyumsuzluk ağusuyla bir ejderhaya döndü.

Kürd ü Türkmân ü Arab Rişvan ehl-i Ayıntap
Malların def'at ile gasbetti sattı âhere

Kürt, Türk, Arap Rişvan demeyip tüm Antep halkının mallarını defalarca zorla ele geçirerek başkalarına sattı.

Akl u fikre gelmeyen bid'atleri ihdas edüp
Haddeden çekti ilin mâlın misâl-i cendere

Akla, fikre gelmeyen kurallar koyarak onun bunun malını cendere örneği haddeden (tel yapmakta kullanılan delikli maden levha) çekti.

Vârisi mevcût olan mevtâların mâlın tamâm
Zabtedüp eytâmın el bastırdı yâbis yerlere

Varisi bulunan ölülerin mallarını bütünüyle ele geçirip, yetimleri kuru çula oturttu.

Sâlyân vaz etti emlâke hilâfü'l-âde hem
Nice sâhip mülkü sâil-veş düşürdü derlere

Taşınmaz mallara kuralları çiğneyerek yıllık bir vergi koyup, nice mülk sahibini dilenci gibi kapılara düşürdü.

Harmânı sâlyânesine yetmiyen çok ehl-i zer
Devredüp tâlip arardı bi ü bağal cercere

Harmanı vergisine yetmeyen çoğu çiftçi, çiftini-çubuğunu devredecek istekli arardı.

İşbu etrâfın hubûbâtın tamamen zabtedüp
Vakf-ı tiymâr ü zeâmet geçti dest-i ez'âre

Yörenin tüm tahılını ele geçirerek tiymar ve zeame tvakfı sahibi oldu o gaddar ve zâlim.

Siyma bostan vardı kim câmiîne vakfiken
Zabdedüp mâlum deyu sebt etti anı deftere

Camilere vakfedilmiş güzelim bostanı ele geçirip, malım diye deftere yazdı.

Durumu oldukta mağduriyeti câmîlerin
Alimûn ibram edüp bağlattılar muakkere

Camilerin durumu kötüleşince, durumdan haberli olanları sıkıştırarak sorunu kapattılar.

Kürtlerin dibs ü zemînin cebren edüp iştirâ
Halka tarh edüp satardı kıymetinden evfere

Kürtlerin hurma pekmezlerini ve topraklarını (?) cebirle yok pahasına ellerinden alıp, çok yüksek fiyatlarla halka satardı.

Sağdı Ayıntap ilerini nice sâl sağmal misâl
Ba'dehû sağımı tasın çaldırdı sath-ı merınere

Yıllarca Antep yöresini sağmal inek gibi sağdı, o andan sonra da sağım tasını mermerin yüzüne çaldırdı.

Nice kervân aldı Ayıntab'ın deyu reh-zen misâl
Yine paşalık ile çaldırdı tabl ü mehtere

Yolkesici gibi, Antep'in diye nice kervan alıp, davullu mızıkalı törenler yaptırdı.

Bâç ihdâs eyleyip yollara, koydu bâçidâr
Cahşe yarım, bir kuruş vaz'etti haml-i estere

Ortaya bir vergi, harç (baç) çıkarıb, yollara vergi toplayıcı (bâçidar) koydu. Dişi eşekten yarım, yük katırından bir kuruş vergi aldırdı.

Mâlik-i gencine-i mâl ü menâli bi'l-hesap
Olmuş iken hırsı müzdâd oldu etti zâtere

Sayısız varlık hazinelerinin sahibi olmuşken, yine de hırsı arttı, aç ve yırtıcı kaplana döndü (?)

Vaz-ı siyım ü zer için Kârûn misâli câbecâ
Bi-adet sanduklar yaptırdı haylu dülgere

Gümüş ve altın koymak için Kârûn gibi yer yer yığınla marangoza sayısız sandıklar yaptırdı.

Masrafın bundan kıyas eyle zenân-ı hâs hep
Nânı ma'dûden bulup yerlerdi ekser fahfere

Fahferenin (?) çoğunluğu arasıra yemek bulurken, onun karılarının (imtiyazlı kadınların) masrafını bundan kıyasla.

Cümle esnâfın alup emvâlini bâd-ı hevâ
Kimseye bir akçe vermezdi meğer kim berbere

Tüm esnafın mallarını yok pahasına alırken, değil berber, hiç kimseye bir akçe vermezdi.

Hem birisi cümleden aylık alurdı Kör Bilâl
Kabrine dûzehten açılsın hezârân pencere

Hem, Kör Bilâl diye birisi topundan aylık alırdı; mezarına cehennemden binlerce pencere açılasıca.

Ekl ü şurbu zihrile zakkum ola ender cahîm
Teşneler kandıkta cennet içre âb ü kevsere

Susuzlar cennette kevsere kandıkça, yeme içmesi cehennemde zehirle zıkkım olasıca..

Çünkü ol deyyûs u menhûs u muhannes kâfiri
Mu'temet nasbetmiş idi her umûr-i münkere

Çünkü o deyyus, uğursuz, alçak, kalleş kâfiri güvenilir kişi seçmişti kendisine, her yasaklanmış işi yapmak için.

Nitekim hân ile hamâm ü sarây bünyâd için
Haylu hâne yıktırıp çektirdi taşın harlere

Nitekim han, hamam ve saray yapımı için yığınla ev yıktırıp, taşını eşeklere çektirdi.

Öyle bir Şeddâd'dan geçkin Frenk idi kim ol
Nice ehl-i ırzı muhtaç etti füls-i ahmere

O, Şeddad'dan da geçkin öyle bir Frenk'di ki, nice namuslu insanı kızıl mangıra muhtaç etti.

Sayd-ı mazlûmu tamam anlar bu a'ver it deyu
Haylu ruhsat verdi Paşası habîs-i bed-şere

Yoksulları avlamayı bu kör it yeğin bilir diye, Paşası (Daltaban) haylı ruhsat verdi alçak herife

Asiyâb-ı devlet-i ikbâli ancak Kör Bilâl
Döndürür âherden artık der idi âherlere

Geleceğin devlet değirmenini ancak Kör Bilâl döndürür deyip dururdu ona buna.

Hâsılı cümle umûr-i mel'anette dâimâ
Kullanıp yüz vermiş idi ol kabihü'l-manzara

Sözün kısası, tüm kötü işlerde kullanıp yüz vermişti o suratsıza,

Pes nice yüz vermesün ol kâfire zîrâ kim ol
Her gece binle gelürdü o misâl-i şeb-pere

Sonra, nasıl yüz vermesin o kâfire, ki o her gece yarasa gibi binle (?) gelirdi.

Müslümana buğz u kin eylerdi ol mel'ûn leyk
Dînine kurban olam derdi Sinekli Kesper'e[7]

Müslümana kötülük yapar, kin beslerken o melûn, «dinine kurban olayım» derdi Sinekli Kesper'e.

Ehl-i Ayıntap ile Battalzâde Paşa[8] nâgihân
Bozuşup yeniçeriler döndü çün şîr-i nere

Tam bu dönemde Antep halkıyla Battalzade Paşa ansızın bozuştular, yeniçeriler birer erkek arslana dönmüşlerdi.

Hâliyâ serdâr-ı kassapzâde İbrahim Ağa
İki efendi nakid ile edüp hem meşvere

Bu arada kasapzade başı İbrahim Ağa, iki yöneticiyle danışıp, söyleşerek,

Daldabanoğlu'nu Battal zâde'ye teslit için
Belde-i Ayıntab'a dâvet ettiler birdenbire

Daltabanoğlu'nu, Battalzâde'ye sataştırmak için birdenbire Antep'e çağırdılar.

Emir ile memnû iken Ayıntap'tan ibn-i Daldaban
Bakmayup mazmûn-u fermân-ı adâlet-güstere

Antep'ten emirle yasaklanmışken, Daltabanoğlu fermana bakmayıp,

Yine beş yüz kîsenin arasına girem deyu
Her ne mâl görür isen al bakma kıll ü eksere

Yine beş yüz keseye kavuşayım diye, zevkten dörtköşe olup Kör Bilâl'e,

İki yüz sekbân olup Ayıntab'a var benden selef
Her ne mâl görür isen al bakma kıll ü eksere

«İki yüz asker (sekban) alıp benim yerime Antep'e git; her ne mal görürsen bütününü al,»

Pes sana kim mâni olursa alıâliden hemân
Ver cevâbın darple al sal debbûs-i şeş-pere

«Halktan sana kim engel olmaya yeltenirse, altı dilimli topuzla vur tepesine, yatır yere» dedi.

Gönderüp bu emrile Ayıntab'a çün ol kâfiri
Derakap asker ile vardı o şehr-i dil-bere

Bu emirle o kâfiri Antep'e gönderip, arkası sıra bu gönül alıcı kente vardı.

Ateşe vaz'ettiler zulm u sitem dağlağısın
Bastılar mâlı olan eshâb-i nâm ü eşhere

Zulum ve sitem dağlağısını (dağlama gerecini) ateşe koydular ve malı olan şöhret sahiplerine bastılar.

Bir kaba saplu külünk alup eline Kör Bilâl
Başladı kapu kırıp alız-ı libâs-ı efhere

Kör Bilâl, eline kaba saplı bir külünk alıp, başladı kapı kırıp değerli giysileri almaya.

Aldu sanduk u sepetler dolusu kâlâları
Geldi nöbet ba'dehû ahz-ı cihaz-ı duhtere

Sandık ve sepetler dolusu kumaşları aldıktan sonra sıra kızların çeyiz takımlarını almaya geldi.

Çok havâtîni soyup aldı külliyâtını hep
Ekserini saldı sîm ü zer ile zen-mâdere

Kadınları soyup varım yoğunu üstlerinden aldı ve çoğunu altın gümüş takımlarıyla kaynanasına saldı.

Öyle zen-mâder ki nûş etse idi deryâları
Bulamazsın yaş yerin benzer vücûd-u süngere

Onunki öyle bir kaynanaydı ki, denizleri içse ıslak yerini bırakmaz, emerdi sünger gibi.

Nitekim dâmâdı ol kör puştun on yıldan beru
Cebini bir lâhzada itlâf ederdi göz göre

Nitekim damadı o kör puştun on yıldan beri cebini bir anda göz göre göre boşaltırdı.

Zîra ol kör kâfirin rüyâda bed-rûyun gören
Korkudan gül benzi dönerdi anın nilüfere

Çünkü o kör kâfirin çirkin yüzünü düşünde görenin, korkudan gül benzi nilüfere dönerdi.

Çün ol puştun her bir etbâı birer ifrit olup
Kaptılar çok hâtunun başın el atup çenbere

O puştun adamlarının her biri birer ifrit olup nice hatunun başlığını kapıp aldılar.

Geru evlerde olan emvâl için ol bed-fiâl
Zabt edüp hem silleyi urdu nice sîmîn-tere

O başbelası adam geriye kalan evlerde de nice genç kızı tokatlayıp eşyasını aldı.

İptidâ Pâşâ ile Müftünün anbarın kırıp
Hep hubûbâtın alıp sattı bekiyl-i sendere

İlkin Paşayla Müftünün anbarını kırıp, tahıllarını alıp bakkallara (bekiyl-i sendere)? sattı.

Sonra Kadızâdenin sildi süpürdü hânesin
Soydu hep hâtunların döndürdü mürg-i bî-pere

Sonra Kadızâdenin silip süpürdü evini. tüm ev kadınlarını soyup tüysüz kanatsız kuşa çevirdi.

Sonra Pâşânın saray içre olan emvâlini
Aşikâre zabtedüp yükletti vâfir estere

Daha sonra Paşanın saraydaki mallarını açıktan açığa alıp çok sayıda katıra yükletti.

Basmacıoğlu evin sekmâna yağma ettirip
Soydu hem avretlerin döndürdü sâk-ı arare

Basmacıoğlu'nun evini askerlere yağma ettirdi, karılarını da soyup dağ servilerinin dalına çevirdi.

Hem dahi Battal Beyin cümle metâ-ı beytini
Nakledüp hammâl ile çekti sarây-ı edbere

Battal Beyin de bütün ev eşyasını hamalle nakledip uzaktaki saraya çektirdi.

Sadık Ağayı ol esnâda edüp ahz ü girift
Cürmünü yüz kiseye kat etti yazdı defitere

Sadık Ağayı o arada tutturup, yüz kese para cezası kesti ve cezasını deftere geçirdi.

Mâl ü eşyâsın satıp vermişken onbeşbin kuruş
Rahm ü şefkat etmeyüp yine o abd-i kemtere

Varını yoğunu satıp onbeşbin kuruş vermişken, yine de bu zavallı adama acımayıp,

Haylu tahkîr ile hepsi renc ü itâp eyleyüp
Câbecâ darp eyleyüp korlardı Baba Câfer'e

Aşağılayarak, işkence ederek, yer yer de döverek Baba Cafer'e -yer adı- korlardı.

Nitekim soygun veren kârileri cerme kesüp
Hapsedüp her birlerin hergün döğerdi bir kere

Nitekim soyulan köylüleri suçlayıp tutuklar ve her birini hergün bir kez döğerdi.

Darb-ı nisvâne Tüfenkçibaşıyı tayın edüp
Leyk Odabaşı me'mur idi darb-ı erlere

Tüfekçibaşıyı kadınları, Odabaşıyı da erkekleri dövmekle görevlendirdi.

Kör Köpek tahsîl-i cirm için kamu mahpusları
Darbedüp çöp ile gâhi el atardı hançere

Kör Köpek cezalandırmak için bütün mahpusları sopayla döver, bazan da bıçakla tehdit ederdi.

Bu taaddiler kamu Paşa'ya ma'lûmter iken
Hiç ölüm fikrin getürmezdi dil-i sengîn-tere

Bu zülmetmelerin, işkencelerin bütünü Paşa'ca bilinirken, hiç ölüm düşüncesini taş yüreğine getirmezdi.

Akrabâsının hele şehir ü kurâya ettiği
Dil ile tâbir olunmaz ki deyem sen servere

Hele yakınlarının köye, kente yaptığı dillerle anlatılamaz ki anlatayım.

Kör Frenk etbâmın şerrinden ise ehl-i sûk
İstiâze ederek derhâl seğirdir ma'bere

Kör Frenk'in (Kör Bilâl) adamlarının şerrindense sokaktaki insanlar öylesine korkarlardı ki, bunları görür görmez yüzlerini büker bir yana sığınırlardı.

Hâsılı Ayıntap binâ oldu olalı lâcerem
Çatmamıştı ehli bir böyle Azrâil peykere

Sözün kısası Antep kuruldu kurulalı, halkı böylesi bir Ezrail çehreliye çatmamıştı.

Nâdim oldu bunları dâvet eden dîvâneler
Üştür-âsâ her biri gûyâ bakardı baytara

Bunları çağıran divaneler, safdiller yaptıklarına öylesine pişman oldular ki, her biri devenin baytara baktığı gibi bakar oldu bunlara.

Kuyruk asmış olmuşuz kurdun yüzüne diyerek
Kavrulup nâz-ı nedâmetle misâl-i cezdere

Bunların tümü pişmanlık ateşiyle kavruldular, kızartılmış kuyruk örneği.

Cümleten dergâh-ı Mevlâya tazarru ederek
Dediler zâlim bizi sıktı misâl-i ma'sara

Hepsi, «zalim bizi kıskaç gibi sıktı» diye Tanrı'ya yalvarmaya başladı.

Bu belâlı Kör Bilâl'i âcilen kahret deyu
Yalvarup Hakka tevessül edicek Peygâmbere

«Bu belalı Kör Bilâl'i hemen kahret» diye Tanrı'ya yalvarıp, peygambere sarılınca,

Derâkâp te'sîr-i nâr-ı inkisâr-ı halk ile
Kaynadı her cânibi şehrin misâl-i tencere

Halkın yakarış ve ilençlerinin ateşinin etkisiyle kentin her yani tencere gibi kaynamaya başladı.

Gayret ile cem'olup cem'iyet eyledi zuhur
Basdılar Pâşâ'yı ulaştırmadılar askere

Bir anda koskoca bir insan topluluğu ortaya çıkıp Paşa'yı, asker çağırmaya fırsat bırakmadan basıverdi.

Güyâ şehbâz-ı kazâlar Hakka sayyâd-ı ecel
Dâvet emrini işâret birle saldı zâtere

Sanki Tanrı kaza kahramanı ve ölüm avcısı gibi arslanlarını tek işaretle ortaya saldı

Her taraftan attılar binlik Saraya kurşunu
Değdi kurşunun biri Pâşâ'ya geçti yerlere

Paşa'nın o görkemli sarayı dört bir yandan kurşun yağmuruna tutuldu, kurşunlardan biri de Paşa'yı delip yere geçti.

Âh ü feryâdile der sâat zemîne diz çöküp
Cânı hulkuma gelüp gûyâ ederken gargara

Büyük bir ahuferyatla yerlere yığılıp, canı çıktı.

Kestiler baş ile bir kolun Paşa'nın aldılar
Soydular cismin leşi seyroldu ehl-i mahzara

Paşa'nın başıyla bir kolunu kesip aldılar, tüm vücudunu soyup soğana çevirdiler.

Kör Bilâl'in kellesin hem çeşmede kat'eyleyüp
Sürdüler sakalını necs-i galiyz-i asgara

Kör Bilâl'in kellesini de çeşme başında kesip, sakalını pisliğe sürdüler.

Hem Tüfekçibaşı Mirâhur ile maktûl olup
Leşleri su burcunu hem eylemişti kapkara

Tüfekçibaşı da sarayın ahur müdürü (Mîr-âhûr) ile katledilmiş ve leşleri su burcunu kapkara etmişti.

Lâhm-i Pâşâ'yı fakat ol şeb yedi vâfik kilâp
Sonra defnoldu cevâp için Nekîr u Mürker'e

Paşanın etlerini o gece eşdeşi köpekler yedi, sonra da sorgu meleklerine hesap vermek için gömüldü.

Ba'dehû maktûl olanları nice erbâb-ı hayr
Götürüp defnettiler her birlerini bir makbere

Daha sonra hayır sahipleri öteki ölüleri götürüp her birini bir yere gömdüler.

Sağ kalan etbâ'ü huddâmın kamusun soydular
Anadan doğmuş gibi döndü cemî'an andere

Sağ kalan adamlarının ve hizmetçilerinin bütününü soydular, tümü anadan doğmuş gibi meret'e döndüler.

Atto Ağa'yı velâkin kalede bendettiler
Düştü zincir-i kaza içre belâ-yı dâvere

Atto Ağa'yı, eski yöneticilerin belasına istemeyerek düştüğü için kalede zincire vurdular.

Kör Bilâl'in getürüp sonra ser-i mürdârını
Sardılar bazı yerin bir pâre boklu astara

Kör Bilâl'in kellesini getirip bir boklu astar parçasına sardılar.

Sonra bir bok saksısını it bokuyla doldurup
Tütsü verdiler müneccis cismine mâmûcmere

Sonra bir bok saksısını it bokuyla doldurup Kör Bilâl'in pislenmiş cismine tütsü verdiler.

Gerdânına ol hârın zen-mâderi bir ip takıp
Oynatırdı anı ayû-veş misâl-i mashare

Kaynanası o eşeğin (Kör Bilâl) boynuna bir ip takıp ayı ve maskaralar gibi oynatırdı.

Öyle zen-mâder ki ol kör kâfirin her kârını
Kendisi rü'yet edüp vermezdi nöbet duhtere

Öyle bir kaynanaydı ki o, kör kâfirin her işini kendisi görür kızına fırsat bırakmazdı.

Öyle bir kemçik kekeç dulıter ki ra'yı ya okur
Hem dü-çeşnı-i a'veri benzer şikeste-câbere

Öyle bir kemçik, kekeç kızdı ki «r»yi «y» okurdu. Hem de kör gözleri, gözü dönmüş zalime benzerdi.

Boklu bostanda leşin bir hufreye ilkâ için
Hayuhuy ile getirdiler anı bahçelere

Bir huyuhuyla leşini boklu bostanda bir çukura atmak için getirdiler.

Kabre varınca o kör puştu tamâmen soydular
Hande kılsunlar deyu döndürdüler anı kaşmere

Kabre varınca o kör puştu tamamen soydular, eğlensinler diye onu soytarıya döndürdüler.

İki ayak kaldırıp katloldu bu tarihte
Bir tavîl sap soktular kûn-i Bilâl-i a'vere

Bu tarihte iki ayağı kaldırılıp katlolunan Kör Bilâl'in kıçına uzun bir sopa soktular.

İki ayağın harfleri olan sekiz ihraç olundukta
1211
8

1203
Tarihi-i diğer

Şükür kim oldu vücûdu nâ-yâp
Daldaban cîfesine kondu gurâp
(1203)

Şükür ki vücudu yokolup gitti, Daltaban'ın leşine kargalar kondu.

(*) Şiir, eski Türkçeden yeni Türkçeye Ş. S. Yenen tarafından aktarılarak daha önce Başpınar, sayı 35-36/1942'de yayımlanmıştır. Osmanlıca metin üzerinde bazı düzeltmeleri ve Türkçe açıklamasını ben yaptım

1 — **Dârâ** Eski İran'da Pers hanedanından bazı hükümdarların adı.

2 — **İskender** M.Ö. yaşamış ve Büyük İskender olarak bilinen Makedonya kralı.

3 — **Kısra** Sâsâni İmparatoru.

4 — **Kayser-i Rûm** Eski Roma ve Bizans imparatoru

4 — **Şeddâd** Yemen'de Ad kavminin hüküdarı. Büyük binaları, bu arada cennete benzetmek isteğiyle yaptırdığı İrem bağı ile ün almıştır. Bu bağdaki köşke girmeden Tanrı gazabına uğrayarak hepsi yerin dibine geçmiştir.

6 — **Kârûn** İsrailoğulları'nda sonsuz zenginliğiyle tanınmış bir adam.

7 — **Sinekli Kesper** Özel ad.

8 — **Battalzâde Paşa** Battaloğlu Mehmet Paşa adıyla bilinen ve Daltabanoğlu'nun yaşadığı tarihlerde Antep'i haraca bağlayan ve dehşet saçan bir eşkıya. Kendisine paşalık rütbesi verilen bu adamın Antep'teki maceralarına ilişkin oldukça ilginç belgeler var elde. Daltabanoğu'nun Antep'e girdiği dönemde Battalzade'nin adamlarıyla arası açılmıştı. Yukarıda sözünü ettiğimiz Ser'iyye Sicillerinden öğrendiğimize göre, Battalzâde'nin yakalanarak öldürülmesi yolunda birçok kez buyruklar gelmiş, ancak ilgilinin yakalanması pek kolay olmamıştır. Battalzâde, kapısını kırarak sığındığı kalede 75 gün mahsur tutulmuş, ancak bu süre sonunda ele geçirilerek Rakka Valisince idam edilmiştir.

d — Yönetim Yanlısı Şairlerce Yansıtılması

Toplumsal olaylar ve bozuk düzene başkaldırılar, halk şiiri biçiminde yazan yönetim yanlısı bazı şairlerce de yansıtılıyor.

Bunlardan, **«Üç Eşkiya Türküsü»** başlığıyla **«Karahaydaroğlu»**, **«Osmanoğlu»** ve **«Şer Himmet»** türkülerini yayımlayan Çağatay Uluçay; bu tür türkülerin halk tarihi açısından önemine değinerek, şunları söylüyor

«Umumiyetle vak'anüvis tarihleri ve bilhassa arşiv malzemesi, hükümetin görüşünü müdafaa ettiklerinden, ayaklanmalar ve eşkiyalar üzerinde bîtaraf değildirler.(...) Bu eksiklikleri tamamlamak, halkın eşkiyalar hakkındaki düşüncelerini anlamak için diğer kaynaklara başvurmak mecburiyeti vardır.(...) Bunun için mevcutsa o yerin sicillerine, yoksa, haklarında yazılan türkü ve destanlara başvurulması lâzımdır. Bu türkülerden mühim bir kısmı sözlü ve besteli olduğundan, ağızlardan kulaklara aktarılarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. Eşkiyalık tarihi ile uğraşanlar, halkın görüşünü ifade eden eşkiya türkü ve destanlarından faydalanmak zorundadır.» (38)

Çağatay Uluçay, yönetim yanlısı bu şairlerce yazılan türkülerin niteliğiniyse şöyle belirliyor

«Halk şairleri, zamanlarında türeyen eşkiyanın, yaptıklarını duyurmak, aşk ve savaş maceralarını canlandırmak, hayatını çizmek maksadıyle türküler, destanlar ve ağıtlar düzmüşlerdir.(...) Şairler, bunların çoğunu korku, nefret, kin, sevgi.. vb. gibi tesirler altında kalarak yazdıklarından dolayı objektif olamamışlardır denilebilir.(...) Bazen duydukları sevgi dolayısıyla kanlı kâtilleri kahraman, bazen de nefret ettikleri suçsuzları canavar şeklinde tasvir ettikleri çok görülmüştür.(...) Bu husus yalnız eşkiyalar için değil, onları tenkit eden serdar ve devrin padişahı için de vâriddir. Halk şairi, eşkiyayı yok eden serdara yaranmak için onu bir meydan muharebesi kazanan kumandan gibi gözlerimizde canlandırır.» (39)

Divan şiirinde, bunun daha da ilginç ve komik bir görünüm kazandığını, eşkiyanın takibinde bile bulunmamış padişahın bir kahraman gibi anlatıldığını da burada vurgulayarak, sözü geçen türkülerden bazı kesitler vermek istiyorum. Sözkonusu şairlerin yönetim yanlısı olduklarını, şiirlerinin de bu yüzden kolaylıkla zamanımıza ulaştığını da anımsamamız gerekiyor.

Haydaroğlu aklın yok mu başında
Niçün Âl-Osman'a âsî olursun
Her ne zulüm eyledinse dünyada
Ettiklerin bir bir bulursun

Niçün oturmazsın kendi halinde
Şimdi sensin cümle halkın dilinde
Bilmiş ol ki, Kara Ali'nin elinde
Türlü türlü azabile ölürsün

(Haydaroğlu Türküsü'nden)

Kaça kaça geçti ele çok şükür
Şer Himmed mürd oldu, iller donansın
(.....)
Fevzi der, görüldü işte nâşları
Saray altına cem'oldu başları
Katl olundu cümle ebâ kuşları
Mürd oldu Şer Himmed, iller donansın

(Şer Himmet Türküsü'nden)

Kalenderoğlu, Osmanoğlu Türkülerinde de aynı yaklaşım biçimi egemendir.

Sanatçısı belli Halk şiiri ve Divan şiiri türündeki bu ürünlerin niteliklerini şöyle özetleyebiliriz :

1 — Bu ürünler, belirli bir bakışla çeşitli boyutlarıyla bir eşkıyayı anlatırlar.

2 — Bu tür türkü ve destanlarda abartı ögesi egemendir.

3 — Belirli bir kişiyi ve olayı anlatmak amacıyla yazıldıkları için genellikle sanatsal yanları zayıftır, hatta bazan yanlışlar taşırlar.

4 — Kişilerin çevresinde olup biten olayları yansıttıkları için, —belirli bir görüşü yansıtsalar da— özellikle halk tarihi açısından büyük önem taşırlar.

D — ANONİM HALK TÜRKÜLERİNDE BAŞKALDIRI

Yaşar Kemal, bir konuşmasında, eşkıyalık bir gelenek olduğu için Anadolu'da **eşkıya oyunları, eşkıya türküleri** ve **eşkıya halayları** çıktığını söylüyor ve «memleketimizde çok zengin bir **e ş k ı y a e d e b i y a t ı** var» diyor.

Gerçekten de, özellikle Halk şiirinde **başkaldırı ve direnme edebiyatına** kaynaklık edecek çok yoğun ürünlere rastlanıyor.

Böyle olması da kaçınılmazdır bir bakıma. Dedik ki, her türlü duygu, düşünce, dilek, istek, iş ve eylemini türküyle anlatmış halk. Ezilmişliğini, horlanmışlığını, bırakılmışlığını türküler yakarak anlatmış. Kısaca yaşamının her yönü, her alanı, her görünümü türküyle yoğrulmuş halkın. Böylesine türküyle içiçe geçmiş...

Ruhi Su, türkülerin bu yönünü ve gücünü şöyle vurguluyor

«Türkü, insanla başlamış, bugünlere gelmiş. Böyle insanla başlayıp bugünlere gelebilmiş olan bir şeye ilgi duymayan kişi, insanın ken-

disine nasıl ilgi duyar diye düşünüyorum. Ne kendi memleketimde, ne de dünyada, halkı sevip de türküleri sevmeyen bir insana rastladım. Hele dünyanın bütün toplumcularında şaşılacak bir türkü tutkusu var. Bizim sünni halkımız, 'zanaatların en kötüsü saz, onu da belle bir duvara as!' demiş, ama sünniliğin o katı kuralları içinde gene de bunu diyebilmiş. Alevi halkımızsa saza (Telli Kur'an) der. Bana sorarsanız, milyonlarca yıldan beri oluşup gelen iki önemli şey var dünyada; biri insanın kendisi, biri de türküler.» (40)

Ruhi Su, türkülerin sözleriniyse, «toplumu etkileyen olayları, toplumun içindeki sürtüşmeleri, halkın aydın kişileri olan halk ozanlarının düşüncelerini yansıtan belgeler» olarak nitelendiriyor.

Dedik ki, ya halk ozanları temsil ettikleri kitleye sözcülük ediyor, ya da halk doğrudan ortaklaşa ürünleriyle kendisini anlatıyor. Bu, efsane, öykü, destan ya da türkü biçiminde oluyor. Bu ortak ürünlerin en çarpıcısı, etkileyicisi ise hiç kuşkusuz saz eşliğinde ya da belirli bir ezgiyle okunan türkü oluyor. İşte bunun içindir ki, türkü halkın yaşamında çok anlamlı bir yer tutuyor.

Sınıflı toplumlarda çelişkiler ve buna bağlı hak isteyiciliğinden doğan başkaldırmalar, halk edebiyatında önemli ve yaygın bir türe kaynaklık ediyor. Biz bu doğrultudaki türküleri **anlatı türküleri** ya da eşkiya ve **başkaldırı türküleri;** bunlardan oluşan edebiyata da **eşkiya edebiyatı** ya da **başkaldırı ve direnme edebiyatı** diyoruz. Böyle bir bölümlemeyiyse, hem toplu halk hareketlerini, hem de çeşitli toplumsal ve bireysel başkaldırı ve eşkıyalıkları kucakladığı için yapıyoruz.

Başkaldırı ve direnme edebiyatının çeşitli boyut ve niteliklerine geçmeden önce, sanıyorum genelde türkülerin doğuş ve oluşum sürecini görmek gerekiyor.

İlhan Başgöz, halk türkülerinin oluşum sürecini şöyle anlatıyor

«Halk türküsünü, ilk ortaya çıkışında yaratan bir insan vardır. Ama türkü yakıcı, özünü, çevresindeki öteki kişilerden ayrı, değişik bir sanat-eri olarak görmez. Onun sanatçı kişiliği, âşığmki kadar ağır basmaz. Bu yüzden ne tapşırması (mahlası) vardır, ne de adını şiirinde verip türküyü kendi malı olarak damgalar. Yaptığı iş, türkü geleneğinin kendisine sunduğu hazır malzemeden bir yapı kurmaktır. (...) Her türkü söyleyen bu yapının genel biçimini bütünüyle bozmadan, ona yeni eklemeler ve ondan yeni çıkarmalar yapmak için kendini sıkı sıkıya bağlı saymaz. Böylece ilk yaratıcının zaten bilinmeyen kişiliği kolayca erir, yapı herkesin, halkın malı olur; halk türküsü haline gelir. (41)

Başgöz'ün bu belirlemesi, anlatı türküleri için de aynen geçerlidir. Gerçekten başkaldırı ve eşkiya türkülerinin doğuşu da tıpkı öteki halk türkülerinin doğuşuna benzer. Öteki türkülerde olduğu gibi, anlatı

türküleri de toplumsal olayların bireyler üzerinde bıraktığı derin etkiden doğuyor.

İster erdemli başkaldırıcı, ister öçalıcı, isterse adi eşkıya olsun; bunlara ilişkin türkülerle, bunların yaşamları, eylemleri, işlevleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Somut olgulara yaslanan bölümlerde, diyalektik birlik boyutları kazanır bu ilişki.

Rizeli Sandıkçı Şükrü üstüne yazılan «Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz» nakaratlı türküde bu diyalektik birlik açıkça görülür

Sene 1341 mevsime uydum
Sebep oldu şeytan bir cana kıydım
Katil defterine adımı koydum
Eşkiya dünyaya hükümdar olmaz
(.....)
Çok zamandır çektim kahrı zindanı
Bize de mesken oldu Sinop'un hanı
Firar etmeyilen buldum amanı
Eşkiya dünyaya hükümdar olmaz

Sinop kalesinden uçtum denize
Tam üç gün üç gece göründü Rize
Karşıki dağlardan gel oldu bize
Eşkiya dünyaya hükümdar olmaz

Bir yanımı sardı müfreze kolu
Bir yanımı sardı Varilcioğlu
Beşyüz atlıyılan kestiler yolu
Eşkiya dünyaya hükümdar olmaz

Türküden, Sandıkçı Şükrü'nün başkaldırı serüvenini rahatlıkla görebiliyoruz. 1341'de bir cana kıydığı için tutuklanıyor, uzun bir süre Sinop zindanında kaldıktan sonra denize atlayarak kaçıyor. Daha sonra Rize'ye geliyor. Ancak düşmanı Varilcioğlu ve jandarmalar tarafından pusuya düşürülerek öldürülüyor

Türkü aracılığıyla bize yansıyanlar, kuşkusuz Sandıkçı Şükrü'nün başkaldırı serüvenini bütün boyutlarıyla anlatmaya yetmiyor. Ancak türküyle anlatılanların bu serüvenin önemli bir bölümünü bize aktardığı da açık.

Başkaldırı türküleri, genellikle başkaldırıcının ölümünden sonra yakılırlar. Başkaldırıcının ölümüne ilk tanık olanlarsa kuşkusuz arkadaşları, yandaşlarıdır. Bu nedenle, başkaldırıcılar herhangi bir yolla öldüklerinde —ki bu daha çok jandarma (zaptiyelerle) çatışma sonunda olur—, «kol»un öteki adamları (uşakları ya da kızanları) kendi aralarında arkadaşlarının ölümüne türküler yakarlar. Bu türküler, genellikle daha sonra yakılacak türkülere kaynaklık eder. Ancak hemen belirtelim ki, bu alanda da, ölenlere türkü yakanların başında, bun-

ların köydeki yakınları ve bir anlamda halk sanatçıları sayılabilecek türkü yakıcılar gelir.

Anadolu halkları arasında yüzlerce yıllık birikime sahip bu gelenek (ağıt ve türkü yakma geleneği) günümüzde de sürüyor.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Sovyetler Birliği'nden dönerken Karadenizde öldürülen Mustafa Suphi ve arkadaşları için yakılan ağıt, bunun yaygın örneklerinden biri

Hayali gönlümde yadigar kalan
Bir yanım deryada çalkanır şimdi
On beş yoldaş ile boğulup ölen
Bir yanım deryada çalkanır şimdi

Garip garip öter derya kuşları
Su altında uykuları düşleri
Bir gelin döküyor kanlı yaşları
Bir yanımı deryada çalkanır şimdi

Yarelerini tuz içinde yanıyor
Uyku basmış clâ gözler sönüyor
Bir yanında Suphi, Nejat ölüyor
Bir yanım deryada çalkanır şimdi
(.....)

a — Başkaldırı Türkülerinin Yaygınlaşması

Başkaldırı türkülerinin dilden dile dolaşması ve kimi zaman yeni eklemelerle geliştirilmesi, çok uzun süreler yaşarlıklarını korumalarını sağlar.

Dün olduğu gibi günümüzde de bu türkülerin yaygınlaşmasında ve yaşarlıklarında önemli bir etken de, olay kahramanını (sosyal eşkiya, zeybek, efe, başkaldırıcı) benimseyen ve onların son'larına üzülen halk ozanlarının onları türküleştirmeleri ve sazlarıyla dillendirmeleridir.

Başkaldıran insanın haklılığı ve ünü doğrultusunda, türküsü de yaygınlaşır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanmadığı dönemlerde bile bu türkülerin halk arasında yaygınlık ve etkinliklerini sürdürdükleri görülür. Ancak sonradan kitle iletişim araçlarında —bilinçli olarak— bu türkülere yer verilmeyerek unutulmaya bırakılmaları, özellikle ünsüz ürünler üzerinde etkili olmuş ve birçoğunun yitip gitmesine yolaçmıştır.

Olay kahramanının haklılığı ve ünü kadar, yaratılan türkünün estetik dokusu da o türkünün yaygınlaşmasında rol oynar. Konuya eşkiya ve efe türkülerinden giderek yaklaşan Hüsnü Yüksel, —bugünkü anlatımla— şunları söylüyor

«Eşkiya türkülerinin birçoğunda bireysel olaylarla tarihsel ve ulusal oluşumların birleştiği, kaynaştığı görülür. Bu türkülerin halk arasında güçlü bir yer tutabilmesi için liriklik, ortaklaşalık (maşerilik), gerçeğe uygunluk, doğruluk, güzel duyumsallık (sanatkârânelik) özellikleriyle birlikte yiğitlik, mertlik, cesurluk, liderlik duygularının da terennüm edilmiş olması gerekiyor.

Bu özellikteki eşkiya türküleri halk üzerinde derin etkiler yapmakta ve izler bırakmaktadır.

Çoğu kez müzik, oyun, raks ve ilginç olayların, konu gereği doğa görünümleriyle süslenmesi; destansal ve tarihsel bazı ögeleri de kapsaması, bu türküleri çekici kılıyor.

Bu nitelikte olmayan eşkiya türküleri, öteki türkülerdeki gibi yaygınlık kazanamaz.» (42)

Buradan da rahatlıkla anlaşılacağı gibi, halkın bir türküyü yaratıp yaşatması için, o türküye kaynaklık edecek serüvenin öncelikle halkça da benimsenmesi gerekiyor. Böylesi türkülere de ancak «erdemli eşkiyalar» kaynaklık edebilir. Ancak halk o zaman içtenlikle bezeyip taşıyabilir bir türküyü.

Köroğlu türküleri bunun en tipik örnekleridir.

Yakın tarihimizde, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte dağdan inip mücadeleye katılan **Karayılan** üstüne yakılan türkü buna örnek gösterilebilir

Atına binmiş de elinde dizgin
Vardığı cephede hiç olmaz bozgun
Çeteler içinde Yılan'ım azgın
Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Kürt uşağı namus günüdür
Sürerim sürerim gitme kadana
Fransız kurşunu değmez adama
Benden selam olsun nazlı anama
Vurun Antepliler namus günüdür
Vurun Kürt uşağı namus günüdür

Hekimoğlu, İnce Memet, Halil'in Türküsü (Çökertme), Hasan'ın Türküsü (Drama Köprüsü) vb. türküler de bu türün başka örnekleridir.

b — Eşkiya Türkülerinin Nitelikleri

Nitel ve nicel bakımdan birbirinden ayrılan başkaldırıları doğru tanımlayabilmek, başka bir söyleyişle erdemli başkaldırıcı ile öteki başkaldırıcıları birbirinden ayırmak gerekiyor. Ancak bunu belirlemek her zaman mümkün olmadığı için, bu alanda yakılan türküleri geleneğe uyarak «eşkıya türküleri» olarak adlandırmak istiyorum.

Ancak hemen belirtelim ki, halk adi eşkiyalar üstüne olumlu türküler yakmaz. Bu nitelikteki kişiler, ya öldürdükleri kişiler üstüne yakılan ağıtlarda eleştirilir, ya da yalnızca yakınlarının yaktığı türkülerle kalır.

Bu bakımdan burada sözkonusu edeceğimiz türkülerin de önemli bir bölümü «öç alıcı» türünden başkaldırıcılar üstüne yakılan türkülerdir.

Hüsnü Yüksel, «eşkiya türküleri»ni; «köyünden, sevgilisinden, aile ocağından ve çocuklarından yıllarca uzak yaşamak zorunda kalan ya da onları hiç göremeden binbir yokluk, yoksulluk içinde mahvolup hayattan göçüp giden eşkiyaların hapislere düşmesine, herhangi bir olaya, bir toplumsal patlamaya yolaçarak devlet düzenine karşı eşkiyabaşının ve arkadaşlarının uzun ya da kısa süren bir ayaklanmasını, bunların bastırılabilmesi ya da bastırılamaması gibi olayları inceden ineeye anlatan türküler» olarak tanımlıyor. (43)

H. Yüksel, bu türkülerin kaynaklarına eğilirken de şu görüşleri getiriyor

«Bütün halk türkülerinin doğuşlarında rastlanan tahrik edici (muharrik) ögeler, eşkiya türkülerinin doğuşlarında da roı oynamaktadır. Bu tahrik edici ögeler, öteki türkü çeşitlerinde de olduğu gibi, toplumsal olayların bireyler üzerinde bıraktığı derin etkilerdir.

Şiddetli sevinç ve üzüntüler, yerinmeler, ayrılık, yokluk-yoksulluk, ölme öldürmeler, korku, aşk olayları, merhametler, içten dostluk ve arkadaşlık duyguları, haksızlıklara karşı başkaldırılar, tarihsel olaylar ve bunların doğurduğu sonuçlar bütünüyle, eşkiya türkülerinin doğuşunda başlıca etken olmuşlardır.

Bu bakımdan öteki türküler gibi eşkiya türküleri de kahramanlarının yaşantılarıyla sıkı sıkıya ilgilidirler. (44)

Sözkonusu türkülerle olay kahramanının yaşantısı arasında sıkı bir ilişki olduğu doğrudur. Ancak hemen belirtelim ki, somut olgulara yaslanmadığı sürece doğrudan türküden gidilerek öyküsünün çıkarılması çoğu kez olanaksızdır. Türkünün anlaşılabilmesi, olay kahramanına ilişkin öykü ve söylentilerin bilinmesine bağlıdır. Ancak bunlar bilindikten sonra sağlam bir bağlantı kurulabilir.

«Katırcıoğlu Türküsü», konusunu ele vermeyen türkülere örnek gösterilebilir :

Katırcıoğlu Isparta'ya varırsa hey
Koçyiğitler diyarında durursa hey
Mevlam bize üç gün ömür verirse hey
Gözün aç Katırcı gelme Aydın'a hey

Yürü Katırcıoğlu sözün işlesin
Karamütesellimimi köpekler dişlesin
Kervanların yürüsün kişnesin
Yürü Katırcıoğlu sözün işlesin

c — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Düşünce Ve Estetik Dokusu

Eşkiyalığın, kapitalizm öncesi üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir direnme ve muhalefet hareketi olduğunu biliyoruz. Bu olgunun kapitalist ve sosyalist toplumlarda ortadan kalkmasının nedeni, yani direnme ve muhalefet yöntemlerinin ortaya çıkmasıdır. Toplumbilimcilerin eşkiyalığı «kırsal kesimdeki sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri» ya da «bir toplumsal protesto olayı» «bir patlama» olarak nitelendirmeleri bu gerçekten kaynaklanmaktadır.

Öyleyse eşkiyalık olgusunu bu bağlamda ele almak gerekiyor. Yoksa feodal toplumdaki başkaldırılara, kapitalist toplumdaki reformist ve devrime hareketlere yapıştırılan «eşkiyalık» yaftasını doğru kavrayamayız ve söküp atamayız. Ancak yine bu çarpık toplum düzenlerinin yarattığı hasta insan tiplerini de —dünün sıradan haydutu, bugünün lümpeni, gangsteri gibi— göz ardı etmemeliyiz. Gözardı ettiğimiz takdirde, kendi kişisel çıkarı için cana kıyan, hiç bir soylu çabası olmayan dünkü kanyiyici haydutlarla, bugün kitle katliamlarına girişen emek düşmanı katiller arasındaki bağıntıyı anlayamayız.

Başkaldırı olayı dünden bugüne nitelik değiştirerek süregeldiği için biz genellikle «başkaldırı» ve «başkaldırıcı» terimlerini kullanıyoruz. «Eşkiya» ve «eşkiyalık» terimlerini de, bir yaşama ve eylem biçimine tanıklık ettiği için kullanıyoruz.

Eşkıyalık ve başkaldırıyı nasıl toplumsal gelişme yasalarının doğal bir sonucu ve gerçek yaşamın bir parçası olarak ele alıyorsak, bu olayların sanatsal anlatımı olan türküleri de aynı ölçütlerle irdelemek zorundayız.

Bu yaklaşım bizi şu gerçeğe götürecektir: Eşkiya ve başkaldırıcı da insandır ve öteki insanlar gibi onların da çeşitli duyguları, düşünceleri, sevgisi, aşkları, umutları ve korkuları vardır. Belki toplumsal konumları gereği öncelikle «korku ve sevgi» yaşatır onları. Ancak ne olursa olsun onların da öteki türkülere kaynaklık eden insanlar gibi oldukları ve aynı özellikleri taşıdıkları unutulmamalıdır.

Bu nedenle, halk kahramanlarının gerçek yaşamdaki kimlikleriyle sanat ürünündeki kimlikleri arasında bağlantı kurarken, gerçek yaşamdan bunun sanatsal anlatımı olan türküye ve öteki sanat ürünlerine uzanan oluşum çizgisini iyi izlemeliyiz.

Pertev Naili Boratav, «Koçyiğit Köroğlu» oyununun yazarı Ahmet Kutsi Tecer'in «halk kahramanlarını tanır» sözünden yola çıkarak, görüşlerini şöyle açıyor :

«Halk, gerçekten kahramanlarını seçer; elbette bir tavuk hırsızı, hiç bir zaman bir Köroğlu ya da bir Çakırcalı gibi kahraman ilan

edilmemiştir. (...) Burada önemli olan, Köroğlu ya da Çakırcalı'nın, gerçekte, menkıbe, türkü ve hikayelerin anlattığı kimliklere sahip olup olmadıklarıdır. (...) Çakırcalının bugün menkıbelerinde ya da türkülerinde anlatılmayan birçok özellik ve niteliklere de sahip olduğu ve onun da zayıf ve güçlü, iyi ve kötü yanlarıyla her insan gibi bir insan olduğu biliniyor. (...) Gerçekçi, modern bir sanatçının yapıtında, gerçek yaşamıyla kahraman olabilecek Çakırcalı, halk türkülerinde, öykü ve menkıbelerinde, kusurlarından süzülmüş, sıyrılmış kimliğiyle, türkülerinin ve hikayelerinin **Çakırcalı, Köroğlu** ve **Ger Ali** gibi eşkıya-kahramanları bizim karşımıza (halk tarafından işlendikten sonra) çıkmaktadır. (Bu doğrultudaki) sanat ürünlerinin ilk basamağı olan **menkıbede** henüz sanat biçimi yoktur, orada olay ve kişilerin hammaddesi, kendilerini biçimlendirecek (işleyecek) işçiyi bulamamışlardır.

Sanatçının eliyle işlenmiş ürünlerdeyse kahramanlar ve olaylar kesin kimliklerini almışlardır. Bu iki çeşit ürünün arasındaki evrede bulunan **folklor ürünlerinde** —türkülerde, halk hikâyelerinde— kahramanın kimliği, olaylar gibi, hatta eserin biçim ve edasıyla birlikte sürekli değişir.

A. K. Tecer'in «halk, kahramanlarını tanır» hükmünü açmak, aydınlatmak gerekiyor; halk değil, halk sanatçısı kahramanlarını seçer. Fakat bu seçme işini, halkın isteklerine, eğilimlerine göre yapar; **halkın sevdiği insanlar, türkülerin, hikâyelerin kahramanları olarak belirirler; olaylardan ve kahraman karakterinden de, halkın görüş ve duyuşlarına en iyi cevap verenler elenir ve üstte kalır.** (...)

(Kahraman yaratma açısından, halk edebiyatı ürününü ötekilerden ayıran, bu edebiyatta) sanatçının bir tek değil, birçok olması, daima meçhul kalması ve eserin de sadece zaman koşullarına değil, aynı zamanda yer (mekân) koşullarına da bağlı ve beliren her yeni ortamla birlikte yeni bir fert-sanatçının sürdürdüğü bir oluş halinde bulunmasıdır.» (45)

Başkaldırı ve eşkiya edebiyatının omurgasını başkaldırı ve eşkiya türküleri oluşturduğu için üzerinde durduğumuz temel ürünler türküler oluyor. Türkülerse Boratav'ın söylediği gibi bazan sözlü anlatımlardan, daha çok da türkü yakıcılarca yaratılıyor. Bu bakımdan, türküye kaynaklık eden kişi ve olayların anlatıcının ve türkü yakıcının, ustalığına göre değiştiği görülür. Ancak halkın gerçek beğenisini ve desteğini sağlayan kahramanlar daha çok ustaca işlendiğinden, bunların en güzel en etkileyici örnekleri halk arasında yaygınlaşıp yaşarlık kazanır. Bu türkülerin temel bir özelliğiyse olay anlatmak olduğundan, düşüncenin biçime yeğlendiği görülür.

Bu bakımdan eşkıya türkülerinden türkü yakıcıların **ölçü** ve uyak gibi biçimsel ögelere fazla dikkat etmedikleri görülür. Bir anlamda onlar biçimi öze feda etmişlerdir. Çünkü onlarca önemli olan içeriktir.

Ç — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Halk Tarihi Açısından Önemi

Başkaldırı ve eşkıya türküleri, herşeyden önce belirli tarihsel ve toplumsal olaylara tanıklık ettikleri için önemlidiler.

Osmanlı tarihlerinde ve öteki resmi kayıtlarda çoğu kez bulamadığımız bireysel ya da toplumsal halk hareketlerini bu türlere sinmiş olarak yakalayabiliriz. Olgular, halk-çoğunlukla köylülük- psikolojisiyle emişmiş olarak yansıtılır bu türkülerde.

Bu türkülerin bir başka önemli yanı daha var. Bilindiği gibi Osmanlı tarihleri, resmi yazıcıların elinden çıkan, sarayın görüşünü yansıtmakla görevli güdümlü tarihlerdir. Öteki resmi yazışmaların ürünleri (Mühimme Defterleri ve Şer'iye Sicilleri) de hemen aynı doğrultudadır. Şer'iye Sicillerinin önemi daha çok olayları canlı olarak yakalamasındadır. Bu bakımdan bu kayıtlar birçok alanda bize ipucu verebilirler.

Demek oluyor ki, sözü edilen kaynakların tamamı taraflardan birinin, yönetenlerin, egemenlerin sözcülüğünü yapıyor. Öteki tarafın yani halkın sözcülüğünü yapan kaynaklarsa, kaynağını halktan ve halkın temsilcilerinden alan bu **«anlatı türküleri»dir.**

Böyle olduğu için de, resmi yargılamanın yerini halk yargılaması alır bu türkülerde. Halk, kahramanları ve türkü yakıcıları, yani sözcüleri aracılığıyla resmi yargılamanın karşısına bir **«halk yargılaması»** getirir. Kestirme bir söyleyişler, halkın gerçek tarihinin kaynaklarıdır bu ürünler. Bunlarsız halk tarihi yazılamaz.

Burada yeri gelmişken bir gerçeği vurgulamak gerekiyor. Bazı araştırmacılar, erdemli eşkıya ile adi eşkıya arasındaki ayırıma dikkat etmeden, sorunu başkaldırıcının bölgesel adlandırımından başka bir şey olmayan **efe, zeybek, eşkıya** ayırımı içinde ele alarak karışıklığa yolaçıyorlar. Oysa sorun, efe, zeybek yada eşkıya olmakta değil; başkaldırının ve başkaldıranın niteliğindedir. Yoksa Ahmed Arif'in de dediği gibi, batıda dağa çıkanın adı efe, zeybek; doğuda dağa çıkanın adı eşkıya'dır. (Bkz. Militan, sayı: 2) Önemli olan, başkaldırının niteliği ve başkaldıranın konumudur.

d — Başkaldırı Ve Eşkıya Türkülerinin Özellikleri

Zülfü Livaneli, Anadolu'da yüzyıllardır süregelen devrimci damarı, mücadele çizgisini simgeleyen **Anadolu direniş türkülerini** şöyle değerlendiriyor:

«Anadolu direniş türkülerinde slogan haykıran bir eda yoktur. Başkaldırma ve yiğitlik ile hüzün sürekli içiçedir. Devrimci öz, hayatın, üretimin, doğanın içine yedirilerek çok geniş bir perspektivle verilmiştir. Sevdadan sözeden türkülerin bile çoğu özünde devrimcidir. Fakat ulaşılması kolay olmayan, bizzat hayatın kendisi kadar karmaşık ve derin, ince yapıdadır bu öz.» (46)

Bireysel ve toplumsal başkaldırıcıların başından geçenleri anlatan manzum ürünler olarak da tanımlanabilecek **başkaldırı, eşkıya ve direniş türkülerinin** bazı özelliklerini Livaneli'nin saptamasında bulmak mümkün.

1 — Gerçekten bu türkülerde slogan haykıran bir eda yoktur ve başkaldırma ve yiğitlik hüzünle hemen her zaman içiçedir.

Aslında bu türkülerin temel özelliği de, «ağıt ve isyan»la yüklü olmalarıdır. Türkülerdeki «isyan» ögesi eylemin başkaldırıcının genellikle acıyla noktalanan sonunu vurgular.

Kır atın boynunda püsküllü koza
Kanlarım damladı çimene toza
Bu işten kurtulursam sorarım size
Tüt elimden İnce Mehmet gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...
Kır ata bindim Mahacir'i geçtim
Kucağımda mavzer Diniler'i bastım
Komalar dağında kanlarım saçtım
(Nakarat)
Diniler'in dört etrafı değirmen
Kurşun uyiyince kalmad ıderman
Ankara'dan geldi bize vur ferman
(Nakarat)
Koyu'm'olur kab'ardıcın gölgesi
Yanık olur **İnce Memet türküsü**
Günden güne artar yarin sevgisi
(Nakarat)

Elimizde bulunan konunun ilk ürünlerinden (Bedreddin, Şah Kalender üstüne yakılan türküler gibi) son örneklere kadar hemen hepsinde bu özellikleri bulmak mümkündür.

2 — Başkaldırı ve direniş türküleri, öteki türkü çeşitleri gibi sözlü halk edebiyatı ürünlerinden olduğu için biçimsel yapı bakımından onlara çok benzerler. Onlarla aynı (türkü) özellikleri taşırlar.

3 — Bu türküler; adlarına yakıldıkları kişi, kahraman, efe ve zeybeklerin (vb.) karakterlerine uygun bir içeriktedirler.

Sözgelimi kahramanın yiğitliğini göstermek için özellikle efe ve zeybek türkülerinde «hey!», «bre!», «aman aman!» vb. ünlem ve sözlere yer verilir.

4 — Başkaldırı ve eşkıyalık daha çok kırsal kesimle ilintili bir olgu olduğu için —çünkü genellikle kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinde ortaya çıkar—, **doğa** bu türkülerin baş ögelerinden biridir. Bu tema, doğaya vurgunluk ve doğaya sığınma biçiminde çıkar karşımıza.

Bunu, Dadaloğlu'nun «**Ferman padişahın dağlar bizimdir**» sözünde çarpıcı biçimde görürüz.

Aslında, başkaldırıcının doğaya sığınması, doğaya sahip çıkması son derece normaldır. Çünkü yönetimle zıtlaşan kişi için en güvenilir yer dağlardır...

Yukarda verdiğimiz İnce Memet türküsünün bir başka varyantının nakaratı şöyle

Kalk gidelim İnce Memet dağlara
Dağlara değil, mor sümbüllü bağlara

Sucaklının Türküsüne doğa şöyle yansıyor

Sucaklı'nın çeşmeleri harıl harıl harlıyor
Annem ile kız kardeşim İzzet'im baş ucumda ağlıyor

Mehmet Efe Türküsündeyse şöyle dile getirilir doğa

Erikler altında atım boşandı
Şal Tarablus kuşağım yere döşendi
Gümüş kamalarımı kimler kuşandı
Al atıma dor atıma yollar mı dayanır
Bu gençlik elden gidiyor can mı dayanır

Kısaca, dağı, taşı, ovası, ağaçlarıyla doğa yoğun biçimde yansır bu türünlere.

Yukarda da vurguladığımız gibi doğa ve bunun bir parçası olan dağ, bazan bir sığınma yeri gibi yansır bu türkülere:

Tut elimden İnce Mehmet gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...

5 — Olay kahramanı hemen bütünüyle olumlu yönleriyle-doğruluk, dürüstlük, açıklık, içtenlik, ikiyüzlülüğe karşılık, kahpeliğe karşılık, mertlik, yiğitlik vb. verilir. (Özellikle erdemli başkaldırılarda bu niteliklerin çok önemli br yer tuttuğunu da burada vurgulamalıyız.)

6 — İzlenme, kovalama, arkadaşlık lişkileri, ortak yaşantı gibi özlük olayların yanısıra çeşitli toplumsal, tarihsel olaylar bu türkülerin temel öge ve temalarından biridir. Bu özellikleriyle bir bakıma «manzum hikaye» görünümündedirler ve yarı-destansal özellikler gösterirler.

7 — Türkü kahramanının, yaşadığı dönemin zulüm, baskı, ezinç ve haksızlıklarına duyduğu kin, nefret, tepki ve başkaldırı hemen her türküde açık ya da kapalı biçimde kendini duyurur.

Türkü kahramanı adaletin, doğruluğun, eşitliğin simgesi olarak görünür çoğu zaman. Kimsesizlere, yoksullara, ezilenlere yardım etmek; düşkünlere ilişmemek eşkıyalığın ve zeybekliğin temel özelliklerinden olduğu için, türkülerde de bunun izlerine çokça rastlanır.

Halkın Köroğlu'na;

Köroğlu'yum kayaları yararım
Halkın kılıcıyım hakkı ararım
Şahtan padişahtan hesap sorarım
Uykudan uyanan katılır bana

dedirtmesi kuşkusuz boşuna değildir.

Halk, kahramanlarına şunu da söyletmiştir:

Geçme namert köprüsünden koy aparsın su seni

Dahası haksıza, namerde yenik düşmeyi de kabullenmez halk

Yazık olsun telli duru şanına

9 — Ve nihayet başkaldırı ve eşkıya türkülerinin kendine özgü ağır ve kıvrak bir müziğiyle, oyunu olduğunu da vurgulayalım.

Yaşar Kemalin de vurguladığı gibi, gerçekten Türkiye toplumunun yarattığı çok zengin bir **başkaldırı, direnme ve «eşkıyalık»** edebiyatı var.

Toplu halk hareketlerine ilişkin türküler bir yana; Hekimoğlu, Sepetçioğlu, Kozanoğlu, Elbeylioğlu, İslamoğlu, Kantaroğlu, Bozbeyoğlu, Tahiroğlu, Kantaroğlu, Sandıkçıoğlu, Şişmanoğlu, Sinanoğlu, Ince Memet, Çakıcı Efe, Yörük Ali Efe, Sarı Zeybek adına türkü yakılanların yalnızca bir bölümü. Bugün elimize ulaşan yüzlerce ürün, bu geleğin ne kadar zengin olduğunu açıkça gösteriyor.

E — HALK ŞİİRİNDE PROTESTO

«Geçim-bilinç», «toplumsal yapı-sanat» diyalektik birliği gereğince, halka ters düşen çeşitli toplum sorunlarının halkın sanatına ve bu arada şiirine yansımaması düşünülemez. Halk ya ortaklaşa yöntemlerle, ya da sanatçıları aracılığıyla belirli çelişkiler karşısındaki tepkisini değişik yollarla ortaya koyar .İma ile başlayan bu tepki iğneleme, kınama, taşlama, çekişme, alay, yergi, küfür ve giderek başkaldırmaya kadar varabiliyor. Halk, bunu yaparken fıkra, öykü ve hatta atasözü, bilmece gibi ürünlere başvurabiliyor ama bu alanın da en etkileyici, en çarpıcı türü yine şiir oluyor. Böylelikle sözünü ettiğimiz tepki biçimlerini kapsayan bir **protesto şiiri** çıkıyor.

Hasan Hüseyin, bir yazısında Halk Şiiri için şunları söylüyor: «Halk şiiri toplumsaldır, somuttur, doğayla organik bağını yitirmiştir, insancıldır. Günümüzden geriye doğru bütün yüzyılları tarıyalım, hep aynı sesi buluruz: **yakınma, başkaldırma, medet umma.**

Kimden, ne'den yakınır halk? Kime, ne'ye başkaldırır? Kimden ne'den medet umar?

Çok açık egemen sınıflardan yakınır ve egemen sınıfların zulmüne başkaldırır.» (47)

Biz, Hasan Hüseyin'in yargısını şöylece genişleteceğiz. Halk mutlaka en çok egemen, sömürgen çevrelere başkaldırmıştır. Sözgelimi,

halkın anlamadığı ve kabullenemediği, daha doğrusu kendisinin çıkarlarıyla çelişir biçimde sunulan güçte, yani Tanrı'da kabahat yok muydu?.. Böyle bir düzenin yasası olarak ileri sürülen dine kabahat bulunmaz mıydı?.. Hele. herşeyin dinsel kurallara bağlandığı ortamlarda halkın bu kurallarla karşıkarşıya gelmemesi mümkün müydü?..

İşte bu yüzden biz, Halk şiirindeki protesto geleneğini, **«egemen sömürgen çevreleri ve bozuk düzeni protesto» ve «Tanrı'yı ve düzenini protesto»** çerçevesinde ele almak durumundayız.

Halk şiirine protestonun ilkin tekkelerle girdiği açıktır.

«...Âşık şiirimizde protesto ilkin tekkelerde belirip gelişmiştir. Tekkelerde protestocu âşık yakın çevresine ters düşen adam olmaktan çıkıyor. Batınî tekkelerinin kendileri din anlayışında ayrıksı yuvalar olduklarından yergici âşık orada sözcü, bayrak taşıyıcı haline geliyor. Aralarındaki büyük farklar bir yana, Yunus Emre'nin de, Pir Sultan'ın da, daha sonraki bir hayli âşığın da taşlamalarını tekkelerin yapısı belirler. Bu yermenin ve taşlamanın temeli dinseldir. İmparatorluğun en köklü bir kurumuna, sünni müslümanlığın inanışlarına ve törelerine yönelmiştir.» (48)

Bu, aslında ekonomik ve kültürel örgütlenme ayrılığının bir zorlamasıydı. Haksızlıkların başı, kendini Tanrı'nın gölgesi ve yeryüzündeki temsilcisi sayıyordu. Öte yandan şeriat, olup bitenleri Tanrı'ya bağlamaktaydı. Dinsel kurumlar da sözde Tanrı ve din adına yapıyorlardı herşeyi. Böyle olunca da gün gelecek onun temsilcisine, vekiline kafa tutan halk, ona ve düzenine de kafa tutacaktır.

Halk şiirinde Tanrı'ya kafa tutan ozanların kimi **«insan-tanrıcı»**; kimi **«tanrı-tanımaz»**dır. Tekke şairleriyse genellikle şeriatın belirlediği kuralları reddeder, yerine kendi kural ve değerlerini önerirler. Bu doğultudaki ürünlerin en belirgin özelliği, şeriatın getirdiği anlayışa karşı çıkmaktır.

Sözü, bu kümeye giren **Edib Harabi**'ye bırakalım:

Ya Rab senin mekânın yok
Yatağın yok yorganın yok
Hem dinin hem imanın yok
Her bir şeyden münezzehsin
Kapın büyük açan yoktur
Seni kapıp kaçan yoktur
Anan yoktur baban yoktur
Ya Rab allahüssamedsin

19'uncu yüzyılın toplumcu ozanı **Seyrani**, doğrudan dünya işlerini bozanların yanında ahret adına yine dünyayı bozan şeyhülislam, imam gibi din adamlarının kişiliğinde din düzenine karşı kor

Şeyhülislama sor ey âlicenap
Sevaba günah der, günaha sevap
Fukara hakkında hayırlı cevap

Söyleyecek diller kökten kurumuş

Softalar Seyrani'nin baş düşmanıdır :

Namaz ehli, niyaz ehli varsın beni hakir görsün
Sevabım yok, günahım çok, ben Seyrani riya bilmem

Şurda da müftü-müderris ikilisi arasındaki işbirliğini görüyoruz :

Sarma zengin, dengin yolda kodurur
Malı ile günah kirin yudurur
Müftü müderrise belî dedirir
Söğütte, kavakta biten nar dese

Dinlerin ve din kitaplarının insanları nasıl ayırdığını da şöyle koyuyor ortaya :

Hırs var ise cihan kavgasız olmaz
Harp olmazsa toprak boşalıp dolmaz
Millet muhteliftir müttehid olmaz
Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an var iken

Bütün ömrü ırgatlık ve çobanlıkla geçen 19'uncu yüzyıl halk ozanlarından Celâli Baba, çektikleri yetmiyormuş gibi bir de karısının ölmesi üzerine bakın Tanrı'ya ne yaman sitemde bulunuyor

Elinle ördüğün çöpür ağını
Kâhan eylediğin kelem bağını
Şu kabal biçtiğin sap oranığını
Al ulu Tanrı'ya bergüzar göttür

Tekke geleneğine bağlı çağdaş ozanlardan Âşık Veysel'le Âşık Ali İzzet tasavvufi düşüncenin yaklaşımını çağdaşlaştırarak sürdürürler. şu yaklaşımla eleştirir şeriatın önerdiği Tanrı'yı

Bu âlemi gören sensin
Yok gözünde perde senin
Haksıza yol veren sensin
Yok mu suçun burda senin

Âşık Veysel'de, gözündeki perdeden dolayı da belki bir yakınma vardır, ama asıl eleştirilen bir anlayıştır.

Âşık Ali İzzet'se şöyle diyor:

Katran kazanların kaynıyor dersin
Durmazsın mizanda kimi tartarsın
Her adama kırk tane kız verirsin
Acep Cennet-Âlâ kerhâne midir

Ali İzzet, başka bir yerde de şöyle eleştirir şeriatın Allah anlayışını

«Allah seni şekvederim Tanrı'ya»

Âşık Işık, son derece içli biçimde protesto eder dinin öngördüğü düzeni :

Ulu Tanrım beni niçin yarattın
Fakirim kapına düştüm vermedin
Bir yaban ekmeği elden arattın
Yaptığın işlere şaştım vermedin.

Nedendir be koca tanrı
Ben ölüyom sen ölmüyon
Dünya kurulalı beri
Ben ölüyom sen ölmüyon.

Ve nihayet günümüz sosyalist halk ozanlarından Âşık İhsani, biraz da alaylı bir üslupla şu protestoyu getirir :

Ancak hemen belirtelim ki, İlhan Başgöz'ü nde vurguladığı gibi, **dine ve dinin öngördüğü toplum düzenine yönelik protesto şiirinde, «bir ekonomik sınıfa karşı olmak, ekonomik düzeni kökten değiştirmeğe yönelmek gibi bir nitelik yoktur.»**

«Ekonomik düzeni kökten değiştirmeye» yönelmese de, zaman zaman dinden giderek düzeni yoğun biçimde protesto eden ürünlere de rastlamak mümkün oluyor. 19'uncu yüzyıl halk ozanlarından Sıvaslı Ademi'nin şu şiiri, bunun ilginç örneklerindendir

Şu kullar «Sultanın kulu» diyorlar
Utan tanrı kendi kulundan utan.
Etli sütlü yiyip, atlas giyorlar
Utan tanrı kendi kulundan utan.

İşin az, aşın az; biraz düşün az
Yutkunmak için mi yarattın boğaz
Yalvardık, ağladık kalmadı avaz
Utan tanrı kendi kulundan utan

Fakire cehennem, zengine cennet
Beşerin başına sarmışsın cinnet
Kula kul olanda sana ne minnet
Utan tanrı kendi kulundan utan.

Senin bu ettiğin ölümden öte
Esir ettin bizi ekmeğe ete
Kıskandık, imrendik ağanın ite
Utan tanrı kendi kulundan utan

Bu sözü burada Ademi söyler
Sanma ki seninle yarenlik eyler
Dünyayı bölüşmüş paşalar beyler
Utan tanrı kendi kulundan utan

kınamaları ve taşlamaları yoğunlaşır. Bunlar en yaygın hale 19'uncu yüzyıldan sonra gelirler.» diyor. (49)

Başgöz'ün söyledikleri kuşkusuz genelde doğrudur. Ancak daha önceki bölümlerde verdiğimiz örnekler, «egemen, sömürgen çevreleri bozuk düzeni protesto»nun çok eskilere gittiğini açıkça gösteriyordu. 19'uncu yüzyılda protesto şiirinin yoğunlaşması ve nitelik değiştirmesi, hem iç çelişkilerin artması hem de düşünce akımlarının yaygınlaşmasıyla açıklanablir.

Daha 1789 Fransız Burjuva Devrimi'nden önce bir Bektaşi dedesinin Fransa'ya giderek devrimin ideologlarıyla görüşmesi, ve 19'uncu yüzyılda çeşitli devrimci derneklerin köylülere yönelik yayınlar yapmaları, sanıyorum bu konuda bize ipuçları verecektir. Tanzimattan sonraki gelişmelerin köylülerin en aydın kesimini oluşturan halk ozanlarını en azından belirli ölçüde etkilemesi de kuşkusuz kaçınılmazdı.

Bu nedenle 19'uncu yüzyılda halk ozanlarının öncekilere göre çok politize oldukları söylenebilir. Dönemlerinin tüm kötülüklerini, yolsuzluklarını, kepazeliklerini bu dönem ozanlarının şiirlerinde rahatlıkla bulabilmemizin nedeni de bu olsa gerek.

Sözü, bu dönemi amansızca eleştiren ve bu yüzden de yakalanması için buyruklar verilen **Seyrani**'ye (1807-1866) bırakıyoruz. Seyrani'nin şiirinde köy bekçisinden softa imama, kadıdan vezire, şeyhülislamdan padişaha dek herkesin içyüzü vardır:

Yokladım kizirden (bekçi) vezire kadar
Bana zulmetmedik zâlim kalmadı

İşte mahkemesi kadısı

Mahkeme rüşvetçi, fetva şüpheli, şahit yalan
Hakkı iptal eylemekten kadılar âr eylemez
X
Rüşvet ile yazar hâkim hücceti
Hüccet ile alır kadı rüşveti

İşte zengini ,fakiri

Eyvah fukaranın beli büküldü
Medet ticaretin gücüne kaldık
İyiler âlemden göçtü çekildi
Bizler zamanenin piçine kaldık

İşte şu da padişahı

Seyrani mazlumun malın yiyenin
Mertebem Tanı'dan yüce diyenin
Dünyada Tanrılık tacı giyenin (*)
Hak derya çamurun ağzına tıktı

Söz, yaşamı yoksulluk içinde geçen **Şarkışlalı Serdari'de**. Serdari, toplumsal çelişkileri son derece ustalıkla sergilerken, «kısa çöple uzun çöp arasındaki» kaçınılmaz hesaplaşmayı da görmektedir.

Sefil ireçberin yüzü soğuktur
Yıl perhizi tutmuş içi koğuktur
İneği davarı iki tavuktur.
Bundan gayrı yoktur malınız bizim

Benim bu gidişe aklın ermiyor
Fukara halini kimse sormıyor
Padişah sikkesi selâm vermiyor

(*) Bu dizelerde, kendini dünyada Tanrı'nın gölgesi sayan halife - padişah amaçlanıyor.

Kefensiz kalacak ölümüz bizim
.....
Tahsilder de çıkmış köyleri gezer
Elinde kamçısı fakiri ezer
Yatağı döşeği mezatta fezer
Hasırdan serilir çulumuz bizim
.....
Serdari halimiz böyle n'olacak
Kısa çöp uzundan hakkın alacak
Mâmurlar yıkılıp viran olacak
Akibet dağılır ilimiz bizim

Bir de söyledikleri yüzünden hapse de atılan **Deliktaşlı Ruhsatı**'yi (1856-1899) dinleyelim

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Dava belli değil dert belli değil

Adalet kalmadı hep zulüm doldu
Geçti şu baharın gülleri soldu
Dünyanın gidişi acayip oldu
Koyun belli değil kurt belli değil

Ruhsati, çalışmayla insanın zengin olamayacağını da biliyor

Dinle Ruhsati'yi ne diyem sana
Sana bir öğüttür sanma ki çene
Çalışmayı averse verirdi bana
Bu köşkü sarayı sana kim verdi

İlhan Başgöz, Cumhuriyetin halk şiirinde protesto geleneğinde bir duraklama, kopma sağladığını belirtiyor ve nedenlerini şöyle açıklıyor:

«Cumhuriyeti kuranlar işbaşına vatanı kurtararak gelmişler, bu yüzden herkes gibi âşıklardan da büyük saygı görmüşler, onlar tarafından alkışlanmışlardır. Cumhuriyet Osmanlıların kültürünü her alanda irdelemiş halk kültürü temeline oturtmak istemiştir. Bu kültürün sözcüleri olan âşıklara Halkevlerinin, devlet radyosunun ve başka kurumların kapıları açılmış, âşıklar oralada ağırlanmış, saygı görmüşlerdir. Onların eserleri toplanmış, basılmış, daha geniş kitlelere duyurulmuştur. Bu sıcak ilgiye âşıklar, yeni idarenin başlarına ve kurumlarına övgüler düşüp, alkışlar tutarak karşılık vermiştir.

Bu balayı, İkinci Dünya Savaşının bunalım yıllarına kadar sürmüştür. Âşıklar kent kültürü ile daha yakından tanışınca ya da kente yerleşip de ekonomik zorluğun ve farklılaşmanın içine düşünce protesto geleneği yeniden belirmiştir.» (50)

Başgöz, bu alanda öncülerin Talibi **Coşkun**'la **Habib Kaaraslaı** olduğunu da söylüyor.

Talibi Coşkun'dan verilen eleştiri örneklerinden biri şöyle

İstanbul İstanbul dedim özendim
Beyaz mermerlere yattım uzandım
Altı ayda dokuz akça kazándım
Onu da elimden aldın İstanbul

Başgöz, Habip Karaaslan'ınsa 1943'ten başlayarak yazdığı, ancak yayımlamadığı şiirleriyle protesto geleneğine önemli katkıda bulunduğunu belirtiyor ve onun **«siyasi taşlama geleneğinin çığıraçıcısı»** olduğunu söylüyor. Yazar, Habip Karaaslan'ın 1945'ten başlayarak Cumhuriyetin en dil uzatılmaz kurumlarını, siyasilerini ve iktidardaki siyasi partiyi şiddetle yerdiğini ve taşladığını da kaydederek, şu örnekleri aktarıyor

Cumhuriyet Atatürk'ün yıkılmaz
Haracoğlu (Başbakan Saracoğlu) huzuruna çıkılmaz
Kese dolsun başka işe bakılmaz
Yeyip içip rahat yatar bu Meclis

Habip bu hileyi sezen
Yedi yıldır gurbet gezen
Halk Partisi halkı ezen
Parti değil baş belâsı

Kendine bir meslek bulmuş
Cebi para ile dolmuş
Şakşakçılar mebus olmuş
Meclis eğlenceye düştü

İlhan Başgöz, daha sonra Demokrat Parti devrinin yarattığı umut kırıklığının protesto şiirine de yansıdığını vurgulayarak, sözlerini şöyle sürdürüyor :

«Demokrat Parti muhalefetinin 1945-50 yıllarında açıkça yazılıp söylenen, ya da kulaktan kulağa abartılarak yayılan bütün eleştirileri Habip Karaaslan'ın şiirlerinde yansır. Kendi de bu partiyi desteklediğini saklamaz, 'Demokrattır öz babamız/Ayrılma sen izine gel' der. Bir seçim gezisinde İnönü'ye hakaretten hapse atılan Habip, Demokrat Parti'nin seçim zaferi ile damdan kurtulur.

Demokrat Parti devrinin ilk yılları protesto geleneğinde bir umut kırıklığı olarak yansır. Daha bir yıl evvel bütün umutlarını bağladığı partisini Habip kendisi yermeğe başlar

Zengin Egeliyi bastı bağrına
Demokrat Partisi lordlar partisi

Bu işlerde boşa yandım
Demokrat iş yapar sandım
Kuru vaadlere kandım
Geleni gidenden beter

Mebus maaşları düşecek derken
Anlaşıldı sözlerinin mânâsı

Aynı umut kırıklığı Ali İzzet'in bir koşmasında da görülüyor

Demokrat Partiyi taze kız sandık
Çirkin çıktı, kahpe çıktı, dul çıktı
Alnım açık, yüzüm ağ dedi kandık
Yüzü kara çıktı, başı kel çıktı

Bunların mevki kazanmak fikiri
Düşünen kim bizim gibi fakiri
Has kumaşık dedi bize her biri
Kendir çıktı, keten çıktı, çul çıktı.

Başgöz, 1950'yi izleyen on yıl içinde yazılan taşlamaların hiç birinin yayınlanamadığını, bu dönemde yazılan protesto türkülerinin bir bölümünün ancak 1960'tan sonra yayınlanabildiğini de sözlerine ekliyor.

Başgöz'ün Cumhuriyet dönemi protesto şiiri konusunda söylediklerinde büyük gerçek payı olduğu açık. Ancak bazı noktaların aydınlığa çıkarılması gerekiyor.

Herşeyden önce, halk ozanlarının başlangıçta Cumhuriyet yönetimine olumlu biçimde yaklaşmasının nedeni, yeni yönetim halk ozanlarına sahip çıkmasından çok, halk ozanlarının yeni rejime umutla bakmasıydı. Yoksa Cumhuriyet yönetiminin Aşık Veysel gibi birkaç kişi dışında halk ozanlarına gerçekten sahip çıktığı söylenemez. Geçmişe yönelik halk edebiyatı çalışmalarının yoğunlaştırıldığı doğrudur. İşte bu aşamada özellikle derleme çalışmalarında halk ozanlarından yararlanma yönüne gidilmiştir.

Protesto şiirlerindeki duraklamanın nedenlerinden biri de, halk ozanlarının yeni düşünce akımlarıyla yeterince tanışmamış olmalarıdır, Yoksa sosyalist sanatçıların başına gelenleri bugün yeterince biliyoruz.

Bir başka önemli neden de, herhalde yönetimden ürkmeleri, çekinmeleriydi.

Bunlarla birlikte Cumhuriyet dönemi protesto şiirini İkinci Emperyalist Savaştan sonra başlatmak da herhalde doğru olmaz. Çünkü özellikle Dersim olaylarından kaynaklanan çok yoğun bir protesto şiiri vardır. Bu ürünlerin yayımlanamadığıysa açık bir gerçektir. Yoksa bu ürünlerin ne kadar etkileyici ve çarpıcı eleştiriler taşıdığı biliniyor.

Tüm bunlar bir yana, Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı'nın (1879-1949), —sonradan Habip Karaaslan gibi dönüş yapacak olsa da— 1930'da kurulan ve beş ay sonra kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi

Okyar'a hitaben yazdığı «Şikâyetnâme» aynı zamanda bir «siyasi taşlama»yı içermiyor mu? İşte birkaç dörtlük

Şikâyetnâmeyi yazdım huzura
Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey,
Dokunmasın birşey kalbe fütura
Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey.

Tevazu kalmadı düzen bozuldu
İcar nisbetinde evler yazıldı
Fakir,fukaranın bağrı ezildi
Pek yaman haldeyim bilsin Fethi Bey.

Rençber idi insanların yararı
Dört seneden beri etti zararı
Her tahsildarda var. haciz kararı
Canımız yanıyor bilsin Fethi Bey.

Düşünceler arttı, derdime daldım,
Ziraat Bankası'ndan yüz lira aldım
Bunu veremeyip mükedder kaldım
Kederli olduğumu bilsin Fethi Bey.

Maaş alanlarda fantazi çoktur
Parayı kazanan avukat, doktor
Fukara rençbere hiç bakan yoktur
Bunların hâlini sorsun Fethi Bey.

(Türk Folklor Araştırmaları, sayı 252/1970)

Elbistanlı Ahmet Çıtak'ın bir destanından aldığımız şu örnekler de konumuz açısından ilginçtir :

Kayboldu arada vicdan hizası,
Böyle mi bulunur Allah rızası
Ağzını açana hapis cezası,
Yazın babam yazın, ferman sizindir

Altın stokumuz çekti suyunu
Hürriyet, kırpılan mernos koyunu,
Bin köylüye bedel bir dans oyunu
Oynan babam oynan, meydan sizindir.

Köylülere banka açılsın dendi,
Ulaştı mebuslar üstüne kondu,
Köroğlu devrini savuştuk şimdi,
Vurun babam vurun. kervan sizindir.

Bir ezana bağladınız dilimiz,
Feryat eder mezardaki ölümüz,
Kımıldasa copa değer kolumuz,
Vurun babam vurun, seyran sizindir.

(Türk Folklor Araştırmaları, sayı 168/1963)

Görülüyor ki, Cumhuriyet dönemi protesto şiirinin değişik boyutları var. Hele Dersim vb. olaylardan kaynaklanan yeni bir niteliğe bürünmüş protesto şiiri görmezlikten gelinerek konunun özü kavranamaz.

F — GÜNÜMÜZ HALK ŞİİRİNDE PROTESTO

27 Mayıs 1960 hareketinin Türkiye'de yolaçtığı toplumsal değişme ve özellikle Türkiye İşçi Partisi hareketi, işçi, köylü ve gençlik kesimlerinde olduğu gibi aydınlarda ve halk aydını sayılan halk ozanlarında da yeni ufuklar açtı. Toplumcu dünya görüşünün yaygınlık kazanmasında önemli bir etken oldu bu hareket..

Pek doğal olarak yeni bir dünya görüşüne giren tüm sanatçılar gibi halk ozanları da olaylara ve sorunlara bu yeni pencereden bakmaya başladılar. Konulara daha sağlıklı ve bilimsel olarak yaklaşılmaya başlandı.

Bunun doğal sonucu olarak, yeni siyasal ve ideolojik açılıma uyarlanan günümüz halk şiiri, başka konularda olduğu gibi protesto konusunda da geçmiş dönem halk şiirinden keskin çizgilerle ayrılıyor. Kentle ve yeni düşüncelerle daha yoğun biçimde tanışan halk ozanları, geleneksel halk şiirini sürdürmek isteyen Aşık Veysel, Aşık Ali İzzet vb. ni gerilerde bırakıp yepyeni değerlere, ölçülere, dolayısıyla yeni bir noktaya ulaştılar.

Bu genellemeden giderek, 1960 sonrasının, protesto şiirinde ve türkülerinde bir **dönemeç** olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

İlhan Başgöz, bu gerçeği şöyle vurguluyor: «(Bu dönemde) kendilerine hak âşığı yerine halk ozanı diyen yeni bir âşık-sanaçtı kuşağı belirmiştir. 'Sazı ile sözü ile ozanlar savaşta gerek' diyerek kendilerini anlatan bu kuşak yergi ve taşlama geleneğine yeni bir yön vermiş, ve onu toplum düzenini toptan değiştirmeye yöneltmiştir. (...) Yeni halk ozanlarının dilinde geleneksel fakir ve zengin ayırımı yerini fakir uluslar, ilerlemiş ve geri kalmış ülkeler gerilimine bırakmış görünüyor. (...) Protestocu ozanların türkü geleneğimize soktuğu yeni nakışları bize en iyi, onların kullandıkları yeni sözcükler verir. Bunlar soldan alınma kimi Türkçe kimi uluslararası kaynaklı sözcüklerdir: Burjuva, patron, komprador, emperyalizm, kapitalizm, sosyalizm, soyguncu, vurguncu, karaborsacı, aracı, sömürücü sınıflar, anayasa, insan hakları, banka kredisi, özel araba, bozuk düzen, viski, vergi kaçakçısı, fikir özgürlüğü, dünya barışı, sağcı, solcu, ortanın solu, bu sözcüklerin en çok kullanılanları olmuş.» (51)

Ruhi Su da, bu gerçeği şöyle belirliyor: «Son onbeş-yirmi yıldan beri, özellikle 27 Mayıs'tan bu yana emekçi halk yararına olan düşüncenin toplumda yaygın bir hale gelmesi. İlerici güçlerin örgütlenmesiyle halk ozanları, toplum sorunlarını artık açıktan açığa toplumbilim di-

liylé çözümlemekte ve 'felek, kahpe felek, kader, kısmet, cennet, cehennem, hakkın adaleti' gibi tevekkül ifade eden dinsel sözlerin yerini şimdi 'işçi, köylü toprak, ağa, bağımsızlık, sosyal adalet, sosyalizm, faşizm, demokrasi, barış' gibi günün sorunlarına ilişkin sözcükler, terimler almaktadır. Günümüzün türkülerini belirleyen çizgi budur diyebilirim» (52)

Günümüz halk şiiri bu noktaya kuşkusuz hemen gelmedi. Türkiye toplumunda görülen düşünsel açılımı halk şiirinde aynen görmek mümkündür. Sorunların özünü kavrama ve yansıtma, belirli aşamalarla oluyor. Kullanılan terimlerde, sözcüklerde bile kendini gösteriyor bu.

Öyleyse 1960 sonrasında başlattığımız günümüz halk şiirinin gelişim-oluşum çizgisini izleyebilmek için halk şiirinin yıllarla değişen gündemini görmemiz gerekiyor. Bunun tanıklığınıysa kuşkusuz ozanların dizeleri yapacaktır.

1960 sonrasında kamuoyunun gündemine gelen sorunlar, halk şiirinin de gündemine giriyor.

Halk ozanları emekçi kesimden gelmedir. Bu nedenle «**y o k s u l l u k**» «zengin-yoksul ikilemi» halk şiirinin gündemine giren ilk temalardandır. «Yoksulluk» temasını en çarpıcı biçimde işleyen halk ozanı **Âşık Hüseyin Kaçıran**'dır

Yoksulluğun kahrı zordur
Çekemiyom, nasıl edem?
Bir dost bulup da derdimi
Dökemiyom, nasıl edem
.....
Kime vereyim dilekçe?
Yoksulluk bir demir ökçe
Koluma vurdu kelepçe
Sökemiyom, nasıl edem?
.....
Şu düzenin hilesini
Kaçıran'ın çilesini
Yoksulluğun kalesini
Yıkamıyom nasıl edem?

Başka bir şiirinde de şöyle dile getirilir yoksuluk

Ruhumda bir sıkıntı var
Gitsin diyom, gitmiyor ki
Yoksulluk başıma belâ
Bitsin diyom bitmiyor ki.

Düşünüyom nasıl etmek
Bilemiyom nere gitmek
Beş nüfusa bir tek ekmek
Yetsin diyom, yetmiyor ki.

Yoksulluk yüreğim dağlar
Elimi kolumu bağlar
Yavru ekmek diye ağlar
Yatsın diyom, yatmıyor ki.

Sıvaslı **Sefil Mustafa** ise, geçmiştekilerin «Leyla»sını, halkın gerçek «Leyla»sı «ekmek»e dönüştüren bir yaklaşım getirerek, günümüz halk şiirinin yeni bir boyutunu özlü biçimde yansıtır

Zengin-yoksul ikilemi köy-kent çelşkisi ve sınıfsal çelişkiler, **Âşık Yener**'in şiirinde şöyle dile gelir

Bitmez çile tükenmeyen sefalet
Asırlardır başımıza taç bizim
Faşist beyler, kanun çiğner maharet
Gerçekleri söylemektir suç bizim

Anadolu'da susuz susuz kuyular
Hergün artar işsiz güçsüz sayılar
Havyar yerken konpurador dayılar
Halk sınıfı tüm midemiz aç bizim

Ankara'da türlü türlü plân var
İstanbul'da açık açık talan var
Seksen bine köpek satıp alan var
Sorsan hele değerimiz hiç bizim

Âşık Temeli, bu çelişkilerden öte düzeni temelden eleştirir ve **düzenle başkaldırı** arasındaki diyalektik bağı son derece ustaca yansıtır

Hayat çoklarının umudun kırmış
Bu yüzden kanunun kaçağı varmış
Dağlar da bunları barındırırmış
Düzenler utansın dağın suçu ne

Emeğin ve üreticiliğin bilincine varma: Emeğin ve üreticiliğin bilincine varma da, halk şiirinin öncelikli temalarındandır.

Âşık Panos Özararat'ın şiirine şöyle yansır bu yeni yöneliş

Küçümseme kendini, büyük adamsın
Seni küçük gören kendi utansın
Boş testiler su veremez yanana
Dopdolusun söyleyeyim ben sana,

Sen olmasan koyunları kim güder?
Sen olmasan cephelere kim gider?
Sen olmasan ekmekleri kim eder?
Sen olmasan düşman dolar vatana.

Sen olmasan fabrikalar çalışmaz
Sen olmasan kum çimento karışmaz.
Sen olmasan radyo bile çalışmaz
Sen olmasan kim yardım eder insana?

Sen olmasan miyop gözler görür mü?
Sen olmasan arabalar yürür mü?
Sen olmasan toprak ürün verir mi?
Sen olmasan kim gidecek harmana?

Aynı tema, Âşık Temeli'nin şiirine şöyle yansır

Biz kötene üç çift öküz koşarız
Tarlamızda türkü söyler coşarız
Ta toprağın sinesini eşeriz
Emek bizden, yemek ağadan olur

Halka sahip çıkma, halkı uyarma; En yoğun biçimde işlenen temalardan biridir. Kötü ile iyi'nin çarpıştırılması biçiminde kurulur genellikle bu konuyu işleyen şiirler.

Çok uyumak dayim zarar getirir
Tam seher vaktinde kalksak olmaz mı?
Ağadan beylerden bize fayda yok
Kendi çıramızı yaksak olmaz mı?

Uyanmazsak yazık olur bizlere
Çocuklara, gelinlere, kızlara
Sarp dağlardan inmeliyiz düzlere
Kızılırmak gibi aksak olmaz mı?

Suyu emer koca koca çınarlar
Ondan kurumuştur bizim pınarlar
Bilmeyenler makbul ağaç sanırlar
Ta kökünden söküp atsak olmaz mı?

Meyvesiz ağaca meyve aşlasak
Fabrikalar kursak maden işlesek
İnsan gibi yaşamaya başlasak
Hep beraber sürüp eksek olmaz mı?

Herkes kursa kendisine yuvayı
Hep işlesek dağı taşı ovayı
«Soygun bitti» diyen çelik levhayı
Yurdun her yanında diksek olmaz mı?

Temelî, özlediği Türkiye'yi şöyle dile getirir

Demokrasisi pek güçlü
Halkı sağduyulu, içli
Tüm halkı sosyal bilinçli
Bir Türkiye kurmalıyız

Halkın sözcüsü ve ozanı olma bilinci En yoğun biçimde vurgulanan, yinelenen bir tema. Ozan, türlü biçimlerde bunu vurgulamakla kendini görevli sayar bir bakıma. Halk katında inandırıcı olmak için de zorunlu görür bu vurgulamayı

Konuşmalarında vurgularlar bunu, şiirlerinde vurgularlar.

İşçi sınıfının bilimini şiirine ilk sokan halk ozanı Aşık İhsanı şöyle diyor: «Halk ozanı görevlidir. Ve de sorumlu... Görevi ona halkı vermiştir; devletin bir memura verdiği görev gibi. Ve o halkına karşı sorumludur, bir ana çocuklarına karşı ne kadar sorumluysa... (...) Ozan halkına karşı canlı cansız herşey ile savaşmalıdır. Bir şahinin karga sürüsünü dağıttığı gibi dağıtmalıdır halkının güneşi önünden kara bulutları. Yürümelidir halkının sıcak yanına... Suyun toprağa yürüdüğü gibi...» (53)

Bir başka yerde de, «bir halk ozanı olarak halkımın gören gözü, söyleyen dili, işiten kulağı olmam gerekir» diyen Aşık İhsani, sözünü şöyle bağlıyor: **«Bir ülkenin türkülerini yapanlar, o ülkenin kanunlarını yapanlardan daha güçlüdür.»**

Yazacağım ,bu can tende
Durana dek yazacağım
Eşitsizlik zincirini
Kırana dek yazacağım
Aşık İhsani

Ben bir millet ozanıyım
Her derdini sezeniyim
Hayvan değil Mahzuni'yim
Affetmem seni, seni yâr!
Aşık Mahzuni

Kutsal ateş var ya külle örtülü
O seher vaktinin mor-kızıl gülü
Açılanda coşturuyor bülbülü
Ben o şavkın damarıyım, dibiyim
Aşık Temeli

Geliyor halkın avazı
Halkım için çaldım sazı
İsmail İpek'in özü
Pişer devrim, devrim diye
İsmail İpek

Halkımızın ozanıyız
Bizler halksız olamayız
Ellerimizi kesseler
Yüreğimizle çalarız
Hüsnü Arkan

Bir aşık eline sazı alınca
Ezilmişten yana çalmak isterim
Perdelerin her birine dalınca
Arayıp derdimi bulmak isterim
Dursun Doğanay

Devrim için bozuk düzen yıkmağa
Yapımıza taa kökünden bakmağa
Halkım için halk türküsü yakmağa
Sazımla yürürüm dostlar yanında
Hüseyin Başaran

Günümüz toplumcu halk ozanları sanatın işlevi konusunda da yeni bir noktaya gelmişlerdir.

Sözgelimi Aşık Temeli, sanat anlayışını özetle şöyle belirliyor

«Sanat anlayışım, felsefem, sınıfım ve içerisinde bulunduğum üretimle oluşur. Sanat halkların gerçeklerini, son nefese kadar varan tüm yaşamını göstermeli. İki yönlü tabii. Kağnının sesi, keserin sesi, tarlada çalışmanın sesi, makinaların sesi, hayata duyulan özlemin sesi halk türküsünün kendisi ve sevdası olmalıdır...»

Aşık Temeli, «halk şairi»nden ne anladığınıysa şöyle koyuyor

«Halk şairi; hayatı, insanları her yönüyle tanıyabilendir. Halk şairi; kavga derken, yürümeyi tarif edebilendir. Halk şairi; kavga derken, kavganın yöntemlerini bilebilendir. Halk şairi; emekçiyi ve emeğin değerini bilerek, anlayarak gösterebilendir. Halk şairi; toplumu mahveden yoz ve kokuşmuş, uyuşturucu emperyalist sanata karşı durabilendir, onu yerden yere çalabilendir. Emek-üretimle oluşan materyalist felsefeye sahip olabilendir. Halk şairi; özgürlüğe giden yolu bilebilen ve zamanın ve geleceğin sorumluluğunu üzerinde, sırtında taşıyabilendir. Halk şairi; kültürü kendi sanatıyla geliştirebilendir. (54)

Aşık Zamani'nin, Aşık Veysel için söyledikleri, Aşık Veysel'i son derece tutarlı biçimde ortaya koymakla kalmaz. Aşık Veysel'in temsil ettiği geleneksel, 1960'tan sonra gelişen toplumcu halk şiiri arasındaki farkı da son derece güzel biçimde yansıtır :

Çok dokundu mızrap ile tellere
Bozuk perdeleri görmedi Veysel
Ağıt yaktı bülbül ile güllere
Dikene elini sürmedi Veysel

Ağladı sızladı derdini döktü
Vurdular başına boyunu büktü
Çobandı ağanın koyunun güttü
Ver benim hakkını demedi Veysel

Balta sapı için çattı hırsıza
Dur demedi sömürücü arsıza
Vatandaş muhtaçken ekmeğe tuza
Bunun nedenini sormadı Veysel

Der Zamanî Veysel büyük ozandı
Halkını değil, kendi derdini yazandı
Sözü hançer iken kaçıp saklandı
Zalının başına vurmadı Veysel

Verdiğimiz örnekler, 1960 sonrası halk şiirinin belirli sloganlarını da yansıtıyor.. «Sazı ile sözü ile/Ozanlar savaşta gerek» sözü de bu dönemin sloganlarından biridir ve bu dönem şiirinin amacını oldukça iyi yansıtıyor.

Günümüz halk şiirinde bu sloganlar doğrultusunda işlenen başlıca temalardan biri de, «**H a l k ı d i r e n m e y e, h a k a l m a y a ç a ğ r ı v e h a l k a g ü v e n v e k u r t u l u ş u m u d u n u a ş ı l a m a**»dır.

Bu temayı işleyen en çarpıcı, en vurucu örneklerden biri kuşkusuz **Aşık İhsani**'nin «UYAN» şiiridir

Uyan emekçi kardaşım
Uyan daha, daha uyan
Benim kavga arkadaşım
Uyan daha. daha uyan

Uyan, aziz canım benim
Damardaki kanım benim
Dertli perişanın benim
Uyan daha, daha uyan

Ağalar kırdı dalını
Susuz gömdürdün ölünü
Tahsildar sattı çulunu
Uyan daha, daha uyan

Uyan kendine hak iste
Kara bahtını ak iste
Doktor iste, toprak iste
Uyan daha, daha uyan

Ayrılığı kökünden kaz
Tarihine bir destan yaz
Karanlıkta beyaz beyaz
Uyan daha, daha uyan

Uyan göğü yere indir
Çeliği toprağa bindir
Bunlar senin görevindir
Uyan daha, daha uyan

Şu çarpıcı dörtlükler de **İhsani**'nindir :

Yeter bunca uyumamız
Kalkalım bakalım hele
Kara gündür çıramızı
Yakalım bakalım hele...

Korkuyorlar, korkacaklar, korksunlar
Geliyoruz, geleceğiz, yakındır!
Kim nerede, ne işliyor hepsini
Biliyoruz, bileceğiz yakındır!

Bölüşmüşler memleketin varını
Gelsin hele bekliyoruz yarım
Elimizin nasır balyozlarını
Başlarına çalacağız, yakındır!

Şah Turna, şu çağrıyı yapıyor :

Deyin gelsin hele bize kızanı
Afeylemem yalan dolan yazanı
Getirmeye bir aydınlık düzeni
Yürüyelim arkadaşlar yürüyün...

Âşık Temeli, dünyaya yeni gelen oğlunu şöyle öğütler

Geldin, yaşa oğlum, Cihan'da Cem ol
Kâtiller ağzına çelikten gem ol
Dostluk için didin, muhabbet dem ol
Gerçekten zerrece şaşma ha oğlum

Âşık Devrimi'nin çağrısıysa şöyle :

Hey benim emekçi bacım
Gönlümün sultanı tacını
Bunca yıldır neden acım
Hesabını sor bakalım

Su içinde ayakların
Yara nasır parmakların
Kim öldürdü çocukların
Defterini dür bakalım
(.....)
Devrimi inanır sana
Hadi bacım «söz» de bana
Dövüşelim biz yanyana
Şu sazını ver bakalım

«Haksıza karşı savaş açıyor «Zeyno Bacı

Ben haksıza karşı savaş açmışım
Bu haklı davada olanlar gelsin
Bu yolun uğrunda kanlar saçmışım
Yumruğu haksıza vuranlar gelsin

Bu doğrultudaki ürünlerde sık sık «birlik» çağrısı yapılır. Faşizme, kapitalizme, emperyalizme, feodalizme, şovenizme karşı çıkılır :

İnsanlığa acı sille
Vuruyorlar bize bile
İşçi köylü hep elele
Birlik olursak halk kurtulur.

Fasit dikta gelmeden
Düşman bize gülmeden
Boyuna gençler ölmeden
Birlik olursak halk kurtulur

Arabi'ye dert açmadan
Fırsatlar elden kaçmadan
Haydi dostlar gün geçmeden
Birlik olursak halk kurtulur

Arabi Demir

Kızıl kanlı yaramızı
Biz kendimiz saracağız
Görülmeyen davamızı
Biz kendimiz göreceğiz

Bayram Ali ey fukara
Kalk derdine çare ara
Şu faşizmi yerden yere
Biz kendimiz vuracağız

×

Böyle gitmez mutlak bir gün
Kalkacaktır yiğit halkım
Sömürüyü temelinden
Yıkacaktır yiğit halkım

Kalmayacak patron-ağa
Gömülecek orta çağa
Karanlıktan aydınlığa
Çıkacaktır yiğit halkım

Vuracak emperyalizme
Karanlık feodalizme
Coşa coşa sosyalizme
Akacaktır yiğit halkım

Aşık Bayram Ali

Birleşip zalimden sen al öcünü
Ağaya harcama olan gücünü
Dost mu sanırsın sen faşist piçini
Gözü emeğinde, ona bakıyor

Haykır artık dostum, bitsin bu zulüm
Gerçek insanlara vız gelir ölüm
Birleşmektedir, tek kurtuluş yolun
Uyan, faşist sana çelme takıyor

Aşık Nesimi

Uykumuzu aldık uyandık gayrı
Kurumuş ağaca yaş deme yahu
Ekmek kapısına dayandık gayrı
Dolu kazanlara boş deme yahu

Biz güneşiz siz dağlarda karsınız
«Beş parmağın beşi bir mi» dersiniz
Bizler çalışırız sizler yersiniz
Gören gözümüze şaş deme yahu.

x

Neredeyse öğlen oldu
Uyan çarıklı gardaşım
Soyguncunun kapısına
Dayan çarıklı gardaşım

Hamdi Gardaş

Size derim can kardeşler
Gelin beraber olalım
Bu yolda ölen yoldaşlar
Gelin beraber olalım

Yıkılsın eski binalar
Yaşlar dökmesin sunalar
Yavru yitiren analar
Gelin beraber olalım

Zâlime karşı duralım
Gidip menzile varalım
Güzel bir düzen kuralım
Gelin beraber olalını

Aşık Kul Ahmet

Zalimin zulmunu kırana kadar
Sakın yılına hey dost dayan ha dayan
Düzenli bir düzen kurana kadar
Sakın yılına hey dost dayan ha dayan

Sesimiz inletsin yedi kat arşı
İster sokak olsun isterse çarşı
Üstümüze gelen düşmana karşı
Sakın yılına hey dost dayan ha dayan

Selahattin Dündar

Emperyalizm duvarını
Yıktık, daha yıkacağız
Domuzlara birer kazık
Çaktık, daha çakacağız

Der Zamani, hey vatandaş
Haykır sesin duysun dağ taş
Biz bu vatan için savaş
Yaptık, daha yapacağız
Aşık Zamani
Tükenmeyiz vurmak ile
Vurun ulen vurun bizi
Biz susmayız kırınak ile
Vurun ulen vurun bizi
Mehmet Koç

Ve kurtuluş yolu: SOSYALİZM

Adım adım omuz omuz yan yana
Varmak için yaşamanın tadına
Yeryüzünü sosyalizim adına
Zaptetmeye giden yolda biz varız
Aşık İhsani

Ağlayanlar gülmedikçe
Haklı hakkın almadıkça
Haksız hesap vermedikçe
Barış desen barışamam
Görüş desen görüşemem
.....
Sosyalizmi kurmadıkça
Kurtuluşu görmedikçe
Bağımsız, hür olmadıkça
Barış desen barışamam
Görüş desen görüşemem
Aşık Kul Hasan

Kafalarda romatizma
Lanet olsun şu faşizme
Biraz yaklaş sosyalizme
Uyan Aşe uyan Fate
Aşık Vicdani

Meyvesiz ağaca meyve aşlasak
Fabrikalar kursak maden işlesek
İnsan gibi yaşamaya başlasak
Hep beraber sürüp eksek olmaz mı?..
Aşık Hüseyin Kaçıran

Vuracak emperyalizme
Karanlık feodalizme
Coşa coşa sosyalizme
Akacaktır yiğit halkım
Aşık Bayram Ali

Anadolu Türkiye'dir yurdumuz
Bizi vurmakla bitmez çoğumuz
Devrimciyiz, eşitliktir yolumuz
Dünyaya bedelidir beşimiz bizim

Aşık Arabi Demir

Dünya halkı hep uyanmış
Koşar devrim, devrim diye
İşçi köylüler birleşmiş
Coşar devrim, devrim diye

Aşık İsmail İpek

Ezilsin burjuva, vurun faşizme
Artık yol gider mi ölümden öte
Devrim diye dinsin halkın feryadı
Sosyalizm duvarını öre öre gel.

Aşık Nesimi Çimen

Titresin yüreğin, dönsün gözlerin
Bundan böyle sosyalizm geliyor
Yoksulları düşman bilen yobazlar
Bundan böyle sosyalizm geliyor

İşkenceyi, baskıları kırmaya
Özgürlüğü haklımıza vermeye
Katillerin hesabını sormaya
Bundan böyle sosyalizm geliyor

Ağalığı patronluğu silecek
Emekçiler haklarını alacak
Akın akın barış yurda dolacak
Bundan böyle sosyalizm geliyor

Çürümüş düzeni kaldıracağız
Haksızın haddini bildireceğiz
Halkımızın yüzünü güldüreceğiz
Bundan böyle sosyalizm geliyor

Aşık Haşimi

Halkımız yarın uyanır
Paslı zincirler kırılır
Güzel halk türkülerini
Sosyalizmde çalarız.

Aşık Hüsnü Arkan

Yukarıdan beri aktardığımız örnekler, günümüz halk ozanlarının, geleneksel halk şiirinin yakınma, ağlama duvarını yıkıp haksızlığa, zulme, işkenceye ve giderek faşizme, emperyalizme, şovenizme ve her türlü gericiliğe başkaldırdığını açıkça gösteriyor...

G — «DEMOKRATİK HALK TÜRKÜLERİNDEN İŞÇİ ŞARKILARINA»

Şimdiye kadar verdiğimiz örnekler, genelde feodal ve kapitalist dönemlerde emekçi sınıflar ve onların temsilcisi ozanlarca yaratılan demokratik ve toplumcu özlü halk türkü ve şiirlerinden seçilmişti.

Bu ürünlerden yola çıkarak, **işçi şarkı ve marşlarına** kapı açmak istiyorum.

Bu bölümün başlığını da, Batı Berlin'de bir işçi korosunu yöneten Tahsin İncirci'nin aynı adlı yazısından aldım. Tahsin İncirci'nin sözkonusu yazısı, konumuzu aydınlatan ilginç bir yazı .Bu bakımdan yeri gelince müzisyen-yazar İncirci'nin görüşlerini aktarmak istiyorum. «Demokratik halk türkülerinden işçi şarkılarına» uzanan süreçte uğraş veren İncirci'nin görüşleri birçok açıdan konumuza aydınlık serpecektir.

Ancak İncirci'nin görüşlerine geçmeden, hem şimdiye kadar verdiğimiz ürünlerin önemini vurgulamak ,hem de konumuza açıklık getirmek için bazı noktalar üzerinde durmak istiyorum.

Günümüz müzisyenlerinden Zülfü Livaneli, bir konuşmasında, «Kaç yüzyıl öncesinin Pir Sultan Abdal'ı, Köroğlu'su, Dadaloğlu'su, söz ve müzikleriyle, 1960'lardan sonra devrimci hareketin sözü ve müziği oluverdiler» diyor.

Nedir bunun anlamı? Nasıl oluyor da, yüzyıllar öncesinin ozanları günümüzde devrimci hareketin sözü ve müziği olabiliyorlar? Bu ürünlere, bu işlevi yükleyen, bu kalıcılığı sağlayan hangi nitelikleridir?

İşte konumuzun özünü, can damarını bu soruların karşılığı oluşturuyor.

Dünyayı ve yaşamı yeniden yorumlayan, bunun bilimsel dayanaklarını gösteren ve insanoğluna yeni bir dünya görüşünün kapılarını açan ustalar, ışıldaklarıyla bu soruları da aydınlatıyorlar.

Günümüz ozanlarından Ozan Telli, bu olguyu şöyle türkülüyordu

Yüzyıllardır yahşi yaman yaşayan
gür bir isyan ışkınıdır ışığınız
dünümüzden günümüze uzayan
insan ağacında
can ağacından
pir sultan'ca başı dik
bedrettin'ce alnı ak
nesimi'ce enel-hak
ve yunus'ca halk dostu
yine bir nefes esti
dağınızdan düzümüze sevdalı
yaylanızdan yüzümüze sevdalı

Yukarıdaki sorular, bizi ister istemez **geçmişi değerlendirme, gelenekten yararlanma, kültür birikimini ayıklama ve sosyalist kültürün oluşumu konularıyla karşıkarşıya getirecektir.**

Günümüzün demokratik ve toplumcu kültür birikimi, bir yönüyle geçmişten kaynaklandığı, bir yönüyle bu kaynaklara dayandığı, bir başka yönüyle de sosyalizmin rehberliğinde işçi sınıfınca yaratıldığı için, konuya bu kültürün oluşum süreci açısından bakmak gerkiyor.

«Sınıflı bir toplumda kültür, kaçınılmaz olarak hem tutucu, hem ilerici unsurları içerir. Böyle toplumlarda ağır basan, kültüre damgasını vuran elbette hâkim sınıfların kültürüdür. Ama diğer yandan ezilen sınıfların yaşama şartlarından doğan, sınıf mücadelesinden kaynaklanan, ezilenlerin özlemlerini, çıkarlarını, dünya görüşlerini dile getiren bir kültür de içten içe oluşur. Tarih boyunca insanlığın sömürüye, zulme başkaldırısını dile getiren, insanca dayanışmayı, yardımlaşmayı, sevgiyi içeren bir kültür de daima görülmüştür. İşçi sınıfının tarih sahnesine çıkışından ve kendi bağımsız ideolojisini yaratmasından sonra bu kültür bilinçli şekilde yaratıldı ve her türlü gerici kültürün karşısında yer aldı.» (55)

Buradaki görüşleri açmak istiyorum :

a — Sınıflı bir toplumda kültür, hem tutucu hem ilerici unsurları içerir.

b — Böyle toplumlarda ağır basan kültür, egemen sınıfların kültürüdür.

c — Ancak öte yandan ezilen sınıfların yaşama şartlarından doğan, sınıf mücadelesinden kaynaklanan, ezilenlerin özlemlerini, çıkarlarını, dünya görüşlerini dile getiren bir kültür de içten içe oluşur.

ç — Tarih boyunca insanlığın sömürüye, zulme başkaldırısını dile getiren, insanca dayanışmayı, yardımlaşmayı, sevgiyi içeren bir kültür de daima görülmüştür.

d — İşçi sınıfının tarih sahnesine çıkışından ve kendi bağımsız ideolojisini yaratmasından sonra bu kültür daha bilinçli şekilde yaratıldı ve her türlü gerici kültürün karşısında yer aldı.

Lenin, proletarya kültürünün kaynaklarından söz ederken şöyle diyor :

«Proletarya kültürü insanlığın, kapitalist toplumun, toprak sahipleri ve bürokratların boyunduruğu altında biriktirmiş olduğu bilgilerin tümünün akla uygun gelişimi olmalıdır.»

Lenin, bu doğrultadaki görüşlerini, ulusal kültürün niteliklerinden yola çıkarak şöyle açıyordu :

«Her ulusal kültür, gelişmiş olmasa bile, demokratik ve sosyalist bir kültürün unsurlarını içerir; çünkü her ulusta, yaşam koşulları zorunlu olarak demokratik ve sosyalist bir ideolojiyi doğuran sömürülen bir emekçi yığını vardır.» (56)

Demek oluyor ki, ister feodalizmde olsun ister kapitalizmde, emekçi sınıflar yaşam koşullarının da zorlamasıyla demokratik ve sosyalist özlü bir kültürü, dolayısıyla edebiyatı yaratagelmişlerdir. Önemli olan bu kültür birikimini iyi ayıklamak, iyi seçmektir. Çünkü devrimci kültür, özünde demokratk ve sosyalist bir ideoloji taşıyan çeşitli dönem emekçilerinin kültürü üzerine oturacaktır. Kuşkusuz bu da «havas»ın değil, «avam»ın kültürü olacaktır.

İşte demokratik içerikli halk türküleri ile örneğin bir Köroğlu'nun bir Pir Sultan Abdal'ın, bir Bedreddin'in günümüzde emekçi kitleler açısından değer taşımasının ve devrimci hareketin sözü ve müziği olabilmesinin nedeni budur..

Ancak bir gerçek daha var İşçi sınıfı bu değerlerden yararlanırken, kendi değerlerini de katarak yepyeni bir kültür yarattı. Bu kültür, gerçekçi, sömürüye ve zulme karşı, barışçı ve yaratıcı bir kültürdür. Enternasyonalist değerlerle yüklüdür..

Buradan, Tahsin İncirci'nin görüşlerine geçmek ve İncirci'nin görüşlerini kendimce belirli öbeklere ayırarak değerlendirmek istiyorum. (57)

a — Kavga ve Türkü

«Uzlaşmaz sınıflı toplumların sanatı sınıf sanatıdır. Sanat hiç bir zaman toplumsal olayların dışında kalamaz. Sömürülen sınıflar egemen sınıflara karşı kavgalarını yürütürken, türkülerini de bir kavga aracı olarak kullanırlar. Köleci ve feodal düzenlerde özellikle sınıf savaşlarının sertleştiği dönemlerde kavga türküleri doğmuştur. Her halkın tarihi bu türden örneklerle doludur.»

b — Halk Sanatının Kavgacı Demokratik Yönü

«Anadolu halk müziğinde 'insan'la ilgili her konunun işlendiğini görüyoruz. Orduya asker yollamak, vergi ödemekten başka kendisinden bir şey istenmeyen bu emekçi halk kitlesi egemen sınıfın sömürü düzenine türküleriyle de karşı çıkmıştır. Halkın içinden yetişen Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu, Köroğlu gibi daha birçok ozanımız, halk sanatımızın kavgacı, demokratik yönünü oluşturmuşlardır. Halkın yarattığı bu gelenek günümüze dek süregelmiştir.»

c — Demokratik İçerikli Halk Türküleri

«Demokratik içerikli geleneksel halk türküleri kapitalist düzenin ortaya çıkardığı yeni toplum koşullarında daha değişen bir anlam kazanmakta, kapitalizme karşı verilen kavgada yine bir araç olarak kullanılmaktadır. Ne var ki, toplumsal gelişmenin ana, itici gücü olan işçi sınıfı hareketi yeni boyutlara ulaştıkça, bu türküler, sınıf savaşının zamanımızla bağlantılı olan daha karmaşık sorunlarına yeterince cevap verememektedirler.

Köleci ve feodal sömürüyü eleştiren, savaşların getirdiği acıları anlatan demokratik içerikli geleneksel halk türküleri, politik şarkıların ve direniş şarkılarının da kaynağıdırlar.»

İncirci, demokratik içerikli geleneksel halk türkülerine örnek olarak şunları gösteriyor; Yemen, Çanakkale, Sivastopol türküleri ve kurtuluş savaşında ortaya çıkan Antepli Şahin. Dursun Kaptan, Demirci Efe, Kore savaşlarına karşı söylenmiş Kore Dağları, Ankara'da Yedik Taze Meyvayı, Dursun Bebek gibi parçalar.

İncirci, bunların, devrimci halk müziğimizin demokratik içerikli türüne gösterilebilecek en güzel örnekler olduğunu da vurguluyor.

Tahsin İncirci, demokratik içerikli geleneksel halk türkülerinden işçi şarkılarına giden yolda daha sonra şu halkaları sayıyor.

ç — Direniş Türküleri

«Ülkemizde işçi sınıfı hareketinin gelişmesiyle, devrimci halk ozanlarımızın çalıp söyledikleri türkülerde, yeni ve daha somut konuların işlendiğini görüyoruz. Demokratik içerikli geleneksel halk türkülerinin bir devamı olan bu türden parçaları **direniş türküleri** olarak adlandırabiliriz.»

d — Politik Şarkılar

Sınıf kavgalarına daha somut biçimde yaklaşan, işçi sınıfı ideolojisinden kaynaklanıp hedefi belirlemeye başlayan şarkılara da **politik şarkılar** diyoruz. Örneğin, «İşçi Yürüyor Baştan», «Ege Denizi» «16 Haziran» gibi parçalar, politik şarkılardır. Burada artık yakınma yoktur. İşçi ve emekçilerin birliğinin böylece daha da güçlenmesi için. örneğin, sendikalaşmak söz konusudur. Bu şarkılar, büyük grev ve mitinglerden esinlenir. Barışı önerir, emperyalist savaşlara karşı çıkar. İşçi ve emekçilerin somut yaşamlarını yansıtır, dertlerini dile getirir.»

Demokratik içerikli geleneksel halk türkülerine ve İncirci'nin direniş türküleri olarak nitelendirdiği günümüz devrimci halk ozanlarının türkülerine incelemenin daha önceki bölümlerinde birçok örnek verildi. Şimdi politik şarkılara bir örnek vermek istiyorum

İŞÇİ YÜRÜYOR BAŞTAN
İşçi yürüyor baştan
Fabrika dağdan taştan
Galiptir her savaştan
Geliyoruz zincirleri kıra kıra hey
1 — Burjuvanın kafasına vura vura hey!
2 — Faşistlerin kafasına vura vura hey!
İşçi köylü elele
Engel boştur bu sele
Amele ırgat köle
(Nakarat)

Emekçiyiz güçlüyüz
Kavgada bilinçliyiz
Faşizme hep hınçlıyız
(Nakarat)

Bir başka örnek :

GÜN DOĞDU
Gün doğdu hep uyandık
Siperlere dayandık
Bağımsızlık uğruna da
Al kanlara boyandık

Yolumuz devrim yolu
Gelin kardeşler gelin
Yurdumuzda yanki dolu
Vurun kardeşler vurun

İşçi köylü hazırız
Faşist düzene karşı
Halk savaşı vereceğiz
Emperyalizme karşı

e — İşçi Şarkıları Ve Marşları

«İşçi sınıfının öncülüğünde, tüm emekçi kitlelerin kapitalizme karşı giriştikleri kavgayı en somut biçimde açıklayan ve bu savaşımda yol gösteren **işçi şarkıları ve marşlarıdır.** Bunlar toplumsal gelişmenin basamaklarını belgeler.

Modern endüstri işçisinin günümüzdeki yaşam koşulları hiç bir halk türküsünde yansımaz. Bu nedenle, işçi sınıfı gelişirken, kendi şarkılarını da beraberinde getirir. **İşçi şarkıları işçi sınıfının halk türküleridir.** Çünkü halk türküleri de sınıf türküleridir.»

Kısaca, yöreselden ulusala, ulusaldan uluslararası'na, demokratik ve sosyalist değerleri emerek büyüyen ve insanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yönelten bir kültüdür, sosyalist kültür.

Bu kültürün omurgasını oluşturan türkü, şarkı, şiir ve marşların da, feodal dönemden kapitalist döneme, insanın insanla, insanın doğayla savaşımını belli estetik ölçülerle yansıttığı ortada. Ve bu sanat ve edebiyat ürünleri, yeni toplumsal oluşumlara uyarlanarak, hem gerçek yaşama tanıklık ediyorlar, hem de insanları daha iyi, daha güzel, aydınlık bir geleceğe yöneltiyorlar.

Baştan beri söylediklerimizi, gene bir halk ozanının dizeleriyle noktalamak istiyorum :

Aşk ile tığlar çekip münkire karşı durmuşuz
Ol sebepten kavm-i Sufyan eşkıya derler bize

H — Kaynaklar

1 — İsmet Zeki Eyüboğlu **Türküler**; Yeni Ufuklar, Temmuz 1976
2 — Prof. Ömer Lütfü Barkan **Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıfının Hukuki Statüsü**; Ülkü Dergisi, sayı 58, s. 297
3 — A.S. Tveritinova **Türkiye'de Karayazıcı ve Biraderi Deli Hasan İsyanı**; basılmamış çeviri, TTK. Kitaplığı.
4 — Hüseyin Avni Şanda **Reaya ve Köylü**, 2. Basım - 1970, s. 18
5 — Cemal Bardakçı **Anadolu İsyanları**; s. 22, 1940
6 — A. S. Tveritinova aynı eser.
7 — **Selaniki Tarihi**'nden aktarılarak, Ç. Yetkin Türk Halk Hareketleri ve Devrimler. İst. 1974
8 — Prof. Mustafa Akdağ **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, 1975, s. 295
9 — Bkz. Şahabettin Tekindağ **Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi**; Tarih Dergisi, sayı 22, Mart - 1967
İsmail Beşikçi **Doğu Anadolu'nun Düzeni**, 1971
Rıza Zelyut **Türk Kültürünün Kaynakları**; Yeni Toplum, sayı 4
Dr. Ahmet Asrar **Kanuni Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslâm Âlemi**, 1972
10 — Ferit Öngören **50 Yılın Türk Mizahı**, 3. bas - 1976, s. 47
11 — Ahmet Refik (Altınay) **Osmanlı Devrinde Rafızilik ve Bektaşilik (1558-1591)**; 1932, s. 3
12 — **Tezâkir-i Hudayi'den** aktarılarak A. Refik, aynı eser, s. 5
13 — Ahmet Refik (Altınay) **Aynı eser**, s. 12
14 — Ahmet Refik (Altınay) Aynı eser, s. 12
15 — Dr. Ahmet Asrar **Kanuni Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslâm Âlemi**, 1972, s. 158
16 — Aynı eser, s. 159
17 — F. Engels **Almanya'da Köylü Savaşı**; 1967, s. 43
18 — F. Engels **Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim**; Sol y. 1975, s. 53
19 — Çetin Yetkin **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**; (M. Akdağ'dan aktarılarak) 1974, s. 157-159
20 — Mehmet Bayrak **Halk Şiirinde Başkaldırı**; Halk Bilimi, Ekim-1974
21 — **Naima Tarihi**'nden aktarılarak, Ç. Yetkin-Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, s. 232
22 — **Kâtip Çelebi**'den aktarılarak, aynı eser, s. 172
23 — Mustafa Akdağ **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**; 1975, s. 124
24 — Mehmet Kemal Politika gaz. 14 Şubat 1977
25 — Meydan Larousse, **Eşkıyalık** maddesi.
26 — Orhan Hançerlioğlu **Kavga**; Yeditepe, Kasım-1965
27 — Orhan Hançerlioğlu **Doğa Yasası**; Yeditepe, Haziran-1965
28 — Mehmet Bayrak **Eşkıyalık ve Kemal Tahir**; Yeni Ortam, 15 Haziran 1973
29 — Eric, J. Hobsbawm **Sosyal İsyancılar**; Yöntem y. 1973
30 — G. V. Plehanov **Sosyalist Gözle Sanat ve Toplum**, May y. 1968
31 — Fahri Bilge **Kalender Vak'ası ve Koyun Abdal**; Erciyes, sayı 17/1941
32 — Sabahattin Eyüboğlu **Pir Sultan'a Selâm**; Yeni Ufuklar, sayı 226
33 — Ali Rıza Yalgın **Halk Bilgisi Haberleri**, sayı 81/1938
34 — **Pertev Naili Boratav'la Konuşma**; Cumhuriyet, 29 Ekim 1977
35 — Çetin Altan Politika, 21.9.1976
36 — Cemil Cahit Güzelbey-Hulusi Yetkin **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler 1729-1825**; Gaziantep, 1970
37 — Bkz. Başpınar, sayı : 35-36/1942
38 — M. Çağatay Uluçay **Üç Eşkıya Türküsü**; Türkiyat Mecmuası, 13. cilt s. 85-100
39 — M. Çağatay Uluçay Aynı yazı, s. 86

40 — Ruhi Su **Günümüzde Türküler**; Politika, 16.9.1976
41 — İlhan Başgöz **Karaca Oğlan mı, Pir Sultan mı Halkın Dilinden Konuşuyor, Halk mı Onların Dilinden?**; Milliyet Sanat, sayı 206
42 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**; DTCF Türkoloji Bölümü basılmamış lisans tezi, 1942-1943
43 — Aynı tez.
44 — Aynı tez.
45 — Pertev Naili Boratav : **Halk Kahramanı, Sanat Eseri ve Halk Terbiyesi**; Folklor ve Edebiyat - II, 1945
46 — Zülfü Livaneli **Plak Korsanlığını Protesto Ediyorum**; Politika, 11.5.1976
47 — Hasan Hüseyin **Damarı Damara Bağlamak**; Gelecek, sayı 2/1971
48 — Prof. Dr. İlhan Başgöz : **Türk Halk Edebiyatında Protesto Geleneği** Politika, 21-25 Temmuz 1976
49 — Başgöz Aynı yazı.
50 — Aynı yazı.
51 — Aynı yazı.
52 — Ruhi Su **Günümüzde Türküler**; Politika, 16.9.1976
53 — Aşık İhsani **Halk Ozanının Görevi**; Vatan, 29.7.1976
54 — S. Serpil Savcıoğlu **Aşık Temeli İle Söyleşi**; Halk Bilimi, Kasım-1974
55 — **Emperyalizm, Ulusal Bağımsızlık ve Kültür**; TÖB-DER y. 1977
56 — Lenin **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**; Sol Y. 1976, s. 21
57 — Tahsin İncirci **Demokratik Halk Türkülerinden İşçi Şarkılarına**; Sanat Emeği, Ağustos-1978

Günümüz Halk Ozanlarından Türkü Örnekleri

Cemal Akın **Ve Aldı Sözü Devrimci Ozanlar**; Vatan, 10-19 Mart 1978
Nebi Dadaloğlu **Çağdaş Halk Ozanları**; Vatan, 15-23 Şubat 1977
Aşık İhsani **Ozan Dolu Anadolu**, 1973
Süleyman Yağız **Yürü Bre Hızır Paşa** (Günümüz Halk Ozanları Antolojisi) İst. 1983

İşçi Şarkı, Türkü Ve Marşları

Kavga Sesleri Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF) yay. 1975
Sayılmayız Parmağınan, Tükenmeyiz Kırmağınan Devrimci Gençlik Birliği y. 1975

Anonim Başkaldırı Türküleri

Folklor Dergileri ;

— **Türk Folklor Araştırmaları, Folklor Postası, Folklora Doğru, Folklor, Sıvas Folkloru, Halk Bilimi, Güney.**
— Halkevi Dergileri **Halk Bilgisi Haberleri** (İstanbul), **Uludağ** (Bursa), **Taşpınar** (Afyon) **Fikirler** (İzmir), **Çorumlu** (Çorum), **Ün** (Isparta), **Burdur** (Burdur), **Erciyes** (Kayseri), **Altan** (Elazığ), **Görüşler** (Adana), **Türk Akdeniz** (Antalya), **Derme** (Malatya), **Kaynak** (Balıkesir), **Ülkü** (Ankara), **Orta Yayla** (Sıvas), **Konya** (Konya), **Başpınar** (Gaziantep).
— İstanbul ve Ankara Konservatuvarları türkü derlemeleri,

Kitaplar

Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri** - 1938
Ali Rıza Yalgın **Cenupta Türkmen Oymakları**, 2. bas. 2. Cilt - 1977
Kemal Sadık Göğçeli **Ağıtlar** - 1943
Cahit Öztelli **Evlerinin Önü (Halk Türküleri)** - 1972
Cahit Öztelli **Uyan Padişahım** - 1976
Mehmet Özbek : **Folklor ve Türkülerimiz** - 1975
Sabahattin Eyüboğlu-Yaşar Kemal **Gökyüzü Mavi Kaldı** - 1978
Ahmet Şükrü Esen **Anadolu Ağıtları** - 1982

Toplumcu Yazar ve Sanatçılarda «Eşkıyalık»

KEMAL TAHİR VE YAŞAR KEMAL'İN «EŞKİYALIK» ÜSTÜNE GÖRÜŞLERİ

SORU : Eşkıya Olayı Tarihi Süreci Etkileyen Bir Neden midir?

K. TAHİR Eşkıyalığı hırsızlıktan ayırmaya imkân yoktur, bu sebeple hiçbir hırsızlık olayı da tarihi etkileyemez.

Y. KEMAL Tarihte zamanını etkileyen bazı eşkıya olayları olmuştur. Bir eşkıya olayının ya da birçok eşkıya olayının tarihi etkileyeceğini sanmıyorum. Yalnız eşkıyalık insanlığın olaylarından bir tanesidir. Ve bu sürekli olayın tarihi etkilemediği söylenemez.

SORU Eşkıyaya Bakış, Gerek Zamana Gerek Toplumsal Yapıya Ne Tür Perspektivler Getirir

K. TAHİR :Eşkıyalık devletin zayıf düştüğü, büyük sarsıntılar geçirdiği dönemlerde görülür. Salt eşkıyalık değil, böyle karışık dönemlerde her çeşit hırsızlık, ahlâksızlık, soygun görülür.

Y. KEMAL Benim için **eşkıyalık bir başkaldırma türüdür. Tarihte görüyoruz ki eşkıyalık büyük başkaldırmalarda yardımcı olmuştur. Bizim elimizde bunun için çok temelli bir örnek var: Kurtuluş savaşında Mustafa Kemal başkaldırmasına yurdun başka başka bölgelerinden eşkıyalar yardımcı olmuşlardır. Buna yüzlerce örnek verebiliriz. Örneğin Ege'de Yörük Ali Efe, Demirci Efe, Antep dolylarında Karayılan, Toroslarda Gizik Duran.**

SORU : Üretim İlişkileri İçinde Eşkıyanın Gelişmede Bir Fonksiyonu Var mıdır?

K. TAHİR Eşkıyalık olan yerde üretim ilişkileri son derece zayıftır. Çünkü hiç kimse, deli olmadıkça soyulacağını bilerek üretim yapmaz.

Y. KEMAL Bunun bellenmiş bir tarihi vardır, bu da diyorlar ki eşkıyalık bir geçiş sürecinin ortaya çıkardığı bir olgudur. Bana öyle gelmiyor. **Eşkıyalık her çağda biçim değiştirerek olacaktır.** Toplumun yetersizliklerinden doğan kişisel bir başkaldırmadır, eşkıyalık. Bu da biçim değiştirerek toplum içinde yerini her zaman koruyacaktır. Meselâ ben Amerika'daki gangsterliği temel yönünden Toroslardaki eşkıyalıktan çok ayıramıyorum. Ekonomik koşulları, gelenekleri, politik durumları ayrı olmasına rağmen başkaldırmada bir birlik gösteriyorlar. Gangsterlik, ne kadar örgütlü olursa olsun gene de içinde yoğun kişisellik taşıyor. Yukarda da dediğim gibi eşkıyalık biçimler değiştirerek insanlıkla beraber sürüp gidecektir.

SORU Eşkıya Sorununun İrdelenmesi, Toplumsal Yapıya Ne Tür Bir Yenilik Getiriyor?

K. TAHİR Yukarıda söyledik. Toplumun merkezî devlet gücü çeşitli iç ve dış sebeplerle zayıf düşmüştür, ekonomik ve sosyal kanunlar bu yüzden yürüyemez hale gelmiştir, her çeşit haksızlık alıp yürümüştür. Burada eşkıyalık dönemlerini yanıltan nokta, haksızlığa uğrayan ve kanuna sığınamayan, kanun tarafından himaye göremeyen birkaç gözü pek insanın da kanunun işlememesi zorunluluğu altında geçici olarak eşkıya gibi davranması görünmelerindendir. Oysa bunlar devede kulaktır. Asıl bunları eşkıya gibi davranmaya zorlayanlar yani toplumun yaşama düzenini işlemez hale getirenler çoğunluğu teşkil eden hakiki rezil takımı soyguncular ve eşkıyalardır.

Y. KEMAL Eşkıyalar üstünde araştırmanın pratik bir sonuç getireceğini sanmıyorum. Herhangi bir sosyolojik araştırma topluma, bilime ne kazandırırsa, eşkıyalık üstüne yapılan araştırmanın da onu kazandıracağını sanıyorum. Eşkıyalık geleneğinden politik savaş sonucu almaya yönelenler var. Türkiye'de ve bütün dünyada bu salgın haline geldi. Ben bu salgından pratik bir sonuç çıkacağına inanmadım, sanmıyorum. Yalnız bu mücadelenin, bu savaşın toplumları da geniş ölçüde etkilediği bir gerçek. Hangi türü olursa olsun başkaldırma, toplum düzenine karşı savaş verme bir birikimdir. Çağımızın bütün başkaldırma olayları da hangi türde olursa olsun toplumu değiştirmeye doğru bir birikimdir.

SORU: Sanatla Eşkıya Arasındaki Bağ Nedir?

K. TAHİR : Herhalde sanatçının içinde eşkıyalara karşı duyduğu yatkınlıktır. «Ahlâk düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum ruhunda artakalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla soyguncularına karşı hayranlık duyar.» (André Maurois, İngiltere Tarihi) Burada «ruhunda artakalmış barbarlık duygusu» ne dereceye kadar işler bilmem.

Y. KEMAL Sanatla eşkıya arasında hiç bir bağ yoktur. Yalnız **eşkıyalık bir gelenek olduğu için Anadolu'da eşkıya oyunları, evet daha da çok Anadolu'da eşkıya türküleri, eşkıya halayları çıkmıştır. Memleketimizde çok zengin bir eşkıya edebiyatı var.** Daha halk arasında söylenegelen Köroğlu türküleri, hikâyesi gerçekten eşi bulunmaz, güzel bir eşkıya destanıdır. Başkaca eşkıyalığın sanatla bir ilişkisi bulunduğunu sanmıyorum, şöyle bir soru da sorabiliriz Eşkıyalık sanatı etkileyen bir kaynak mıdır? Eşkıyalar bütün dünyada bir takım sanatçıları etkilemiştir. Bunun da bol bol örnekleri var: Örneğin Tolstoy'un Hacı Murat'ı.

SORU: Osmanlı Toplum Yapısında Eşkıyanın Ortaya Çıkış Nedenleri Sizce Nedir?

K. TAHİR Osmanlı İmparatorluğunun merkezî devleti güçlü olduğu dönemlerde her çeşit eşkıyalık, sağlam yapılara sahip toplumlarda olduğu kadardır. Osmanlılar güçlü oldukları dönemlerde hiçbir eşkıyayı uzun süre yaşatmamışlar, cezasız bırakmamışlardır. Merkezî devlet bilinen tarihi sebeplerle güçten düştükten sonra ise eşkıyalık devleti yıkacak bir güç olarak iç ve dış düşmanlar tarafından aralıksız kullanılmıştır. Bunun son iki yüzyıllık tarihimizde, Rumeli'nde Anadolu'da örnekleri çoktur: En taze örneği İzmir çevresinde Abdülhamit zamanı çıkıp onbeş sene aralıksız soygun yapan Çakırcalı denen namussuzdur. Çakırcalı İngiliz ajanı idi, İngilizci olduğu söylenen eski sadrazamlardan İzmir Valisi Kâmil Paşaoğlu Sait Paşa tarafından, bilhassa İzmir İngiliz konsolosluğu tarafından sürekli olarak korunurdu. Nitekim Abdülhamit indirilip şartlar değişerek, memleketin kaderi İttihatçılar tarafından Alman Emperyalistlerine bağladıktan hemen birkaç ay sonra bu Çakırcalı denen namussuz bir zaptiye müfrezesi tarafından tepelenmiş, ayağından bir ağaca asılarak, halka gösterilmiştir. Türkiye'de eşkıyalık bir başka işte bazı mültezim ağalar ve eşraf tarafından da kullanılmıştır. Verginin mal olarak alınması şartları köylünün eşkıya korkusu altında tutulmasını bazı mıntıkalarda zorunlu hale getirmiştir.

Eşkıya lejandlarının, destanlarının, türkülerinin halk arasında yayılabilmesi. bunları ağalara, nüfuzlu zenginlere karşı fakir ve orta halli halkın tutmasıyla mümkün olamaz. Bu destanları, türkülerini çalıp söyleyen şuradan şuraya gezdiren saz şairi denilen serseriler, bunları devlet otoritesinden bile korkmayan, ağa, eşraf ve âyân odalarından çalıp söyleyebilirlerdi. Böylece ağa sofrasında geçinen saz şairi denilen bazı serseriler de ağa gölgesinde köylüye zulmeden küçük eşkıya çeteleri gibi ağaların ve soyguncu mültezimlerin köpekleri idiler. Bence bunları toplum şartlarımızın içinde böyle değerlendirmek doğrudur. Daha taze bir örnek istenirse, Amerikan halkını esnafın, bazı memur ve zabıta güçleriyle ortak olarak soyan gangsterliğe bakmalıdır.

Y. KEMAL Tabii eşkıyalığın ortaya çıkışının bir sürü nedenleri var .Ortaya çıkışı elbette öncelikle ekonomik nedenlerledir. **Anadolu'da tarih boyunca eşkıyalığın bir yaşama biçimi olacak kadar gelişmesi elbette ekonomiktir.** Bunda Anadolu coğrafyasının da büyük etkisi vardır. Anadolu'nun büyük kervan yollarının geçtiği bölge olması, göçlerin, akınların Anadolu'da son durağı bulması bu bölgede eşkıya yoğunlaşmasının sebeplerinden birkaçıdır. Ve Anadolu, coğrafyasından ötürü çoğu zaman düzensiz yönetilmiştir. Baba İshak'tan başlayan ta 17. yüzyıla kadar gelen Celâli ayaklanmalarının sebeplerinden birisi de bu düzensizliktir. Düzensizlik de Anadolu'nun gerçek coğrafyasına bağlıdır, Anadolu coğrafyasının köprü ödevi görmesine bağlıdır.

SORU: Eşkiyalık Tarih İçinde Zorunluluğun Doğurduğu Olaylar mıdır, Yoksa Kişinin Kendi İç Şartlarının Oluşturduğu Bir Başkaldırma mıdır? (K. Tahir'e)

K. TAHİR Eşkıyalıkta kişinin suça yatkınlığı da söz konusudur.

SORU Sizce Eşkıyalık Negativ Ve Pozitiv Yönleriyle Nasıl Değerlendirilir?

Y. KEMAL Negativ yönleri ile değerlendirilir. Herhangi bir bilimsel değerlendirmeye vurursak eşkıyalığı, olumlu ya da olumsuz yönleri ortaya çıkar. **Eşkıyalık bir olaydır. Olumlu ya da olumsuz yönleri elbette vardır, bu olumlu ya da olumsuz yönleri birçok bakımlardan tarih içinde değerlendirilir.** Yani eşkıyalık insanlığa zararlı mı, faydalı mı? Şimdi kesin olarak ben bir şey söyleyemeyeceğim. Bazı kişiler, bazı sanatçılar var, daha da ileri giderek, bazı toplumlar var, eşkıyalığa hayrandır. Bazı çağlarda da kişiler ve toplumlar eşkıyaları sevmeyebilirler. Bazı görüşlerde eşkıyalığın olumlu yönlerini bazı görüşlerde olumsuz yönlerini söylüyorlar. Gerçekten bu tarih içinde bilimsel bir değerlendirme olmalı.

SORU: Eşkıyalık Meşru Bir İtilme midir?

K. TAHİR Hiçbir suç meşru değildir, aynı sonucu vermez her insanda. **Cemiyet suçludur, derler, yanlıştır.** Bir suçun meşru olabilmesi için bütün insanların Padişahtan dilenciye kadar, o duruma gelinceye kadar aynı suçu işlemesi gerekir. Cemiyet kabahatlidir, diyenler yanılıyorlar. Suçluların kendilerini kurtarmak için, orta sınıf aydın tabakasını aldatmak için ileri sürdükleri bir mazerettir.

Y. KEMAL **Kurulu düzene karşı başkaldırmayı ne kadar meşru, ne kadar gayrımeşru sayabiliriz? Meşru olup olmamayı, ya da olumlu olup olmamayı o toplumun ilişkileri belirler. Ekonomik ya da sosyolojik.**

SORU: Romanda Eşkıyalık Sorununu İşlemekle Neyi Gerçekleştirmek İstediniz? (K. Tahir'e)

K. TAHİR Orta sınıf yarı aydınları arasında yayılmak istenen bir yanlışı düzeltmek istedim.

SORU Sizce Romanda Eşkıyalık İle Ne Kazandırdınız, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Yapıya? (Y. Kemal'e)

Y. KEMAL: Onu bilmem ki.

SORU: «Rahmet Yolları Kesti»yi, «İnce Memed»e Karşılık Olarak Yazdığınız Söyleniyor, Bu Doğru mudur? (K. Tahir'e)

K. TAHİR «Rahmet Yolları Kesti»yi, ona karşılık olarak yazmadım. Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlamaya parmak basmak istedim. Yaşar, «İnce Memed»i yarı aydınların tesiriyle yazdı. «İnce Memed», fukara tek başına toprak reformu yapıyor. Hiç böyle bir şey olur mu? Şimdi Cumhurbaşkanı bile toprak reformunun ne demek olduğunu bilmiyor, kaldı ki o zaman İnce Memed toprak reformunu ne bilecek...

SORU: Eşkıyaya Hayranlık Hangi Toplumlarda Doğar? (Y. Kemal'e)

Y. KEMAL Eşkıyaya hayranlık, düzeni bozulmuş ya da kurulu düzenden büyük çoğunluğu zarar gören toplumlarda olması gerek.

SORU: Eşkiya Devlet İlişkisini Açıklar mısınız?

K. TAHİR Eşkıyalık, çoğu zaman devletin vazifesini göremediği yerlerde görülür. İki türlüdür Devlet haksızlıkları önleyemez bazı durumlara mazeret bulmak ister. Bir de eşkıyalığı tepeleyemez, eşkıyalık sürüyor gibi görülür.

Y. KEMAL Her zaman karşıkarşıya olmuşlardır. Ama bazen devlet eşkıyayı halk üzerinde baskı aracı olarak kullanmıştır. Bazı zamanlarda da eşkıya sırtını devlete dayamış, o da devleti kendi faydası uğruna kullanmaya çalışmıştır. Her zaman karşıkarşıya olmakla beraber eşkıyalarla devletlerin faydalarının birleştiği zamanlar olmuştur. (*)

KEMAL TAHİR'İN DEĞERLENDİRMESİYLE İLGİLİ BİRKAÇ SÖZ

I — Kemal Tahir, herşeyden önce «eşkıya» olarak nitelendirilen başkaldıran kişi ve toplulukları, —ki kurulu düzene başkaldıranları egemenler tarih boyunca böyle nitelendirmişlerdir— dağdaki (eşkıyalıktaki) işlevlerine, halkla ilişkilerine ve eşkıyalığın noktalanma biçimine bakmaksızın değerlendirdiği, başka bir söyleyişle başkaldıranların tümünü aynı potaya soktuğu için yanılgıya düşüyor, yanlışlar yapıyor. Kuşkusuz bu, düşünceyi temellendirememesinden kaynaklanıyor. Başkaldırının maddi ve kültürel temellerini irdelemeden, eşkıyalık olayını doğru biçimde koymak olanaksızdır.

Bundan dolayıdır ki, Kemal Tahir «Osmanlıcılığından» ötürü Şeyh Bedreddin'i bile, «serseri, lumpen» hatta «İngiliz ajanı» olarak nitelendirebilmektedir. (Bkz. Zihni T. Anadol'un K. Tahir hayattayken yayımlanmış bir yazısından aktarılarak, M. Bayrak Eşkıyalık ve Kemal Tahir, Yeni Ortam, 15 Haziran 1973. K. Tahir, bu görüşünü ,TÖS Lokalindeki bir konuşmasında, Şeyh Bedreddin'le ilgili birsoru üzerine öne sürüyor. Zihni T. Anadol Şeyh Bedreddin, Nazım Hikmet ve K. Tahir; Gerçekler Postası, Sayı 14).

(*) İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden Ferit Güner'in «Eşkıyalık» konulu tez için 1973 yılında yaptığı konuşma. Bkz. Türkiye Defteri der. Sayı 4, Şubat-1974

Bu çarpık yaklaşımdan ötürü, Kemal Tahir en basit adi eşkıyalıktan yüzbin kişilik halk hareketlerine kadar tüm bireysel ve toplumsal başkaldırma hareketlerini aynı gözle görmektedir. (Bu hata, M. Belge'nin de dediği gibi, Osmanlıcı aydınların sürekli olarak Osmanlı'yı «özne» olarak almalarından ve **«kerim devlet»** olarak görmelerinden kaynaklanıyor.)

II — Eşkıyalığın, merkezi devlet gücünün zayıflaması, ekonomik ve sosyal kanunların yürüyememesi, her türlü haksızlığın alıp yürümesiyle koşut olarak yoğunlaştığını ve yaygınlaştığını Kemal Tahir kendisi de söylüyor.

Kuşkusuz, sınıflı toplumların tümünde görüldüğü gibi, böylesi ortamları fırsat bilen üçkağıtçılar, kapkaççılar, vurguncular, yağmacılar çıkabilir ve çıkmıştır da. (Böyle ortamları en iyi değerlendirenlerin savaş vurgunu üçkâğıtçı zenginler olduğunu gözden uzak tutmamak esastır. Türkiye tarihi, bunun sayısız örnekleriyle doludur.)

Peki, böyle ortamlar halk üzerindeki ekonomik ve sosyal baskının artmasına, dolayısıyla çelişkilerin ve gerilimin yoğunlaşmasına yolaçmaz mı? Bu gerilimli durumda haksızlığa uğrayan, baskı ve eziyet gören halk kitleleri olmayacak mıdır? Bu kitleler arasında, nesnel ve öznel koşullara göre bireysel yada toplumsal bir **halk muhalefeti** doğmayacak mıdır?

Halkın zaman zaman kötü yönetildiğini, haksızlığa uğradığını, halka zaman zaman büyük vergi yükü yükletildiğini, halkın baskıya uğratıldığını fakat kanunlara sığınamadığını Kemal Tahir kendisi söylüyor.

Tüm bunları bir yana bırakalım. Zaman zaman «mültezim ağalar ve eşraf» tarafından, egemenlik sağlamak için eşkıya grupları oluşturulduğunu kendisi söylüyor. Doğrudur. Gerçekten derebeyler ve ağalar, egemenliklerini pekiştirmek ve sürdürmek için bir «baskı, yıldırma ve sindirme aracı» olarak eşkıya grupları kurar ve kullanırlar. Günümüzde de yer yer geçerliğini sürdüen bu tür eşkıyalığa biz «ağa güdümlü eşkıyalık» diyoruz. (Daha geniş boyutlu bakılırsa bu «iktidar güdümlü» eşkıyalıktır.)

Peki böyle bir mekanizmada da haksızlık ve zulüm gören insanlar olmayacak ve bunlar direnme ve karşıkoyma durumunda kalmayacaklar mı (Çünkü bu, bir bakıma «sosyal eşkıyalığa düşman eşkıyalık»tır). Bu da çatışmaya giden bir muhalefet hareketi yaratmayacak mı?

III — Kuşkusuz tüm bu gelişmeler sonunda başkaldıracak, dağa çıkacak, dolayısıyla «eşkıya» olarak suçlanacak insanlar olacaktır.

Peki bunun hiç bir haklı temeli, gerekçesi ve maazereti olmayacak mıdır? Kemal Tahir'e göre, «hiç bir suç meşru değildir» ve hiç bir «maazereti» yoktur. Öyleyse sorulmaz mı, kime, hangi sınıfa, hangi ideolojiye göre?..

Kemal Tahir, bu durumda toplumun ve toplumsal düzenin suçlanmasına da karşıdır. Kuşkusuz amaçlanan, toplum düzeni ve onal bağlı olarak toplumdur. Kemal Tahir, toz kondurmuyor «cemiyete». «Cemiyet kabahatlidir, diyenler yanılıyorlar» diyor.

Verdiği örnek de gerçekten tam bir «toplumcu»ya yakışıyor!... Şöyle diyor «Bir suçun meşru olabilmesi için bütün insanların Padişahtan dilenciye kadar, o duruma gelinceye kadar aynı suçu işlemesi gerekir.»

Böyle bir örnek karşısında, bilmiyorum, bir şey söylemeye gerek var mı?...

IV — Kemal Tahir, eşkıyalıkla ilgili tüm sorunları «tepelemek» le çözümlüyor. Bu konuda bir ölçüsü yok. Öyle anlaşılıyor ki, «Kemal Tahir'in Osmanlı yönetimine ve düzenine» karşı gelen kim olursa olsun «tepelenmeli». Artık kim kimi tepeleyebilirse... (Tutuklanmanın da bir çeşit tepelenme olduğunu unutur görünüyor)

V — Kemal Tahir'in «serseri» olarak nitelendirdiği saz şairlerinin, bey konaklarında beslendiği (en azından bir bölümünün) ve bazı «feodal-derebey başkaldırıları»na sözcülük edip, «destanları»nı düzüp yaygınlaştırdığı doğrudur. Fakat bunlar «derebey-ağa başkaldırıları»na ilişkindir ve çalışmamızda da birkaç örneği verilmektedir. Bir bölümüyse, kendileri de şair olan beylerce söylenmiştir.

Kemal Tahir'in suçladığı türün en ünlü temsilcilerinden biri olan Dadaloğlu'nun mücadelesinin boyutları çalışmanın inceleme bölümünde değerlendirildiği için burada yinelemeyi gereksiz buluyorum.

Ayrıca saz şairlerini tüm «serseri» ve «ağa köpeği» olarak nitelendirmenin, ne derece bilimsellik taşıdığı ve yakışık aldığı ortadadır.

VI — Çakıcı'nın, eşkıyalığının doruk noktasında, İzmir'de Mösyö Vitelin adında bir tüccarla ilişkisi bulunduğu ve ondan silah ve cephane aldığı doğrudur. İzmir'deki yerli Rumlardan ve Yahudilerden de silah almaktadır. Hatta bir defasında kendisine silah ve cephane vermediği için Rumlara ait bir silah ve barut deposunu havaya uçuruyor.

Çakıcı'yla ilgili geniş kapsamlı bir eser yazan Zeynel Besim Sun (İzmir - 934) Çakıcı'nın eşkıyalığının ve ününün doruğa ulaştığı dönemi şöyle anlatıyor «Çakıcı Efe 15 sene (İkinci Abdülhamid'in istibdat devrinin 13 senesi ve Meşrutiyet'in iki senesi) İzmir mıntıkasında ikinci bir hükümet kurmuş, kendisine has usullerle vergi almış, adalet dağıtmış, yol ve köprü yaptırmıştır.» (s. 504-505)

Bu döneminde, Abdülhamit, İzmir'deki devlet yetkililerinin Çakıcı'yla görüşmesini bizzat istemiş ve bu görüşmeler zaman zaman yapılmıştır. Yani zaman zaman Çakıcı dağdan şehre inmiş, yetkililerle görüşmeler yapmıştır.

Çakıcı'yı «tepelemek» için, birçok kez Çakıcı'nın bulunduğu bölgelere sayısı zaman zaman üç bini bulan kuvvetlerle baskınlar düzenlemiş Kâmil Paşa'nın oğlu Sait Paşa'nın İngilizlerle ilişkisini kesin bilemiyorum. Ancak Sait Paşa'nın, Çakıcı ile ilişkisi bulunduğu bir ger-

çek. Fakat Sait Paşa'nın, Çakıcı'yı kollamasının esas nedeni onun vurgunlarından yararlanmasıydı. Sait Paşa'nın bu yanını kaynaklar özellikle vurguluyorlar.

Öte yandan, İttihat ve Terakki'nin İzmir'deki kuruluşu da Çakıcı'yı kazanmaya ve işbirliği yapmaya çalışıyordu. Fakat Çakıcı'nın bu öneriyi kabul etmediği biliniyor.

Kuşkusuz İttihat ve Terakki, Abdülhamit'e karşı Çakıcı'yı bir koz olarak kullanmak istemiş olabilir. Bu arada, emperyalist İngiltere de Çakıcı'yı kullanmak isteyebilir. İngiltere basınında Çakıcı'nın eylemiyle ilgili birçok haberlerin yer aldığı da biliniyor. Fakat bütün bunlar, acaba Çakıcı'nın «İngiliz ajanlığını» gerçekten gösterebilir mi? Sözgelimi, Çakıcı'nın, Padişaha karşı oldukları için İtttihat ve Terakki ile işbirliğine yanaşmadığı da söyleniyor. Sonra, Abdülhamit, Çakıcı'yla İngiliz Konsolosluğu arasında ilişki sağlayacak ölçüde İngiliz yandaşı olan Sait Paşa'yı babası Kâmil Paşa'yı acaba neden yıllarca İzmir Valiliğinde tutmuştur?

Tüm bunlar bir yana, acaba Çakıcı'yı dağa çıkaranlar da İngilizler miydi? Bence Çakıcı olayını bütün yönleriyle irdelemek ve görmek gerekiyor, sağlıklı bir değerlendirme için,

Başlangıçta, Çakıcı olayı, hasta toplumun yarattığı tipik bir bireysel başkaldırı olayıdır.

Çakırcalı, babası, Aydın Valisi Hacı Paşa'nın bu yörede uyguladığı tasfiye hareketi sırasında öldürüldüğünde henüz ilkokul öğrencisidir. Asıl dağa çıkış nedeni de, kendisinin haberdar olmadığı bir koyun hırsızlığının kendisine yüklenmesi istenmesi ve bu yüzden annesiyle karısına işkence yapılmasıdır.

Dağa çıktıktan sonra, zaman zaman «zenginden ve zalimden alıp yoksula verme» gibi erdemli işler yapmış, hükümet kuvvetlerince sıkıştırıldığı kimi zaman da acımasız adi bir eşkıyaya dönüşmüştür. Tüm bunların sonunda, halk ona kendi çıkarları açısından bakmış ve onu «zenginden ve zalimden alıp, yoksullara dağıtan bir efe »olarak kabul etmiştir. Öldürülmeseydi, belki o da kızanları Demirci Mehmet Efe ve Yanık Efe gibi Kurtuluş Savaşında önemli görevler alacaktı...

VII — İnce Memed'in «toprak reformu» yapmasına gelince.. Bir eşkıyanın bizim anladığımız anlamda bir reform yapması elbette olanaksızdır. Ancak unutulmaması gereken şey şudur : Anadolu'daki erdemli eşkıyalık geleneğinde, vergilerin kaldırılmak istenmesi —hatta kimi zaman kaldırılması—, zengin mallarının ve topraklarının yoksul köylülere dağıtılması bir gelenek olarak vardır ve yaşanmıştır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Atçalı Kel Memet olayıdır. (Bkz. Çağatay Uluçay'ın Atçalı Kel Mehmet adlı incelemesi ile Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar adlı çalışmamızın ilgili bölümü.)

Bu nedenle, İnce Memed'i bu gelenekten soyutlayıp, toprak reformu yaptırılmış biri gibi sunulması saptırmadır. Gerçekte, halkın

kimi liderleri bu isteği, bu reformu yapması gerekenlerden çok önceleri duymuştur...

VIII — Sözlerimizi noktalarsak, Kemal Tahir, tez'li romanlarının birçoğunda olduğu gibi bu konuda da yanlışlıklar yapmaktadır. Sözlerimizin girişinde de vurguladığımız gibi, görüşlerini temellendirememekte ve claylara toplumcu bir bakış getirememektedir. Getirdiği «tez» niteliğindeki yaklaşımlar, sonradan uğradığı düşünsel sapmadan ve yanlış yönelmeden kaynaklanmaktadır. (Kemal Tahir'deki bu sapmanın kaynaklarını görmek isteyenler, Murat Belge'nin «Kemal Tahir, Demokrat gazetesi 19 Mayıs 1980» adlı yazısıyla Cihat Özaydın'ın «Tarihsel Gerçeklik, Batılılaşma ve Kemal Tahir Mitosu, Militan dergisi, Haziran - 1976» konulu yazılarına bakabilirler).

ÇEŞİTLİ KAYNAKLARDAN DEĞİNMELER

«İnce Memed»de Eşkıyalık

(Eşkıyalık), köyde sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biridir.

Türkiye toplumunda ötedenberi varolan eşkıyalığın özünde, fonksiyon ve ödevlerinde, köyün Cumhuriyet dönemindeki sınıf yapısına göre önemli değişiklikler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Anadolu'yu baştanbaşa saran eşkıya, asker kaçaklarıydı. Bunlar İtilaf devletleriyle Müttefikler arasındaki emperyalist savaşa, geçim zorluklarına ve sosyal adaletsizliğe karşı kendiliğinden bir isyandı. Eşkıyalık, Milli Kurtuluş Savaşı içinde antifeodal ve antiemperyalist bir yöneliş almıştır. Batı emperyalist devletleriyle Yunan istilâcılarına karşı, yurtsever ve inkılâpçı bir karakter kazanmıştır. (s. 169)

İnce Memed'in şahsında şahsi bir aşktan ötürü gelişigüzel başlayan bir savaş derebey toprak ağasıyla, sonra da bölge idare makamlarıyla mücadele halini almaktadır. (s. 169)

Eşkıyalık, kendiliğinden kabaran sistemsiz bir savaştır. (s. 169

Burjuva toprak ağaları da, dağlarda eşkıya çeteleri kurmakta, bunların yardımıyla emekçi köylüleri tehdit etmekte, direnişlerini kırmakta ve böylelikle topraklarını ellerinden daha kolay almaktadırlar. Halkçı, inkılâpçı eşkıya çetelerine bunlarla karşı koymaktadırlar. (s. 172)

İnce Memed'in şahsında, Cumhuriyet döneminde, ağır sömürücü derebey ve büyük burjuva tarım şartlarında, topraksız veya az topraklı emekçi köylülerin **kendiliğinden, yaşamın baskısıyla uyanışları** ve **direnişleri** canlandırılmıştır. (s. 172)

Romanın konusu, milli burjuva inkılâbı ödevini gören antifeodal ve antiemperyalist savaşın halledemediği toprak reformuna, derebey toprak ağalığının kaldırılmasına, topraksız veya az topraklı köylülere toprak dağıtımına yönelen eşkıyalıktır. (s. 169)

İnce Memed, savaşçı halk eşkıyalığının en güzel gelenek ve göreneklerinin inkılâpçı bir devamcısıdır. (s. 173)

«Eşkıya aşk ve korkuyla yaşar. İnsanlar sadece aşk yüzünden eşkıya olurlarsa bu bir zayıflıktır. Onları eşkıya yapan sadece korkuysa nefret edilirler ve destek görmezler». (İnce Memed'den) (*)

«Rüstemo» Şiiri Dolayısıyla Ahmed Arif'le Yapılmış Bir Konuşma'dan

— Rüstemo şiirinin anlamını kısaca yorumlamak gerekseydi ne derdiniz?

— Namus uğruna, zulme karşı dağa çıkan sayısız yiğitlerden herhangi birinin, yaralı iken ve üzerine büyük kuvvetler gönderilmişken, Köroğlu ya da Dadaloğlu gibi halini arzedişidir.

— Dağa çıkmayı veya eşkıyalığı nasıl değerlendiriyorsunuz? Eşkıyalık olgusunun temelinde sizce neler var?

— **Eşkıyanın bilimsel anlamda bir mesajı olamazdı. Bütün dünyada feodal çağın kaçınılmaz bir sonucudur, bu sistemin yarattığı bir olgudur. Eşkıya elbetteki politika, ekonomi, felsefe bilgisine sahip değildir. Olamaz da. Eşkıya diye anılan kimseler nedenlere göre** (çeşitli nedenlerle MB) **başkaldırmış kişilerdir. Özellikle mertlik ve yiğitlikleriyle ayakta dururlar. Yoksa yaşama, direnme ve halk arasında barınma şansları yoktur. İmparatorluk döneminde dağa çıkanların Osmanlı düşmanlıkları da ezbere bir Osmanlı düşmanlığı değildir. Herbirinin kendine özgü nedenleri vardır. Çoğunlukla da namus uğruna dağa çıkarlar. Bunlar ırza, namusa saldırmaz, soygun yapmaz, zulme karşı dağa çıkmışlardır. O günün toplum düzeni böyle gerektirmiştir.** Günümüzde de dağa çıkanlar oluyor. Sözgelimi **Koçero**.. Asıl adı Mehmet İhsan Kilit'tir. Bir petrol işçisidir. Babasının öldürülmesi karşısında kan davası onu eşkıya yapmıştır. Bilirsiniz Koçero hakkında gazetelerde sayısız röportaj yayınlandı. «Dağların Taçsız Kralı» gibi sıfatlar taktılar. Bunların hiçbirisinde Koçero sevimsiz ya da kandökücü bir tip olarak anlatılmamıştır.

Evliya Çelebi (Üsküdar Cengi'nde) bu konularda çeşitli tipleri anlatır. Evliya Çelebi **Kara Haydaroğlu Mehmet Bey** için «Vacibül izale, bir nev-civan yeğit idi» der. Kara Haydaroğlu 16 yaşında dağa çıkmıştır.

Osmanlı ordusunu belki yirmi sefer bozmuş. Çetesinde yüz kişi ya var ya yoktur. Arkadaşlarını ele vermesi şartıyla, kendisine, Girit savaşına generallik rütbesiyle gönderilme teklifi yapıldıysa da, sadrazama : «Dede Efendi, gün akşamlıktır, bunca fakir fukarayı ele vermek bize yakışır mı? Haydi emir ver de boynumu vursunlar» diyor. Ve Mehmet Beyi Parmakkapı'da astılar. Zaten yaralıydı. Bütün İstanbul seyrine geldi.

Çomar Bölükbaşı da bu anlatılanlar arasındadır. Ona da ordu kumandanlığı teklif edilmiştir. Kabul etmemiştir. Sonunda başını getirene dirlik vaadedilmiştir. Van'da atını uçurumdan göle sürdü; Bitlis

(*) İbrahim Tatarlı - Rıza Mollov **Marksist Açıdan Türk Romanı**, İst. 1969

Ham, beşyüz kişiyle çevirip oklarla vurdu, sonra başını kesti, bal torbası içinde padişaha gönderdi. Padişah «böyle bir yiğidin başı gövdesinden ayrı gömülmez» deyip geri yolladı. Şimdi türbesi vardır. Halk ziyarete gider.

Evliya Çelebi'nin anlattıklarından bir diğeri de **Gürcü Nebi**'dir. Yüzbin kişiyle Osmanlı ordusunu Sivas'tan Üsküdara kadar kıra kıra sürmüştür. **Artık yüzbin kişilik bir topluluğa eşkıya denemez.** Üsküdar'da karşıya geçseydi, bitmişti Osmanlı İmparatorluğu. Ayrıca, **her dağa çıkanı eşkıya saymak yanlıştır.** Bir de soylular ya da lider nitelikte kimseler vardı ki, bunlar için «Ferman» çıkar. Bunlar da canını kurtarmak için dağa çıkmak zorunda kalır. Bazan bu adamlar tek başına değil de bütün aşiretleriyle âsi olur (Binboğa'daki Oğuz boyları gibi). **Şeyh Abdurrahman** da asla bir eşkıya değil, bu tipte can derdinde bir kimseydi.

— Karşılaştığınız, anılarınız olan bu türden olaylar var mı?

— Şeyh Abdurrahman'ı gördüm. Tam deyimiyle ceylan gözlü, mahzun duruşluydu. Altın sırmalar içindeydi. Bakmaya kıyamaz insanı. Babamla konuşması, sohbeti hâlâ gözümün önünde. Bana da bir çift ceylan getirmişti. **Siyale Aşireti Reisi Hüseyin Salih**'i gördüm. Bunun emrindeki binlerce silahlının hepsinin de çok kıyıcı olduğu söylenirdi. **Hamidanlı Eyyub'u** gördüm. Dağ gibi bir yiğitti. Çok eşkıya gördüm. Bunlardan özel bir anım olanı **Kucaklı Hasan**'dır. Kucaklı Hasan'ın babama düşmanlığı vardı. Öyle ki, iğne deliği kadar bir açık yakalasa, babama yüz kurşun sıkardı.

Bir gün atla dörtnala giderken Kucaklı Hasan'la karşılaştım. O atını bir meşeye bağlamış tabakasından tütün sarıyordu. Sabah vaktiydi. Durdum, «Beni tanıdın mı?» dedi. «Evet» dedim. «Kimim?». «Kucaklı Hasan'sın», «Nerden bildin?», «Senden başkası buralarda dolaşmaz», «Korkuyor musun?», «Hayır», «Niye?», «Sen bir eşkıyasın, ben bir çocuğum, eşkıya çocukları öldürmez» dedim. «Haydi güle güle git» dedi. (...)

Bende anısı olanlardan bir diğeri de **Semo**'dur. İnsan güzeli bir adamdı. Birgün gözlerimizin önünde, kiralık kaatiller çadırını kurşunlayıp onu öldürmek istediler. Hepsinden daha keskin nişancı olduğu için, çadırını kurşun yağmuruna tutanları o anda tek tek vurdu. Dağa çıktı.

— Semo'yla bir yakınlığınız var mıydı? Asıl adı nedir, sonu nasıl oldu?

— Semo'nun asıl adı İsmail'dir. Ama Semo adı artık bu haliyle kullanılıyor. Bizim Semo yıllarca dağda kaldı. Bir evin tek erkeğiydi. Dağda olduğu sürece kimseye zarar vermedi. Sonunda tüberkülozdan öldü. Tas tas kan kustu. Teslim oldu. Yattı çıktı. Aile yakınımızdı. Biz çocukken onu kırda görür, kimseye söylemezdik. O bize ceylan yakalar, tavşan yakalar verirdi.

Diyeceğim şu ki dağa çıkanların **hepsinin kendine ait bir nedeni vardır. Mesela Semo melek gibi bir adamken dağa çıkmıştır. Fakat dağa çıkanların zalimleri de vardır. Azgın kaatiller de vardır.** (...)

— Eşkıyanın bölgelere göre tanımı da değişik oluyor.

— **Evet, Batıda dağa çıkana efe diyorlar, Doğu'da eşkıya diye anılır. Urfalı Nazif de bir eşkıyadır. Ama Fransız'a karşı Kurtuluş Savaşında kahramanca** vuruşmuştur, yiğitçe savaşmıştır. (...) (*)

MİLLİ MÜCADELENİN ÖZEL ÇALIŞMA VE ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

«Alman bilim adamı ve sosyologu Kurt Steinhaus'un, Atatürk Devrimi Sosyolojisi adlı eserinin aynı başlıklı bölümünden yapılan alıntı, eşkıya ve çetelerin Kurtuluş Savaşı'ndaki rolünü yansıtıyor. Bir yabancı bilim adamının konuyla ilgili bu ilginç değerlendirmesi, Milli Mücadelenin önemli bir niteliğini aydınlığa çıkarması açısından önem taşıyor. İncelemenin ilgili bölümünde başka yazarlardan yapılan alıntılar, kaynaklarıyla ayrıca verilmemiş, yalnızca tırnak içerisinde verilmiştir. MB.)

(.....)

Milli Mücadele'de «silâhlı savaş, gerçek bir halk savaşı olarak ve gönüllüler tarafından başlatılmıştır.» Kendiliğinden ortaya çıkan çete hareketi 1920 yılı ortalarına dek savaşı bütünüyle yüklenmiştir. 1919 yılında Anadolu'nun büyük bir kısmı çeteler sayesinde elde tutulabilmiş ve isyanlar yine onlar sayesinde bastırılabilmiştir.

O tarihlerde Osmanlı ordusunun arta kalanı, «savaş değerinden yoksun birtakım kadrolar haline getirilmişti.» 100.000 kişilik İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetleri karşısında ancak 50.000 kişilik bir ordu bulunuyordu. Düzenli birlikler, Yunan işgal kuvvetleriyle, açık bir cephe savaşına girişebilecek güçte değillerdi; o kadar ki, ne devrime karşı olan asilere, ne de sürdürdükleri din propagandasına karşı koyabilecek halleri vardı. Bu durumda ancak düzensiz birliklerle başarı sağlanabilirdi. (Çetelerin ulusal kurtuluş savaşının ilk döneminde oynadıkları rol için bkz. Adnan Adıvar Ordeal, s. 156-199 ve Turkey, s. 186)

Çeteler, hem politik eğilimli hem de politikayla ilgisi olmayan karmaşık topluluklardan oluşmaktaydı. Bu kuvvetleri harekete geçiren en büyük etken emperyalist devletlerin ve azınlıkların bölücü çabaları olmuştu. Anadolu'da özellikle Rum ve Ermeni çetelerinin ortaya çıkmasının Müslüman halk üzerinde uyarıcı bir etkisi olmuş ve köklü, ideoloijk

---

(*) Nihat Behram **Ahmed Arif'le Bir Konuşma,** Militan, Şubat - 1975, s. 11-14 Burada adı geçen Urfalı Nazif, Kurtuluş Savaşı'na katılmış olup hakkında türkü bulamadığım birçok eşkıyadan biridir. Çalışmamızda; Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Gökçen Efe, Gosat Efe, Gizik Duran, Karayılan gibi Kurtuluş Savaşına katılmış sayılı kişi hakkında türkü bulunmaktadır. (M. B.)

potansiyelin su yüzüne çıkmasına yolaçmış; ana dilleri Türkçe olan Müslümanlar'a dayanmakta olan Türk yurtseverliğini körüklemişti. Bu hareket, özellikle içerdiği emperyalizm ve gelenekçilik karşıtı tutumdan ötürü devrimci bir nitelik taşımaktaydı.

Çetelerin ortaya çıkışları üç ayrı biçimde olmuştur İlkönce Müslüman olmayanların çeşitli bölgeleri ele geçirip, Müslümanlara zulmetmeye başlamaları karşısında halkın kendiliğinden silaha sarılmasını görüyoruz. Bu grupta, sıkı bir aşiret teşkilatına sahip olan Kürtler'in özel bir yeri vardı. İkinci olarak, ordudaki subaylarla kentlerdeki aydınların oluşturdukları siyasal kökenli milli direniş gruplarını görmekteyiz. Sonuncu grup ise, zaten silahlanmış olan geleneksel Anadolu eşkıya topluluklarının yeni bir göreve yönelmesiyle ortaya çıkmıştır.

Bu son grup, Osmanlı-Türk toplum düzeninin tipik bir ürünüdür. Bu düzende köylüler, bilfiil ömürboyu askerlik yapmakla yükümlüydüler; ayrıca, gelişigüzel vergiler ödemeye ve feodal düzenin yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlanırlardı. Jandarma birlikleri ise baskı yoluyla bu düzeni korurdu. Bu nedenle, fizik ve ekonomik varlıkları güvenlikten yoksun olan köylülerin dağa çıkmaktan başka çareleri kalmazdı. Böylece ortaya çıkan **«yarı politik nitelikteki eşkıya çeteleri»** Osmanlı hükûmeti ile sürekli çatışma halindeydi. Zengin çocuklarını kaçırır, karşılığında fidye ister; zengin tüccarları soyar, memur ve jandarmaları öldürürlerdi; ancak, fakir köylülere daima yardım ederlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu ordusu 1911'den bu yana, yabancı devletlerle aralıksız savaş halindeydi. Ayrıca ordunun büyük bir kısmı da Arap eyaletlerindeki asilerle çarpışmaktaydı. Uzun yıllar süren bu savaş sırasında Anadolu eşkıyasının sayısı da önemli ölçüde artmıştı. Eşkıyanın bir kısmı devrimci harekete katıldı; eski subaylar ve silahlı köylülerle birlikte düzensiz çeteler meydana getirerek İtilaf Devlfetleri birliklerine ve Yunan ordusuna karşı koydular. Azınlıkların ve Halife-Padişah'ın emrindeki kuvvetleri bastırdılar. Aynı zamanda Osmanlı ordusunun savaş gereçlerinin büyük bir kısmının yabancıların eline geçmesine engel oldular. Bir kısmı «profesyonel eşkıyadan» oluşan millî çeteler, Yunan ordusunun ilerlemesi karşısında büyük yararlıklar göstermişlerdir.

Çete hareketlerinin bir kısmı 1920 yılında «Yeşil Ordu» adı altında birleştirildi. Bu ordunun büyüklüğü, yapısı ve faaliyetleri üzerindeki görüşler çeşitliydi. Kemalist hareketin içinde ve dışında, ayrıca komünistler arasında da, düzensiz çeteleri bir çeşit «halk ordusu» çekirdeği ve sosyal devrimi gerçekleştirebilecek tek güç olarak gören gruplar vardı. Bu gruplar, çetelerin tümünün Yeşil Ordu adı altında birleşmesine çalışıyorlardı.

Bu planların gerçekleşmesini ve Yeşil Ordunun politik açıdan örgütlenmiş bir gerçek haline gelmesini beklemek, çetelerin sosyal çeşitliklerini ve coğrafya açısından dağınıklıklarını gözönüne almayanların

düştüğü bir yanlıştır. Yeşil Ordu'nun «küçük burjuva devrimciler tarafından yönetildiği», «tarım ve sosyal reformlar taraftarı olduğu», «sol kanadının komünistlere sempati beslediği» gibi söylentiler de kesin değildir. Bu ordunun «komünizme dönük olduğu» ya da «Türk komünist ordularının Mustafa Kemal'i desteklemek amacıyla savaştıkları» iddiaları da gerçekten hayli uzaktır.

Görüyoruz ki, zafer ya da yenilgiyi tayin edecek başlıca unsur düzenli ordu birlikleriydi. (...)

(Belirli bir dönemden sonra MB) hareketin yöneticileri, çetelere yüz çevirip, onlara karşı bir tutum ve politik bilince sahip kadroyu da kendi tarafına çekmeyi ihmal etmediler. Bu gelişim, rasgele kişilerden kurulmuş olan «gezici çeteler»in sosyal ve siyasal güçsüzlüklerini artırdı. Halife-Padişah hükûmeti gibi milli hareket de, savaş kargaşalıkları içinde doğmuş olan bu çetelerden politik bakımdan yararlanmayı denemişti. 1919 yılı Mayıs ayında çeteciler, Osmanlı Hükûmetine duydukları nefret nedeniyle Yunanlılar'ın tarafına geçmişlerdi. Ancak, Yunan işgalinin, Müslüman halk için ne demek olduğunu gördükten sonra, işgal kuvvetlerine karşı direnmeye başladılar. İstanbul ve Ankara hükümetlerine bağlı, düzensiz yardımcı birliklerin sosyal kökenleri ve ideolojileri arasındaki ayırımın büyük olmadığı, savaşlarda kullandıkları adlarda da yansır Millî hareket cephesinde çarpışanlar, Büyük Aslan, Ahmet Onbaşı, Pehlivan Ağa; Padişah cephesinde çarpışanlar ise Küçük Arslan, Hasan Çavuş. Deli Hasan gibi adlar almışlardır.

Milli Harekete katılan gönüllülerin çoğunu, eski asker ya da eşkıyalar meydana getirmekteydi. En ünlüleri olan Çerkez Ethem'in kişiliği ve birliklerinin yapısı bu gerçeği doğrular. (Çerkez, çok sayıda gönüllünün taşıdığı bir takma addır.) «Hemen hiç denecek derecede okumayazma bilen» Çerkez Ethem, Birinci Dünya Savaşına gönüllü olarak katılmış, «fidye parası ile zengin olmuştu». Başka bir ünlü yönetici de Türkmen göçebelerinden Yörük Ali Efe idi. Savaş sırasında ordudan kaçarak kurduğu eşkıya çetesi 1919 yılında kuvvetli bir birlik haline gelmişti.

Çeteler düzenli bir örgütlenmeden çok uzaktılar. Genel olarak, her çete kendi başına buyruktu. Millî hükûmetin bu çeteleri politik bilinç sahibi, düzenli birlikler haline getirip faaliyete geçirebilmesi kolay değildi. Nitekim, bunun tersi olunca, çarçabuk ve açıktan açığa eşkıyalığa yöneldiler. (...)

Sadece yönetim açısından çete reisine bağlı olan çeteler, örgütleniş ve yöntem bakımından başlarına buyruktular. Gelişigüzel hareketleri, artan disiplinsizlikleri ve yetki istekleri ile ordu yönetimini tehlikeye sokuyorlardı. Kurtuluş savaşının sonlarına doğru devrimin karşısında yer alan bir güç haline gelmişlerdi.

Eric J. Hobsbawm'ın, arkaik toplumlar üzerine yaptığı araştırmadan çıkardığı genel sonuç, Türkiye için de geçerlidir «Toplumsal

amaçla yapılan eşkıyalığın hemen hiç bir belirli örgütlenme biçimi ve ideolojisi yoktur. Bu eşkıyalık çağdaş toplumsal bir eylemde yer alma yeteneğinden de yoksundur. Ulusal çete savaşlarında, ulaşabildikleri en gelişmiş biçimlerde bile, kendi başlarına etken olamazlar.»

Çin'de okuma yazma bilmeyen köylülerin, hattâ başıbozuk gruplardan toplanmış partizanların, askerlik yönünden disiplinli ve siyasal bilince sahip devrimciler haline gelmeleri sadece on yıl sürmüştür. Bu olayın arkasındaki devrimci parti ve ordunun yetenekleri sayesinde, eşkıyalık eğilimleri, yoğun bir eğitimle ,olumlu alternatif ideolojilere dönüştürülebilmiştir. Kemalist hareket ise böyle bir gelişim için gerekli olan kadro, ideoloji, örgütlenme ve siyasal ön-koşullardan yoksundu. (*)

(*) Kurt Steinhaus **Atatürk Devrimi İdeolojisi**, Sander Yay. 1973, s. 95-100
Bu konuda ayrıca şu incelemelere bakmakta yarar vardır
Yavuz Abadan **Mustafa Kemal ve Çetecilik**; Varlık y. 1964
Dr. Mevlüt Bozdemir **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**; **SBF Yayını, Ank. 1982**, s. 83-154
İhsan Birinci **Millî Mücadele İçin Kurulan Çeteler ve Cemiyetler**; Hayat Tarih Mecmuası, Ekim-Kasım/1971.
Doğu'da ve Batı'da Kurtuluş Savaşı'na katılan eşkıya ve çetelere ilişkin resmî belgeler için «**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**»ne bakılabilir.

Biz bu konuda yalnızca bir örnek vermekle yetineceğiz

Kurtuluş Savaşı yıllarında Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal'in, çeşitli vesilelerle, başta Demirci Mehmet Efe olmak üzere Ege'de çarpışmalara katılan çete birlikleriyle dayanışma ve doğrudan yazışma içine girdiği bilinmektedir. Konuyla ilgili bir yazıda: Aydın yöresindeki Kuva-yı Milliye'nin «eşkıya rüesasından Demirci Mehmet Efe»ye bağlı olduğu bildirilmektedir. (Bkz. HTV Dergisi. sayı 38)
Mustafa Kemal'le Demirci Mehmet Efe arasındaki yazışmalardan ikisi ise şöyle

Nazilli 10.3.1336

«Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Mahsus selâm ile gözlerinizden öperim. Fevkalâde ihtiyaca binaen üçbin esliha ve cepanenin on güne kadar Nazilli'ye irsalini ve mezkûr esliha ve cepanenin buraya vürûduyla biraz emniyet ve sükûn içinde bulunacağından bu suretle Zat-i Samîleriyle görüşmek üzere nezd-i âlîlerine geleceğim. Cevab-ı âlînize intizardayım kardeşim.

Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye
Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe

Nazilli Mevki Kumandanlığına Demirci Efe'ye;
Cevap : Esliha ve cepane ihtiyacınızın mümkün mertebe teminine gayret olunacaktır. Refet Beyefendi (Bele) ile bu hususu görüştük. Bizzat sizinle görüşmeyi ben de arzu ederim. Fakat sizin bugünkü meşguliyetinizin ehemmiyeti cepheden ayrılmanıza müsait değildir. İnşallah memleketimiz için mes'ut günler yaklaşsın ve tehlike zail olsun. o zaman görüşürüz Efendim.

Mustafa Kemal

Demirci Mehmet Efe'nin bir başka cepane isteğine ise Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi Reisi olarak 17 Mayıs 1920'de şu cevabı veriyor

KÖROĞLU DÜZENİ

Prof. Dr. İlhan BAŞGÖZ

«Başgöz'ün, Özgür İnsan dergisinin Ekim 1975 sayısında yayımlanan incelemesini, özelde Köroğlu başkaldırısına, genelde halk ayaklanmalarına birçok yönden aydınlık getirdiği için, kendimce içeriğine uygun ara başlıklarla aktarmayı uygun buldum. Ara başlıkların, incelemenin daha iyi izlenmesine ve algılanmasına yardımcı olacağını sanıyorum. MB»

Tarihin Köroğlusu Eşkıya Köroğlu

Tarihin Köroğlu'su bir eşkıya. 1580'lerde Bolu toprağında Celâli olup, zengin çocuklarını dağa kaldırmış. Pek ünlü bir eşkıya değil. Adı, ancak ölüm fermanlarına geçtiği için arşivlerimize girmiş. Belki saz çalarlığı, âşıklığı da var.

Halkın Köroğlusu Koç Köroğlu

Bir de halkın yarattığı Köroğlu var. Bunu destanlarda, türkülerde, hikâyelerde buluyoruz. Adı Koç Köroğlu. Aşıklarımız ondan şöyle söz ediyorlar : «Baylar, tarihin eski çağlarında, Çardaklı Çamlıbel'de Koç Köroğlu eğleşirdi. Öz adı Ruşen Ali idi. Bolu Beyi (bazı varyantlarda İran Şahı) babasının gözlerini oydurduğundan, körün oğlu, körün oğlu derken adı kaldı Köroğlu. Köroğlu düşkün idi neye? İyi ata, iyi avrata, iyi yiğide, ya döğüşmeye ya konuşmaya. Köroğlu bileğine ve yüreğine olduğu kadar kesesine de yiğit idi. Çardaklı Çamlıbel'e yoksul varan bay olur, öksüz varan bey olurdu. Baylar, herkes öz babasını vurdu, gözünü döktü ki bana da Köroğlu desinler. Ama, bak şu hayırsız körün oğluna dediler, Köroğlu demediler.»

Koç Köroğlu'nun Yaygınlığı

Eşkıya Köroğlu'nun bilinmezliğine karşın, Koç Köroğlu'yu bilmeyen, duymayan yok. Bu yeni kılığa girer girmez almış başını O, ilkin Bolu toprağından çıkmış. Osmanlı ülkesi de şanına dar gelmiş. Azerbaycan'a kadar varıp Tepe Türkmenlerine baş olmuş. Özbekler arasında, ölü bir anadan mezarda (Gur)da doğmuş, onun için Guroğlu demişler. Türkmenistan'da Han olup, halkı zalim bir Hünkârın pençesinden kurtarmış. Büyük Seddi bile atlayıp Çin toprağına girmiş. Erme-

«Nazilli'de Umum Kumandan Demirci Mehmet Efe Kardeşime
Ussat ile şimdiki halde Mudurnu ve Geyveboğazı havalisinde şiddetli müsademeler yapıyoruz ve inayet-i Hakla ve Aydın'ın Kahraman Efe Süvarilerinin arslan gibi hücûmlarıyla âsileri tepelemekteyiz. Bu müsademat için cepaneye şiddetle ihtiyacımız olduğundan eldeki bütün cepaneyi bu işi bitirinceye kadar ihtiyat saklamağa mecbur olduk. Ankarîp ve inşallah cepane hakkındaki arzu-yi biraderânelerini de yerine getireceğiz. Gözlerinizden öperim kardeşim. Diğer paşalar ve meb'us biraderleriniz ve Refet Beyefendi takdim-i hürmet eylerler Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

niler, Kürtler, Tacikler. Araplar onun hikâyelerini kendi dillerince söylemişler. Ama hikâyedeki türküler hep Türkçe kalmış. Yolları dürüp, bükük bir bohça gibi kısaltan Kırat, kanatlarında yalnız Köroğlu'nu değil Türk dilini de taşımış yaban illerine.

Halk Arasında Etkinliği

17'nci yüzyıldan beri hanlarda, kahvelerde, kervansaraylarda âşıklar Köroğlu hikâyelerini söylemişler. Köroğlu bar olmuş, hançerlerin pırıltısında oynanmış. Yiğitlemeleri ve güzellemeleri halkın dilinden ve telinden düşmez olmuş. Kırat semahları en gizli Alevi törenlerine kadar girmiş. Köroğlu'nun Kırklara karıştığı doğru olmalı ki. sür-git yaşayıp duruyor. Tecer'in kaleminde «Koçyiğit Köroğlu» sahneye çıkıp salındı. Yaşar Kemal'in şiir dolu dili ile kitap sayfalarına döküldü. İnce belli kızlar hâlâ operasını söyleyip duruyor Azerbaycan'da. Babalarımız bile analarımıza «Bizim Köroğlu» demişler. Yakışmıyor değil. Analarımız hem yiğit, hem âdil de ondan.

Koç Köroğlu'nu böyle dokuyan halk kumaşından, bizden gelen Osmanlı toplumuna özgü nakışlar var. Orta Asya'ya doğru gittikçe bu nakışla, Türk destanlarının renkleri katılıyor. Halkın Köroğlu'su, Osmanlı Sultanına saygılı, bu düzende devlet çarkına konmuş güçlülere karşı. Büyük bir epik edebiyatı konu olmuş. Ama bir eşkıya parçasını anlı şanlı bir toplum yiğiti yapan bu bezemede, bu soylamada başka toplumlarda da görülen ortak çizgiler var.

Başka Toplumlarda Benzer Gelenek

Böyle bir yiğidi 12'nci yüzyılın İngilteresi de yaratmış. Normanlar memleketi ele geçirmişler. Saxon zenginlerinin topraklarını alıp, kendi soylularına dağıtmışlar. Halkı yerlerinden sürüp, su başlarını tutmuşlar. Fakir fukara, Norman soylularının eline geçen topraklarda avlanamaz olmuş. Orman kolcuları tutup kulaklarını kesiyormuş. Oysa onların geçimleri bu. Kilise arazi talanı ile topraklarını genişletmek peşinde. Soyluların polisleri ve kolcuları halka nefes aldırmaz olmuş. **Robin Hood** hikâyesinde anlatılan toplum bu. Robin Hood bu bunalımdan doğmuş. Çamlıbel gibi bir ormana yerleşmiş, Köroğlu gibi başında delileri var.

Robin Hood Ve Köroğlu'nda İlerici Başkaldırının Odak Noktası

Robin Hood'un Krala söylediklerini Köroğlu, Osmanlı Sultanına söylemiş sayabiliriz **«Bana adam soyar demişler. Ömrümde bir fukarayı soymadım. Hiçbir kadına kıza yan bakmadım. Hiçbir yetime gözyaşı döktürmedim. Zenginlerden aldım yoksulları dağıttım. Öldürdümse babamı, anamı öldürenleri öldürdüm. Kralın gücünü kullanarak yoksulların sırtından palazlananlara göz açtırmadım. Kanun dinlemeyenlere haddini bildirdim.»**

Başka Ülkelerdeki Örnekler

Başka ülkelerde de, insan topluluklarının gelişmesinin belli süreçlerinde, eşkıyalar soylamalarla, ululamalarla bezetilmiş. Sevimli yigitler olup çıkmışlar. 16'ncı yüzyıldan sonra, **Moskova Prensliği**'nin toprağı böyle gelişmelere yatkın hale gelmiş. Devletin baskısı ve zulmü çekilmez hal almış. Verimli toprakları elinden alınıp, köylü hudut bölgelerine gitmeye zorlanmış. Arazi soyluların eline geçmiş, köylü tamamen **serf**'leşmiş. O vakit memleketi eşkıya çeteleri sarmış. Bunlar bir Ataman'ın emrinde döğüşüyorlar, vergi toplayanlara saldırıyorlar, zengin soyluların malını talan ediyorlar. Bazıları **hikâyelere ve türkülere konu oluyor**, toplum yiğiti olarak sevilip sayılıyorlar. 18'inci yüzyılda **Karpatlar** bölgesinde böyle bir eşkıya türüyor. Adı **Oleksa Dovbuş**. O da soylamalarla bezetilip bir kahraman, halk kahramanı yapılıyor. 1750'lerden sonra **Sicilya** başlıyor eşkıya üretmeğe, dünyanın dört yanına eşkıya salmağa. Bunlardan irili ufaklı birçoğuna halk soylu yiğitlikler yaraştırıyor. Fakat en ünlüleri **Angelo Duca**. 1760'da dağa çıkmış. Fukara toprağı, bu geleneğini bugün de, biraz değişik biçimlerde de olsa, sürdürüyor. Mafia'nın en gözüpek kanlı adamları ordan gelme. Bunların arasında bile fukara babası şanına lâyık görülenler var. Yakınlarda gördüğümüz ve Türkiye'de Baba adı iye oynatılan **«God Father»** bunların **Amerika** markalısı. **Çeklerin** tarihinde de böyle biri var **Nikola Suhac**. Birinci Dünya Harbini izleyen bunalım yıllarında sevimli eşkıya derecesine yükseltilmiş.

Bunlara kendi yakın tarihimizden de isimler katabiliriz. **Çakırcalı Mehmet Efe**'nin adı böyle bir gelişme ve değişmeye uğramış. Ömer Seyfettin'in **Yalnız Efe** adlı hikâyesindeki kadın efe başka bir soylu yiğit. Ömer Seyfettin onu bütün eksiklerinden kurtarıp, pek ideal bir toplum yiğiti yapmış.

Ortak Yönler, Ortak Özellikler

Hangi toprakta ve ne zaman yeşerirse yeşersin, bu eşkıya nakışlarında, benzer renkler ve çizgiler var. Hepsi bir haksızlığa uğradığı için baş kaldırıp, dağa çıkmış oluyor. **Köroğlu**'nun babasının gözlerini Bolu Beyi haksız yere oydurmuş. **Robin Hood**'un babasını Kral'ın kolcuları suçsuz yere vurmuş, öldürmüşler. **Anglo Duka**, iki çuvalcık buğday kaçırırken yakalanmış, polisler bir temiz dövmüşler. Oysa zenginler toprağına girip otlamış diye hapse atmışlar. **Yalnız Efe**'nin babasını çiftlik sahibi Eşeoğlu'nun adamları vurmuş. Katil elini kolunu sallayarak gezdiği halde, zaptiyeler herifi yakalamıyormuş.

Böyle eşkıyaları halk kollayıp, gözetiyor, onları ele vermiyor, yataklık ediyor onlara. Ömer Seyfettin'in deyimi ile, ormanda ağaç dallarına köylü heybeler asıyor. Yiyecek dolu heybeler. Yalnız Efe gelip bunları alıyor ve onunla geçiniyor. Buna karşılık eşkıya da haksızlığa uğrayanları koruyor, zulüm görenlerin üzerine kanat geriyor. Fakirleri evlendiriyor, onların mallarını zenginlerin talanından kurtarıyor.

Robin Hood, fukara kavalcı Alan'ın sevgilisini, büyük başlık vererek elinden alan Lord'un düğününü basıyor, kilisede kızı fukara delikanlısına nikâh ettiriyor. Yalnız Efe zenginlere haber salıyor : Filan yerdeki camiyi tamir etsinler, falan yere çeşme yaptırsınlar, filan fukaranın düğününü yapsınlar, filan okulu falan köprüyü onartsınlar, kötülüklerden el çeksinler diyor. Dinlemeyenin vay haline. Köroğlu, Silistre Paşasının kızını Keloğlan alabilsin diye kendi hayatını tehlikeye atıyor.

Halkın Gözünde «Yenilmeme» İmajı

Bu toplum yiğitleri güçlülerle, soylularla, suyun başını tutmuş olanların polisi ve bekçileri ile döğüşlerinde hiç yenilmiyorlar. Çoğunun acı bir kuvveti var. Düşmanın içine koyun sürsüsüne dalan aç kurt gibi dalıyorlar. Bir başından girip bir başından çıkıyorlar. İyi atıcı, iyi vurucular. Robin Hood'un oku pireyi gözünden vuruyor. Köroğlu kılıcı yukardan gövdeye indirince adam ikiye bölünüyor, ama vuruş öyle bir kuvvetli ki yerinden kımıldamadıkça adam ikiye biçildiğini farketmiyor, atın üstünde oturup duruyor.

Kurşun geçmezlik

Çoğuna bunların halk ölümsüzlük muskaları takmış. Angelo Duka'nın parmağında bir yüzük var, kurşunlar bedenine yakın gelemiyor bu yüzden. Şuhac'ın elinde bir ot, yağan kurşunları sağa sola süpürüyor. Dovbuş'u ancak özel olarak dökülen bir kurşun öldürebilecektir. Köroğlu'nun kendi değilse de, onu her tehlikeden çekip çıkaran Kırat «hayat suyundan» içmiştir. Ölmez. Yalnız Efe'nin vücuduna kurşun işlemez.

Halk Kahramanının Düşmanları

Hepsi bunların halkın geleneksel düşmanlarına, halkın hayatında asalak olarak görülen kişilere düşman. Robin Hood'da avukatlar, yargıçlar, arazi soyluları, aylık kilise adamları bu gurupta. Angelo Duka'da gene kilise adamları, faizciler, yabancılar, polisler düşman safındalar. Köroğlu'nda paşalar, beyler, bezirgânlar; Yalnız Efe'de, öşürcüler, ağnamcılar, zaptiyeler, çiftlik ağaları. **Toplum yiğitleri bunlara karşı korunuş oluyorlar.**

Hikayelerde Anlatılan Toplum Düzeni

Nerede ortaya çıkarsa çıksın, bu eşkıyaların zamanını bir yeryüzü cenneti olarak görüyoruz. **Köylüden ve fukaradan yana işleyen bir toplum düzeni anlatılıyor onların hikâyelerinde.** Angelo Duka bir köye girdi mi, hemen mahkemesini kurdurup haksızların, hırsızların cezasını kestiriyor. Buğday fiyatlarını düşürüyor. Soyluların ambarlarını açtırıp içindekileri fakir fukaraya dağıtıyor. Aynı özlemi Ömer Seyfettin'in hikâyesinde şöyle okuyoruz «Evet bir zaman Onun (Yalnız Efe) korkusundan kimse kimseye haksızlık edemez olmuş. Haksızlığa uğrayan düşmanını, «gidip Yalnız Efe'ye söylerim» diye korkuturmuş. On beş sene ne köyümüze, ne kazamıza yabancı, yağmacı gelememiş. Öşür-

cüler ,ağnamcılar, tahsildarlar, zaptiyeler köylerde kuzu gibi namuslu, dolaşırlarmış. Rüşvet değil, ikram edilen yemişi bile kimse almağa cesaret edemezmiş.»

Halk Kahramanı—Padişah (Kral) İlişkisi

Robin Hood da Köroğlu gibi düzenin başındaki krala saygılı. İlk fırsatta gidip yeni kralın hizmetine girmekten çekinmiyor. Dovbuş Viyana'ya gidip İmparatorun emrine giriyor, nerde isterse orada savaşması için kendisine ferman veriliyor. Köroğlu, Sultanla birlikte Silistre seferine katılıp yiğitlikler gösteriyor. **Bunların alıp verecekleri, arayerdeki haksızlık edenlerle. Kral ve Sultan onlara çok uzak; haksızlık makinesinin içinde görülmüyorlar.**

Yetiştikleri Ortam, Mücadelenin Boyutları Ve Sosyal Protesto

Böyle ortak nakışlarla bezenen toplum yiğitleri, belli toplum düzenleri içinde ortaya çıkıyorlar. Hepsi şehirden değil köyden. Yoğrulup biçimlendikleri toplumlarda kapitalizm öncesinin ilkel toplum düzeni var. Kitlelerde siyasete karışmak diye bir şey yok. Siyasi örgütlenme ve topluma etkin olma belirmemiş. Halk sürüp giden soyluları düzeninin değişebilirliğine, kendi gücü ile onu değiştirebileceğine inanmıyor. Toplum zenginler-fakirler. güçlüler-güçsüzler, yönetenler-yönetilenler diye bölünmüş. Bu durgun, geleneksel düzen içinde, çalkantılar doğuran bazı olaylar patlak veriyor. Harpler ve kırgınlar gibi. Büyük kıtlıklar ve ekonomik çöküntüler gibi. Bunlar yalnız insan ilişkilerini değil, kişinin kendisi ile alışverişini de çökertip, iç huzurunu yıkıyorlar. O vakit **yalnız eşkıyalık toplum meselesi olarak ortaya çıkmakla kalmıyor. eşkıyaların allanıp pullanıp halkın yiğitleri olarak düşlenmeleri de başlıyor. Onun için bu eşkıya yaratmaya toplumsal başkaldırmaların (social protest) en ilkel biçimi diyebiliriz. Baskıya, zulme ve yoksulluğa ilk başkaldırma bu. Güçlülerin karşısına daha güçlü bir kişiyi, zorbaların önüne daha zorbayı çıkararak onlardan öç alma.** Bu başkaldırmanın yeni ve değişik bir düzen kurma diye köklü bir atımı yok. Geleneksel düzeni, daha yaşanır, daha fukaradan yana, daha âdil olarak görmek istiyor. Onu haksızlıklarından, kötülüklerinden temizlenmiş hayalliyor. **Kısacası yalnız güçlülerin ve soyluların faydasına değil, geniş köylü kitlelerinin de yararına işlemesini sağlamak istiyor. Başka çıkar yolların bilinmediği zamanlarda ve toplumlarda değişimin tek çıkar yolu bu hayalleme oluyor.** Aslında ne eşkıya toplum gelişmesine bir katkıda bulunuyor, ne de bu düşleme toplumu değiştiriyor. Nevar ki, **bu umut halkın daha güzel günlere olan güvenini ayakta tutuyor.** Kahvenin peykesine oturup da, sanatçısından, kötülerin saltanatının nasıl yıkıldığını dinleyen, güçlülerin kökünün nasıl kazındığını duyan insan, bunun bir gün gerçekleşebilir olduğuna inanıyor. **Temelini insanoğlunun hayaline, düşüne atmamış hangi büyük değişim var ki? Toplum-**

lar'da daha demokratik, daha âdil düzenler getirmeğe yönelik bütün çabaların temelinde halkın diri kalan bu umudu yatıyor. Daha iyi yaşama isteği diyebileceğimiz bu büyük güç, bugün daha insanca bir düzen kurmak için didişen kişilerin ve örgütlerin en büyük yardımcısı.

Halkın Sözcüsü Olma Özelliği

Robin Hood gerçekten yaşamış mı? Yoksa bir mitoloji kahramanı, ya da bahar bayramlarının geleneksel kişilerinden biri mi? Buna benzer sorular Yalnız Efe için de, Köroğlu için de (daha sınırlı olarak) sorulmuştur ve sorulagidecektir. Ömer Seyfettin'in hikâyesi acaba kaynağını bir halk rivayetinden mi alıyor. İhtiyar bir köylü, hikâyede belirtildiği gibi, gerçekten böyle bir kadını anlatmış mı hikâyeciye? Bunların bizim üzerinde durduğumuz noktalar için pek önemi yok. **Bu kişiler gerçekten yaşamış da olsalar, onların hiçbiri halkın bize anlatageldiği nakışlar içinde yaşamamış.** İster mitolojiden, ister bir geleneksel oyundan alınsınlar, **halk onları yeniden dokuyup, yaratmış. Onlara başkaldırmalarının, umutlarının, kızgınlıklarının, hayal ve düşlerinin sözcülüğünü yaptırmış.** Bizce önemli olan toplumsal ve psikolojik temel bu.

Günümüz Köroğlu'ları

Daha insanca bir düzen için toplum yiğitleri hayallenen çağı geride bıraktık. **Halkın bu ilkel başkaldırması, demokratik devrimci, ya da zorla yıkıcı örgütler içinde yolunu değiştirdi.** Toplumun yiğitleri şimdi Köroğlu'lar değil, kalem tutanlar, kitap yazanlar, fikir erleri, örgüt önderleri ve konuşmacılar. Onların yazdıkları ve söyledikleri kitleleri harekete geçirmekte, kötülükleri düzeltmede Köroğlu'nun gürzünden daha etkili ve yapıcı oluyor. Ama, gene de «fukara babası» yiğit hayali bir türlü unutulmuyor. Halkın gönlüne ve kafasına öyle derinden işlemiş. **Su başlarına kurulmuş yeni çağın soyluları, güçlüleri, barışçı değişme kapılarını örttüler de, aralamayı bile kabul etmediler mi, Kırat'lı üstünde Köroğlu hayali, bazan dağ başlarında, bazan şehirlerin fukara mahallelerinde yeniden ortaya çıkıyor. İrili ufaklı döğüşçüler kendilerini Köoğlu'ların kılığına sokuyorlar.** Zenginleri bir köşeye kıstırıp, haydi bakalım diyorlar fakir fukaraya 5 ton yiyecek dağıt, yahut şu gecekonduya bir hastane yaptır. Tıpkı Yalnız Efe'nin zenginlere haber salması gibi. **Güçlüler polisin ve askerin zoru ile değişim kapılarını kapalı tutmakta inat ettikçe, Köroğlu hayali daha da çekici hale geliyor.** İrili ufaklı eşkıyalar kendilerini birer Köroğlu gibi hayalleyip silâh kaptıkları gibi Çamlıbel yolunu tutmağa kalkıyorlar. Oysa Köroğlu günü geçmiş, çağı kapanmış bir özlemin eseridir. Kırat'ın üstünde, elinde kılıcı, omzunda gürzü ile Köroğlu, köksüz bir Don Kişottan başka bir şey değildir. (*)

(*) Prof. Dr. İlhan BAŞGÖZ **Köroğlu Düzeni (İnceleme)**, Özgür İnsan der. Ekim-1975, s. 78-82

ÇEŞİTLİ ESERLERDE VE OSMANLI RESMİ BELGELERİNDE KÖROĞLU

«Bu bölümde yapacağım alıntılar, Köroğlu'nun tarihsel kişiliği konusunda bigi vereceği gibi, Başgöz'ün incelemesini de bazı yönlerden aydınlatacaktır. Osmanlı dönemindeki kaynaklardan yapılacak alıntılarla, Mühimme Defterleri'nden alınacak buyrukların resmilik niteliğinin gözönünde bulundurulması gerekir. MB»

I — XVII. yüzyıl tarihçilerinden **Tebriz**'li **Arakel**, Köroğlu'ndan şöyle söz ediyor

«(.....) türlü hîle ve düzenler tertib etmekte mâhir olan **Köroğlu**'nun mâceraları âşıklar tarafından söylenilmektedir». (1)

Tarihçi Arakel, celâliler arasında saydığı Kiziroğlu Mustafa Beyin bin adamı olduğunu ve Köroğlu'nun arkadaşı olarak o tarihlerde halk arasında söylenen destanlarda anıldığını da belirtiyor. Tarihçi Arakel'in bu açıklaması, Köroğlu'nun ölümünden hemen sonra, destanlarının oluştuğunu ve halk arasına yayıldığını göstermesi açısından ilginç.

II — **Prof. Dr. Faruk Sümer**, Köroğlu konusunda Mühimme Defterleri'nde bulduğu dört belgenin ikisinde —ki bu belgeler 1581, 1582, 1583, 1584 tarihlerini taşımaktadır ve Anadolu Beylerbeyi'ne yazılmış buyruklardır— Köroğlu'nun adının **«Ruşen»** olarak geçtiğini açıklıyor.

Prof. Sümer şöyle diyor «... İki hükümde Köroğlu'nun adının Ruşen oduğu açıklanıyor ki, destanın muhtelif rivayetlerinde aynı ad (bazen Ruşen Ali şeklinde) görülür.Bulduğumuz yeni hükümlerden ise, Köroğlu Ruşen'in Kara Mustafa ile birlikte adamlarının sayısını çoğalttıkları, kuzeyde Amasra, güneyde Beypazarı ve doğuda Ayaş olmak üzere, faaliyet sahalarını genişlettikleri anlaşılıyor.» (2)

III — Köroğlu. **Evliya Çelebi Seyahatname**'sine şöyle yansıyor

Evliya Çelebi, IV. Mehmed'in Anadolu Celâlilerini sindirmek için çıktığı seferde (1658) İznik gölü çevresinde karargâh kurulup Celâlilerin boynu vurulduğu sırada huzura getirilen İtakî adlı saz şairinden söz ederken Köroğlu'nun da adını anar. Evliya Çelebi'ye göre, **Anadolu'nun kuzeybatısındaki Celalilerden olan Köroğlu çöğür çalıp şiir düzen bir saz şairidir.** (3)

IV — «Köroğlu Destanı 1931» ve «Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği - 1946» adlı eserleriyle Köroğlu konusunda ilk önemli çalışmaları yapan Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, hem yayımladığı konuyla ilgili tarihsel belgeler (*), hem de Köroğlu destan ve hikâyeleriyle bu alana önemli aydınlık getirenlerin başında geliyor.

Boratav ve Fıratlı, Köroğlu kol destanlarını şöyle değerlendiriyorlar

«Köroğlu kollarını, Anadolu Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu asırdan başlayarak sürüp gelen, hele XVI. asırdan sonra en keskin halini alan memleket içi isyanlarını, halk destanlarıyla yeni zamanla-

rın romanları arasındaki merhalede kalmış bir edebi nevi içinde anlatan hikayeler diye kabul edebiliriz. Anadoludaki Celâli hareketlerinin birçok safhaları Köroğlu hikâyelerinde yer alırlar. Bazı tarihi vesikalarda Köroğlu ile birkaç arkadaşı, birer Celâli Reisi olarak gösterilmişlerdir.» (4)

Boratav, ayrıca Köroğlu'nun tarihsel kişiliği konusunda özetle şu bilgileri veriyor

«Ünlü hikâyenin kahramanı Köroğlu gerçek kimliği ile, bir halk şairi ve Celâli reis idi. (...) XVI. yüzyıl Celâli ayaklanmalarını anlatan Ermeni tarihçisi Tebrizli Arakel, Köroğlu ile iki arkadaşından bahseder ve Köroğlu'nun maceralarını âşıkların saz çalarak anlattıklarını sözlerine ekler. Bundan başka, son zamanlarda Osmanlı Arşiv belgelerinde XVI. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde eşkıyalık eden ve ele geçirilmesi için 'hüküm'ler yazılan Celâliler arasında da Köroğlu ile ünlü birkaç arkadaşının adları geçer; bu belgelerin en eskilerinden ikisinde Köroğlu'nun dolaştığı yer olarak Bolu ve Gerede bölgesi, birinde de adı Ruşen diye yazılıdır; hükümlerden biri Bolu Beyine yazılmıştır. (...)

Bütün bu sayıp döktüğümüz olgulardan çıkarılacak sonuç; destan kahramanı Köroğlu'nun gerçek kişiliğini çok eski geçmişlerde aramanın yersiz olduğudur; **o XVI. yüzyılda yaşanış bir Celâli idi; aynı zamanda şairdi.** (...)

Halk geleneği, Köroğlu'nda zâlimleri cezalandıran, fakirleri koruyan, eşitlik ve adalet düzeni kurmayı deneyen ideal bir kahraman görmek istemiştir; onun adının destanlaşmasında halkın bu özleminin de büyük payı vardır.» (5)

V — Köroğlu ile ilgili önemli tarihsel bilgiler verenlerden biri de, **Prof. Dr. Mustafa Akdağ**'dır.

Akdağ, şu bilgileri ve buyruk (buyrultu, hüküm) ları veriyor

«Elimizdeki vesikalara göre, ilk tanınmış levend bölükbaşı yahut daha uygun bir deyimle Celâli Reisi, Bolu ile Gerede arasında, 1581'den itibaren, ikiyüz kişilik bir grupla soygunculuğa başlayan ve Köroğlu efsanesinin kahramanı olan **Köroğlu Ruşen**'dir (**)

Önce küçük bir bölük ile, servet sahiplerine ve tabiî olarak daha ziyade kadılara ve ehl-i örfe saldırmaya başlayan bildiğimiz destan kahramanının, gittikçe önem kazandığını ve emrine daha bazı başbuğların gelmesiyle birçok bölüklere kumanda eden hakiki bir Celâli Reisi olduğunu tahmin edebiliriz (***)

Köroğlu'nun da kendisinden sonra gelen celâlî şefleri gibi, mâzûl hükümet mensubu, veyahut hiç olmazsa, halk tarafından il erlerine baş seçilen bir yiğitbaşı olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat bizim tahminimize göre, **bu eşkıyabaşının, bütün celâlî isyanlarının mahiyetini ve karakterini 'KÖROĞLU' adındaki halk destanlarının yegâne kahramanı olarak ebedileşmesinin sebebi, Celâli isyanlarının ilk bayraktarı**

olmasındadır. Yaşadığı sahaların İstanbul-İran askeri yolu üzerine raslaması, şekavetini ayrıca popüler kılmıştır, denebilir.

İzmir tarafından Demircioğlu, Haymana'da Aydın Yazıcı, Kırşehir'de Kulaksız Yusuf gibi, memleketin daha birçok yerlerinde görünmeye başlayan levend ve sekban bölükbaşıları, hep birer Köroğlu ruhu taşıyan kimselerdi. Daha Köroğlu devrinden beri, âsîler İstanbul ile münasebette bulunuyorlar, şehirdeki birçok fesatları idare ediyorlardı.

Hatta, **zengin bir takım ricâlin ve tüccarların cariyelerini, inci, elmas ve altınlarıyla, Anadolu'ya ve daha çok Kastamonu, Bursa taraflarına kaçırıyorlardı.**

(...) Köroğlu hakkında Halk Edebiyatı alanında yapılan incelemeler, bizim vesikalara dayanarak verdiğimiz bilgileri hemen tamamıyla destekler mahiyettedir. Hatta, bizim reaya- ehliörf mücadelesine ve celâlilerin ortaya çıkışına ait burada verdiğimiz bilgiler ve isyanların mahiyetleriyle karakterleri, Köroğlu Destanlarından çıkarılan neticelerle büyük bir benzerlik arzediyor. (6)

VI — **Atilla Özkırımlı,** «hem saz aşiri, hem de adalet sağlayan bir efsane kahramanı» olarak nitelendirdiği Köroğlu'nu özetle şöyle değerlendiriyor

«Türk edebiyatında Köroğlu iki kimlikle karşımıza çıkar Saz şairi ve hikaye kahramanı olarak. Köroğlu destanının kahramanı Ruşen Ali, gözlerine mil çekilen babasının intikamını almak ; halkı ezen, sömüren beyleri cezalandırmak ve varsılları, bezirgânları soyup, topladığı parayı malı yoksullara dağıtmak amacıyla dağa çıkar. (...) Köroğlu hikâyelerinde Çamlıbel, eşkıyaların sığındığı bir dağbaşı değil, neredeyse bir kent gibi tasvir edilir. Burası Köroğlu ve beylerinin bağımsız bir cumhuriyetidir sanki. (...) Burası sosyal adaletin egemen olduğu bir yerdir. Çamlıbel soygunlarından sağlanan gelirler, varsıllardan alınan haraçlar paylaşılır, yemek bir kazanda pişer. Köroğlu yoksulların koruyucusu, haksızlıkların, zulmün düşmanıdır. (...)

Asıl üstünde durulması gereken nokta, halkın yaratıcı düşgücünün ürünü olan destansı kahraman Köroğlu'nun, ilk Celâli beylerinden biri olması, bu adda bir eşkıyanın yaşadığının belgelerle kanıtlanmış bulunmasıdır. (...)

Efsaneyle gerçeğin birleştiği nokta, Bolu taraflarında zuhur eden Köroğlu'nun bir Celâlî olduğu, geniş bir alanda eyleme geçtiğidir. Kuşkusuz halkın gönlünde yaşayan ve bir destanın malı olan Köroğlu, bir eşkıyadan çok bir kahramandır. (...)

(Eldeki belgeler) saz şairi Köroğlu ile Celâli Köroğlu'nun aynı kişi olduğunu gösteriyor. Ama burada asıl vurgulanması gereken şudur Halkın düşgücü, Köroğlu ister bir Celâli beyi ister bir saz şairi olsun, halkla yönetici sınıf farklılaşmasını doğuran feodal ilişkilerin belirginleştiği, zulmün haksızlığın kolgezdiği, toplumsal kargaşalığın egemen olduğu bir dönemde, sözlü gelenekten de yararlanarak onun kişiliğinde

eşitliği, adaleti sağlayan, ezilenlerden yana destansı bir kahraman yaratmıştır. (...)

Böylece Köroğlu, Celâli beyliği, saz şairliği kimliğinden sıyrılır. Sözlü halk edebiyatının ve tarihsel bir kültür birikiminin bütün ögeleriyle beslenerek, destansı bir halk kahramanı olur. Bir yandan gerçekliğin destana dönüşmesi; öte yandan özlemlerin, düşlerin folklor yoluyla gerçeklik kazanmasıdır bu.» (7)

Köroğlu İçin Gönderilen «Hükümler»

(*) Bolu Beyine ve Gerede Kadısına hüküm ki :

Sen ki kadısın, südde-i saadetime mektup gönderip kaza-yı mezbura (adı geçen kazaya) tâbi Hayalık (Sayık olacak. MB) nam karyede (köyde) Köroğlu demekle maruf kimesne daima evler basıp ve iki nefer kimesneyi mecruh edip (yaralayıp) ve bir emred (tüysüz) oğlan çekip defaatle ele geçirilmek ikdam olundukta (defalarca elegeçirilmesine çalışılmasına karşın) ehl-i vileyet andan âciz olmuşlardı.. (8)

(**) Anadolu Beylerbeyisine hüküm ki

Gerede kazasında Köroğlu ve Kıbrıs kazasında Çakaloğlu mâruf eşkıya baş kaldırup celâlî olup memleketi yakup yıkmıya başladıklarından ehâli-i vilayetten nice kimseler terk-i diyar ediyorlarmış. Birçok kimseler muin ve zahir olup (birçok kimseler yardımcı koruyucu olup) bunlardan Kazancık Oğulları, Bolu Beyi tarafından ahzolunup (yakalanıp) yanında imiş ve akçelerin alup ıtlak edecek imiş (koyverecekmiş), acele müşarünileyhden mezburları talep edesin (acele adı geçenden sözü edilenleri isteyesin) (9)

(***) Çorum Beyi olup Bolu muhafazasına memur olan Behram Beyin mektubuna göre, Bolu sancağında Köroğlu ve Çakal denen haramiler nice bid'atler ile (kötülüklerle) Abdullatif adlı bir kadıyı katledüp, halka salğun salup ve Büyük nam pazara gelen bezirgânları suhte namına yollarını basup mezbur pazara Ankara'dan, Kangırı'dan gelenler korkularından dönemeyüp yanlarına Husrev'i serdar edüp bölük vermişler. Dönerken serdar ve bölük basılmıştı (10)

Kaynaklar :

1 — Prof. Dr. Faruk Sümer **Belgelerle Köroğlu'nun Tarihi : Kişiliği : Şairin Gerede İlçesine Bağlı Sayık Köyünden Olduğu Saptandı;** Milliyet Sanat, 19.12.1975

2 — Aynı yazı.

3 — Atilla Özkırımlı **Köroğlu Hem Saz Şairi, Hem de «Adaleti Sağlayan» Bir Efsane Kahramanıdır;** adlı yazıdan aktarılarak, Seyahatnâme, Cilt - V.

4 — Prof. Dr. Pertev Naili Boratav-Halil Vedat Fıratlı **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi,** 1943, s. 216

5 — Prof. Dr. Pertev Naili Boratav **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 1969,** s. 60-62

6,9,10 — Prof. Dr. Mustafa Akdağ **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası,** 1975, s. 298-299

7 — Atilla Özkırımlı : a.g.y.

8 — Pertev Naili Boratav **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği,** 1946
Bu konuda ayrıca Boratav'ın **III. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bildiri ile Folklor ve Edebiyat-2** (Adam y. İst. 1983) adlı eserine bakılabilir.

«SOSYAL İSYANCILAR»DAN

«İngiliz İktisadi ve Siyasi Tarih Profesörü Eric J. Hobsbavm'ın "Sosyal İsyancılar" adlı eserinden yaptığım aktarmalar, konumuz açısından son derece önem taşıyor. Çalışmanın, alanında büyük bir boşluğu doldurduğuna inanıyorum.

Konunun rahat izlenebilmesi için ara başlıklardan bir bölümünü kitaptan aktardım, çoğunuysa kendim ekledim.MB.»

Genellemeler:

Devlet otoritesi ve feodal beylere göre suçlu sayılan sosyal eşkıya, gerçekte yasadışına düşmüş köylüdür. Oysa köylülerin gözünde o, bir kahraman, sınıfının yandaşı, öçalıcı, adaletsizliği düzeltmek için dövüşen biri, belki de onları özgürlüğe kavuşturacak olan liderdir. Ona hayran olunur, yardım edilir ve desteklenir. Sıradan köylülerle (kanundışı) isyancı ve soyguncu arasındaki bu ilişki, sosyal eşkıyalığa ilgiç ve anlamlı bir içerik kazandırır.

Aynı ilişki, onları kır kesiminde görülen şu iki tip suçludan da ayırır:

a) Yeraltı dünyasının profesyonel gangsterleri ya da serbest çalışan **adi hırsızlar,**

b) Çapulculuğu normal yaşamın bir parçası sayan bedeviler gibi topluluklar.

Her iki durumda da saldıran ve saldırıya uğrayan, biribirine yabancı ve düşmandır. (s. 14)

Sosyal bir eşkıyanın kendi bölgesindeki ve hatta başka bölgelerdeki köylülerin —ama toprak ağalarının değil— ürünlerini yağma etmesi düşünülemez (s. 14)

Sosyal eşkıyalık tarihte en yaygın ve en evrensel, toplumsal olaylardan biridir. (s. 15) Tüm sosyal eşkıyalık biçimleri birbiriyle ilişkili iki ya da üç tipte toplanr. Bunlar arasındaki farklılaşmalar yüzeyseldir. (s. 15)

Olayın evrenselliğini tayin eden o toplumun kültürel yapısı değil, köy topluluklarının değişmez karakteristiğidir. (...) Sosyal eşkıyalık toplumsal olarak kapitalist ve endüstriyel toplum biçimleri ve akrabalık bağlarının çözülerek **tarımsal kapitalizme geçiş aşamasında bulunan bütün toplumlarda görülür.** (s. 15) Tarihsel gelişmenin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan **modern tarım sistemlerinin hakim olduğu kapitalist ve sosyalist toplumlarda sosyal eşkıyalık görülmez.** (s. 16)

Sosyal eşkıyalık, tarım esasına dayanan ve halkın çoğunluğu; toprak ağaları. hukukçular, yöneticiler ve bankalar tarafından sömürülüp baskı gören köylülerle, ırgatların oluşturduğu toplumlarda görülür. (s. 16)

Eşkıyaların dağlar. yüksek ovalar, ormanlar ve dar geçitli engebeli yöreler gibi ırak ve ulaşılmaz bölgelerde görüldüğü, endüstrileşme ön-

cesinin gelişmemiş yollarında kol gezdiği bilinen bir gerçektir. (s. 18) Yönetimin bozuk ve yetersiz olması eşkıyanın işine yarar (s. 18).

Eşkıyalık ekonomik krizin görüldüğü ve halkın çok yoksul düştüğü dönemlerde yaygınlaşır. (s. 19) Kır ekonomisinin hakim olduğu topluluklarda kıtlık, ürünün kesat olması, öteki afetler; savaşlar, ülkenin istilası ve yönetimin bozulması (eşkıyalığı yaygınlaştıran temel etkenlerdir) (s. 19)

Pre-kapitalist ekonomiden kapitalist ekonomiye geçiş, eşkıyalığı bağrında taşıyan tarım toplumunu ortadan kaldırabilir. (s. 20)

Günümüz dünyası sosyal eşkiyalığı ortadan kaldırdı. Fakat ilkel başkaldırışın ve suçun kendine özgü yeni biçimlerini yarattı. (s. 21)

Eşkıyalık, köy toplumu için bir kurtuluş değil, belirli koşullarda toplumdan kaçmanın bir biçimidir. Bireysel boyun eğmeyi reddetmelerinin dışında eşkıyalar öteki köylülerden farklı bir düşünce yapısına sahip değillerdir. Toplumsal ve politik örgütlenme için yeni görüşler ortaya atmaları beklenen peygamberler ya da teorisyenler değil, salt eylemcidirler. (s. 22) Kendilerine güvenli, sağlam karakterli ve lider görevini yerine getirebilecek askeri yetenekleri olan insanlardır. Görevleri izlenecek yolu keşfetmek değil, işaret etmektir. (s. 22)

Onlar yanlışları düzeltirler, adaletsizliği önlemeyi ve adaletsizliğin acısını çıkarmayı kendilerine amaç edinirler. (s. 23)

İster devrimci ister reformist olsun, eşkıyalık tek başına toplumsal bir hareketi yönetemez. (s. 23) Eşkıyalık kimi zaman toplumsal hareketlerin bir uyarıcısı olabilir. (s. 23)

Eşkıyayı devrimci yapan nedenlerden biri, köy toplumunun kendi içinde saklıdır. Sömürüyü, baskıyı ve bağımlı olmayı insan hayatının bir biçimi olarak kabul edenler bile; bunlarsız bir dünya, kötülüklerden arınmış, içinde özgür ve kardeşçe yaşanan adil bir dünya özlemini çekerler. Böylesine bir özlem, birçok toplumda binlerce yıl süren bir rüyadır. Bir gün (birinin) çıkıp onları kurtaracağına ve her şeyin düzeleceğine inanırlar. (s. 24) (Bizdeki Mehdi imajı gibi. MB)

Sosyal Eşkıyaların Devrime Katılması

Devrim ve reformun en ilkel biçimi olan sosyal eşkıyalık ve iyi günlerin geleceğine olan inanç tarihsel olarak bir arada yürür. Ve beklenilen an geldiğinde sıkıntılı dönemlerde sayıları iyice artan eşkıya grupları ve umutlar kendiliğinden yön değiştirir. (Bu durumlarda) eşkıyalar, evleri ve tarlaları bırakarak umutlarını gerçekleştirmek için harekete geçen köylü yığınların arasına karşabilirler; köylü ordularında görev alabilirler. Eşkıyalığı bırakıp devrimin birer neferi haline gelebilirler. (s. 26) (Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda ve Çin Deviminde olduğu gibi. MB)

Eşkıyalık büyük bir hareketin içinde yer aldığı zaman toplumun yapısını değiştirecek olan gücün bir parçası haline gelebilir. (s. 26)

Kim Eşkiya Olur?

Köylüleri egemen sınıfın ve zor şartların kölesi yapan, yoksulluklarından çok hareketsizlikleridir. (s. 27)

Eşkıyalığı ortaya çıkaran koşulların ilki ve belki de en önemlisi kır ekonomisinin yapısı, çok az işgücü talep eden ya da eli iş tutan insanına uğraşalanı veremeyecek kadar yoksul olan kırsal çevre; başka bir deyimle kırın kendilerini besleyemediği nüfus fazlasıdır. (s. 28)

Gelir kaynağı aramak zorunda olan insanlardan birçoğu eşkıyalığı seçebilir. Bu nedenledir ki kırlar ve dağlık bölgeler, böyle kanunsuzlukların yatağıdır (s. 29)

Köy topluluklarında gençlik, bağımsızlığın ve isyanın potansiyelini oluşturur. (s. 29)

Eşkıyayı ortaya çıkaran koşulların ikincisi onun kır toplumuyla bütünleşmemiş olması ve bu yüzden de toplum ve kanun dışına itilmesidir. (s. 30)

Köylü Eşkıyalarla Şehir Lumpenlerini Ayıran Özellikler

Şehir lumpenlerini ya da serserilerini köylü eşkıyalardan ayıran kesin bir ayırım vardır. Geleneksel kır toplumlarında suçlular (lumpenler) genellikle toplum dışına düşmüş ve kendi sosyal tabakalarını oluşturmuş yabancılardır. Kendilerine özgü konuşma biçimleri vardır. (s. 35) Oysa köylü eşkıyaların tümü hiç argo kullanmayıp yerel köylü diyalektiyle konuşurlar (s. 36).

Pratikte sosyal eşkıyalık, eşkıyalığın diğer biçimlerinden bütünüyle ayırdedilmese de, bu, sosyal eşkıyalığın özel bir köylü protesto ve başkaldırması biçimi olarak incelenmesini engellemez (s. 38)

Erdemli Eşkıya:

Kahramanlara ve halktan yana çıkanlara duyulan ihtiyaç o kadar fazladır ki, eğer ortada gerçek bir kahraman ya da halk yandaşı biri yoksa, bu işler için uygun olmayan adaylar bile baştacı edilir. (s. 40)

Bir erdemli eşkıyanın toplumsal rolü, onun yanlışların düzeltilmesine önder oluşu ve sosyal adaletin getiricisi olmasıyla belirlenir. Köylülerle olan ilişki ise köylülerin onu bütünüyle desteklemeleri ve kendilerini onunla aynileştirmeleridir. (s. 40)

Erdemli eşkıyayı belirleyen dokuz nitelik (özellik) vardır

1 — Erdemli bir eşkıya suç işleyerek değil, adaletsizliğin kurbanı olarak kanun dışına düşer. Ya da halk tarafından değil, otoritelerce suç kabul edilen bazı eylemlerden ötürü hüküm giyer.

2 — Adaletsizliğe karşı çıkar.

3 — Zenginlerden alıp fakirlere verir.

4 — Nefsi müdafa ve öçalma dışında adam öldürmez.

5 — Şayet yaşarsa, kendi halkına, şerefli bir adam ve topluluğun saygı duyulan bir üyesi olarak geri döner. (Zaten kendi halkını hiç bir zaman terketmez.)

6 — Ona hayran olunur, yardım edilir ve desteklenir.

7 — Topluluğun hiç bir üyesi ona karşı olan otoritelere yardımcı olmayacağından ancak ihanete uğrayarak öldürülür.

8 — Görünmez bir yaratık, ele geçmez, kurşun işlemez bir insan olarak kabul edilir.

9 — Adil olan kralın ya da imparatorun düşmanı değil, orta tabakanın, ruhban sınıfının ve baskı yapanların düşmanıdır' (s. 41)

Sosyal eşkıyalar, adi suç sayılmayacak eylemler, şeref davaları, kendilerinin ve komşularının haksızlığa uğramaları ile ilgili çatışmalar yüzünden eşkıya olurlar. Başka bir deyimle, genellikle fakirle bir zengin arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkların otomatik bir sonucu olarak eşkıya olurlar. (s. 41) (Toplulukların değer yargılarına göre suçlu olanların topluluklarca desteklenmesi, benimsenmesi olanaksızdır. MB)

Gerçekte ne ourlarsa olsunlar, eşkıyalar adaletin temsilcisi olarak kabul edilirler. Onlar kendilerini bozulan ahlakın düzelticisi olarak görürler (s. 43)

Edemli eşkıyaların serveti yeniden dağıtmakla ün kazandıkları tartışmasız bir gerçektir (s. 43) (Bizde Atçalı Kel Memet, Sepetçioğlu, Çakıcı örneklerinde olduğu gibi. MB) Sosyal eşkıyalık, yiğitlik, cesaret ve çıkarcı olmayış demektir. Kana susamış ve zalim olmayan bu insanlar, soygundan elde ettikleri ganimetleri yoksul ve aç insanlara dağıtarak, iyilik yapma duygularını yitirmediklerini ve katı yürekli olmadıklarını göstermiş olurlar. (s. 43)

Erdemli, eşkıya, zengini soyar, yoksula yardım eder ve kimseyi öldürmez (s. 45)

Bütün insanların silahla dolaştığı, adam öldürmenin olagan sayıldığı, önce ateş açılıp sonra parola sorulduğu bir çevrede yaşayan eşkıyaların adam öldürmekten kaçınmaları şaşırtıcıdır. (s. 45)

Sosyal Eşkıyanın Köyüne Dönmesi

Sosyal eşkıya adi bir suçlu olmadığından, kanundışı olmaktan kurtulduğu zaman, doğup büyüdüğü yere, topluluğun saygı duyulan bir üyesi olarak geri dönebilir.

Gerçekte eşkıya halkını hiç bir zaman terketmez. Çoğunlukla kendi köyüne, akrabalarına yakın yerlerde yaşar. Akrabaları ve köylüler ona topluluk için belli bir görevi yapıyormuş gibi davranırlar ve onu beslerler. Beslemezlerse adi bir hırsız olmaktan başka çıkar yolu yoktur. (s. 46) (Ayrıca köylüler) onları çalmaya mecbur etmektense, yiyeceklerini vermeyi yeğlerler. (s. 47)

Eşkıyaların Barındıkları Yerler

Eşkıyalar otorite temsilcilerinin sadece vergi toplamak için geldikleri uzak ve ulaşılması zor bölgelerdeki köylerde yaşarlar. Gerçekten kanun ve hükümet kontrolunun en zayıf olduğu bölgelerde eşkıyalar sadece korunmakla kalmayıp, topluluğa yol gösteren bir lider durumuna gelirler. (s. 47)

Eşkıyaların Öldürülmesi

Eşkıyalar ancak ihanet edilerek öldürülürler. (20. yüzyıla kadar geçen zamanda) eşkıyalar hakkında söylenmiş baladlar ve hikayeler abartılmış ihanetlerle doludur (s. 49) (Halkın, kurşun deymez olarak kabul ettiği eşkıyaların ölümünün ihanete bağlanması bir gelenek olmuştur. MB)

Eşkıyaların, kurşun geçirmez, bıçak işlemez insanlar olarak kabul edilmeleri fenomeni; eşkıyaların kendi toprakları ve kendi halkı içinde yaşamayı seçerek kendilerini emniyete almaları şeklinde açıklanabilir. Ayrıca halka yol gösterenin yenilmez oluşuna duyulan arzu da bu karışık fenomende gizlidir (...) İyi bir kralı mitleştirmek eğilimi gibi, iyi bir eşkıyanın da, gerçekte ölmediği, bir gün geri gelip bozulan adaleti düzelteceği sanılır. Bir eşkıyanın ölümüne inanmamak, onun erdemli oluşunun ölçüsüdür. (s. 50) Çünkü eşkıyanın yenik düşmesi ve ölümü, halkının ölümü ve yenik düşmesiyle özdeştir. Daha kötüsü onun ölümü umutların yok olması anlamını taşır. İnsan adalet olmadan yaşayabilir ama umutsuz yaşayamaz. (...) Köylüler için eşkıyanın kurşun işlemez, bıçak geçmez oluşu sadece sembolik anlam taşımaz. Onların gözünde eşkıya iyilikseverliklerinden ötürü kutsanmıştır. (51)

Kitle ayaklanmaları gibi kollektif heyecanların hâkim olduğu durumlarda, köylüler kendilerinin de kurşun işlemez bıçak geçmez olduğuna inanıyorlardı (s. 51 (Anadolu halklarının Osmanlı dönemindeki ayaklanmalarında, Baba İshak'tan başlayarak birçok halk hareketinde liderlerin Mehdi, kitlelerin de kendilerini onunla özdeşleşmiş güçler olarak görmeleri bu açıdan ilginçtir. MB)

Otorite—Eşkıya İlişkisi

Devlet otoritesinin etkin ve yaygın olmadığı toplumlarda, devlet başa çıkamadığı güçlü gruplarla uzlaşma eğilimindedir. (s. 52) (Osmanlı dönemindeki halk hareketlerinde bunun sayısız örnekleri vardır. Bu türden olaylarda, ya Osmanlı yönetimi sonradan verdiği sözde durmamış, ya da harekete öncülük eden, toprakları elinden alınmış bir Bey'se, o satın alınarak halk hareketi başsız bırakılmış ve dağıtılmıştır.MB)

Bir eşkıya halkın gözünde erdemli eşkıya imgesine ne kadar yaklaşır, yani yoksulların hakkının aranmasına liderlik edecek kadar toplumsal bilince ne kadar varırsa otoritenin ona kollarını açma olasılığı o kadar zayıftır. Bu durumda otorite onu toplumsal bir devrimci olarak kabul edecek ve onu ortadan kaldırmak için elinden geleni yapacaktır. (s. (53) (Ağaların eşkıya birlikleri oluşturmasına ve halkı taciz eden adi eşkıyalık olaylarına karşı ilgisiz kalan otoritenin, toplumsal içerikli bir harekete bütün gücüyle yüklenmek istemesi bu açıdan ilginçtir. MB)

Eşkıyaların Yakalanmasında Etkin Yol

Otorite yeteri kadar askeri birlik görevlendirirse —bu birlikler eşkıyayı korkutmayabilir fakat onu destekleyen köylülerin yaşamlarını

zindana çevirir— ve eşkıyanın başı için yüklüce bir ödül koyarsa, onun günleri sayılıdır. (...) Ancak modern ve örgütlü gerilla birlikleri bu koşullara karşı koyabilir. (s.53)

Eşkıyalar Ve Devrimci Eylem

Eşkıyalar, modern gerilla birlikleri olmaktan çok uzaktırlar. Çünkü küçülen grupların lideri olarak iş görürler ve hem örgütsel hem ideolojik bakımdan çok geride kalmışlardır. Gerçekte onlar hiç bir şekilde devrimci değillerdir. Gerçek bir eşkıya, halkının devrimci eğilimine sempati duyar ve bu tip hareketlere elinden geldiğince katılır. (s. 53)

Geleneksel erdemli eşkıya, sosyal protestonun en ilkel biçimini temsil eder. O, boyun eymeyi reddeden bir bireyden başka bir şey değildir. (...)

Anormal koşullarda bile erdemini yitirmeyen erdemli eşkıyalar, büyük bir hayranlık ve sevgi kazanmışlardır. Baskı ve sömürüyü yok edemezler fakat adaletin mümkün olduğunu, yoksulların alçakgönüllü, çaresiz ve uysal olmamaları gerektiğini ispat ederler. (s. 54)

Öcalıcılar

Öcalıcıların eylemlerinin yarattığı korku ve dehşete rağmen gene de bu eylemlerden ötürü kahraman sayılırlar. **Eşkıya olma gerekçeleri adaleti yerine getirmek değil, yoksulun ve zayıfın da gerektiğinde dehşet salabileceğini ispat etmektir.** (...) Öcalıcıları sosyal eşkıyalığın bir alt türü olarak ele almak doğru olur mu, tartışma götürür .(s. 57)

Kötülük olsun diye
Oyun olsun diye öldürürdü
Yiyecek dağıtırdı açlara
Gönlünden koptuğu için
(Bir balad'dan)

Eşkıyaların; şarkılarda, şiirlerde, destanlarda ifadesini bulan ahlak dünyaları erdemli eşkıyanın değer yargılarını olduğu kadar, bu gaddar insanlarınkini de kapsar. (s. 57)

Lampiao'nun mücadelesini anlatan bir türkü

Ne asker dinledi ne sivil
Hepsini öldürdü
Sevdiceği kaınası
Güvencesi tüfeğiydi
Zenginleri yoksul koydu
Cesurlar ayaklarına düştü
Ülkeyi terkedenler bile oldu (s. 59)

Bu tip eşkıyaların en önemli özelliği, yoksulların yandaşı olmaları değil, çevrelerine dehşet salmaları ve acımasız olmalarıdır. (...) Ancak bazı konularda kendilerini doğrunun, sözgelimi cinsel ahlakın savunucusu sayarlar (s. 60).

Genellikle «öcalıcılar» mitinde hakim olan özellikler, «erdemli» eşkıyalarınkine benzemez. (...) Terör pekçok eşkıya imgesinin ayrılmaz bir parçasıdır. (s. 60)

Örnek :

Vich ovaları titremeye başlar
Ben geçtiğimde

Kan dökme salgınını eşkıyalık olarak nitelemek belki de yanlış olur. Kan davası çatışmalarının çığrından çıkışı, eşkıyayı kendi toplulukları ya da köyleri dışındaki her yerde soğukkanlılıkla adam öldürme yakıp yıkma, yağma etme ve gaspa iter. (s. 61) Baskı görenin başvuracağı en etkili silahı şiddet ve zulümdür. (...) Aşırı şiddetin en iyi bilinen örneklerini, aşağılanan ve ikinci sınıf muamelesi gören gruplarla, çoğunluk tarafından baskı altında tutulan azınlığın yaptığı eylemlerde görmek mümkündür. (s. 63)

Eşkıya yoksulun öcalıcısı durumuna gelmedikçe eşkıyalık «imge»sini yansıtmaz. Bu nedenle toplumsal gerilim ve karışıklığın olduğu dönemlerde daha sık ve daha sistemli bir şekilde ortaya çıkarlar. (s. 66)

400 kişiyi öldürmekle suçlanan Kolombiyalı bir eşkıya şöyle diyor : «Söyleyin onlara bana ilişmesinler. Çalışmak ve okumayı öğrenmek istiyorum. Fakat onlar beni öldürmek peşinde. Biliyorum beni sağ komayacaklar.» (s. 67)

(Eşkıyalığın) belirgin karakteristiği olan şiddet ve zulüm, öcalmadan ayrı düşünülemez. Eşkıya, ya kişisel aşağılanmasının ya da baskı gören başkalarının öcünü alır. (...) İnsanların eşkıya olduğu yerlerde zulüm zulmü doğurur ve kana kan istenir. (s. 68)

(Antolojide yer alan efe ya da eşkıyalardan bazılarının da, silahlarından başka hiç bir şeye güvenmedikleri ve öcalma peşinde koştukları görülecektir. Halk, böyle kişilerle ilgili türkülerinde bu niteliklerini de yansıtmaktadır. MB)

Haydutlar

Haydutlar, erdemli eşkıyalardan ve öcalıcılardan farklı olarak otoriteye karşı isyan edip, otomatikman yasadışına düşmemişlerdir. (...) Zaman zaman feodal beylerin emrine girdikleri görülür. (s. 70) **Haydutluk ilkel eşkıyalığın en üst** biçimidir. (...) Haydutlar çoğunlukla başka dinden, başka dilden olan yabancı istilacılar tarafından baskı gören halklar arasından çıkmıştır. (s. 71) (Bu noktada, haydutların sözgelimi Osmanlıların işgal ettiği ve sömürdüğü halklar arasında yoğunlaşması ilginçtir. Anadolu halklarının anonim ürünlerinde ,bu türe girecek türkü ve destanlar yok denecek gibidir. MB)

Haydut türkü ve baladlarından anlaşıldığına göre, insanları haydut olmaya zorlayan sebep temelde bütünüyle ekonomiktir. (s. 72)

Haydut, klasik sosyal eşkıyadan daha kesin bir şekilde köylü sınıfından kopmuştur. (s. 73) Erdemli eşkıyanın tersine, haydut, bireylerin kendisini ahlak yönünden onaylamalarını umursamaz; öcalıcıların tersine zulmü onun bellibaşlı karakteristiği değildr. (s. 74)

Ekonomik Ve Politik Açıdan Eşkıyalık

Yapılan gözlem ve araştırmalar, bütün eşkıyaların malı mülkü olmayan işsiz güçsüz kimseler olduğu noktasında birleşmektedir. (...) Sahip oldukları herşey kişisel mülkiyetleridir ve neleri varsa giriştikleri pervasız maceralardan elde edilmiştir. (...) Eşkıya gubu, yoksulları zincire vuran sosyal düzenin dışında olup, özgürlük ve kardeşlik esasları üzerine kurulmuş bir topluluktur. (...) İhtiyaçları ve faaliyetleri yüzünden eşkıya mevcut ekonomik ve sosyal sistemle daima ilişki içindedir. (s. 83)

Eşkıyaların varlıklarını sürdürebilmek için yiyeceğe, silaha ve cephaneye ihtiyaçları vardır. (s. 84)

Eşkıyaları, yeşil ormanlarda kuzu çeviren doğanın özgür çocukları olarak düşünmek yanlış olur. (s. 86) **Eşkıyanın sosyal konumunun iki ayrı yüzü vardır. O bir kanun kaçağı, bir âsi, yoksulluğun zorunlu koşullarına boyun eğmeyi reddeden ve özgürlüğünü ilan eden yoksul bir adamdır.** (s. 87)

Eşkıyayı yoksullara yaklaştıran şey onlardan biri olmasıdır. Köylülerden biri olduğu için başarılı bir eşkıya hem yoksulların yandaşı ve temsilcisi, hem de zenginlerin yönettiği sistemin bir parçası olmak durumundarır. (s. 87)

Kır eşkıyası mevcut politik sistemden kopuktur. (...) Eşkıya, ihtiyaçları ve uğraşı gereği giriştiği ilişkiler biryana, herşeyden önce silahlı bir hareketin çekirdeği ,yani politik bir güçtür. Eşkıya çetesi, yerel sistemin uzlaşmak zorunda olduğu bir kurumdur. (s. 88)

Eşkıyalar Ve Devrim

1590'larda yaşamış olan Napolili eşkıya şefi Marco Sciarra, kendini şöyle tanımlıyor **«Tefecilerin ve haksız servet edinenlerin cezalandırılması için tanrı buyruğunu yerine getiren.»** (s. 98)

Toplumsal bir protesto biçimi olarak **sosyal eşkıyalık** devrimin habercisi ya da yaratıcısı olmamakla birlikte sosyal eşkıya devrime ilgi duyar ve bu yönüyle de adi suçlulardan kesinlikle ayrılır. Adi suçluların dünyası (...) dürüst dünyanın değerlerini tersyüz eden ve bu dünya üzerinde asalak bir yaşam sürdüren bir anti-toplumdur. s. 98) Oysa devrim dürüst bir dünyanın kurulmasını amaçlar.

Otoriteler, sosyal isyancılarla adi suçlulara aynı şekilde davranırlarsa da aralarındaki fark açıktır. (s. 99)

Bir eşkıya reisinin kralın vekili sayılması ya da ayaklanmasını meşrulaştırmak için, hükümdarlık iddiasına başlaması oldukça sık rastlanan bir olaydır. (...) Eşkıyalığın kendi başına devrimci hareket haline gelmesi ve ona hakim olması pek olağan değildir. Teknik ve ideolojik olanaksızlıklar nedeniyle eşkıyalık birkaç düzine adamdan fazlasının biraraya gelerek girişecekleri bir harekete uygun değildir. Ayrıca iç örgütlenmeleri de bütün bir harekete uygulanabilecek bir model oluşturamaz. (s. 102) Gene de eşkıyalığın ve onun paralelinde gelişen bin

yıllık heyecanın doruğuna ulaştığı dönemlerde, ayaklanmayı devlet kurarak sonuçlandırabilecek, yani toplumun yapısını değiştirebilecek güçlerin ortaya çıkması mümkündür. (s. 103)

Eşkıyalığın köylü devrimlerindeki yeri, kitle halinde harekete geçmenin bir uyarıcısı olmasıdır .(...) Eşkıyalık, içinde bir yandan dinsel bir canlanış, diğer yandan da isyan taşıyan bir patlamadır. (s. 103)

(Gerçekten kurtarıcı özlemi, Mehdi bekleme; âdil yönetim imajları köylü hareketlerinin temel ögeleridir. Umut, bekleme ve isyan hareketlerin özünü oluşturur. MB)

Ulusal kurtuluş hareketlerinin yabancılara karşı **direniş** biçiminde geliştiği ülkelerde harekete katılan eşkıyalara, bu ideolojinin kitaplarla ithal edildiği ülkelerden daha çok rastlanır. (s. 105) (Bunun en belirgin örneklerinden biri Türkiye Kurtuluş Savaşı ötekiyse Çin Halk Devrimi'dir. MB)

Eşkıyalar için, öncelikle yabancılara karşı olmayan günümüz sosyal ve politik devrimleriyle bütünleşmek zordur. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, bağımsızlık ve komünizm gibi sloganlar kendilerine anlayabilecekleri şekilde anlatıldığı zaman kavrayabilirler. Çünkü bunlar apaçık doğrulardır. (s. 106)

Lenin'in makalesini dinleyen haydut Surovkov şöyle diyor

«Gerçek herkesin burnunu gıdıklar. Önemli olan onun yığından nasıl çekip çıkarılacağını bilmektir. Lenin yemi gagalayan bir horoz gibi tepeden iniyor» (...)

Bununla birlikte kimi zaman devrimciyle eşkıyanın yolu birleşebilir ve eşkıyalar devrime katılabilirler. (s. 106)

Demokrasi, sosyalizm ve anarşizm kuramlarının karmaşık yanlarını anladıklarından değil, yoksul halkın davasının haklı bir dava olduğunu açık seçik gördüklerinden ve devrimcilerin bencil olmayan, fedakâr ve kendilerini halka adamış güvenilir insanlar olduğunu anladıkları için. (...) İşte bunun içindir ki, karşılıklı güven ve eşitlik ortamında eşkıyalarla günümüz devrimcilerinin en fazla bir araya geldiği hapishaneler, pekçok eşkıyanın politik olarak bilinçlenmesine tanık olmuştur.

Devrimci militanla eşkıyanın, ideolojik ve bireysel olarak yollarının birleştiği noktada eşkıyalar ,eskiden köylü devrimlerine katıldıkları gibi, yeni devrim hareketlerine eşkıya ya da bireysel köylü olarak katılabilirler. (s. 107)

Mao onları (eşkıyaları) sistemli bir şekilde örgütüne aldı. (...) 1929'da Mao'nun Kızıl Ordusunun büyük bir çoğunluğunu böyle sınıfsız unsurlar (eşkıyalar vb.) oluşturmaktaydı.

Mao'nun (eşkıyalar hakkındaki) gözlemi şöyledir **«Bu insanlar büyük bir cesaretle dövüşürler. Kendilerine âdil davranılırsa devrimci bir güç haline gelebilirler»**. (s. 108)

Ülkücü Soyguncular

Ülkücü soyguncu devrimcilere para sağlamak için planlanan soygunları gerçekleştirenlere denir. (s. 113)

Lenin, ülkücü soygun yapmakla, adi suç ve organize olmamış haydutluk arasındaki suçu çok açık bir şekilde gösterir. (s. 114)

Simge Olarak Eşkıyalık

Eşkıyalar köylüdürler. (...) Mitlerin yansıdığı değerler, eşkiyaların yaşadığı çevrenin çok dışına taşan bir evrensellik taşımaktadır. (s. 135)

(Sosyal eşkıyalığın yaygın olduğu) ülkelerde gerek eşkıyalık, gerek se eşkıya mitleri hayatın küçümsenemeyecek, önemli gerçekleridir. (s. 136)

Çağımızın geri kalmış toplumlarında eşkıyalığın bugünkü anlamı, geçmişin yitirilen değerlerine duyulan özlem, ileri toplumlarda ise macera tutkusu ile eşdeğerlidir. Yerel ve toplumsal özelliklerini eşkıyalıktan soyutlarsak, geriye simgeleşen rol ve duygusallık yani; özgürlük, kahramanlık ve adalet özlemi ülküleri kalır. (s. 136)

Ortaçağın yeşil ormanlarından, günümüzde televizyon ekranına yansıyan değerler; yoldaşlık, özgürlük, eşitlik, ezilen, hor görülen ve aldatılan zayıfların ezene karşı çıkabilmesidir. (s. 136)

Eşkıya hem hareket içinde ve hem de yakalandığı zaman cesurdur. O, meydan okuyarak ölür. (...) İnsanları köleleştiren düzen içinde eşkıya eğilmeden, dimdik ölür. (s. 137)

Haklarında yazılanlar ve çizilenler onları bütün bir ulusun malı yapmıştır. (s. 137)

Onlar (sosyal eşkıyalar) halkları için Napolyon ya da Bismark'dan daha önemliydiler ve **haklarında özlem ve gurur dolu türküler yakıldı.** (s. 138)

Eşkıyalar resmi tarih kitaplarından öte bir anlam taşıyan yazılmamış bir tarihe, halkın anılarına malolmuşlardır. Olayları anlatan değil, onları belirleyen bir tarihin parçasıdırlar. (s. 138)

Yoksulların teorik olarak değiştirilebilecek, fakat gerçekte değiştirilmeyen dünyasının, onlara eşitliği vadeden kralların ve adaleti gerçekleştirmeye çalışan insanların birer simgesidirler. Eşkıya mitlerinin bizi hâlâ etkilemesinin nedeni işte budur. (s. 138)

İvan Olbracht'ın Görüşü

«İnsanın adalete doymak bilmez bir özlemi vardır. Bunu ona vermeyen sosyal düzene karşı ruhunun derinliklerinden kopan bir isyan duyar. Yaşadığı düzeni, hatta bütün kâinatı adaletsizlikle suçlar. İçin-

de herşeyi değiştirebilmek için inatçı bir istek besler. Hiç bir zaman elde edemeyeceği şeyleri elde etmek tutkusuyla yanar. Belki de her yaşta, her dinde, her ulusta, her sınıf insan içinde bir önemi olan sagaların (öykülerin) temelinde bu tutku vardır.» (s. 138)

Eşkıyalık Ve Kadın

1 — Kadının eşkıyalıkta oynadığı belli başlı rol, sevgili olmaktır. (s. 139) (Gerçekten antoloji bölümündeki türkülerde de görüleceği gibi, kadının eşkıya hayatındaki en belirgin rolu sevgili olmaktır. Üstelik, kadın sevgili olarak türkülere yoğun biçimde giriyor. Bu türden türkülerin sayısı alabildiğine kabarıktır. MB)

2 — Kadının eşkıyalıktaki ikinci ve daha az bilinen rolü de dış dünya ile bağ kurmak ve eşkıyayı desteklemektir. Genellikle yardım ettikleri eşkıyalar akrabaları, kocaları ya da sevgilileridir. (s. 141)

(Kadın, her şeyden önce anne, eş, kardeş ve sevgili olarak eşkıya ile ilgilidir. Bu yönleriyle de kadınlar, Anadolu'daki eşkıya türkülerinde önemli görev alırlar. Kadınlar, hem daha duygulu —biraz da duygusal —oldukları, hem de kendilerinden kuşku duyulmadığı için, eşkıya hayatında önemli rol oynarlar .Eşkıya türkü ve ağıtlarının önemli bir bölümünün —kuşkusuz öncelikle ağıtlar— başlangıçta kadınlarca yakıldığını da vurgulamak gerekiyor. MB)

3 — Üçüncü rolleri ise —çok az da olsa— eşkıyalıktır. (s. 141) (Toplumumuzda bunun örneklerine pek rastlanmıyor. Bizdeki örneklerine göre, ya eşkıya güvenliğini sağlamak amacıyla karısını yanında taşır, ya da özellikle adi eşkıyalar ve benzerleri eğlence amacıyla geçici olarak yanlarında kadın bulundururlar. Ancak bu yaygın bir uygulama değildir. MB)

Eşkıyalar kadına çok düşkün olurlar. (...) (Buna karşın) kadınlara satışmak halkın nefretini kazanmak için yeterli sebep olduğu için, varlığı halkın desteğine ve hoşgörüsüne bağlı olan eşkıyalar cinsel içgüdülerine hakim olmak zorundadır. (s. 139)

Bir kadının ırzına geçen bir gerilla (ya da eşkıya) mahkeme edilir. Eğer kadının rızası varsa o zaman mesele kalmaz. Bu doğal bir şeydir. (s. 140)

Bağrında eşkıyalığı barındıran toplumlarda, şerefiyle oynanan kadın, intikamını aldığı sürece erkek eşkıyalar arasında itibar kazanır. **Eşkiyalığın klasik vatanı olan Akdeniz ülkelerinde ve Latin Amerika'da, şerefsizliğe uğrayan kadınlarının öcünü almak, erkekleri kanundışılığa iten önemli bir etkendir.** Bu da diğer etkenler gibi onun, yaşadığı toplumun değerlerini paylaştığını göstermektedir. (s. 142) (*)

(*) Eric J. Hobsbawm Bandits, London - 1969. (Türkçe çevirisi, Necati Doğru : Sosyal İsyancılar, Yöntem yay. İst. 1973)

«AVRUPA HALK EDEBİYATINDA VE YAKINDOĞU EDEBİYATINDA EŞKIYALIK KONUSUNDA BENZER ÇİZGİLER» d e n

«Çekoslavak Türkolog Dr. Xenia Celnarova'nın iki bölümünü aldığımız sözkonusu çalışması, konumuzla ilgili olarak Avrupa'da yapılmış önemli çalışmalardandır. Çalışmanın, «İsyancı Tiplerin Tipolojisi Üstüne» adlı bölümü, konumuz açısından büyük önem taşıyor. Şimdiye kadar Türkçeye çevrilmeyen çalışmanın ilgili bölümleri, Metin Alemdar tarafından çalışmamız için çevrildi.MB»

G i r i ş İ s y a n c ı l ı k V e İ s y a n c ı E p i ğ i

Doymak bilmeyen adalet özlemi, insanın karakteristik özelliklerinden biridir. Egemen toplum düzeni, kişinin içinde yaşadığı ortam bu özlemi doyumsatır. Toplum düzeni bireyin ya da toplumun belli bir kesiminin istediği türden bir adaleti sağlayamadığı için, insan, ötedenberi kendine özgü bir adalet ideali, temizlik, gerçek ve özgürlük düşüncesi yaratmıştır. İnsanın bu istek ve düşüncelerinin yansıtılması, her ulusta ve her çağda kendi kahramanını biçimlendiren halk edebiyatının temelini oluşturur.

Epik kahraman da toplumun oluşum ve biçimlenişine uyarak değişir. Bu kahramanın özellikleri ve giriştiği eylemlerin nedenleri, belirli tarihsel koşullarda insanı en çok uğraştıran ve düşünce dünyasına hareket veren şeye bağlıdır.

İnsan uygarlığının erken çağlarında Mythos kahramanının, aynı zamanda hem velinimeti hem de düşmanı olan doğayla savaşa girişmesi gibi, daha sonraki epik kahramanlar kendi zamanlarının getirdiği başka sorunlarla savaşmış, insan toplumu oluşup geliştikçe sosyal ya da ulusal baskı, protesto nedeni olmuştur.

Feodal toplum düzeninin ayakta kalmasının artık mümkün olmadığı bir zamanda, yeni, ama kesinlikle daha adaletli olmayan kapitalist toplum düzeni sahneye çıkmıştır. Kölelere yöneltilen yeni yeni zorbalıklar, soyluların ademimerkeziyetçi çabalarıyla zayıflayan devlet yönetimi altında bir çare bulmanın olanaksızlığı, halkı dayanılmaz yaşam koşullarını protesto etmek ya da feodalleri soyarak zengin olmak amacıyla uzak yerlere kaçan, tek başına ya da küçüklü büyüklü gruplar halinde egemen sınıfın mallarına saldırıp onları soyan ve çoğu kez de ele geçirdiği ganimeti halka dağıtan kişiler yaratmak zorunda bırakmıştır. Çoğu kez bir soygun olayının sınırlarını aşmayan bu eylemlerde daha yüksek sosyal ve siyasal amaçlar bulmak zordur. Bununla birlikte, önemli olan bu değildir. Halkın hayal gücünde bu isyancılar, halkın daha iyi bir yaşam düşlerini ve kendisine yapılan tüm haksızlıklarla aşağılamaların öcünü alma özlemini gerçekleştiren birer kahramana dönüşmüştür.

Çoğu kez ülke içindeki zâlime karşı verilen savaşım, yabancı fatihlerle (saldırganlarla) yapılan savaşla özdeşleşmiştir. Örneğin, «Haydut» diye adlandırılan Balkan isyancılarında, Robin Hood'da ve Goroglı'da

(Köroğlu) durum böyledir. Örneğin Goroglı'nın savaştığı yabancı hükümdarların isimleri Orta Asya'ya yönelen Arap istilasını anımsatmaktadır.

Viera Gaşparikova, Gemer'li Michal Vdovec adlı isyancıyla ilgili çalışmasında, **isyancı tipinin halk epiğindeki yaygınlığını** şu şekilde karakterize etmektedir «Halk tabakalarının kendilerine bir örnek yaratma, hatta bazen de yaşadıkları zamanın darkafalılığına ve ezilişlerine zıt bir kahramanlık ideali oluşturma gereğini duyduğu zaman, soyguncu-âsi ve intikamcı-âsi halk edebiyatında genel bir kahramana dönüşmüştür. Halk fantazisi kendine en yakın olan şeye yönelir ve bu da gerçekten var olan, yaşadığı çevrede belirginleşen, gerçek bir insandır.»

Tarih, halk geleneğinin yarattığı idealize edilmiş isyancı tipini tanımamıştır. Gerçek bir isyancı nasıldı, eylemlerinin güdüleri neydi, bunları karakterize eden şey neydi? Bu sorular konusunda tarihçilerin görüşleri çok farklıdır. Karpatlardaki isyancıları konu alan çalışmaları gözönüne alırsak, isyancılık konusu tarihçiler ve folklorcular tarafından nisbeten geniş bir biçimde araştırılmıştır.

Polonyalı burjuva tarihçileri **S. Gosczynski, J. Rafacz** ve **J. Kleczynski** Karpatlar bölgesindeki isyancılığın nedenini; dağlıların karakteristik özelliklerinde, maceracılıklarında, intikamcılıklarında, açgözlülüğünde ve servet düşkünlüğünde görmektedir.

Gene önemli bir Polonyalı araştırmacı olan **J. Krzyzanowski** uygun coğrafi koşulları, ticaret yollarının yakın oluşunu ve ulaşılması güç dağlık bölgeleri de bu nedenlere eklemekle birlikte, sadece bu nedenlerin isyancılığın sürmesini açıklamak için yeterli olmadığını belirtmektedir. **Bu olayın nedenleri sosyo-ekonomik koşullara, özellikle feodal yükümlülüklerin artışına, köylülerin sömürülmesine bağlıdır.** Bununla birlikte Krzyzanowski isyancılığa açıkça soyguncu bir karakter yormakta, halkın, özellikle feodallerin sürülerini güden çobanların isyancılarla işbirliği yapışını, onları destekleyişini, isyancıların öç almasından duyulan bir korku ve macera düşkünlüğü olarak yorumlamaktadır. Z. Wrobel ise isyancıları Ortaçağdaki soyguncu şövalyelerle karşılaştırmaktadır. St. Szczotka'nın arşiv araştırmalarına dayanan çalışmaları Polonya burjuva tarihçiliğinin vardığı sonuçları birçok noktada yalanlamaktadır. **Szczotka, isyancılığın nedenini sosyo-ekonomik koşullarda,** feodal baskının artmasında görmektedir.

Ukraynalı tarihçi V. Hrabovetskiy «oprişkler» diye anılan isyancıların ortaya çıkışını köylülerin anti-feodal düşünceleriyle bağlantılı olarak görmektedir. Onun düşüncesine göre, her iki biçim birbirine bağlıdır ve kaynaşmaktadır.

Bazı isyancıların neden yalın birer antifeodal direniş savaşçısı ve adaletsizliğin öcünü alan intikamcı olarak kalmadığı, bunun aksine tarihsel önemlerini, özellikle sosyo-ekonomik koşullarda, isyancının ortaya çıktığı ve onun modelini halk sanatındaki oluşum sürecinin başladı-

ğı atmosfer içinde aştığı sorusuna cevap arayan V. Gasparikova da bu görüşe katılmaktadır. (...)

İsyancılık feodalizm sırasında sınıf mücadelesinin bir ifadesi olarak mı görülmelidir, yoksa sosyal bir zaman ürünü olup karakteriyle daha ziyade sosyal olaylar alanına mı girmektedir.

R. Stavrovsky çalışmasının özetinde bu soruya doyurucu bir karşılık vermektedir **«İsyancılık, doğası gereği sınıf mücadelesinin daha alçak bir bireysel ya da grupsal biçimine girer. Sınıf mücadelesinin bireysel ya da grupsal bir biçimi olarak isyancılığın haydutluk, kaçakçılık biçimlerinden ayrılması gerekir.** Bununla birlikte, biz asıl isyancılıkta sosyal karakterin yanısıra görünen olayların ve görünümlerin esas olmadığını, bu hareketin temel çizgisi için belirleyici nitelikte olmadığını tahmin ediyoruz.»

İsyancılığın asıl önemi, kitlelerin düşüncesine, onları egemen güçlerle savaşa teşvik ederek, onları yüreklendirerek ve onlara aktif bir direniş örneği vererek yaptığı etkidir. **İsyancılık halk edebiyatında ezilen kitlelerin antifeodal direniş ruhunun ideolojik ifadesini bulduğu şarkı, efsane ve destanlara malzeme sağlamıştır.**

Halk şarkılarındaki isyancı tipleri, halkın sahip olmak istediği bu özellikleri taşımış ve halkın kendi yapmak istediği eylemler gerçekleştirilmiştir.

Avrupa ve Asya halklarında isyancı epiğine sık sık rastlanması olgusunu **M. Gorkiy**'in şu sözleriyle karakterize edebiliriz: **«Benzer yaşam koşulları genelde benzer motiflerin, düşüncelerin, sanatsal tiplerin ortaya çıkmasına neden olabilir.»**

Karşılaştırma temelinde bazı isyancı tiplerinin tipolojik yakınlığını işaret etmek isteyen bu çalışmada, çeşitli zamanlardan çeşitli alanlardan bazı karakteristik isyancı tipleri vardır.

12. yüzyıl sonundan beri tüm Avrupa'da isyancılığa küçüklü büyüklü türleriyle rastlamaktayız. Bununla birlikte bunların eylemlerini Batı ve Orta Avrupa'nın tipik olayları olan soyguncu şövalyeleriyle karşılaştıramayız. Bazı şövalye ailelerinin zengin olmaları ve bunun sonucunda eylemlerini bırakmalarıyla soyguncu şövalyeliğin giderek kaybolmasına karşılık isyancılık yaşamış ve daha önce saydığımız olaylarla bağlantılı olarak 17 ve 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. 20. yüzyılda bile, özellikle feodal ilişkilerin henüz sürdüğü yerlerde, bazı baskınlarla karşılaşmaktayız.

İsyancı epiği halk epiğinin özel bir türünü oluşturur. Bunlar, halk halladı ve şövalye romanıyla birlikte özellikle Batıda 13. ve 14. yüzyılda Kahraman Eposunun yerini almıştır. Tipolojik yönden benzer olan ve epik düşüncede daha geç döneme ait bir gelişim oluşturan Azerbaycan-Türkmen-Özbek eposu «Goroglı» ve İngilizlerin «Robin Hood» dizisi burada ilerleyen toplumsal gelişme bakımından ömrünü doldurmuş olan, klasik epik ilkelerin dekompozisyonu görünümündedir. Şu yada bu ölçüde vurgulanmış sosyal protesto motifleri, hatta devrimci

bir tavır diye adlandırılabilecek motiflere de rastlanmaktadır. Goroglı ve Robin Hood tiplerinde epik kahramanların birçok özellikleri henüz yaşamakta ve bu tiplerin çevresinde belirli bir ölçüde klasik eposların «epik çağı» gibi aynı yasalara dayanan epik bir dünya oluşmaktadır. İsyancı epiğinin daha sonraki öncülerinde ortak, kapalı bir silsileye rastlanmaz, bunların varlığı kısa ya da uzun şarkı tiplerinde ya da çoğu kez yazılı edebiyata malzeme veren ve şiir, roman, öykü ya da tiyatro eseri biçiminde efsane ve destan biçimlerinde yansımıştır.

İsyancı konusunun yazılı edebiyatta da yer bulmuş olması, bunun güncelliğini kanıtlar. Çünkü yazarlar çoğu kez, eserlerini daha popüler hale getirmek için, halk destanlarından olagan bir konu ya da konu grubu seçmiş ve bunu yaparken kaynaktan fazla uzaklaşmamış, uzaklaştıkları durumlarda da bunu öze dokunmadan, sadece ayrıntılarda yapmışlardır. Çünkü folklorik kaynağın esaslı bir biçimde deformasyonu eserlerinin popülerliğini tehlikeye düşürebilirdi.

Hatalı romantik düşünceler isyancı yaşamının idealize edilmesine neden olmuştur. Folklordaki örnekleriyle kahramanın adından başka bir benzerliği olmayan ve «halk romanı» diye adlandırılan romanlar ortaya çıkmış, bu romanlardaki kahramanlar ucuz effektler, sahte romantik olaylar, macera ve aşk uyuşmazlıklarıyla bezenmişolayların merkezi haline gelmiştir. Böyle bir süreç içinde, çoğu kez egemen tabakalarla isyancılığın gerçek önem ve özünü ve isyancılığın halk içinde yarattığı yankıyı zayıflatma eğilimi ortaya çıkmıştır. Slovak Janosik (Yanoşik) ve İtalyan isyancı önderi Rinaldo Rinaldini örneklerinde bunu açık seçik bir biçimde gözleyebiliriz. (...)

İsyancı epiğinin birçok ulusun folklor mirasının önemli ve zengin bir parçası olduğu gerçeği, isyancı geleneğinin ulusal bilinçte ne derin izler bıraktığını kanıtlamaktadır. İsyancı epiği yüzyıllar boyunca oluşmuş, daha eski halk edebiyatından motif ve ögeler almış, yeni öge ve motiflerle zenginleşmiş ve günümüze kadar uzun ömürlü ve ender bir değer olduğunu kanıtlamıştır.

«Celnarova, sözlerinin daha sonraki bölümünde, çalışmasının, başkaldırı olaylarıyla ilgili belgelere dayanarak isyancı epiğinin tipolojik özelliklerini belirlemeyi amaçladığını vurguluyor ve bunun için tarihsel belgelerden, halk epiğinden, folklorcuların çalışmalarından ve bu konuda yazılmış romanlardan yararlandığını ekliyor. Roman kahramanı olan isyancılar Türkiye'den İnce Memed, Karpat Ukraynasından Nikola Şuhay, Bulgar Strabil ve Macar Sandor Rozsa.MB.»

İSYANCI TİPLERİNİN TİPOLOJİSİ ÜSTÜNE

«Konumuz açısından önem taşıyan tipoloji bölümüne geçmeden, bu bölümde geçen isyancıların hangi bölgelere mensup olduklarını belirtmekte yarar var. Bu bölümde adı geçen isyancıların milliyetleri ya da yaşadıkları bölgeler şöyle

Janosik (Yanoşik) Karpat (Polonya, Ukrayna, Romanya...)
Budac (Budaç) Slovak
Dovbuş Ukraynalı
Nikola Şuhay Ukraynalı
Ondras (Ondraş) Karpat
İndje Voyvoda (İnce Voyvoda) Bulgar
Robin Hood : İngiliz
Sandor Rozsa (Şandor Roja) Macar
Velko Balkan
Donço Vataha Bulgar
Miul Moldavya (Eflak-Boğdan)
Grujica (Gruya) Novak'ın oğlu
Strahil Voyvoda : Bulgar
Laza Haramabaşa Şırp Çetebaşı
Novak Balkan (Yugoslav, Romen, Bulgar)
Vdovcik (Mihal Vdovets) Karpat
Kaçak Nabi Azerbaycan
Baczynski (Baçinski) Karpat
Stanoje Glavaş (Stanoye Glavaş) Sırp
İlyo Voyvoda : Makedonya
Mucha Karpat
Stoyan Voyvoda : Bulgar
Klinczak Karpat
İnce Memed Türkiye
Köroğlu (Goroglı-Özbek) Türkiye
Çakıcı (Çakırcalı) Türkiye
Sepetçioğlu Türkiye

Kahramanlardan bir bölümünün incelemede milliyeti belirtilmediği için burada ayrı ayrı veremedik. Kitapta ayırım daha çok bögelere göre yapıldığından, biz de bölge adlarını verdik.
Ayrıca tipoloji bölümünde, konunun rahat izlenebilmesi için yazarın yaptığı kodlamaya ve sıralamaya bağla kalmayı uygun bulduk. MB»

B 1 Kahramanın Doğumu Ve Gençliği

B 1a **Kahramanın anne ve babasının sosyal konumu**

B 1aa Kahraman, çoklukla yoksul (köle) bir köylü ailesinden gelir. Janosik, Budac, Dovbus, Nikola Şuhay ve Azarbaycan-Türk variantında babası zengin Bolu Beyinin yanında seyislik yapan Köroğlu'da durum böyledir.

B 1ab Janovice'li Ondras, aslında köy soylularından olan Robin Hood, İnce Voyvoda'nın ailesi daha iyi sosyal koşullarda yaşamaktadır, Stoyan tüccardır, hatta Özbek versionunda Goroglı tanınmış bir soya mensuptur.

B 1ac Bazen anne ve baba farklı sosyal tabakalara mensuptur (Dovbus'un annesi bir feodalin kızı, babasıysa köledir).

B 1 ad Bazı durumlarda kahramanın babası da isyancıdır; Çakıcı, Starina Novak'ın oğlu Grujica, annesi isyancılar tarafından dövülerek öldürülen Sandor Rozsa.

B 1 b **Kahraman yetim olarak büyür** İnce Memed, Robin Hood, Sandor Rozsa.

B 1 c Procpak-Fiedor ve Ondras'ta isyancılıktan önce bir kaçak avcılık aşamasına rastlanır.

B 1 ca Robin Hood bir kaçak avcının savunucusudur, bu nedenle yasa onu korumaz.

B 1 d Janósik birkaç yıl askerlik yapar.

B 1 da Başka bir versiona göre üniversite öğrencisidir. Ondras da öğrenim yapmıştır. Bu gerçek kahramanın aslında daha yüksek toplum tabakalarına yükselme umudunda olduğunu gösterebilir.

B 1 ea Doğaüstü bir doğuş biçimi Goroglı'nın Özbek versionunda vardır Mezarın oğlu olan Goroğlı, Goroglı'yı yanına alan Rustam'ın sürüsünden bir kısrak tarafından emzirilir. Ondras, babasının şeytandan da olsa bir oğul sahibi olmak istediği yolundaki tanrısızca dileği sonucu doğmuştur.

B 1 eb Robin Hood, Ondras ve bir versiona göre Oleksa Dovbus da olağanüstü bir biçimde dünyaya gelmiştir.

B 1 f Kahramanın olağanüstü koşullarda yetişmesi, Goroglı ve Robin Hood'da da sözkonusudur. Janosik ve Dovbuş'ta alışılmadık bir güç daha çocuklukta vurgulanır. Dovbuş'un gücü oğluna de geçer.

B 1 fa Bazı versionlarda Dovbuş zayıf ve saf bir çocuk olarak anlatılır.

B 1 g **Kahramanların yaşamında doğaüstü ve masal ögeleri**

B 1 ga Kahraman doğaüstü varlıklardan aldığı efsanevi bir güce sahiptir : Köroğlu Hızır'ın ya da Ağa Yunus perinin büyülü gücünü, büyülü bir su aracılığıyla alır, Janosik ise gücünü bir periden, cadılardan ya da bir yılandan alır; Ondras yaşlı bir cadıdan, Dovbuş bizzat tanrıdan, bazı versionlarda yaşlı bir oprişkten güç almıştır; Novak ve Donço Vataha perilerle kardeş olmuş ve onların yardımıyla düşmanlarını yenmişlerdir.

B 1 gb Ondras, Dovbuş, Nikola Şuhay, İnce Memed, Velko, Voyvoda, Donço Vataha yaralanmazlar.

B 1 gba **Belirli koşullar yerine getirilirse kahraman yaralanabilir** İnce Memed gözüne atılan bir kurşunla vurulabilir, beyaz bir şahin başının üstünden uçarsa güvenlik içindedir; Dovbuş'u ancak kutsanmış bir gümüş mermi vurabilir; İnce Voyvoda ve Velko'yu öldürecek kurşunun gümüş ya da altından olması gereklidir; Nikola Şuhay'ı hiç bir mermi öldürmez, ancak yaşlı bir cadının yaptığı büyü onu bir baltadan korumaz.

B 1 gc **Doğaüstü güç çeşitli şeylerde gizlidir** Janosik'te bu, saçlarda, kuşaktadır; Köroğlu'nun harikalar yaratan bir kılıcı, Janosik'le Dovbuş'un büyülü baltaları, Nikola Şuhay'ın büyülü bir tüfeği, Ondras'ın büyülü bir tabancası vardır; Miul'un düşmanı isyancının gücünün bir gürgende olduğuna inanır.

B 1 gd **Kahraman kendisini görünmez yapan ve gizleyen eşyalara sahiptir :**
Janosik. Sandor Rozsa ve Goroglı'nın görüşünü değiştiren eşyaları vardır.

B 1 ge Kahramanın bir kuş haline geldiğine inanılır.

B 1 gf Köroğlu mucizesel kökeni olan bir atla bağlantılıdır; Bulgar Stoyan Voyvodanın atı insan dili konuşur.

B 1 gg **Kahraman kılık değiştirir** Köroğlu, İncd Memed, Janosik, Nikola Şuhay Grujica, Strahil, Miul, Laza, Robin Hood.

B 1 gh Özbek Goroglı'sı fantastik yerlere gider, canavar ve ejderhalarla boğuşur ,perileri hükmü altına alır.

B 1 gi Kahraman bir periyle evlenir Goroglı, Novak, Gruja.

B 1 h **Kahramanın ölümüyle doğaüstü ve büyülü şeyler bağlantılıdır :**
Robin Hood bir ok atar, bu ok kahramanın gömüleceği yeri belirler; Dovbuş'un yakasını ölümünden önce kanlı düşler bırakmaz, Dovbuş'un mezarı da bir kör inançla bağlantılıdır; Ondras'ın dörde bölünmüş vücudunun asıldığı tahtadan dallar fışkırır; İnce Voyvoda'nın vücudunu toprak kabul etmek istemez. Bu motiflerin azizlerin popüler yaşam öykülerinin etkisi altında isyancı epiğine girmesi olasıdır.

B 1 i Bazı isyancılarda doğaüstü motif ya yoktur (Vdovcik), ya da İnce Memed ve Nikola Şuhay'da olduğu gibi, sadece kısmen görünür. Bu kahramanlarda doğaüstü motif sadece bu kişilerin doğdukları yer dışında görünür. Bunun nedeni kısa bir zaman süresinin sözkonusu oluşu, isyancının gerçek portresinin henüz çağdaşlarının bilinçaltında yaşamakta oluşudur.

B 2 İ s y a n c ı l ı ğ ı n N e d e n l e r i

B 2 a **Başka isyancıların örnek oluşu** Janosik'te bu güdü iki versionda görülür; Janosik ya Uhorcik tarafından ya da bir öğrenci olarak, Rajnoha tarafmdan kandırılır. İnce Memed'de Koca Ahmed'le karşılaşma kısmen bir teşvik etkisi yapar.

B 2 b **Kahraman sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin bilincine varır, bazı kez yoksulluk yüzünden isyancılığa eğilimlidir** (İnce Memed. Kaçak Nabi, Baczynski, Janosik, Vdovcik, Nikola Şuhay, Dovbuş, Novak).

B 2 c **Kahraman, yönetimin kendisine yaptığı bir haksızlık yüzünden** (İnce Memed, Ondras, Dovbuş. Laza, Sandor Rozsa),

anne ve babasına yapılan bir haksızlık yüzünden (Koca Ahmed, Köroğlu Zalanınoğlu, Janosik, Ondras, Strahil) **ya da kardeşlerine yapılan bir haksızlık yüzünden isyancı olur.**

B 2da **İşlediği bir suçun cezasından kaçmak**; Procpak-Fiedor-u, Nikola Şuhay'ı, Ondras'ı. Stanoje Glavaz'ı ve Sandor Rozsa'yı isyancılığa zorlar.

B 2db İnce Memed, Robin Hood kendini savunmak için bir suç işler.

B 2dc Bir versionda Robin Hood yasayı çiğneyen başka kişilerle dayanışma içinde olduğu için bir suç işler.

B 2dd Goran, ailesine karşı işlenen bir zorbalığın öcünü almak için bir suç işler.

B 2e İnce Memed'de «adaletli bir ülke» düşüncesi ve talih düşü kendini gösterir. Bu, önce masal köyü Yüregir, daha sonra Çukurova'dır. Özbek Goroglı versionunda Goroglı'nın bir hükümdar ideali düşlediği böyle bir ülkenin adı Çambil'dir. (Çamlıbel'den bozma olabilir.MB)

B 2f Robin Hood ve Balkan isyancılarında olduğu gibi, **diğer güdülerin yanı sıra isyancılığın nedeni olarak ulusal baskının da rolü olabilir.**

B 2g Çeşitli nedenlerle isyancılığa son verip sivil yaşama döner, bununla birlikte bu yaşamda doyumsama ya da iş bulamaz ve eski isyancılık eylemine dönerler Köroğlu, İnce Memed, Strahil, Robin Hood.

B 3 İ s y a n c ı l ı ğ ı n K a r a k t e r i s t i ğ i

B 3a **Öcalıcı olarak isyancı**

B 3aa İnce Memed'de uğradığı kişisel eziyetlerden dolayı Abdi Ağa'dan öç alma özlemi, köylülerini bu kişinin despotluğundan kurtarma düşüncesiyle bağlantılıdır. Ağaya saldırılar düzenler. Ağa görünüşte ölür, sonra bu tahminin doğru olmadığı ortaya çıkar. Buna paralel olarak Abdi Ağa da İnce Memed'in öldüğü yolunda yanlış bir haber alır. Burada duble edilmiş bir motif vardır. Sonunda İnce Memed'in öcü gerçekleşir Abdi Ağa ölür.

B 3ab Çakıcı ve Strahil babalarının öldürülmesinin, Ruşen Köroğlu babasının kör edilmesinin, Koca Ahmed annesinin öldürülüşünün, İnce Memed sevgilisinin ölümünün, Zalanınoğlu babasına yapılan haksızlığın, Goran karısıyla çocuklarının ölümünün öcünü alır. İlyo kardeşinin ölümünün, Procpak-Fiedor bir akrabasına yapılan eziyetlerin öcünü alır, Dovbuş bir feodalin kendisine yaptığı haksızlığın öcünü alır ya da bir oprişk ona halka yapılan haksızlığın öcünü alma yetkisini verir. Ondras ve Laza, kişisel bir hakaretin öcünü alırlar.

B 3 ba **İsyancı kahraman, yoksul ve savunmasız insanların koruyucusudur. Zenginlerden alıp yoksullara verir. Bu eylem hemen hemen tüm isyancıları karakterize eder.**

B 3 bb İnce Memed, Çakıcı, İnce Voyvoda, Goran ve Donço Vataha çevreyi. daha az erdemli davranan isyancılarla haydut çetelerinden korurlar.

B 3 bc Robin Hood kadınlarla, birbirini seven çiftlerin koruyuculuğunu yapar. Grujica, Strahil, Laza ve İnce Voyvoda Hıristiyan kızlarını Türklerin elinden kurtarırlar.

B 3 bd Janosik'in ölümünden sonra, ruhu, yoksullara yardım etmek için görünür.

B 3 be Üç isyancıda efendiyi tehdit motifi, törenler sırasında, görünür :Dovbuş bir düğünde, Janosik bir ziyafette, Sandor Rozsa bir baloda.

B 3 c **Ahlaksal temeli olmayan yağma eylemi**

B 3 ca Deli Durdu ve Kalaycı'nın çetesi bu tür eylemlerde bulunur, Procpak-Fiedor ve Vdovcik ayrım yapmadan herkesi soyarlar. Kırcalıların başı olarak İnce Voyvoda da sıradan halka karşı zorbalık eder.

B 3 cb Budac, sadece zengin olmak için soygun yapar.

B 3 cc Sandor Rozsa, kardeşi için bir at çalar.

B 3 cca Bununla birlikte kendine yataklık eden kişinin yağma planlarının kurbanı olur.

B 3 d **Bazı ideolojik geçişler**

Hemen hemen tüm isyancılarda görülen zenginleri soyup yoksullara verme karakteristiği yanında, kişisel özellikler her kahramanı karakterize eder.

B 3 da İnce Memed'i; Abdi Ağa'ya duyduğu sınırsız nefret. kendine, annesine, köylülerine yapılan haksızlıkların öcünü alma özlemi, erdem dolu, Hatçe'ye duyduğu sevgiyle dolu mutlu bir yaşamı gerçekleştirme özlemi karakterize eder. Bu, bu isyancı tipinin tümüyle modern bir değerlendirmesidir.

B 3 db Özbek versionunda Goroglı tipi, erdemli isyancı yani âşıktan ideal bir hükümdara, kalesi de bir adalet ülkesine dönüşür. Bu durumda başlangıçtaki isyancı epiği de bir şövalye romanı düzeyine geçer.

B 3 dc Balkan isyancılarıyla Robin Hood'u yabancı saldırganlara gösterdikleri direniş karakterize eder.

B 4 İ s y a n c ı, A d a m l a r ı V e T o p l u m l a İ l i ş k i l e r i

B 4 a **Kahramanca özelliklerin dökümü**

B 4 aa Kahraman cesur, erdemlidir, nüktedanlık, atiklik özelliklerine sahiptir; sözüne sadıktır, hileden nefret eder, yiğitliği ve

cesareti, alicenaplığı, nişancılığıyla tanınır, efsanevi bir güc ve doğaüstü özellikleri vardır.

B 4 ab Köroğlu'nun karakteristik özellikleri koruyuculuğu, iyilikse verliği, ozanlığı, savaş narası ve abartma ölçüsüne varan an latımıdır. Ayrıca bazı versionlarda çocuğunun olmayışı şaş kınlık vericidir, Köroğlu'nun kendisine çocuk vermeyen ka dınları vardır.

B 4 aba Buna karşılık İnce Memed, Dovbuş, Novak, İnce Voyvoda v Sandor Rozsa'nın oğulları vardır, böylece bu kişilerin erkek liği velutluk açısından da vurgulanır.

B 4 ac Robin Hood açgözlü feodallere karşı savaşır, ancak kralına sadıktır. Sultan tarafından bile desteklenen Stoyan için de durum böyledir. Miul'la ilgili bazı şarkı variantlarında, Miu ordunun komutanının canına dokunmaz ve onunla ittifak kurar.

B 4 ad Kahraman çevresine, özellikle engin tabakalara korku v dehşet saçar. Köroğlu'nu görenler taşlaşır, savaş narasını du yanlar ölür; Abdi Ağa, Ali Safa Bey'le karısı ve Kel Hamza İnce Memed'den korkar. Sandor Rosa, Szeged'de kundakç olarak görülür.

B 4 ae **İsyancı alicenaptır** İnce Memed kundakladığı köyün halkı na yardım etmek ister, arkadaşlarının Abdi Ağa'nın küçük çocuklarını öldürmesine engel olur; Dovbuş jandarmalar serbest bırakır, Kaçak Nabi ve Sandor Rozsa basit askerlere dokunmaz; Robin Hood ölmeden önce arkadaşlarının kendi sine yapılan ihanetin öcünü almasını engeller; İnce Voyvoda kendisini ağır yaralayan çoban çocuğunun cezalandırılması nı yasaklar.

B 4 afa **Kahraman için kendi erkek kardeşiyle ittifak karakteristiktir**; kahramanın kardeşi hapistedir, isyancı onu kurtarmak ister, ancak gecikir.

B 4 afb Bazen kardeşler anlaşamaz (Dovbuş)

B 4 afc Köroğlu evlat edindiği çocukları korur; Novak oğlu Gruja'yla birlikte isyan seferine çıkar, tehlikeli durumlarda onu kurtarır.

B 4 afd Babayla tanımadığı oğlu arasında savaş motifi Türkmen Köroğlu versionunda ve Novak'la ilgili Romen şarkılarında görülür.

B 4 aga Janosik İmparatorluk Ordusuna girme karşılığı affa uğramayı reddederek, ilkelerine sarsılmaz bir bağlılık gösterir.

B 4 agb Buna karşılık Sandor Rozsa böyle bir affı kabul eder, ama daha sonra hata ettiğini anlayarak orduyu terkeder.

B 4 agc İnce Memed de, bir kahramanın ahlaksal yükümlülüğünü yerine getirebilmek için böyle bir affı geri çevirir.

B 4 agd Stanoje Glavaz affedildikten sonra devlet hizmetine girer. Kırserdarı tayin edilir ve isyancıları izlemekle görevlendirilir.

B 4 ah Janosik ilmekte kahramanca can verir.

B 4 b **Tek başına gezen adam olarak isyancı**
İnce Memed, Budac, hayat arkadaşını terkettikten sonra, Nikola Şuhay yalnız isyancı olarak görülebilir. Sandor Rozsa isyancılığa tek başına başlar, yaşlı Török gibi o da soygunlarını tek başına yapar.

B 4 c Asıl kahraman genellikle değişik sayıda maiyetin önderidir.

B 4 ca Çete üyelerinin sayısını halk rivayeti genellikle «epik» bir sayıyla saptamıştır. Köroğlu 40 ya da 77 yürekli yiğit, Janosik 12 dağlı delikanlı, Dovbuş 700 oprişk, Stoyan'la birlikte 77 hayduk (haydut bizdeki gibi kötü anlamda değil, efe benzeri bir anlamda.MB) ölüme gider; Novak 30 hayduk (Yugoslavya'da haydük), Stoyan Voyvoda 70 haydut (Bulgaristan'da.MB)

B 4 d **Kahramanın çetesini toplayış tarzı :**
Genellikle bu amaçla düzenlenen yarışmalarda kanıtladığı mükemmel özelliklerinden dolayı, oybirliğiyle önderliğe seçilir (Stoyan), ancak bazen de önderlik için eski başkanla (Janosik), ya da yeni seçilen bir üyeyle (Robin Hood, Sandor Rozsa) çarpışmak zorunda kalır.

B 4 da Kahraman üstünlüğünü düşmana karşı verilen savaşta da kanıtlar, düşmanınca da yürekli bir kahraman olarak kabul edilir.

B 4 e **Çetenin yapısı (bileşimi)**

B 4 ea Procpak-Fiedor'un adamları asker kaçakları ve dağlılardan oluşur; Janosik'in adamları arasında 12 dağlı delikanlı vardır; epik silsileleşme sürecinde başka ünlü isyancılar da bu çete arasına girmiştir; Robin Hood'un adamları arasında yoksul düşmüş köylüler, zanaatkârlar, ayrıca küçük köy soyluları vardır.

B 4 eb Kahramanın erkek kardeşleri ve karısı, öz oğulları ya da evlatlıkları çetenin doğal üyelerinden sayılır.

B 4 ec Çeteler arasında genellikle bir âşık, şair ve şarkıcı bulunur : Köroğlu bir âşıktır, adamları arasında Aşık Cünun vardır, İnce Memed dağda Âşık Sefil Ali'yle birlikte saklanır, Robin Hood'un adamları arasında Alan a'Dale vardır, trampetçi Ban Rozsa'ya katılır.

B 4 ed Keşiş Tuck da Robin Hood'un adamlarındandır.

B 4 ee Timurlenk'in oğlu Kenan Köroğlu'na katılır.

B 4 ef Balkan isyancıların oluşumunda bayraktar da büyük rol oynar; önderden sonra gelir, o ölürse yerine geçer. Kahramanın adamlarından en yaşlısı ya da en yakışıklısı bayraktar olur.

B 4 eg İzci Topal Ali, Wojcieh Klimeak'ın adamlarından ihtiyar dilenci keşif yapan birinin ya da bir habercinin işlevini yerine getirir; Miul'a kız kardeşi komutanın sarayından haber getirir.

B 4 eh **Türkiye halklarında at, kahramanın ayrılmaz yoldaşıdır, bu atın erdemleri övülür, kahraman atıyla yakın bir ilişki içindedir, ona bir insan gibi davranır, danışır;** Özbek Goroglı'sında atla süt kardeşliği vurgulanır; Azerbaycan-Türk versiyonunda Köroğlu'nun atının efsanevi kökeni belirtilir.

B 4 eha Bulgar isyancı epiğinde de atla dostluk konusuna rastlanır (stoyan).

B 4 f **Çete elemanları arasında sıkı bir disiplin vardır;** çete elemanları önderlerine bağlıdır ve ona büyük değer verirler.

B 4 g **Yeni seçilen adamlar bir yiğitlik ve cesaret sınavından geçmek, sonra da bağlılık yemini etmek zorundadır.**

B 4 h **Adamlar arasında bir hain bulunabilir** Çakıcı'nın adamları arasında hain Gamalı, İnce Memed'de eski arkadaşı Horalı, Sandor Rozsa'da iki arkadaşı. Nikola Şuhay Derbaçok'un ihanetine uğrar ve daha sonra iki eski arkadaşı tarafından dövülerek öldürülür. Janosik'in sonuyla ilgili bir versionda Janosik, Gajdosik'in ihanetine uğrar. Bu motif, muhtemelen Yahuda'nın İsa'ya ihanetinin bir yansıyışıdır, her iki durumda da maiyet on iki kişiden oluşur.

B 4 i **Yaşayış tarzı**

B 4 ia Kahramanın adamları boş zamanlarda sohbet eder.

B 4 ib Kışın çete dağılır ve her üyesi kendi kışlığına gider.

B 4 j Kahraman, adamları ve ona yataklık edenler köylerde takibe uğrar.

B 4 k **Çevrenin isyancıya davranışı**

B 4 ka En yakın çevresi bile isyancıyı açıktan destekleyemez. Ağa'nın korkusundan köy İnce Memed'e garaz besler, Nikola Şuhay ve Sandor Rozsa'da da durum böyledir.

B 4 kb Buna karşılık daha geniş çevrede İnce Memed hayranlık ve sevgi toplar; daha sonra aynı durum Hörü'nün sayesinde kendi köyü için de geçerli olur. Nikola Şuhay da daha geniş çevrede sevilir.

B 4 kc **Kahraman, haklı mücadelesiyle halkın sevgi ve desteğini kazanır.**

B 4 kd **Halk, kahraman üstüne türküler yakar.**

B 4 ke **Halk, kahramanın öldürülmesini kınar.**

B 5 **Kadının İsyancının Yazgısındaki Rolü**

B 5 aa İnce Memed'in yaşamında Hatçe önemli bir rol oynar. Eşkıyalığının nedeni de kısmen Abdi Ağa'nın yeğenine almak is-

tediği Hatçe'ye Memed'in duyduğu sevgidir; Hatçe bu nedenle Memed'le kaçar. Başarısızlıkla sonuçlanan kaçıştan sonra Hatçe cinayetle suçlanarak tutuklanır. Memed onu yiğitçe kurtarır. Hatçe onunla birlikte dağda yaşar, jandarmalarla bir çatışma sırasında ölür.

B 5 ab Robin Hood, başkasıyla evlendirilmek istenen bir kızı kaçırır.

B 5 ac Strahil, bir Türk Beyinin kirletmek istediği bir Hıristiyan kızını kurtarır, bu eylem olaydan sonraki tüm yaşamını etkiler.

B 5 ad **Aşağıdaki durumlarda kadın, kahramanın isyancı eylemlerine katılır**: Azerbaycan Köroğlu'sunda Nigâr Hanım, İnce Voyvoda'da Pauna, Kaçak Nabide hapiste yatan ve kocası tarafından kurtarılan Hocar Hanım. Sepetçioğlu, karısını kurtarmayı başaramaz, ikisi de idam edilir.

B 5 ae Papazın karısı dolaylı olarak Laza Harambaşa'nın ölümüne yolaçar. Laza onun uğruna adamlarını terkeder ve çetesi, ettiği yemine bağlı kalmayan Laza'yı öldürür.

B 5 b **Ana ve üvey ana**

B 5 ba Sandor Rozsa'nın annesi isyancılar tarafından öldürülür.

B 5 bb Stoyan Voyvoda'yla ilgili halk şiirinde ana, önemli bir rol oynar. Bazı variantlarda biricik oğluna isyancılıktan vazgeçmesini öğütler, buna karşılık diğer bazı variantlarda da onu bu işe kendisi yollar. Annesi, hasta Stoyan'ı yanına alır ve iyileşinceye kadar bakar. Stoyan hapisteyken, onun dışarıyla bağlantısını sağlar. Stoyan hazinelerini de annesine bağışlar.

B 5 bc Hatçe'nin ölümünden sonra Iraz, Memed'in oğlunu yanına alır. Iraz, döğüş sırasında da, Memed'e sadık bir omuzdaş olduğunu kanıtlar.

B 5 c **Aşk üçgeni başka bir adamın karısı**

B 5 ca Baş kahraman kadın avcısı görünümündedir. (Dzvinçuk'un karısının dostu Dovbuş)

B 5 cb Kahramanın karısı ihanet eder Erjika Şuhay, bir jandarma başçavuşunun sevgilisi olur. Grucija'nın sevgili (karısı) da ihanet eder.

B 5 d **Bir kadın için yapılan mücadele de isyancılığın nedenlerinden biridir.** Bu motif Ondras'ta, kısmen de İnce Memed'de görülür.

B 5 e **Kadın bağlılığı-kadın ihaneti**

B 5 ea Dzvinka Dovbuş'a ihanet eder. Dovbuş arkadaşlarına Dzvinka'nın öldürülmesini emreder; başka bir versiona göre ev Dzvinka'yla birlikte yere batar. Janosik, sevgilisi Katka ya da yaşlı bir meyhaneci kadın tarafından ele verilir. Grujica, sevgilisi tarafından Türklere teslim edilir, sevgilisini bu eyleminden dolayı ağır biçimde cezalandırır. Robin Hood kuzini olan mek ister, içinde uyanan duygudan korkar, ancak Sandor'u

bir manastır başrahibesi tarafından, Sandor ikinci karısı Kata tarafından ele verilir.

B 5 eb Başkasıyla evlenmemek için Memed'le kaçan Hatçe sadıktır, Memed'le birlikte güç koşullar altında yaşar ve sonunda ölür. Yaralı karısı Sepetçioğlu'ndan, kendisini bırakıp canını kurtarmasını ister, onunla birlikte ölüme gider. Bazı versionlarda Dzvinka da sadık bir eş olarak anlatılır, Dovbuş öldükten sonra kendini suya atar. İnce Voyvoda'nın karısı da sadıktır, varlığı İnce Voyvoda'ya cesaret verir; kadın acımasızca davranışı üzerine ince Voyvoda'yı terkeder. Bu olay, İnce'yi çok üzer. Nikola Şuhay'ın karısı Erjika, ihanet etse de, kocasına zor durumlarda yardımcı olur.

B 5 ec Kızkardeşi Miul'a yardım eder, tehlikelere karşı onu uyarır.

B 5 f **Kadın tiplerinin karakteristiği**

Halk edebiyatında kadınlar şematik bir biçimde karakterize edilir; adları, mücadeleye katılışları, sadakat ya da ihanetleri anılır. Buna karşılık roman biçiminde işlenişte kadın tipler ön plana çıkar, bu tipler idealize edilir, fiziksel ve psişik bir karakteristikle tamamlanır.

B 5 fa Yaşar Kemal'in romanında Hatçe güzel, biraz aşırı duygulu bir kızdır. Hapse atılınca ruhsal bir bunalım geçirir, ancak biricik oğlunu yitirdikten sonra acınacak bir durumda bulunan Iraz'la hapishanede karşılaştıktan sonra ezikliği kaybolur, Iraz'ı avutur ve ona destek olur. Sonunda Iraz'ı yaşama geri getirmeyi başarırır. İki kadın birbirini tamamlar, birbirlerini, ölüm Hatçe'yi alıncaya kadar, daha iyi günler geleceğini anlatarak avuturlar.

B 5 fb İvan Olbracht'ın romanının kadın kahramanı Erjika, kocası Nikola Şuhay'ı seven genç ve güzel bir kadındır, onun için birçok haksızlık ve yokluklara katlanır, sonunda öylesine umursamazlaşır ki, kendisine ilgi gösteren ilk adamın sevgilisi olur. Ancak Nikola'yı sevmeyi sürdürür ve onu korur.

B 5 fc O. Vasilev'in romanındaki kadın kahraman İvana, güzel ve cesur bir köylü kızıdır. Mehmet Beyin adamları tarafından kaçırılınca namusunu korumak için kendi yaşamına son vermeye kararlıdır. Strahil, onu Beyin sarayından kaçırınca, ona aşık olur ve duygusunu saklamaz. İvana'nın derin duyguları, yaşlı ve öfkeli bir adam olan Goran'a dokunur. Strahil'in acı çektiğini ve kendisinin ona yardımcı olamadığını görünce, mutlu olamaz. Köylülerle Beyin adamları arasında silahlı bir çatışma çıkınca erkek gibi silaha sarılır, nefret ettiği Mehmet Beyi öldürür, ancak kendisi de bu çarpışmada ölür.

B 5 fd Z. Moricz'in roman dizisinin birinci bölümünde, Sandor Rozsa'nın sevgilisi olan Juliska Veszelka hiç de güzel değildir ve Sandor'u çirkinliğiyle kendine bağlar. Juliska, sevgiye diren-

mek ister, içinde uyanan duygudan korkar, ancak Sandor'u görür görmez sever. Sonunda Sandor'a teslim olur ve zengin bir delikanlıyla evlenmesini isteyen anne ve babasının isteğine karşın sevdiği adamla kaçar.

B 6 **İ s y a n c ı l ı ğ ı n S o n u V e Ö l ü m**

B 6 a **Kahraman bir ihanet sonucu ölür.**

B 6 aa **Çeteden birinin ihaneti** Ondras, bir versiona göre Gaydosik'-in ihaneti sonucu Janosik, Nikola Şuhay.

B 6 ab **Kadının ihaneti** Mucha, Janosik, Dovbuş, Robin Hood; Rozsa karısının ifadesi sonucu yakalanır.

B 6 b **Adamları, eylemini onaylamadığı için kahramanı terkeder** Juras'ın önderliğini onaylamayan Ondras'ın adamları dağılır; İnce Memed'de de kısmen durum böyledir, arkadaşları rizikolu bir olay olan Hatçe'yi kurtarma girişiminde Memed'e yardım etmeyi kabul etmezler. Adamlarının bir bölümü İlyo Voyvoda'yı terkeder..

B 6 ca **Kahraman hainee öldürülür ya da kaza sonucu ölür.**

B 6 caa Y. Yovkov'un romanında İnce Voyvoda öz oğlunun ellyle ölür.

B 6 cd **Birçok isyancı yakalanır, hüküm giyer ve idam edilir.**

B 6 cc Yeminine ihanet eden Laza Harambaşa, adamları tarafından ölüme mahkum edilir.

B 6 d **Kahraman çetesini kendi isteğiyle dağıtır**

B 6 da Kesin olarak.

B 6 db Geçici olarak.

B 6 ea Stanoya Glavaş, affa uğradıktan sonra devlet hizmetine girer. İsyancı takibiyle görevlendirilir. İnce Memed'in takibi sırasında, eski isyancı Kara İbrahim jandarmalara yardım eder; Çakıcı'nın adamlarından hain Gamalı da jandarmaların tarafına geçer.

B 6 eb Juras evlenebilmek için isyancılığı bırakır.

B 6 ec Eski bir isyancı önderi olan Uhorcik isyancıları gizler.

B 6 f **Kahraman kaybolur ve geri dönmez**
İnce Memed. Köroğlu (bu motifle çeşitli peygamberlerin, hatta belki bazı imamların kayboluşu arasında bir bağ kurulabilir).

B 6 fc İnce Memed'in kayboluşu, reel olarak da Kemal Paşa'nın ordusuna katılışıyla açıklanır.

B 6 g **Diğer ölüm nedenleri**

B 6 ga Ondras'la ilgili bir versionda, ölüm nedeni bir kadın için verdiği mücadeledir.

B 6 gb Procpak-Fiedor, genç bir dulun dikkatsizliği sonucu ölür.

B 6 h **Ölümden önceki uyarılar :**

B 6 ha İnce Voyvoda, arkadaşı Kara Feiz tarafından uyarılır.

B 6 hb Laza Harambaşa, arkadaşları tarafından uyarılır.

B 6 hc Dovbuş'u kanlı düşler uyarır

B 6 i **Vasiyetnameler, hazineler, miras**

B 6 ia Dovbuş, arkadaşlarının. ölümünden sonra savaşı sürdürmelerini vasiyet **eder.**

B 6 iab Arkadaşları, eve dönüp düzenli bir yaşam sürer.

B 6 ib Janosik, Ondras, Dovbuş, Nikola Şuhay, Stoyan Voyvoda, Sandor Rozsa arkalarında hazine bırakır.

B 6 ic Janosik'in baltası, insan haklarının savunmasını üstlenen yeni bir kişiye kalır; Dovbuş'un tüfeği Janosik'in baltasıyla uyuşan bir motiftir.

B 6 id Velko, silahlarıyla atını arkadaşlarına bırakır. (*)

(*) **Dr. XènıaCelnarovà Typologische Auswertung Einiger Europaischer Und Westasiatlscher Rebellengestalten Auf Grund Der Volksdichtung Und Deren Boarbeitung In Der Kunstliteratur**; Slovak Bilimler Akademisi Asya ve Afrika Araştırmaları. VIII, 1972, Bratislava.

Not : 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Balkan ülkelerinin ulusal kurtuluş savaşlarında. eşkıya çeteleri önemli rol oynuyorlar. Bugün halkları arasında bir bölümü 'ulusal kahraman' olarak anılan bu başkaldırıcılar, Türkiye'de ayrım yapılmaksızın 'eşkıya' ya da 'haydut' olarak nitelendirilmiştir. Bu konuda saptayabildiğim yayınlar şunlar

Mahmud Beliğ **Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları**; (1936)

Tahsin Uzer **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**; TTK y. Ank. (1979)

Türker Acaroğlu **Bulgar Halk Yazınında (Özellikle Halk Türkülerinde) Türk Motifleri**; 1979 Balkan Ülkeleri Yazar Örgütleri Toplantısında sunulan bildiri. Bkz. Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı-1980. s. 500-510

Toplumcu Ozanlarda «Eşkıya» ve «Eşkıyalık Türküleri»

SABAHATTİN ALİ

«E Ş K I Y A Ş İ İ R L E R İ»

Pertev Naili Boratav, yakın arkadaşı Sabahattin Ali'yle ilgili bilgi verirken, sanatçının kitaplarına «Hapishane Şarkısı» adıyla giren beş şiirin başlangıçta şair tarafından «e ş k ı y a ş i i r l e r i» ana başlığı altında toplandığını, ancak basımlarda bu ana başlığın yer almadığını belirtiyor.

Şunları söylüyor Boratav

«Benim dosyamdaki metinde (Hapishane Şarkısı-1) şiirine, bir dizinin ikincisi olduğunu göstermek amacıyla, şair, «Eşkıya Şiirleri 2» başlığından sonra «Hapishane Şarkısı» adını koymuştur. Şiirlerini derleyen kitapta ise, ilk tasarısından vaz geçmiş ve tutukluluk günlerinden esinlendiği şiirler dizisine sadece «Hapishane Şarkısı» adını verip onları numaralamakla yetinmiştir. Bu şiirler dizisinin son aldığı biçiminde 1 numaralı şarkının, «Eşkıya Şiirleri» dizisinde 2 numarayı taşımasından, ilk tasarıya göre «**Kızkaçıran**» başlıklı şiirin, «Eşkıya Şiirleri» dizisinin birinci şiiri olarak tasarlanmış olduğu düşünülebilir.» (Bkz. Filiz Ali Laslo-Atilla Özkırımlı Sabahattin Ali, 1979, s. 295-296)

Gerçekten. Sabahattin Ali'nin «Kızkaçıran» şiiri, halk eşkıya türkülerinden esinlenmiş bir şiirdir. Sanatçının anlatı yada eşkıya türkülerinin özelliklerini gözeterek bu şiiri yazdığı hemen anlaşılıyor. Bu nedenle şiire, «Efe-Zeybek Türküsü» adı rahatlıkla yakıştırılabilir.

Hapishane Şarkıları da, birçok açıdan bu özellikleri taşıyor. Haksızlığa başkaldırdıktan sonra yakalanıp tutuklanan bir başkaldırıcının içerdeki duygu ve düşüncelerini, biraz da isyanını dile getiriyorlar. Bu nedenle, hem düşünce dizgesi, hem de estetik dokusu bakımından «acılı eşkıya türküleri»ni anımsatmaktadırlar.

Tüm bu nedenlerle, sözü edilen şiirleri «e ş k ı y a ş i i r l e r i» ana başlığı altında buraya almayı uygun buldum.

KIZKAÇIRAN

Dağlar dik, çeşmeler kuru,
Yârimin benzi çok sarı;
Ölüm var. dönülmez geri;
Yürü yağız atım. yürü...

Dağlar geçilmiyor kardan;
Aman yok candarmalardan.
Ayrılamadım bu yârdan;
Yürü yağız atım, yürü...

Yârim bu gece yoruldu,
Kaçırdığına darıldı;
Bak, daha sıkı sarıldı;
Yürü yağız atım, yürü...

Nasıl titriyor korkudan;
Kaldırdım onu uykudan;
Sesler geliyor doğudan;
Yürü yağız atım, yürü...

Peşime düştü takipler,
Boynumu bekliyor ipler;
Zeybekler seni ayıplar;
Yürü yağız atımı, yürü...

1932

HAPİSHANE ŞARKISI

— I —

Göklerde kartal gibiydim,
Kanatlarımdan vuruldum;
Mor çiçekli dal gibiydim,
Bahar vaktinde kırıldım.

Yâr olmadı bana devir,
Her günüm bir başka zehir;
Hapishanelerde demir,
Parmaklıklara sarıldım.

Coşkundum pınarlar gibi,
Sarhoştum rüzgârlar gibi;
İhtiyar çınarlar gibi ,
Bir gün içinde devrildim.

Ekmeğim bahtımdan katı,
Bahtım düşmanımdan kötü;
Böyle kepaze hayatı
Sürüklemekten yoruldum.

Kimseye soramadığım,
Doyunca saramadığım,
Görmesem duramadığım
Nazlı yârimden ayrıldım.,

1932

— II —

Ey gönül, kuşa benzerdin,
Kafesler sana dar gelir;
Bir yerde durmaz gezerdin,
Hapislik sana zor gelir.

Ey gönül, acayip huyun,
Boğazından geçmez tayın,
Acır testindeki suyun;
Aklına nazlı yâr gelir.

Gözlerin uzağa bakar,
Kimden ne beklediğin var?
Yâr semtinden gelen rüzgâr;
«Seni unuttu!...» der gelir.

Bakmazsa senin yüzüne
Çok görme elin kızına;
Dışarda serbest gezene
Hapiste yatan hor gelir.

Ayağında gezen itler,
Başının üstünde atlar;
Hapise düşen yiğitler
Yâri dışarda kor gelir.

1933

— III —

Burda çiçekler açmıyor,
Kuşlar süzülüp uçmuyor,
Yıldızlar ışık saçmıyor,
Geçmiyor günler, geçmiyor.

Avluda volta vururum;
Kâh düşünür, otururum,
Türlü hayâller görürüm;
Geçmiyor günler, geçmiyor.

Gönülde eski sevdalar,
Gözümde dereler, bağlar,
Aynada hayâlim ağlar,
Geçmiyor günler, geçmiyor.

Dışarda mevsim baharmış,
Gezip dolaşanlar varmış,
Günler su gibi akarmış...
Geçmiyor günler,geçmiyor.

Yanımda yatan yabancı,
Her söz zehir gibi acı,
Bütün dertlerin en gücü;
Geçmiyor günler, geçmiyor.

1933

— IV —

Ey yâr, bu acı demlerde
Sen koru benim aklımı...
Karardım kaldım damlarda,
Aydınlat benim yolumu...

Nefesin esen rüzgârda,
Saçların savrulan karda,
Yerde, gökte, bulutlarda,
Ararun nazlı gülümü...

Karanlık göklerde aysın,
Kurak ovalarda çaysın,
Bir tek inandığın şeysin,
Uzattım sana elimi...

Düşmanlar gülüp sevinsin,
Dostlar arkasını dönsün...
Benim güvendiğim sensin,
Kırmazsın benim gönlümü...

Bir gün şu damlardan çıksam,
Gelip önüne diz çöksem,
Ağlayıp içimi döksem...
Anlatsam sana halimi...

1933

— V —

Başın öne eğilmesin,
Aldırma gönül, aldırma;
Ağladığın duyulmasın,
Aldırma gönül, aldırma...

Dışarda deli dalgalar
Gelip duvarları yalar;
Seni bu sesler oyalar,
Aldırma gönül, aldırma...

Görmesen bile denizi,
Yukarıya çevir gözü;
Deniz gibidir gökyüzü;
Aldırma gönül, aldırma...

Dertlerin kalkınca şaha
Bir küfür yolla Allaha...
Görecek günler var daha;
Aldırma gönül, aldırma...

Kurşun ata ata biter;
Yollar gide gide biter;
Ceza yata yata biter;
Aldırma gönül, aldırma.

1933

RÜSTEMO

Modan Yaylası'na eşkin almadan
Maktele üzerinde sağımız
Karbeyaz Çermik Dağları
Solumuz kan kırmızısında Fırat'tır
Dört mevsim yeşildir orman
Ve toprak çetin
Baharları aşiretler iner Dersim üstünden
Sürü otlatır.
Odunda
Kömürde
Pamukta
Gönlü bir akarsu gibi alıp götüren
Irzdan ve ekmekten yana
Bir kara sevdadır
Yeşil murattır
Ve bundan ötürü tutmuş dağları
Ve almış yürümüş sulardan öte

Kıl çadırlarda maceramız
Yasak bundan böyle zulüm;
Ve öşür
Ve haraç
Ve angarya
Ve katil
Ve sirkat
Ve talan
Ve küfür kıza kısrağa
Yasaktır, emreder Dağlar Paşası
Elinde affetmez Fransız Üçlüsü...

Gay rı malûmunuz olsun halim
Hayrola encam
Malûm ola
Ayan beyan
Dosta ve düşmana serencam

Önce Şeyhülislam fetva buyurur
Katlim dört mezhepte vacip görülür
Sonra saray ferman eyler
Ve kaltak vurur ordugâhlarda

Dar vakit yetiştin tatar ağası
Bir elimde kana batmış hamaylın
Bir elim derman eyler
Dostooo

Bıncasına kavga demezem
Kızanlar idman eyler
Hele sarılmasın dört bir yanımız
Tamam cümle dağlar mevzi almıştır

Ve yatmış pusuya patikalar
Salavat getirir dağ dağ taburlar
Narlı Bahçe üzre kanlı bir akşamı
Gelen elçi değil
Azrail olsun
Anam avradım olsun kaçarsam

Ahmed ARİF, 1948

Modan Yaylası Siverek kuzeyinde bir yayla

Eşkın Soylu atın kendine göre bir yürüyüşü.

Maktele Fırat üzerinde vaktiyle birçok insanın boğazlandığı bir köyün adı.

Sirkat Soygun, hırsızlık.

Öşür Aşar vergisinin halk dilindeki söyleyişi.

Fransız Üçlüsü Haznesi üç kalın fişek alan ve genel olarak kurşunu boşa gitmeyen, yani hedeften sapmayan bir çeşit filinta.

Serencâm Başa gelen hal. Halk dilinde, başa gelenler.

Kaltak vurmak Ordu sefere çıkarken atların eğerlenmesi (Çerkez kaltağı, Arap kaltağı gibi eğerler vardır.)

Tatar Ağası Padişahın fermanını ileten adam.

Hamaylı Boyuna çapraz asılan muska. Halk inancında bunlar kurşun geçirmez dualar taşır.

Dostooo Kürtçe «sevgili dostum», «biricik dostum» demektir.

Demezem Demem.

Salavat Getirmek Savaştan önce askerlerin kendilerini yürekli kılmak için «Allah Allah» diye bağırmaları.

Narlı Bahçe Yer adı

Pasaporta ısınmamış içimiz
Budur katlimize sebep suçumuz,
Gayrı eşkıyaya çıkar adımız
Kaçakçıya
Soyguncuya
Hayına...

Otuz Üç Kurşun, PIRANGALAR, s. 84

çarşılar kurardık soyulurduk — eşkıya yazılırdık akdefterlere
kara tanıklar emzirirdi ak analar — utanırdık kuşaklarca
(o ateşler orda uzak)

EŞKIYA

söyler bir bu dağlarda bir çoban bir beşik bir gecemenekşesi
dinler nakışlarda bir çift ceylangöz

odun indirirler dağdan
oy lilişan lilişan
dağları indirirler
ve kadın çıkarırlar dağa
dağdan dağı indirirler
oy lilişan lilişan
dağlara kesmiş içim
bu hangi dağlar
vursam seni çıksam sana dağlar diye ey tutsaklığım
dağların
tutkularım
tutsaklığını oy !
bir türkü söylenir bu topraklarda —zulüm zulüm üstüne
dinler nakışlarda bir çift ceylangöz
ve değince güvercinin kanadı suya
kana kesince toprak— topraklarım oy !
kana kesince akşam suları
sopalar silah olur — zulüm zulüm üstüne
alıp çıkmak tutsaklığı dağlara
tutsaklığı alıp inmek dağlardan
zulüm zulüm üstüne — ey benim destan yalnızlığım
harmansonu yangınyeri bu zindanalacası
dağlara kesmiş içim
dağlarım oy !
tutkularım oy !
tutsaklığım oy !
şimdi tutun beni getirin tutsaklığımdan
şimdi tutun beni götürün tutsaklığıma
ben işte biraz aşk biraz ölüm biraz özgürlük
obur bir aga büyür düş topraklarımda
zincir beni alır beni yatırır türkülerde
ve şimdi söyler bu dağlarda bir çoban bir beşik bir
gecemenekşesi
dinler nakışlarda bir çift ceylangöz
ey benim yaratan kızgınlığım
bitmeyen tutsaklığım başkaldıran güzelliğim ey
ormanlar oluyor bakışın
birdenbire yürüyüşler gülüşün
beni hep çağırsan çağırsan da gitmesem uzaklara
mermerlere mermerlere yontsam seni bitmesen
yaslansam yüreğimde yatan dağlara
sarsam seni barış diye aşk diye
yaygınlara yangınlara çizsem seni bıkmadan

Hasan Hüseyin **KAVEL**, s. 25

EŞKIYA

Gün düştü yüzüne vakit tamam
İndi dudağının kenarına kan lekeleri
Çapraz asılı fişekler yorgun omuzlarında
Terli avuçlarında şanlı mavzerler
Biri bir kuytuda kalmış, bir nehir ağzında
Issız dağ koyaklarında sakallı biri
Ki çok kar görmüş, güneş de vurmuş mu
Ovalara dönük kalmış dağyanığı yüzü
Çıkınında ekmek taze lor peyniri
Çamurlu dudakları matarasında
Buzlu sularla yıkanmış kanlı avuçları
Gözleri havada bir şahanda
Kızıltepe'yi tutmuş ayakları
Bir el silahı sesi ıssız vadilerde
Namludan havalanan beyaz güvercinler
Donup kalmış kuşkular yüzünde
Kuşkular kederler
Acılar öfkeler sevdalar donup kalmış
Halep çıbanı yüzünde.
Akşam yaralı bir şahan gibi iniyor dağlara
Dağlara dağlara mor dağlara
Pasinler Botan
Nurhak Harran Dicle'ye iniyor
Ötede eylim eylim Binboğalar
Daha ötelerde Sason
Uzannuş kalmış avuçları sarp kayalarda
Artık dudaklarında öfkenin o derin tadı
Elinde silah
Elinde ümit
Elinde hançer
Gittikçe yitiyor yüzünden hayatın gölgesi artık.

Erol Çankaya : Cehennem Biziz, s. 17

KÖROĞLU'NUN TÜRKÜSÜ

Bir zamanlar Çamlıbel dağındasın oğlum,
Yirmi üç yaşındasın
Ömrün altın çağındasın oğlum.
Bağla koluna pazu bendini,
Kır atının üstünde yel gibi uçarken
Allı cepkeninle seyretsin bir daha
Şu ardıçlı, meşeli, yemyeşil dağlar seni,
Bolu Beyi'nin zindanında
Babanın
gözlerini oydular

Sırtından sarı kirli gömleğini soydular.
İlkyaz bulutları, ebemkuşağı ve sen,
Dağ başındasınız hergün beraberce.
İnerken Çamlıbel'e
kanatlarından
yıldız damlayan gece
Heheheyy nağranı çekip
Şöyle bir esişini bekliyorum
Yedi dağdan yedi dev gürler gibi
Kaytan bıyıklarını burup
şöyle bir esişini, oğlum.
Kulen !
İlkyaz bulutları, kartallar ve sen.
Genç çamlarda salınıp karatavuklar öter.
Şöyle fundalıkta sevda türküleri
tabur-tabur keklikler.
Köroğlu çeşmesinden
barış türküleriyle
içer tarla kuşları
Birer sorguçla süslü başları.
Bolu'nun kıyı mahalleleri
Kuru ekmeğini kemirip
Başına dikmeden önce kırık destisini
Son kez kulak veriyor geceye
Ve düşlerinde gelinlik kızlar
görüyor seni.
Mutlu insan türküsü bilmez
Oldum olası Bolu'nun sokakları heyy !
Yaşlı insanlar gibi düşünen
bebelerle doludur
Bütün anaların kucakları,heyy !
Kuşları boldur Bolu'nun
Kokulu çiçekleri mahşer gibi
Güneş gibi güzel insanları.
Yine de satılmış gibi sinsidir tatsızdır
Bolu'nun baharı.

Çayırlarda yalnız
Bolu Beyi'nin atları kişner,
Sokaklara onun atları işer.
Geyiklerin besili böğürlerine
Salt Bolu Beyi'nin okları saplanır.
Ekinler biçilir harman yapılır,
Bütün buğday
onun
ambarında toplanır.

Çayırlarda bıldırcın sürüleri
Onun ağlarından başkasına takılmaz
Pıtrak-pıtrak elma ağaçlarına
Onun izni olmadan çıkılmaz.
Güzellere onun izni olmadan bakılmaz,
O açar her gelinin ilk peçesini,
Ona verir her gelin ilk gecesini.
Umudun bahçesinde
Onun izni olmadan sular şarkı söylemez.
Onun izni olmadan
bir köylü
Dağdan bir muşmula koparıp yemez.

Bir zamanlar Çamlıbel dağındasın, oğlum.
Ömrün altın çağındasın, oğlum.
Türkünü söylüyor baştan başa şehirler
Kuşaklar boydan boya.
Bolu ormanları üstünde batı
Benzerken al ipekten gerilmiş bir halıya
Her akşamüstü Bolu çarşısında
Senin adınla iniyor kepenkler.
Hep senin türkünü dinliyor akşamları
Küçük ahırında sağılan inekler.
Senin türkünü dinliyor denizciler,
Senin türkünü kömürcüler.
Senin türkünü söylüyor
kunduracı çırakları
Senin türkünü söylüyor
kaydırak oynarken
mahalle çocukları
Eriş Köroğlu, eriş,
Baban öç almak ister
Ve Bolu şehri mutlu türküler söylemek.
Genç kızlar seni diler
Boş sofralar yemek.
Heheheyy nağrasını çekip
Şöyle bir esişini bekliyorum
Yedi dağdan yedi dev gürler gibi
Kaytan bıyıklarını burup
şöyle bir esişini, oğlum.

Hasan İzzettin Dinamo (1939)

KÖROĞLU

Şarkını ezbere biledursunlar,
Atına elpençe-divan dursunlar,
«Kepenkler namınla insin her akşam»
Beni sarmaz oldun artık,
Bütün bütün unutursam
Affet Köroğlu.
Asrımızda niceler var :
Kan damlasa kaleminden şairin
Yazılmadık kalacaktır şarkısı,
ve türküsü yakılmadık.

Halbuki onlar,
Bir şarkılık, bir türkülük te olsa
Daha köroğludur köroğlundan.

Asrımızda
Geçip yardan, anadan,
Dönüp bir yol arkasına bakmadan
Niceler var :
Yürür dağlar gibi, dağda;
Savrulur bir yangın gibi rüzgârda;
Gider yolda, ulam ulam;
Akar suda, oluk oluk.
Kan gelir gözlerinden,
kan gider dizlerinden.

Bakar melul, han kapılarından;
Düşer toprağa ümitli. ,
İşte böyle Köroğlu;
Kuşlarına hükmettiğin dalların
Ardıcından yapılır katranın daniskası
Ardıç katranından karadır.
Çingene kızın gözleri;
Çingene kızın gözlerinden
insanoğlunun dünyası.
Fakat seyri mâlum bizce tarihin,
malûm ve mutlak;
Yarın aydın, yarın güzel,
yarın bizim olacak.
Ve sen insan, ve sen cesur,
ve sen kahraman;
Ve bîhaber fırıncıdan, tezgâhtardan, kasaptan,
Tanklarından, toplarından dünyanın.

Sen kaftan sırmalı,
Sen çevresi oyalı,

Delikli demirden korkan Köroğlu!
Yirminci asrın göbeğinde biz,
Daha merd, daha insan,
daha cesuruz;
Ve hâlâ yaşıyoruz.

Niyazi Akıncıoğlu (1943)

KÖROĞLU DESTANI'NDAN

(.....)
İnsan olarak hep kızıyorduk
Bir insan olarak Köroğlu kızıyordu
Köroğlu dünyayı bilirdi bu dünya doğdu doğalı karanlıktı
Köroğlu bu dünyada
Çocuktu
Ağabeydi
Delikanlıydı
Bu dünyada bir gömlek giymemişti çocukken
Kimse bilmezdi çocuklar nasıl yaşardı bu dünyada
Köroğlu dağlarda koyun otlatmıştı, dağları anası gibi severdi
Dağlarda Demircioğlu'nun, Köse Kenan'ın, Koca Bey'in gezen adını duyardı
Dağlarda bir avuç kendirini
Bolu Beyi'nden kaçırmış insanlara rastlardı
Fukaralara rastlardı
Kiminle konuşmuşsa
Kimi dinlemişse
Gezmişse kiminle
Karanlığı seveni görmemişti
(.....)
Çamlıbel'in vakti başlıyor
Evler, dükkanlar, çarşılar uyanıyor
En önce uyanan kadınlar ellerini yüzlerini yıkayıp tezgâhların başına geçiyor
Ağaçlar, ovalar, ekili topraklar veryansın ediyor yeşili
Peşin Düzce, peşin Gerede, Göynük, Mudurnu, Mudurnu'da bir orman veryansın ediyor
Taş daha sert, kalay daha yumuşak, su daha pırıl pırıl uyanıyor
At üstündeki basma, iğne, çuvaldız, nal uyanıyor
Etfeni gölü, yaylalar, yaylaların türlü çiçeği uyanıyor
Tezgâhlarda çarşaf, şalvar, heybe, kilim uyanıyor
Bilirdik kimse uyumuyor
Köroğlu uyumuyor
(.....)
Bu dünyada en güzel şey
Zulüm üstüne seferdi

Cihanda en güzel şey
Kulluğu yoketmekti
(.....)
Köroğlu'nun sesi ilk
Vur, dedi
Arkasından gelen ova, su, orman, dağ
Vur, dedi.
Vurduk.
(.....)
Adım adım görüyorduk karanlığın
Yerini aydınlığa bıraktığını
İlk bir gül tomurcuğu tutup açıverdi
Hiçken
Herşey oluyorduk
Ayrı ayrı iken
Birleşiveriyorduk
(.....)
Zulum oldukça
Ben her yerdeyim
Benimle bütün Çamlıbel
Her yerde.

(İlhan Berk : Köroğlu (Destanı) 1965)

KÖROĞLU GELİYOR

Bilir misiniz nereye gider
Ak yolları dağların
Her evden duyulan adımlarıyla
Bilir misiniz nereye gider
— Çamlıbele Çamlıbele
Ayvaz nerde güller hani
Dönmedi nice yiğitler
Toprak boydan boya sancı
Kim kurmuş bu zindanları
— Bolubeyi Bolubeyi
Şavkıyan ne gökbitiminde
Uğultuya veren ormanı
Konaklara korku salan
Şavkıyan ne ırmaklar gibi
— Nal sesleri nal sesleri
Yaralı omuzlarında al cepkenler
Kımıldanan halk mı deniz mi
Gümbürdüyor güneşin davulu
Halk niye bayram ediyor
— Köroğlu geliyor Köroğlu geliyor

(Başaran : Gök Ekin, 1975)

DÜŞ YOLLARA

Uzak dağ başları
yalnızlıkları getirir aklına
bir de efkârlı türküleri
ve senin yalnızlığın
ancak dağlara sığabilir
Bir de türkülere

Belki bir zaman
geçitler kapanmış
koyaklar tutulmuş olabilir
yabanıl sesler, ateşböcekleri
kıpırdayıp durur çevrende
Bir de sessizlik

O zaman
bir tutam kekik
bir tutam dağ lâlesi kopar
ve usuldan usuldan
söylemeye dur
E ş k ı y a t ü r k ü l e r i n i

O türküler ki biraz kederlidir
ama kendilerinden başkasını
ele vermemişlerdir
Göreceksin önce çobanlar
ses verecek sana
Sonra bütün bir doğa

Doğayı aldın mı yanına
gürül gürül akan kalabalıksın
üstelik e ş k ı y a t ü r k ü l e r i
ve çınarlar seninledir
O zaman çekinme
Düş yollara

(Ahmet Telli : Saklı Kalan s. 13)

«YAKIMLAR»dan

1
Karşı yolda bir yağız atlı
Atlı değil de bir kara haber
5
Ağıtlara tutulmadan civan ömrün
Ay böyle pusmazdı bulutların içine
Yavrusuz konmazdı anaç kuşlar
Kuyuların ıslak bileziklerine
Suların ağzı taştan bilezik
Yüzüm şaşkın huylarım ezik

27
Şimdi senin canhıraş hayatın
Beyaz kepenekli bir çoban
Kavalının içinden akıtarak
Eğlendiriyor geceyi
Oysa gece gene de doğu ucunda
Soğutuyor kanayan sabahını
Yalvar yakar kuş sesleriyle
Yalvar yakar dağ yelleriyle
Geceler ağıtlarla ağırlanır
Ey beyaz kepenekli çoban
28
Avı tutulmuş her tüfek
Geçirilince kuşağının altından
Sektirmezdi sürmeli kekliği
Yavru ceylanı boz üveyiği
31
Karşı yolda bir yağız atlı
Atlı değil de bir kara haber
Yola bele vuruşuna bakarsan
Adamın su gibi akanına benzer
32
Önümden geçti çığlık çığlığa
Ağıtlara su veren hayatın
Yolunu kesseydim birden bire
Acı yerine gül tutar mıydın
Ağıtlara su veren hayatından
Nasıl çıkılır dağ başlarına
37
Dağa kaldırılmış bir sessizlik
Olmuş artık senin huyların
Üşenmesem de gitsem ardın sıra
Yoluma çıkar acıların
Türküye tutsam yeri göğü
Buluşur musun benim sesimle

(Abdülkadir Bulut : Yakımlar, 1982).

Yakım Abdülkadir Bulut, «Yakım»ı tanımlarken şöyle diyor «... Ağıtlarla konu beraberliği olmasına karşın, sunduğu bildiri açısından farklı bir özellik taşıyor. Ağıtlarda sığınma, kadercilik ağır bastığı halde, yakımlarda bunun tam tersine bir başkaldırı ve karşıkoyuş sözkonusu. Biçim yönünden de ağıtların tersine ölçü ve kalıp tanımıyor.» (age)

Gerçekten yakım, genellikle eşkıya türküleri ve ağıtlar gibi acılı bir olay üstüne yakılan bir türkü çeşididir. Genellikle kimlikleri bilinmeyen yakımcılarca yakılırlar. Kaza, su baskını, ölüm, öldürme, öksüz kalma, zorla evlendirilme, kız kaçırma, kızın sevdalısına kaçması, sevgi uğruna ölüm, gurbete ve askere

gitme gibi insanoğlunun yaşamında dönüm noktası niteliğindeki acılı olaylar yakımlarla dile getirilir. Bu niteliğinden ötürü, eşkıya türküleri ve ağıtlarla kardeş ürünlerdir. Nasıl bir eşkıya üstüne öncelikle yakınlarınca acılı türküler yakılır, bir ölü üzerine ağıt-yakıcılarca ağıt yakılırsa, bunun gibi benzeri başka bir acılı olay üzerine de yakım-yakıcılarca bazı yörelerde yakım yakılıyor. Bazı eşkıya türküleri de kaynaklarda «Yakım» adıyla veriliyor.

Sanırım, bu özelliklerinden ötürü «Yakım»ı. eşkıya türküleri ile ağıt arasında bir tür olarak değerlendirmek yanlış olmaz.

Abdülkadir Bulut'un «Yakımlar»ından bazı kesitleri, bu nedenle bu bölümde vermeyi uygun buldum.

BİZİM TÜRKÜLER

Pir Sultan'a benzer bizim türküler
Hızır Paşa'lara meydan okurlar
Hak yoluna baş koyarlar halk için
Yağlı sicimleri okşar bizim türküler

Köroğlu'nun kıratıdır koşunca
Şeyh Bedreddin olur kılıç vurunca
Dadallara benzer kavga görünce
Yayından çıkarsa bizim türküler

Çamur yolu tepeleyip aşarlar
Karanlığa kıvılcımlar saçarlar
Emek hakkın sermayeden sorarlar
Sazlar çalınınca bizim türküler

Devrimciye yoldaş olur savaşta
Kardeş gibi kokar güzel barışta
Birdir beraberdir haklı her işte
Dost dost deyi söyler bizim türküler

(Hüseyin BAŞARAN, Sıcak Güneş 1976)

BAŞKALDIRI VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ
(ANTOLOJİ)

Çeşitli Yörelerden Başkaldırı - Eşkıya Türküleri

HEKİMOĞLU TÜRKÜSÜ

Hekimoğlu derler benim de aslıma
Aynalı martin yaptırdım narinim kendi nefsime
Konaklar yaptırdım döşetemedim
Ünye de **Fatsa** biroldu narinim baş edemedim

Konaklar yaptırdıb mermer direkli
Hekimoğlu'nu sorarsan narinim demir yürekli
Bahçe armut dibinde kaymak yedin mi
Hekimoğlu'nu görünce narinim budur dedin mi

Çiftlice Muhtarı puşttur pezevenk
Hekimoğlu geliyor narinim uçkur çözerek
Hekimoğlu derler bir ufak uşak
Bir omzundan bir omzuna narinim yüz arma fişek

Kaynak DGB-**Sayılmayız Parmağınan Tükenmeyiz Kırmağınan**, 1975

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Ordu dolaylarında yaşayan Hekimoğlu, yoksul bir ailenin çocuğudur. Üstelik yoksul bir anneden başka hiç kimsesi yok. Çevresinde dürüstlüğü, akıllılığı ve yiğitliğiyle tanınan bir gençtir.

Yörede egemenlik kurmuş bir Gürcü Beyi vardır. Bu Gürcü Beyi, Ayşa adında güzel ve narin bir kızla sözlüdür. Ne ki, bu kız Gürcü Beyini sevmemekte, Hekimoğlu'na bağlanmıştır. Bu, dostlukla, arkadaşlıkla karışık bir sevgidir. Üstelik Hekimoğlu'yla görüşmeye başlamıştır.

İşte Bey, iki gencin ilişkisinin bu noktaya vardığını duyar duymaz Hekimoğlu'na düşman olur ve ona savaş açar. Hekimoğlu'yla teketek görüşüp, hesaplaşmayı önerir; bir de yer belirtir. Hekimoğlu, gözüpek, mert bir gençtir. Aynalı mavzerini kuşanıp, tek başına buluşma yerine gider. Gitmeye gider ama, Bey sözünde durmamış adamlarıyla gelmiştir. Üstelik adamlarından biri, buluşma yerine varır varmaz, sabırsızlanıp Hekimoğlu'nu yaylım ateşine tutar. Ötekiler de çevresini sararlar. Hekimoğlu'yla Beyin adamları arasında yaman bir çatışma olur. Hekimoğlu, çatışma sonunda çemberi yararak kurtulur. Olaydan hemen sonra, Bolu'da tek başına yaşayan anasının yanına gider. Anasına durumu anlatır ve artık şehir yerinde duramayacağını bildirir. Anasıyla helallaşıp, yanına Mehmet adlı iki amcaoğlunu alarak dağa çıkar. Çıkış bu çıkış ve ölünceye karar Hekimoğlu artık dağdadır.

Hekimoğlu'nun dağa çıkış nedenini ve biçimini bilen, duyan yöre köylüleri kendisine kucak açarlar. Onun mertliği, yiğitliği ve doğru sözlülüğü köylüleri daha da etkiler ve her açıdan kendisine yardım ederler. Özellikle yoksul köylülerle dostluk kurar, zenginlerden aldıklarıyla onlara yardım eder.

Hekimoğlu, artık Gürcü Beyinin korkulu düşü olmuştur. Bu yüzden Bey, kendisini sürekli jandarmaya şikayet eder ve kesintisiz izletir. Hekimoğlu'nu ihbar etmeleri için çeşitli yörelerde adamlar tutar. Fakat halk koruduğu için, Hekimoğlunu bir türlü ele geçiremezler.

Hatta bir defasında, Beyin adamlarından birinin ihbarı üzerine Hekimoğlu'nun kaldığı evi jandarmalar basıyorlar. Bütün çevre kuşatılmıştır. Evin altında bir fırın vardır. Hekimoğlu, fırıncının yardımıyla, fırının ekmek pişirilen yerini arkadan delip kaçmayı başarır.

Hekimoğlu, kaçmaya kaçıyor ama, Beyin, iki amcaoğlunu öldürttüğünü haber alıyor ve doğru Çiftlice köyüne iniyor. Gittiği ev muhtarın evidir. Bu Muhtar, Hekimoğlu'ndan yana görünüyor, oysa gerçekte Beyin adamıdır ve onunla

işbirliği içindedir. Nitekim adamlarından biri aracılığıyla ihbarda bulunur v Hekimoğlu jandarmalarca sarılır. Hekimoğlu. Muhtarın «puştluğu» yüzünde kıstırılmıştır. Büyük bir çatışma çıkar taraflar arasında. Adeta namlular kurşun kusmaktadır. Özetle «yaman cenk» olur orada.

Olayın sonucuna ilişkin iki söylenti var halk arasında

1 — Hekimoğlu, çatışma sırasında çemberi yarıyorsa da, aldığı yaralar yüzünden fazla uzaklaşamadan ölüyor.

2 — Atına atlıyor, elini karın bölgesinden aldığı yaralara basarak Ordu'ya kadar geliyor ve burada ölüyor.

Hekimoğlu, tipik bir «erdemli başkaldırıcı» örneğidir. Haklı bir nedenle dağa çıkıyor. Mertliği, yiğitliği ve iyilikseverliğiyle halk arasında büyük ün yapıyor. Yoksulların dostu, onları ezen varsılların düşmanıdır.

Hekimoğlu denince, hemen akla gelen bir özelliği de **«aynalı martini»**dir Hekimoğlu Türküsü'nde geçen ve kendisinin adıyla özdeşleşen «aynalı martin»in özelliği şudur. Hekimoğlu, özel olarak yaptırdığı mavzerinin üstüne bir ayna taktırıyor. Çatışmaya girdiğinde, bu aynayı düşmanının gözüne tutarak, gözünün kamaşmasına, dolayısıyla hedefini şaşırmasına yolaçıyor. Hekimoğlu, rakibini böylece etkisizleştirmiş oluyor.

Bu yüzden, Hekimoğlu'nun adı «aynalı martin»le özdeşleşmiştir.

ŞİŞMANOĞLU TÜRKÜSÜ

— I —

Şişmanoğlu vurdular
Kayalara serdiler
Daha canı çıkmadan
Salını bağladılar

Şişmanoğlu nereye
Çete indi dereye
Oturmuş da ağlıyor
Nenesi pencereye

Ey gidi **Şişmanoğlu**
Severdin **Gülüzar**'ı
Yeşil sandala benzer
Şişmanoğlu mezarı

K a y n a k Kâmil Sönmez'in TRT Arşivlerindeki bandı.

MİCAN'IN TÜRKÜSÜ

— I —

Martinimin pulları
Gece kestim yolları
Aslan **Mican** geliyor
Saymaz karayolları
Oy benim canım **Mican**'ım
Dünyalarda bi canım
Mican sen öleceksin
Kabire gireceksin
Dokuz tahta altında
Ne cevap vereceksin

Oy benim canım **Micanı**'ım
Dünyalarda bi canım
Rakı koymuş fincana
Hele bakın **Micanı**'a
Kör olası **Kel Seyit**
Nasıl kıydın **Micanı**'a
Oy benim canım **Micanı**'ım
Dünyalarda bi canım (1)

— II —

Martinim pulları
Micanı kesti yolları
Aslan Micanı geliyor
Saymaz karakolları
Oy benim canım **Micanı**'ım
Dünyalarda bir canım
Rakı koydum fincana
Hele bakın **Micanı**'a
Kör olası **Kel Seyit**
Nasıl da kıydın bu cana
Oy benim canım **Micanı**'ım
Dünyalarda bir canım (2)

K a y n a k l a r

1 — **Giresun İl Yıllığı**-1973, s. 94
2 — **Can Barkın**'dan alındı.

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü Giresun yöresinin erdemli eşkıyalarından olan Micanı, bir haksızlığa uğradığı için dağa çıkar. Micanı'ın halk arasında nasıl sevildiği türküden açıklıkla anlaşılıyor. Zenginden alıp, yoksul halka veren erdemli bir eşkıya olan Micanı'ın başkaldırısı konusunda ayrıntılı bilgimiz bulunmuyor. Ancak türkünün içeriği, Micanı'ın halk tarafından sevilip benimsendiğini gösteriyor.

Türküde geçen Kel Seyit'in, Micanı vuran bir jandarma ya da bir hasmı olduğu anlaşılıyor.

HASAN'IN TÜRKÜSÜ
(DRAMA KÖPRÜSÜ)

— I —

Drama köprüsü Hasan, dardır geçilmez
Soğuktur suları **Hasan**, bir tas içilmez
Anadan geçilir **Hasan**, yardan geçilmez
At martini de bre **Hasan**, dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan, dostlar dinlesin
Mezar taşlarını **Hasan**, koyun mu sandın
Adam öldürmeyi **Hasan**, oyun mu sandın
Drama mahpusunu Hasan, evin mi sandın
At martini de bre **Hasan**, dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan, dostlar dinlesin

— II —

Devrendin köprüsü Hasan
Gece mi geçtin **Debreli Hasan?**
Ecel şerbetini **Hasan**
Kimden içtin **Debreli Hasan?**
Anadan babadan **Hasan**
Nasıl vazgeçtin **Debreli Hasan.**

Al martini **Hasan,** dağlar inlesin!
Zamane durdukça **Hasan,** ismini söylesin!
Devrinin köprüsü Hasan
Dardır geçilmez **Debreli Hasan**
Anadan babadan geçsen de **Hasan**
Yardan geçilmez **Debreli Hasan.**

Gözünün önünde **Hasan**
Barut kalesi Debreli Hasan
Yüreğin başı da **Hasan** hançer yarası
Düşmüşsün ölüme **Hasan**
Yoktur çaresi **Debreli Hasan**
Al martini **Hasan,** dağlar inlesin!
Zamane durdukça **Hasan,** ismini söylesin!

K a y n a k l a r

I — DGB **Sayılmayız Parmağınan Tükenmeyiz Kırmağınan,** 1975
II — Ursula Reinhard **Vor Seinen Hausern Eine Weide,** Berlin, 1965

HALİL'İN TÜRKÜSÜ (ÇÖKERTME)

— I —

Çökertme'den çıktım **Halil'im**
Aman başım selamet
Bitez de yalısına varmadan **Halil'im**
Aman koptu kıyamet
Arkadaşım **İbram Çavuş**
Yoldaşlara emanet

Burası **Aspa** değil **Halil'im**
Aman Bitez yalısı
Yüreğime ateş saldı
Aman kurşun yarası

Gidelim de gidelim **Halil'im**
Çökertme'ye varalım
Kolcular geziyor **Halil'im**
Nerelere varalım
Teslim olmayalım **Halil'im**
Aman kurşun saçalım

Burası **Aspa** değil **Halil**'im
Aman **bitez** yalısı
Yüreğime ateş saldı
Aman kurşun yarası

Güvertede gezer iken
Aman kunduram kaydı
İpek de mintanımı **Halil**'im
Aman rüzgarlar aldı
Çakır da **Gülsüm**'ümü **Halil**'im
Çerkez kaymakam aldı

Burası **Aspa** değil **Halil**'im
Aman **Bitez** yalısı
Yüreğime ateş saldı
Aman kurşun yarası (1)

— II —

Çökertme'den çıktım **Halil**'im
Aman başım selamet
Bitez de yalısına varmadan **Halil**'im
Aman koptu kıyamet

Burası da asbat değil **Halil**'im
Aman Bitez yaylası
Ciğerime ateş saldı
Aman kurşun yarası

Güvertede gezeriken
Aman kunduram kaydı
İpekli mendilimi ürüzgar aldı
Çakır da gözlü **Gülsüm**'ü kolcular aldı

Gidelim **Halil**'im **Çökertme**'ye varalım
Kolcular görürse **Halil**'im nerelere kaçalım
Teslim olmayalım **Halil**'im ateş açalım (2)

K a y n a k l a r

1 — DGB **Sayılmayız Parmağman Tükenmeyiz Kırmağınan** - 1975
2 — Cemil Demirsipahi **Türk Halk Oyunları**-1975

CEMAL'İN TÜRKÜSÜ

Şen olasın **Ürgüp** dumanın tütmez
Cemal'in hayali gözümden gitmez
Oğlun **Ahmet** küçük yerini tutmaz

Cemal'im **Cemal**'im algın **Cemal**'im
Al kanlar içinde kaldın **Cemal**'im

Ürgüp'ten de çıktığını görmüşler
Kıratının gidişinden bilmişler
Seni öldürmeye karar vermişler
Cemal'im **Cemal**'im algın **Cemal**'im
Al kanlar içinde kaldın **Cemal**'im
Cemal'in giydiği ipekten yelek
Alkana boyanmış don ile gömlek
Bize nasip değil ecelden ölmek
Cemal'im **Cemal**'im algın **Cemal**'im
Al kanlar içinde kaldın **Cemal**'im

Kaynak: DGB **Sayılmayız Parmağınan Tükenmeyiz Kırmağınan**, 1975

Cemalin Türküsü'nün bir başka varyantında ilk dörtlük şöyle :

Şen olasın Ürgüp
Dumanın tütmez
Kıratım acemi
Konağı tutmaz
Oğlumuz pek küçük
Yerimi tutmaz
Cemal'im **Cemal**'im
Algın **Cemal**'im
Al kanlar içinde
Kaldın **Cemal**'im

(Bkz. **Nevşehir İl Yıllığı-1973**)

ŞERİF'E AĞIT

Mezarlardan çıktılar
Bayram benim neyime
Çekip **Şerif**'i vurdular
Kan damlar yüreğime

İşte **Şerif** şehit oldu
Bayram benim neyime
Patronlarm gönlü oldu
Kan damlar yüreğime

Bitsin artık kara zulum
Bayram benim neyime
Hep bize mi bunca ölüm
Kan damlar yüreğime

Ezilip duruyoruz
Bayram benim neyime
İktidara yürüyoruz
Gül damlar yüreğime

Rahmi Saltuk **Dosttan Dosta - 2**

İNCE MEHMET TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜLERİ

— I —

Yörüklerin koyunları karabaş
Efelerin memleketi **Karataş**
İnce Mehmet oldu bize arkadaş
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...
Buhurcular (1) bölük bölük geldiler
Ak bağrımı delik delik deldiler
İleşimi meydanlara serdiler
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...
İnce Mehmet Akgedik'ten ünledi
Buhurcular kulak verip dinledi
On yedi kurşun yedi de ölmedi
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...
Kır atın boynunda püsküllü koza
Kanlarım damladı çimene toza
Bu işten kurtulursam sorarım size
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...
Kır ata bindim **Mahacir**'i geçtim
Kucağımda mavzer **Diniler**'i bastım
Komalar dağında kanlarım saçtım
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...
Diniler'in dört etrafı değirmen
Kurşunu yiyince kalmadı derman
Ankara'dan geldi bize vur ferman
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of...

(1) **Buhurcular** bir aşiret adı

Koyum'olur kab'ardıcın gölgesi
Yanık olur **İnce Mehmet** türküsü
Günden güne artar yarin sevgisi
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar gidelim of...
Felek yazmış bu yazıyı nidelim
Dağlar nidelim of... (1)

— II —

İnce Mehmet martin takmış koluna
Selam verir hem sağına aman soluna
Ay çıka kurmuş merdivenin üstüne
Yarenler lapa çeker yiğidin aman aman altına

Mor menevşeden martinin demiri
Teslim olmam ölüm allah allah emiri (2)

— III —

İnce de **Mehmet** martin takmış koluna
Selam verir **Mehmet** hem sağına soluna
Nasıl kıydın **Mehmet** şu zabitin canına
Aman da beyler aman mezar bana dar geldi
Bu gençlikte ölüm bana zor geldi.

— IV —

İnce Mehmet ne yaptıydım ben sana?
İki kere everdiydim kesemden
Eğer yerlerime sen vurulaydın
Ölesiye yatamazdım tasamdan

Şu **Dinar**'ın sıra sıra söğüdü
Ben geçerken yapracığı gövidi
Deveciler küçük idi büyüdü
Eyvah! **İnce Mehmet** yaktın sen beni

Yüce dağ başında bir ulu kartal
Açmış kanadını dünyayı örter
Bazı yiğit vardır ölümden korkar
Ben korkmam ölümden, er-geç yolumdur (3)

— V —

Bademli'de efem bir incecik kış oldu
Duyan duydu aman duymayanlara da düş oldu
İnce Mehmet aman kara toprağa da eş oldu
Akan çaylar çaylar aman kan göründü gözüme
Nazlı yarim aman sürme çekmiş gözüne

— VI —

Bir taş attım **Bademli**'nin yoluna
Selam da verir efeciğim hem sağına soluna
Nasıl da kıydın takipçi **binbaşının** canına

Aman da beyler beyler avdan geldim de yorgunum
Yorgun da değil efem ince de kaşlarına vurgunum
Sık ormandır **Ödemiş**'in yolları
Açık mavidir aman **İnce Mehmed**'in şalvarı
Takip **yüzbaşısı** aman allah diye yalvarı
Aman da beyler beyler ben dünyama da doymadım (4)

— VII —

İnce de **Mehmed** aman martin takmış koluna
Selâm verir **Mehmed** hem sağına soluna
Nasıl kıydın **Mehmed Yüzbaşı**'nın canına
Akan çaylar kan göründü gözüme
Sevdiceğim aman sürme çekmiş gözüne
Bademli'de **Mehmed** bir incecik kış oldu
Duyan duydu **Mehmed** duymayana düş oldu
İnce de **Mehmed** aman kara toprağa eş oldu
Aman dostlar aman ne olduğum bilmedim
Bileyidim aman arkadaşım alaydım
Bir taş attım **Bademli**'nin düzüne
İnanılmaz aman takipçinin sözüne
Kara duman aman çökmüş kara gözüne
Aman beyler avdan geldim yorgunum
Yorgun değil ince kaşa vurgunum
Çamlı olur aman **Ödemiş**'in yolları
Açık mavi aman **Mehmed**'imin şalvarı
Yüzbaşı da aman Allah deyi yalvarı
Aman beyler ben dünyama doymadım
Kara gözlü aman güzel yarı sarmadım (5)

— VIII —

Kırlangıç yapar yuvayı
Çamur sıvayı sıvayı
Bana **İnce Mehmet** derler
Zalim beylerden dolayı

İnce Mehmet **Akgöbek**'ten gürledi
Jandarmalar kulak verip dinledi
Onyedi kurşunu yedi ölmedi
Tut elimden **İnce Mehmet** gidelim
Dağlar nidelim

Demiri dövdüren tavdır
Çakmağı yandıran kavdır
Dayan **İnce Mehmet** dayan
Bugün döğüşecek çağdır

Jandarmalar bölük bölük geldiler
Ak bağrımı delik delik deldiler
Cesedimi meydanlara serdiler
Tut elimden İnce Mehmet gidelim
Dağlar nidelim (6)

Türkülerin Kaynakları ve Öyküsü

Yaşar Kemal'in ünlü romanına kaynaklık eden İnce Mehmet'in gerçek yaşamı konusunda bildiklerimiz yetersiz.

Yaşar Kemal, konusu Çukurova yöresinde ve Orta Anadolu'da Toros ve Binboğa dağlarında geçen sözkonusu romanında, İnce Memed adlı bir eşkıyanın kişiliğinde, savaşçı halk eşkıyalığını başka bir söyleyişle «erdemli eşkıyalık geleneği»ni veriyordu.

İ. Tatarlı ve R. Mollof, İnce Memed'le verilmek isteneni şöyle değerlendiriyorlar «İnce Memed, savaşçı halk eşkıyalığının en güzel gelenek ve göreneklerinin inkılapçı bir devamcısıdır. (...) Romanın konusu, milli burjuva inkılabı ödevini gören antifeodal ve antiemperyalist savaşın halledemediği toprak reformuna, derebey toprak ağalığının kaldırılmasına, topraksız veya az topraklı köylüye toprak dağıtımına yönelen eşkıyalıktır. (...) İnce Memed'in şahsında, şahsi bir aşktan ötürü gelişigüzel başlayan bir savaş, derebey toprak ağasıyla, sonra da bölge idare makamlarıyla mücadele halini almaktadır. (...) İnce Memed'in şahsında, cumhuriyet döneminde, ağır sömürücü derebey ve büyük burjuva tarım şartlarında, topraksız veya az topraklı **emekçi köylülerin kendiliğinden, yaşamın baskısıyla uyanışları ve direnişleri canlandırılmıştır.**» «Bkz. **Marksist Açıdan Türk Romanı**, s. 169, 172)

Kuşkusuz Yaşar Kemal, sözkonusu romanında İnce Memed'in yaşamını işlerken, türkülere konu olan eşkıya İnce Memed'i biliyordu. Y. Kemal'in, İnce Mehmet'in öyküsünü ve türküsünü bildiğini, romanından önce yayımlanan bir yazısından öğreniyoruz. Yazar, sözkonusu yazısında **«İnce Mehmet ne yaptıydım ben sana?»** dizesiyle başlayan türkünün öyküsünü anlatıyor ve türküyü veriyor. Ancak eşkıyalık olgusunu yakından gözlediğini bildiğimiz Yaşar Kemal'in romanı, salt İnce Mehmet'in yaşamına indirgenmemeli, tersine birçok kişi ve olayın beslediği bir «erdemli eşkıyalık» romanı olarak görülmeli.

Yukarıdaki türküler, İnce Mehmet olayını değişik konumlarda yansıtıyor
(1) Remzi Baranten **Bir Halk Türküsü Veriyoruz İnce Mehmet**; Folklor Postası, sayı 7/1945
Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**, İst. 1938, s. 348
Baranten, bu türkünün öyküsü konusunda şunları söylüyor «Antalya dolaylarında türeyen İnce Mehmet adında bir eşkıyanın, jandarma kuvvetleriyle iş ve elbirliği yapan Yumurcu oymağı -Buhurcu olsa gerek- silahlıları tarafından vurulması üzerine yakılmıştır.»

(2) Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**, İst. 1938, s. 347
Bu türkülerde, ölmeyi teslim olmaya yeğleyen, bir çatışmadan çıkmış İnce Memed'in yaralarına lapa çekildiği anlatılıyor. III nolu türküdeyse çatışmada bir subayı vurduğu anlaşılıyor.

(3) Yaşar Kemal Göğceli **Halk Türkülerinin Doğuş Hikâyeleri İnce Mehmet** Türk Folklor Araştırmaları, sayı : 56/1954
Pertev Nalli Boratav **Anlatı türküleri**; 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı İst. 1969, s. 174

Bu İnce Mehmet türküsünün öyküsü konusunda ayrıntılı bilgi veren Yaşar Kemal, türkünün, İnce Mehmet'in saygı duyduğu ve birçok iyiliğini gördüğü eşkıya Deli Hasan'ın jandarmalar tarafından öldürülmesi üzerine halkca yakıldığını belirtiyor. İnce Mehmet, dul anasına ve kendisine birçok iyiliklerde bulunmuş, halkça sayılan sevilen eşkıya Deli Hasan'ın dağda barındığı yeri jandarmaların zorlaması üzerine göstermek zorunda kalır. İnce Mehmet, jandarmaların tüm zorlamalarına karşın onu ele vermek istemez, bunun için yol değiştirir ama yine de elinden kurtulamaz jandarmaların. İstemeye istemeye kendisine çok güvenen Deli Hasan'ın yerini ele verir. Oysa Deli Hasan halk tarafından sevilmekte ve tutulmaktadır «Deli Hasan, toprağını elinden alan ağadan ve toprak sahibi zenginlerden gayri kimsenin kılına dokunmamıştır. Elinden geldikçe fakire fukaraya iyilik etmiştir. Dağların halkı canı gibi sever onu.» (agy)

Ve olaydan sonra bu türküyü yakar halk.

(4) Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**; İst. 1938, s. 304

V ve VI numaralı türkülerdeyse konu Ege yöresinde geçiyor. İnce Mehmet türküsünün Ege varyantı mı, yoksa ayrı kişiye ilişkin türküler mi oldukları kesinlikle bilinmiyor. Ancak bu türkülerde de İnce Mehmet'in kolluk kuvvetleriyle giriştiği amansız çarpışmalar ve olay kahramanının ölümü anlatılıyor.

Tüm bu türkülerde, anlatı türkülerinde görülen niteliklerle karşıkarşıyayız. Eşkıya türküleri olmasına karşın slogan haykırmaktan uzak, gerçek yaşamı, insani özü tam bir yalınlıkla yansıtan ürünler.

(5) Ferruh Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler ve Zeybek Oyun Havaları;** MİFAD Arşivi, No 1455, s. 57

(6) Devrimci Gençlik Birliği **Sayılmayız Parmağınan - Tükenmeyiz Kırmağınan**; 1975.

KARAYILAN TÜRKÜSÜ

Atına binmiş de elinde dizgin
Vardığı cephede hiç olmaz bozgun
Çeteler içinde Yılan'ım azgın
Vurun **Antepliler** namus günüdür
Vurun **Kürt uşağı** namus günüdür
Sürerim sürerim gitmez kadana
Fransız kurşunu değmez adama
Benden selam söylen nazlı anama
Analar da böyle yiğit doğurmuş

Karayılan der ki harbe oturak
Kilis yollarından kelle getirek
Nerde düşman varsa orda bitirek
Vurun **Antepliler** namus günüdür
Vurun **Kürt uşağı** namus günüdür (1)

MULLA KARAYILAN DESTANI

Mulla'm oturmuş yazı yazıyor
İnce dillerden ince dillerden
Hiç mi gelen yoktur bizim ellerden
Davran beyim davran kâfir zor geldi

Başına giyinmiş püsküllü fesi
Düz tepeden gelir **Mulla**'nın sesi
Yılan beyim çetelerin halisi
Ünün **Ankara**'ya gitti **Yılan** bey
Karaburun'dan aşağı indim
Salavat getirdim meydana indim
Ün ile kâfirin belini kırdım
Davran beyim davran kâfir zor geldi
Yılan bey oturmuş yazı yazıyor
Kara Silo ağa asker düzüyor
Mulla beyim kolordular bozuyor
Ünün **Ankara**'ya gitti **Yılan** bey
Yılan beyim der ki öldüm gâziler
Kurşun değdi yaralarım sızılar
Kime boyun eğsin emlik kuzular
Davran beyim davran kâfir zor gelid
Erikçe'den toplar attı kolece
Telgıraflar vurun koca **Süruc**'a
Allah ömür versin **Ali Kılıç**'a
Al şu kılıcı beline bağla
Karataş içine toplar kuruldu
Vura vura kolum yoruldu
Yılan beyim koltuğundan vuruldu
Ünün **Ankara**'ya gitti **Yılan** bey
Mulla'nın hurcunda bir top alaca
Camiye getirin kanlı salaca
Hiç kimsem yoktur gide hallaca
Ünün **Ankara**'ya gitti **Yılan** bey
Kilis'in yoluna arpa ekildi
Arpanın yoluna mermi döküldü
Anneler bacılar yola döküldü
Ünün **Ankara**'ya gitti **Yılan** bey
Maraş'tan çıktım da girdim **Bahçe**'ye
Vatan satılır mı altın akçeye
Bizim çeteler dönmüş sakçeye
Davran beyim davran kâfir zor geldi
Atıyor da zâlim kâfir atıyor
Eyvah **Yılan** beyim ölü yatıyor
Küçük Memo çeteleri katıyor
Ünün ilden ile gitti Yılan Bey
Sarıaşık tepesine hücum ettirdim
Çok babayiğitler telef ettirdim
Mulla'yı orada kayıp ettirdim
Dağların arslanı vuruldu

Anama söyleyin damda yatmasın
Taze meyveden yiyip tatmasın
Mulla gelir diye umut etmesin
Dağların arslanı **Mulla** vuruldu (2)

K a y n a k l a r

1 — DBG **Sayılmayız Parmağınan, Tükenmeyiz Kırınağınan**-1975

2 — Der **Hikmet Turhan Dağlıoğlu** Halk Bilgisi Haberleri, sayı 42/1934

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı'na, Türkiye'nin değişik yörelerinde eşkıyalar yardımcı olmuşlardır. Karayılan da, Antep savunmasında canını dişine takarak savaşan bir çete reisidir. Antep mücadelesinin kahramanlarından olan Karayılan, Fransızlarla çatışma sırasında 24 Mayıs 1920'de Antep yakınlarındaki Sarımsaktepe'de yaşamını yitiriyor. Bu tepe şimdi onun adıyla «Karayılan Tepesi» olarak anılıyor.

ŞAHİN BEY TÜRKÜSÜ

Fransız topları **Beşgöz**'e kurdu
Attığı mermi **Anteb**'i vurdu
Şahin Bey uğruna gem gibi durdu
Ünün **Ankara**'ya gitti **Şahin Bey**
Açılmıyor bahçemin gülü
Ötmüyor yanık yanık bülbülü
Her köşebaşında on-onbeş ölü
Ünün **Ankara**'ya gitti **Şahin Bey**
Aman **Fransızlar** vurmayın beni
Benim bu yiğit canıma kıymayın
Bu bir çocuğumu yetim koymayın
Ünün **Ankara**'ya gitti **Şahin Bey**
Aman **Fransızlar** beni bırakın
Kurşun geçmedi kalmadı hakkın
Bu bir çocuğuma Allah için bakın
Ünün **İstanbul**'a gitti **Şahin Bey**
Ellerimi kollarımı bağladı
Bunu gören melâike ağladı
Süngü soktu yüreğimi dağladı
Ünün il'den il'e gitti **Şahin Bey** (1)

ŞAHİN BEY DESTANI

Şahin Bey düşmana ilk kurban oldu
Fransız kuvveti **Anteb**'e doldu
Analar babalar saçların yoldu
Uyan **Şahin** uyan gör neler oldu
Sevgili yurdumuz düşmanla doldu

Uyan **Şahin** uyan uyanmaz mısın
Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın
Al kızıl kanlara boyanmaz mısın
Uyan Şahin uyan ah neler oldu
Yaralı vatana düşmanlar doldu
Şahin'i sorarsan otuz yaşında
Süngüyle delindi köprü başında
Çeteler toplanmış ağlar başında
Uyan **Şahin** uyan gör neler oldu
Sevgili **Anteb'e Fransız** doldu
Uyan Şahin uyan yaran çok mudur
Düşmandan intikam alan yok mudur
Saplanan bağrına yoksa ok mudur
N a k a r a t
Şahin Bey vuruldu yollar açıldı
Anteb'in üstüne matem saçıldı
Birçok camilere çanlar takıldı
N a k a r a t
Çeteler durmayıp birden bozuldu
Şanlı bayrağımız kanla yazıldı
Zavallı vatana mezar kazıldı
N a k a r a t
Kimi yaralanmış kanlar saçıyor
Kimi süngülere bağrın açıyor
Kimi yavrusunu almış kaçıyor
N a k a r a t (2)

K a y n a k l a r

1 — Hikmet Turhan Dağlıoğlu **Şahin Bey ve Karayılan Destanı**; Halk Bilgisi Haberleri, sayı 42/1934
2 — Aynı yazı ve Lühanizade Mustafa Nurettin **Gaziantep Müdafaası**, s. 49-50

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Kilis Yolu Kuvayı Milliye Komutanı olarak Kurtuluş Savaşı sırasında Antep savunmasına katılan Teğmen Şahin Bey, tek başına üstlerine yürüdüğü Fransız askerleri tarafından süngülenerek öldürüldü.

Yusuf Ziya Bahadınlı, Antep savunmasını da konu alan **«Gemileri Yakmak»** romanında ,Şahin Bey'le ilgili önemli bilgiler veriyor. Sözkonusu romandan aktardığımız şu bilgiler, türkülerdekilerle tamamen çakışıyor

«Şahin Bey, yıllarca savaşlara katılmış, esir düşmüş, Antep'e döner dönmez de soluğu Kilis yolunda almıştı. Kısa zamanda köylüyü örgütledi. Köy ağaları, aşiret reisleri bile ona saygı duyuyorlardı. Herkese güven veriyordu. Geceleri az uyuyor, nöbet yerlerini dolaşıyor, nöbetçilerle konuşuyordu. Antep'ten en küçük bir yardım gelmiyordu. Gözcüler bir gün bir Fransız konvoyunun Kilis'ten Antep'e yiyecek getirdiğini haber verdiler. Engel olmak gerekiyordu. Şahin Bey hemen çeteler arasında görev bölümü yaptı. Yol boyundaki köyler boşaltıldı. Fransızlar 26 Mart sabahı saat beş buçukda Kızılburun'a ve şosenin doğusundaki Kantara köyüne uzanan tepelerdeki siperlerimize saldırıya geçtiler. Daha çok

top ve makinalı tüfekle ateş ediyorlardı. Bizde otomatik silah yoktu. Osmanlı, Alman, İngiliz, Rus yapısı tüfekler vardı. Onlar eğitim görmüşlerdi. Bizimkilerse ömründe silah görmemiş köylü çetelerdi. Yine de düşmana karşı canla başla savaşıyorlardı. Düşman şosenin solundaki siperleri aldı. Şahin Beyin başında bulunduğu sağ kanat bir süre dayandıysa da sonunda çözüldü ve dağıldı.» (s. 57, 58, 59)

Şahin Bey, birkaç arkadaşıyla birlikte bir süre daha direniyorsa da, sonunda süngülenerek öldürülüyor.

Bahadanlı, romanında, Şahin Bey'in daha o dönemde sosyalizme ilgi duyduğunu da -bir ithaf yazısından dolayı- vurguluyor.

İLHAN BEY TÜRKÜSÜ

İlhan Bey dedikleri de oldu bir paşa
Nüfuzu geçiyor dağlara taşa
Ben de imdat gidiyom koca **Maraş**'a
Yetiş **Kürt** uşağı **Antep** yanıyor
Dağların aslanı **İlhan Bey** gelsin
Anneler de böyle yavru doğursun
Mulla'nın altında doru kadana
Fransız kurşunu geçmez adama
Yetiş **Kürt** uşağı **Antep** yanıyor
B a ğ l a n t ı
N'etmeli de benim ağam n'etmeli
Tomatiğe (otomatiğe) fişekleri itmeli
Almalı cepheyi hücum etmeli
Yetiş **Kürt** uşağı **Antep** yanıyor
B a ğ l a n t ı
Bizde de soydular çulu çuvalı
Böyle de oldu mu dünya duralı
Soramadım çete **Mulla**'m nereli
Yetiş **Kürt** uşağı **Antep** yanıyor
B a ğ l a n t ı
Ali Kılıç der ki, **İlhan Beyi** göreyim
İki kızım var, birini vereyim
Yetiş **Kürt** uşağı **Antep** yanıyor
B a ğ l a n t ı

K a y n a k Cahit Öztelli **Evlerinin Önü** (Halk Türküleri) ,1972, s. 680
T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Öztelli, türkünün öyküsünü şöyle anlatıyor:

«I. Dünya Savaşı sonunda, Fransızlar Güney illerimizi ellerine geçirmek için asker çıkardılar. Halk, çeteler kurarak düşmana karşı çıktı. Maraş ve Gaziantep halkı kahramanca savundu yurtlarını. Bu savaşlar sırasında İhsan Bey ve Molla Bey, çetelerinin başında, ölümü hiçe sayarak döğüştüler. Kürt Uşağı aşireti de çok yardımlarda bulundu. Ankara Hükümeti, bu bölgeye çeteleri yönetmek için Kılıç Ali'yi gönderdi. Bu savaşların olaylarını, kahramanlarını halk, türküleriyle dile getirdi.»

İlhan Bey Türküsü'nün de, Şahin Bey ve Karayılan türküleri gibi, Antep savunmasıyla ilgili türkülerden olduğu açık. Burada sözü geçen Mulla'nın da Mulla Karayılan olması gerekiyor. Öztelli, «Kürt uşağı» sözünü, özel bir aşiret adı gibi veriyor. Oysa burada amaçlanan bir tek aşiret değil, genelde Kürtler'dir.

GİZZİK DURAN'IN AĞIDI

Karısı :

Duran gelir yele yele
Yırtlaz [1] da yanında bile
Kadı da **Mersin**'den gelir
Duran'ımı sora sora

Değirmenin şakırdağı
Döner fırlanı fırlanı
Eğer eşim sağ gelirse
Çifte keserim kurbanı

Redif[2] binbaşısı biner
Buyurur odana iner
Portarırsam[3] kör oluyum
Beş yerde kandili yanar

Al at nenni dor at nenni
Döşünün arası enni[4]
Bana kurşun geçmez derdin
Niçin geldin ala ganlı[5]

Bacısı :

Bir gonak[6] dutturdum yüce
Odasında çifte pece[7]
Duran ağamı vurdular
Feke'den geldiği gece

Oğlu :

Çalıda mı galdı aban[8]
Gırıldı mı senin oban
Altı gardaş büyüyoruk
Hayıfını[9] allık[10] babam.

K a y n a k İhsan Şimşek **Gizzik Duran'ın Ağıdı**; TFA Dergisi, sayı: 189/1965

K e l i m e l e r

1 — **Yırtlaz** cepkenimsi bir giyecek
2 — **Redif** ihtiyat
3 — **Portatmak** abartmak
4 — **Enni** enli
5 — **Gan** kan
6 — **Gonak** konak, ev
7 — **Pece** pencere
8 — **Aba** elle örülmüş kalın yün giyecek
9 — **Hayıf** öç
10 — **Allık** alırız

GİZZİK DURAN AĞIDI

Ünlü **Duran Ağam** ünlü
Döşünün arası enli
Bana kurşun geçmez derdin
Niye geldin ala kanlı

Gene oldum deli gibi
Derelerin seli gili
Şahan (*) eşin harbediyor
Hazret-i Ali gibi

Arkadaşım çok diyordun
Haniya gelen olmadı
Baş güvencim **Yıtlaz** derdin (**)
Ondan da imdat olmadı

Tarlalarda olur bostan
Bu söz olur ele destan
Öldüğümü aramıyom
Beni vuran **Kel Kadı Osman**

Sabah duyar bunu oba
Eşkıyalar giyer aba
Altı kardaş büyüyoruz
Hayfını alırık baba

(*) **Şahan** Antepli Şahin Bey
(**) **Yıtlaz**, burada kişi adı olarak geçiyor; doğrusu bu olsa gerek.

K a y n a k Sarız-Yalak'tan **Ahmet Kıvcı** ve **Ziyatoğlu Tatlı Mustafa Doğan'**dan derlendi.

GİZZİK DURAN TÜRKÜSÜ

Kapımızın önü bostan
Biz âleme olduk destan
Ben ölümümü kayırmam
Beni vuran **Kel Kadı Osman**

Yağmurların yeli gibi
Derelerin seli gibi
Duran Bey'im harbediyor
Hazreti-i Ali gibi

K a y n a k Türkü, Adana yöresinde Alevi kesimden derlenmiştir.

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Yaşar Kemal, bir konuşmasında şöyle diyor «Eşkıyalık bir başkaldırma türüdür. Tarihte görüyoruz ki, eşkıyalık büyük başkaldırmalarda yardımcı olmuş tur. (...) Kurtuluş Savaşı'nda M .Kemal başkaldırmasına yurdun başka başka bölgelerinden eşkıyalar yardımcı olmuşlardır. Buna yüzlerce örnek verebiliriz; örneğin **Ege**'de **Yörük Ali Efe, Demirci Efe,** Antep dolaylarında **Karayılan,** Toroslarda **Gizik Duran.**» (Y. Kemal **Eşkıyalık Üstüne**; Türkiye Defteri, Şubat - 1974)

Anadolu'da eşkıyalığın özellikle Kurtuluş Savaşı ve sonrasında anti-emperyalist ve anti-feodal bir yöneliş aldığı bilinmektedir. Daha önce çeşitli nedenlerle dağa çıkmış kişi ve grupların, Kurtuluş Savaşı döneminde doğrudan mücadeleye katıldıkları ve önemli yararlıklar gösterdikleri görülüyor.

Dağa çıkış nedenini kesinlikle bilmediğimiz Gizzik Duran da, sözkonusu sürece girmiş kişilerden.

İhsan Şimşek, üstte sözkonusu edilen yazısında Gizzik Duran'ın başkaldırısının bu kesitini şöyle anlatıyor

«Gizzik Duran, imparatorluk döneminde Kozan dağlarında yaşayan azılı eşkıyalardan birisidir. Kozan ve Feke dağlarını adım adım gezmiş, dolaşmış; ömrü bu dağlarda geçmiş Gizzik Duran'ın. Dağlarda hangi taşın, hangi kovuğun nerde olduğunu ondan daha iyi bilen bir başkası yokmuş. İmparatorluğun yıkılışına doğru çıktığı dağlarda çetesiyle Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Kozan'ın kurtuluşu sırasında Fransız'a karşı koyan Fransız'a karşı savaşan çete harekâtının arasında Gizzik Duran da yer almıştır. Çete harekâtına katılan Saim bey'in, Cezmi bey (Çetinel) in yanında çetesiyle o da yırtıcı 'gerilla' savaşına katılmıştır.

Fakat, bu faydalı hizmetlerine karşılık Gizzik Duran, Fransızlar Kozan'ı terkettikten sonra da ölünceye dek dağlarda dolaşmış ve silahını elinden bırakmamıştır. (...) Gizzik Duran, Feke dağlarında Kozan'a geldiği bir gece, hasımları tarafından pusuya düşürülüp öldürülür.»

Yukarıdaki ağıt, Gizzik Duran'ın öldürülmesi üzerine karısı, bacısı ve oğlunca yakılır.

Ağıtta, «başkaldırıcıyı ululama», ona «kurşun geçmeyeceği» yolundaki inanç ve «öç duygusu» gibi eşkıya türkülerine özgü kimi özelliklerin egemen olduğunu gözlüyoruz. Bu da, yaratıcısı belli olsun olmasın, başkaldırıcı için yakılan türküyle ağıt arasındaki ilintiyi, bağlantıyı gösteriyor.

Gizzik Duran Türküsü'nde, Gizzik Duran'ı vuranın Kel Kadı Osman adında biri olduğu anlaşılıyor. Kel Kadı Osman, Çukurova yöresinde kalleştiği ve öteki olumsuzluklarıyla halkın nefretini kazanmış bir kişi olarak bilinir.

SANDIKÇI ŞÜKRÜ TÜRKÜLERİ VE DESTANI

— I —

Sene 1341 mevsime uydum (*)
Sebep oldu şeytan bir cana kıydım
Katil defterine adımı koydum
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz

Sen üzülme anam benim dertlerim çoktur
Çektiğim çilenin hesabı yoktur
Yiğitlik yolunda üstüme yoktur
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz

Çok zamandır çektim kahrı zındanı
Bize de mesken oldu **Sinop**'un hanı
Firar etmeyilen buldum amanı
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz

Sinop kalesinden uçtum denize
Tam üç gün üç gece göründü **Rize**
Karşıki dağlardan gel oldu bize
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz

Bir yanımı sardı müfreze kolu
Bir yanımı sardı **Varilcioğlu**
Beşyüz atlıyılan kestiler yolu
Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz (1)

— II —

Kale yokuşunda sipere yattım
Hükümete şehre çok fişek attım
Tatlı yemeğime zehiri kattım
Ancak kendimden kestim gümanı

Sene 1320'de geldi emirler (**)
Asker silahıyla doldu gemiler
Trabzon Valisi kellemi diler
Artık bu derdimin dermanı olmaz

Baktım ki **Vali**'ilci durur bir yana
Arkamı çevirdim inandım ona
Ne bilirdim puştluk edecek bana
Dünyada puşt olan nâmdar olmaz

Kalk **Sandıkçıoğlu** yürü meydana
Duymadın yıkıldı o kayıkhane
İmansız gidersin tez gel imana
Karada gezenin imanı olmaz

Bu işlerin başı **Perilizade**
Vermedi tapuyu yaktı inada

..... (2)

— III —

Mağmura vardır ikiyüz hane
Osman Süleyman Ekref'in yane
Dağılacaktır bütün cihane
Yürü **Reiz** yürü yok mu bi çare
Yürekten yanana olmaz mı çare
Hükümetin önü döndü mahşere
İğneyi bıraksan düşmezdi yere
Koca Sandıkçı'nın gövdesi yerde
Puşluktan vuruldum ona yanarım

Hava birden esti yelken dolaştı
Reis birader dümeni koyverdi kaçtı
Yürü Reis yürü yok mu bi çare
Yürekten yanana olmaz mı çare
Urusba'ya vardım sabah üzeri
Dumandır gözlerim görmez bir yeri
Koca Sandıkçı'nın soldu gözleri
Puşluktan vuruldum ona yanarım (3)

(*), (**) Bu satırın aslında (nefsime uydum) biçiminde olması gerek. 1341 tarihinin de yanlış olduğunu, 1320 olması gerektiğini sanıyorum. Çünkü Sandıkçı Şükrü'nün 1910 dolayında öldürüldüğü sanılıyor.

— IV —

Şöhretim **Sandıkçı** ismidir **Şükrü**
Gitmezdi kalbimden Hüdahın zikri
Bir ferdin olsaydı hayınlık fikri
Getirirdim onu aman zamana

Merdane gezerdim gayet bahadır
Fena söz dilimden olmazdı sadır
Dünyada bulunmaz ben gibi nadir
İkiyüz senede bir tane (4)

— V —

Bir ev yaptırmışım kaleye karşı
Kırk penceresi de kıbleye karşı
İçi donanmıştı tuğlayla taşı
Ormanda gezenin ocağı olmaz (5)

— IV —

Bir konak yaptırdım yüksek bir yere
Yarım saat çeker burdan **Fener**'e
Kapısında kuyusu benzer kevsere
Suyunun emsali yoktur cihanda (6)

K a y n a k l a r

1 — Zülfü Livaneli **Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz** (Uzunçalar) ve Edip Akbayram.

2, 3, 4, 5, 6 — Saffet Uysal'ın **«Kan ve Türkü»** konulu basılmamış çalışmasından. Türküler Rize bölgesinden derlenmiş. 2 nolu türkü Av. Ömer Rakıcı'dan, 3 nolu parça Turgut Günay'ın **«Rize İli Ağızları»** adlı çalışmasından, 4 nolu parça Ercan Kazmaz'ın **Türkiye Turizmi**-Rize adlı derginin Nisan-1966 sayısındaki yazısından 5 ve 6 nolu dörtlükler de Sandıkçı Şükrü'ye yardımcı olan ailelerin yaşlılarından alınmış.

Sandıkçı Şükrü ile ilgili bilgi için ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir

Refii Cevat Ulunay **Dağlar Kıralı**, s. 155-156.

Sadık Beyaz **Rizeli Kâhya Salih**, TFA. sayı 23/1968

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Rize'nin, şimdiki adı Portakallık olan Haldoz mahallesindeki bir düğünde kardeşinin bıçakla karnından yaralanması üzerine, kendisine haber verilen Sandıkçı Şükrü, olay yerine giderek kardeşini kanlar içinde buluyor ve kardeşini yaralayan Abdi Ağa'nın uşağını (bir anlatıma göre de Abdi Ağayı) orada vuruyor.

Bu olay üzerine hapishaneye düşen Sandıkçı Şükrü, bir süre sonra bazı arkadaşlarıyla birlikte hapishaneden kaçıyor ve dağa çıkıyor.

Sandıkçı Şükrü, dağa çıktıktan sonra, yönetimle işbirliği yaparak kendisini hileyle zehirlemek isteyen biriyle karısı Fadime'yi elinden almak isteyen başka birini öldürüyor. Sandıkçı Şükrü'nün adı bu olaylardan sonra daha da yaygınlaşıyor. Fakirlere birşey yapmaması zenginlerle mücadele etmesi yüzünden halk tarafından da seviliyor ve destekleniyor. Bu ve benzeri erdemleri yüzünden kendisine yardım edenler çoğalıyor.

Sandıkçı Şükrü'nün, türküde adı geçen Perilizade adında zengin birine haberler göndererek, yoksullara mısır dağıtmasını istediği, yoksa kendisini cezalandıracağı tehdidinde bulunduğu söylenir. Nitekim, Sandıkçı Şükrü'nün, isteğini yerine getirmeyen Perilizade'nin mısırlarını adamlarına toplattırdığı ve yoksullara dağıttırdığı yaşlılarca da anlatılır.

Rize'nin Camiönü (Arkotil) mahallesinden Hüseyin Kutlu adında Sandıkçı Şükrü dönemine yetişmiş bir yaşlı, «çevrede başı belaya giren Sandıkçı'nın yanına geliyordu. Sandıkçı hem geleni koruyor, hem yardım ediyordu» diyor.

Kardeşiyle birlikte, türküde adı geçen Urusba (şimdiki adı Uzunkaya) köyünde eski bir kahvede otururken, zaptiyeler çevresini sarıyorlar. Zaptiye Çavuşu Abbas Çavuş, Sandıkçı'nın teslim olmasını istiyor, ancak Sandıkçı kabul etmeyerek Abbas Çavuş'tan çekip gitmelerini istiyor. Zaptiye Çavuşu da bunu kabul etmeyince çatışma çıkıyor. Sandıkçı ve kardeşi, Zaptiye Çavuşu ile birkaç zaptiyeyi öldürerek kaçıyor.

Sandıkçı Şükrü'nün, bu olaydan sonra bir ara yakalanıp zincire vurularak Batıya gönderildiği, fakat kapatıldığı yerden atlayıp Rizeli sandalcılar tarafından kurtarıldığı anlatılır. Birinci türküde ise, Sandıkçı Şükrü'nün Sinop kalesinde tutukluyken denize atladığı ve kurtulduğu anlaşılıyor.

Sandıkçı Şükrü'nün yakalanamaması ve her geçen zaman içinde daha çok halk desteği sağlaması üzerine, Trabzon Valisi Kadir Paşa önemli sayıda adam toplayarak Sandıkçı'nın üzerine gönderiyor. Sandıkçı'nın üzerine gönderilen süvariler, Kolcu kayıklarının Reisi Varilcioğlu Sadık'ı da yanlarına alıyorlar. Sandıkçı Şükrü Of ilçesinin İkizdere köyü yakınlarındaki Sanlı adlı bir mezrada bir yaşlı kadının evinde otururken ihbar ediliyor. Çevresi atlılarca sarılıyor. Varilcioğlu da yanlarında. Sandıkçı Şükrü teslim olmak istemiyor. Fakat eskiden tanıştığı Varilcioğlu Sadık, teslim olursa öldürülmeyeceğini söyleyerek onu ikna ediyor. Sandıkçı Şükrü de buna inanarak, tüfeği elinde teslim oluyor. Fakat Varilcioğlu ile zabtiyeler, teslim olarak önlerinde yürüyen Sandıkçı Şükrü'yü arkadan kurşunlayarak öldürüyorlar.

Türkülerden, gövdesinin şehre getirilerek halka gösterildiği anlaşılıyor.

Sandıkçı Şükrü'yü doğrudan gören ve tanıyan Refil Cevat Ulunay, onda, «yaptıklarına pişman olmuş, fakat affedilmeyeceğini bildiği için teslim olmayan mert bir insan» olarak sözediyor.

1843 - 1909 yılları arasında yaşamış **Rizeli Kâhya Salih** adında dinci ve tutucu bir şairin de Sandıkçı Şükrü'yle ilgili bir destanı bulunuyor. Karadeniz Türkçesiyle yazılan destanda, **«Şükri dedukleri bir merd eşkıya»**nın **«devlet hükümatına»** kurşun attığı için öldürüldüğü anlatılıyor.

ÇETE TÜRKÜSÜ

Zabalan (sabahleyin) gaktım güneş parlıyo(r)
Oturmuş çeteler tüfek yağlıyo(r)
Yunan askerleri yaman ağlıyo(r)
Dini bi uğruna ölen çetele(r)
Atımı bağladım delikli daşa
On iki kaymakam bi **Kemal Paşa**
Yaşa **Kemal Paşa** şanınla yaşa
Yunanı dağıttın dağ ile daşa
Atıma binerken fişeğim düştü
Yunan eskerleri peşime düştü
Arkadaşım **Gurban ah** şehit düştü
Yunan ağzındaki gelen çetele(r)

Zabalan gaktım çivteme baktım
Ağlıya ağlıya goluma daktım
Ana ben bu canı vatana sattım
Dini bi uğruna ölen çetele(r)

K a y n a k **Balıkesir İl Yıllığı - 1967** s. 191

URFA ÇETELERİNİN TÜRKÜSÜ

Fransız'ın başında kırmızı fesler
Atlıyor bombalar gelmiyor sesler

Di yürü yürü kumandanlar yürü
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri

Şişkoyun damından atladım geldim
Cephanem döküldü topladım geldim
Beş-on **Fransız**'ı pakladım geldim

Di yürü yürü kumandanlar yürü
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri

Tılfındır hastane karşıma karşı
Kâfir **Fransız**'ın bomba ataşı
Urfa çetelerinin süngü takışı

Di yürü yürü kumandanlar yürü
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri

Kolumu salladım toplar oynadı
Kara taş içinde çete kaynadı
Yaşasın **Urfalılar** teslim olmadı

Di yürü yürü kumandanlar yürü
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri

K a y n a k Fatih Yükselmiş **Urfa Halk Türküleri**, 1963, s. 38

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Türkünün ayrıntılı öyküsünü bilmemekle birlikte, Fransız işgali sırasında yapılan çete savaşlarıyla ilgili olarak yakıldığı ağıklıkla anlaşılıyor. Birinci Dünya Savaşı sonunda, Fransız işgali sırasında yakılan türkülerin hemen bütünü gerçekçi temellere dayanır ve canlıdır. Antep savunmasıyla ilgili Şahin Bey, Karayılan ve benzeri türküler bu niteliktedir.

«Urfa Çetelerinin Türküsü»nün bağlantısı, çete savaşlarının düzenli birliklerin savaşlarından daha etkili olduğunu ve çetelerin savaşkanlığını vurguluyor olsa gerek.

GERALİ TÜRKÜLERİ

— I —

Gerali dedikleri bir genç uşak
Başına şal bağlamış beline kuşak
Gerali'ye karşı varan beşyüz uşak
Dağları, taşları bedesten eden arslan **Gerali**

İzmir'in içinde koptu bir oyun
Kanaryaya dönmüş kurbanlık koyun
Gerali'ye dediler, durma, kalk, soyun
Dağları, taşları bedesten eden arslan Gerali

Gerali dedikleri bir kara dana
Dünyaya gelmemiş onu doğuran ana
Aldı bıçağı eline, çıktı meydana
Dağları, taşları bedesten eden arslan Gerali

Gerali'nin boyu serviden uzun
Gezelim dağları yaz ile güzün
Ellerin burkağalı bağlıdır gözün
Kaderim böyledir diye ağlar arslan Gerali (1)

— II —

Ah biriktiler voyvodalar kadılar
Kürdistan belinde çifte aslan yediler
Birine Koçaklıoğlu birine Gerali dediler
Dağları bedesten eden aslan Gerali

Gerali dedikleri bir kara dana
Çekti bıçağını tüyledi meydana
Gerali'yi doğuran ana gelmez cihana
Dağları bedesten eden aslan Gerali

Gerali dedi ki savdım sırayı
Aşiret olanlar giymiş karayı
Alın getirin kargı ile isli kulayı (*)
Dağları bedesten eden ince Gerali

Seni bir al ile tuttular
Omuzlarını da oydular
Çifte tuğlar diktiler
Dağları bedesten eden aslan Gerali (2)

— III —

Hayda Gerali dedikleri bir ince uşak
Başına şal bağlamış beline kuşak
Arkasına toplamış bin beş yüz uşak
Dağları bedesten eden Gerali

Gerali dedikleri bir kara dana
Çekti bıçağı koptu meydana
Gerali'yi doğuran ana gelmez cihana
Dağları bedesten eden ince Gerali

(*) Sarıya yakın renkte at

Kuyucak'tan çıktım sökün eyledim
İndim **Aydın**'a mekan eyledim
Karaosmanoğlu'nu mekanından eyledim
Dağları bedesten eden aslan **Gerali**

Kuyucak pınarı efeler harlayıp akar
Kara karıncalar gibi jandarmalar dağdan bakar
Gerali'nin kurşunu efeler cihanı yakar
Bunlar karga sürüsüdür diyen ince **Gerali**

Beydağı'nın arkası bayır değil mi
Kıratımın yediği çayır değil mi
Dün geceki düşlerim hayır değil mi
Vurman ürküdün diyen aslan **Gerali**

Beydağı'nın arkasında kaplan inleri
Arkamızdan gelen **Türkmen** beyleri
Yetiş et de küçük **Efe** inlet günleri
Gençlik elden gidiyor der ince **Gerali**

Şu **Aydın**'in içinde oldu bir oyun
Kanaraya gelmiş kurbanlık koyun
Cellad geldi kalk **Ali**'m soyun
Kader böyle imiş diyen **Gerali**

İndim şu **Aydın**'a kollarım bağlı
Konağın önünde urganım yağlı
N'ettim n'eyledim sana **Karaosmanoğlu**
Nedir bu hayinliğin der aslan **Gerali**

Merdivenden inerken midem bulandı
Okundu fermanım kalbim inandı
Dört yanıma bakdım asker donandı
Mukadder bugüne imiş der ince **Gerali** (3)

— IV —

Ya da **Ger Ali**'nin boyu sevliden uzun
Yaslanalım dağları yazılan güzün
İzmir'in içinde **Belloz**'un gızın (*)
Yakalım **İzmir**'i alalım gızı deyen arslan **Ger Ali**'m

İzmir'e de endim vadem (midem) bulandı
Ellerim de bağlandı gönlüm inandı
Ya da **Karaosmanoğlu** sene (sana) kimler inandı
Çıkalım dağlara deyen arslan **Ger Ali**'m

Ger Ali dedikleri de bir ince uşak
Beline şal bağlamış başına **Tarablus** guşak
Ger Ali'nin de askeri bin beş yüz uşak
Dağlar bedesten olsun deyen arslan **Ger Ali**'m

Ger Ali'nin askeri Yörük azgını
Gırılsa bitse de vermez bozgunu
İleşime de endirmişler üç gara guzgunu
Yakalım İzmir'i de alalım deyen arslan Ger Ali'm

Atça'nın da bunarı (pınarı) harlayıp akar
Etrafında lâle zümbüller (sümbüller) kokar
Saçılmış kumaşlar şala kim bakar
Yakarım İzmir'i deyen Ger Ali'm

İzmir'in de içinde oldu bir oyun
Kanareye döküldü gurbannık goyun
Cellatlar geldi Ger Ali'm soyun
Yiğitlerin piri arslan Ger Ali'm (4)

— V —

Ger Ali dedikleri bir gençten uşak
Beline guşanmış ibrişim guşak
Başına toplamış bin beş yüz uşak
Yakarın (yakarım) cavır İzmir'i deyen Ger Ali (**)

Gaşlarına ben yandım
Gözlerine ben yandım
Yörüyüşüne aldandım

İzmir'in içinde bene oldu bir oyun
Kanareye döküldü gurbannık goyun
Cellatlar geliyor Ger Ali'm soyun

Bağlantı

Ger Ali dedikleri bir gara dana
Çekti hançerini çıktı meydana
Böyle bir arslanı doğurmaz ana
Dağların arslanı denen Ger Ali'm

Bağlantı

İzmir'in içinde midem bulandı
Okundu fermanım galbim inandı
Kancık Karaosmanoğlu sene kimler inandı (***)
Yakarın cavır İzmir'i deyen Ger Ali'm

Bağlantı (5)

(*) **Belloz'un kızı** Gerali'nin İzmir'de âşık olduğu söylenen güzel bir kız.

(**) **Cavır İzmir** Eskiden İzmir'de değişik halklardan çok kişi yaşadığından halk böyle adlandırıyor.

(***) **Karaosmanoğlu** Karaosmanoğulları, İzmir-Manisa yöresinde yönetimi elde tutan Saray yanlısı derebeyler olduğu için, bu yöreye özgü eşkıya türkülerinde adı sıkça geçer.

— VI —

Gerali'nin boyu serviden uzun
Seyredelim dağları yaz ile güzün
İzmir'in içinde **Belloz**'un kızın
Sararım kara bağrıma diyen **Gerali**

Kuyucak pınarı harlayıp akar
Gerali'nin kurşunu dağları yakar
Yığmışlar kumaşı şala kim bakar
Yolları bedesten eden **Gerali**

Kuyucak'tan çıktım kollarım bağlı
Aydın kasabasında urganım yağlı
Gelmeyin kardeşler ciğerim dağlı
Kıymayın gençliğime dedi **Gerali**

Fağfuri fincandan içtiğim şarap
İnerim **İzmir**'e eylerim harap
Arkadaşımı sorarsan **Parmaksız Arap**
Yakarım **İzmir**'i diyen **Gerali**

Adelle'den (*) çıktım ellerim bağlı
Manisa konağında urganım yağlı
Sana n'innedim n'ettim a **Karaosmanoğlu**
Gençlik elden gitti dedi **Gerali**

İzmir'in içinde midem bulandı
Okundu fermanım kalbim inandı
Behey **Kar'osmanoğlu** sana kimler yarandı
Gençlik elden gitti diyen **Gerali**

Kova kova beni **Adelle**'de tuttular
Ak ellerime taş kelepçe taktılar
Omuzumu yardılar da mumlar yaktılar
Aldırdın gençliği diyen **Gerali**

Gerali dedikleri bir kara dana
Çekti bıçağı tüngüdü (**) meydana
Gerali'yi doğuracak bindebir ana
İnersem **İzmir**'e yakarım dedi **Gerali**

İndim **İzmir**'in içine oldu bir oyun
Salhaneye çekildi kurbanlık koyun
Soyun **Gerali** dedikleri arslan sen soyun
Yakarım **gâvur İzmir** diyen **Gerali**

Gerali dedikleri bir ince uşak
Başına şal dolamış beline kuşak
Başına toplamış bin beş yüz uşak
Yakarım gâvur İzmir diyen aslan **Gerali**

Oturttular beni bir değirmenin bendine
Gerali söyler kendi kendine
Şimdi geldin mi **Osmanlının** andına
Gençlik elden gitti dedi **Gerali** (6)

(*) **Adelle** Salihli-Demirci arasında bir yer
(**) **Tünglimek** Birdenbire ortaya sıçrayıp çıkma

K a y n a k l a r

1 — **ÜN Dergisi,** sayı 112-113/1943
2 — Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri,** 1938, s. 297
(Bu kaynakta iki türkü daha bulunuyor)
3 — Ferruh Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler ve Zeybek Oyun Havaları,** MİFAD Arşivi, No 1455, s. 22
4, 5 — Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...** (basılmamış derleme) MİFAD Arşivi, No 1390 (Dr. Tuğrul'un derlemeleri arasında buradakilerle pek farklılığı olmayan iki türkü daha var)
6 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik,** s. 92-94.

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Asıl adı Kara Ali olan Gerali, Ödemiş'e bağlı, kendi adıyla anılan bir köydendir. Karaosmanoğlu'nun derebeyliği zamanında (19. yüzyıl) yaşadığı biliniyor. Karaosmanoğu, Saruhan sancağında otururmuş. Saruhan, o zaman İzmir'e bağlıymış. Hangi nedenle dağa çıktığını kesinlikle bilmediğimiz Gerali, Karaosmanoğlu'nun eğemenliğindeki Manisa-İzmir yöresinde dolaşırmış. Karaosmanoğlu ile ters düştüğü ve birbirlerine karşı amansız bir mücadeleye giriştikleri türkülerden kesinlikle anlaşılıyor.

Bir söylentiye göre, anası Gerali'nin Karaosmanoğlu'na savaş açmasına razı değildir. «Osmanlı, tavşanı araba ile avlar» diyen anası, onu, mücadelesinden geri çevirmeye çalışır, ancak başaramaz.

Gerali'nin uzun süre dağlarda dolaştığı ve hayatının Karaosmanoğlu ile takışmakla geçtiği anlaşılıyor. Ancak sonunda kaybeden Gerali oluyor.

Türkünün şu dörtlüğü bu kaybedişi açıkça dile getiriyor :

Oturttular beni bir değirmenin bendine
Gerali söyler kendi kendine
Şimdi geldin mi Osmanlının andına
Gençlik elden gitti dedi Gerali

Gerali türkülerinin çokluğu, onun halk arasında yaygın bir üne kavuştuğunu gösteriyor. Halk, türkülerde Gerali,ye hep sevgiyle yaklaşıyor ve onun öldürülmesinden duyduğu üzüntüyü dile getiriyor.

(II) nolu türkünün «Ah biriktiler voyvodalar kadılar/Kürdistan belinde çifte aslan yediler/Birine Koçaklıoğlu birine Gerali dediler/Dağları bedesten eden aslan Gerali» dörtlüğü ilginç bir içeriğe sahip, ancak yazık ki tarihsel boyutlarını bilemiyoruz.

KÜRTALİ TÜRKÜSÜ

Sen benim kalemi yıktıysan ben gene yaptırırım
Ensenin yerlerine yaldız çaktırırım
Ben karşımdaki düşmanıma ellerimi öptürürüm
Vurun arkadaşlar diyen **Kürtali**

Arkamı verdim **Akbab[a] Dağına**
Kavgayı düşürdüm öğlen tavına
Benden selâm söylen **Kürdün beyine**
İmdadıma gelsin diyor **Kü[l]tali**

Atın arkadaşlar atın dumanı kesmen
Olur olmaz lâfa kulağı **asman**
Arkadaşımı sorarsan **Kürtali oğlu Deli Osman**
Vurun arkadaşlar vurun diyen **Kürtali**

Kalkın arkadaşlar kalkın oturmayalım
Dolu kemerler verirlerse de götürmeyelim
Gayret edelim de şu **Paşayı Halep**'e getirmeyelim
Vurun **şa**hbazlarım der **Kürtali**

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü

Hüsnü Yüksel, «Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik» adlı çalışmasında, Kürtali ile ilgili şu bilgileri aktarıyor:

«Kürtali, Adana taraflarında dolaşmış. Kürdistan'da eşkiyalık yapmış. Yaklaşık 100-150 sene evvel o bölgede uzun süre dolaşmış (19'uncu yüzyıl başları).

O vakit Halep'in Paşası buna, (bırak bu işleri) demiş. O da bırakmamış. En sonunda Kürtali'yi Halep'in Paşası takip ettirmiş. Pekçok müsademeler yapmışlar.»

Kürtali Türküsü'nde, Kürtali'nin mücadelesi konusunda önemli bilgiler bulunuyor. Kürtali Türküsü'nün bazı varyantlarında, Gerali Türkülerinde gördüğümüz şu iki dörtlük de bulunuyor:

Kova Kova **Kürtali**'yi **Adelle**'de tuttular
Ak kollarına taş kelepçek taktılar
Omuzumu yardılar da mumlar soktular
Yüce dağlar nene yetmedi dedi **Kürtali**

Kürtali'yi oturttular değirmenin bendine
Kürtali söyler kendi kendine
Şimdi geldin mi **Osmanlı**'nın andına
Gençlik elden gitti der de ağlar **Kürtali**

Bu dörtlükler gerçekten Kürtali Türküsü'yle ilgiliyse, Kürtali'nin Osmanlı Paşasına yenik düştüğü ve öldürüldüğü anlaşılıyor.

MEHMET ÇAVUŞ İLE KÜRTOĞLU TÜRKÜ, AĞIT VE DESTANLARI

MEHMET ÇAVUŞ AĞIDI

Kaçman **Kürtler** kaçman sizi tutarım
Bişmiş aşınıza, ağılar katarım
Mavzerinizi alır ele satarım
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavuş**

Kürtoğlu der ki teslim olamam
Elimdeki silahımı veremem
Göz görerek tersaneye giremem
Yakarım canını geç **Mehmet Çavuş**

Mehmet Çavuş der ki yüreğim çatal
Uçan kuş olsanız kır atım tutar
Cephane boynumda tam yedi katar
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavuş**

Kürtoğlu da der ki yedi yıl oldu
Çekildi defterler çileler doldu
Anam bacım memlekette yoz kaldı
Yakarım canını geç **Mehmet Çavuş**
Mehmet Çavuş der ki atları çatın
Kurşun yeri tutun sipere yatın
Aman arkadaşlar vurmağa atın
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavuş**

Kürtoğlu der ki yiğitlik kadim
Dersim ellerinde söylenir adım
Senin gibi nice **çavuşlar** yedim
«Şu fişek nasibin» der **«Mehmet Çavuş»**

Mehmet Çavuş vurulur

Vuruldum arkadaşlar akıyor kanım
Kıratım üstünde çırpınır canım
Karalar bağlasın **Zekiye hanım** (*)
Kader böyle imiş der **Mehmet Çavuş** (**)

(*) **Zekiye hanım** Mehmet Çavuş'un eşi

(**) Ali Rıza Yalgın, bu ağıtın Hüseyin Kâhyaoğlu Hasan tarafından yakıldığını söylüyor. (Bkz. **Cenupta Türkmen Oymakları**, IV. Kasım, 1934)

MEHMET ÇAVUŞ İLE KÜRTOĞLU TÜRKÜSÜ

Mehmet Çavuş der ki yüreğim çatal
Belimde fişeklik on yedi gatar
Uçan guş olsanız gır atım dutar
Gelin teslim olun dağların **Kürdü**

Kürdoğlu da der ki yiğitlik kadim
Ahır dağlarında söylenir adım
Senin gibi çavışların çoğunu yedim
Ellerim tetikte bil **Mehmet Çavış**

Mehmet Çavış der ki gittiğin kötü yoldur
Hacılar köprüsünde dizgini doldur
Sen nerenin **Kürdüsün** kendini bildir
Gelin teslim olun dağların **Kürdü**

Aslımı sorarsan **Dördüncü Ordu** (*)
Adımı sorarsan **Mardin'in Kürdü** (**)
Yiğitliği mevlam sana mı verdi
Gıyarın canına bil **Mehmet Çavış**

Memleketten çıkalı yedi yıl oldu
Alıverin mavzerimi çileler doldu
Sılada nişannımın gönlü şen olsun
Silahınızı teslim edin dağların **Kürdü**

Kürdoğlu da der ki heç boşa atmam
Yıkarım çehremi bir daha bakmam
Elli dirhem gurşun yudarım ölmem
Zıyanımız yoktur geç **Mehmet Çavış**

Gelme **Mehmet Çavış** gelme galmadı sabır
İster üstüme yolla üç bölük bir tabır
Bizim üçün gazılmış boz dağlara gabir
Gıyarım canına bil **Mehmet Çavış**

Mehmet Çavış der ki atları çatın
Gurşun burayı duttu peşrev atın
Ben vuruldum arkadaşlar durmayın atın
Gaderim böyleymiş der **Mehmet Çavış**

Memleketten çıkalı oldu elli altmış
Tecellem de dolmuş vadeler yetmiş
Gahrolası **Kürdoğlu** zeher mi gatmış
Tecellem böyleymiş der **Mehmet Çavış**

Uzundur da sevlinin dalları uzun
Bağları budadım yimedim üzüm
Ölmeden sılayı görürse gözüm
Gara goç gurbanım var beyler o zaman

Benim salım musallayı dolaştı
Neferlerim guzu gibi meleşti
Nişannıma da gara haber ulaştı
Tecellem böyleymiş der **Mehmet Çavış**

Tireni yapan da ne kadar usta
Gitti de mektubum gelmedi posta
Zekiye Hanım da duyarsa olur hasta
Tecellem böyleymiş der **Mehmet Çavış**

(*) Kurtuluş Savaşı'ndan önceki zamanlarda Doğu Anadolu, Dördüncü Ordunun bölgesi imiş.

(**) «Mardin'in Kürdü» sözü yalnızca bu türküde geçiyor.

— III —

Gaçman **Kürtler** gaçman sizi dutarım
Golunuza dar kelepçek dakarım
Alır tüfeğini yad ellere satarım
Yakarım canını der **Mehmet Çavış**

Kürtoğlu da der ki teslim olamam
Gollarıma dar kelepçek vuramam
Golu bağlı daş kaleye giremem
Yakarım canını geç **Mehmet Çavış**

Mehmet Çavış der ki yüreğim çatal
Fişeğim belimde tam yedi gatar
Kaçman **Kürtler** gaçman kıratım dutar
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavış**

Kürtoğlu der ki martinim tam beş atar
Attım gurşunnar **Dersim**'i dutar
Senin gibi **Mehmetçiğe** benim ölüm yeter
Yakarım canını geç **Mehmet Çavış**

Mehmet Çavış der ki çakın arkadaşlar atları çakın
Âsi **Kürt** vuracak sizi sipere yatın
Durman arkadaşlar domdom gurşunu atın
Ala daş üstüne ganım yayılır

Kürtoğlu da der ki martinim atıyor beşe
Attığım gurşunlar gitmiyor boşa
Şindi gara guzgunnar döner ileşe
Yakarım canını geç **Mehmet Çavış**

Vuruldum arkadaşlar akıyor ganın
Akıyor ganım da çıkmıyor canım
Başucumda yas dutsun **Zekiye Hanım**
Gader böyleymiş der **Mehmet Çavış**

— IV —

Mehmet Çavış der ki seni dutarın
Dutup da mapusaneye ataran
Silahını da yad ellere sataran
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavış**

Kürtoğlu da der ki teslim olamam
Göz görelek (görerek) mapusaneye giremem
Silahımı gözlerimden ıramam (ayıramam)
Yakarın canını geç **Mehmet Çavış**

Mehmet Çavış der ki yüreğim çatal
Cepanem boynumda tam yedi gatar
Uçar guş olursan gır atım dutar
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavış**

Kürtoğlu da der ki yedi yıl oldu
Yazıldı defterler çileler oldu
Analar bubalar hasırat galdı
Yoktur zıyanımız geç **Mehmet Çavış**

Senin gideceğin bir doğru yoldur
Tatlar deresinde dizgini doldur
Sen nerenin **Kürdüsün** adını bildir
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavış**

Kürtoğlu da der ki yiğitlik kadim
Dersim dağlarında söylenir adım
Senin gibi çavışların çoğunu yedim
Yakarın canını geç **Mehmet Çavış**

Adımı sorarsan **Dersim'in Kürdü**
Ordumuz sorarsan **Dördüncü Ordu**
Sana bu yiğitlik Haktan mı vergi
Yakarım canını geç **Mehmet Çavış**

Gır atıma mindim mindim (bindim) eşinir
Benim yârim pencerede düşünür
Eşyalarım evden eve daşınır
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavış**

Istambol'dan çıktı bizim ordumuz
Sandıklı'da galdı aman dördümüz
Memlekete kavışmaktır muradımız
Yoktur ziyanımız geç **Mehmet Çavış**

Sen de mi geldin boz bulanık sellerden
Habarını aldım esen yellerden
Armağan mı geldin bizim ellerden
Armağan da sensin der **Mehmet Çavış**

Kürtoğlu da der ki oturmuş daşa
Takibime çıkmış candarma, paşa
Attığım gurşunnar heç gitmez boşa
Sıkıştır bedenini al **Mehmet Çavış**

Bakın arkadaşlar galmadı hata
Siz de gördünüz mü mindiğim ata
Eveli boşa atardım, şimdi bu ete
Sıkıştır bedenini al **Mehmet Çavış**

Vuruldum arkadeşler akıyor ganım
Gır atın üstünde sıçırar canım
Sene (sana) da malum olsun **Zekiye Hanım**
Gader böyleymiş der **Mehmet Çavış**

Benim canım musallaya dolaşır
Zekiye'ye gara haber ulaşır
Yavrılarım guzu gibi meleşir
Gader böyle imiş der **Mehmet Çavış**

Dersim dağlarında atım boşandı
Burma bıyıklarım yere döşendi
Gümüşlü martinimi eller guşandı
Gader böyleyimiş der **Mehmet Çavış**

Gır atıma da mindim eyledim dizgin
Benim de yüreciğim evelden ezgin
İleşime indi üç gara guzgun
Gader böyleyimiş der **Mehmet Çavış**

— V —

Mehmet Çavuş der ki, yatarım taşa,
Takımla getirdim jandarma, paşa
Attığım kurşunlar hiç gitmez boşa
Gelin teslim olun **Kürtoğlu Kürtler**

Kürtoğlu da der ki, dağda yatarım
Pirenin gözüne kurşun atarım
Yüzbin ordun olsa yalnız çatarım
Yakarım canını geç **Mehmet Çavuş**

Mehmet Çavuş der ki, sizi tutarım
Kolunuza dar kelepçe atarım
Pişmiş aşınıza zehir katarım
Gelin teslim olun **Kürtoğlu Kürtler**

Kürtoğlu da der ki, yanlıştır işin
Peşime düşmüşsün yaz ile kışın
Üçüncü düğmeden sana bir kurşun
Aldın mı payını yat **Mehmet Çavuş**

Mehmet Çavuş der ki, kolum tutmuyor
Kapandı tüfeğim mermi atmıyor
Vatanım uğrunda güce gitmiyor
Kaderim böyleymiş ben yatıyorum

Kürtoğlu da der ki, çekilsin perde
Canım kurban olsun mert oğlu merde
Maden kazan gibi yatarsın yerde
Aldın mı payını yat **Mehmet Çavuş**

Nerden buldum ben bu **Dersim** düzünü?
Dinleseydim nazlı yârin sözünü
Görmeseydim zâlim **Kürdün** yüzünü
Kaderim böyleymiş ben yatıyorum

MEHMET ÇAVUŞ DESTANI

— VI —

Kaderde takdirde yazılmış yazı
Dizlerime çöktü bir ince sızı
Durmasın ağlasın şu **Madenözü**
Niceler ağlaşır, der **Mehmet Çavuş**

Kaçman **Kürtler** kaçman sizi tutarım
Boğazına tor kelepçek atarım
Martinleri yad-ellere satarım
Gelin teslim olun, der **Mehmet Çavuş**

Mehmet Çavuş der ki yüreğim çatal
Uçar kuş olsan da kır atım tutar
Fişeklik omzumda tam yedi katar
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavuş**

Kürtoğlu da der ki teslim olamam
Göre göre dersaneye giremem
Martinimi yadellere veremem
Kıyarım canına **fermanlı Çavuş**

Mehmet Çavuş der ki yolun bilirim
Bilirim de seni teslim alırım
Vadem de yeterse eğer ölürüm
Gelin teslim olun der **Mehmet Çavuş**

Ortaya serdiler bir yeşil perde
Canım kurban olsun mert oğlu merde
Maden kazasının olduğu yerde
Söylenir namımız der **Mehmet Çavuş**

Kürtoğlu da der ki yiğitlik kadim
Dersim dağlarında söylenir adım
Senin gibi çavuşları çok yedim
Kıyarım canına **fermanlı Çavuş**

Sıladan çıkalı yedi yıl oldu
Dürüldü defterler çileler doldu
Sılada yavrular kimsesiz kaldı
Bir kurşun hakkındır, al **Mehmet Çavuş**

Mehmet Çavuş der ki atları çatın
Kurşun bizi tuttu yerlere yatın
Ben vuruldum dostlar, vurmaya atın
Niceler ağlaşır, der **Mehmet Çavuş**

Ben vuruldum dostlar, akıyor kanım
Kır atın üstünde çıkıyor canım
Ağıdını yapsın **Zekiye hanım**
Niceler ağlaşır, der **Mehmet Çavuş**

Kürtoğluyum beni dağda tuttular
Yaramada da yağlı mumlar diktiler (*)
Boğazıma tor kelepçek attılar
Kısas kıyamete kaldı arkadaş

(*) Kürtoğlu'nun yakalanması yalnız bu bölümde veriliyor.

K a y n a k l a r

1 — Ali Rıza Yalgın **Cenupta Türkmen Oymakları, IV.** Kısım 1934, s. 72
2, 3, 4 — Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler,** (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390
5 — Gündüz Artan **Mehmet Çavuş İle Kürtoğlu Türküsü;** TFA der. Sayı 148/1961
6 — M. Fuat Güney dergisi (Mersin), sayı 2/1934

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Konusunu Dersim ayaklanmasından alan bu türküler arasında birtakım ayrılıklar görülüyor. Belirli bir olayın ayrı varyantları olan bu türkülerin omurgasını Dersin ayaklanmasının kitleler üzerindeki etkisi oluşturuyor. Türkülerde, Dersim ayaklanmasında askeri birliklere bağlı bir çavuşla bir Kürt gencinin karşılıklı çarpışmaları ve sözlü atışmaları anlatıyor. V nolu türküyü veren Gündüz Artan, türküde, ayaklanmayı bastırmaya gelen birliklerin Mehmet Çavuş ile yerli halkınsa Kürtoğlu ile simgeleştirildiğini belirtiyor. Ali Rıza Yalgın ile Dr. Mehmet Tuğrul ise, türkülerin, Cumhuriyetten önce bir Kürt eşkıya grubu ile askeri birlikler arasında geçen çatışmaları anlattığını söylüyorlar.

Türkülerin kaynaklandığı olay bunlardan hangisi olursa olsun, türkülerin Doğu'dan Batıya yaygınlaştıkları açık. Bu yaygınlıktan ötürü, olaylar, söz ve eylem planında değişik biçimler alıyor. Olay, değişik kesimlerde değişik etkiler yarattığı için türkülerde kısmen değişik eğilimlere tanık oluyoruz. Ancak bu eğilimler birbiriyle çok çatışan eğilimler değil.

Türkülerin en dikkate değer yanı, bir eylem ve söz düellesuna karşın, iki taraftan birini hiçleme ve aşağılama gibi bir eğilim yok. Halkın ortaklaşa ürünlerinin temel özelliklerinden olan «insani öz» bu türkülerde de duyuruyor kendini. Türküleri daha iyi değerlendirebilmek için, Mehmet Çavuş'un yakınları ve yandaşlarınca yakıldığını ayrıca unutmamak gerekir.

Ali Rıza Yalgın'ın, türkünün ilk kaynağı olarak Hüseyin Kâhyaoğlu Hasan adında birini göstermesi pek inandırıcı değil. Çünkü onun, I nolu ağıtı yayımladığı tarihlerde, bunun bir başka varyantı olan VI nolu destan da yayımlanıyor.

Cahit Öztelli ise, türkülerin, iki eşkıya çetesinin çatışmasını anlattığını söylüyor. (Evlerinin Önü, s. 681-682)

MEHMET ÇAVUŞ TÜRKÜSÜ

Yeni yapı eski yapı
Yüğsek açmış goca kapı
Benim de ölmem **Abdi'nin** boku
Beyler habarınız olsun

Gide gide vardık oraya
Ensemizi (sırtımızı) verdik dağa
Zaptiye Çavışı Mehmet Ağa
Beyler habarınız olsun

Baskıncılar dam başında
İleşi (leşi) köprü başında
Anası ağlar başında
Tabur habarınız olsun

K a y n a k Dr. M. Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**, (Basılmamış Derleme. MİFAD Arşivi. No 1390

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü : Dr. Tuğrul, şu bilgiyi veriyor «Çal ilçesinin Hadım köyünden Abdi adında bir kişi, kaçakçılık yaparken adam öldürüp eşkıya çetesine katılmış. Bu çete, Seyit köyünde bulunduğu sırada zaptiyeler (jandarmalar) baskın yapmışlar. Çatışmada, Abdi Mehmet Çavuş'u vurup öldürmüş. Bu türkü ona yakılmış.»

Abdi'nin tütün kaçakçılığı yüzünden dağa çıktığı anlaşılıyor. Başka sosyo-ekonomik nedenlerin yanısıra, tütün kaçakçılığı Ege yöresindeki eşkıyalıkta önemli bir yer tutuyor. Türkünün, Hayışoğlu türküleriyle konu yakınlığı gösterdiği anlaşılıyor.

İSLAMOĞLU TÜRKÜLERİ

— I —

İslimoğlu derler benim bir adım
Tavlada bağlandı kaldı kır atım
Yörük kızını sarmak benim muradım
N'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
İslâmoğlu Yarkaşı'nda yaslanır
Yağmur yağar al cepkenin ıslanır
Bir gün olur deli gönül uslanır
N'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
İslâmoğlu inip gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
N'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
Yörük kızı ince tutar eleği
Sırf sırmadan **İslâmoğlu**'nun yeleği
N'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
Varın bakın **Yörük** kızı uyur mu?
Kollarında altın bilezik durur mu?
Benden başka **İslâmoğlu** bulur mu?
N'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
Orhanlar'ı kara duman bürüdü
Üçyüz atlı beşyüz yayan yürüdü
İslâmoğlu şu cihanda biridi
N'olaydım n'olaydım teslim aman olaydım
Konak konak avlusuna kendim aman varaydım (1)

— II—

İslâmoğlu aman aman inip gelir inişten
Görünmüyor her yanları gümüşten
Vurun vurun kavga fetholsun
Bizim de kavga Şam'a kadar ün olsun

İslâm da oğlu derler benim bir adım
Tavlada bağlandı kaldı kıratım
Vurun vurun kavga fetholsun
Bizim de kavga Şam'a kadar ün olsun

Gide gide gök cevize dayandı
Mavi çuham al kanlara boyandı
Boyandı da n'olaydım olaydım teslim olaydım
Teslim konağında boynum buraydım

İslâmoğlu aman aman inip gelir burundan
Yörük de kızı pide verir fırından
Vurun vurun kavga fetholsun
Bizim de kavga Şam'a kadar ün olsun

Varın da bakın benim bacam tüter mi?
Üç kız olmuş bir oğlan yerin tutar mı?
Dokuz küffar bir İslâm'a yeter mi?
Vurun vurun kavga fetholsun
Bizim de kavga Şam'a kadar ün olsun

İslâmoğlu Yarbaşı'na yaslanır
Yağar yağmur al cepkenim ıslanır
Bir gün olur deli gönül uslanır
Vurun vurun kavga fetholsun
Bizim de kavga Şam'a kadar ün olsun

Varın bakın Yörük kızı uyur mu?
Kollarında altın bilezik durur mu?
Benden başka İslâmoğlu bulur mu?
Urumcalı zeybeklerindin İslâmoğlu
Orduyu bozanlar bir arslan oğlu

Yörük de kızı ince tutar eleği
Çuha sırmadan İslâmoğlu'nun yeleği
Yörük kızının geçmez oldu dileği
N'olaydım n'olaydım teslim aman olaydım
Konak konak kapısına kendim aman varaydım

Orhanlar'ı yeşil duman bürüdü
Üçyüz atlı beşyüz yayan yürüdü
İslâmoğlu bu dağlarda biridi
Urum şalı zeybeklerindin İslâmoğlu
Orduyu bozanlar bir arslanoğlu (2)

— III —

İslâmoğlu kule yapar taşınan
Gözlerim doldu al kanınan yaşınan
Nere gidem bu talihsiz başınan
Nolaydı, nolaydı gündüz olaydı
Can **Mustafa**'m düşmanları göreydi

İslâmoğlu derler benim bir adım
Tavlada bağlı kaldı kır atım
Düşmanları öldürmekti muradım
Yazık oldu saçlı doru şanına
Beşyüz çakmak çalan gelsin yanına

İslâmoğlu çifte yapar kuleyi
Kır at dursun, çekin isli kulayı
Görülmez mi bu işlerin kolayı?
Beri gel beri gel ben adam yemem
Gizli sözlerini kimseye demem

İslâmoğlu kulelerin yıkılsın
Yıkılsın da yerine bostan ekilsin
Garip anaların beli bükülsün
Eyvah olsun saçlı doru nanına
Bir orospu kıydı benim canıma

Cevizin dalını nacakladılar
Kellesiz gövdeyi kucakladılar
Kör Kaymakam seni acapladılar
Nolaydı, nolaydı gündüz olaydı
Can Mustafa'm düşmanları göreydi

Merdiven altında büküldü belim
Nereye varsam, ayrılık var hem ölüm
Çifte kuburlara değmedi elim
Eyvah olsun saçlı doru şanına
Beşyüz çakmak çalan gelsin yanına

Yeşil çam üstünde leylek yuvası
Yeşillendi **Afyon'un** ovası
Kıyma bana hey canından bulası
Eyvah olsun saçlı doru şanına
Bir orospu kıydı benim canıma (3)

— IV —

İslâmoğlu derler benim adımı
Yiyen bilir ince bıçağımın tadını
Yaman olur **Şaphane**'nin adamı
N'olaydın da keşke teslim olaydın
Konak avlusuna kendin varaydın

Şaphane dağını duman bürüdü
Üçyüz atlı beşyüz yaya yürüdü
Can Mustafa'm şu dünyada birldi
Nakarat
İslâmoğlu inip gelir enişden
Her yanları görünmüyor gümüşten
Mevlâm kurtarsın seni bu işden
Nakarat
İslâmoğlu Orhanlar'a yaslanır
Yağar yağmur al çepkeni ıslanır
Deli gönül bir gün olur uslanır
Nakarat
İslâmoğlu derler benim bir adım
Düşmandan öç almak idi muradım
Tavlada bağlandı kaldı kır atım
Nakarat (4)

Kaynaklar

1 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkiya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**; DTCF Türkoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1942-43, s. 73
2 — Aynı tez, s. 75
3 — Süleyman Gönçer **İslâmoğlu ve Yaptığı Kule**; Taşpınar, Sayı 96/1943
4 — Sadi Yaver Ataman **Hür Fikirleri Yaymada Dağcıl Saz Şairlerinin Rolü** İslâmoğlu; TFA Dergisi, sayı 6/1950

Öteki Kaynaklar

5 — Edip Âli **İslânıoğlu Türküsü**; Taşpınar, sayı 63/1938
6 — Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**; 1938, s. 301

Türkülerin Öyküsü

İslâmoğlu, öteki adıyla Can Mustafa 19'uncu yüzyılda yaşamış bir başkaldırıcıdır. Halk arasında tanınmış, sevilmiş ve adına türküler yakılmış bir yiğittir. Kütahya ilinin Gediz ilçesine bağlı Şaphane bucağında doğmuştur.

İslâmoğlu, bucak okulunda okumuş, biraz da medrese öğrenimi görmüştür.

S.Y. Ataman, İslâmoğlu'nun başkaldırısı konusunda şu bilgileri veriyor

«Mustafa, 18 yaşında öğrenimi ve yakışıklılığı ile bucağın en seçkin delikanlısıymış. Öyleki bucak kızlarının tek gözdesiymiş. O köy içinde dolaşırken, kızlar dam başlarına çıkar ona maniler atarlarmış.

Bir gün köyden birisinin tavuğu kaybolmuş. Mustafa'yı çekemeyen köy delikanlıları, tavuğu Mustafa'nın çaldığını gördüklerini söyleyerek, onu nahiye kadısına şikayet etmişler, yalancı şahitlik de yaparak Mustafa'yı mahkum ve hapis ettirmişler.

Suçsuz ve günahsız Mustafa, bu haksızlık karşısında düşmanlarından intikam almağa ahd ederek, hapishaneden çıkar çıkmaz tüfeğini omuzuna alarak dağa çıkmış.

Köy delikanlıları, Mustafa'yı kaçak diye bir tutanakla resmi makamlara ihbar etmişler. Bunun üzerine zabtiye müfrezesi Mustafa'yı izlemeye başlamış. Zabtiyeler, Mustafa'nın köydeki ailesine işkence yapmağa başlamışlar.

Mustafa, ailesine yapılan bu zulüm karşısında teslim olmaya razı olmuş, ve bu takdirde affedileceğini vadeden hükümet tarafından derhal zincire vurularak hapse tıkılmış..

Mustafa 1270 (M. 1854) yılında Kütahya Hapishanesinin duvarını delerek üç arkadaşıyla kaçıyor ve bu tarihten itibaren de Mustafa, artık eşkiyadır.

Zenginlerden alır, fakirlere verir. Irza ve namusa tecavüz edenleri cezalandırır. Fakir kızları çeyizlendirir. Kötülüğe ve haksızlığa karşı amansız bir mücadele açar. Aydın, İçel ve Konya yörelerinde tam bir egemenlik kurar. (...)

İslâmoğlu, yedi yıl süren maceralarının son zamanlarında, şekavetten vaz geçip emeli ile Gediz'in Orhanlar köyünde bir ev yaptırmış ve içinde oturmağa başlamış. 1284 (M. 1868) yılında bu köyü kuşatan müfrezeler, İslâmoğlu'nu sıkıştırarak, teslim olmağa zorlamışlar. Kuşatma çemberini yarıp geçmeye çalışan İslâmoğlu, bu sırada kendisine ihanet eden Gökçe adında bir köylünün attığı bir kurşunla yaralanmış, bir ceviz ağacının ardına saklanarak son kurşununa kadar kendisini korumuş, ancak kurşunlarının bitmesi yüzünden aldığı yaralarla orada düşüp ölmüş.»

İslâmoğlu ölmüş, ancak bölgede çok büyük bir üne kavuşmuştur. İslâmoğlu, davul-zurna eşliğinde okunan birçok türküye konu olmuştur. Örnek olarak aldığımız türküler, bunların en yaygınlarıdır.

SİNANOĞLU TÜRKÜLERİ

— I —

Sinanoğlu kule yapar taş ile
Şu dünyada aman neler geldi başıma

Arnavutlar atar atar vuramaz
Sinanoğlu eşbahından duramaz
Gayrıları burada bıyık buramaz
Vurman ürküdelim der **Sinanoğlu**

Sinanoğlu inip gelir inişden
Her yanları görünmüyor gümüşden
İnan olsun haberim yok bu işden
Ah n'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım
Sinanoğlu derler benim bir adım
Dağlara da bağlı kaldı kır atım
İnan olsun haşre kaldı muradım
Ah n'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım
Sinanoğlu kulelerin yıkıldı
Yıkıldı da yerine arpa ekildi(1)

— II —

Varın bakın **Türkmen** kızı uyur mu
Kollarında altın bilezik durur mu
Sinanoğlu gibi yiğit bulur mu
N'olaydı n'olaydı teslim olaydım
Konak avlusuna kendim varaydım
Konak avlusunda dikili taşım
Livaya yolladım gövdesiz başım
Ne anam var ne babam ne kardaşım

N'olaydı n'olaydı teslim olaydım
Kendi kurşunumla kendim vuraydım
Sinanoğlu derler benim adıma
Beşyüz atlı beşyüz piyade var yanımda
Aman n'olaydım yavrum n'olaydım
Aydın İzmir Valisine teslim olaydım (2)

— III —

Sinanoğlu kule yapar taşinen
Şu dünyada aman neler geldi başıma

Arnavud'lar atar atar vuramaz
Sinanoğlu eşbahından duramaz
Ah n'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım
Yabancılar burda bıyık buramaz
Ürküdün der şunları **Sinanoğlu**

Sinanoğlu kulelerin yıkıldı
Yıkılan yerlere arpa ekildi
Ah n'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım
Sinanoğlu inip gelir inişden
Her yanları görünmüyor gümüşden
İnan olsun haberim yok bu işden
Ah n'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım
Sinanoğlu derler benim bir adım
Dağlarda bağlı kaldı aman kır atım
İnan olsun haşre kaldı muradım
Ah n'olaydım n'olaydım teslim olaydım
Konak kapısına kendim varaydım (3)

— IV —

Sinanoğlu kulelerin yıkıldı
Yıkıldı da arpa buğday ekildi
Küçük **Sinan** belceğizin büküldü
Çal davulu zeybeklerim der **Sinanoğlu**

İki keklik bir kayada ötüyor
Ötme keklik derdim bana yetiyor
Bu hasretlik ah belimi büküyor
Al yazması oyalı mor fistanı boyalı
yar aman aman hey... (4)

K a y n a k l a r

1 — Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**, İst. 1938, s. 302
2, 4 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**, DTCF Türkoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1942-43

3 — Ferruh Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler**; (basılmamış çalışma) MİFAD Arşivi, No 145

Türkülerin Öyküsü

Sinanoğlu, Nazilli'nin Yağdere köyünden çıkan ünlü bir zeybektir. 1828 -1832 yılları arasında Nazilli ve çevresinde büyük etkinlik sağlamış ve ünü oldukça yaygınlaşmıştır. Kaynaklar, Sinanoğlu'nun sözkonusu tarihler arasında, Nazilli ve çevresinde korku ve dehşet saldığını belirtiyorlar. (Bkz. **Aydın İl Yıllığı-1967**, s. 180).

Yukardaki türküler, Sinanoğlu'nun yakalanışından sonra yakılmıştır.

Sadi Yaver Ataman, «**Hür Fikirleri Yaymada Dağcıl Saz Şairlerinin Rolü**» ana başlıklı incelemesinde; **Sinanoğlu**'nu da, **Köroğlu, Dadaloğlu, İslamoğlu, Katırcıoğlu, Sepetçioğlu, Hamzaoğlu** gibi, yaşadıkları dönemin zulüm ve baskısına karşı kılıç kuşanarak, bedensel ve düşünsel mücadele açan bir halk kahramanı olarak nitelendiriyor.

Ataman, «saz çalıp türkü ve şiir söyleyen eşkıyalara dağcıl saz şairi» dediğini belirtiyor ve bu tür halk kahramanlarının özgür düşünceleri yaymada önemli rolleri bulunduğunu vurguluyor.

Ataman şöyle diyor «Adları eşkıyaya çıkarılan bu kahramanlar, dış yüzleri ile kanunlara ve devlet otoritesine karşı koymuş sayılmalarına rağmen, buna yolaçan olaylar düşünülecek ve irdelenecek olursa, bu hareketlerin lehlerine mazeret teşkil edeceğini kabul etmek zarureti vardır. Bunlar genellikle derebeylerine karşı isyan ettikleri ve derin bir haksızlığa kurban gittiklerinden, amaçları temiz olduğu içindir ki, halk, bunları tutmuş, sevmiş ve kahraman bilmiştir.» (TFA, sayı 6/1950)

Ataman, halk arasında iyiliğin ve hak arayıcılığın simgesi olarak bilinen bu tür halk kahramanlarının, bir bölümü kendileri, bir bölümü halk tarafından yakılan ve üretilen birçok türkü ve öyküye konu olduklarını da sözlerine ekliyor.

Ferruh Arsuner de, Sinanoğlu türküsünün öyküsü konusunda şu söylentiyi aktarıyor «Sinanoğlu, vaktiyle Afyon ve Aydın havalisinde yaşamıştır. Yaptığı işlerle Ege bölgesinde ün salmış olan bu derebeği hakkında şöyle bir rivayet vardır. O zamanlar Afyon kalesinde yaşamakta olan ve o havaliye hükmeden Hükümdarın gayet güzel bir kızı varmış. Kız ile Sinanoğlu, Hükümdarın muhalefetine rağmen sevişirlermiş. Son derece silahşör ve pehlivan olan Sinanoğlu, kızı birkaç kere babasından istemişse de, reddedilmesi üzerine, birbirini deli gibi seven kız ile Sinanoğlu bir gün sözleşip kaçıyorlar. Hükümdar bunu haber alarak peşlerine adam koyuyorsa da bunları tutamıyorlar. Sinanoğlu, sonradan adamlarını alıp geliyor ve bu hükümdarla birçok savaşlar ediyor. Neticede, Sinanoğlu bir savaşta Hükümdara esir oluyor ve öldürülüyor. Kız da yakalanarak, bu kalenin batısında bulunan bir kulede ömrünün sonuna kadar yaşamaya mahkum ediliyor.»

Arsuner, Sinanoğlu'nun, zamanın ünlü **levent süvarilerinden** olduğunun sanıldığını da ekliyor.

KATIRCIOĞLU TÜRKÜSÜ

— I —

Katırcıoğlu Isparta'ya varırsa hey
Koçyiğitler diyarında durursa hey
Mevlâm bize üç gün ömür verirse hey
Gözün aç **Katırcı** gelme **Aydın**'a

Katırcıoğlu sen mi geldin **Aydın'a**
Seni dara getirip **kısdırırlar**
Eloğludur kimseye bel bağlama
Yediğini tutup da kustururlar

Katırcıoğlu bu dağların efesi
Dağlarda gümlenir aslanın **sesi**
Esen yelden duyulur **koca sesi**
Sana derim inme **Aydın** eline

Katırcıoğlu bu ellere inersin
İnersin de sonra dara düşersin
Pişman olur bu günlerin ararsın
Sana derim inme **Aydın** eline

— II —

Katırcıoğlu Isparta'ya varırsa hey
Koçyiğitler diyarında durursa hey
Mevlam bize üç gün ömür verirse hey
Gözün aç **Katırcı** gelme Aydın'a hey

Yürü **Katırcıoğlu** sözün işlesin
Karamütesellimimi köpekler dişlesin
Kervanların yürüsün kişnesin
Yürü **Katırcıoğlu** sözün işlesin

K a y n a k l a r

1 — F. Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler ve Zeybek Oyun Havaları;** (basılmamış çalışma), MİFAD Arşivi, No 1455, s. 36)

2 — ÜN dergisi, sayı 137, 138, 139, s. 1948, 1943

M. Çağatay Uluçay **XVII'nci Asırda Saruhanda Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,** 1944

M. Çağatay Uluçay **Karahaydaroğlu ve Katırcıoğlu;** ÜN Dergisi, sayı : 148-150/ 1946

Çetin Yetkin **Türk Halk Hareketleri ve Toplumsal Devrimler,** 1974, s. 242

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Türkünün kahramanı Katırcıoğlu'nun, Kara Haydaroğlu'nun en güvenilir yardımcılardan olan Katırcıoğlu Mehmet olduğunu sanıyoruz. Türkünün yayımlandığı Ün Dergisinde (Isparta Halkevi yayın organı) bu konuda bir açıklama bulunmuyor.

Türküde geçen Isparta ve Aydın adlarına bakılırsa, türkünün sözünü ettiğimiz Katırcıoğlu Mehmet'le ilgili olması olasılığı artıyor.

Kara Haydaroğlu'nun en güvenilir yardımcılarından olan Katırcıoğlu, Haydaroğlu'nun Isparta yakınlarında yakalandığı baskından kaçıp kurtuluyor. Katırcıoğlu, dağılan kuvvetleri toparlıyor ve Osmanlı İmparatorluğuna son vermek amacıyla İstanbul üzerine yürüyen Gürcü Abdünnebi'ye katılıyor (Mayıs-1649). Abdünnebi'nin yenilmesi üzerine kendisi de devletten bağışlanmasını istiyor.

Bundan sonra Katırcıoğlu'na önemli görevler verildiği görülüyor. Kendisine «Paşa»lık ünvanı da verilen Katırcıoğlu Mehmet, 1668'te katıldığı savaşta ölüyor.

KAMAROĞLU TÜRKÜSÜ

— I —

Alçak yüksek şu **Tire**'nin dağları
Yol etti de gitti **Kamaroğlu**'nun **Eminem** de kanları
İmamoğlu çok beklesin damları

Yörü yörü dilber sandal saçların **Eminem** de sürünsün
Senin benim davalar müstantikte **Eminem** de görülsün

Yeşil olur şu **Tire**'nin mazısı
Böyle de imiş alnımızın **Eminem** de yazısı
Kamaroğlu annesinin kuzusu

Yörü yörü dilber sandal saçların Eminem de sürünsün
Senin benim davalar müstantikte **Eminem** de görülsün

Evlerine vara gele yol ettim
El kızını ben kendime **Eminem** de yâr ettim
Annesinden istemeğe ar ettim

Yörü yörü dilber sandal saçların **Eminem** de sürünsün
Senin benim davalar müstantikte **Eminem** de görülsün

Evlerine vara gele aşındı
Hediyeler mor mendiller Eminem de taşındı
Kamaroğlu hançer yedi şaşırdı

Yörü yörü dilber sandal saçların **Eminem** de sürünsün
Senin benim davalar müstantikte **Eminem** de görülsün

— II —

Alçak, yüksek şu **Tire**'nin damları
Yoletti gitti **Kamaroğlu**'nun kanları
İmamoğlu çok beklesin damları
Yürü dilber yürü saçın sürünsün
Senin, benim davam mahkemede görülsün.
Evlerine varamadım köpekten
Al uçkuru çözemedim ipekten
İnce bele saramadım göbekten
Yürü dilber yürü saçın sürünsün
Senin, benim davam mahkemede görülsün.

K a y n a k l a r

1 — Hikmet Dizdaroğlu **Tire Türkleri**; TFA. sayı 125/1959
2 — Hadi Akyol **Tire Halk Şarkıları**; Fikirler, sayı 234/1942

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Kamaroğlu Türküsü'nün öyküsü konusunda şu sınırlı bilgi veriliyor : «**Kamaroğlu**, Tire'nin Değirmendere mahallesinden namlı bir efe imiş, **Erik kızı** adındaki bir kadın yüzünden İmamoğlu tarafından öldürülmüştür.»

HAYIŞOĞLU TÜRKÜSÜ

— I —

Aya garşı haney evin kapısı
Küheylandır gır atımın yapısı
Saat beşte girdi meyit kokusu

Tez gel gardeş tez gel canım yanıma
Hayışoğlu gıydı benim canıma

Aya garşı haney evler yaptırdım
Gula atıma aman lira nallar çaktırdım
Hayışoğlu düşmanları baktırdım

Tez gel gardeş tez gel canım yanıma
Hayışoğlu gıydı benim canıma

Haney evler yaptırdım bir uçtan uca
İçinde durmadım üç gün üç gece
Gurbanlar keseyin (keseyim) girdiğim gece

Tez gel gardeş tez gel canım yanıma
Hayışoğlu gıydı benim canıma

— II —

Bene **Hayışoğlu** derler
Kefenimiz belimizde
Ölümümüz elimizde

Ayıngacıbaşı Hacı Ömer Ağa
Beyler habarınız olsun

Beylik tütün gıyılacak
N'olur candırma (jandarma) vuruncak
Benim de ölmem **Abdi**'nin işi

Ayıngacıbaşı Hacı Ömer Ağa
Beyler habarınız olsun

K a y n a k Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**, (Basılmamış Derleme), **MİFAD** Arşivi, No 1390

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü Dr. Tuğrul, birinci türküyle ilgili şu açıklamayı yapıyor «Hayışoğlu denilen eşkıya, Mahmutgazi köyünde Samurlar'ın evinde saklanırken basılmış. Bu çatışmada Hayışoğlu Çal'lı jandarmaların başında bulunan Mehmet Çavuş'u vurmuş. Türkü ona yakılmış.»

Ancak ikinci türküde geçen Ayıngacıbaşı (tütün kaçakçısı-başı) Hacı Ömer Ağa'ya hitap, Hayışoğlu'nun tütün kaçakçılığı yüzünden jandarmalarla çatışmış olabileceğini gösteriyor. Ayrıca, hem II nolu türküde, hem de «Mehmet Çavuş türküsü»nde geçen «Benim de ölmem Abdi'nin işi/Benim de ölmem Abdi'nin boku» sözleri; çatışmanın Abdi'nin ihbarı üzerine çıktığını, ya da her ikisini Abdi'nin vurduğunu gösteriyor olmalı.

Virandır bahçenin gülleri viran
Ölür mü dünyada dengini bulan
Önünü koyup da sonunu sayan
Ölür gider bir murada eremez
Beyler aman gidelim

Keklik öter yükseğinde kayanın
Gelin gider gölgesinde mayanın
Bu dünyada sevdiğini saranın
Gündüzü arife gecesi bayram
Beyler aman gidelim

Atının başında püsküllü koza
Kanlarım karıştı toprağa toza
Elin nişanlısı yar m'olur bize
Ver elini kömür gözlüm gidelim
Beyler aman gidelim

Er sabahtan mavzerler takladı
Berberoğlu cenazemi bekledi
Mayser gelin kır atımı örkledi
Verin benim filintamı sırata (*)
Beyler aman gidelim

Erenlerin türbesini taşladım
Bilmem sevap bilmem günah işledim
Öpim derken al yanaktan dişledim
Affetsinler benim suçumu
Beyler aman gidelim

Kır atıma bindim Çerkeş'ten geçtim
Kayalar dağında al kanlar saçtım
Elimde mavzer Dinar'ı bastım
Duymadın mı Kaymakam bey şanımı
Beyler aman gidelim (1)

(*) Sırat Vakıf

— II —

Bohurcular bölük bölük geldiler
Ciğerimi delik delik deldiler
Mustafa'yı şu çimene serdiler
Malı yağma ırzı beylik dediler

Sular akmayınca durulmazimiş
Gönül gezmeyince yorulmazimiş
Kocalıkta demler sürülmezimiş
Gençlik elde iken sürem demleri

Kahbe felek değirmenin döndü mü
Bağın bahçen sular ile doldu mu
Ben yaparım sen yıkarsın bendimi
Döne döne nöbet bile geldi mi

Çıkayıdım **Kumalar**'ın düzüne
Martinimi alayıdım yüzüme
Onbeş sene az geliyor gözüme
Yandım Allah müfrezeler elinden

Burçak verin kır atıma kişnesin
Fitil salın yarelerim işlesin
Ben ölürsem nazlı yarim n'işlesin
Kalk gidelim ela gözlüm dağlara

Kır ata bindim de **Macıl**'dan geçtim
Kumalar dağına al kanlar saçtım
Onbeş atlıyınan **Dinar**'ı bastım
Duymadın mı Kaymakam bey ünümü (2)

— III —

Koca Mustafa da al kanlar kustu
Jandarmalar dumanından duramaz
Mustafa der bu dağ bize yaramaz
Belki müfrezeler vururlar bizi

Zindan boğazını müfreze bastı
Koca Mustafa da al kanlar kustu
Bunu gören **İnce Memed** koydu da kaçtı
Şahinin yuvadan kaçtığı gibi

Haydarlı üzeri çifte değirmen
Ankara'dan geldi vur emri ferman
İnce Memed der ki ben burda durmam
Bugün müfrezeler basarlar bizi

Yörüklerin keçileri alabaş
Mustafa'nın varacağı **Karataş**
Aman **İnce Memed** yanıla ulaş
Şimdi **Bohurcular** vururlar bizi

Müfrezeler bölük bölük geldiler
Ak göğsümü delik delik deldiler
Hükümet önünde resmim aldılar
Ak kağıt üstünde görün siz beni (3)

— IV —

İnce Memet ne yaptıydım ben sana
İki kere everdiydim kesemden
Eğer yerlerime sen vurulaydın
Ölesiye yatamazdım tasamdan

Şu **Dinar**'ın sıra sıra söğüdü
Ben geçerken yapracığı göğidi
İnce Memet küçük idi büyüdü
Eyvah **İnce Memet** vurdun sen beni

Bohurcular bölük bölük geldiler
Ak döşümü hançer ilen deldiler
Duvarın dibinde resmim aldılar
Ak kağıt üstünde tanıyın beni

Yüce dağ başında bir koca kartal
Açmış kanadını dünyayı örter
Bazı yiğit vardır ölümden korkar
Ben korkmam ölümden er geç yolumdur (4)

— V —

Aldım martini indim **Dinar**'a
Söylen **Osman beye** versin bin lira
Bizden selam söylen hep yarenlere
Şimdi müfrezeler çevirir bizi

Sabah namazında dağlardan aştım
Cumalan yaylasına al kanlar saçtım
Martin kucağında **Dinar**'ı bastım
Duymadın mı **Kaymakam** bey namımı

Başmakçı'dan çıktım bir at kişnedi
Üzengisi ayağımı dişledi
Telgraflar **Ankara**'ya işledi
Şimdi müfrezeler çevirir bizi

Buhurcular bölük bölük geldiler
Ak bağrımı delik delik deldiler
Şu **Dinar**'da resmimi aldılar
Ak kağıt üstünde tanıyın beni

Yörüklerin keçileri alabaş
Mustafa'nın ah çektiği **Karataş**
İnce Memet olmaz bize arkadaş
Ver elini **Kareyserli** gidelim

Çakın atları çayıra çakın
Kurşun tuttu pınarı taşlara yatın
Allah'ın aşkına vurasıya atın
Şimdi müfrezeler vururlar bizi

Atıma bindim de elimde dizgin
Şahinin payına iner mi kuzgun
Var mı bizim gibi sıladan bezgin
Sılanın dikeni gül oldu bize

Buhurcular Akgedik'ten ünledi
Koca Mustafa kulak verdi dinledi
Candarmanın kulağından ennedi
Düş arkama kömür gözlüm gidelim

Koca Mustafa da gençten bir uşak
Beline kuşanmış binbeşyüz fişek
Peşine düştü onbin genç uşak
Koyverin efeyi salıverin gitsin

Burhurcular atar atar vuramaz
İnce Memet dumanından duramaz
Şakir Efe artık bize yaramaz
Kareyserli dayı burdan direlim (5)

— VI —

Kırıklar'a vardım emme gezmedim
Galem alıp gözelleri yazmadım
Bu gara yazıyı gendim yazmadım
Yazan kâtip galemin gırılmadı mı

Kırıklar'ın sıra sıra söğüdü
Ben giderken yapracığı göğüdü
Tükendi mi **Kırıklar**'ın yiğidi
Kak gidelim **İnce Mehmet** dağlara

Müfrezeler bölük bölük geldiler
Ak bağrımı delik delik deldiler
Goca Mustafa'nın öldüğünü bildiler
Kak gidelim **Karataşlım** buradan

Goca Mustafa da atar atar vuramaz
Buhurcular dumanından duramaz
İnce Mehmet bu iş bize yaramaz
Kak gidelim **İnce Mehmet** buradan

Çadır gurdum **Kumalar**'ın düzüne
Aynalı martinimi aldım yüzüme
O gız vermiş gül memesini ağzıma
Yüzbir sene az geliyor gözüme

Goca Mustafa kaktı gayalara dayandı
Keten göynek al gannara boyandı
İnce Mehmet buna can mı dayandı
Kak gidelim **İnce Mehmet** buradan

Goca dağ başında bir ulu gavak
Dibinde açılmış gül tabak tabak
Gözelin goynunda tez olan sabah
Çirkinlerle var ömrünü yoğetti (6)

K a y n a k l a r

1 — Vehbi Evinç **Folklör Tetkikleri**; Fikirler der. Sayı 182/1939

2 — Osman Atilla **Afyonkarahisar Türküleri**, 1957, s. 142-143

3 — a.g.e.

4 — S. Eyuboğlu-Yaşar Kemal **Gökyüzü Mavi Kaldı**, 1978, s. 269

5 — Saffet Uysal'ın **«Kan ve Türkü»** konulu basılmamış çalışması.

6 — Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler** (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390 (Dr. Tuğrul'un derlemeleri arasında, kimi büyük değişime uğramış, kimi de neredeyse bir aşk türküstine dönüşmüş 3 türkü bulunuyor.)

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Saffet Uysal, yerinde yaptığı araştırmalar sonucu türkülerin öyküsü konusunda şu bilgileri veriyor.

«Koca Mustafa türküleri kimi zaman 'Buhurcular' veya 'İnce Memed' türküleri olarak da anılabiliyor. Çünkü Buhurcular, Koca Mustafa'nın öldürülmesinde etkili olmuş bir Yörük aşireti. İnce Memed de Koca Mustafa'nın arkadaşlarından. Ancak vurulmasına yakın Koca Mustafa'dan ayrılmış birisi.

Cumhuriyetten önce Dinar'a bağlı Kırıklar (şimdiki adı Gökçek) köyünde -şimdi Dazkırı'ya bağlı- bir olaydan dolayı Koca Mustafa'nın anasını zaptiyeler önce Başmakçı daha sonra Dinar'a getirmişler. Götürürken de eziyet etmişler kadına. Bunun üstüne gerek köydeki hasımları ve gerekse güvenlik güçlerine kin bağlamış ve dağa çıkmış, Koca Mustafa. Yıllarca eşkıyalık yapmış. Sadece Dinar çevresinde değil, Isparta-Burdur-Antalya-Denizli-Uşak çevresinde zaman zaman kırk atlıya varan bir grupla dolaşmış. Yanındaki adamları üstüne, kendisi üstüne hikayeler, olaylar anlatılır o yörelerde. İnce Memed, Kareyserli (dayısı), Şakir Efe en yakın adamlarından. Vurulduktan sonra bile bu yakın adamları hakkında değişik söylentiler dolaşmış durmuş.

Önceleri Buhurcular adlı Yörüklerle iyiymiş araları. Sonradan bozulmuş. Kurtuluş Savaşı'nda da bazı Ege zeybekleri gibi katılmamış orduya. Güvenmemiş. Düşman kovulup da içteki pürüzlerin üstüne gidilince Koca Mustafa zorlanır olmuş. Ayrıca jandarma Buhurcularla işbirliği yapmış. Çevresindeki adamları da yavaş yavaş bu işten soğumaya başlayınca, (bu konuda İnce Memed'le ilgili değerlendirmemize bakılmalı. M.B.) zayıflamış Koca Mustafa. Hatta İnce Memed'in; «ayrılalım, herkes bir tarafa dağılsın, bu işin sonu yok, böyle giderse çabuk vuruluruz» diye arkadaşlarına öneride bulunduğu söylenir. Koca Mustafa'nın da bunu kabul etmediği söylenir. Bu görüş ayrılığı yüzünden İnce Memed Koca Mustafa'dan ayrılmış.

Koca Mustafa, bu arada Dinar'ın Karataş köyünden evlenmiş. O yöreye geldiği haber alınınca, jandarma ve Buhurcu Yörükleri Dinar'ın Karataş köyü çevresinde kıstırmışlar kendisini. Sabahtan akşama kadar çarpışma olmuş. Koca Mustafa'yı bir çayın kenarında vurmuşlar. Koca Mustafa vurulunca çevresindekiler dağılmış, kimisi yakalanmış. Vurulduğu tarih kesinlikle bilinmemekle birlikte, 1925-26'larda olması mümkündür.»

Koca Mustafa, halk arasında yaygın bir üne kavuştuğu için adına yakılan türküler de çoğalmış. İnce Memed türküleriyle bu türküler arasında bazı geçişmeler de olmuş. Koca Mustafa'nın, İnce Memed'in kendisinden ayrılmasını sindiremediği halkın da İnce Memed'in yenilgisini buna bağladığı anlaşılıyor.

YAKIM (*)
AHMET ŞÜKRÜ ÜSTÜNE TÜRKÜ

Poyraz mıdır? Kabayel mi bu esen?
Kimse değil **Bekir ağadır** basan
Kel Velidir benim kellemi kesen
Yattım uykudan uyanamadım
Bekir ağa kurşununa dayanamadım
Gide gide çıktım dağın başına
Güneş doğdu cenazemin kaşına
Yeni girdün henüz otuz yaşına
Yattım uykulardan uyanamadım
Bekir ağa kurşununa dayanamadım
Bekir ağa sürün atlar terlesin
Şükrü Ahmet (**) bu baskını bellesin
Çakır **Ayşem** seni kimler eğlesin
Yattım uykulardan uyanamadım
Bekir ağa kurşununa dayanamadım
Bayındır'dan çıktım başım selâmet
Kızıllar'a vardım koptu kıyamet
Eyvah olsun göstermedim cesaret
Yattım uykulardan uyanamadım
Bekir ağa kurşununa dayanamadım

(*) **Yakım** : Bir kimse üzerine söylenen koşuk, türkü.
(**) **Ahmet Şükrü** Gölhisar yöresinde meşhur bir şaki.

K a y n a k Der. Mustafa Demirsoy **Yakım**; Burdur dergisi, sayı 23-24/1941

PAŞA'NIN TÜRKÜSÜ
(PAŞA HAVASI)

— I —

Anam da benim sandığımı açmasın
Mavi şalvarıma uçkur dakmasın
Paşa'm gelcek deye yola bakmasın
Urum'dan Acem'e ünüm var benim
Devlete yetecek malım var benim
Odamın döşesini galdırmasınlar
Gelen müsafirimi döndürmesinler
Benim öldüğümü bildirmesinler
Muhanetsin **Pehlivan Ağa** muhanet
Galemoğlu gençliğim sana emanet
Paşa'nın goynunda yüz onluk altın
Paşa'yı satsalar alırın satın
Beş yüzün yanına bin daha gatın
Muhanetsin **Pehlivan Ağa** muhanet
Galemoğlu gençliğim sana emanet

Yenice köyü süvariler bastılar
Şu **Paşa**'yı gurban gibi kestiler
Duzladılar terkilere astılar
Aha da ben gidiyon gelemen gayrı
Al boyalı gelinnere saraman gayrı
Yenice köyde zaptiyeler beni avladı
Yağlı gurşun ciğerimi dağladı
Pehlivan Ağa gollarımı bağladı
Avcılar köylere bozular (1) gelir
Yiğidin annına yazılan gelir
Gurşun attın **Akgaya**'nın düzüne
Ayrılık sürmesi çekmiş gözüne
Bakma dedim baktın düşman sözüne
Muhanetsin **Pehlivan Ağa** muhanet
Galenıoğlu gençliğim sana emanet
Evlerinin önü bir dolu gaya
Çiftemi alıp da ağaydım (çıkaydım) dağa
N'ettim ben sana **Pehlivan Ağa**
Muhanetsin **Pehlivan Ağa** muhanet
Galemoğlu gençliğim sana emanet
Gurşun attım **Akgaya**'dan garşıya
Ellerim bağlı endirdiler çarşıya
İstanbol'dan **Vali** çıkmış garşıya
Urum'dan Acam'a ünüm var benim
Devlete yetecek malım var benim
Evlerinin önü bi dölüm (dönüm) avlı
Avlının içinde gır atım bağlı
Cavır da martinlerin gurşunu yağlı
Avcılar köylere bozular gelir
Yiğidin annına yazılan gelir
Yel estikçe avrupası (2) yellensin
Paşa'm ölmüş, **İzmir** yolları dinlensin
Şu **Paşa** da **Çal** köyünde ünlensin
Urum'dan Acam'a ünüm var benim
Devlete yetecek malım var benim

1 — **Bozulamak** Bağırarak, haykırarak ağlamak
2 — **Avrupa** Uzun saç

— II —

Gurşun attım aman **Akgaya**'nın düzüne
Ayrılık sürmesi aman çekmiş gözüne
Bakma dedim aman baktın duşman sözüne
Dumanım dağlara aman ağıyor benim
Sevdiğim ellere aman galıyor benim

Gurşun attım aman **Akgaya**'dan garşıya
Elleri bağlı aman enip gelir çarşıya
İstambol'dan **Paşa** çıkmış amanında garşıya
Adam illerini goyup da gider mi
Denizli damlarında bayram eder mi
At bağladım aman **Denizli**'nin hanına
Mekân tuttum gözellerin aman yanına
Bazar ettim şeftalinin aman onuna
Şeftali bazarı guruldu galdı
Herkez sevdiğine sarıldı galdı
Denizli'nin bağçalarında aman golgezer
Hımhım Hoca arzuhallarını yazar
Yazar da yazar **Mutasarrıfa** yazar
Dur dedim uçkurumu durduramadım
Tecellim böyleymiş aman ben bilemedim
İki miytan (mintan) keydim biri alalı
Gitmez oldu aman gözlerimden hayalı
Eski yardan yeni selam duyalı
Güvercin topuklu suya mı geldin
Gaş göz oynatırken aklımı aldın
İki miytan keydim aman biri süt beyaz
Gıyamam sevdiceğim geceler ayaz
Benim de sevdiğim aman kardan da beyaz
Dumanım dağlara aman ağıyor benim
Sevdiğim ellere aman galıyor benim

— III —

Menevşedir martinimin demiri
Teslim olmam ölüm Allah emiri
Teslim olmadan da ölmüş var mı ki
Dumanım dağlara ağıyor benim
Sevdiğim ellere galıyor benim
Gurşun attım **Algaya**'nın düzüne
Ayrılık sürmesini çekmiş yüzüne
Bakma dedim baktın duşman sözüne
B a ğ l a n t ı
Gurşun attım **Algaya**'dan garşıya
Golları bağlı endirdiler çarşıya
İzmir'den de **Paşa** kakmış garşıya
B a ğ l a n t ı
At bağladım **Denizli**'nin hanına
Mekân duttum gözellerin yanına
Bazarlık ettim şeftelinin onuna
B a ğ l a n t ı

Eynegöl'ü süvariler avladı
Yağlı da gurşun can ciğerimi dağladı
Benim yarim siğim sigim ağladı

B a ğ l a n t ı

K a y n a k : Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler,** (Basılmamış Derleme) MİFAD Arşivi, No 1390. (Tuğrul, bunlardan başka iki türkü daha veriyor. Fakat bu türküler farklılık göstermedikleri için almadım.)

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü Mehmet Tuğrul, türkülerin kahramanı Paşa konusunda şu bilgileri veriyor «Paşa Uşak yöresindeki Eynegöl köyündenmiş. Yol keser, bezirgân (tüccar) soyarmış. Bekilli köyünden Pehlivan Ağa da ona yataklık edermiş. Zaptiyeler, Pehlivan Ağayı, Paşa'nın o sırada bulunduğu Yenice köyüne götürmüşler. Pehlivan Ağa, Paşa'yı kandırıp, teslim olmasını sağlamış. Zaptiyeler Paşa'yı öldürmüşler, kellesini kesip götürmüşler.»

I Nolu türkü, Dr. Tuğrul tarafından Bekilli köyündeki yaşlılardan derlendiği için, en somut ve en canlı kaynak budur. Ötekiler, başka yörelerde degişime uğramış türkülerdir.

FERİK OSMAN TÜRKÜSÜ

— I —

Gurudu mu şu **Seyit**'in (1) bağları
Irağımış **Asıçal**'ın dağları
Ferik Osman binbaşıya yalvarı(r)
Aman Allah tezkereler yazıldı
Takip geldi diz bağlarım çözüldü

Güne garşı **Kemiksiz**'in (2) evleri
Kınalanmış **Meyrem** (3) gızın elleri
Mustafa oğlan (4) binbaşıya yalvarı
Aman Allah tezkereler yazıldı
Takip geldi diz bağlarım çözüldü

Seyid'in üstünde ıldız (yıldız) ışılar
Ferik Osman vurulmuş ganı fışılar
İşte ben gidiyon(gidiyom) bakın gardeşler
Meyrem'im **Meyrem**'im çakır **Meyrem**'im
Senin için dip damları (5) boyların (boylarım)

Ferik Osman çıkmış ova düzüne
İpekli mendilimi örtün yüzüme
Müfrezeler geliyo benim üstüme
Aman Allah tezkereler yazıldı
Takip geldi diz bağlarım çözüldü

Gurudu mu şu **Seyid**'in avlısı
Keşfe geldi **Denizli'nin Valisi**
Bilemedim **Ferik Osman** hangisi
Aman Allah tezkereler yazıldı
Takip geldi diz bağlarım çözüldü

Takipler de **Keleş**'e (6) dayandı
Yaşıl (yeşil) ekin al gannara (kanlara) boyandı
Ferik Osman buna nasıl dayandı
Aman Allah tezkereler yazıldı
Takip geldi diz bağlarım çözüldü

1 — **Seyyit, Asıçal** Çal ilçesinin köyleri
2 — **Kemiksiz** Seyit köyünde eşkıyaya yataklık yapan kadın
3 — **Meyrem (Meryem)** Eşkıyanın yararlandığı kadın
4 — **Mustafa** Ferik Osman'ın çetesinden bir kişi
5 — **Dip dam** Ağır suçluların kapatıldığı cezaevi bölümü (hücre)
6 — **Keleşler** Seyit köyünde bir ailenin adı. Eşkıyalar burada basılmış.

— II —

Gayalar merdin merdin
Ben yâri gördüm geldim
Akan çaylar mürekkep olsa
Yazılmaz benim derdim
Aman **Osman Ferik Osman**
Ellere galdı senin yosman
Gövercinim havada
Yavruları yuvada
Osman Beyin ölüsünü
Galdırmışlar hayada
Aman **Osman Ferik Osman**
Ellere galdı senin yosman
Denizli'nin aharı
Yeni geldi baharı
Osman Beyi öldürenner
Çandırma (jandarma) gumandarı (kumandanı)
Aman **Osman Ferik Osman**
Ellere galdı senin yosman
Denizli'nin hanları
Parleyoru (parlıyor) camları
Osman Beyi öldürmüşler
Akıyoru (akıyor) gannarı (kanları)
Aman **Osman Ferik Osman**
Ellere galdı senin yosman

K a y n a k : Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Ferik Osman, Koca Mustafa çetesinin adamlarındandır. Uzun süre yakalanamayan Koca Mustafa ve çetesinin yakalanması için bölgede sıkıyönetim ilan edilir. Yoğun bir izlemeden sonra Koca Mustafa ve bazı adamları ele geçiriliyor, çetesi dağıtılıyor. Fakat Ferik Osman, bu operasyondan kurtuluyor ve küçük bir çete kurarak yeniden dağa çıkıyor. Ancak bir süre sonra o da yakalanıyor ve öldürülüyor.

Özellikle birinci türkü, konuyla ilgili önemli ipuçları veriyor.

ARGUVANLI ALİ TÜRKÜSÜ

Gır atımı çekin binem üstüne
Verin tüfengimi alam destime
Argavun'un Kürdü gelsin üstüme

Argavun'dan çıktım ikindi vakti
Yıkılsın ağamın sarayı tahtı
Çifte gelinlerin karalı bahtı

Argavun'dan çıktım yırganır (sallanır) dağlar
Kesildi mektubum bağlandı yollar
Bana da **Argavunlu Ali** ağam derler

Aşağıdan geliyor **Kürdün ağası**
Elinde yanıyor tel cıgarası
Yaram derindedir yoktur çaresi

Tüfek ata ata kollarım şişti
Arkama döndüm ki fidanım düştü
Allahım, ateşi evime düştü

Hozat'ın önünde çift pınar akar
Teneşir üstüne al kanım akar
Çifte yavrularım yoluma bakar

K a y n a k : Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu **Güney Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar**, 1945, s. 116

EŞKIYA BIDIKOĞLU DESTANI

Gelin kardeş müşavere edelim
Biz bu gece **Kırınasti**'ye girelim
Siz döğüşün, biz seyrini görelim
Göremem seyrini der **Bıdıkoğlu**

Bursa Paşası da bayrağın açtı
Dayanamadı da geriye kaçtı
Yetiş **Beter Ahmet** bir günün düştü
Çevir çaydan yanın kır **Bıdıkoğlu**

Başıma giydiğim **Tatarın** börkü
Sırtıma giydiğim köçeğin kürkü
Ovanın **Manyas**'ın **Gönen**'in **Türk**'ü
Çevir yaydan yanın kır **Bıdıkoğlu**

Bir zamanlar **Kırmasti**'yi sındırdım
Küçük oğlunu ben tahttan indirdim
Beter Ahmed'i bu cenkte aldırdım
Şehiddir inşallah der **Bıdıkoğlu**

Üç beş atlı ileriye seçildi
Saçma, kurşun dört yanıma saçıldı
Gemilerin yelkenleri açıldı
Bin de adalara geç **Bıdıkoğlu**

Kaynak: Kemal Zeki Gençosman **Türk Destanları**, 1972, s. 445

Eşkıya Bıdıkoğlu ve destanın kim tarafından yazıldığı konusunda kaynakta bilgi verilmiyor. Ancak, destandan, olayın Bursa yöresinde geçtiği ve Bıdıkoğlu'nun o yöre eşkıyalarından olduğu anlaşılıyor.

EŞKIYA DERVİŞ TÜRKÜSÜ

Şeker deyer(1) **Derviş Ağa**(2)
Yenme dağdan girme bağa
Gazahlar doldu otağa
Öldürdüler **Derviş Beyi**

Şireli(3) goşar harabanı(4)
Sedat(5) bağlıyor garanı
Gözün çıhsın **Heyrabanı**(6)
Ere verdiler **Lalanı**(7)

Derviş'in anası paşa
Atını bağladı daşa
Aynalısı (8) goşa goşa
Öldürdüler **Derviş Beyi**

Bazare getdiler guzu
Sineme goydular közü
Bu gelen **Derviş**'in gızı
Öldürdüler **Derviş Beyi**

Kaynak: Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, 1942, s. 90

Kelimeler

1 — **Deymek** Ele geçmek
2 — **Aslen** Küllüklü olan eşkıya Derviş, ünlü Hacı İmran'ın arkadaşıdır
3 — **Şireli** Derviş'in amcasının oğlu
4 — **Harabanı** : Arabayı
5 — Derviş'in annesi
6 — Derviş'in kızkardeşi
7 — Derviş'in karısı
8 — **Aynalı** Bir çeşit tüfek

CELLO'NUN DESTANI

— I —

İşte geldi merdoğlu merdan
Yönünü çevirirse açılır meydan
Atı Arabistan, kendi kahraman
Kuş olsa uçurmaz düşmanı **Cello**,

Kızlar altın takmaz oldu saçına
Nam ü şan yürüttün **Çin** ü **Maçine**
Cerideler gitti **Firenk** içine
Tir tir titretti gâvurları **Cello.**

Kayseri kurbine bir cenk kuruldu
Ahali, candarma anda derildi
İlerisinden bir binbaşı vuruldu
Görenler seyretsin al kanı **Cello.**

Gezersin deryada, geçmezsin karaya
Muallim atlılar aldılar araya
Everek deresinde kaldı muhasaraya
Yine meydanı yarup çıktı **Cello.**

Adını anarlar kara giyerler
Nan ü nimeti yavan yerler
Bazısı Ali derler
Sen misin Tanrının arslanı **Cello.**

Yerinde durur eroğlu herkes
Senin için her yere kurıldu merkez
Tek gözle vurdun beş Çerkez
Tavuk mu sandın insanı **Cello.**

Elif'i okuyan fehmeder be'yi
Yerinde olursa iş olur iyi
Türkiye'de bir yiğit türemiş deyi
Namını da veriyor dünya **Cello.**

Gümüşlü cezve kaynattın ocakta
Aynalı martin parlıyor kucakta
Issız dağ başında sarı sıcakta
Göresin mi geldi ilini **Cello.**

Postayı vurmakta sen çok yanıldın
Dua edenlerden inkısar aldın
Dokuz yüz lirayı yekten de aldın
Darlığına noksan kaldı mı **Cello.**

ÇÖLLO'NUN TÜRKÜSÜ
— II —

Amasya vilayet **Kayseri** merkez
Peşinde dolanır bin beş yüz **Çerkez**
Tek gözde vurduğum beş tane **Çerkez**
Titrettin **Firengistan**'ı **Çöllo**

Kızlar altın takmaz oldu saçına
Ünün gitti **Çöllo Çini Maçine**
Gazeten basıldı **Moskof** içine
Titrettin **Firengistan'ı Çöllo**

Kavgaya girince koç gibi yürür
Martini dürbünü cihanı görür
Zenginden alır da züğürde verir
Fıkara babası sen misin **Çöllo**

Erciyes dağını kantar mı tartar
Tartıyom diyenin belası artar
Gel Çöllo şimdicik yakayı kurtar
Dünyanın sultanı senm'oldun **Çöllo**

Bilmem deli misin bilmem serseri
Öğleyin basılır mı **Kayseri**
Peşinde dolanıyor beş bin süvari
Titrettin **Firengistan'ı Çöllo**

— III —

Kayseri Gürcistan'da bir cenk kuruldu
Ahali cemoldu anda derildi
İçlerinden beş candarma vuruldu
Görenler seyretsin alkanı **Çöllo**

Talas'ın yolunda kesilen saçlar
Saçı kesilenler niyaza başlar
Nedir **Çöllo** senin yaptığın işler
Fukara babası sen misin **Çöllo**

Kilitli heybeyi terkiye astı
Kıralın kızının saçını kestİ
Gücük Hasan'ınan **Yozgat'ı** bastı
Kutnunun kumaşın harmanı **Çöllo**

K a y n a k l a r

1 — Kemal Zeki Gençosman **Türk Destanları**, 1972, s. 436-437
2 — Yaşar Kemal-Sabahattin Eyuboğlu **Gökyüzü Mavi Kaldı**, 1978, s. 270 ve Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu **Anadolu Ağızlarından Toplamalar**, 1943, s. 155
3 — Bu türküyle öykü Sarız'da **Nadir Gürbüz'den** derlendi.

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Aynı kişiye ait olan bu destan ve türküler, kaynaklarda Cello ve Çöllo adlarına geçiyor. Oysa kahramanın gerçek adı Çöllo'dur ve Kayseri yöresinde yaygın bir ünü vardır. II ve III nolu türküler, halkın ortak ürünleridir. Kemal Zeki Gençosman, I nolu destanın kaynağını vermiyor. Ancak, bu, bir saz şairinin işi olabilir.

III nolu türküye veren Nadir Gürbüz, küçük yaşta Çöllo'yu doğrudan gördüğünü belirtiyor ve şu bilgileri veriyor:

«Sarız'ın İncedere köyündendir. Daha yeni yetişen bir gençken, bibisiyle birlikte Pazaröreh'deki akrabalarının yanına gezmeye gidiyor. Orada bir yoza (kesimlik erkek davar) çoban duruyor. Uzun süre çobanlık yapmasına rağmen yoz sahibi ağa hakkını vermiyor. Ağa hakkını vermeyince, o da azık taşıyan eşeği satıp, bir dolma-tabanca alıyor. Bundan sonra eşkıyalığa başlıyor. Eşkıyalık yaptığı sırada zaman zaman bizim aileye (Hacıbebekler) gelip gittiği olu-

yor. Çöllo, 20 sene kadar dağda kaldı. Kayseri esnafından ve Kayseri çevresindeki zenginlerden mal alıp, fukaraya vermesiyle ün salmıştı. Birgün arkadaşı Gücük Hasan'la birlikte Postayı soyuyor ve takibine asker çıkıyor. Posta soygunundan elde ettikleri parayı sayarlarken, tanımadıkları sivil giyimli bir yüzbaşı kendilerini basıyor ve vuruyor. Ne onlar yüzbaşıyı tanımaktalar, ne de yüzbaşı onları. Cesedleri Konya'ya götürülüyor fakat burada tanıyan çıkmıyor. Bir süre sonra Çöllo'nun cesedi ,olay yerine giden babam tarafından teşhis ediliyor. Hatırladığım kadarıyla Çöllo'nun öldürülmesi 1920'li yıllardadır.»

Kayseri yöresinde yaygın bir ünü olan eşkıya Çöllo, türkülerden de anlaşılacağı gibi yöredeki Çerkezler ve jandarma müfrezelerince uzun süre izlenmesine rağmen yakalanamamıştır. III nolu türküden anlaşıldığına göre, Çöllo, o tarihlerde Talas'ta oturan zengin Rum ailelerin kızlarının saçlarındaki takıntıları almakla da ünlenmiştir.

Çöllo'nun yöredeki en yaygın özelliği ise, zengin Kayseri esnafından aldığı kumaşları, silahıyla ölçerek yoksul halka dağıtmasıdır. «Zenginden alırda züğürde verir/Fukara babası sen misin Çöllo» sözleri bu özellliğinden kaynaklanıyor.

ABDONUN TÜRKÜSÜ

Gelin kızlar gelin, yanıma gelin,
Kiminiz ağlayın kiminiz gülün !
Benim öldüğümü **Müslim**'den bilin !
Vurma gâvur **Müslim** yaram derindir,
Yaram iyolursa mevlâm kerimdir,

Abdo'nun devesi dağda dolanır.
Dolana dolana çayda sulanır
Karını gördükçe kalbim bulanır
Vurma gâvur **Müslim** yaram derindir.
Yaram iyi olursa mevlâm kerimdir.

İskeleden çıktı devenin ucu,
Elinde hamuru, ocakta sacı..
Alkana boyanmış perçemin ucu...
Vurma gâvur **Müslim** yaram derindir,
Yaram iyolursa mevlâm kerimdir.

(GÜNEY dergisi, Haziran-1936, s. 16)

AHMEDİN TÜRKÜSÜ

Arapkir'den çıktım bir sürü koyun
Gelin arkadaşlar üstümü soyun
Üstümü soymadan kabire koyun
De vurma vurma yarem derindir
Yarem iy'olursa Mevlam kerimdir
Arapkir'den çıktım ağrıdı başım
Kara çalılıkta kaldı üleşim
Yanıma gelmiyor **Salim** kardaşım
De vurma vurma yarem derindir
Yarem iy'olursa Mevlam kerimdir

Arapkir'den çıktım başım selamet
Kara çalılıkta koptu kıyamet
De vurma vurma yarem derindir
Yarem iy'olursa Mevlam kerimdir

Kaynak: Enver Gökçe: **Eğin Türküleri**, DTCF Türkoloji Bölümü Lisans Tezi-1949 ve aynı tezin P Nalli Boratav'ın giriş yazısıyla yapılan basımı, 1982, s. 91

Türkünün Öyküsü Enver Gökçe, türkünün öyküsü konusunda fazla bilgi vermiyor. Yalnız, Eğin yöresinde söylenen türkünün öyküsünü ve metnini almak üzere, türküde adı geçen Salim'e başvurduğunu, ancak ilgilinin amaçlı olarak kendisine yardımcı olmadığını söylüyor. Gökçe, türkünün Divriği varyantını daha sonra bir rastlantı sonucu A.K. Tecer'den sağladığını belirtiyor.

Gökçe, türküyü iyice okuduktan sonra, özellikle ikinci dörtlüğünden dolayı, Salim Ağa'nın türküyü Eğin yöresinde yasakladığını anladığını vurguluyor. Türküden de anlaşılacağı gibi, Salim, türkünün kahramanı Ahmedin kardeşi. Gökçe, şöyle diyor «Bir türkünün doğuş bölgesinde unutulması, bir ağanın bir sosyal topluluğa hakim olmasını ve ağalık psikolojisini göstermesi itibariyle ilgi verici bir olaydır.» (aynı eser, s. 42)

HATİPCİOĞLU TÜRKÜSÜ

Isparta'dan çıktım başım selâmet
Köy yolunu döndüm koptu kıyamet
Çoluğum çocuğum dostuma emanet
Bahar geldi gül açıldı bülbül uyansın
Hatipcioğlu katil olmuş yari dayansın
Çalı köprüsüne atı bağladım
Martinim paslandı onu yağladım
Çoluğum çocuğum akla geldi ona ağladım
Merak etme fidan boylum benim kaderim

Kaynak: Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**, 1938, s. 307

TEKELİOĞLU TÜRKÜSÜ

Haydulen altyanım deniz de üstyanım balkan
Kıratın üstünde şavkıyor kalkan
Yanıma gelmesin ölümden korkan
Tekelioğlu derler ünüm var benim
Çekersem bıçağı zorum var benim
Sürülmedik tarlalarım gen kaldı
Koşulmadık mandalarım ham kaldı
Bu dünyada aht almadık ne'm kaldı
Tekelioğlu derler ünüm var benim
Çekersem bıçağı zorum var benim
(Alabıçak üstünde ganım var benim)

Kaynak **Burdur İl Yıllığı**-1973. s. 125

ABALI TÜRKÜSÜ

Dağ arasının yolları darıcık irimdir
Beşparmak Dağları benim yerimdir
Martinimle tüfengim kendi malımdır
Abalı'm Abalı'm elleri kamalı
Alaylar bağlamış göksü kınalı
Abalı'mın işkiki sırma yelekli
Dağ arasının dört tarafı asker kilitli
Abalı'yı vuran jandarma Giritli
Abalı'm Abalı'm elleri kamalı
Alaylar bağlamış göksü kınalı

K a y n a k Y. Z. Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri,** 1938, s. 306

BEYPAZARDIR MEKANIMIZ ELİMİZ

Kıratın üstünde bir uzun yayla
Ne deyim beylerim kaderim böyle
Anama varınca doğrusun söyle

Beypazardır mekanımız elimiz
Kimbilir nerde kalır ölümüz

Bineydim de kıratımın üstüne
Alaydım da martinimi destime
Beş yüz atlı olsa gelemez üstüme

Beypazardır mekanımız elimiz
Kimbilir nerde kalır ölümüz

Beypazardan çıktım tütün satmaya
Kıratım başladı yatıp kalkmaya
Kolcular başladı kurşun atmaya

Beypazardır mekanımız elimiz
Kimbilir nerde kalır ölümüz

Kör olası Çerkes nereden geldin
Kuyumcuyum diye çayıra kondun
Alnı top perçemli yiğide kıydın

Beypazardır mekanımız elimiz
Kimbilir nerde kalır ölümüz

Gedikten aşıyor bir kara kağnı
Kağnının ardında kıratı bağlı
Kaldırın çevresin püskürme benli

K a y n a k S. Syuboğlu-Y Kemal **Gökyüzü Mavi Kaldı**; 1978, s. 276-277

BEYPAZARI TÜRKÜSÜ (Kırat Türküsü)

Aman ileri durulur da arkadaş geri durulmaz
Altıpatlar ilen neyleyim Çerkes vurulmaz
Kelle gitmeyince'de neyleyim kırat verilmez
anam verilmez

Beypazarı da meskenimiz neyleyim oldu anam yerimiz
Gel oğlan da gezdir kıratı gezdir amanın gezdir
Kıratın alnına arkadaş maşallah yazdır
Amanın yazdır

ÇERKES HASAN TÜRKÜSÜ (*)

İstanbul'da çıkar kadı
Kalmadı dünyanın tadı
Kendi çerkes Hasan adı
Ben sürgüne gitmem dedi

Aksaray'dan indirdiler
Kanlı gömlek giydirdiler
Ne durursun çerkes kızı
Hasan beyi öldürdüler

AHMET ÇAVUŞ TÜRKÜSÜ (**)

Karaca Ahmet alt yanında meteriz
Ahmet meterizden telli kurşun atarız
Biz üç kardeş bir orduya yeteriz
Ah dalgın uykulardan uyanamadım

Kaynak: Y. Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri**-1938

(*) Abdülaziz'in öldürülüşüyle ilgili görülen Çerkes Hasan üstüne yakılmış.
(**) Manisa'lı yiğit bir adam olan Ahmet Çavuş'un reji kolcuları tarafından öldürülmesi üstüne çıkmıştır. Ahmet Çavuş üç kardeşiyle birlikte reji kolcularıyla yaptığı müsademede vurulmuştur.

İHSAN ÇAVUŞ TÜRKÜSÜ

Köprüye duruverdim
Filintam kuruverdim
Üç dum-dum kurşununda
Cemal Beyi vuruverdim
Dağlar aman dumansız
Eşkiyalar dinsiz imansız
Olamaz gayrı
Eşkıyalar tutulmaz gayrı
Bademli'de bahçeyi bastılar
Sol kola da filintayı astılar
İhsan Çavuş'un kurşunundan
Yunanlılar kaçtılar

Sigaramın külü ince
Duramıyom vurup öldürmeyince
Olamaz gayrı
Eşkıyalar tutulmaz gayrı
Edremit'in ovası
Mavzerimin boyası
İhsan da **Çavuş**'u sorarsan
Hep çetelerin babası
Dağlar aman dumanda
İhsan Çavuş verir kumanda
Olamaz gayrı
Eşkıyalar tutulmaz gayrı

Kaynak: Ferruh Arsuner **Edremit Folkloru** (basılmamış çalışma), MİFAD Arşivi, **No 1457**, s. 28, 31

Türkünün Öyküsü Ferruh Arsuner, İhsan Çavuş'la ilgili bilgi verirken, «İhsan Çavuş, İstiklal Savaşı'nda çok hizmet etmiş kahraman bir Edremit çocuğudur» diyor.

Gerçekten, «İhsan Çavuş'un kurşunundan/Yunanlılar kaçtılar» sözlerinden, İhsan Çavuş'un Kurtuluş Savaşı'na katıldığı anlaşılıyor. Kendisine «çavuş»luk sıfatı da buradaki işlevinden ötürü verilmiş olabilir.

HASAN ÇAVUŞ TÜRKÜSÜ

Nazilli'den çıktım **Gereniz**'in düzüne
Domdom gurşunnar da değdi gözüme
Nasıl uydun gardeşim duşman sözüne
Bak mustantık yaralarım mavzer yarası
Bura meydan yeri değil hayıtlık arası
Gine ağşam oldu lambalar yandı
Hasan **Çavuş**'un ölüsü hayıtlara dayandı
Hasan Çavuş'u da vurdular al gannara boyandı
Bak mustantık yaralarım mavzer yarası
Bura meydan yeri değil hayıtlık arası
Hasan Çavuş'un urbası goyun yününden
Hasan Çavuş'un yaraları koygun yerinden
Yüme (yıkama) hocam yüme erenlerdenim
Bir ahbap yoluna ölenlerdenim
Tokmaklı Hasan Çavuş evin açık mı sandın
Gerenizli Kürt Reşid'i dostun mu sandın
Yüme hocam yüme al kanım akıyor
Öğsüz galan **Mıstavam** (Mustafam) yola bakıyor

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler Üzerine; Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı-1977**, s. 236

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Mehmet Tuğrul, Hasan Çavuş Türküsünü, incelemesinin «Ölümle İlgili Türküler» bölümünde veriyor ancak Hasan Çavuş'un kişiliği, ölüm nedeni konusunda ayrıntılı bilgi vermiyor.

Tuğrul, ölümle ilgili türkülerin başlangıçta «yas» olarak doğduğunu, bunlardan bir kısmının sonradan bu niteliğini yavaş yavaş yitirdiğini belirtiyor.

Hasan Çavuş Türküsü, Tuğrul'un sözünü ettiği sürece girmemiş ve somutluğunu yitirmemiş türkülerden. Türküde. Hasan Çavuş'un kim tarafından nasıl öldürüldüğü, ölümden sonra neler yapıldığı. ölenin geride bıraktıkları konusunda belirli bilgiler veriliyor.

Fakat Hasan Çavuş'un başkaldırıcı yanı bulunup bulunmadığını ve neden öldürüldüğünü kesinlikle bilemiyoruz.

LÂZLARIN TÜRKÜSÜ (*)

Çıkamadım çam tepenin düzüne
Ayrılık sürmesi çekmiş yarim gözüne
Bakma dedim baktın eller sözüne

Ağlama **Huriye**'m benim taksiratım böyle imiş
Ağlama **Bilâl**'im benim kara yazım böyle imiş

Tek tek öter kaymakamın kazları
Gergef işler **Bergama**'nın kızları
Öldürelim dağlardaki **Lâzları**

Ağlama **Huriye**'m benim taksiratım böyle imiş
Ağlama **Bilâl**'im benim kara yazım böyle imiş

K a y n a k: Vehbi Evinç **Folklör Tetkikleri**; Fikirler, sayı : 1982/1939

(*) Yüzyılın başlarında Bergama, Kazak ve Tırmanlar bölgelerinde barınarak eşkıyalık yapan Lâzlar için yöre halkınca yakılmış ve günümüze dek söylenegelmektedlr.

BOZ AHMEDİN OSMAN'IN DESTANI

Evimiz sorarsan sokunun başı
Yeni traş olmuş parlıyor kaşı
Üstümüzde dönen ayrılık kuşu

Ağla **Nimet** (1) ağla **Osman**'ım deyi
Dağların serdarı aslanım deyi

Yaptırdım odayı oturamadım
Göverttim bostanı yetiremedim
Bir **Sabit**'e (2) gelin getiremedim

Ağla **Nimet** ağla Osman'ım deyi
Dağların serdarı aslanım deyi

Verin fotoğrafım **Sabit** de baksın
Elâ gözlerinden kanlı yaş döksün
Dayım geliyor deyi yoluma baksın

Düştüm bir şıvgına (3) yol belli değil
Ellerim kelepçek gün belli değil

Kapımıza geldim kapımız kitli
Yılanlıdibi'nden(4) candarma söktü
Sabit elâ gözlerinden kanlı yaş döktü
Alğa **Nimet** ağla **Osman**'ım deyi
Dağların serdarı aslanım deyi

(1) **Nimet** Osman'ın karısı
(2) **Sabit** Osman'ın yeğeni
(3) **Şıvgın** yağmurlu, çamurlu hava
(4) **Yılanlı** Kayseri'nin batısında bir dağ.

Kaynak: K. Ö. **Erciyes** der (Kayseri Halkevi), sayı 42-43/1946

Türkünün Öyküsü

Boz Ahmedin Osman, 1930'larda **Develi**'nin **Yeşilhisar** bucağına bağlı **Yavaş** çiftliğinden bir kadınla evlenerek, karısının köydeki çiftliğini yönetmeye başlamış. Uzun süredenberi sahipsiz duran bu çiftlik köylülerce otlak olarak kullanılıyormuş. Boz Ahmedin Osman'ın bu topraklara sahip çıkması üzerine köylülerle arası açılıyor ve bir sürtüşme başlıyor. Bu sürtüşme kısa sürede artarak resmi şikayet boyutlarına ulaşıyor. Boz Ahmedin Osman sorgusu yapılmak üzere ilçeye götürülürken, yolda kendisine tuzak kurulduğunu haber alıyor ve **Yavaş**'a yakın bir köyde kaçıyor. Yavaş'ta silahlanarak çıkan Osman, yol üstünde pusu kuran ve kendisini vurmak isteyen iki kardeşin ateşiyle karşılaşıyor ve bunlardan birini öldürüyor, birini de yaralıyor. Daha sonra yakalanarak adalete teslim ediliyor ve Malatya Hapishanesi'ne gönderiliyor. Burada bir yıl kadar yattıktan sonra bir yolunu bulup kaçıyor ve dağlara düşüyor. Jandarmanın sıkı izlemelerine karşın, dağ dağ, diyar diyar dolaşıp yakalanmıyor. 1945'te kente indiği bir gün (Kayseri) ilk karısının evine gidiyor ve ölüyor.

Türkü, ölümünden sonra karısı **Nimet**'ce yakılıyor.

BOZ AHMET TÜRKÜSÜ

Aşağıdan gelen paşanın onu
Yatır (yatar) arslan olmuş dinlemez ünü
Ezelki (önceki gavgaya öykme(*) sen bunu
İzmir elden gitti deyor **Boz Ahmet**

İzmir'in içinde bitti bir diken
Kör olsun dikeni yollara döken
Hayın arkadeştir bellerim büken
Çorbacıoğlu'na edendim derken
İzmir elden gitti deyor **Boz Ahmet**

(*) **Öykmek** Benzetmek

Kaynak: M. Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390

SARI MUSTAFA TÜRKÜSÜ
Fese bak fese ne kadar da al
Ne güzel belindeki morlu şal
Demedim mi ben sana burda kal

Kalamaz ne çare eli şanlıdır
Burma bıyıklı delikanlıdır
Entarisi ala benziyor
Şeftalisi bala benziyor
Benim yarim sana benziyor
Olamaz ne çare eli şanlıdır
Burma bıyıklı delikanlıdır
Sol böğründe kurşun yarası
Annesinin bir tanesi
Kuzgunluğun merdanesi
Olamaz ne çare eli şanlıdır
Burma bıyıklı delikanlıdır

(*) R.R. Yüceer **Bursa ve Çevresinde Halk Türküleri,** Uludağ, sayı : 28/1940

MUSTAFA'NIN TÜRKÜSÜ

Çakırım **Mustafam** yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Mezarımın taşı kıbleye karşı
Dil verin söylesin kabrimin taşı
Beni vuran oğlan **Çerkesler** başı

Çakırım **Mustafam** yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Karakoldan çıktım yan basa basa
Ciğerlerim koptu kan kusa kusa
Beni vuranoğlan **Konyalı Musa**

Çakırım **Mustafam** yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Meyhaneden çıktım tabakam kaldı
Dört yanıma baktım karakol aldı
Benim nazlı yarim kimlere kaldı

Çakırım **Mustafam** yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Çarşının içinde sıra kasaplar
Adam ahbabına bıçak mı saplar
Mustafa gidiyor gelin ahbaplar

Çakırım **Mustafam** yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Gece mezarlıkta vurdular beni
Yarin çevresine sardılar beni
Ölmeden toprağa koydular beni

Çakırım **Mustafam** yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Mezar arasında harman olur mu
Kama yarasına derman olur mu
Kama sokanlarda iman olur mu

Kaynak: S. Eyuboğlu-Y. Kemal **Gökyüzü Mavi Kaldı**, 1978, s. 272-273

KARA HÜSEYİN TÜRKÜSÜ

— I —

Kara Hüseyin mavzerini yağlıyor
Hatca gelin siyim siyim ağlıyor
Mavzerin kurşunu dağı deliyor
Aman **Filik** ablam ar demedin mi
Arkamda kel oğlan var demedin mi
Karasar (Karahisar) damım yardım da kaçtım
Suvermez yoluna sar(ı) altın saçtım
Filiğin Hatca'yı aldım da kaçtım
Aman **Filik** ablam ar demedin mi
Arkamda kel oğlan var demedin mi

— II —

Arif Bey geliyor bakın kasdine
Selâm verir yârenine dostuna
Afyon'u tapulatmış üstüne
Aman **Arif Beyim** öldürme beni
Mektebin önünde vurdurma beni
Afyon'dan çıktı çetenin ucu
Mustafa topçu da, **Durmuş** borucu
Kara Hüseyin atıp atıp vurucu
Uyan **Hatça**'m uyan, gör neler oldu
Arif Bey oldu
Afyon damım deldim de kaçtım
Suvermez yoluna sar(ı) altın saçtım
Onbeş atlıynan kız aldım kaçtım
Aman **Arif Beyim** öldürme beni
Mektebin önünde vurdurma beni
Heybetl'olur **Aziziye**'nin (Emirdağ) kelemi
Ben bilirim arkamızdan geleni
Yâr elinden çekdiceğim elemi
Uyan **Hatça**'m uyan,gör neler oldu
Arif Bey oldu
Gölcük yaylasında dört kaçak gezer
Dördünün omuzunda beşli mavzer
Anamdan evvel **Hatça kız sezer**
Mustafa, **Mustafa** ille **Hüseyin**
Ben kendime ettim kime küseyin (küseyim)

Kaynak Osman Atilla **Afyonkarahisar Türküleri-I**, 1957, s. 77

Türkülerin Öyküsü Afyon'un Emirdağ ilçesine bağlı Karacalar köyünden olan Kara Hüseyin, bir olay nedeniyle düştüğü Afyon Cezaevinden, kardeşi Mustafa ile birlikte duvarı delip kaçıyor. Bu arada, Suvermez köyünden sevdiği Hatice adlı kızı kaçırıyor. ve dağa çıkıyor.

Hatice'nin anası Filik Abla'nın şikayeti üzerine müfreze takılıyor. Kara Hüseyin'in yanında kardeşi Mustafa Durmuş adlı bir arkadaşları ve birkaç arkadaşı daha vardır. Kara Hüseyin arkadaşlarıyla birlikte, arkalarına takılan müfrezeyi esir alıyor. Bunun üzerine Afyon Kuvayı Milliye Reisi Arif Bey Emirdağı'na giderek devreye giriyor ve Kara Hüseyin'in anasını haberci olarak dağa gönderiyor. «Dağdan insinler, Kuvayı Milliye içinde birlikte çalışalım» diyor. Kara Hüseyin ve çetesi, öneriyi kabul ederek Emirdağı'na iniyor ve silahlarını teslim ediyorlar. Fakat sözünde durmayan Arif Bey, silahlarını aldıktan sonra Kara Hüseyin ve arkadaşlarını okulun önünde vurdurtuyor.

Olaylar üzerine Kara Hüseyin'in anası ve karısı Hatice, bu türküleri yakıyorlar.

Türkülerden ilki, Kara Hüseyin'in Afyon Cezaevinden kaçışını ve Hatice'yi kaçırışını; ikincisiyse dağdan inip teslim olmalarını ve Arif Bey'in adamlarınca hileyle vurulmalarını öykülemektedir.

ÇAM HASAN'LA KOCABAŞ TÜRKÜSÜ

Çam Hasan da enip gelir enişten
Martininin bileziği gümüşten
Esat Çavış kalkamamış cümbüşten
Aman **Esat Çavış Çam Hasan**'ı vuruver
Vuruver de martinini alıver
Çam Hasan'ı **Bozalan**'da bastılar
Martinini garagola astılar
Çam Hasan'ı gurban deye kestiler
Aman **Esat Çavış Çam Hasan**'ı vuruver
Vuruver de martinini alıvar
Seller almış değirmenin bendini
Kocabaş da bulamamış dengini
Getiriven sokayın kendi kendime
Gamayı da sokup sokup ölmeli
Evlerine varıp varıp sarmalı

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**, (Basılmamış Derleme) MİFAD Arşivi, No 1390

KOZLUK'UN TÜRKÜSÜ

Öyle muhkemdir **Isparta**'nın kalesi
Kuş olsam uçamam yoktur çaresi
Tükenmez idamlının derdi belası
Hiç de halimden haberdar mısın anam

Mahkemeye vardım durdum yalıncak
İçerimde oldu yürek salıncak
Candarmalr etrafımı alıncak
İçimi bir his kapladı gene

Mahkemece işim tükendi bitti
Reis Bey idamımı Hükmetti
Bu endişe içerimi hur etti
Bu dünyada bir umudum kalmadı

Ey yar sana doyamaz idim
Elimi vurmaya kıyamaz idim
Dalgın uykulardan uyarmaz idim
Şimdi gönlümde gezersin güzel

Akşam olur demir kapı kitlenir
İçerime acı korku saçılır
İdamlar kafile kafile seçilir
Tende canım dizde derman kalmadı

Kaynak: Saffet Uysal'ın «**Kan** ve Türkü» konulu basılmamış çalışması.

Türkünün Öyküsü Alim Efe'nin yakını ve eşkıyalık arkadaşı Ramazan Bilir, Kozluk'la Isparta Cezaevi'nde tanışıyor. Sarhoşken bir kadını öldürmekten idam edilen Kozluk'un çok güzel saz çaldığını ve şiir yazdığını söylüyor. Eşkıya Kozluk'un, bir idam mahkumu olarak yazdığı yukardaki şiir, usta bir halk şairi olduğunu gösteriyor. Olayı anlatan, Kozluk'un, hayatının romanını yazarak bir gazeteye yolladığını da belirtiyor.

«İdamlar kafile kafile seçilir/Tende canım dizde derman kalmadı» demesine karşın, idama götürülürken bile ölümle ve alınyazısıyla alay ettiğini yine olayın görgü tanığı anlatıyor. Ramazan Bilir, Kozluk'un idam edilmek üzere hapishaneden çıkarılırken geriye dönüp, «arkadaşlar mektup yazacak varmı ahirete, ben gidiyorum» diye seslendiğini; arkadaşlarının da ulan bir şahadet getir giderken» dediklerini, onunsa «şahadet neymiş, ölüp gideceksin o kadar» diye cevap verdiğini anlatıyor.

Ramazan Bilir, Alevi inançlı bu halk şairinin bir şiir defterinin kendisinde bulunduğunu da ekliyor.

ŞU ÇAVDIRIN HANLARI

— I —

Şu **Çavdır**'ın hanları
Şavkarıyor camları
Bizim için yapılmış
Mahpushane damları
N'olacak **Ferudun Beyim** n'olacak
Bir benimle ordular mı dolacak

Denizin ortasında
Mor fistan arkasında
Ferdun Beyi vurmuşlar
Üç gözel arasında
N'olacak **Ferudun Beyim** n'olacak
Bir benimle ordular mı dolacak

Şu **Çavdır**'ın hanında
Küçük hanım yanında
Sessiz sesiz ağlıyor
Fer'dun Beyin önünde

N'olacak **Ferudun Beyin** n'olacak
Bir benimle ordular mı dolacak

Şu **Çavdır**'ın bükleri
Ötüşür keklikleri
Fer'dun Beyi görünce
Sızlıyor yüreklerim

Keklik olsam kaya dibi döşerdim
Gözel olsam ben dengime düşerdim

Bulguru kaynadırlar
Yüğsekte yayladırlar
Senin gibi gözeli
Almazlar oynadırlar

Uzun olur kuyuların zenciri
Biz severiz gelinlerin gencini

Alçacık duvardayım
Baş açık hovardayım
Nerde gözel varısa
Her gün akşam ordayım

Alıverin filintemi oymadan
Ben gidiyom sevdiğime doymadan (1)

— II —

Şu **Çavdır**'ın hanları
Parıldıyor camları
Körolası **Fer'dun Bey**
Nasıl kıydın canları

Alıverin filintamı oymadan
Öldürdüler gençliğime doymadan
Keklik olsam kaya dibi eşerdim
Bekar olsam kız peşine düşerdim

Şu **Çavdar**'ın bükleri
Ötüşür keklikleri
Hiç aklımdan çıkmıyor
Yarimin dedikleri

Doldur **Karaköylüm** doldur içelim
Yollar verin şu **Dirmil**'e geçelim
Alıçlıdır kahpe dağlar alıçlı
Kızlar gitti karakola danıştı

Bağ ayrı boştan ayrı
Ayrıldım dosttan gayrı
Senin bende neyin var
Bi kutu misten gayrı

İyi olur tarlaların taşlısı
Güzel olur kızın uzun saçlısı
Dolandım dağları kar bulamadım
Kendime münasip yar bulamadım(2)

— III —

Şu **Çavdır**'ın hanları
Parıldıyor camları
Bizim için yapılmış
Şu **Burdur**'un damları
Alıverin filintamı oymadan
Ben gidiyom gençliğime doymadan
Doldur doldur **Karaköy**'lüm içelim
Bir yol verin şu **Çavdır**'dan geçelim
Şu **Çavdır**'ın hanında
Karaköy'lüm yanımda
Ortaklığın mı vardı
Sarı Ahmed'in hanında
Alıverin tabancamı dolduram
Dolduram da düşmanları öldürem
Ne ol'cak da **Fer'dun** beyim ne ol'cak
Bizimlen mi kolordular dolacak
Şu **Çavdır**'ı bastılar
Çalıya martin astılar
Irza'fe'nin yoluna (*)
Ali beyi astılar
Benim yarim kuyuların başında
Mavzeri durur yanıbaşında
Aman aman kuyuların zinciri
Ben severim güzellerin gencini(3)

(*) **Irza'fe** Rıza **Efe**

K a y n a k l a r

1 — Dr. M. Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...** (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390
2 — **Burdur İl Yıllığı**-1973, s. 159
3 — S. Uysal'ın **«Kan ve Türkü»** konulu basılmamış çalışması

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Tefenni'nin Çavdar kasabasında çevrilip yakalanan iki eşkıya üstüne yakılan türkü, yörede «Şu Çavdır'ın Hanları» adıyla yaygınlaşmış. Türküye göre, eşkıyalardan birinin Ali, ötekininse onun 'Karaköylüm' diye seslendiği kişi olması gerekiyor. Türküde bir de Rıza efe adı geçiyor. Feridun Bey, o zamanın jandarma yüzbaşısı. Olayın, 1930'lu yıllarda geçtiği sanılıyor.

Ancak Alim Efe türküsünün öyküsünü anlatan eşkıyalık arkadaşı ve yakını Ramazan Bilir, Ali Beyin Alim Efe'nin Burdur'daki arkadaşlarından ve yataklarından olduğunu söylüyor. Aynı anlatıcı, asılan bu Ali Beyin Fahrettin Ağanın yeğeni olduğunu söylüyor. Bu anlatımdan, Ali beyin bazı eşkıyalara yataklık ettiği için asıldığı anlaşılıyor. Fakat türküde adı geçen Feridun'un, Ali beyin dayısı Feridun Ağa mı, yoksa jandarma yüzbaşısı mı olduğu tam anlaşılamıyor. Ancak özellikle II nolu türküden, Ferudun Beyin, jandarma komutanı olduğu anlaşılıyor.

SEBEBİM TÜTÜNDÜR BASIN KANIMA

Hacılar köyüne varamadım
Tütüncü beyinin gızını alamadım
Gelen belalara garşı goyamadım
Gelin arkadeşler gelin yanıma
Sebebim tütündür basın kanıma
Hacılar köyünü bastığım oldu
Tütünün de denkleri yastığım oldu
Zalim arkadeşlerim kaçtığım oldu
Gelin arkadeşler gelin yanıma
Sebebim tütündür basın kanıma
Hacılar köyünde ateşim yanar
Elli tane kurşun başımda döner
Ellerin dalma bülbüller konar
Gelin arkadeşler gelin yanıma
Sebebim tütündür basın kanıma

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler Üzerine; Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı-1977**, s. 240.

Türkünün Öyküsü: Türkünün kahramanı konusunda kesin bilgimiz bulunmuyor. Ancak türkü kahramanının; tütün tekelini, yabancı şirketlerle yerli işbirlikçilerinin tütün üzerindeki egemenliklerini protesto eden bir başkaldırıcı olduğunu tahmin etmek zor olmuyor. Türkü kahramanının, bu amaçla yoğun bir mücadeleye girdiği ve Düyün-u Umumiye çerçevesinde tütün ürününe el koyan yabancı şirketlerden tütün kaçırırken kolcularca vurulduğu anlaşılıyor.

Hayatını tütünle özdeşleştiren türkü kahramanının, kolcular tarafından vurulduktan sonra, «Gelin arkadaşlar gelin yanıma/Sebebim tütündür basın kanıma» demesi türküye daha da anlam kazandırıyor.

Bu niteliğiyle türkü, hem bir «başkaldırı türküsü» hem de bir «demokratik halk türküsü» niteliği kazanıyor.

AY KARANLIK GECE VURDULAR BENİ

Bir incecik yolum gider Yemen'e
Ilgıt ılgıt kanım damlar çimene
Ölüm varmış güzelleri sevene

Ay karanlık gece vurdular beni
Yarin çevresine sardılar beni

Bir incecik yolum gider **Serez'e**
Yavrum sermiş mendilini kíreze
Ölüm varmış ölüm varmış vay bize

Ay karanlık gece vurdular beni
Yarin çevresine sardılar beni

Kaynak: S. Eyuboğlu-Y. Kemal **Gökyüzü Mavi Kaldı**, 1978, s. 277

SAMAYLI ÇETESİ TÜRKÜSÜ

Samaylı'ın da konaklarda dolaşır, of
Gümüşlü bıçak al kanlara boyanır, of
Samaylı'mın gözleri hep sulanır, of
Asıyorlar, kesiyorlar **Samaylı**'m, gel ağlama hey

Ödemiş'ten **Bademli**'nin arası, of
Pek mi koygun **Samaylı**'nın yarası, of (*)
Kapı kapı melhem arar anası, of
Asıyorlar, kesiyorlar **Samaylı**'m, gel ağlama hey

(*) «Pek mi koygun» sözü türkü metninde yanlışlıkla «Tek mi koygun» biçiminde geçiyor.

Kaynak: Faik Akçin **Türkülerin Ayırmaç ve Nitelikleri**, TFA Der. Kasım-960

KASIMOĞLU MEMEDALİ TÜRKÜSÜ

— I —

Seni vuran **Kürt** müydü,
Kurşunları çift miydi?
Vurduğunu aramıyom
Acap o da yiğit miydi?
Aman aman **Memedali**
Aşiretin gonca gülü
Öldürdüler oğlan seni
Seni vuran dağlı mıydı?
Kurşunları yağlı mıydı?
O da attı seni vurdu
Senin kolun bağlı mıydı?
B a ğ l a n t ı
Geceden baskın bastılar
Dar ağacına astılar
Kasımoğlu Memedali
Bayrama kurban kestiler
B a ğ l a n t ı

— II —

O dağında bu dağında
Küçük çaplı (*) kucağında
Harput'ta bir bey astılar
Akçadağ'ın oymağından

Memo Memo Memedali
Tungenci bistışeş sali (**)
Aşiretin gonca gülü
Biner atın iyisine
Gider yolun kıyısına
Harput'ta bir bey astılar
Haber verin dayısına
B a ğ l a n t ı
Kara çadır is mi tutar
Gümüş kılıç pas mı tutar
Anan ağlar bacın ağlar
Elin kızı yas mı tutar
B a ğ l a n t ı
Seni asan dağlı mıydı?
Hem ipleri yağlı mıydı?
Eloğlu seni asarken
Senin kolun bağlı mıydı?
B a ğ l a n t ı
Öderm'ola öderm'ola
Benim konağım tüterm'ola
Başkasından umudum yok
Esef (***) yerim tutarm'ola
B a ğ l a n t ı
Yüce dağın kırcısıyım
Mor koyunun birincisiyim
Beni soran olurise
Ben **Memedali**'nin bacısıyım
B a ğ l a n t ı

(*) **Küçük çaplı** Kısa tüfek
(**) Yirmialtı yaşında bir gençsin
(***) **Esef** Memedali'nin oğlu

K a y n a k l a r

1 — Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu **Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar,** 1945, s. 43
2 — Sarız'ın Dallıkavak köyünden derlendi.

A ç ı k l a m a Akçadağlı Kasımoğlu Memedali, Cumhuriyetin başlangıç yıllarında, devlete karşı geldiği gerekçesiyle Harput'ta idam edilen bir Kürt aşiret reisidir. Bu bakımdan I. türkünün ilk dörtlüğünün gerçekle ilgisi yoktur.

DERSİM DERLER ELİMİZE

Dersim derler elimize
Bülbül konmaz dalımıza
Ana sütün helâl eyle
Bugün misafirim size

Olur mu böyle olur mu
Böyle zulüm yapılır mı
Evlat babayı vurur mu
Kır atımı çektim bağa
Binem gidem dağdan dağa
Dersim'de bir yiğit ölmüş
Günoğlu Güllâyi ağa
Olur mu böyle olur mu
Böyle zulüm yapılır mı
Evlat babayı vurur mu

K a y n a k İstanbul Konservatuvarı **Halk Türküleri,** 1930, s. 96

CİN YUSUFOĞLU TÜRKÜSÜ

Karşıki tarlaya ekin ekerdim
Sağ elimle cidavımı dikerdim
Nice vezirlere ipim takardım
Al atın üstünde bulunamadım

Doğan iller gibi doğdum büründüm
Nice samurlar giydim salındım
Yıkılası han içinde bulundum
Al atın üstünde bulunamadım

Al at boş gitti de kimse tutmadı
Kılıç girmiş oldu elim yetmedi
Benim aç kurtlarıma haber gitmedi
Al atın üstünde bulunamadım

Al at boş gitti ben de bağlıyım
Ciğarimden aş oduna dağlıyım
Cidavu atar **Cin Yusuf'un oğluyum**
Al atın üstünde bulunamadım

K a y n a k : Ali Rıza Yalgın **Cenupta Türkmen Oymakları,** IV. Kısım 1934, s. 36

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü A. R. Yalgın, türkünün öyküsüyle ilgili şu bilgileri veriyor «Cin Yusufoğlu atıcı, vurucu bir büyük eşkıya imiş. Bu hal böyle olmakla beraber, kendisi fakir bir adam da değilmiş. Kozan'ın hatırı sayılan hanedanından biriymiş. Hükümet bu adamı ele geçirmeğe çalışmış, kabil olamamış. Nihayet Adana'da Zahiroğlu adında bir bey varmış. Bu Arap, birgün Kozan'a gitmiş, Cin Yusufoğlu'nun odasına misafir inmiş. Onunla konuştuktan sonra ona;

— Bu dağlarda insan eşkıyalık yapmakla adam olmaz. Gel beraber gidek, Adana Paşasına müracat edek, senin kusurlarını affettireyim. Gel de bundan böyle evinde ekmeğin yensin, kahven içilsin, rahat günler geçir, bana dua et der ve üç taş atarak yemin eder.

Cin Yusufoğlu, Zahiroğlu'nun sözlerine inanır. Doğru onunla beraber Adana'ya gider, ikisi birdem Acem Hanı'na inerler. Zahiroğlu, Yusufoğlu'nu Handa bırakır, kendisi aceleyle Paşaya (Valiye) gider. Paşaya der ki;

— Nola sana malûm ola, Cin Yusufunoğlu dediğin çapkın herifi bugün buraya getirdim, Acem Hanı'ndadır. Bir alay asker ile bunu elde etmenin kolayı...»

Yalgın'ın daha sonraki anlatımına göre; Han çevrilir, uzun süre çatışma olur, sonunda Cin Yusufoğlu yakalanır. Hapishaneye atılır, iki saat sonra boynu vurulacaktır. Yusufoğlu, yakalanmaya yakalandığını, hiç olmazsa son isteğinin yerine getirilmesini ister. İsteği üzerine al atını ve cidavını getirirler. Yusufoğlu, al atına biner cidavunu kuşanır, kendisini izleyenlere yukardaki türküyü söyler ve türkü biter bitmez atını son hızla askerlerin üstüne sürer. Askerler paniğe kapılırlar, Cin Yusufoğlu ise Hanın büyük kapısından kaçarak Kozan dağlarının yolunu tutar.

OFO'NUN AĞITLAMA TÜRKÜSÜ

— I —

Ofo'nun davarı aklı karalı
Ofo şehit olmuş **Mehmet** yaralı
İraz'ın da zati bahtı karalı

Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çıkıp yüce dağa bana eleyle
(Çık dağın başına bana el eyle)

Ayşe kutnu giyer, **İraz** alaca
Kırın martinimi edin salaca
Ofo'nun mezarın edin derince

Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çıkıp yüce dağa bana el eyle

Yüce dağ ardında harman geç olur
Kötüler koynunda sabah geç olur
Sevip sevip ayrılması güç olur

Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çıkıp yüce dağa bana el eyle

Ofo'nun yurduna çadır kuralım
Martini fişeği döşe vuralım
Sen **Ofo**'sun seni nerde bulalım

Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çıkıp yüce dağa bana el eyle

Gine sulandı mı ufacık özler
Gine melillendi o ala gözler
Gelin halay eylen gelinler, kızlar

Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çıkıp yüce dağa bana el eyle

Ofo'nun davarı gelir yüceden
Yareni yoldaşı gelir geceden
Kadir Mevlam bizi kurtar niceden

Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çıkıp yüce dağa bana el eyle

N'oldun Ofo n'oldu sana da n'oldu
Yemenimin içi ala kan doldu
Bizim felegeye kıran mı girdi
Neneyle, neneyle **İraz** neneyle
Çık dağın başına bana el eyle

— II —

Karşıdan karşıya **Ofo'nun** yurdu
Üstüne gelemez bir bölük ordu
Kimseye gancetmen **Nurhaklı** vurdu
Gel beni düşmana aman dedirme
Aslanı çakala boğdurma felek
Uyma amman amman hallarım yaman
Yârinen yaylaya göçtüğüm zaman
Ofo çıktı **Sahintaş'a** yaslandı
Sıka sıka martinciği paslandı
Ofo'nun elinden dağlar seslendi
Gel beni düşmana aman dedirme
B a ğ l a n t ı
Eşo'm kutnu giyer **Fatma'm** alaca
Götürün mezara koyun böylece
Haberim iletin yare gizlice
Gene de düşmana aman dedirme
B a ğ l a n t ı (2)

K a y n a k l a r

1 — F'erruh Arsuner **Gaziantep Folkloru,** 1962, s. 119
2 — **Maraş İl Yıllığı-** 1967, s. 192

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Ferruh Arsuner, türkünün öyküsünü şöyle anlatıyor «Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Güney Anadolu'nun sınır toprakları bölgesinde, Ofo isimli bir eşkıya türemiş. Çok güzel ve yakışıklı bir delikanlı olan Ofo'nun yaptığı bazı yolsuzluklar üzerine, hükümet tarafından takip edilmeye başlanmış.

Sevimliliği yüzünden, herkes tarafından çok yardım gören Ofo'yu, jandarmalar, ne kadar takip etmişlerse de tutamamışlar. Günün birinde jandarmalar, hiç ümit etmediği bir yerde karşısına çıkıyorlar.

Ofo, bu hal karşısında vuruşmaya başlıyor ve neticede hükümet kuvvetleri tarafından vurularak ölüyor. Büyüğü (**Aşo Ayşe**), küçüğü **İraz** adındaki iki karısı, kocaları Ofo'nun vurulduğunu duyunca İraz, bu acıklı hal üzerine kocası Ofo'ya, bir **ağıt türkü** yakıyor.»

MOLLA KERİM TÜRKÜSÜ

Tayyareler bomba attı
Çeteler yere yattı
Yetişin **Kavaklı Köyü**
Molla Kerim esir gitti

Atları var at içinde
Ağır pukağı kıçında
Çeteler hep peşinde
Molla Kerim yol içinde

Molla Kerim terki bağlar
Askerleri silah yağlar
On iki **bacısı var**
Molla Kerim der de ağlar

Kaynak: İçel İl Yıllığı- 1973, s. 79

Türkünün Öyküsü Kaynakta türkünün, «Tarsus'un Karabucak köyünden Milli Mücadele kahramanı Molla Kerim'e ait» olduğu belirtiliyor.

Molla Kerim'in kişiliği konusunda ayrıntılı bilgimiz olmamakla birlikte, türküden, Molla Kerim'in bir çetebaşı olarak çetesiyle Kurtuluş Savaşına katıldığı ve savaşta -büyük olasılıkla- Fransızlara esir düştüğü anlaşılıyor.

Bu kimliğiyle Molla Kerim'in, çetecilikten Kurtuluş Savaşına katılan Karayılan ve Gizzik Duran gibi «sonradan kahraman»lardan olduğu anlaşılıyor.

MOLLA AHMET TÜRKÜSÜ

Yakuboğlu hayatında dudu var
Neslihan'ın kardan beyaz budu var
Molla Ahmet'in kasabada adı var
Dalgın uykulardan uyan **Ahmet**'im
Yağlı kamalara dayan **Ahmet**'im
Molla Ahmet'i **Kırkpınar**'da kestiler
Cepkenini saz dalına astılar
Anam babam benden umut kestiler
Kuş gibi meydanda dönen **Ahmet**'im
Neslihan yoluna ölen **Ahmet**'im
Bir incecik yol gidiyor bazlara
Ilgıt ılgıt kanım aktı sazlara
Selâm söylen anamınan kızlara
Dalgın uykulardan uyanamadım
Yağlı kamalara dayanamadım
Eridi mi maşrapamın kalayı
Dağıldı mı **Molla Ahmet**'in alayı
Bir kamada öldürmenin kolayı
Koç gibi meydanda dönen **Ahmet**'im
Neslihan yoluna ölen **Ahmet**'im

Kaynak: Afyon İl Yıllığı-1973, s. 86

Türkünün Öyküsü Molla Ahmet Babadağlıdır. Ailesine küserek gurbete çıkar ve Şuhut kasabasına gelerek, yerleşir. Burada gençlerle arkadaşlık kurar ve bir efe alayı (çetesi) oluşturur. Kısa zamanda çevrede ünlenir.

Zaman zaman müezzinlik ve kahvecilik yaparak geçimini çıkarır. Yiğitliği ve yakışıklılığıyla çevrede sevilen Molla Ahmet, kasabanın zengin ailelerinden birinin Neslihan adındaki kızına aşık olur. Kız da onu sevmektedir. Molla Ah-

met'le Neslihan'ın aşkı, küçük bir kasaba olan Şuhut'ta dillere destan olur. Bu durum, dedikoduyu da artırır.

Molla Ahmet'i istemeyen bir grup, kızın babasını tahrik ederek, Molla Ahmet'in üstüne salarlar. Kızın babasının da teşvikiyle, Molla Ahmet'e karşı bir grup, efeler alayının başı Molla Ahmet'i Seydiköy yakınındaki Kırkpınar adlı mesire yerine davet eder. Molla Ahmet de, daveti kabul eder.

Mesire yerinde çalgıcılardan biri, davet eden gerubun niyetinin kötü olduğunu Molla Ahmet'e söylerse de, o aldırmaz. Böyle bir şeye ihtimal de vermez.

Fakat beklenen kötü sonuç doğar ve Molla Ahmet'i, kollarını bağlayarak öldürürler. Türkü, bu olay üzerine yöre halkınca yakılır.

ALİ MOLLA (GÂVUR İMAM) TÜRKÜSÜ

Ali Molla'm taştan çıktı parladı
Yavuklusu karşı çıktı ağladı
Yağlı kurşun ciğerimi dağladı
Ali Molla'm der de ağlar analar

Kaynak: Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya...**, DTCF Bitirme Tezi, 1942-43
Zeynel Besim Sun **Çakıcı Efe**, 1941, s. 20-21

Türkünün Öyküsü Zeynel Besim Sun, «Gâvur İmam dedikleri meşhur Ali Molla'nın şekaveti» başlığı altında şu bilgileri veriyor

«Ali Molla'nın adı Gâvir İmam'dır. Bir köyde imamlık ve hocalık yapıyordu. Köyde bir de fakir ve dul bir kadıncağız vardı, ki kocası ve büyük oğlu Rumeli'de çete takibinde şehit düşmüşlerdi. Kadının küçük bir oğlundan başka kimsesi yoktu. Bu kadına köy halkı yiyecek verirlerdi. Kadının yegane ümidi küçük oğlunu büyütüp kendisine bakmasında idi.

Köye bir sene evvel, Sarayın sefih arzularını tatmin için gelen tahsildarla zaptiye neferi, bu kadının vergi yüzünden yatağını, yorganını almışlardı. Kadın bir çul üzerinde yatıyor, bir toprak tencerede aş kaynatıyor ve bir toprak çanakta oğluyla beraber karnını doyuruyordu.

Aynı köye ertesi sene de bir tahsildarla bir zaptiye geldi. Kadın da o gün toprak tenceresinde bulgur kaynatıyordu. Para istediler yok dedi. Tahsildar kızdı, zaptiyeye emir verdi. Zaptiye de ocakta kaynayan toprak tencereyi yere dökerek, tencereyi aldı. Kadın da, biçare oğlu da iki gözleri çeşme ağlıyorlardı.

Ali Molla, bu manzara karşısında tahammül edemedi. Tahsildara dönerek sordu

— Bu kadının borcu ne kadardır?

— 18 kuruş...

Köy hocası 18 kuruş çıkarıp saydı ve makbuzunu istedi. Tahsildar, o devrin Sarayı gibi mürteşi hırsızın biriydi. Makbuzu (8) kuruşluk yazıp, hocaya uzattı.

Ali Molla, makbuzu tetkik ederek, şordu

— Efendi, ben 18 kuruş verdim. Halbuki makbuz 8 kuruşluk.

Tahsildar kızarmadı bile

— Haa... Yanlışlık olmuş. Elifini koymamışız.. dedi ve (8) rakamının arkasına (1) rakamı ilave etti.

Tahsildarın bu hareketi üzerine büsbütün sinir ve hırs kesilen köy imamı, kadının çocuğunu bir tarafa çekerek diyor ki

— Sen gözkulak ol, tahsildarla zaptiyenin hangi yoldan gideceğini gel bana haber ver.

İmam kalkıp evine gidiyor, orada cübbesini, sarığını çıkararak zeybek elbisesi giyiyor. Tahsildarla zaptiye de işlerini bitirerek, köyün arka yolundan şoseye doğru düzülüyorlar. Çocuk koşarak Ali Molla'ya haber veriyor. Ali Molla,

kestirme bir patikadan şoseye inerek pusuya yatıyor. Ali Molla, pusuya düşürdüğü tahsildarla zaptiyeyi orada öldürüyor, kellelerini keserek döşlerine koyuyor ve dağa çıkıyor. Ali Molla, daha sonraları Trablusgarb'a gönderileceği gerekcesiyle hükümet görevlilerince şehre çağrılıyor. Fakat burada hileyle öldürülüyor.»

DELİ MOLLA TÜRKÜSÜ

— I —

Deli Molla dedikleri bir güççük uşak
Beline guşanmış bir homa guşak
Yanına da devşirmiş kırkbir uşak
Kırk daha yollasın der **Kişişoğlu**

Deli Molla çadırında oturu(r)
Gelene gidene cevap yetiri(r)
İki dinni (dinli) bir gahpadan ötürü
Al ilen avladın der **Deli Molla**

Günün doğduğu yerden ben de doğarın
Duvarca duvarca boynun eğerin
Kendim güççüğündür gözel severin
Al ilen avlandım der **Deli Molla**

Evlerinin önü bıtırak
Döküldü mü yaşıl (yeşil) yaprak
Ala göze **gara toprak**
Ala gözlerine sovan sıktığım (1)

— II —

Aşağıdan gelir **Molla**'nm göçü
Al kanla doludur kefenin içi
Yoktur ağalar yoktur **Molla**'nın suçu
Ah avlandım der **Deli Molla**

Deli Molla'ın seni öldürdüler mi
Kanını pekmeze döndürdüler mi
Ağasız kadısız kaldırdılar mı
Ar kılın avlandım der **Deli Molla** (2)

K a y n a k l a r

1 — Dr. M. Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390

2 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri...**; DTCF Bitirme Tezi, 1942-43

GÜRCÜOĞLU (GÜRC'OĞLU) TÜRKÜSÜ

Haydı gidek **Gürcoğlu**
Dağda keçi keselim
Yak ateşi **Mustafa**
Hep birlikte yiyelim

Evlerinin önünde
Baykuşlar bağırıyor
Ne duruyon **Gürcoğlu**
Mehemmet (Mehmet) çağırıyor

Karataş'ın içinden
Sürü sürü geçtiler
Çetelerin içinden
Mehemmed'i seçtiler

Kama kesti yüzümü
Kan bürüdü gözümü
Gitme dedim **Gürcoğlu**
Dinlemedin sözümü

Sıra sıra durdular
Tüfekleri kurdular
Kıyma dedim **Mustafa**
Gürcoğlu'nu vurdular

Pınardan geçeriken
Örgüsüne değmedim
Kıyma bana **Mustafa**
Ben bacını sevmedim

Gürcoğlu nara benzer
Boyu çınara benzer
Gürcoğlu'ndan akan kan
Kızılırmak'a benzer

Kirenli'nin düzleri
Gürcoğlu'nun izleri
Torluk'ta da kesilmiş
Gürcoğlu'nun yüzleri

Karataş'ın başını
Kör dumanlar bürüdü
Gürcoğlu'nun ölüsüne
Jandarmalar yürüdü

Sıra sıra durdular
Nere mekân kurdular
Aramayın komşular
Gürcoğlu'nu vurdular

Top ardıcın dalları
Gürcoğlu'nun halları
Yassı taşlar altında
Gürcoğlu'nun kolları

Evimden götürdüler
Torluğa yatırdılar
Gürcoğlu'nun leşini
Salınan götürdüler

Ben düşüne düşüne
Bak **Fina**'nın işine
Kara kuzgunlar konmuş
Gürcoğlu'nun leşine

Arabayı getirin
Beni burdan götürün
Fadik'im pek genecik
Yerine adam getirin

Ağca taşın darısı
Sömek atmış yarısı
Oturmuş da ağlıyor
Gürcoğlu'nun karısı

Evinin önü tarla
Fadik çiçeksiz meyva
Benden sana vasiyet
Emmim oğluna varma

Gümüş yüzük yaptırdım
Fadime'ye takmaya.
Ola idi bir oğlum
Ocağımı yakmaya

Ateş yandı **Torluğa**
Keçileri yediler
Gürcoğlu'nu vurunca
Mehemmed'i dediler

Kaynak: Osman Bolulu **Reşadiye'den Gürcoğlu Türküsü, TFA**, Mart-1956

Türkünün Öyküsü: Olay, 1920'li yıllarda Tokat'ın Reşadiye ilçesinin Karataş köyünde geçiyor. Esas adı Gürcüoğlu Mehmet olan Gürcoğlu'nun bir çeteci olduğu anlaşılıyor. Türkünün öyküsünü veren Bolulu, Gürcoğlu'nun kadın-kız düşkünü olduğunu, bu yüzden Mustafa adlı bir köy gencinin hazırladığı plan sonucu altı kişilik bir grup tarafından Torluk bölgesinde öldürüldüğünü belirtiyor.

GADİROĞLU TÜRKÜSÜ

Obaya gitmek için birçok hazırlık görmüş
Olanca itimadını tabancasına vermiş
Herkese geçer idi **Gadıroğlu**'nun hatırı
Gerilerde karısı, ileride katırı

Gitme **Gadıroğlu** gitme, **Örenli**'nin avına
İki çiftmakinalı,çıktı **Sisin dağına**
Örenli karşı geldi, iki tane fırkaya
Günlerden Cuma idi, girdiler **Kadırga**'ya

Kadırga dedikleri bir yamacın belinde
Vuruldu **Gadiroğlu**. kaldı elin diline
Gadiroğlu ne yatarsın **Ermeni** mezarında
Vuruldu **Gadiroğlu, Kadırga** pazarında

İki gemi geliyor,iki parmak arası
Vuruldu **Gadiroğlu**, topuktandır yarası
Askerler birbirine nasıl eder parola
Vuruldu **Gadiroğlu**, evrak gitti **Torul**'a

Kaynak: Veysel Arseven **Karadeniz Bölgesi Halk Türküleri**, 1948

Türkünün Öyküsü 1947 yılında, aslen Asarlı olan Gadiroğlu (Kadiroğlu) adında bir çetebaşı, eskidenberi Örenli'lerle düşman olduğundan, birçok çarpışmadan sonra birgün pusuya düşürülerek öldürülüyor. Gümüşhane toprakları içinde vurulduğundan, evrakı Gümüşhane'nin Torul ilçesine gönderiliyor.

Türkü, Karadeniz yöresinin ünlü kemençeci ve türkücülerinden Picoğlu Osman tarafından, Kadiroğlu'nun ölümü üzerine yakılıyor ve söyleniyor.

Türkünün sözleri, sanatçı işi olduğunu ve henüz halk tarafından değiştirilmediğini gösteriyor.

CUROĞLU TÜRKÜSÜ

Allah Allah diyelim binelim ata
Sıyıralım ince bıçağı vuralım ete
Sürelim **Nasıfoğlu**'nu **Şam**'dan öte
Vurun şahbazlarım der **Curoğlu**

Adımı sorarsan **Yörük** azgını
İndirin ilecine kara kuzgunu
Vur üzengiyi topla dizgini
Vurun keleşlerim der **Curoğlu**

Hendekler kazdırdım boyumdan alçak
Yiğitler besledim kendimden koçak
Bir eli dabanca bir eli bıçak
Vurun şahbazlarım der **Curoğlu**

Atımın kuyruğu satırdır satır
Kesilen kelleler meydanda yatır (yatıyor)
Kaçma **Nasıfoğlu** salavat getir
Vurun şahbazlarım der **Curoğlu**

Kaynak: Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**, DTCF Türkoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1942-43

Türkünün Öyküsü Nasıfoğlu, Simav'da yaşayan Osmanlı derebeylerindendir. Yönetimle arası açılır ve başkaldırır. Yönetimin istediği askerleri vermez ve vergisini ödemez. Bunun üzerine, Saray, Nasıfoğlu'nun vurulmasını ve mallarına elkonmasını ister. Başlangıçta başarılı olamayınca bir de ödül koyar. Kim Nasıfoğlu'nun kellesini getirirse, suçu varsa bağışlanacak ve kendisi parayla ödüllendirilecektir.

Curoğlu, yörenin ünlü çetebaşlarındandır. Bağışlanmak istemektedir. Mali durumu da iyidir zaten. Bağışlanıp yerleşik hayata geçecektir. Bu fırsatı iyi değerlendirmek için, arkadaşlarından Ali'yi bir grubun başında Nasıfoğlu'nun peşine takar .Durumu haber alan Nasıfoğlu, Manisa'daki Karaosmanoğlu derebeyine sığınmak üzere yola çıkar. Fakat Curoğlu'nun adamları, Demirci dağı yakınındaki Kovancı köyünde Nasıfoğlu'nu yakalar ve kellesini keserek, Curoğlu'na teslim eder. Curoğlu, kelleyi ilgililere teslim ediyor ve kendisine af geliyor.

MUSA'NIN TÜRKÜSÜ

Şu Tatar'ın mantarı
Musa'm kim tartıyor kantarı
Garagol gumandarı (kumandanı)
Haydi de imanım şöyl'olmaz
Musa'ylan dağlar dolmaz
Musa'm dağlarda durmaz
Uçan garınca olaydım
Yol üstüne gonaydım
Gelen geçen yolcuya
Musa Beyimi soraydım
Bağlantı
Uşak'ta bekmez hanı
Yere damlıyor ganı
Goyverin benim golumu
Candarıma kendini tanı
Bağlantı
Merdimandan (merdiven) eniver
Atımı bubama gönderiver
Ben neynenen (n'eyleyim) atını
Musa'mı gönderiver
Bağlantı

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme) MTFAD Arşivi, No 1390

Türkünün Öyküsü: Uşak'a bağlı Tatar köyünden Musa adlı biri eşkıyalık yaparken, vurulup öldürülmüş. Türkü, bu olay üzerine yakılmış.

KADI MUSA TÜRKÜSÜ
(GEVEZE KÖPRÜSÜ)

Geveze Köprüsünde vurdular beni
İpekli çevreme sardılar beni
Ölmeden mezara goydular beni
Ağla gözlerim ağla ayrılık günü
Söyle dillerim söyle muhabbet sonu

Geveze Köprüsü gannıdır gannı (kanlı)
Ayağı gançınlı çuhadan donlu
Sürsalan (baskın) geliyor arkası gannı
Ağla gözlerim ağla ayrılık günü
Söyle dillerim söyle muhabbet sonu
Geveze Köprüsünde gandiller yanar
Gandilin şavkına bülbüller döner
Herkes sevdiğine böyle mi yanar
Ağla gözlerim ağla ayrılık günü
Söyle dillerim söyle muhabbet sonu
Geveze Köprüsünde bir guzu meler
Guzunun sedası bağrımı deler
Mavzerin gurşunu ciğeri böler
Ağla gözlerim ağla ayrılık günü
Söyle dillerim söyle muhabbet sonu

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390

Türkünün Öyküsü Dr. Tuğrul, türküyle ilgili şu bilgiyi veriyor «Güney yöresinden olan eşkıya Kadı Musa'yı Geveze Köprüsünde jandarmalar vurmuşlar. Türkü bu olay üstüne yakılmış.»

Dr. Tuğrul, türküyü yöredeki adıyla «Geveze Köprüsü» olarak veriyor.

EŞKIYA MUSA YIRTICI TÜRKÜSÜ

Yastığım kayalar döşeğim otlar
Başımdan gitmedi bir sürü dertler
Anar mı slada kalan yiğitler
Kaderim böyleymiş ona yanarım

Kardeşlerim sormadı halimi gelip
Kurşun gelip geçti kalbimi delip
Bana sebepoldu **Efeköylü Habib**
Kaderim **Yırtıcı** ismim de **Musa**

Candarmalar kurmuş oyluma pusa
Eridi ciğerim kan kusa kusa
Kaderim böylemiş kime ne diyem
Beni vuran olsun ben gibi bir gün

Beni vuran olsun ben gibi bir gün
Ettiler mapustan mapusa sürgün
Zerdali dalında asılı kaldı dürbün
Kaderim böyleymiş kime ne diyem

Yorgun yorgun akar **Papanın** nehri
İçerime attılar ağıyla zehri
Sana ne yaptıydım **Senirkent** şehri
Yazık oldu gençliğime doymadım

Kaynak: Saffet Uysal'ın «**Kan ve Türkü**» konulu basılmamış çalışması

Türkünün Öyküsü Dinar'ın Yıprak Köyünden olan Musa Yırtıcı, yakın zamanın eşkıyalarından biri: Türkü, Musa Yırtıcı'nın vurulması üzerine bazı yöre sanatçılarınca yakılmış.

KAZ AHMET TÜRKÜSÜ

— I —

Kaz Ahmet derler bana
Çok düşen oldu ardıma
Beşyüz fişek kuşandım
Jandarmalar derdine

Aman da **Kaz Ahmet**
Olmayaydın sen
Dağlara, yaylalara
Varmayaydın sen (1)

— II —

Kaz Ahmet derler adıma
Çok düşen oldu ardıma
Beş katar fişek kuşandım
Nazlı da yarimin derdine
Aman **Kaz Ahmet** olmasaydın sen
Kaz Ahmed de buradan geçti mi
Tastaki sudan içti mi
Arife de hanımın yoluna
Çille de damına düştü **mü**
Aman **Kaz Ahmet** olmasaydın sen
Kaz Ahmet taşta oturur
Candarmalar farmanını getirir
Kemer'in gelinleri
Kaz Ahmed'e katmer götürür
Aman **Kaz Ahmet** olmasaydın sen (2)

Kaynaklar

1 — Der. Hikmet Turhan Dağlıoğlu **Halkbilgisi Haberleri**, sayı 74/1937
2 — Saffet Uysal'ın «**Kan ve Türkü**» konulu basılmamış çalışması

Türkülerin Öyküsü

Kaz Ahmet, Burdur'un Kemer çevresinde yaşamış sıradan bir eşkıyadır. Arife adında bir kadın yüzünden hapse düştüğü anlaşılıyor. Türküde, jandarmalarca yoğun biçimde izlendiği anlaşılıyor. Kaz Ahmet konusunda elimizde daha fazla bilgi bulunmuyor.

ARMANLAR'IN HACI AHMET TÜRKÜSÜ

Çıkamadım **Armanlar'ını** düzüne
Ayrılık sürmesini koymuş **Haticem** gözüne
Uyma dedim uydun âlem sözüne...
Vur[2] davulcu davulların gümlesin
Gümlesin de gâvur **kaymakam** dinlesin !

Armanlar'ın ortasından yol geçer
Ben zannettim beşyüz atlı kol geçer
Hatice'min yüreğinden kan geçer...
Vur davulcu davulların gümlesin
Gümlesin de gâvur kaymakam dinlesin!
Uzun m'olur telgrafın telleri
Yaktı beni Hatice'min dilleri
Hacı Ahmet bu çukurda ünlenir...
Vur davulcu davulların gümlesin
Gümlesin de gâvur kaymakam dinlesin!
Berg[a]ma'yla Armanlar'ın arası
Algın[3] mıdır Hacı Ahmed'in yarası
Cerrah gelse bilmez nedir çaresi...
Vur davulcu davulların gümlesin
Gümlesin de gâvur kaymakam dinlesin!
Bergama'dan çıkıp Armanlar'ı bastılar
Martini çalıya da astılar
Hacı Ahmed'i görünce candarmalar kaçtılar...
Vur davulcu davulların gümlesin
Gümlesin de gâvur kaymakam dinlesin!
Salkın mıdır martinimin demiri
Teslim olmam ölüm Allah'ın emri
Eşkıyalar sol taraftan devirir...
Vur davulcu davulların gümlesin
Gümlesin de gâvur kaymakam dinlesin!

Kelimeler

1 — **Armanlar** : Bergama yakınlarında bir yer
2 — **Vur** : Asıl metinde «fur» biçiminde geçiyor
3 — **Algın** : Derin, onulmaz

Kaynak :

Ali Yılmaz - P.N. Boratav **Bergama Türküleri; Halk Bilgisi Haberleri,** sayı 88/939

ÇERKEZ ALİ İLE KARA APTIL'IN TÜRKÜSÜ

— I —

Göveli'den çıktım başım selamet
Arap deresinde koptu kıyamte
Kıymayın efeler benim canıma
Sağolursam komam senin yanma

Göveli ile şu Sayık'ın arası
Pek mi koygun Çerkez Ali'nin yarası
Kalizoğlu melhem bulup sarası
Kıymayın efeler benim canıma
Sağolursam komam senin yanına

Kara Aptil şu dağlardan yürüdü
Göveli'ye **kara** duman bürüdü
Çerkez Ali şu arada bir idi
Kıymayın efeler benim canıma
Sağolursam komam senin yanına

Erken gider **Göveli**'nin ineği
Kara Aptil gece yapmış gümeyi (pusu)
Gel **Kalizoğlu** kaldır benim ölümü
Demirci'ye doğru döndürdüler yönümü

Erken öter **Göveli**'nin firazı (horozu)
Urganlara geçmiş **Çerkez Ali**'nin boğazı
N'olaydı n'olaydı altılmı, kamam olaydı

Kadifenin endazesi mecide
Çerkez Ali kayıp gitti gecede
Kara Fatma'm olsun sana mücüde (müjde)
Kıymayın efeler sizin bende neniz var
Göveli köyünde **Ali Rıza** oğlum var

— II —

Şu **Sayık**'tan çıktım başım selamet
Arap deresinde koptu kıyamet
Kalizoğlu, Ali'm sana emanet
Gel **Kalizoğlu** kaldır benim ölümü
Demirci'ye doğru çevirdiler yönümü

Erken öter **Göveli**'nin horozu
Urganlara geçmiş **Çerkez Ali**'nin boğazı
Arap deresinde kıldım namazı
Gel **Kalizoğlu** kaldır benim ölümü
Bağladılar kollarımı elimi

Kıyma **Aptil** kıyma gençliceğim var benim

Gel **Kalizoğlu** kaldır benim ölümü
Bağladılar kollarımı elimi

Sarım'olur **Görevli**'nin samanı
Ben bilemedim öleceğim zamanı
Namazımı kılsın **Sayık** imamı
Kıyma **Aptil** kıyma gençliceğim var benim
Göveli'nin içinde çifte kuzum var benim

Gide gide arkadaşlar yoruldu
Arap deresine pusu kuruldu
Sabah namazında **Çerkez** vuruldu
N'olaydı n'olaydı keşke gündüz olaydı
Beni vuran **Aptil** Allahından bulaydı

Kadifenin endazesi mecide
Çerkez Ali kayıp gitti gecede
Kara Fatma sana olsun mücüde (müjde)
N'olaydı n'olaydı dabancam kamam olaydı
Olaydı da düşmanlarım vuraydım

Kaynak: H. Yüksel DETHBT; DTCF Türkoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1942 43

Türkülerin Öyküsü Göveli köyü, Demirci'ye bağlı Demirci Çayı üzerinde bir çiftliktir. Buraya bir çerçi olarak gelen Çerkez Ali, ölen bir Rum tüccarın mallarını ele geçirerek alabildiğine zenginleşir. Bununla kalmaz, çevredeki köylülere tahakküm etmeye başlar. Çevreden çekindiği için sürekli silahlı dolaşırmış.

Yörenin ünlü eşkıyalarından Kara Aptil'le ilişki kuran karısı Kara Fatma, anlaşarak Çerkez Ali'yi ortadan kaldırmaya karar verirler. Kara Fatma, Çerkez Ali'nin Demirci eşrafından olan yakın dostu Kalizoğlu'nun ağzından, kendisine bir mektup gönderir. Mektupta, Çerkez Ali'nin Sayık ile Göveli köyü arasında bir yerde beklendiği bildirilir. Çerkez Ali, mektuba uyarak gece belirtilen yere gider. Fakat orada kendisini karısıyla anlaşmalı Kara Aptil beklemektedir.

Eşkıya Kara Aptil, Çerkez Ali'yi orada urganla öldürür ve daha sonra Kara Fatma ile evlenir.

KELOĞLAN MEMED'İN TÜRKÜSÜ

Gölde'den (1) çıktım başım selâmet
Bakır gölüne (2) varınca koptu kıyamet
Kardeşim, bir evladım sana emanet
İlmelik'te (3) kaldı benim mezarım

1 — **Gölde** Kula yakınlarında bir köy
2 — **Bakır gölü** Gölde'deki bir gölün adı
3 — **İlmelik** Gölde yakınında bir yerin adı

Kaynak H. Yüksel DETHBT, DTCF Bitirme Tezi, 1942-43

Türkünün Öyküsü Asıl adı Memet olan Keloğlan, Demirci ilçesinin Yağbasan-Işıklar köyündendir. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında (1293) askerden kaçarak dağa çıkar. Yanına kardeşini ve bazı arkadaşlarını da alarak bir çete kuruyor. Çevredeki bazı varlıklıların mallarını vurmaya başlıyorlar. Bunlar arasında yöredeki Rumlar da vardır. Bir gün Gölde'deki Rumlardan biri, kendisini davet ediyor, burada birkaç gün kalıyor. Fakat öteki evler, çevreye haber salarak Keloğlan'la arkadaşlarının orada bulunduğunu bildiriyorlar.

Keloğlan, sarıldıklarını anlıyor ve arkadaşlarını uyarıyor. Yoğun çatışmalardan sonra, Keloğlan'ın adamları çemberi yarıyorlar. Fakat çember dışında bulunan Vezirağa adında biri, fırsatını bulup Keloğlan'ı dizinden vuruyor. Arkadaşlarıyla kardeşi başından ayrılmayarak teslim oluyorlar. Yaralı haliyle çalılıklara saklanarak, yarasını tedavi etmeye çalışan Keloğlan'ı, bir kadının ihbarı üzerine yakalıyor ve öldürüyorlar.

Ötekilerse Kula'ya teslim ediliyorlar. Tutukluyken yeniden kaçıyor ve dağa çıkıyorlar. Fakat 93 Harbi dolayısıyla gelen aftan yararlanarak, teslim oluyor ve askere gidiyorlar. Daha sonra yerleşik hayata geçiyorlar.

TEYFİĞİN TÜRKÜSÜ

Atımı bağladım **Topçam** düzüne
Domdom kurşunları değdi dizime
Benden selam olsun elin kızına
Teyfiğim, Teyfiğim aslan **Teyfiğim**
Topçam yaylasına yaslan Teyfiğim
Ohtap yolları düz yıldız ışılar
Teyfiği vurmuşlar kanlar fışılar
İmdadına gelmez hain komşular
Vurma zalim vurma nar tanesiyim
Anamın babamın bir tanesiyim

Kaynak: Tokat İl Yıllığı-1973, s. 242

HARMANDALI MUSTAFA TÜRKÜSÜ

Urla meydanından doğruca geçtim
Sol böğrüme hançer yedim, bayıldım düştüm
Birden bire anneciğim kendimden geçtim
Aman annem güneşler doğdu
Beni vuran **Harmandalı Mustafa** Allahtan buldu
Mezarımın taşı **Urla**'ya karşı
Üstümdeki çimenler gözümün yaşı

Aman aman güneşler doğdu
Beni vuran **Harmandalı Mustafa** Allah'tan buldu
Urla meydanında vardır bir çeşme
Harmandalı Mustafa peşime düşme
Kıyma benim canıma peşime düşme
Aman aman güneşler doğdu
Beni vuran **Harmandalı Mustafa** Allah'tan buldu

Kaynak: Mahmut Ragıp Gazimihal **Türk Halk Oyunları Katalogu** (Basılmamış çalışma), MİFAD Arşivi, NE. 69.0014, Defter-6

Gazimihal, Harmandalı Mustafa Türküsü'nün, Harmandalı Zeybek Türküsü ile karıştırılmaması gerektiğini belirtiyor.

KAYMAKÇILARIN ALİ TÜRKÜSÜ

Kara daşın bayırı
Harmancılar kayırı
Kaymakların Alisi
Canı candan ayırı

Ali'm orak biçiyo(r)
Suyu nerden içiyo(r)
Ağustosun sıcağı
Mor yazmadan geçiyo(r)

Dere boyu kestane
Gölge bastı üstüne

Kaynak: H. Yüksel DETHBT, DTCF Bitirme Tezi- 1942/43

KAMALI TÜRKÜSÜ

Aşağıdan gelip gelir **Dinar** postası
Kamalı'yı sorarsan **asker** hastası
Kamalı'nın sevdiği de **Urumeli** yosması

Üç-beş çavuş bir onbaşı benim düşmanım
Kamalı da olduğuma dünden pişmanım

Bağ arasına çıktım bağ arası irimdir
Peşparmak dağları benim yerimdir
Ben mahpustan çıkarsam Mevlam kerimdir

Abalı'm Abalı'm elleri kınalım
Güvercin topuklum ördek simalım

İstanbul içinde kanlı meyhane
İçtim boz rakıyı oldum divane
Kamalı'nın sevdiceği olmuş bir tane

Üç-beş çavuş bir onbaşı benim düşmanım
Kamalı da olduğuma dünden pişmanım

Kaynak: Dr. M. Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No 1390

Türkü, ilk bakışta Kamalı Mehmet Efe Türküsünü çağrıştırıyorsa da içeriklerinin tümüyle birbirinden farklı olduğu görülüyor. Bu nedenle, öyküsünü bilmememize karşın ayrı olarak vermeyi uygun bulduk.

ALİ BEY TÜRKÜSÜ

— I —

Ballık boğazında oldu bir düğün
Ali beyim oldu kurbanlık koyun
Hacı beyim senden gitti bu oyun
Elleri yüzünde kalan genç **Ali'm**

Ali beyim kuşluk tuttu güleşi
Ballık boğazında kaldı ileşi
Terkiye astılar gövdesiz başı
Kadir Mevlam böyle yazmış yazımı

Çatal değirmenlerin suyu bulandı
Zekiye kızın saçları al meşelere dolandı
Ali'min öldüğüne kalbim inandı
Elleri yüzünde kalan genç **Ali'm**

— II —

Ali beyim taş başında oturur
Taştan düşmüş kan gövdeyi götürür
Duyan arkadaşları aklın şaşırır
Gitti gençlik der der ağlar genç **Ali'm**

Ali beyim taştan indi parladı
Sakalı yok bıyıcığı terledi
Gencel yaylasını kendi peyledi
Gitti gençlik der der ağlar genç **Ali'm**

Beyköy'ün üstünden bir bulut uçtu
Ali'min kellesi **Burdur**'a düştü
Ali'mi vuran takiplerin tedbiri şaştı
Gitti gençlik der der ağlar genç **Ali'm**

Kaynak: Saffet Uysal'ın «**Kan ve Türkü**» konulu basılmamış çalışması

Türkülerin Öyküsü

Olayın kesin tarihi bilinmemekle birlikte epeyce eskilere dayandığı sanılıyor. Burdur yöresinde yaygınlığı olan türkülerden biri. Burdur'un Tefenni ilçesinin Beyköy'ünden olan Ali Bey, zamanın Tefenni Beylerine akraba. Bir kız yüzünden dağa çıktığı söylenir. Dayıları Beylerden olduğu için Ali bey, bir süre yakalanmıyor. Ancak Konya'dan beyleri sıkıştırıyorlar. O zamanlar Burdur beyleri Konya'ya bağlıymış. «Ya yakalayıp teslim edersiniz, ya da beyliğiniz kaldırılır» tehdidinde bulunuyorlar. Bunun üzerine Ali beyin dayısı Hacı bey de zaptiyelerle birlikte takibe katılıyor.

Ali beyin, yanında Zekiye adında bir kadınla Beyköy yakınlarında Ballık boğazında bulunduğu haber alınıyor ve oraya gidiliyor. Dayısı Hacı bey, uzaktan teslim olmasını, teslim olursa kendisini kurtaracağını söylüyor. Ali bey de buna inanarak teslim oluyor. Fakat orada öldürülüyor, başı kesilip Burdur'a götürülüyor. Böyle hileyle öldürülüşü ve başının kesilip götürülüşü halk arasında tepkiyle karşılanıyor ve bu türküler yakılıyor.

BOZAN BEY TÜRKÜSÜ

— I —

Araban düzünden[1] atlayamadım,
Fişengim döküldü toplayamadım,
Kemal Bey'in[2] elinden kurtulamadım.
Di[3] yürü yürü,, **Bozan**'ım yürü,[4]
Askerin dağılmış uğru sıra[5] yürü !
Sarılar'ın[6] üstü bir yüce dağdır,
Bozan ölmemiştir, yaralı sağdır,
Bozan vurulmuşsa, kardaşı sağdır.
Di yürü yürü. **Bozan**'ım yürü !
Askerin dağılmış, uğru sıra yürü !
Şambayat[7] üstünde kaldı mezarım
Kardaşlarım[8] gitti sersem gezerim
Kemal Bey'i görsem başın ezerim...
Di yürü yürü. **Bozan**'ım yürü !
Askerin dağılmış uğru sıra yürü !

K e l i m e l e r

1 — **Araban düzü** Gaziantep'in Araban ovası.
2 — **Kemal Bey** Müfreze kumandanı
3 — **Di** Haydı.
4 — Asıl metinde bölgesel söyleyişle «yeri» biçiminde geçiyor
5 — **Uğru sıra** Ardı sıra
6 — **Sarılar** Araban dolayında bir köy
7 — **Şambayat** Besni köylerinden
8 — Bozan Bey'in kardeşleri Abuzer, Memo ve Seydo amaçlanıyor.

K a y n a k: Sait Gökçeoğlu **Yakın Tarihimize Ait Folklor Araştırmaları Yapılırken**; Türk Folklor Araştırmaları dergisi, sayı 24

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Gökçeoğlu, **Bozan Bey Türküsü**'nü verip öyküsünü anlatırken, üç ayrı Bozan Bey'den sözediyor. Yazar, bunlardan birinin 1920'de Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılan İzodor Aşireti Reisi Bozan Bey; ikincisinin 1920'de Suruç Kuvayı Milliye Komutanlığı yapan Razi Aşireti Reisi Bozan Bey; üçüncüsününse türküye kaynaklık eden eşkıya Bozan Bey olduğunu belirtiyor.

Eşkıya Bozan Bey'e ait olan yukardaki türkünün bazı kesitlerinin sonradan İzodor Aşireti Reisi Bozan Bey'e de maledildiğini kaydeden Gökçeoğlu, türkünün öyküsü konusunda özetle şu bilgileri veriyor Türkü, 1918 yıllarında Gaziantep'in Araban bucağında ve Besni'nin Şambayatı yöresinde eşkıyalık etmiş Bozan Bey'e aittir. Bozan Bey, mürettep müfreze kumandanı Kemal Bey tarafından izlenmiş, yaralanmış ve arkadaşları dağılmıştır. Sonra kardeşleri -Malatyalı Memo, Abuzer ve Seydo- eşkıyalığı sürdürmek istemişlerse de başaramamışlar. Çetenin dağılmasından sonra halk tarafından bu türkü düzülmüştür.

BOZAN BEY TÜRKÜSÜ

— II —

Karşıdan karşıya **Bozan**'ın yurdu
Üstüme gelemez bir bölük ordu
Aslımı sorarsan çöllerin kurdu
Ölüm sana da lâyık değil **Deli Bozan**
Alamadım şu dünyanın dadını
Deli Bozan çağırsınlar adımı
Kaldırırım **Asker Beyin** adını
Ölüm de sana lâyık değil **Deli Bozan**
Atımı bağladım bir dal tikene
Ömrümü tükettin ömrün tükene
Benden selâm söyleyin kefin dikene
Ölüm de sana lâyık değil **Deli Bozan**
Atımı bağladım **Araban** düzüne
Zalım kurşun niye değdin dizime
Benden selam söylen emmim kızına
Çıkarsın alları giysin karayı

K a y n a k: Ferruh Arsuner **Gaziantep Folkloru**, 1962, s. 149

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Ferruh Arsuner, türkünün öyküsü konusunda şu bilgileri veriyor «Eski zamanlarda Suriye hududu içindeki çölde türemiş bir eşkıyadır. Çok cesur olan bu adam, çöldeki Arap aşiretlerini, yaptığı

baskınlarla yıldırmış. Günün birinde bir çarpışma sırasında vurularak ölüyor. Nişanlısı olan emmisi kızı bu türküyü sevdiği Bozan Bey üzerine çıkarıyor.»

Türkünün kahramanı Bozan Bey'in. önceki türküde geçen Bozan Bey olması gerekiyor. Türküler birçok açıdan benzerlik gösteriyor. Fakat öteki Bozan Bey'lerden biriyle ilgili olması da mümkün.

GÜNDÜZ BEY TÜRKÜSÜ

Gündüz Bey derler benim ünüme
Dağda zeybek kalmaz iner yanıma
Kıyma binbaşı benim datlı canıma
Al ilen avladın beni der **Gündüz Bey**

Hanı benim has ekmeğimi yiyenner
Yiyip yiyip divanıma durannar
İlk sıkıda (atışta) **Gündüz Beyi** vurannar
Al ilen avladın beni der **Gündüz Bey**

Odamızı ça (ta) dibinden deldiler
Deldiler de iç avlıya doldular
Gündüz Beyi ilk sıkıda vurdular
Al ilen avladın beni der **Gündüz Bey**

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler Üzerine; Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı-1977,** s. 240

Türkünün Öyküsü Mehmet Tuğrul, Gündüz Bey Türküsünü, «Kurulu Düzene Aykırı Davranışlarla İlgili Türküler» bölümünde veriyor ve bu kümeye giren türküler konusunda şunları söylüyor:

«Bu türkülerin pekçoğu eşkıyalarla ilgilidir Bu türkülerde olay kişilerinin durumları, yaşantıları, gezip dolaştıkları yerler, arkadaşları, sevgilileri, yaptıkları baskınlar, soygunlar: çetelerin kendi aralarındaki sıkı düzen, dayanışma, başka çetelerle ya da güvenlik kuvvetleriyle çatışmaları: bunların çeşitli yollarla yakalanışları: eşkıyaya yataklık edenlerin durumları, davranışları anlatılıyor. Olayların çoğu ölümle bitiyor.

Bu parçalarda dikkati çeken bir özellik şudur Kurulu düzene karşı davranışta bulunan kişiler kınanmıyor. Hoşgörü ile, acıma duygusu ile karşılanıyor. Üstelik yer yer övülüyorlar da» (agy)

Tuğrul'un bu kısa değerlendirmesi, gerçekten eşkıya türkülerinin genel özelliklerini yansıtıyor. Fakat Bozan Bey Türküsü, çalışmamızın omurgasını oluşturan «erdemli eşkıya» türkülerinden değil, devlete karşı çıkan bey ya da derebey türkülerindendir. Bu yüzden türküde, kendi çıkarı için zeybeklerle işbirliği yapan fakat sonuçta kaybeden bir beyin hayıflanmaları, yakınmaları yansımaktadır. Bu tür türkülerde, beyin eski yaşama biçimi ile düştüğü durum karşılaştırılır ve gelinen durum içten içe protesto edilir.

İZMİR (KARATAŞ) TÜRKÜSÜ(*)

Kahbe **İzmir** duman vardır başında, vay!
Arzum kaldı toprağında, taşında efeler, of!
Salt ben değil cihan âlem başında vay.

Ben korkmam ölümden, er-geç yolumdur, efeler
Ellere düğün bayram bize zulümdür, vay.

El de gitti ben de gittim inada,
Yalınız taş temel tutmaz binada,
Kadir mevlam erdir beni murada.

Yüce yüce dağlar bize yol verir
Örtü istemez karbeyaz kollar elverir.

Aşkın deryasına attım ben bir taş,
Ne anam var, ne babam var, ne kardaş
Keskin bıçağınan uygun arkadaş

Ben korkmam ölümden, er-geç yolumdur, efeler
Ellere düğün bayram bize zulümdür,vay.

Karataş'a benzer senin yatışın
Vatansız kuşlara benzer ötüşün
Yuvamıza Şahin indi yetişin

Ben korkmam ölümden, er-geç yolumdur, efeler
Ellere düğün bayram bize zulümdür,vay.

Üç kuş geldi sekti kondu dikene
Öte öte kara bağrı tükene
Koç yiğitler arzu çeker vatana

Ben korkmam ölümden, er-geç yolumdur, efeler
Ellere düğün bayram bize zulümdür,vay.

Kafes koydum karlı dağın başına,
Kanrıla kanrıla öter eşine,
Bana verdin verme düşman başına,

Ben korkmam ölümden, er-geç yolumdur, efeler
Ellere düğün bayram bize zulümdür,vay.

Babındadır deli gönül babında,
Can daraldı çıkmaz oldu kabında,
Elim bağlı darağacı dibinde

Durman dağlar durman bana yol verin,
Ulu çamlar siz de bana kol verin.

(*) Der: Haluk Mümtaz, **İzmir Türküsü**, Taşpınar (Afyon Halkevi der.) sayı 53/1937

Türkünün Öyküsü Vehbi Çizmec'nin türkünün öyküsüne ilişkin açıklaması

Yazın, Uşak ve Gediz arasındaki Murat dağıyle Afyon toprağındaki Akdağ ve Ahurdağı yaylalarında yaşayıp her yıl İzmir'de kışlayan **Develi** aşiretinin gayet taş yürekli, merhametsiz ve son derece cüretkâr ve bahadır olduğu için **Karataş** adıyla ünlenen **Kara Hüseyin** adında bir beyi varmış. O zaman İzmir, Aydın ve Saruhan eyaletlerinin küçük bir kasabası olarak yönetilirmiş. Aydın ve yöresinin **Şahin** adlı genç ve kahraman beyi zamanının çoğunu İzmir'in Bornova semtindeki dostu kasap Mihal'in evinde geçirirmiş. Şahin Bey, kasap Mihal'in, kendine hizmet eden oldukça güzel ve alımlı kızına gönül vermiş. Ve evlenmek için babasından istemiş. Kasap Mihal, Şahin Bey'in isteğini derhal olumlu karşılamış ve 15 gün içinde düğüne başlanmış.

İşte bu düğündür kanlı olaylara yolaçan.

Aralarında koyun, keçi vb. alışverişi dolayısıyla pek samimi bir dostluk kurduğundan teklifsizce Kasap Mihal'in evine girip çıkan ve bu arada kıza göz koyan birisi daha var ki, o da, Develi aşiretinin beyi **Karataş**'tır.

Eleni ile aralarında şiddetli bir ilgi uyanan Hüseyin, düğün konusunu duyunca kaçırmayı kararlaştırarak, durumu kıza bildirir. Ve Eleni'yle dağ yolunu tutarlar.

Şahin Bey, olanları işitir işitmez yanına adamlarını alarak kaçanların arkasına düşer. Ancak pekçok ölü ve yaralı verdikten ve kendisi de birkaç yerinden yara aldıktan sonra geri dönmek zorunda kalır.

Ancak bu gelişmeler, Karataş'ın da evini-barkını bırakıp dağa çıkmasına yolaçar.

Rum dilberi Eleni, Develi aşiretinin kılınç artıklarıyla izlenmekten kurtulamayarak Adana yörelerine göçer. **Karataş**'sa artık o olaylardan sonra İzmir ve yöresi dağlarında eşkıyadır.

Eleni'ye olan sonsuz sevgisi ve İzmir'e olan hasreti, ona bu türküyü söyletir.

MEHMED ALİ'NİN TÜRKÜSÜ

Çırpınır al ata biner
Vurur al ata özengi
Mahpus damlarında yatar
Solmuş gülgülü bezengi

Yekin nazlı kardaş yekin
Esbabı dalına dakın
Dağlar hep hükümet olmuş
Tebdil donlarıla geçin

Ünlü **Mehmed Ağam** ünlü
Düşmanına deve kinli
Kızlar bir kardaş yitirmiş
Al çekmenli mavi donlu
Sabahın erinde göçer
Yolların çiçeği açar
Daha beter ol kardaşım
Beylerin bacısı kaçar

Kadanı alıyım **Elif**
Ekinler de seçmiş kılıf
Yas mı çeker düşman kızı
Küçük gelin dökmüş zülüf

Kadanı alım **Emine**
Cevabı yetir hemine
Anamoğlu **Memed Ali**
Atmışlar mahpus damına

Kaynak: Ahmet Şükrü Esen **Anadolu Ağıtları**-1982, s. 119

Kaynakta bu türkü, «Mehmet Ali'nin Ağıdı» adıyla geçiyor. Fakat biz içeriğine bakarak «türkü» adıyla almayı daha uygun bulduk. Gerçi «eşkıya türküleri» ile «ağıtlar» arasında büyük bir yakınlık vardır, fakat bu, öldürülen bir eşkıyaya yakılan ağıt değil, tutuklanan bir eşkıyaya düzülmüş bir türküdür.

Türkü derleyicisi Esen, konusuna ilişkin bilgi vermiyor. Fakat gördüğümüz kadarıyla türkü, birçok açıdan Eşkıya Alo'nun hayatını yansıtır gibidir. (Bkz. Eşkıya Alo Türküsü ve Öyküsü. Timur Karabulut Çepel Dünya-971)

TURKMEN ALİ'NİN AĞIDI

Çuka işlik büküm büküm
Yekin kara toprak yekin
Yaraların azgın ise
İstanbul'dan gelsin hekim

Elçilerin erişiyor
Düşmanların gülüşüyor
Kötü kötü candarmalar
Cephaneni bölüşüyor

Çıkar yüce dağ başına
Kurşun atardı beşine
Kelle geldi mevta hani
Kuzgun döner üleşine

İbibikler koygun öter
Sünbüllü-Yuva'da yatar
Ben dağlara tembih ettim
Ulu dağlar yasın tutar

Kuloğlu'nun yeri bayır
Ben de yandım cayır cayır
Kadan'alam İnce Ali'm
Veliler olmamış gayıl

Ali'm de kara kaşı
Mantıka'ya (?) vardı başı
Kara toprağın altından
Yeni(.....) tıraşı

Kadan'alım İnce Ali
Dar sokakta sallanıyor
Şöyle döndüm baktım idi
Yüzlü fişek bağlanıyor

Kavağın dibinde oturur
Yoldaşı fişek getirir
Böyle yiğit benim Ali'm
Martini kana batırır

Usturanın ağzın açmış
Ağ göğdeye kanlar saçmış
Kurban mı kestin Ali'm
Kellen İstanbul'a geçmiş

Mahpusane konak konak
Merdiveni beş on ayak
Candarmalar demişkine
«Şu yiğide nasıl kıyak?»

K a y n a k : **Ahmet Şükrü Esen Anadolu Ağıtları,** (Yay. Haz P. N. Boratav - R. Dor 1982, s. 59)

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü : Türküyü derleyen A. Ş. Esen, öyküsü konusunda fazla bilgi vermiyor. «Ünlü eşkıyadan Türkmen Ali'ye maktul düştüğünde söylenen ağıt» demekle yetiniyor. Eşkıya ağıtlarının tipik örneklerinden olan ağıtın, Kayseri-Pınarbaşı yöresinden alındığını sanıyoruz.

HASAN BEYİN AĞIDI

Kesdiler yayla yolunu
Söktüler kırın nalını
Beş katar fişek doldurur
Hasan Beyimin belini

İzci **Veli** sürer izi
Kırık **Hasan Be**yin dizi
Yat sipere kalkma **Gazi**
Alımed Bey öldürür sizi

Emmin kırını vurdurmuş
Üstünden keçe aldırır
Aşk olsun iki çeteye
Askeri köye doldurur

Yağlı çizmesi dizinde
Aynalı dürbün gözünde
Hasan Beyim harbediyor
Karagediğin yüzünde

Kara Mehmed çete başı
Papağa **karışmış kaşı**
Karıları siper almış
Meydana çık **Kürt Yüzbaşı**

Mor **Mehmed**'im, mor **Mehmed**'im
Kurşun değil zor **Mehmed**'im
Köyümüzü atlı bastı
Bak düğününe gül **Mehmed**'im (?)

Beyim çetelik ediyor
Döşünde altın saati
Ankara'dan emir gelmiş
Ya kellesi,ya meyiti

Çekdim kamayı çıkmıyor
Kırık kollarım kalkmıyor
Bana verin martinimi
Evlât babaya bakmıyor

Gafil iken bir iş oldu
Yağlığı attım yüzüme
Şeyh Barak da güllü fesli
Anlar da vursun dizine

Avratları siper alma
Kürt Yüzbaşı çık meydana
Kırık **Hasan Beyin** dizi
Kağnıya atmış belini

Kaynak: Ahmet Şükrü Esen **Anadolu Ağıtları-1982**, s. 98-99 Ağıt, Pınarbaşı'nın Kayadibi (Kayaaltı)köyünden derlenmiş.

İBRAHİM BEY'İN AĞIDI
(DELİ ÇETE AĞIDI)
— I —

Arslantaş'ın konağına
Çizme giyer ayağına
Kaymakamdan ne olur ki
Vali gelir ayağına

Kara kâkil bıldır bıldır
Sis'ten çıktım idi bıldır
Kötü müsün **Beyin oğlu**
Yat sipere birin öldür

İbrahim Bey diyerkene
Hatırını sayarkene
Kar'arslanı öldürdüler
Tan yıldızı doğarkene

Haymanın altında yatar
Nenni **Kara Çetem** nenni
Tafac'a ilettin amma
Çuha şalvar ala kanlı

Bir de oğlu bir de kızı
Beyler istemiyor bizi
Ta **Sivas**'a bir tel vurmuş
Kör olsun askerin gözü

Turna Bacı Sırma Bacı (1)
Doru kişner acı acı
Müdafaasız öldürdüler
Hayfım alsın **Çerkes, Hacı** (2)

Üç katar fişek bağlanır
Kadimi bizle eğlenir
Kanlı kıtalli yaşında
Kazada ünü söylenir

Arslantaş'a göçü konar
Geri kol (?) üstüne döner
Şehit benim atam oğlu
Mezarında çıra yanar

Arzı azığımı etsin
Adana'ya gideceğim
Doru'nun gemini vursun
Meydan gavgas' edeceğim

— II

Bibi senden kız istiyor
Dolanır Bazır iline
Zelha'yı kurban ederim
Kâkülünün bir teline

Haymanın altında yatar
Dolaş Kara-Vezir dolaş
Senin bacılığın batsın
Kağnıyınan gitti üleş

Biri oğlu biri kızı
Beyler ısmarladı bizi
Şehit düşmüş Deli Çete
Doğarkene tan yıldızı

Azizye'ye varmayınan
Geçer miyim bebeğimden
Öldüğümü aramıyom
Kurşun değdi göbeğimden

Durucun mu çıkıcın mı

Allah rızası için
Yetimlere bakıcın mı

Serin ağla hayın bacı
At kişniyor acı acı
Öldüğümü aramıyom
Hayfım alsın Çerkes, Hacı

Konağını siper al da
Çıkma kardaşım dışarı
Gemlemiş kapıya çıkmış
Bindirmez doru haşarı

Çanakpınar'da eğlenir
Üç katar fişenk bağlanır
Böyle ünnü **Deli Çete** (3)
Ünü kazada söylenir

Azizye'de duyuncağı
Kaymakam vurdu dizine
Yara biter yangı soğur
Ne diyem **Kürdün** kızına

— III —

Bir oğlu var kırklı kızı
Beyler ısmarlamış bizi
Konağımı çevirdiler
Doğarkene tan yıldızı

Konağımı çevirdiler
Atımı biner kaçarım
Bu yıl sehile (4) inince
Yozu tokludan seçelim

Kadanı alayım **Sırma**
Ben yüzünde sıra sıra
Şimdi at oynadır gelir
Kır Mehmedin oğlu **Kara**

Hemi okur hemi yazar
At üstünde serbest gezer
Kurnaz idi emmim oğlu
Uçan kuşdan hile sezer

Altına yazdırır (5) döşeği
Üç katar bağlar fişeği
Şimdi at oynadır gelir
Kır Mehmedin iki uşağı

1 — **Sırma** Deli Çete'nin karısı
2 — **Çerkes ve Hacı** Kardeşi ve emmisioğlu
3 — Başka bir söyleyişte «Altmış çetesi başında»
4 — **Sehil** deniz kıyısı, sahil
5 — **Yazdırır** Yaydırır, serdirir

Ağıtların Kaynağı: Ahmet Şükrü Esen (Yay. haz: P. N. Boratav - R. Dor) **Anadolu Ağıtları**-1982, s. 104-107

Ağıtların Öyküsü Ağıtların derleyicisi Esen, şu bilgileri veriyor: «Aşvar beylerinden İbrahim Bey, şakavette iken evinde candarma kumandanı Abdülkadir Bey tarafından vurulmuştur. İbrahim Bey mahsur kaldığı evden çıkarken, silahıyla candarmanın birisi üzerine ateş ediyor Abdülkadir Bey de üzerine saldırarak ,elinden aldığı silahıyla vuruyor.»

Esen, bir başka yerde de şu notu düşüyor «Eşkıyadan olup candarmalar tarafından vurulan Battal Beyzâde İbrahim Beye Avşarlarca yakılan ağıt».

Ağıtlardan; İbrahim Bey'in —öteki adıyla Deli Çete'nin— Kayseri-Aziziye (Pınarbaşı) yöresinde ünlenmiş bir Avşar Beyi olduğu anlaşılıyor. Deli Çete'nin altmış dolayında adamı olduğu ve kışın güneye sürü indirdiği belirtiliyor.

Ağıt, hem düşünce örgüsü hem de estetik dokusu açısından «Afşar ağıtları»nın ilginç örneklerinden biri. Ağıt yakma geleneğinin Afşarlar'da çok yaygın olduğunu da burada vurgulayalım.

KEKİ AĞA TÜRKÜSÜ

Avlumuzda kuzu,
Ağızları kırmızı
Hasan ağayı sorarsan
Ne oğlu var ne kızı

Başında mor fesi
Dereden gelir sesi
Hasan ağayı sorarsan
Üç ayın güveyisi

Keki ağanın kızı
Kime edersin nazı
Hasan agayı vuranlar
Kör olsun iki gözü

Baba bunu etmeyeydin
Sivas'a gitmeyeydin
O gün kara olaydı,
Oğlunu terketmeyeydin

Mağaranın önünde
Silâhları belinde
Öldüğüme gam yemem
Babam Sıvas elinde

Mağaraya girdiler
Müşavere kurdular
Hasan ağaya söyleyin
Marabayı vurdular

Kıştır eller üşüyor
Düşmanlar dövüşüyor
Hasan ağayı sorarsan
Paşalarla konuşuyor

Kır atı sürdüm düze
Aynalı'yı aldım göze
Bana Keki Ağa derler
Beli demem bin beş yüze

T ü r k ü n ü n K a y n a ğ ı v e Ö y k ü s ü

(*) Der Tuğrul. Altan (Elazığ Halkevi der.) sayı 29/1937

1916 yılında Ferhat uşağı aşiretinden Çemşit ağanın amcasının oğlu Keki ağa bir suç yüzünden dağa çıkıyor, ancak kendisini izleyen jandarmalarca vuruluyor. Bunun üzerine bu türkü halk tarafından düzülüyor.

DİRGEN ALİ AĞIDI

Kitli kaldı **Hayriye'nin** kapısı
Düşmanlar istiyor tarla tapusu
Kol kol oldu duşmanıyın hepisi
Ağamı konakta göreydim bir gün

Kır'ın kişnemesi beni yakıyor
Taze gelinlerim yola bakıyor
Fakı'm Tikenliğe düşman çıkıyor
Martini dalında göreydim bir gün

Kişnedi kırat durdu yoruldu
Bugün **Tikenliğe** mahşer kuruldu
Muhammed'im bugün baban vuruldu
Seni de meydanda göreydim bir gün

Çok ağlıyor benim gelin **Asiye**
Sözüm kâr etmiyor artık kimseye
Haber salın gelsin oğlum **İse'**ye
Onu da dövüşte göreydim bir gün

Kab'ağacın gürlemesi dalının
Günlerim geçiyor ahuzarının
Emmiyinen dayıyınan elinen
Cuma'nın düğününü kuraydım bir gün

Kader böyleimiş bulmam mahana
Karga hücum etti uçan şahana
Bir parmağın vermezidim cihana
Ağamı sohbette göreydim bir gün

Haççа senden karşılığın isterim
Yazdığımı cemaata gösterin
Hapsanede dokuz aslan beslerim
Hepsin bir arada göreydim bir gün

K a y n a k : Sarız-Yalak'tan **Ziyadoğlu Tatlı Mustafa Doğan**'dan derlendi.

A ğ ı t ı n Ö y k ü s ü Afşin'in Lorşun köyünden Dirgen Ali, köyün ağasıdır. Tikenlik yaylası yüzünden köylülerle arası açılır. Yayla yüzünden sürdürülen mücadele, Dirgen Ali'nin öldürülmesiyle sonuçlanır. Bu mücadele yüzünden dağa çıkanlar olur. Ağıt, ölümünden sonra Dirgen Ali'nin yakınlarınca yakılır. Ağıtta adı geçen Haççа, Dirgen Ali'nin karısı; ötekilerse oğulları ve gelinleridir.

HALİL'İN AĞITI

Kara sako (1) ışıl ışıl
Geyme dalına dolaşır
Sık martini bildir **Halil**
Anan **Döndü** tez ulaşır

Öte geçenin ekini
Biter yekini yekini
Çakal Halil çiftten gelir
Etek belinde sokulu

Atın çeker yaya yaya
Para sayar kaya kaya
Öldürmeye al getmişler
Aman **Aziz** diye diye

Biner atın eyisine
Gider yolun gıyısına
Haber salsak gelirm'ola
Şu **Kertmen**'de dayısına

Yol üstünde oturmuşlar
Bir cıgara bölüşmüşler
Çoban üstüne düşünce
Keklik avluyok demişler

Ericeğin yeri yayla
Bunun da kaderi böyle
Allahı seversen çoban
Sen görmüşsün doğru söyle

Dar sokakta avlamışlar
Elin kolun bağlamışlar
Gâvur imiş gâvur düşman
Kamayınan doğramışlar

Aşağıdan gelen kağnı
Kağnının tekeri çanrı (2)
Biz de bir yiğit yitirdik
Yüzü beder beder (3) benli

Odaya kardeş odaya
Kurbanım gelen kadıya
Kelle de yok kolu da yok
Bir uyluk geldi hediye

Samana saldım samana
Ölüm getirmem gümene (4)
Aziz kamayı çekince
Mecit de düşmüş amana

Kara kaya kara kaya
Ateşini attı bana
Yaralı suya atmışlar
İçtim'ola doya doya

Kara kaşın karasına
Yazı yazın arasına
Ölmeyip te iflah m'olur
Kurşun sıkın anasına

Kele **Döndü** gel yanıma
Gel de bak benim halıma
Halil'imin ak kolları
Dolanmış zorgun dalıma

Kakıp dama çıkıcıyım
Kazma alıp sökücüyüm
Abisine danışıp ta
Belliğini (5) takıcıyım

Kapımızın önü kavak
Dalın döker ufak ufak
Halil'e gelin almadık
Eli gına başı duvak

Kapımızdan bir su akar
O da harlıya harlıya
Öldürmüşler anan oğlun
Alnı terliye terliye

Esendere yelleniyor
Yeni bahçe gülleniyor
Uşaklar kıya dökülmüş
Gene dünya sallanıyor

Esendere coşkun akar
Akar bulanı bulanı
Öldürmüşler **Halil**'imi
Kana beleni beleni

Aradım izini buldum
Sürüdüğü yere vardım
Altı pülük eylemişler
Bir pülüğün aldım geldim

1 — **Sako** Ceket, pardesü
2 — **Çanrı** Öter
3 — **Beder beder** Tomur tomur
4 — **Gümen** Güman, şüphe
5 — **Bellik** Nişan

Kaynak: Maraş İl Yıllığı-1973, s. 196-197

Ağıtın Öyküsü Maraş'ın Göksün ilçesinin Çardak bucağına bağlı Ericek köyünden Çakal Halil adında genç bir eşkıya, Cumhuriyetin ilanından birkaç yıl önce hasımları tarafından vurulur. Bunun üzerine Keprim Karı adında ağıt-yakıcı bir köylü kadın bu ağıtı yakar.

EŞKIYA ÇOLAK'IN AĞITI

Sanki yangından mı çıktık
Gece **Kozbeli**'ni aştık
Karacaören'in başında
Orda bir pilana düştük

Ağla yüzbaşının kızı
Kara çizme yağlanmamış
Deli bacım korkar deyi
Üçü birden uğramanuş

Karacaören'in başında
Tüfeğim kaldı daşında
Gökçek etti bize pilan
Yeğenleri sağ peşinde

Çolak deyip gelip geçme
Her pınardan bir su içme
İşte bura meydan yeri
Kaçma Valiciğim kaçma

Siz **Çolağı** biliniz mi
Üç katar atar fişeği
Öldürmüşler sıra sıra
Üçü de **Kozan** uşağı

Aziziye'ye varıncaz
Tepe mahalleye koymuşlar
Bilirik **Katil Ahmedi**
Çolak hangisi demişler

Zor olur kardaş acısı
Yalını yakar bacısın
Hepiniz uykuya yatın
Bekçi kon küçük **Hacı**'sın

Karacaören'in başında
Teker çaldı kollarımı
Kekil iki yargalandı
Anam görsün hallarımı

İnce **Hacı**'mın kekili
Cebinde mendil sokulu
Aziziye'ye varıncaz
Mustantik vermiş akılı

Katil Ahmet çete başı
Yukardan dürbüne bakar
Kimi dabancamı almış
Kimi saatımı takar

İzmir'den hareket ettik
Kim bakıcı yükümüze
Sen katil de ben eşkıya
Af gelirse ikimize

Kaynak: Öyküsünü kesinlikle bilemediğimiz Eşkıya Çolak Ağıtı, Sarız'dan derlendi.

EŞKIYA OMAR'IN AĞIDI

Yüce dağlar gıcısıyım
Mor koyunun sucusuyum
Nasıl kara bağlamayım
Ben Omar'ın bacısıyım
N'olayıdı n'olayıdı
N'ola bacın öleyidi
Bacıyın görpe guzusu
O da yetim galayıdı
Kamyon gelir harlayarak
Aletirik (elektrik) parlayarak
Omar gardeş can veriyor
Gara kekil (kâkül) terliyerek
N'olayıdı n'olayıdı
N'ola bacın öleyidi
Bacıyın görpe guzusu
O da yetim galayıdı
Evlerinin önü bahçe
Dalına gonuyor serçe
Olmaz olsun böyle bacı
Hergün geçer ganlı bohça
N'olayıdı n'olayıdı
N'ola bacın öleyidi
Bacıyın görpe guzusu
O da yetim galayıdı
Yol üstünde bahçe dikmiş
Gelen geçen yesin deyi
Biz gardaşa düğün gurduk
Atlı yayan ensin deyi
Uy uy uy bacın öle
Gardaş gadan bana gala
Bacısının adı Döndü
Bunu duyan eller yandı
Biz gardeşe öldü derdik
Yozunan Anteb'e endi
Uy uy uy bacın öle
Gardaş gadan bana gala

Bacısının adı **Eşe**
Benleri var köşe köşe
Körolaydı o düşmanlar
Nişan almış altın dişe
Uy uy uy bacın öle
Gardaş gadan bana gala
Yoncalı'nın boz dumanı
Hökümet bilmez amanı
Ben **Omar**'a düğün gurdum
Ot biçim orak zamanı
N'olayıdı n'olayıdı
N'ola bacın öleydi
Bacıyın görpe guzusu
O da yetim galayıdı
Yoncalı'nın ince yolu
Gide gide gavuşuyor
Seni vuran cendermeler
İlvanınan savuşuyor
N'olayıdı **n'olayıdı**
N'ola bacın öleyidi
Bacıyın görpe guzusu
O da yetim galayıdı

Kaynak: **Maraş İl Yıllığı-1967**, s. 195-196

Ağıtın Öyküsü Ömer. Elbistan yöresinde eşkıya olarak gezerken, jandarmalar tarafından vuruluyor. Ömer'in kardeşleri Döndü, Eşe ve Ümmüs bu ağıtı yakıyorlar.

Bölgesel ve yöresel özellikler. başka edebiyat ürünlerinde olduğu gibi eşkıya **türkü** ve ağıtlarında da kendisini gösteriyor. Hem türkü yada ağıtın kurgusu, hem söyleyiş biçimi. hem de imge düzeni açısından aynı bölgeden çıkan ürünler benzer özellikler taşıyorlar.

Sözgelimi Maraş yöresinden kaynaklanan bu ağıtla, Halil'in ağıtı ve Altısöğüt eşkıya türkü ve ağıtları arasındaki benzerlik. bunu açıkça gösteriyor.

EŞKIYA DELİ OMAR'IN AĞITI

Oğlum **Koçdağı**'na gitmiş
Orada almış ününü
Ar değil mi **İnc'ömer**'im (1)
Soymuşlar zabit donunu (2) (*)

Ölenecek böyl'ağlarım
Balta oturmuş küreğine
Ora senin elin değil
İn **Yalağın** döleğine

Kapıya bayrak diker de
İçerde dövdür'rüm davul
Bu yanına kalırm'ola
Cin Durdu dediği gâvur

Sağ yanında altıpatlar (3)
Sol yanında kama saklar
Öldüğünü duydum'ola
Ömer'in yoldaşı **Kürtler**

Ablak **İnce Ömer**'im ablak
Poşu bağlar yaprak yaprak
Enli döşe çatık kaşa
Gönendi mi kara toprak

Yalağın arkası kaya
Oradan bakarlar aya
Oğlum kıvrasına gitmiş
Gezememiş doya doya

Şu da **Omar**'ın bacısı
Ağlar yolunu yolunu
Bir korkum var diyemiyom
Alişir alır gelini

Eşkıyalar dağa çıktı
Omar silahını doldur
Senin düşmanın **Alişir**
Vur **Kara Halil**'i öldür (4)

Fili **Deli Omar**'ım fili (5)
Kekil girabolu teli
Ana beni öldürtme deyi
Akkız'a yalvarmış **Ali**

Hele kekile kekile
Kekil yüzüne döküle
Öldürmüş, adını vurmuş
Evin başına yıkıla (**)

Odaya buyur etmişler
Düşmanlar bağlamış sini (6)
Baltayınan öldürmüşler
Çadıra boyanmış kanı

Odaya buyur etmişler
Altına döşek atmışlar
Ocağa kahve sürmüşler
Boynuna balta vurmuşlar

Konun (7) altına atmışlar
Üstüne palas (8) örtmüşler
Gâvurumuş gâvur düşman
Baltaynan kıyma etmişler

Aman **Omar**'ım **Omar**'ım
Seni Mevladan umarım
Gapıları açık gor da
Sabahaça yol önerim (9)

Emeklerim emeklerim
Yörüyemez imeklerim (10)
Gapıları açık gor da
Omar, yolunu beklerim

Gezdiğin dağları gördüm
Ağlayı ağlayı öldüm
Heçbir şeyin bulamayıp
Kanlı kekillnen döndüm

(*) Bu dörtlüğün bir başka biçimi şöyle

Binboğa'ya çıkıncağız
Oğlum orda almış ününü
İstedim gâvur vermedi
Sırtında zabit donunu

(**) Bu dörtlüğün bir başka biçimi ise şöyle

Hele kekile kekile
Kekili üzüm karası
Öldürmüş, adını vurmuş
İki gözü kör olası

Dörtlükte; Deli Ömer'e verilmeyen Abdurahman'ın kızının, sonradan doğan çocuğuna Ömer'in adının verilmesi amaçlanıyor.

Kaynak Sarız-Yalak'tan **Ziyadoğlu Tatlı Mustafa Doğan** ve Sarız'dan **Nadir Gürbüz**'den derlendi.

Kelimeler

1 — **İnc'ömer** İnce Ömer
2 — **Zabit donu** Ömer, subay giysileriyle dolaşırmış.
3 **Altıpatlar** Tabanca
4 — **Kara Halil** Alişir'in kardeşi
5 — **Fili** iyi, güzel
6 — **Sini** Tatlı
7 — **Kon** Çadır
8 — **Palas** Çul
9 — **Önerim** Beklerim
10 **Emeklerim**

Ağıtın Öyküsü Yalaklı olan eşkıya Deli Omar, **Alişir Aga**'nın, karısına gözkoyması yüzünden (başka bir anlatıma göre de tahakkümü yüzünden) kendisiyle çatışır ve dağa çıkar. 1930'lu yıllardır. Alişir, Yalak'ın nüfuzlu ağalarındandır, Deli Omar'sa arkasız bir köylü. Bu yüzden genellikle çevre köylerde dolaşır.

En yakın arkadaşı Kürt Ali'dir. Çörekdere yaylalarındaki bir akrabasının yanına gittiğinde, orada Abdurrahman adında birinin kızına vuruluyor ve kızı babasından istetiyor. Fakat ailesi kızı vermek istemiyor. Deli Ömer diretince de, Abdurahman'ın yakınları bir plan hazırlıyorlar. Alişir de olayı tezgahlayanlar arasındadır.

Bir gün Deli Ömer'e haber salarak, kızı vereceklerini bildirir ve kendisini eve davet ederler. Deli Ömer, arkadaşı Kürt Ali'yi de yanına alarak, eve gider. Yemekler yenir, kahveler içilir, içkiler içilir. Deli Omar, mutluluğundan, kendinden geçmiştir. Fakat bu mutluluk son derece acılı bir biçimde noktalanır Abdurrahman'ın hazır bekleyen adamları, baltalarla saldırarak Deli Omar'ı öldürürler. Arkadaşı Kürt Ali'yi de bağlayarak, sabaha kadar öylece tutarlar. Kürt Ali'nin, arkadaşının öcünü alacağından korktukları için ertesi gün onu da kurşuna dizerler.

Ağıt, Deli Omar'ın yakınlarınca yakılır.

ARAPHASANLI EŞKIYA MEMED'İN AĞIDI

Annacımız **Karakaya**
Oğlum benzer doğan aya
Akşam **Tonıarza**'dan geldi
Bakamadım doya doya

Başında sarılı yazma
Fermanmısın serbest gezme
Üstüne vur emri çıkmış
Yer yazdırıp kuşak çözme

Battal gelmiş saman yığar
Hasan oğlum tütün gıyar
Hepiniz **Araphasan**'lı
Hanginiz **Memmede** uyar

Altında da atı hoplar
Sağ yanında altıpatlar
Şu tarlaya düşürmüşler
Kanını yalıyor itler

Azize'de emmin beyler
Kapı kitli **oğlum ağlar**
Ne kişniyon cer alası
Zelzeleye gitti dağlar

Ayda diktirirdi hara (*)
Var **Sultan** gününü ara
Hasan, Battal hapis iken
Seheninen saldım lira (**)

Salladım nalbat çıkmadı
Gırık gollarım gakmadı
Martinimi bana verin
Gardaş gardaşa bakmadı

Memmet getti gağnıyınan
Derya doldu ganıyman
Hökümete teslim olmuş
Uğraşıyor canıyınan

Azize'ye vardım'ola
Mızıkalar vurdum'ola
Memmed'i vuran **Çerkez**'e
Binbaşılık verdim'ola

(*) **Hara** Elbise (**)**Sehen** Tepsi

K a y n a k : Programcı **Hüseyin Ertuğrul**'un derlemelerinden.

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Kayseri'nin Pınarbaşı (eski adı Aziziye) ilçesinin Pazarören bucağına bağlı Araphasan köyünden olan Mehmet, karısına göz koyan birini öldürür, teslim olmaz ve dağa çıkar. Vurur gider Toroslar'a... Az zamanda ünlü bir eşkıya olur.. Yıllarca dağda kalır.

Mehmet için vur emri çıkar. Kardeşleri Hasan'la Battal tutuklanırlar. Jandarma baskısı her geçen gün artar. Bu arada ölüsüne para konur. Ölüsüne konan parayı almak için bir Çerkez. yoluna pusu kurup öldürür.

Olay üzerine çılgına dönen anası Gümüş, silahına sarılıp Pınarbaşı'yı basmak isterse de çevirip bir odaya kilitlerler. Oğlu üstüne bu ağıtı yakan Gümüş, daha fazla dayanamaz ve üzüntüsünden ö.lür.

KARSAVRANLI ALİ ONBAŞI TÜRKÜSÜ

Aşkıyalar kervan alır
Katillere ferman gelir
İyilikten kemlik gelmez
Yiğit gafilliğnen ölür

Karakol mu (*) koydular seni
Ayın onbeş gecesine
Dürbününü al eline
Çık dağların yücesine

Gâvır mısın gâvır avrat
Tut elimden kalkıcıyım
Gece yarı bölündü mü
Saatı ver bakıcıyım

Gâvır **Kürt** vurdu beni
İleşimi dolanıyor
Karsavranlı Ali Onbaşı
Al kanlara beleniyor

Emniyete almazdım **Kürdü**
Tükenmez tenimin kurdu
Tüfeğimi dürbünümü
Gâvır avrat **Kürde** verdi

Susadım da su isterim
Bana yaklaştır oluğu
Beynime kurtlar oynadı
Ciğerim kurşun deliği

(*) **Karakol** nöbet

Kaynak: Sarız'ın Yalak bucağından **Ahmet Kıvcı**'dan derlendi.

Türkünün Öyküsü Adana'nın Tufanbeyli ilçesinin Karasavranlı köyünden olan Ali Onbaşı, Osmanlıların son döneminde uzun süre Toroslar'da dağda kalmış ünlü bir eşkıyadır. Dağa çıkış nedeni kesinlikle bilinmeyen Ali Onbaşı, eşkıyalığı sırasında yöre ağalarının korkulu düşü olur. O, ağaların düşmanı, yoksul köylülerin dostudur. Ağalar, Ali Onbaşı'dan kurtulmak için bir plan hazırlarlar. Gözüpek bir Kürt gencini Ali Onbaşı'nın yanına katarlar.

Ali Onbaşı, eşini genellikle birlikte gezdirirmiş. Bu, eşkıyalıkta az rastlanan bir olaydır.

Günün birinde, Toroslar'daki bir yaylada, Kürt genci, hileyle Ali Onbaşı'yı öldürüyor. Başlangıçta, halk Ali Onbaşı'nın eşinin Kürt genciyle işbirliği yaptığını sanıyor. Fakat daha sonra karısının, Kürt gencini öldürmesi, olayın gerçek yüzünü ortaya çıkarıyor.

BATTAL'IN AĞITI

Boz lökü kapıya geldi
Eğdi boynun habar aldı
Sen duymadın **Arzı** bacım
Battal d'öldü Davut d'öldü

Davut bilmezdi düzeni
Battal gezerdi **Kozan**'ı
Ya niderdin çer alası
Virane dağda gezeni

Yurt gonardık sıra sıra
Yorgan atlaz döşşek hara
Bin ulaş babam uşağı
Çer alası benli gıra

Sandıktan dutup kakıyo
Adam şuna güvenir mi
Beş düşşekden yer sererdim
Battal daşa dayanır mı

Çıkarım **Berut** başına
Başın gar olursa olsun
Çekerim bebek derdini
Dulluk zor olursa olsun

Amanın belim gırıldı
Tül oturup kakmayınca
Benim yetim büyümez mi
Emmileri bakmayınca

Kaynak: K. Sadık Göğceli **Ağıtlar**-1943

Türkünün Öyküsü Seferberlikte, Battal ve Davut adlı iki kardeş eşkıya imişler. Bu iki kardeş, bir dargınlık yüzünden birbirlerinden ayrılmışlar. Çok geçmeden zaptiyeler, Battal'ı Kozan taraflarında vurmuşlar. Kocasının ölümü üzerine bu ağıdı karısı yakmış.

KARA ZİYA TÜRKÜSÜ

Kurban olduğum yaradan
Kuran kalkmamış aradan
Gâvır imiş gâvır **Kürtler**
Hareket etmiş oradan

İlk akşamdan çevirdiler
Döşüme dibçik vurdular
Gâvır imiş gâvır **Kürtler**
Kurşun ile kavurdular

Konağın kapısı çatal
Odasında dibek öter
Sen gelmezsen babamoğlu
Oniki harmanım batar

Gene hava bulanıyor
Çocuk damı dolanıyor
Kadan alırım **Halil Efendi**
Kaput kana beleniyor

Gittim de **Tırmıl**'ı gezdim
Mezarına çalı dizdim
Tez gel babamoğlu tez gel
Evim düzenini bozdun

K a y n a k Sarız'ın Dayoluk köyünden **Veziroğlu**'ndan alındı.

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Dayoluklu Kara Ziya, Zelhin köyünden Ali Beyin kızı Hatın'ı görerek, aşık oluyor. Ve bir süre sonra kızı kaçırıyor. Kızın ailesi, jandarmaların da yardımıyla peşine takılarak, kızı elinden alıyor. Kara Ziya da jandarmalarca yakalanıyor ve dört yıl hapis yatıyor.

Bu arada Hatın'ı, Kozan'ın Topallar köyünden Güdük Ali adında birine veriyorlar. Kara Ziya, cezaevindeki dört yılı, Hatın'ın hasretiyle geçiriyor. Cezaevinden çıkar çıkmaz, Hatın'ın verildiği köyü araştırmaya koyuluyor ve sonunda buluyor. Dilenci kılığında gittiği Topallar köyünde Hatın'a rastlayan Kara Ziya, sevgisiyle yanıp tutuştuğu sevgili'sini yeniden kaçırmaya karar veriyor.

Kara Ziya, zaman kollayıp günün birinde dört arkadaşıyla birlikte Güdük Ali'nin evini basıyor. Çıkan çatışmada Güdük Ali öldürülüyor ve Kara Ziya Hatın'ı kaçırarak, dağın yolunu tutuyor. Bundan sonra yaman bir kovalamaca başlıyor. Sonunda, saklandıkları Ceyhan'ın Burhaniye köyünde jandarmalarca çevriliyorlar. Kara Ziya, jandarma komutanından güvence alarak teslim oluyor. Fakat Kozan'da duruşma sırasında Hatın, karşı tarafın adamlarınca öldürülüyor. Kara Ziya ise mahkum oluyor ve ömrünün bir bölümünü daha hapishanede geçiriyor. Cezasını tamamladıktan sonra Hatın'ın sevgisini içine gömerek yeni bir hayata başlıyor.

Kara Ziya'nın serüveni başlıbaşına bir roman konusu.

Güdük Ali'nin bacısı tarafından olay üzerine yakılan ağıt, yörede Kara Ziya Türküsü olarak geçiyor.

Kara Ziya, Dayoluk'ta bulunduğu Veziroğlu'nun evinin hasımları ve jandarmalarca basılması olayını şöyle türküleştirmiş

Bir oğlu var bir de kızı
Beyler ısmarlamış bizi
Sabahınan çevirdiler
Aynalı konağımızı

BOZ ÖMER'İN AĞIDI

Salma salmada Çatılı
Salma boynunda atılı
Govup geder Boz Omar'ın
Düşman uğrunda gatılı

Evimiz gonar keliye
Beserek bağlar yalıya
Bakdım ki emmim Ali'ye
Aslanlarım deyip gelir

Eli ivil ivil işli
İnnesi de heril başlı
Var gardaşın gelinleri
Güvel ördek yörüyüşlü

Belinde gaban gılıcı
Gardaşın ata binici
İk'elimde iki efe
Ne zaman sabah olucu

Belinde daban eğrisi
İnmez gırının sağrısı
Omar Osman gardaşlarım
Dayanamam ben doğrusu

Boz Omar'ın boz değil mi
Mencilisi düz değil mi
Tecirli'nin yüz atlısı
Gardaşıma az değil mi

Tosmuğun ardına pısmış
Öğürdükçe ganlar gusmuş
Arık Hasan boğazlarken
Açacak üstüne düşmüş

Omar Osman gardaşlarım
Getmez ben burda gışlarım
Eller bana deli diyo
Deli m'oldum gardaşlarım

Kaynak: K. Sadık Göğçeli **Ağıtlar**-1943

Türkünün Öyküsü Eskiden aşiretler arasında «kovun kovma» adı verilen bir aşiretin malını talan etme vardı. Bu gelenekte, ikiyüz, üçyüz kişi kadar atlı biner; başka aşiretlere salgın yapardı. Hangi taraf galip gelirse, o taraf diğer tarafın malını sürerdi.

Bu ağıt **Cerid** aşireti ile **Tecirli** aşireti arasında yapılan bir salgında, Cerit aşiretinden **Türkmen Ali**'nin iki oğlunun (Ömer, Osman) Tecirli'ler tarafından öldürülmesi üstüne, bacılarınca söylenmiştir.

DELİ HACI'NIN AĞIDI

Deli Hacı, Deli Hacı
Her gelenden alır pacı
İstanbul'dan gelmiş ferman
Okunuyo senin uçu

Gaplan geldi heğirmiye
Yaşı vardı yiğirmiye
Datlı gimi goç yiğidi
Ana gerek doğurmıya

Yılan gelir aka aka
Etrafına baka baka
Av ediyo Hasan oğlum
Keklik gimi seke seke

Hasan oğlumun eyisi
Datlı kölgemin goyusu
Biz dövlete ası mıyık
Deli'm de başı gayısı

Şivilginin önü bayır
Tüfek öter gayır gayır
Yanında Omar yoğusa
Çık da İci deyi çağır

Halil oğlu Gürrek Ali
Gurşun değdi oldu deli
Üç yüz yeyen zerrediye
Hamamın köprüsü bağlı

Halil oğlu Gürrek aslan
Yaslan sefil başım yaslan
Andırın'nı gurgu gurmuş
Seslen Deli Hacı'm seslen

Kakar sandığı dökerim
Yalnız altını dikerim
Turabın da Şefre gızı
Datlıma nişan dakarım

Haklı oğlancığım haklı
Oğlum mağarada saklı
Üç yüz atlı zerrediyo
Hamamın köprüsü bekli

Kaynak: K. Sadık Göğçeli **Ağıtlar**-1943

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü 19'uncu yüzyılın sonlarında Deli Hacı adında biri, dört oğluyla birlikte eşkıyalık ediyormuş. Bir baskında zaptiyeler (jandarmalar) tarafından öldürülmüş. Bu ağıdı, karısı Fatma Hatun yakmış.

ALO'NUN TÜRKÜSÜ

Alo olmuş **İsmet Paşa**
Hükmediyor dağa daşa
Yedisini birden vurdu
Kuzgun döner kanlı leşe

Molla Hüseyin vuruldu
Düşmanın beli kırıldı
Alo eşkıya olalı
Bulanık sular duruldu

Alo gezer ünüyünen
Dere dolmuş kanıyınan
Şimdi **Ankara**'ya vardı
Uğraşıyor **Vali**'yinen

Ünlü **Ali Efendim** ünlü
Tüfenginin ucu kanlı
Yirmiiki kelle kesmiş
Düşmanına deve kinli (*)

Binboğa'ya mevzi kazmış
Ben hayfımı al'lım (**) diyor
Hükümetle yoktur işim
Ben hasmımı bil'lim (***) diyor

(*) Bazı söyleyişlerde «daha kinli» biçiminde
(**) Alırım
(***) Bilirim

K a y n a k Sarız-Yalak'tan **Ziyatoğlu Tatlı Mustafa Doğan**'dan derlendi. Alo'nun öyküsü için bakınız Timur Karabulut; **Çepel Dünya** (roman-1971)

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Göksün'ün Keklikoluk köyünden olan Alo, bu köyün ağası Demiroğlu Mulla Hüseyin'in işlerinde çalışan yoksul bir köylü gençtir.

Mulla Hüseyin'in davarını yaymakta ve ev işlerine bakmaktadır. Mulla Hüseyin, koruyup kollayacağı vaadleriyle Alo'yu her işe koşmakta ve kullanmaktadır.

Ağa kapısındaki bu kullanılma, askere göndermeme konusundaki sözlerin suya düşmesiyle sona erer. Alo, o güne kadar karın tokluğuna kendisini çalıştırıp, sözünü yerine getirmeyen Demiroğlu'na karşı kinlenmiş, **hınçlanmıştır.**

Ogüne kadar köyün mutlak hakimi olan Demiroğlu, bu gergin ortam içinde, bir koçunun kaybolmasını bahane ederek, Alo'nun anasını acımasızca cezalandırır. Demiroğlu'nun adamları, önce Alo'nun anasına tecavüz eder, sonra da döve döve öldürürler. Demiroğlu, bu cezalandırmayla halka bir ibret dersi vermek isterken, halkın nefretini de iyice artırır.

İşte bu acılı olay, Alo'da sonsuz nefret duyguları yaratır ve onu dağa çıkartır. Alo, genç yaşta dağlardadır. Eşkıya gruplarına katılmış ve onlardan ders almaktadır. Aradan zaman geçtikçe, Alo'nun Kara Paşo gibi namlı eşkıyalardan ders alarak zorlu bir eşkıya olduğu dilden-dile, kulaktan-kulağa yayılır.

Alo'nun tek amacı vardır Köye kan ağlatan ve anasını acımasızca öldüren Demiroğlu'na gerekli dersi vermek.

Onun yönetimle ya da kolluk kuvveti jandarmayla bir işi yoktur. Bu yüzden elinden geldiğince jandarmayla karşıkarşıya gelmek istemez. Türküde geçen «Hükümetle yoktur işim/Ben hasımını bilirim diyor» sözleri de bu tutumunu gösterir. Onun eşkıyalık ustası Kara Paşo da, bu düşüncededir.

Çepel Dünya'da Alo'nun ve ustası Paşo'nun bu eğilimi şöyle yansıtılır «... Demiroğlu'nun jandarma getirip peşlerine takacağını, bir müddet için buralardan uzaklaşmalarının iyi olacağını söyledi. Jandarma ile karşılaşıp işi alevlendirmek istemiyorlardı. Hele Paşo, hiç istemiyordu jandarmayla karşılaşmayı. On iki yıllık eşkıyalığında jandarmaya tek kurşun atmamıştı. (Candarma emir kuludur. Ona verilen emri, o yerine getirmeye mecburdur. Candarmayı bekleyen anası, babası, avradı, çoluğu-çocuğu var sılada. Candarmaya kurşun atmak namertliktir) diyordu» (s. 200)

Alo, kendisiyle hesaplaşacağını açıktan Demiroğlu'na da bildirmiştir. «Hükümetle işi olmadığını da». Demiroğlu, başlangıçta önemsemez bu haberleri ve Alo'yu. En azından öyle görünür ve suçunu bildiği için sorunu sessizlikle çözümlemeye çalışır. Amacı, sorunu büyütmeden, Alo'nun işini bitirmektir. İşin kolayı varken, başına yeni dertler açmaya gerek yoktur.

Fakat zaman geçtikçe Alo'nun hiç de kolay kolay yutulmayacağım anlar. Çünkü Alo'yu yoketme konusundaki bütün planları boşa çıkar. Üstelik her defasında Alo'nun üstüne gönderdiği adamlarını kaybeder. Türküde geçen öldürme olayları, bu toplu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasını gösteriyor.

Demiroğlu, adamları aracılığıyla sorunu çözümleyemeyince jandarmaya başvurur ve gücünü kullanarak Alo'nun akrabaları ve köydeki yandaşları üzerinde terör estirir. Köylüler karakollara taşınırlar aralıksız. Yakın akrabaları işkencelerden geçirilirler. Fakat birşey elde edilemez.. Çünkü Alo arkadaşlarıyla Toroslara geçmiş, oradan da Çukurova topraklarına inmiştir. «Uçsuz bucaksız bir memleket Çukurova. Açlar orada, toklar orada, eşkıyalar kışın orada, hırsızlar pustlar hepsi orada. Hem iyi hem de kötü insan ambarı Çukurova.» (s. 102)

Sonra Toros insanı eşkıyalarla içiçe yaşar. Eşkıyaların doğal barınağı gibidir Toroslar'daki oymaklar. Çünkü buralardaki toplulukların yaşama yerleridir dağlar.

Alo ele geçmedikçe Demiroğlu'nun öfkesi, dolayısıyla köylüler üzerindeki baskısı da büyür. Jandarma baskısıyla yetinmez. Alo'ya yardımcı olduklarından kuşkulandığı evlere baskınlar düzenletir adamlarına. «Elif'i bir gece, herkesin uyuduğu bir sırada, evini bastırıp, adamlarına dövdürttü. Süleyman Çavuşu da dövdürttü, bayıltıncaya kadar.» (s. 175) Elif, yediği darbelerden halsizleşmiş, yataklara düşmüştür. «Elif yataklarda yattığı müddetçe köylülerin gözünde büyüdü, kahramanlaştı, ilâhlaştı adeta. Maniler söylendi Elif üstüne, türküler uyduruldu, iç paralayıcı, acı kokan, dert kokan, illet kokan türküler...» (s. 175)

Olaylar her geçen gün Alo'nun lehine gelişiyordu. Alo, köylülerde bir «umut» haline gelmişti. Kahramanlaşmışı köylülerin gözünde. Günün birinde mutlaka gelip, Demiroğlu'na layık olduğu dersi vereceğine inanıyorlardı. Köylüler, bu inançla bağırlarına taş basıp bekliyorlardı.

Derken, beklenen gün gelip çatmıştı. Köyde kalmayı uygun bulmayan Demiroğlu, Göksün'e yerleşmişti. Göksün'deki konağında adamlarını çevresine toplamış, keyf yapıyordu. Bunu haber alan Alo, kılık değiştirerek konağa yönelir. Bir gölge, bir sır olmuştu Alo. Demiroğlu'nun adamları farkına varma-

mışlardı birinin kapıya dayandığının... Alo, Demiroğlu'nun oturduğu büyük odanın kapısına dayanmıştır bile... Silahının namlusuyla açar kapıyı. «Hazır ol Demiroğlu, ben geldim der!» Demiroğlu'nun korktuğu başına gelmiş, Alo yakalamıştır onu. Ve uzun ve acılı bir öykü, burada noktalanır Alo hayfını almıştır... Üstelik Demiroğlu'nun saltanatı bitmiş, ama Alo kahramanlaşmıştır halkın arasında... Üstüne türküler yakılmış, destanlar düzülmüştür... Sonradan jandarmalarca vurulduğu yolundaki sözlere de kimse inanmamıştır...

Eşkıyalığı İşleyen Anlatı Ürünleri

Eşkıyalık olgusunun, çeşitli ülkelerde anonim halk ürünlerinin yanısıra değişik anlatı ürünlerine kaynaklık ettiği bilinmektedir. Daha çok roman, hikâye ve tiyatro ürünlerine konu olan **eşkıyalığın** bu tür anlatı ürünlerindeki yansıması da, başlıbaşına bir inceleme konusudur. Çalışmamızın amacı bu olmadığı için, burada kısa bir değinmeyle yetineceğiz.

Eşkıyalık konusunu işleyen romanların bir bölümü için, **Hobsbawm**'ın ve **Celnarova**'nın çalışmamızda geçen kitaplarının kaynakçalarına bakılabilir.

Bilindiği gibi, bu temayı işleyen romanların en ünlüleri **Tolstoy**'un **«Hacı Murat»**ı ile **Yaşar Kemal**'in **«İnce Memed»**idir. «Baba» romanının yazarı **Mario Puzo**'nun Amerika'da yeni yayımlanan ve Sicilya'nın efsanevi eşkıyası **Salvatore Giuliano**'nin hayatını anlatan romanı **«Sicilyalı»**, bu geleneğe eklenen önemli bir halka olarak görünüyor. (Bkz. Cumhuriyet, 14.12.1984)

Daha çok halk söylencelerine dayalı, gazete tefrikası olarak hazırlanmış, sanatsal değerleri de pek olmayanları bir yana bırakarak; Türkiye'de bu konuda yayımlanmış anlatı ürünlerinin kısa bir dökümünü şöyle yapabiliriz

Roman - Hikaye

Ömer Seyfettin **Yalnız Efe** (hikaye-1918)
Ömer Seyfettin **Yalnız Efe/Anadolu Romanı** (roman-1919)
Ömer Seyfettin **Kurumuş Ağaçlar** (hikaye-)
Osman Cemal Kaygılı **Eşkiya Güzeli** (hikaye-1925)
Sadri Ertem **Çıkrıklar Durunca** (roman-1931)
Hüseyin Rahmi Gürpınar **Eşkiya İninde** (roman-1935)
Yaşar Kemal **İnce Memet** I-II-III (roman-1955/1969/1984)
Yaşar Kemal **Çakırcalı Efe** (biyografik roman-1972)
Kemal Tahir **Rahmet Yolları Kesti** (roman-1957)
Hasan Kıyafet **Komünist İmam** (roman-1969)
Behzat Ay **Gündoğusu** (köy notları-1970)
Behzat Ay **Sürgün** (roman-1974)
Timur Karabulut **Çepel Dünya** (roman-1971)
Ömer Polat **Mahmudo İle Hazel** (roman-1973)
Yılmaz Güney **Ağıt** (hikaye-1976) ve bazı film senaryoları
Orhan Pamuk **Hançer** (hikaye-1976)

Tiyatro

Ahmet Kutsi Tecer **Koçyiğit Köroğlu** (oyun-1961, bas-1969)
Haldun Taner **Keşanlı Ali Destanı** (oyun-1964)
Orhan Asena **Simavnalı Şeyh Bedrettin** (oyun-1969)
Orhan Asena **Atçalı Kel Mehmet** (oyun-1970)
Cahit Atay **Karaların Memetleri** (oyun-1963)

DEMİROĞLU MULLA HÜSEYİN AĞITI

Deve gelir katar katar
Urganı boynuna atar
Bir korkum var diyemiyom
Hasan cahil ocak batar

Deve gelir yede yede
Birbirini güde güde
Hasan cahil babamoğlu
Issız kalır büyük oda

Vali ile etmiş sözü
Haleb'e dökücü yozu
Şerefli babamın oğlu
Geline dövdürür kazi (1)

Hepelek gönlüm hepelek
Duydum da geldim koparak
Kardaş Göksün'den geliyor
Altında Kır'ı sekerek

Yüküne kutnu (2) yığdırır
Odada dibek dövdürür
Tüccar idi babamoğlu
Mürsel'de (3) sürü yaydırır

Alo o kapıdan gelmiş
Hazır ol ben geldim demiş
Gâvur imiş gâvur düşman (4)
Ben hayfımı aldım demiş

Al yaralı babamoğlu
Hastaneye yollasınlar
Türk diliyle söylüyorum
Göksünlüler bellesinler (5)

Bir kuş bir çalıya siner
Göksünlüler ar değil mi
Bir eşkıyaya vurulmuş
O da bana zor değil mi (6)

Gökte yıldız var değil mi
Konak sana dar değil mi
Bir kuş çalıya sığındı
Göksünlüler ar değil mi

Yaylamızın yolu daşlı
Gelin ağlar gözü yaşlı
Açın bakın Göksünlüler
Babam oğlu karakaşlı

Yaylanın sümbülü bitti
Düşman muradına yetti
Hasan küçük babamoğlu
Yenice ocağın battı

Kaynak: Alo tarafından Göksün'de öldürülen Demiroğlu Hüseyin Ağa üstüne kızkardeşince yakılan ağıt. Sarız-Yalak'tan **Ahmet Kıvcı** ve Sarız'dan **Nadir Gürbüz**'den derlendi. Sarız ve Göksün yöresinde yaygınlaşan ve yaşlılarca söylenen ağıtın öyküsü için bkz Alo'nun Türküsü».

Açıklamalar

1, 2, 3 — Ağıtın birinci bölümü Mulla Hüseyin'in varsıllığını yansıtıyor. Zengin bir insandır o. Maraş'a bağlı Mürsel'de sürüleri vardır. Vali ile iyi ilişkiler içindedir. Haleb'e yoz götürüp satmaktadır. Dönüşte yüklerle pamuklu-ipekli kutnu kumaşlar getirir. Gelinine, kızına altınlar (kazi) dövdürür.

Mulla Hüseyin'in kızkardeşi, yaktığı ağıtın ilk bölümünde, kardeşinin varsıllığıyla, etkinliğiyle övünür ve onu över.

Dördüncü dörtlük bazı kaynaklarca şöyle veriliyor

Yelfelek gönlüm yelfelek
Duydum da geldim koparak
Kardaş yarıştan geliyor
Altında atı sekerek

4 — Bu dörtlük, Mulla Hüseyin'in Göksün'deki evinde Alo tarafından basılarak öldürülüşünü anlatıyor. «Gâvur düşman» sözleri bazı söyleyişlerde «gâvur dölü» biçiminde geçiyor.

5, 6 — Bu dörtlüğün bir başka biçimi de şöyle

Bir kuş çalıya sığınır
O da bana zor değil mi
Türk diliyle söylüyorum
Göksünlüler ar değil mi

Ağıt yakıcı, köyü Keklikoluk'tan çıkıp Göksün'de oturan kardeşi Mulla Hüseyin'i bir kuşa, Göksün'ü de bir çalıya benzetiyor. Kardeşini Alo'dan koruyamayan Göksünlülere de kendi dilleriyle seslenerek, onları kınıyor.

ALOKÂHYAOĞLU KAHRAMAN'IN AĞITI

Adana'dan çıktım uğradım yola
Kim bilir ki bu iş başıma gele
Çektiğim serencamlar gelmiyor dile
Amanın bozatlı Hızır sen imdat eyle

Gelir ise başa takdir yazılar
Yandı yüreğim ciğer sızılar
Halım size malum olsun gâziler
Amanın bozatlı Hızır sen imdat eyle

Saat gece üçte kavga kuruldu
Uğraştım tutuştum kolum yoruldu
Elattım kılıç kabzadan kırıldı
Amanın bozatlı Hızır sen imdat eyle

Eksik değil **Toprakkale**'nin dumanı
Dinsiz ve imansız vermez amanı
Biri **Ali** biri **Muhammed** düşmanı
Amanın bozatlı Hızır sen imdat eyle

Kaynak: Eğitmen İsmail Efendi tarafmdan yakılan ağıt, Sarız'ın Çağşak köyünden Ali Altun'dan derlendi.

Öyküsü Sarız'ın Çağşak köyünden Alokâhyaoğlu Kahraman adında biri, Adana'da iki sürü davarını satıp parayla köyüne dönerken, Toprakkale köyü yakınlarında, Adana'dan kendisine eşlik eden, biri Türk öteki Ermeni iki arkadaşı tarafından gece saat üç dolaylarında bıçak ve tabancayla ağır biçimde yaralanarak, öldüğü düşüncesiyle dağda bırakılıyor. Kendisine eşlik edenler, bir heybe metal parayı alarak kayboluyorlar.

Kahraman Ağa da, esasen adi eşkıya olup hileyle kendisine eşlik eden bu iki kişi uzaklaştıktan sonra, sürünerek sazlığa giriyor. Sabaha dek kan kaybederek yaşama savaşı veriyor. Sabah erken saatlerde kendisine rastlayan biri, onu alarak Toprakkale'ye götürüyor. Kahraman Ağa, o dönem yapılan tedavilere karşın aldığı ağır yaraların etkisiyle birkaç yıl sonra ölüyor.

Eşkıyalardan Ökkeş adlısı, olaydan bir süre sonra yakalanıyor.

Ağıt, olay üzerine eğitmen İsmail Efendi tarafından yakılıyor.

REŞKO'NUN AĞITI

— I —

Fişekliğin düzüm düzüm
Karda belli olmuş izin
Kara yasla dolaşıyor
O sevgili iki kızın
Öle öle kızların öle
Ölmiye ne günler göre
Halep'ten malı kaldırır
Tokat, Zile'de sattırır
Namı büyük benim **babam**
Evine misafir kondurur
Bağlantı
Şıho (*) dersen ağalar ağası
Binboğa yaylası, **Elbistan** kışlası
Sırtında görülür sırma meşrası
Bağlantı
Aslan babam aslan babam
Devletten sana çıktı ferman
Dizlerimde kalmadı derman
Bağlantı
Tüfengin elden ele dolaşıyor
Yetim kaldı iki kızın
Kuzu gibi meleşiyor
Bağlantı

Değen kurşun yağlı mıydı
Elin kolun bağlı mıydı
Seni vuran yoldaşların
Ciğerleri yanmış mıydı

Bağlantı

Çok cefan gördüm yalancı dünya
Çok kahrını çektim çürüdü bünyem
Senin için çıktı bir büyük ferman

Bağlantı

Haleb'i yol ettin kalmadı sana
Fişeklik belinde tüfek bir yana
Kızların dolaşır hem yana yana

Bağlantı

Postayı ayırdı iki kardaşın (**)
Ne kadar büyüdü belalı başın
Felek size yedirdi zehirli aşın

Bağlantı

Elif durmadan sizleri izler (***)
Düşman dam başında gözler
Yetim kaldı iki kızlar

Bağlantı

(*) **Şıho** Reşko'nun abisi
(**) «Yoldaşın» anlamında olsa gerek
(***) **Elif** Reşko'nun kızı
Kaynak: Reşko'nun iki kızınca yakılan ağıt. Reşko'yu öldüren Hulusi'den alındı.

REŞKO'NUN TÜRKÜSÜ

— II —

Kara çadır is mi tutar
Altın kılıç pas mı tutar
Tez gelesin babacığım
Elin kızı yas mı tutar

Seni vuran dağlı mıydı?
Kurşunları yağlı mıydı?
Eloğlu seni vururken
Senin kolun bağlı mıydı?

Tüm Binboğa hanesiydi
Öfkesi barhanesiydi
Reşko teslim m'olurdu
Kalleşçe vurulmasaydı

Lena lena siyâro lena
La haspaki kıri çena
Siyârimı la siyârbuyne
Mı dast hakıra dızgine (*)

Hava ile hava ile
Kötü Tümüklü sebebiyle
Hulusi de babamı vurdu
Beş jandarma marifetiyle

(*) «Bin ,bin, binicim kıratına bin/Binicim kıratına binince/Ben dizginine el attım»

— III —

Gömlek ağa (1) konçek (2) ağa
Reşko iri bağa (3)
Seni her yerde övüyorlar
Al martinini çık dağa

1 — Ağa Ak. beyaz
2 — Konçek Don, külot
3 — Bağ Bey

K a y n a k

II nolu türkü, Sarız'ın Dallıkavak köyünden Şükrü Bayrak'tan derlendi. III nolu türkü, Afşar kesiminde söylenmekte olan uzun bir türkünün şimdi hatırlanabilen tek dörtlüğü

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Asıl adı Süleyman olan Reşko, Sarız'ın Çağşak köyündendir.

Reşko'nun kardeşi Mehmet, Göksün'ün Büyük Kızılcık köyüne bağlı Kavşut mezrasında davarını kışlatırken, otlak anlaşmazlığı yüzünden, Kızılcıklılar tarafından hergün bir organı kesilerek 18 günde işkenceyle öldürülüyor.

Reşko, sözkonusu mezradaki malların yanına gidince, kardeşini bulamıyor. Malların yanındaki çoban, kardeşinin Kızılcıklılar tarafından götürüldüğünü ve bir daha dönmediğini söylüyor. Bunun üzerine Reşko, köye iniyor ve kardeşini araştırıyor. Köylülere: «— Kardeşimi siz getirmişsiniz, ortaya çıkarın, yoksa sizin için kötü olur» diyor. Fakat kardeşini göstermiyorlar. Çünkü kardeşi işkenceyle öldürülmektedir, ağır yaralıdır. Bu arada yaşlı bir kadın, kardeşinin, üstünde bulundukları damda tutulduğunu, ayağını yere vurarak bildirmek isterse de Reşko anlayamaz.

Kardeşinin izini bulamayan Reşko, kardeşi ortaya çıkarılmazsa, her parmağı için bir Kızılcıklı'yı öldüreceğini söylüyor ve dağa çıkıyor.

Aradan epeyce zaman geçmesine rağmen kardeşi bulunamayınca, öldürüldüğünü anlayarak belli aralıklarla kuşkulandığı kişilerden 17'sini öldürüyor. 18'inci kişi olarak öldüreceği adam. «— Beni öldürme, senin kardeşini daha önce öldürdüğün kişiler işkenceyle öldürdüler» diyor. Durumu öğrenen Reşko, adamı bırakıyor.

Reşko, bu olaydan sonra, öcünü aldığına inanarak adam öldürmeyi bırakıyor. Fakat arandığı için dağda kalmayı sürdürüyor. Dağda kaçak bulunduğu sırada, tutuklanan bir arkadaşını, Maraş Cezaevinde zaman zaman ziyaret ederek, kendisine para yardımında bulunur.

Reşko, birkaç yıl dağda kaldıktan sonra yakalanıyor ve Maraş Cezaevine konuyor. Başlangıçta idamla yargılanan Reşko, dağa çıkmasının haklı gerekçeleri gözetilerek hapis cezasına çarptırılıyor. Birkaç yıl tutuklu kaldıktan sonra 1933 affında cezaevinden çıkıyor.

Cezaevinden çıktıktan sonra, geçimini çıkarmak için Suriye'den kaçakçılık yapar. Cezaevinden tanıdığı bir tütün kolcusunun halka baskı yaptığını görüyor ve kendisini uyarıyor. Kolcunun kafa tutması üzerine aralarında sürtüşme çıkıyor. Kolcu, Suriye'den bir dönüşünde dağda Reşko'yu pusuya düşürüyor. Aralarında çatışma çıkıyor. Çatışmada, Reşko topuğundan yaralanıyor, kolcuysa hayatını kaybediyor.

Reşko, bu olay üzerine yeniden dağa çıkar. Uzun süre dağda kalır. 1940 yılında bir gün Çağşak'taki evinde olduğu, köyün zengin Tümüklü ailesince Sarız jandarmasına ihbar edilir. Jandarma evi sarar. Reşko, başlangıçta teslim olmaya yanaşmaz. Fakat köylüler araya girerek kendisini ikna ederler. Reşko, silahını teslim edip evden çıkarken, dam başında pusuda bekleyen birince arkadan vurulur. Bu, Reşko'nun kendisinden kuşkulandığı ve daha önce birkaç kez kendisini uyardığı bir köylüsüdür Hulusi.

ÇONDO'NUN TÜRKÜSÜ

Sabahınan ay ışığı
Işıdı beyim ışıdı
Beş adama bir demezdi
Herhalde eli boşudu

Kale kaleye bakar
Ara yerde sular akar
Benim beyim çok yiğittir
Müfrezeye karşı kakar

Pınarbaşı çifte direk
Kanlar attım kürek kürek
Vardım yiğidin başına
Buna hiç dayanmaz yürek

Yücenin otu kurusun
Engini sümbül bürüsün
Sana silah çevirenin
Kolları kökten kurusun

Pınarbaşı'dır elimiz
Sarız'dan geçer yolumuz
Bu zaman olmaz olaydı
Çift gelir bizim ölümüz

Gedik başından başına
Yel yağmur gelir karşına
Ne de yaman bildirmişler
Karakolda yüzbaşıya

Bırak deli gönlüm bırak
Kayseri'nin yolu yırak
Nazlı büyüttüğün çocuğu
Ellere verirler çırak

Kırkısrak'ın önü yazı
Koyuna katarlar kuzu
Kapı kapı dolanıyor
Hemi oğlu hemi kızı

Elime aldım nacağı
Dolandım büyük bucağı
Yaktı beni kül eyledi
Çondo'nun batkın ocağı

Sabah ile kuşlar öter
Sesini sesime katar
Bilmem kimler beddua etmiş
Ocağında baykuş öter

Kaynak Sarız'ın Kırkısrak köyünden ağıt yakıcı **Gülizar Doğan**'dan alındı.

Türkünün Öyküsü Sarız'ın Kırkısrak köyünden olan Çondo'nun, otlak ve sulak yüzünden köyünde bir aile ile arası açılır. Çondo, henüz 25 - 30 yaşlarında bir gençtir. Çondo ile sözkonusu aile arasındaki gerginlik giderek büyüyerek çatışmaya dönüşür. Çondo, kendisini vurmaya çalışan karşı taraftan bir kişiyi vurarak dağa çıkar.

Fakat konu, Çondo'nun ortadan kaybolmasıyla bitmez; köy ağalarının da zorlamasıyla Çondo'yu desteklediklerinden kuşkulanılan köylüler üzerinde yoğun bir müfreze baskısı başlar. Suçsuz-günahsız insanlar dayaktan geçirilirler.

Çondo, bu baskılar karşısında teslim olur ve Kayseri Cezaevi'ne kapatılır. Çondo, tutukluyken bu kez karşı taraf iki kardeşini birden vurur. Bunun üzerine Çondo, cezaevinden kaçar ve uzun süre dağda kalır. Bu arada Çukurova yöresine giderek oralarda çalışır. Derken, hasımlarından birini daha vurur.

Günün birinde, bir kamyonla Sarız'a gelmekte olduğu ihbar edilir ve Obrukbeli mevkiinde jandarma tarafından yakalanır Bundan sonra bir süre daha yatar ve çıkar. Sonunda, 1960'lı yıllarda hasımlarınca Kayseri'de vurulur. Çondo'nun hayatı da böylece noktalanmış olur.

Çondo'nun, bir gün kendisini arayan Kayseri İl Jandarma Alay Komutanı tarafından, jipiyle Pınarbaşı'ndan Kayseri'ye kadar götürülmesi, bugün yöre halkının belleğinde ilginç bir anı olarak yaşıyor.

EŞKIYA HÜSEYİN'İN TÜRKÜSÜ

Koyun gelir yata yata
Tırnakları kuma bata
Benim beyim can veriyor
Mermisini ata ata

Davar beriye boşandı
Çıkıp yatağa döşendi
Tez dönesin bre beyim
Silahını el kuşandı

Silahı alır eline
Dabanca çalar beline
Her derde derman bulunur
Çare bulunmaz ölüme

Yıldırır kurat yıldırır
Yelesini yel kaldırır
Hüseyin Ergün'ü sorarsan
Yumrukla adam öldürür

Hüseyn yaralandı dizinden
Süzülür al kan gözünden
Öte gider beri gelir
Gönlü emmisi kızında

Kapımız taksi durağı
Yakın ederdi yırağı
Kınaman komşular beni
Bende var yiğit merağı

Şu Afşin'in dağı yüce
Fenerleri yanar gece
Hüseyn size teslim olmaz
Döşü kurşun yemeyince

Elime aldım kalemi
Yazdım aklıma geleni
Hüseyn sana demedim mi
Düşmanlar kurmuş planı

Hüseyn dağlarda yatardı
Silahın tersten atardı
Hüseyn'in oğlu yoğidi
Bundan ocağı batardı

Kaynak Sarız'ın Kırkısrak köyünden ağıt yakıcı **Gülizar**'dan alındı.

Türkünün Öyküsü Çondo'nun hasımlarının yakını olan Hüseyin, Çondo'nun kızkardeşi olan karısının, elinden alınması üzerine, Çondo'nun kardeşini öldürür ve dağa çıkar. Yıllarca dağda kaldıktan sonra, arkadaşlarınca Göksün yöresinde öldürülür. Yakılmış cesedi sonradan bir dağ koyağında bulunur.

ALTISÖĞÜT EŞKIYA TÜRKÜ VE AĞITLARI

— I —

Dabanca sesin duyunca
Çıkıp dışarı varınca
Ne olduğunu bilemedim
Ala kanlarda görünce

Koşarak yanına vardım
Başını dizime aldım
Konuş diyom konuşmuyor
Öleceğini ben de bildim

Doktor gelmiş, savcı gelmiş
İfadeyi yazıyorlar
Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar

Kurşun yedim akar kanım
Yaram çoktur yandı canım
Beni sırtüstü yatırın
Döndürmen ağrıyor yanım

Çıkmaz oldu benim sesim
Yeğenden olur mu hasım
Koca köye kurban oldum
Kimseler tutmasın yasım (1)

— II —

Babam koca hayf alamaz
Hayfımı alır mı Hacı
Eğer düşmana varırsa
Şehriban'a demem bacı

Teneşire çıkarmışlar
Muallimler kekil tarar
Köye tahsildar gelmiş de
Halil, birinci aza arar

Soluk verin Sultan soluk
Kivremin yarası delik
Yabancısı değil anam
Emmisinin oğlu vuruk

Gözün kör ola Şehriban
Çatal uğradın acıya
Al bebeğini yanına
Kardeş darılmaz bacıya

Verin satın, verin satın
Rıza Çavuş yerin satın
Emmiden düşman mı olur
Dört yavru bekliyor yetim

— IIII —

Yalak'ın arkası kaya
Kayadan bakarlar aya
Memed kayınlara gitmiş
Gezememiş doya doya

Pazar yerine atmışlar
Üstüne kıl çul örtmüşler
Yiğitliğe gelmez kirvem
Alınan çekip vurmuşlar

İmirzalı topal çerçi
Işmar etmiş de görmemiş
Sağ yanda balta yarası
Mendil sokmuş kan durmamış

Memed yatmış duvar gibi
Bilekleri çınar gibi
Hele bakın dostlar bakın
Kan akıyor pınar gibi (3)

— IV —

Kardaş n'oldu hallarına
Kurban olam yollarına
Kolunu hiç oynatmıyor
Kurşun değmiş ellerine

Çocuklar ağlaşıyorlar
Babasını arıyorlar
Yekinip de gelemen ki
Yavruların durmuyorlar

Sana diyom kardaş Memmet
Ben kimlere edem minnet
Gayrı kardaşınız öldü
Çocuklar da olsun sünnet

Kardaşım avradı Fındık
Gelip de otur yanıma
Ben yaşamak istemiyom
Yakıştıramam arıma

Yapı yaptırdım çinkolu
Kapısından geçer yolu
Kimlere mudara edem
Yoktur kaynanamın halı (4)

— V —

İSMAİL'E AĞIT

Anasının yaktığı ağıt :

Düşmanlar kurşun atıyor
İsmail yerde yatıyor
Körolası al'lı düşman
Ilgıt ılgıt kan akıyor

Uzaktır dağların ardı
Yüreğimi acı sardı
Düşmanları pusu kurmuş
İsmail'i elimden aldı

Kara şalvar bacağında
Hem yüzüğü parmağında
Dediler yiğit vurulmuş
O da senin oymağından

Eline aldı nacağı
Dolanır dört-bir bucağı
Ben yanar da kül olurum
İsmail'in yandı ocağı

Bu dünyaya lânet olur
Herkes taksirini bulur
Yalan dünya değil misin
Fâni dünya kime kalır

Yanık yerde söğüt bitmez
İsmail'in derdinden sarhoş olur
Yirmi tane kardeş olsa
Biri anan yeri tutmaz

Yağmur yağar yer yaş olur
Güneş vurur bir-hoş olur
Artık ananı uyku tutmaz
İsmail'in derdinden sarhoş olur

Davarı yatakta yatırır
Koynunda kuzu getirir
Bu acıyı kim duyarsa
Derdinden aklın yitirir

İnce dağın karşısıyım
Üzüntüler çarşısıyım
Gazetede ilan olsun
Ben İsmail'in anasıyım

Dağda keklikler ötüyor
Hocalar ezan okuyor
Bugün ayrılık günüdür
İçime hançer batıyor

Eyvah bana eyvah bana
Ağlıyorum yana yana
Yaralılar yangın olur
Çok görmeyin anasına

Aç gözünü bir bak bana
Başın kaldır dönder yana
İçinden kanlar akıyor
Ananla bir konuşsana

Yükseklerde başım döner
Ana yüreği çabuk kanar
Yurtsuzlara dayanmayan
Öksüzlere nasıl yanar

Eyvah sana eyvah bana
Ağlıyorum yana yana
Yönünü döndür bir bak
Binboğa'nın Başpınar'a

Ne yatıyon duvar gibi
Kan akıyor pınar gibi
Oğlum oğlum canım oğlum
Yollarımız bekler gibi

Dağdan davarlar boşandı
Geldi yatağa döşendi
Yekin İsmail'im yekin
Silahını el kuşandı

Düşmanların çok mu idi
Arkadaşın yok mu idi
Öle öle anan öle
Cankurtaran yok mu idi

Kara çadırın karasıyım
Kurşunların yarasıyım
Yerine anan ölseydi
Zaten dertler anasıyım

Ağlasınlar ağlasınlar
Ağır yükü paylasınlar
Bu derde zor dayanırım
Yüreğimi dağlasınlar

Sarız-Çağşak'lı bir komşu-kadının yaktığı ağıt :

Başındaki gülgü fesi
Söylüyom duymuyor sesi
Dediler bir yiğit vurulmuş
Kimse bilmez kimin nesi

Düşmanları silah atar
Yeller gibi martin öter
Kör olası emmin oğlu
Nasıl emm'oğluna kıyar

Yol üstünde durmayaydın
Kendin ele vermeyeydin
Öteden düşman gelince
Ortalara çıkmayaydın

Ben neyleyim ben neyleyim
Siz dinleyin ben söyleyim
Başım alıp nere gidem
Kader böyle ne diyeyim

Kapınızın önü harman
Dağlar bugün sanki duman
Kınaman komşular beni
Dizimde kalmadı derman

Kapın önü harman gibi
Dağlar bugün duman gibi
Kınaman komşular bizi
Kan akıyor pınar gibi

Bacası yok bir ot yaka
Kapısı yok açа baka
Ben burdayım nasıl çıkam
Çocuklara kimler baka

Bindirdiler cansız ata
Götürdüler köyden öte
Altınızda kumlar bata
Üstünüzde otlar bite

Kapınızın önü arpa
At yayılır kırpa kırpa
Bugün ayrılık günüdür
Uğurlayın yaşlı körpe

Böyle yiğit vurulur mu
Pusuya düşürülür mü
El içinde arlanıyom
İsmail'e kıyılır mı. (*)

(*) Türkçe-Kürtçe karışık yakılan ağıtların Kürtçe bölümleri Türkçe'ye aktarılmıştır.

Sarız'lı Afşarlarca yakılan ağıt :

Sülemende tek geziyor
Eşi yitik durna gimi
Bıyık dökülmüş yüzüne
Her gözleri hurma gimi

Her işleri başlı başlı
Gız ağlıyor gözü yaşlı
Nişanlısı var oğlumun
Kayseri tozağı saçlı

Bunuyunan gavlimiz var
Goçunan gellik (geliriz) düğüne
Anam ben geri gidiyim
Çetem dıkılsın oyuna

Daha böyle ağlamadım
Asbab kaplıya kaplıya
Oğlan ciride biniyor
Atı hopluya hopluya

Dışarıya çıkak bacım
Göstereyim yollarını
Oğlan bir dürbün taşıyor
Her kırmışlar tellerini

Gece gelir gece gider
Martin gucağında saklı
Gorkuyorum **İsmail**'ım
Guşçu'nun yolları bekli

Şu gaması şu gılıcı
Ciğerime battı ucu
Alişir'den kaat gelmiş
Oğlum oraya gidici

Gaçak olan dağda gezer
Yatmaz uzanı uzanı
Akşam oldu dar ikindi
Guruldu düğün gazanı

Gaçak olan dağda gezer
Fende bire oğlan fende
Meydana at köpeğin kızı
Daha nesi saklı sende

K a y n a k

Ali Haydar Nergis **Kan Davasının Kuruttuğu Köy Altısöğüt**; Cumhuriyet, 29 Kasım - 5 Aralık/1981

1 — Altısöğüt köyündeki ilk olayda ölen Hüseyin için ağıt

2 — Köyde ilk öldürülen Rıza Çavuş için, annesi tarafından yakılan ağıt

3 — Olaylarda öldürülen Mehmet için eşi Meryem tarafından yakılan ağıt

4 — Altısöğüt köyündeki olaylarda öldürülenler için yörede söylenen bir ağıt.

5 — İsmail'in anasından, bir komşusundan ve Afşarlardan derlediğimiz ağıtlar.

Acılı Türkülerin (Ağıt) Öyküsü

Altısöğüt, Kayseri'nin Sarız ilçesine bağlı bir köydür. Köyde, Kürtlerle Afşarlar birlikte oturuyor.

Olaylar, Kürt aşiretinden iki akraba aile arasında yaklaşık 35 yıl önce bir tarla davası yüzünden başlıyor. Bir tarla davası yüzünden başlayan olaylarda bugüne kadar ölenlerin sayısı 50 dolayında...

İlk öldürme olayı da, sözkonusu kıraç tarlanın sürülmesi sırasında oluyor. I ve II'nci türkülerde anlatılan iki kişinin ölümünden sonra öz amca çocukları arasında bir saflaşma başlıyor ve iki tarafın en gözde adamları dağa çıkıyor. İsmail Yıldız ile Kaso (Kasım Karakuş) bunların başında geliyor.

Askerlik bitimi görev uzatan yani Uzman Çavuş olarak göreve başlayan İsmail'in, Kaso tarafından ihbar edilerek görevden atılması ve aynı işin İsmail Kayseri'de bir bankada çalışırken tekrarlanması, İsmail'in geleceğini kararmış ve dağa çıkmasına yetmiştir.

Olaylar çoktan bir kan davasına dönüşmüş ve iki taraftan öldürülenler olmaktadır. Üstelik çevredeki tüm olaylar, dağdaki bu iki kişiye yüklenmektedir.

Kaso 70'li yıllarda, kendisine eşlik eden yeterince tanımadığı adamlarca bir gece dağda öldürülür.

İsmail Yıldız'a gelince.. O, aslında sıradan bir eşkıya değil bir halk aydınıdır. Kendisinin dışında gelişen olaylar ve geleceğini söndüren ihbarlar yüzünden dağa çıkmak zorunda kalan bir insandır. Bu anlamda tam bir «erdemli eşkıya»dır. Üstelik, 1960'lardan sonraki düşünsel açılımda yerini iyice belirleyen İsmail, olup-bitenlerin gerçek boyutlarını kavrar ve tavrını alır. İsmail, bundan sonra yörede karanlık güçlerin korkulu düşüdür. İsmail'in yüzünden kötü niyetlilerin yapmak istedikleri hep kursaklarında kalır. Ancak, bir muhtarın öncülük ettiği aynı çevreler, İsmail'i bir gece pusuya düşürerek öldürürler.

Efe-Zeybek Türküleri ve Öyküleri

EFE TÜRKÜSÜ

— I —

Alıverin martinimi destime efem
Bine idim kır atımın üstüne
Beşyüz atlı gelemedi üstüme
Tatlı uykulardan uyanamadım
Top zülüflüm, çakırım senden ayrılamadım

Bir incecik yol gidiyor Yemen'e
Ilgın ılgın al kanım akıyor çimene
Selam söylen benim nazlıyarime
Tatlı uykulardan uyanamadım
Top zülüflüm, çakırım senden ayrılamadım

Efeleri Çamlıca'da bastılar
Cepkenini çam dalma astılar
İkimizi bir tahtada kestiler
Tatlı uykulardan uyanamadım
Top zülüflüm, çakırım senden ayrılamadım

(*) R. R. Yüceer **Bursa ve Çevresinde Halk Türküleri**; Uludağ der. sayı: 28/1940

— II —

Eğilmez başın gibi
Dağlar bulutlu efem
Gökler yoldaşın gibi
Sana ne mutlu efem

Oyna yansın cepkenin
Yansın güneşten tenin
Gül senin gülşen senin
Bayramın kutlu efem

Kaynak: Aydın İl Yıllığı-1967, s. 181

Efeler - Zeybekler Ve Türküleri

Efe ve zeybeklik geleneğinin tarihsel gelişimini değerlendiren bir kaynakta, «Ege bölgesinin ferman dinlemez şovalyeleri» olarak nitelendirilen efe ve zeybekler konusunda şu bilgiler veriliyor

«...Uç Beyleri tarafından asayişi korumak için meydana getirilen bir halk mukavemet ve akıncı birliği mensuplarına zeybek denmiştir. Zeybekler içlerinde en cesur ve en akıllı olanı Başkan seçerler ve bu başkan Efe olarak adlandırılır. Zeybeklere de kızan denilirdi. Zeybekler, önceleri erdemin ve yiğitliğin her yerde canlı örnekleri iken sonraları bu özelliklerini yitirmiş; türlü haksızlık ve zulümlerden dolayı başkaldırmışlar, Osmanlıya dirsek çevirmeye ve meydan okumaya başlamışlardır. Zeybekler, ondan sonra kendilerini toplayamamışlar; ev, bark, yurt, ocak kurmadan yalnız silahlarına güvenerek başıboş yaşamağa devam etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte tarihe karışan zeybeklerden kalan anılar, İzmir ve bütün Ege halkının hafızalarında yaşamakta, özellikle Kurtuluş Savaşında büyük yararları olanlar saygıyla anılmaktadır.» (**İzmir İl Yıllığı-1967**, s. 172)

Prof. Mustafa Akdağ, Efe ve Zeybeklerin kökenini oluşturan **İl Erleri Örgütü**'nün, başlangıçta özellikle Batı Anadolu'da Sancaklar bünyesinde köylerle çevresinin asayişini korumak amacıyla köylü gençlerden kurulmuş birlikler olduğunu söylüyor. Akdağ, bu birliklerin bir bakıma bölgesel milis kuvvetleri olduğunu da belirtiyor. Akdağ, bunların yani İl Erlerinin kendilerini yönetmek için «Yiğitbaşı»lar seçtiklerini ekliyor. Bu kuvvetlerin kimi zaman özellikle suhte ayaklanmalarına karşı da kullanıldığını belirten Akdağ, zamanla bunların da olaylar içinde yönetimlere ters düşmeye başladıklarını ve ayaklanmalara katıldıklarını belirtiyor. (Türk Halkının... s. 210)

Bu verilerden de anlaşılacağı gibi: başlangıçta «İl Erleri Örgütü» adıyla resmen kurulan ve örgütlenen bu «yöresel milis kuvvetleri» sonradan yönetimlerle ters düşerek başkaldıranlar arasına katılmışlar ve halk tarafından efe ve zeybek olarak adlandırılmışlar. Osmanlı kaynaklarındaysa eşkıya olarak adlandırılmışlar Doğu bölgelerindekiler gibi. Bu topluluklar içinde lider durumundakiler de **efe-başı, zeybek-başı, eşkıya-başı** ya da **çete-başı** olarak adlandırılmışlar.

(II) nolu türkü, bir «erdemli efe»nin ya da «efe - başı»nın halkta yarattığı imajın ürünüdür. Halktaki erdemli efe imajında, efe, karakter sahibi ve olgun bir kişiliğe sahiptir. Eşkıyalık yapar, fakat zengini soyar ya da basar, öte yandan yoksul halka yardım eder. Gerektiğinde evlenemeyen sevgilileri evlendirir, vergisini veremeyen yoksul köylülerin vergisini öder. Yeni evlilere yardımcı olur.

Erdemli efelere büyük güven duyulur. O bir halk kahramanıdır. Koruyuculuk, cesaret, yiğitlik, güçlülük ve yardımseverlik onun kişiliğinde toplanmıştır.

Halkla böyle bir kanbağı kurup «erdemli efe»lik mertebesine ulaşan bir efenin, efe ve efe-başı olabilmesi için «kızan, yâren, zeybek' ve efe topluluğu» içinde de bir takım görevler başarması gerekiyor.

Efe-başı olacak kişide birtakım nitelikler aranır «Çetenin kuruluşunu sağlamak, kahramanlık, yiğitlik, cesaret, doğruluk, âdil ve vicdanlı olmak, mertlik, maiyetini (kızanlarını) koruma duygusu, iyi silah kullanma, binicilik, mücadele ve çarpışma (müsademe) yöntemlerini iyi bilme, olgun bir kişilik ve yapıda bulunma yandaşlarını seçmede ve yönetmede titizlik» gibi.

İyi bir efe-başı yönetimindeki başkaldırı topluluklarının (çetelerin) sosyal yaşantılarının da sevgi-saygı esasına dayanması ve belli bir disiplin içinde yürümesi gerekiyor. Başıboşluğa, disiplinsizliğe yer yoktur bu yaşantıda. Yani hem iç ilişkilerde, hem halkla ilişkilerde tutarlı bir yaşantının sürdürülmesi esastır **erdemli efelikte**.

(Bilindiği gibi, yol, kader arkadaşlarına, yandaşlara «kızan, yâren» adları veriliyor. Uşak da aynı kişiler için kullanılan bölgesel bir söyleyiştir. Ötekilerden ayrılan yanı, daha genç kişileri kapsamaktadır. Seymenlerse, zeybeklere öykünen topluluklardır). (Bkz. H. Yüksel D.E.T.H.T. adlı lisans tezi)

ATÇALI KEL MEMET EFE İÇİN SÖYLENENLER

Başını kaşımağa eli değmezdi **Kelin**
Su elin çeşme elin tekne **Atçalı Kelin**
(Atça'daki Anıtından)

Hademe-i Devlet
Vali-yi Vilayet
Atçalı Kel Memet
(Mühüründen)

Dururken önce erâzil yürüdü
Ol vakit dağları duman bürüdü
Kahbe beyler, **Atçalı Kel** yürüdü (*)
Şol beylerde yüz yalanı seyrettim

(Burdur Halk Ayaklanmasıyla İlgili Destandan)

(*) Bu ad destanda (Akcalı) biçiminde geçiyor. Ancak ayaklanmanın Atçalının yaşadığı döneme rastlaması, ayrıca eski Türkçedeki (t) ve (k) harflerinin birbirine benziyor olması dolayısıyla, cönkten yanlış aktarılmış olabileceğini düşünerek, adı (Atçalı) olarak düzelttim.

Döneminde büyük üne kavuşmuş ve halkın büyük desteğini görmüş Atçalı Kel Memet adına mutlaka türküler yakılmış, destanlar düzülmüştür. Bugün elde edemediğimiz bu ürünlerin, günün birinde ortaya çıkarılacağına inanıyorum.

1 — M. Çağatay Uluçay **Atçalı Kel Mehmed**, İst. 1968
2 — **Tarih-i Lütfi II**, s. 169-170
3 — Örsan Öymen **Atçalı Kel Memet Efe**; Milliyet, 30 Ocak 1977
4 — Orhan Asena **Atçalı Kel Mehmet** (Tiyatro Oyunu)
5 — Özkan Mert **Irgatoğlu Atçalı Kel Memet**, Stockholm, 1980
6 — Mehmet Bayrak **Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar**, 1984

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Aydın'ın Atça kasabasında olan Atçalı Kel Memet Efe, Osmanlı tarihçisi Lütfi tarafından «eşkıya, hırsız ve katil» olarak gösterilirken, tarihçi Çağatay Uluçay Atçalı'yla ilgili şu bilgileri veriyor

«Kel Memet, fakir bir zeybektir. Genç yaşında dağa çıkmış, daha sonra bir ihtilâlin lideri olmuştur İhtilâl diyorum, daha doğrusu ben demiyorum da, ona ait vesikalar Kel Memet'in liderlik ettiği Aydın ayaklanmasına **«Aydın ihtilâli»** adını veriyorlar... Bu, Osmanlı tarihlerinde bilhassa şehirlerde ve kasabalarda ayaklananlar ve idarecileri kaçıranlar veya karışıklığa meydan verenler için kullanılan bir terimdir. (...)

Kel Memet'in liderliğinde meydana çıkan Aydın ayaklanması tam manasıyla bir **halk ihtilâli** karakterini taşır görünmektedir.

Çünkü Kel Memet, şimdiye kadar gelmiş geçmiş eşkıyaların yapamadığı bir işi başarmıştır.

Aydın ihtilâline lider olan Memet ilk olarak, savaş vergilerinden bunalan Aydınlılara bu vergiyi kaldırdığını ilân etti. Daha sonraları mültezimlerin, voyvodaların ve zabitlerin halktan keyfi olarak topladıkları vergileri kaldırdı.

Kel Memet bunlarla da yetinmedi, hükümetten serbest ticaret ve tarımın korunmasını, kanunların değiştirilmesini, daha eşit kanunlar yapılmasını ve askerliğin yeni esaslara bağlanmasını istedi.

Aydınlılar, Kütahya, Manisa ve Denizli'nin bazı kazaları, onun ileri sürdüğü fikirleri sevinçle karşıladılar, ona kapılarını açtılar ve kendilerine efendi yaptılar.

Kel Memet'in ilk ayaklanmasında, yalnız Aydın mütesellimi ve yanındaki adamları hariç, diğer kasabaların hiç birisinde ona karşı silah atılmadı. Aksine, adamlarıyla birlikte bu hasabalara birer kurtarıcı gibi girdi.

Halk, Kel Memet'in ileri sürdüğü fikirleri samimi, ciddi ve adil buldu... Onun etrafında toplanıverdi... Böylece Aydın ihtilâli dediğimiz ihtilâl başladı...

Aydın'a bir vali gibi yerleşen Kel Memet, eski düzeni kökünden yıktı... Kötü idareciler ve âyânlar, bulundukları yerlerden kaçtılar. Onların yerlerine adamlarını koydu, ileri sürdüğü esaslara göre hâkim olduğu bölgeyi idareye başladı.

Kel Memet, idaresi altında bulunan yerler halkının malına, canına ve ırzına saygı gösterdi. Gezi hürriyetine engel olmadı... Üstelik padişahı da efendi ve halife olarak tanıdı. Ahlaksız, zâlim ve hırsız memurların amansız bir düşmanı oldu. Ağır vergiler altında inleyen, dövülen, hapsedilen ve sürgüne gönderilen halkın koruyuculuğunu yaptı. Çilelerle dolu bu halkı, zalim memurların pençesinden kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

Kel Memet'ten önce gelen şakiler, astılar, kestiler, soydular, halkın kızlarını, oğullarını dağlara kaçırdılar, kanunları çiğnediler, düzenleri bozdular. Halbuki Kel Memet, onların aksine, zulmü ve adaletsizliği ortadan kaldırmak, yeni bir düzen kurmak için çalıştı. O, bu idealleri uğruna fermanlı oldu ve baş verdi.. Fakat onun ileri sürdüğü fikirler, İkinci Mahmut'un yaptığı yenilikler hareketi'nde, Tanzimatın ve Birinci Meşrutiyetin ilânında önemli rol oynadı...

Kel Memet'in liderliğindeki Aydın ihtilâli, bize yeni bir şey daha öğretmiş oldu. Eski tarihlere ve klasik tarihi görüşlere göre, Osmanlı İmparatorluğundaki bütün ihtilâlleri yeniçeriler ve âlimler yapmışlardır. Halk ihtilâli olmamıştır. Halbuki Kel Memet'in Aydın'da uyguladığı, gerçekten de bugünkü mânâda bir **halk ihtilâli** idi. Bu ihtilâle, onunla aynı hizada yürüyenler, zeybekler, yörükler, şehrin esnafıyla alt tabakadan olan halk katıldı.

Kel Memet'in liderliğindeki Aydın İhtilâli bu klasik görüşü yıkıyor, önümüze yeni bir ufuk açıyor. Kel Memet, halk hareketlerinin temeli ve ışığı oluyordu. Bu bakımdan fermanlı Kel Memet, reform ve halk hareketleri konusunda sosyal tarihimizde önemli bir yer alacaktır.» (Bkz. C. Uluçay'dan aktarılarak, Örsan Öymen Atçalı Kel Memet Efe, Milliyet, 30 Ocak 1977)

Aydın ile Nazilli arasındaki Atça kasabasında bugün Atçalı'nın anısına bir «Atçalı Kel Memet» anıtı bulunduğunu da belirtelim.

ÇAKICI EFE TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜLERİ

— I —

Ödemiş kavakları
Tellidir yaprakları
Bana da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylum
Yakarım konakları

Atma da **Mehmet** vurursun
Sonra da pişman olursun
Bana da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylum
Her yanım fişek dolu

Çakıcı da dağdan iniyor
Kaymakçı'ya giriyor
Bana da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylum
Hatçe'ye1 gönül veriyor

— II —

Bozdağ yaylasında muharebe kuruldu
Onbeş suvari arasında **Hasan Çavuş** vuruldu
Saat yedi sırasında Vali'ye duyuldu

— III —

Yamadan gel yamadan
Arkasında camadan[2]
Ben damlara gidiyom
Yar fidan boylum
Sevdiğimi sarmadan

Kayadibi'nin inciri
Saatimin zinciri
Bana da derler **Çakıcı Efe**
Her yanlarım sancılı

— IV —

Çakıcı da dağdan iniyor
Mor fesini giyiyor
Ona da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylu
Her yanı kurşun dolu

Çakıcı da dağdan iniyor
Korku nedir bilmiyor
Ona da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylu
Her yanı fişek dolu

Çakıcı attan inmem diyor
Mor fesi giymem diyor
Ona da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylu
Her yanı fişek dolu

— V —

Çakıcı da dağdan iniyor
Mor fesi giymem diyor
Varmayın **Çakıcı**'nın yanına
Sovan gibi doğruyor
Ona da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylu
Her yanı fişek dolu

— VI —

Çakıcı'nın mor fesi
İzmir'den gelir sesi
Ona da **Çakıcı** derler
Yar fidan boylu
Nice canlar yakıyor

İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Ona da derler Çakıcı
Yar fidan boylu
Yakıyor konakları

Tabakası kırmızı
Sevdiği Paşa kızı
Hiç Allah'tan korkmuyor
Yar fidan boylu
Nice canlar yakıyor

— VII —

Mezarımın taşı Bozdağ'a karşı
Üstünün toprağı gözümün yaşı
Çakırcalı'yı vurdular akşama karşı

Uyan efem uyan gör neler oldu
Çakırcalı dağ başı kanile doldu

Çekin kıratımı binit taşına[3]
Kollarım ermiyor eyer kaşına[4]
Karmcalı dağda geldi ölüm başına

Ağla bacım ağla günler doğunca
Beni kaldırmasınlar sen gelmeyince

— VIII —

İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de derler Çakıcı (yar fidan boylum)
Yıkarız konakları

Selvi senden uzun yok
Yaprağında gözüm yok
Kamalı da zeybek vurulmuş
Çakıcı'ya sözüm yok

Bozkaya'dan aştılar
Çalıya da martin astılar
Çakıcı'yı da görünce (yar fidan boylum)
Zaptiyeler kaçtılar

— IX —

Mehmet derler adıma
Şeker uymaz tadıma
Beni vuran Gamalı Zeybek
Ermesin muradına

Gökdeli dağdan ensene
Mor fesini geysene
İnce de boylu **Gamalı Zeybek**
Yavıklını bene versene

— X —

İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de **Çakıcı** derler
Yâr fidan boylum
Yıkarız konakları
Kavak senden uzun yok
Yaprağı çok üzüm yok
Kamalı da **Zeybek** vurulmuş
Yâr fidan boylum
Haniya da kanlı gömleği

— XI —

Çakıcı siperde yatar
Ne talimli fişek atar
Serdarınız **Emin Ağa**
Mevtamız dağlarda yatar

Yasana dağlar yasana
Nifatım benzer **Hasan**a
Çapar oğlanı mı sandın
Üç kurşun sıktın **Hasan**'a

Gidin keşifçi getirin
İncitmen, usul yatırın
Çakıcı inkâr ederse
Atını şahit götürün

Getirin eti ete katalım
Terazi bulun tartalım
Üşüdüm sandım **Hasan**'ım
Sırt sırta verip yatalım (*)

Niçin kıydın bana nedir günahım
Nedir suçum söyle **Gülizar** melek
Reddeyleyip gittin ey yüzü **mahım**
Zindandır başıma bu çarhı felek

(*) Hasan'ın, Çakıcı'nın öldürdüğü kişilerden olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle Çakıcı ile Hasan'ın ortak türküsü niteliğindedir bu. Bundan ötürü, türküye, «Çakıcı İle Hasan'ın Türküsü» demek, belki daha doğru olur.

Kul hatasız olmaz madem ki kuldur
Ne cürm ü günahım var bana bildir
Bari cevı etmeden gel beni öldür
Eğer kasdın öldürmekse ey melek

Gel cevretme ettiğini bulursun
Bir gün olur kıymetimi bilirsin
Huzur-u Mevlâda kanlı olursun
Helâk oldum derdin çekerek melek

Yeter naz eyledin uyup gammaza
Vücudum dayanmaz bu kadar naza
Çakıcı ağlayıp geldi niyaza
Dile ey canımın cananı melek

Çakıcı da **Bozdoğan**'a yaslanır
Yağmur yağar silahları ıslanır
Bir gün olur deli gönlüm uslanır
Çıkarırsam bıçağımı,uçururum kafanı

Haksızlığı hazetmez **Çakıcı**'nın kursağı
Şimdi kana boyanır çıkanın bıçağı
Yol verin bana boranlı dağlar
Boynu bükülmüş bir güzel ağlar

K e l i m e l e r

1 — **Hatçe** Çakıcı'nın karılarından biri
2 — **Camadan** Bir çeşit yelek
3 — **Binit taşı** Üstüne çıkıp ata binilecek taş
4 — **Eyer kaşı** At eyerinin tutulacak bölümü

T ü r k ü l e r i n K a y n a k l a r ı

I, II, III, IV, V, VI, VII — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**; DTCF Türkoloji Bölümü Bitirme Tezi, 1942-1943

VIII — DGB **Sayılmayız Parmağınan Tükenmeyiz Kırmağınan**, 1975

IX — Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Derleme) MİFAD Arşivi, No 1390

X, XI — Ursula Reinhard **Vor Seinen Häusern Eine Welde...**; Berlin, 1965, s. 412

XII — Faik Akçin **Türkülerin Ayırınaç ve Nitelikleri**, TFA Der. Kasım-1960

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Hasta toplumun yarattığı tipik bir bireysel başkaldırı olayıdır **Çakıcı Mehmet Efe** olayı. Olay tüm boyutlarıyla incelendiğinde, bireysel başkaldırının hemen bütün özelliklerini taşıdığı görülür. Kimi yönleriyle toplumsal boyutlar da kazandığı için -biz bunu kitle tabanı bulma açısından alıyoruz- **Çakıcı Efe** olayı alabildiğine yaygınlaşmıştır. Yine bu niteliğinden dolayı birçok araştırmaya konu olmuştur.

Bizim kaynak olarak aldığımız ürünler şunlar

Zeynel Besim Sun **Çakıcı Efe**, Adana-1941

Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**; DTCF Bitirme Tezi-1942/43 (P N. Boratav'ın gözetiminde)

Pertev Naili Boratav **Folklor ve Edebiyat-I**, 1939

Pertev Naili Boratav **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**; 1969

Hüsnü Yüksel, yukardaki yedi türküye de kaynaklık eden sözkonusu çalışmasında, Zeynel Besim Sun'un geniş oylumlu çalışmasından da yararlanarak **Çakıcı'nın başkaldırısının niteliği ve boyutları** konusunda şunları söylüyor

«Çakıcı Efe, İkinci Abdülhamid'in istibdat yönetimine karşı onüç yıl, İkinci Meşrutiyetten sonraki yönetime karşı da iki yıl olmak üzere 1895'den 1910 yılına kadar İzmir, Aydın, Denizli, Nazilli, Ödemiş, Konya dağlarında, Antalya ve Muğla bölgelerinde onbeş yıl gibi uzun bir süre dolaşmış; adeta ikinci bir hükümet gibi kendi iptidai usulleriyle hüküm sürmüş, bu süre içinde halktan vergi almış, adalet dağıtmış; yol, köprü ve camiler yaptırmış; Osmanlı ile, dolaştığı, hükmettiği toprakları paylaşmak uğrunda mücadele etmiş, zaman zaman yüze çıkmış -dağdan inerek resmi yetkililerle görüşmeler yapmış-, zaman zaman dağ başlarının özgür ve bağımsız havasını teneffüs etmiş, hükümetle eşit koşullarda anlaşmalar yapmak gibi Sarayı ayağına kadar getiren bir kudret olmuş bir kişiliktir.

Çakırcalı, halkın istibdat yönetimine karşı bilinçli bir hareketini temsil etmemiş fakat müstebit yönetime karşı halk ruhunda parlayan isyan eğilimlerine çeşitli koşullarda tercüman olmuş, bunun için de hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da sürekli büyük bir halk kahramanı niteliği ve şöhreti kazanmıştır.

Esasen Çakıcı Efe, merhametli, vicdanlı, halkı sever, cesur, cüretkâr, mert, otoriter bir zeybekdi.

Gerçekten onun halk içinde en büyük şöhreti, **«zenginden ve zalimden alıp fakirlere dağıtmasından»** ileri geliyordu. Hükümetten herhangi bir himaye ve yardım bulamayanlar kurtuluşu onda arıyorlardı.» (s. 61)

Çakıcı Efe olayını ilginç kılan noktalardan biri de, onun çeşitli yabancı unsurlarla olan yakın ilişkileri ve İttihat ve Terakkicilerle olan ilişkileridir. Çakıcı'nın bu yönleri, bazı kişilerce istismar edilmek istenmiştir. Sözgelimi Kemal Tahir, onun bazı İngiliz, Fransız ve Rumlarla olan sınırlı ilişkilerini casusluğa dek vardırmıştır. Oysa böyle bir suçlamada bulunmak gülünçtür. Çünkü Çakıcı'nın yaptığı sınırlı görüşmelerin tamamı Sarayın ve resmi makamların bilgisi altında yapılmıştır. Üstelik resmi makamlar, bu görüşmeleri bir uzlaşma yolu olarak kullanmak isterler.

ÇAKICI EFE İLE GÖK VELİ TÜRKÜSÜ

Merdimanda (merdivende) vuruldum
Bir gül aman aldım yoruldum
Gözelliğine değil emme yar fidan boylum
Selbesliğine (serbestliğine) vuruldum

Merdimanım kırk ayak
Kırkına vurdum dayak
Yar kapıdan girince gül fidan boylum
Ne el dutar ne ayak

Birgi'den aldım gülü
Başına da sokmuş sümbülü
Kınalının Gülsün'ü yar fidan boylum
Olmuş cennet bülbülü

Tevfik Beyin evleri
Göğde (gökte) ıldız (yıldız) ülkeri
Çakıcı da zeybek vurulmuş yar fidan boylum
Efe olsun **Gök Veli**

Ödemiş'te bir guş (kuş) var
Ganadında gümüş var
Çakıcı zeybek gitti gelmez yar fidan boylum
Gene bunda bir iş var

Gök Veli dağdan enmeyor (inmiyor)
Mor fesini keymeyor (giymiyor)
Çakıcı zeybek vurulmuş yar fidan boylum
Ben vuruldum demeyor

Gök Veli dağdan ensen (insen) ya
Mor fesini keysen ya
Çakıcı zeybek baskına geliyor
Martinine fişek sürsen ya

Kaynak: Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**, (Basılmamış Derleme), MİFAD Arşivi, No : 1390

Türkü, Mehmet Tuğrul'da «Çakıcı Efe» adıyla veriliyor, ancak içeriğine bakarak türküyü, «Çakıcı Efe İle Gök Veli Türküsü» adıyla vermeyi uygun buldum.

SEPETÇİOĞLU TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜSÜ

— I —

Yaslan Sepetçioğlu yaslan
Lâleli çimenli dağlara yaslan
Analar doğurmaz sen gibi aslan
Yassıl dağlar yassıl, arslan geliyor
Sepetçioğlu bir ananın kuzusu

Hiç gitmiyor kollarımın sızısı
Böyle imiş alnımızın yazısı
Yassıl dağlar yassıl, **Osman Efe'm** geliyor

Kalk gidelim kışla önüne aşağı
Salıvermiş ince belden kuşağı
Yaman olur **Kastamonu** uşağı
Yassıl dağlar yassıl, Osman Efe'm geliyor (1)

— II —

Sepetçioğlu bir ananın kuzusu
Hiç gitmiyor kollarımdan sızısı
Böyle imiş alnımızın yazısı
Yassıl dağlar yassıl, **Osman Efe'm** geliyor

Kalk gidelim kışla önüne aşağı
Salıvermiş ince belden kuşağı
Yamanolur **Kastamonu** uşağı
Yassıl dağlar yassıl, Osman Efe'm geliyor (2)

— III —

Sepetçioğlu bir ananın kuzusu
Hiç gitmiyor yüreğimden sızı
Böyle imiş alnımızın yazısı
Yassıl dağlar yassıl **Osman Efem** geliyor
Gidelim kışla önü aşağı
Salıvermiş ince belden kuşağı
Yaman olur **Kastamonu** uşağı
Yol verin aslan efeme aman dumanlı dağlar
Seslen **Sepetçioğlu** efece seslen
Lâleli çimenli dağlara yaslan
Analar doğurmaz sen gibi aslan
Yassıl dağlar yassıl Osman Efem geliyor
Hep düşmanlar mahkemeye doldular
Anamı babamı mahkemeden kovdular
Sünek gibi koç yiğidi boğdular
Yol verin aslan efeme aman dumanlı dağlar (3)

K a y n a k l a r

1 — Sadi Yaver Ataman **Dağcıl Saz Şairlerinin Hür Fikirleri Yaymadaki Rolleri** (1944) ve **Sepetçioğlu Osman Efe Zeybeği ve Türküsü**; TFA Dergisi, sayı 165/1963
2 — Mehmet Özbek **Folklor ve Türkülerimiz**, 1975, s. 359
3 — Ferruh Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler...**; (MİFAD Arşivi, No : 145

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Sepetçioğlu Osman Efe, halk tarihinin «erdemli başkaldırı» türündeki ilginç kahramanlarından birisidir.

Sadi Yaver Ataman, Sepetçioğlu'nun yetiştiği ortam, yaşamı ve başkaldırısı konusunda şu bilgileri veriyor

«(...) 18'inci yüzyıl, Anadolu'da yer yer derebeylerin en şiddetli hüküm sürdüğü bir dönemdir. Hükümet içinde hükümet kuran ve kendilerine özgü yöntemlerle vergi toplayarak, halkı zulüm ve haksızlıkla yöneten derebeylerine karşı zaman zaman bilinçli bir halk hareketini temsil eden halk kahramanları çıkmıştır. Bunlar yaşadıkları çağın zulmüne karşı maddi güçleriyle olduğu kadar içsel duygularının kuvvetiyle de savaşa girişerek, özgürlük düşüncesinin birer savaşçısı olmuşlardır. Bu kılıç ve düşünce kahramanlarının çoğunun hayatı efsaneleşmiş, adları üzerine destanlar düzülmüştür. İşte bunlardan biri de Sepetçioğlu Osman Efe'dir.

Sepetçioğlu Osman Efe, Kastamonu'ya bağlı Araç ilçesinin Boyalı bucağı Yukarı Avşar köyünde doğmuş, sepetçilikle geçinen Yörük soyundan gelme bir babanın oğluymuş. Babası askerde ölünce küçük yaşta yetim kalan Osman'ı, anası güç koşullar içinde büyütmüş, delikanlı çağına gelince, köyündeki ağanın zulmüne dayanamayarak Kastamonu'ya geçip orada yerleşmiş ve baba zanaatı olan sepetçilikle geçinmeye koyulmuştur.

Kastamonu'da baskıcı ve zorba bir yönetim sürmekte olan derebeyi, koyduğu ağır vergilerle halkı haraca kesmekte ve ezmektedir. Küçük sepetçi dükkanında günde birkaç sepet yaparak geçinen Osman, bu zalim derebeyine karşı, zaten küçük yaşta köyünde ağa zulmünden arta kalan büyük bir hınç beslemektedir.

Bir gün dükkanında çalışırken, haraç toplayan derebeyinin adamları, onu da, bir haftaya kadar 100 sepet yapıp vermesi için zorlarlar. Fakir Osman, derebeyinin adamlarına bu kadar sepeti yapacak kudreti olmadığını anlatmağa çalışır, fakat dinletemez. Onların ağır saldırıları karşısında, derebeyi için ileri geri söz söylediği bahanesiyle zorla yakalanarak derebeyinin huzuruna çıkarılır.

Derebeyi Sepetçioğlu'na ağır hakaretlerde bulunur, hatta onu öldürmeğe kalkışır. Osman, bu zalim adamın saldırısına daha fazla dayanamaz, koltuğunun altında taşıdığı saldırmaya asılır ve zorbanın hesabını görür. Ancak onu yakalayıp zindana atarlar.

Sepetçioğlu Osman, zindanda bir süre yattıktan sonra bir kolayını bulup kaçar. Osman kaçtıktan sonra Araç'ın Gülpü Dağına sığınır ve derebeyine karşı tek başına savaşa girişir. Memleketi zalim bir derebeyinden kurtararak ve o zamana kadar kimsenin kaçıp kurtulamadığı zindandan kaçarak zalimlerle savaşı göze alan Osman, bu tarihten sonra «Sepetçioğlu Osman Efe» adıyla ünlenir.

Sepetçioğlu Osman Efe, öldürdüğü zalim derebeyinin yerine geçen oğlunun daha da zulmünü artırarak halkı ezmesi karşısında, halktan aldığı güçle tek başına savaşımını sürdürür. Bu arada vaktiyle köyde sözlü bulunduğu sevgilisiyle de evlenir.

Derebeyi, Osman'ın yaşlı anası ile genç karısını yakalatarak sarayda hapseder. Ve Osman'ın gelip teslim olmasını, olmadığı takdirde anasını da, karısını da öldüreceğini ilan eder.

Osman bunu haber alınca bir gece gizlice saraya girer ve derebeyini etkisiz duruma getirerek, anasıyla karısını kurtarır. Birlikte dağa çıkarlar. Artık yiğit anası ve karısı da Osman'ın yanındadır.

Pehlivan yapılı, ağır başlı, güzel saz çalıp türkü çağıran, ozan ruhlu bir yiğit olan Osman'ı, öteki halk kahramanlarından ayıran taraflar vardır. Bir kere ölünceye kadar yanına karısından ve anasından başka kimseyi almadan tek başına savaşmıştır. Halkın gönül rızasıyla yardımından başka kimseden haraç almadan geçinmiş ve düşkünlerin yardımına koşmuştur.

Zalımlara karşı böylece savaşa girişen Osman Efe, yazık ki günün birinde, sığındığı Gülpü Dağında derebeyinin sipahileri tarafından çevrilerek, kahramanca bir savaştan sonra anası ve karısıyla birlikte öldürülmüştür.» (S. Y. Ataman; Sepetçioğlu Osman Efe, TFA, sayı : 165)

Sepetçioğlu, bu erdemli mücadelesi yüzünden halk arasında büyük saygınlık kazanmış ve kahramanlaşmıştır. İki yüz yıllık bir dönemde Sepetçioğlu adına birçok türkü yakılmış ve oyun yaratılmıştır.

Sepetçioğlu'nun, güzel saz çalıp türkü söylemesi, ününü ayrıca yaygınlaştırmıştır denebilir.

KÖSTÜKLÜ OSMAN EFE TÜRKÜSÜ

— I —

Osman yükün yıkmış yolun sağına
Atım işlemiyor **Findos dağına**
Hiç adam teslim olur mu **Kürdün beyine**
Süpürün damları **Osman** geliyor
Kır ata binmiş aslan geliyor

Akşehir'den çıktım saat beş idi
Kır atımla martin bana eş idi
Öldürdüğüm hain yüzonbeş idi
Süpürün damları Osman geliyor
Kır atına binmiş arslan geliyor

Gece ile gündüz benim kararım
Yoktur din kardeşe benim zararım
Elimde martinim düşman ararım
Düştüm bir ırmağa ağlar giderim
Kızılırmak gibi çağlar giderim

Yüce dağ başında mangal kömürü
Konya Valisinden aldım emiri
Arkadaşlar Allah size versin ömürü
Kefenim koynumda der Osman Efe
Kaçamak yolların bul Osman Efe

Konya damlarına attım postumu
Bilemedim düşmanımı, dostumu
Selâm söylen anam bana küstü mü
Okundu fermanım üç günüm kaldı
Nişanlımın koynunda müşkülüm kaldı

Konya damlarını yardım da çıktım
Katillik fermanın aldım da çıktım
Kefenim koynuma sardım da çıktım
Kefenim koynumdadır Osman Efe
Kaçamak yolların bul Osman Efe

Osman'ın bindiği yaldızlı eğer
Her gelen kurşunlar Osman'a değer
Osman'ın anası boynunu eğer
Açıl kördumanlı dağlar kaygılardayız
Garip bülbül gibi ahuzardayız

Karaağaç yollarında bedesten açıldı
Gâvur İzmirinden mallar saçıldı
Bodos Çorbacının rakısı içildi
Açıl dağlar çiçeği yârin olayım
Mavi gözlerine kurban olayım

Yüce dağ başında bir ulu leylek
Leyleğin ağzında bir kanlı değnek
Osman dedikleri bir civan zeybek
Ellerim kelepçek, dal boynum lâle
Lâlenin yerleri pek güzel âlâ

Atımı bağladım ben bir çalıya
Arzuhalim çıktı **Bâbıâliye**
Yine minnet düştü saçlı doruya
Açıl kördumanlı dağlar kaygılardayız
Garip bülbül gibi âhuzardayız

Konya'nın dağları dikendir diken
Kör olsun bizleri bu yola döken
Kaymakam beydir boynumu büken
Açıl dağlar başı kaygılardayız
Garip bülbül gibi âhuzardayız

Sille'nin evleri kayalar başında
Arzum kaldı toprağında taşında
Bir ben değil cümle âlem başında
Açın şu damları **Osman** geliyor
Kır atın üstünde **arslan** geliyor

OSMAN EFE TÜRKÜSÜ

— II —

Osman Efem gider yolun sağına
Atım işlemiyor Bulgar dağına
Mevlam sabırlar versin Türkmen beyine
Kumda balık oynar deniz dalgalı
Felek hançer vurdu sinem yaralı

Osman'ın bindiği yaldızlı eğer
Her gelen kurşunlar anam Osman'a değer
Kurşunlar geldikçe boynunu eğer
Süpürün hanları Osman geliyor
Şu dağların serdarı arslan geliyor

Süre süre indirdiler **Maraş**'a
On iki kaymakam dört tane paşa
İfade sorarlar yatan ileşe
Yandım hapishane elinden senin
Ölmedim ki kurtulayım dilinden senin

Osman'ın bindiği Arap doru
Gönül özler anam **Niğde**'yi **Bor**'u
Mevlayı seversen gel bura doğru
Osman'ın bindiği Arap küheylan
Gene mi geliyor karalı bayram

Akşam olur hapishane kitlenir
Kimi kağıt oynar kimi bitlenir
Kiminin evrakı gelmiş keyflenir
Yandım hapishane yandım elinden
Ölmedim ki kurtulaydım dilinden

Çift damına efem **Agop** çıkınca
Sağına soluna lüver dakınca
Gelen atlı Osman Efe deyince
Süpürün damları Osman geliyor
Kır atın üstünde arslan geliyor

KÖSTÜKLÜ OSMAN EFE DESTANI
— III —

Sene bin üç yüz beş eyledi hitam
Vukuun eyledim bir iki destan
Yüzünden yedi hükûmet haram
Sorarsanız eğer **Köstüklü Osman**

Evvelinden sual olursa eger
Zengin fukarayı daima döğer
Zalimin zulmu kavurdu ciğer
Yardımcımız olsun ol gani Süphan

İane çıktı nereden bilmem
Avnetti bizlere **Irak Yemen**
Boynumdan aştı salılan zimem
Devlet emretti eyledi ihsan

Yalvaç hisarında vardır bir hacı
Eren evliyalar ana duacı
Şöhreti **Haydar** emirdir tacı
Adını işitse bütün bu cihan

Haydar'ım dedi gelin ağalar
Fukara durmuş göz yaşın siler
Konturat eyledi beyim bu sefer
Münafıklar dedi bulunmaz imkân

Telgraf geldi verdiler cevap
İdare ettirir dediler Çalap
Cenabıhak etti kalblerin harap
Konturat bozuldu gelmez iane (*)

Esrârî (Osman Hoca)

(*) Destanın eksik olduğu anlaşılıyor. Esrari, Yalvaç'ın Hisarardı köyündendir. 1857-1932 yılları arasında yaşayan ozan, daha çok destan türü şiirler yazmıştır.

OSMAN EFE TÜRKÜSÜ
— IV —

Gece gündüz benim kararım
Yoktur din kardeşime zararım
Elimde martin düşman ararım
Düştüm bir ateşe yanar giderim
Kızılırmak gibi çağlar giderim.

Konya dağları dikendir diken
Kör olsun bizi bu yola döken
Kaymakam beydir boynumu büken
Düştüm sel önüne akar giderim
Kızılırmak gibi çağlar giderim

Osman'ın bindiği yaldızlı eğer
Her gelen kurşunlar Osman'a değer
Osman'ın anası boynunu eğer
Süpürün damları Osman geliyor
Kır atına binmiş aslan geliyor

Konya damlarına attım postumu
Bilemedim düşmanımı dostumu
Söyleyin anam bana küstü mü?
Okundu fermanım üç günüm kaldı
Nişanlımın koynunda müşkülüm kaldı

Konya damlarını yardım da çıktım
Yiğitlik fermanım aldım da çıktım
Kefenim boynuma sardım da çıktım
Kefenim boynumda dar Osman Efe
Kaçamak yollarını bul Osman Efe (*)

(Der : Nuri Katırcıoğlu)

(*) **N. Katırcıoğlu bu türkü için şunları söylüyor** Isparta'nın Yalvaç ilçesine bağlı Köstük köyünden Molla Velioğlu Osman Efe, bir yiğitlik macerası yüzünden dağa çıkıp eşkıya olmuştur. Pek az süren eşkıyalığı sırasında koca Konya ilini şaşırtmış, yormuş ve terletmişti. Yakalanıp Konya Hapishanesinde öldükten sonra, halk tarafından düzülüp yakılan uzun bir türküsü vardır. Türkünün yukarıda aldığımız bölümü hala söylenir.

— V —

Bozdağ'ın başında mangal kömürü
Martinimin ucu Moskof demiri
Ne diyelim gelen devlet emiri
Süpürün hanları Osman geliyor
Kıratın üstünde aslan geliyor

Osman göçün yıkmış yolun sağına
Atım oynamıyor Bulgar dağına
Adam teslim mi olur Kürdün beyine
Osman'ım Osman'ım Efe Osman'ım
Efe olduğuma ben de pişmanım

Bozdağ'ın başında inden evim var
İzmir'in içinde Çakıracalı şahım var
Nakarat

Osman'ın bindiği sırmadan eğer
Her gelen kurşunlar **Osman**'a değer
Osman'ın anası boynunu eğer
Suda balık oynar deniz dalgalı
Bugün Osman'ın başı çok sevdalı

Çekin kıratımı binit taşına
Ellerim erişmiyor eğer kaşına
Nakarat

Çekin kıratımı nalbant nallasın
Vereyim parasını hakkı kalmasın
Dur cellat boynumdan kanım yere damlasın
Osman'ım **Osman**'ım **Efe Osman**'ım
Efe olduğuma ben de pişmanım (5)

— VI —

Şu **Konya**'dan çıktım yoktur aman gararım
Yoktur din **İslama** aman benim zararım
Gezdiğim yerlerde duşmanımı ararım
Açın **Konya** damını **Osman** geliyor
Süpürün hannarı arslan geliyor

Erik dallarından iğildim geçtim
Konya'ya varmadan atımdan düştüm
Osman Efe derken bu candan geçtim
Kefinim belimde der **Osman Efe**
Martin yarasını sar **Osman Efe**

Osman yükünü yıkmış yolun sağına
Gırat işlemiyor **Erzurum** dağına
Adam da teslim m'olur **Kürdün beyine**
Açın **Konya** damını **Osman** geliyor
Süpürün hannarı arslan geliyor

Yuca dağ başında mangal kömürü
Mevlam gözellere versin ömürü
Osman'ın gurşunu dağları kemiri(r)
Kefinim belimde der **Osman Efe**
Martin yarasını sar **Osman Efe** (6) (*)

(*) 6 Nolu türküyü aldığım Dr. Mehmet Tuğrul'un derlemeleri arasında üç «Osman Efe» türküsü daha bulunuyor. Bu türküler, daha önce verdiklerimizin birer parçası durumunda. Yalnız türkülerde geçen şu bölüm dikkati çektiği için buraya alıyorum

Sandıklı'dan çıktım saat beş idi
Gır at ile martin bana eş idi
Öldürdüğüm **Çerkez** yüzonbeş idi
Süpürün hannarı **Osman** geliyor
Gelen **Osman** değil anam arslan geliyor

K a y n a k l a r

1 — Naci Kum **Köstüklü Molla Velioğlu Osman Zeybek;** ÜN Dergisi, sayı

2 — Naci Kum **Osman Efe Türküsü;** Görüşler Dergisi, 1943

3 — Naci Kum Esrarî (Osman Hoca) **«Köstüklü Osman Efe Destanı»;** ÜN Dergisi, sayı 3 /1936

4 — Nuri Katırcıoğlu **Yakımlar-Türküler;** ÜN Dergisi, sayı 160-162/1947

5 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri...** (Basılmamış lisans tezi) s. 108-111 (Bu tezde bir türkü daha bulunuyor)

6 — Dr. Mehmet Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...** (Basılmamış derleme), MİFAD Arşivi, No 1390 (Bu derlemeler arasında 3 türkü daha bulunuyor)

Öteki Kaynaklar

7 — Yusuf Ziya Demirci **Anadolu Köylerinin Türküleri,** 1938, s. 305 (Bu kitapta 2 türkü bulunuyor)

8 — Hikmet Dizdaroğlu **Tire Türküleri,** TFA Dergisi, sayı 12 /1959 (Burada bir Osman Efe türküsü bulunuyor)

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Naci Kum, Köstüklü Osman Efe konusunda özetle şu kilgileri veriyor

«Isparta'nın Yalvaç ilçesine bağlı Köstük köyünden olan Osman Efe 19'uncu yüzyılda yaşamıştır. Osman Zeybek sanıldığı gibi bir eşkıya ve cani değildi. Padişahlık yönetiminin kötü baskılarına dayanamayarak, martinini kucaklayıp kır atının sırtında dağa çıkmıştır. Kendisinden önce dağa çıkan Derviş Ahmet çetesiyle birleşmiş ve özellikle Konya ve Isparta yöresinde tam bir egemenlik sağlamış. Kendisi üzerine gönderilen jandarma birliklerini her defasında yenilgiye uğratarak, yönetimin korkulu düşü haline gelmiş. Ancak Akşehir ova köylerinin birinde, bir Kürt beyinin çadırında hileyle yakalanıyor ve Konya Hapishanesine atılıyor. Efe burada bir jandarmanın açtığı ateşle ölüyor.

Türküler, Osman Efe'nin yaygın bir üne kavuştuğunu ve halk arasında büyük ilgi gördüğünü gösteriyor. Özelikle (I) nolu türkü, Osman Efenin mücadelesi konusunda önemli ipuçları veriyor.

Hüsnü Yüksel, Köstüklü Osman Efe'yi, **Bozdağlı Osman Efe** ve **Genç Osman** gibi adlarla karıştırıyor. Yüksel, Köstüklü Genç Osman olarak nitelendirdiği Köstüklü Osman Efe hakkında bilgi verirken; bugün Yalvaç yakınlarında «Osman Beli» ve «Osman Çeşmesi» adıyla anılan yerler bulunduğunu belirtiyor.

Hüsnü Yüksel, yaşlılardan şu bilgileri aktarıyor «Osman Efe, bu belde, memleketin en pinti zenginlerini durdurur, eşyalarına ortak olur ve her kaya dibinde pazar açardı. Bütün fakirlere para, kumaş vs. dağıtırdı. Çok fakirlerimiz bu yiğidin yardımıyla geçinirlerdi. Memlekette, zenginler müstesna, çoluk çocuk herkes onu severdi.»

YÖRÜK ALİ EFE TÜRKÜSÜ

— I —

Şu dağlardan geçtin mi
Mor dikenler biçtin mi
Efelerin içinde
Yörük Ali'yi seçtin mi
Hey gidinin efesi
Efelerin efesi

Güneş doğmuş batıyor
Zeybekler kurşun atıyor
On yerinden vurulmuş
Yörük Ali de yatıyor
Hey gidinin efesi
Efelerin efesi
Cepkenimin kolları
Pırıldıyor pulları
Yörük Ali de geliyor
Açıl **Aydın** yolları
Hey gidinin efesi
Efelerin efesi (1)

— II —

Şu **Dalaman**'dan geçtin mi
Soğuk sular içtin mi
Efelerin içinde
Yörük Ali'yi seçtin mi
Hey gidinin efesi, efesi
Efelerin efesi
Şu **Dalaman**'ın çeşmesi
Ne hoş olur içmesi
Yörük de **Ali**'yi sorarsan
Efelerin ser-çeşmesi
Hey gidinin efesi... efesi
Efelerin efesi
Cepkenimin kolları
Parıldıyor pulları
Yörük Ali de geliyor
Açıl **Aydın** yolları
Hey gidinin efesi... efesi
Efelerin efesi (2)

— III —

Dağları da oydular
İçine çete koydular
Yörük de **Ali**'nin adını
Değil aman değil mi
Yörük Ali'm aslan değil mi
Yörük Ali'm aslan değil mi
Malgaç çayında durdum
Otuz düman ben vurdum
İki çete ile ben
Aydın'ı **Yunan**'dan aldım
Bu dağların efesi
Yörük Alim, **Aydın**'dan gelir sesi

Şu dalmadan geldin mi
Soğuk sular içdin mi
Efelerin içinde
Yörük Ali'yi seçdin mi
De gidinin efesi
Yörük Ali'm aslan değil mi
Çepkeninin kolları
Parıldıyor pulları
Yörük Ali geliyor
Açıl **Aydın** yolları
Aydın eli dumanlı
Yörük Ali'm. bak kaçıyor **Yunanlı** (3)

— IV —

Kahvenin önü şimşir
Kahveci kahve pişir
Yörük de **Ali** geliyor
Aklını başına devşir
Kale yaptım hanoldu
Yörük Ali Avrupa'ya şan oldu
Aydın dağını oydular
İçine çete koydular
Yörük de **Ali**'nin ismini
Hazret-i Ali koydular
Ördek gitti kaz geldi
Yörük Ali'ye gâvur **İzmir az** geldi
Tencerem dolu ayran
Gezerim seyran seyran
Yörük Ali'nin arkadaşı
Ödemişli Kör Bayram
Bayram aman değil mi
Ali Efe'm seyran değil mi
Ödemiş'i bastılar
Çalıya da martin astılar
Yörük Ali'nin kurbanına
Bin **Yunanlı** kestiler
Ördek gitti kaz geldi
Yörük Ali'ye gâvur İzmir az geldi (4)

K a y n a k l a r

1 DGB **Sayılmayız Parmağınan, Tükenmeyiz Kırmağınan,** 1975. s. 35
2 — Cahit Öztelli **Evlerinin Önü** (Halk Türküleri), 1972, s. 554
3 — F. Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler...**; MİFAD Arşivi, No 1455, s. 26
4 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik,** (Tez-1942)
5 Kur. Mrl. Baki Vandemir **İstiklâl Harbinde Demirci Akıncıları (Gerilla)**· Ask Matbaa, 1936

Türkülerin Öyküsü

Türküler, Kurtuluş Savaşı'ndan önce dağa çıkmış bir «eşkiya», Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılara karşı çete savaşı yapan «kahraman» Yörük Ali üstüne yakılmıştır.

Yörük Ali, Denizli'nin Sarayköy ilçesinin Kavaklı köyü halkındandır. (Bir başka bilgiye göre Nazilli köylerinden). 1896-1953 yılları arasında yaşamıştır. Daha Mustafa Kemal Anadolu'ya çıkmadan, bazı arkadaşlarıyla birlikte çete savaşını başlatan Yörük Ali, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce İstiklâl Madalyası ve Binbaşı rütbesiyle ödüllendirilmiştir.

İçinde, düzenli orduya bağlı subayların da bulunduğu 50 arkadaşıyla birlikte 16 Haziran 1919'da ilk «Aydın Milli Kuvveti»ni oluşturan Yörük Ali'nin, daha 5 Haziran 1919'da **«Milleti eşraf aldattı. Biz şimdiye kadar Yunanlılar'a karşı çıkardık. Hemen gidip adam toplayacağız»** dediği söylenir. (Bkz. Rahmi Apak **İstiklâl Harbinde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, s. 79)

DEMİRCİ MEHMET EFE TÜRKÜSÜ

Tencerem dolu ayran
Ben gezerim **seyran seyran**
Demirci'nin arkadaşı
Ödemişli Kör Bayram
Bayram **aman değil mi**
Demircioğlu ceylan değil mı
Atın boynunda kayış
Atın önünden savuş
Canın kavga istiyorsa
Git **Demircioğlu**'na kavuş
Kal'a yaptım hanoldu
Demircioğlu Avrupa'ya şan oldu
Ödemiş'i bastılar
Çalıya mavzer astılar
Demirci'nin kamasından
Yunanlılar kaçtılar
Tabancamın demiri
Kostak **Adile**'m (*) bu da Allah emiri
Ödemiş kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de derler **Demircioğlu**
Yıkarız konakları
Dağlar dumansız
Demircioğlu dinsiz imansız
Alcak yüksek tepeler
Kulağında elmas küpeler
Çam dibine yaslanıyor
Eli mavzerli çeteler
Kal'a yaptım hanoldu
Demircioğlu Avrupa'ya şanoldu

İndim dereye durdum
Beşli **mavzeri kurdum**
Adile'nin aşkına
Koca Ömeroğlu'nun vurdum (**)
İlimanım buz gibi
Kostak **Adile'm** ellenmedik kızı gibi

(*) **Adile** Demirci Mehmet Efe'nin metresi.
(**) **Koca Ömeroğlu** Çetelerden biri

K a y n a k l a r

1 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik** (Tez-1942)
2 — **Türk Ansiklopedisi,** Cilt XIII, s. 3
3 — Sındırgılı Süreyya (Özgeevren) **Demirci Mehmet Efe,** İst. 1956

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü

1885-1959 yılları arasında yaşayan Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe'yle birlikte Kurtuluş Savaşı sırasında Ege yöresinde büyük yararlar göstermiş en ünlü Efelerdendir.

Türk Ansiklopedisi'nde Demirci Efe'yle ilgili şu bilgiler veriliyor

«İstiklal Harbinde yararlığı görülen efelerden biri. Nazilli ilçesinin Piribeyli köyündendir. Efe olmadan demircilik yapardı. Bunun için Demirci sanı ile ün yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisine karşı yapılan onur kırıcı bir işten dolayı kaçmış, köyüne dönerek zeybek olmuş, dağa çıkmıştır.

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e girmesi üzerine ulusal savaşa katıldı, Düşman Nazilli'ye gelince, Demirci Efe'nin zararsız duruma getirilmesi için kendisine önemli armağanlar göndererek generallik vaadinde bulundular. Demirci Efe, bunları geri çevirerek, düşmanla savaşa girişti. Bu arada düşmanın elinde bulunan Nazilli'deki silah deposunu basarak hepsini kendi adamlarına dağıttı, **zeybekler ordusunun Demirci Alayını kurmaya başladı.** 10 Temmuzda Aydın'ın doğusundaki Umurlu'ya gelerek Cephe Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Beyin komutasına girdi. Burada asker toplayarak alayının gücünü artırdı. Daha birçok efeler de onun emrine girdiler. Böylece Demirci Efe kuvvetleri önemli bir birlik oldu. 16 Temmuzda düşman elinde bulunan Aydın'a bir saldırıda bulundu, üstün ateş karşısında ilerleyemedi. Bundan yararlanmak isteyen Yunan kuvvetleri karşı saldırıya geçtilerse de, başarı sağlayamadılar. Bundan sonra yapılan Fata, Adagide baskınlarında düşman perişan bir duruma sokuldu.

Para toplamak üzere Denizli'ye gönderdiği Sökeli Ali Efe'nin öldürülmesi ve adamlarının şehirden kovulması üzerine, Demirci Efe Denizli'yi basarak, kendisini karşılamaya çıkan memurları hemen öldürttü. Ali Efenin ölümünden sorumlu tuttuğu yüz kadar kişiyi de kurşuna dizdi. şehri yakacağını bildirdi. Bu kararından güçlükle vazgeçirildi. Bu olaydan sonra ünü her yerde yayıldı. Emrinde bulunan 10 bin kişiyle Aydın cephesinde düşman saldırılarını durdurmada başarı sağladı. 5 Ekim 1919'da **Aydın Cephesi Umum Kuvayı Milliye Komutanı** oldu. (...)»

Demirci Efe, bu görevden sonra da mücadeleye devam ediyor. Savaştan sonra köyüne çekiliyor ve ölünceye kadar köyünde yaşıyor.

Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe ve daha birçok efe Kurtuluş Savaşı'nın Ege cephesinde, Gizik Duran gibiler Toros cephesinde, Karayılan ve arkadaşları ise Antep yöresinde doğrudan görev almışlardır. Bu örnekler, erdemli eşkıyaların toplumun çıkarlarına uygun gördükleri bir eylemde rahatlıkla görev alabileceklerinin açık örnekleridir.

Ödemiş'i bastılar
Çalıya da mavzer astılar
Ödemiş'in içinde
Otuziki Yonan astılar
Olamaz gayrı
Kostak **Adile**'m
Gelemez gayrı
İndim **İzmir** içine
Bindim vapurun gıçına
Yörük Ali'nin şanı da gitmiş
Avrupa'lar içine
Ördek gitti gaz geldi
Demirci'ye **Kaledavaz** az geldi
Garşıkı dağı oydular
Aydın'a çete goydular
Yörük Ali'nin adını
Hazreti Ali goydular
Mendilim de al yeşil
Yörük Ali Yonan'ıla uğraşır
Alçak yüğsek tepeler
Gulağında elmas küpeler
Çam dibine oturmuş
Eli mavzerli efeler
Cıgaramın dakımı (ağızlığı)
Kostak **Adile**'m
Versin benim hakkımı
Tencerem dolu ayran
Gezerim seyran seyran
Demirci'nin arkadaşı
Ödemiş'li **Kör Bayram**
Bayram aman değil mi
Kostak Adile'm
Ceylan değil mi
Atın boynunda gayış
Atın aman önünden savış
Ölmek canın ister ise
Git **Demirc'oğlu**'na gavış (başvur)
Dağlar dumansız
Demirc'oğlu dinsiz imansız
Ödemiş gavakları
Dökülür yaprakları
Bize **Demirc'oğlu** derler
Yıkarız gonakları

İlimanın puz gibi
Kostak Adile'm
Ellenmedik gız gibi

Kaynak Dr. Mehmet. Tugrul **Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler,** (Basımamış çalışma) MİFAD Arşivi, YB. 73.0026, No 1390

Türkünün Öyküsü Türkü, kişilikleri konusunda daha önce bilgi verilen Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe üstüne ortaklaşa yakılmıştır. Tuğrul, türkünün Kurtuluş Savaşı başlangıcında yakıldığını belirtiyor.

SARI ZEYBEK TÜRKÜSÜ

— I —

Sarı Zeybek aman şu dağlara yaslanır
Yağmur yağar silahları ıslanır
Bir gün olur aman deli gönül uslanır
Eyvah olsun telli doru aman şanına
Eğil de bak mor cepkenin kanına
Uzun olur aman efelerin bıçağı
Beşyüz dirhem **Şam Tarablus** kuşağı
Yiğit olur aman **Anadolu** uşağı
Aşırdılar karlı da dağdan keşişden
Eyvah olsun şimdi de geçti iş işten
Şu dağları aman kara duman bürüdü
Sarı Zeybek aman bu dağlarda büyüdü
Üçyüz atlı aman beşyüz yaya yürüdü
Aşırdılar karlı da dağdan keşişden
Eyvah olsun şimdi de geçti iş işten (1)

— II —

Sarı Zeybek inip gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Habarım yok dün giceki cünmüşten

Sarı Zeybek inip gelir dereden
Her yanları görünmüyor bereden
Hekim napsın iyi olmaz yareden

Sarı Zeybek şu dağlara yaslanır
Yağmur yağar silâhları paslanır
Benim yarim küçükcükten uslanır (2)

— III —

Sarı Zeybek şu dağlara yaslanır
Yağmur yağar silâhları paslanır
Deli gönül bir gün olur uslanır
Yazık olsun, telli doru, şanına
Bir kere bak mor cepkenin kanına.

Allah dedim yatağına dayandım
Yurdum için (*) al kanlara boyandım
Dört yanımı düşman almış uyandım
Yazık olsun telli doru şanına
Bir kere bak mor cepkenin kanına

Sarı zeybek bu dağlarda büyüdü
Şu dağları kara duman bürüdü
Üçyüz atlı, beşyüz yaya yürüdü
Yazık olsun telli doru, şanına
Bir kere bak mor cepkenin kanına (3)

Kaynaklar

1 — Ferruh Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler...**; MİFAD Arşivi. No 1455. s. 87
2 — Mahmut Ragıp Gazimihal **Sarı Zeybek**; Fikirler, yeni dizi 6/1947
3 — Aynı yazı.

Türkülerin Öyküsü

(I) nolu türkü, Dr. İgnas Kunoş'un 1882'de doğrudan efelerden yaptığı derlemedir. (II) nolu türkideki «yurdum için» sözünden, türkünün Kurtuluş Savaşı havası içinde söylendiği anlaşılıyor.

CAFER EFE TÜRKÜSÜ

— I —

Aydın'ın içinde bir kapalı çarşı
Anne ben gidiyorum düşmana karşı
Düşmanlar kaçıyor denize karşı
Cafer'im **Cafer**'im yiğit **Cafer**'im

Germencik içinde toplar kuruldu
Cafer Efe öğle sonu vuruldu
Annesine kara haber duyuruldu
Cafer'im **Cafer**'im yiğit **Cafer**'im (1)

— II —

Alıverin sandığımdan kürkümü
Ben ölürsem söylesinler türkümü
Ana, benim al mintanım soldu mu
Ben vuruldum düşmanlarım duydu mu

Mezarımı derin kazın, dar olsun
Etrafından mor sümbüllü bağ olsun
Cafer öldü, vatan millet sağ olsun
Kader kısmet böyle imiş ağalar hey

Germencik ortasında toplar kuruldu
Cafer Zeybek öğle sonu vuruldu
Anasına akşam üstü duyuldu
Kader kısmet böyle imiş efeler hey (2)

— III —

Germencik'le Balatçık'ın arası
Yaktı beni domdom kurşun yarası
Aman doktor yok mu bunun çaresi

Gitti Cafer, gitti elden ne çare
Kader kısmet böyleymiş ne çare

Mezarımı derin kazın dar olsun
Etrafımda lâle sümbül bol olsun
Ben ölürsem kardeşlerim sağolsun

Gitti Cafer, gitti elden ne çare
Kader kısmet böyleymiş ne çare (3)

K a y n a k l a r

1 — Mehmet Özbek **Folklor ve Türkülerimiz**, 1975 s. 361
2 — Cahit Öztelli **Evlerinin Önü**, 1972, s. 551
3 — **Aydın İl Yıllığı-1973**, s. 130

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Yunan işgalinde, Söke-Bağarası bölgesinde Binbaşı Sarp Bey komutasında kurulan milis kuvvetlerinin en yiğit efelerindendir. Savaşta önemli yararlıklar göstermiş fakat Yunanlılarla bir çatışmada ölmüştür. Türkülerin, Kurtuluş Savaşı içinde söylenmiş türkülerden olduğu biliniyor. Germencik Merkez İlkokulu, bugün Cafer Efe'nin adını taşıyor. (Bkz. Efelerin yararlıkları için, «Kurtuluş Savaşında Aydın, age. s. 5-22)

GÖKÇEN EFE TÜRKÜLERİ

— I —

Gökçen Efem iner gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Gökçen Efem şimdi gelir döğüşten
Gökçen Efem, efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi
Gökçen Efe efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi
Bozdağı'ndan gelir onun gür sesi
Gökçe Efem, efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi (1)

— II —

Gekçen Efem inip gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Gökçen Efem şimdi gelir cümbüşten
Gökçen Efem efelerin efesi
Gökçen Efem efelerin efesi
Altın gümüş para dolu **kesesi**
Bozdağ'dan gelir onun gür sesi
Gökçen Efem efelerin efesi (2)

— III —

Gökçen Efem efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi
Bozdağı'ndan gelir onun gür sesi
Gökçen Efem, efelerin efesi (3)

Kaynaklar

1 — Cemil Demirsipahi **Türk Halk Oyunları**, 1975
2 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**, 942-943
3 — **İzmir İl Yıllığı**-1973, s. 334
4 — Fuat Edip Baksı **Gökçen Efe**, İzmir Halkevi Yayını, 1944
5 — Mustafa Şağban **Tire ve Havalisi Kahramanı Gökçen Efe**; Tire gazetesi, 9 - 13 Nisan 1974

Türkülerin Öyküsü

Ödemiş'in Ayasurt köyünden olan Gökçen Hüseyin Efe, 1307'de doğuyor ve 1919'da Kurtuluş Savaşı'nda hayatını kaybediyor. Kurtuluş Savaşı'nda Tire yöresinde Yunanlılara karşı önemli yararlıklar gösterdiği için yörede ünleniyor ve ölümünden sonra Cumhuriyet Hükümetince, adı Fata köyüne veriliyor.

Daha önce bir süre Çakırcalı Mehme Efeye kızanlık eden Gökçen Efe, Kurtuluş Savaşı yıllarında hemşehrisi Halil Efe ile halkı örgütleyerek, çete kuvvetleri oluşturuyor. Başlangıçta, arkadaşlarıyla birlikte Demirci Mehmet Efe'ye katılıyor. Demirci Efe'den 100 dolayında silah alarak, arkadaşlarını silahlandırıyor. Tire köylerinden katılanlarla bu sayıyı daha da çoğaltarak mücadeleye başlıyorlar.

Yunan işgal kuvvetleri komutanı, Gökçen Efeyi dağdan inmeye razı etmek için çeşitli girişimlerde bulunuyorsa da başarılı olamıyor. Sözgelişi başka türlü ikna edemeyince, kellesini getirenlere para vaadediyor. Fakat o da sökmüyor.

Gökçen Efe'nin yanında Halil Efeden başka Kara Hüseyin Efe ve Bakırlı Efe gibi ünlü efeler de vardır.

Gökçen Efe arkadaşlarıyla birlikte. Yunanlıların sınır karakollarıyla Fata köyündeki merkez karakoluna baskınlar düzenliyor. Fata karakolundaki baskın sırasında şiddetli çarpışmalar oluyor. Karakol ateşe veriliyor, içindeki cephanelik yüzünden karakol havaya uçuyor.

Gökçen Efe ve arkadaşları, bu baskından sonra yöredeki Yunanlılara göz açtırmıyorlar. Fakat bu arada Gökçen Efe ağır hastalanıyor. Buna rağmen çarpışmalara katılmaktan geri durmuyor. Hasta haliyle katıldığı çarpışmaların birinde hayatını kaybediyor (1919).

Daha sonra Cumhuriyet döneminde, Fata köyünün adı «Gökçen» olarak değiştiriliyor.

Arkadaşı Hacı Halil Efe, Gökçen Efeyi şöyle tanımlıyor «Gökçen Efe, Osmanlıya karşı zeybeklik yapmakla beraber, kanlı silahını yalnız düşmana çevirmiş kahraman bir Ödemiş delikanlısıdır.»

Gökçen Efe'nin bir süre Çakırcalı'ya kızanlık ettiğini hatırlatan Fuat Edip Baksı, Efe ve eşkıyaların dağa çıkışını şu nedenlere bağlıyor

1 — İki tür «yolsuzluk». Birincisi, toplumsal yapıdaki «yolsuzluk»lar, ikincisi maddi «yollar»ın yokluğu.

Baksı, bu «yolsuzluk»ların Anadolu köylülerini «ana ocağından ve yâr kucağından» ayırıp dağlara sürüklediğini vurguluyor.

2 — Eskiden «mukadder bir felaket» olarak görülen sonu belirsiz «askerlik» sorunu.

3 — İstibdat hükümetinin haksızlıklarına uğrayanların çocuklarının hoşnutsuzlukları,

4 — Devlet örgütünün aczinden yararlanıp zalimlerden öç almayı amaçlayanlar,

5 — İşledikleri türlü suçlarından cezalarından kurtulmak için efelik hayatına atılanlar.

Baksı, eşkıyalığı şöyle tanımlıyor «Kısaca eşkıyalık, Osmanlı idaresinin zorla yarattığı kanlı, bıçaklı bir belânın adıdır.» (s. 9)

ALİM EFE TÜRKÜLERİ

— I —

Aşamadım **Karabel**'in[1] dikini
Kimler eker **Teknova**'ya[2] ekini
İki sene daha ömrüm olaydı
Keser idim **Mustanlar**'ın[3] kökünü

Teknova'nın ekinleri saz gibi
Gökgü Gelin[4] örük örmüş kız gibi
Ver elini ellerime gidelim
Hiç yoğudu bu ovada biz gibi

Yol üstünde telefonun direği
Çatalimiş şu **Alim**'in yüreği
Onu öldürmeye karar vermişler
Hazırlayın kazma ile küreği

Teknova'nın ekinleri az gibi
Fadime'nin[5] örükleri saz gibi
Ver elini **Alim Efe** gidelim
Kabul eder **Hatip**[6] babam kız gibi

Çürüklü'den[7] çıktım şose yoluna
Abbas ile **Habib**[8] geçti önüme
Hiçbir şeyden malumatım yoğudu
Berber Kâmil[9] sebep oldu ölüme

Alim'in belinde fişekler katar
Alim, Fadime'ye kurşun mu atar
Ver elini **Alim Efe** gidelim
Adam onbeş sene mahpus mu yatar

Alim Efe, Beşirli'den[10] yürüdü
Kara gözlerini duman bürüdü
Alim'in de ölüsünü sorarsan
Kır beygirler, sürüm sürüm sürüdü

— II —

İndim **Güngörmez**'e[11] divana durdum
Aldım **Fadime**'yi geriye döndüm
Onbeş sene eşkıyalıkta gezdim
Şimdi, **Alim** olduğumu bildirdim

Teknova'da koyun kuzu yayılır
Alim Efe hatırların sayılır
Ceketimi, yeleğimi getirin
Kurşunların delikleri sayılır

Alim Efe, Beşirli'nin direği
Bunadı mı bacısının yüreği
Vurulmuş da **Güngörmez**'de yatıyor
Hazırlayın kazmayınan küreği

Uzun olur **Teknova**'nın ekini
Kaza kaza bulamadım kökünü
Vurmuşlar da **Güngörmez**'de yatıyor
Sabah erken dalgalanır kâkülü

Erdim'ola **Teknova**'nın bostanı
Bohçadadır **Fadime**'nin fistanı
Beni öldürmeye karar vermişler
Nöbetçi koydular **Küçük Mustan**'ı

Alim Efe, güllerimiz varıdı
Taşdan yastık ile kolum ağrıdı
Ver elini **Alim Efe** gidelim
Ergenli köyünde babam varıdı

Adana'dan ayva gelir,nar gelir
Güllü potin **Fadime**'ye dar gelir
Ver elini **Alim Efe** gidelim
Bu işkence **Mustanlar**'a zor gelir

Alim Efe taşdan taşa uçuyor
Aşağıdan candarmalar geçiyor
Her suyun başına nöbetçi konmuş
Susadıkça suyu nerden içiyor?

Perşembe'dir **Tatarlı**'nın[12] pazarı
Taşları çatlatır elin nazarı
Zülüfün altında yanak kızarı(r)
Onu öpen **Alim**, neyler ölümü.

— III —

Çeşmeye gidiyor güğüm elinde
Ayna, tarak sallanıyor belinde
Fadime'nin güzelliği yerinde
Bin atımın terkisine gidelim

Erdim'ola **Teknova**'nın bostanı
Dürüldü mü **Fadime**'nin fistanı
Cesedimi samanlıkta yaktılar
Nöbetçi koydular **Küçük Musdan**'ı

Çürüklü'den **Beşirli**'ye baktılar
Beş kurşunla **Güngörmez**'e yıktılar
Iki kilo benzin ile yaktılar
Yeşil yeşil yanan **Alim** değil mi?

Abbas ile **Habib** yola çıktılar
Domdom kurşunuyla yola yıktılar
İki kilo benzin ile yaktılar
Cayır cayır yanan **Alim** değil mi?

Sıra sıra mezarlığın taşları
Kara kara **Fadime**'nin kaşları
Mektupları şu **Alim**'e yollasam
Götürür mü **Beşirli**'nin kuşları?

Hasım tarafın bir dörtlüğü :

Alim, dedikleri dağın ayısı
Zağar[13] **Musdan**, **Beşirli**'nin dayısı
Vuruverdik, **Güngörmez**'de yatıyor
Duymadın mı **İreşid**'in[14] bacısı?

— IV —

Alim, **Beşirli**'den göçüp gidiyor
Musdanlar dört yandan keşe[15] gülüyor
Gökgü'nün başı da kara yazmalı
Alim ile adım adım yürüyor

Gidenlerin çevirdiler yolunu
Gökülü, **Gökülü** tutma kolumu
Sana derim sana **Gökülü Gelin**
Düşmana bırakma benim ölümü

Alim'in mavzeri ısındı,şişti
Ramazan Çavuş'la[16] **Zihni** yetişti
Musdanların Kel Mehmed'i[17] sorarsan
Zihni'nin mavzeri bağrını deşti

Kuşlar uçtu, kurt uludu derede
Alim sorar : **Koca Musdan** nerede?
Musdanlar'ın uşağını sorarsan
Kurşun yemiş sürünüyor yerlerde

Musdanlar'a atla geliyor mermi
Alim'in mermisi cevap yeter mi?
Kısılıp kaldılar **Kanlıdere**'de[18]
Fadime, **Alim**'e acep ağlar mı?

Musdanlar'ın koyunları takalı[19]
Fadime'nin kulakları küpeli
Ver elini **Fadime Gelin** gidelim
Şu **Alim**'in ölmediği şüpheli

Nohutovası'nda[20] çeşme akıyor
Fadime de çadırından bakıyor
Gökgü Gelin, sen **Alim**'i sorarsan
Al kanları oluk oluk akıyor

Erdim'ola **Teknova**'mn alıcı
Seçemedim kekliğimden bülücü[21]
Kırıldı belim de doğruldamadım
Düşman bana vurdu kanlı kılıcı

Kaynak: Memiş Özer **Afyonkarahisar Yöresi Koşma, Türkü ve Mânileri;** İst. Üniversitesi Ed. Fak. Türkoloji Bölümü Bitirme Tezi.

Kelimeler

1 — **Karabel** Dinar'a bağlı Çapalı Köyü ile Beşirli Köyü arasında bir yer.
2 — **Teknova** (Tekneova) Geniş ve verimli bir ova
3 — **Mustanlar** Alim Efenin hasım tarafı.
4 — **Gökgü Gelin** (Gökülü) Alim Efenin karısı, Sarışın, mavi gözlü.
5 — **Fadime** Hasım tarafın gelini. Alim Efe tarafından kaçırılmıştır.
6 — **Hatip** Fadime Gelinin babası.
7 — **Çürüklü** Dinar'ın Çölova denilen bölgesinde bir köy adı.
8 — **Abbas, Habip** Hasım taraftan iki kardeş.
9 — **Kâmil** Alim Efeyi dağda traş eden berber.
10 — **Beşirli** Alim Efenin köyü.
11 — **Güngörmez** Ova adı.
12 — **Tatarlı** Dinar'a bağlı kasaba.
13 — **Zagar** Bir cins çok kurnaz av köpeği. (**Kurnazlığı** nedeniyle bu sıfat verilmiş olacak **Musdan**'a)
14 — **İreşid** (Raşit) Gökülü Gelinin kardeşi.
15 — **Keş** Kötü, acınacak hal.
16 — **Ramazan Çavuş, Zihni** : Alim Efenin yakınları
17 — **Kel Mehmet** Baba Musdan'ın oğullarından biri, Fadime'nin kocası.
18 — **Kanlıdere** Çarpışma yapılan yerlerden birinin adı.
19 — **Taka** Koyunların boynuna takılan bir çeşit çan.
20 — **Nohutovası** Bir ova adı.
21 — **Bülüç** Palaz, keklik yavrusu.

— V —

Alim idim **Alim**'liğim bilmedim
Eller gibi demi devran sürmedim
Soyulup da musallaya konmadım
Keten çuvallarda gördüm yüzümü

Verin tabancamı belime takın
Geliyorsa **Alim** yollara bakın
Küçük yavrum olsun benim vekilim
Ahbaplar gelirse odama bakın

Üç gün evvel gördümüdü düşünü
Zalım düşman koyvermiyor peşimi
Jandarmalar bölük bölük geldiler
Kalk tutalım **Teknova**'nın katını

Dinar dağlarında gezerim gayrı
Yazıldı fermanım okundu gayrı
Aldım silahımı çıktım dağlara
Türkiye bir olsa tutulmam gayrı

Yol üstünde telefonun direği
Çatalm'ola şu **Alim**'in yüreği
Aldım Fadime'yi geri veremem
Hazırlayın kazma ile küreği

Kara tiren istasyonda duruyor
Dumanını buram buram buruyor
Koyver **Alim Efe** beni gideyim
Hatıp babam telefonda duruyor

Fadime'yi kim doğurmuş dediler
Şu **Alim**'i nazar ile yediler
Antalya'yı **Adana**'yı gezdirdim
Gine kabul etti kahbe gidiler

Alim Efe Adana'da tutuldu
Dostlarının yürekleri söküldü
Kolu bağlı şu **Dinar**'a gelince
Dinar halkı istasyona döküldü

Alim Efeyi Adana'da tuttular
Bağladılar mapuslara attılar
Bütün millet şu **Alim**'e yanıyor
Her işlerini gazeteye çektiler

Ergenli'yle **Beşirli**'nin arası
Ben bulamadım kaybolmanın çaresi
Onbeş sene eşkıyalıkta gezdim
Yeni geldi **Mustanlar**'ın sırası

Alim Efe Beşirli'nin direği
Çatalimiş şu **Alim**'in yüreği
Habersiz geleceğinizi bileydim
Hazırlardım bomba ile silahı

Alim Efe her yerlerde sayılır
Teknova'da koyun kuzu yayılır
Bütün millet şu **Alim**'e yanıyor
Alim Efe öldü diye duyulur

Çıkamadım **Çürüklü**'nün dikini
Teknova'ya ekemdim ekini
Peşe düştü **Mustanlar**'ın uşağı
Kestiler mi **Alim Efe** kökünü

Abbas'ından **Habip** yola yattılar
Bir kurşunda şose yola yıktılar
Nişanlımı **Horu**'ya mı sattılar
Ne yapalım kötü kader elinden

Çürüklü'den çıktım başım selamet
Şose yoluna düştüm koptu kıyamet
Size yalvarayım **Güllü** kayınna
Nişanlımı vermem size emanet

Teknova'ya ekemedim bostanı
Bohçadadır nişanlımın fistanı
Samanlıkta doğradılar ölümü
Nöbetçi diktiler küçük **Mustanı**

İndim Güngörmez'e divana durdum
Aldım **Fadime**'yi geriye döndüm
Onbeş sene eşkıyalıkta gezdim
Şimdi **Alim** olduğumu bildirdim

Alim dayı güllerimiz varıdı
Taştan yastığıla kolum ağrıdı
Ver elini **Alim Efe** gidelim
Ergenli köyünde babam varıdı

Teknova'nın ekinleri az gibi
Fadime'nin örükleri saz gibi
Koyver **Alim** ben köyüme gideyim
Hatıp babam kabul eder kız gibi

Adana'dan ayva gelir nar gelir
Fadime'ye güllü potin dar gelir
Ver elini **Alim Efe** gidelim
Bu işkence **Mustanlar**'a zor gelir

Teknova'da koyun kuzu yayılır
Alim dayı hatırların sayılır
Ceketini pantolonu getirin
Kurşunların delikleri sayılır

Çürüklü'den çıktım başım selamet
Şoseye çıkınca koptu kıyamet
Kimselere bildirmedim halimi
Kambur berber sebep oldu ölüme

Kaynak: Saffet Uysal'ın **«Kan ve Türkü»** konulu basılmamış çalışması.
Olayı anlatan Alim Efe'nin yakını ve eşkıyalık arkadaşı Ramazan Bilir.

Türkünün Öyküsü Alim Efenin ailesi, bulundukları köye yaya bir saat uzaklıktaki Teknova denen bir yere göçüyor ve yerleşiyor. Yörenin zenginleri Mustanlar, bunlara rahat vermiyor, ekip-biçmelerine izin vermiyorlar.Bu yüzden iki ailenin arası giderek gerginleşiyor. Karşılıklı yaralamalar başlıyor. Mustanlar, henüz yeni yetişen Alim'in ailesini yıldırıp kaçırtmak istiyor, onlarsa direniyorlar. Mustanlar birgün Çağılın Dibi diye bir yerde Alim'i yakalıyorlar, aralarında kavga ve çatışma çıkıyor. Alim, karşı taraftan iki kişiyi yaralıyor, bir kişiyi de öldürüp dağa çıkıyor. Karşı taraf nüfuzlu. Alim'i öldüremeyince, olayla ilgisi olmayan akrabalarından üçünü tutuklatıyorlar. Tutuklananlar arasında, olayı anlatan yakını Ramazan da var. Alim'se kaçak ve dağda.. Tutuklanan üç kişiye idam cezası veriliyor, fakat ceza temyizde bozuluyor. Aradan beş yıl geçiyor. Yıl 1937. Alim, Burdur'da Mehmet takma adıyla bakkallık yaparken, Mustanlar'ın izletmeleri sonucu yakayı ele veriyor ve tutuklanıyor. Alim'in kardeşi daha önce Mustanlar'ca öldürüldüğü için, mahkeme ona da 24 yıl veriyor.

Alim ve arkadaşları damda yatarken, Mustanlar'dan Emin Alim'in karısını zorla kaçırıyor. Mustanlar, «karını aldık, ne yapacaksan yap» diye bir de içeriye mektup yazıyorlar.. Alim, içerdeyken karısı Gökgü'nün zorla kaçırılmasına fena içerliyor. Derken. kısa bir süre sonra 15 yaşındaki yeğeni Zeyni, yengesini kaçıran Emin'i vuruyor. Zeyni de 18 yıla mahkum oluyor. Alim'in karısını bu kez Mustanlar'dan Hacı alıyor. Üstelik o da. içeriye hakaret dolusu mektuplar yolluyor.

Alim, Isparta ve Burdur Cezaevlerinde yıllarca yattıktan sonra kaçıyor. Kaçma olayından bir yıl sonra köye dönüyor ve karısının öcünü almak üzere Mustanlar'dan birinin karısını ekin biçerken kocasının gözleri önünde alıp götürüyor ve Adana'da saklanıyor. Bu olay üzerine, Dinar'daki güvenlik kuvvetleri Alim'in yakınlarına büyük işkenceler yapıyorlar. Mustanlar da Zeyninin oğlunu Dinar pazarında arkadan vuruyorlar.

Alim yeni karısıyla birbirlerini seviyorlar. Bir de çocukları oluyor. Ancak bir ihbar üzerine Alim'i Adana'da yakalıyor ve Dinar'a getiriyorlar. Mustanlar, kadının Alim'den olma henüz birkaç günlük çocuğunu öldürüyor ve kadını da almak istiyorlar. Fakat kadın kendilerini istemiyor ve babasının evine gitmek istiyor. Kadının bütün çabalarına karşın, zorla alıkoyuyorlar.

Alim, yaklaşık 10 yıllık bir tutukluluktan sonra 1950 Affında çıkıyor. Mustanlar, Alim'i köye sokmak istemiyorlar, fakat o da direniyor ve türküde sık sık geçen Teknova'ya yerleşiyor. Artık hapis hayatından bıkmış, huzurlu bir hayat sürdürmek istemektedir. Fakat karşı taraf rahat durmaz, zaman zaman yola-bele pusu kurar, Alim Efe'yi vurmak isterler..

Günün birinde Mustanlar'dan 20-30 silahlı adam, Alim Efeyi ve birkaç akrabasını çevirir, yaylım ateşine tutarlar. Onlar da karşılık verirler. Tam bir gün süren yaman bir çatışma olur. Alim Efe ve iki akrabası -aralarında olay anlatıcısı Ramazan da var- vurmaya değil, kaçırtmaya atarlar.. Fakat ötekiler çevresini sarmış bunların Jandarma müfrezesi de gelir olay yerine, bunlar ateş kesmek isterlerse de ötekiler kabul etmezler.. Jandarma da müdahale etmez. Sonunda Mustanlar'dan üç kişi yaralanıyor. içerdekiler de çemberi yarıp çıkıyorlar. Alim Efe de ayağından yaralanıyor, böyleyken Kumalar dağına çıkıyorlar. Dağda birkaç gün tedavi ediyor ayağını, iyileşiyor.

Arkadaşlarının, karşı tarafa köklü bir misilleme yapma önerisini de Alim Efe kabul etmiyor.

Olayı doğrudan gören ilçe jandarması Mustanlar'dan 15 kişiyi tutukluyor. Jandarma komutanının haber yollaması üzerine, Alim Efe ile arkadaşları da teslim oluyorlar. Jandarma Komutanı da haklılıklarını gördüğü için onlara iyi davranıyor..

Bir süre yattıktan sonra Alim Efe, Dinar Cezaevinden kaçıyor. Yeniden köyüne dönüyor. Amacı ailesine ve yakınlarına sahiplik etmek. Yurt edinmek istediği Teknova'da ekip-biçmek. Kavgada, dolaşmada gözü yok artık..

Yazık ki karşı taraf yine durmuyor ve bir gün şoseye indiğinde, pusu kuran Abbas ve Habip tarafından vuruluyor. Vurulmaya vuruluyor ama, vuranlar yanına yaklaşamıyorlar.. Ta ki birini yanına gönderip, öldüğünü kesinlikle öğreninceye kadar..

Alim Efe'nin cesedinin ne olduğunu, olayı anlatan da kesinlikle bilmiyor. Cesedi yakıp gömdükleri söyleniyor. Türküdeyse, cesedin samanlıkta doğrandığı anlatılıyor.

Olayı anlatan, türküde anlatıldığı gibi, Alim Efe'nin öldürülmeden nişanlandığını fakat bu konuda da gözünün açık gittiğini ekliyor.

HÜSEYİN EFE TÜRKÜSÜ

Çadır kurdum Eğriova'nın düzüne,e fem
Nişan koydum bir Türkmen kızına
Doyamadım toprağına taşına
Vur kamayı kanım damlasın yere
Bu ahtım kalmasın düşmanlarıma
Yattım yarin dizine
Baktım kara gözüne
Derin uykulardan uyanamadım
Dostum düşman imiş ben bilemedim
Silinir mi tabakamın kalayı, efem
Bozulur mu efelerin alayı
Verin bana şu gümüşlü kamayı
Bağlantı
Efeleri Akkaya'da bastılar, aman
Cepkenleri çam dalına astılar
Üç kardeşi bir arada kestiler
Bağlantı
Hüseyin Efe iniyor yokuştan, aman
Silahları gözükmüyor gümüşten
Geldim baktım, geçmiş artık iş işten
Bağlantı

Kaynak: Bolu İl- Yıllığı-1973, s. 122

HÜSEYİN EFE TÜRKÜSÜ

Üsyakadan çıktım başım selâmet
Taşoluğa indim koptu kıyamet
Mehmet efem Allahıma emanet
Amanın ağalar, böyle de zulüm olur mu?
Teslim olan efeye böyle de ölüm olur mu?

Hüseyin efe'nin altı kulaç kuşağı
Yayı yayıvermiş ince de belden aşağı
Düşmanları çalıyordu bıçağı

Amanın ağalar, böyle de zulüm olur mu?
Teslim olan efeye böyle de ölüm olur mu?

Çok bağırdım çok çağırdım
Şeremet kardaş gelmedi

Amanın ağalar, böyle de zulüm olur mu?
Teslim olan efeye böyle de ölüm olur mu?

Hüseyin efe iniyor yokuştan
Silâhları gözükmüyor gümüşten
Vallah billah haberim yoktu bu işten

Amanın ağalar, böyle de zulüm olur mu?
Teslim olan efeye böyle de ölüm olur mu?

Kaynak Tarık Ziya Işıtman **Dağ Köyleri Ve Hüseyin Efe Türküsü**; Fikirler, sayı 234-235/1942

Türkünün Öyküsü

Türkünün okunageldiği yöre köylülerinden biri, **Hüseyin Efe Türküsü**'nün öyküsünü şöyle anlatıyor «Yaklaşık 200-300 yıl önce, hükümet mirî bir araziyi köylünün elinden almış, bu yetmiyormuş gibi çok da ağır bir vergi getirmiş köylüye. Ee.. bunu köylü nasıl ödesin... Birçok köylü **Hüseyin** efenin ardında dağa kalkmış. Hüseyin efe yaman bir ermiş.. Vuruş babam vuruş.. Günlerden bir gün Hüseyin efeyi **Taşoluk**'ta kıstırmışlar, ver etmişler kurşunu.. Efenin en yaman arkadaşı da yardıma gelememiş.. Efe yaralar almış ve çokça kan akmış. Kızanları (arkadaşları), kaçıralım demişler ama durumu çok ağırmış. Belki hastaneye ulaştırırsak kurtulur, diye düşünmüşler. Bunun üzerine «teslim olduk» diye haber göndermişler.. Ancak ertesi gün bir de duymuşlar ki Hüseyin efe'yi asmışlar... Efenin asılması üzerine köylü de bu türküyü yakmış.»

KARA AHMETOĞLU HÜSEYİN EFE TÜRKÜSÜ

Alıverin martinimi dolduram
Dolduram da düşmanlarımı öldürem
Düşmanımı öldürem de ben kendimi bildirem

Yandım dostlar yandım, kabir bana dar geldi
Bu gençlikte ölüm bana zor geldi

Alıverin al atımın gemini
Ulu yola çıkayım takayım atın yemini
Ben süremedim eller sürsün demini

Yandım dostlar yandım, kabir bana dar geldi
Bu gençlikte ölüm bana zor geldi

Kulalar'ı geçince aman çeteler bastılar
Armut dallarına mavzerleri astılar
Gece saat üçte **Hüseyin Efe**yi kestiler

Aman dostlar, dostlar bir hal geldi başıma
Yandım dostlar yandım, kabir bana dar geldi
Bu gençlikte ölüm bana zor geldi
Kulalar'ın alt yanında değirmeni
Hüseyin Efeyi vuran gâvur değil **Ermeni**
Yandım dostlar yandım, kabir bana dar geldi
Bu gençlikte ölüm bana zor geldi
Aman **Sıddıka**'m aman,iki elleri koynunda ağlama
Ağlayıp da beni yollardan eğleme
Yandım dostlar yandım, kabir bana dar geldi
Bu gençlikte ölüm bana zor geldi

Kaynak H. Yüksel D.E.T.H.B.T. (Tez-1942/43)

Türkülerin Öyküsü

Demirci ilçesinin **Kulalar** köyünden olan **Hüseyin Efe**, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, savaşa katılmak istemeyen birçok kişi gibi askere gitmiyor. Yine birçok kişi gibi askere gitmeyince de kaçak durumuna düşüyor ve dağın yolunu tutuyor.

Ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda Yunanlılar **Ege**'ye girince, o da birçok efe ve zeybek gibi, dağdan inerek arkadaşlarıyla birlikte savaşa katılıyor. Fakat örgütsüzlüğü yüzünden, Yunanlılara teslim olmak zorunda kalıyor.

Çerkez Ethem komutasındaki güçler, Demirci'yi Yunanlılar'dan geri alınca, Çerkez **Ethem**, Hüseyin Efe ile adamlarının kendisine katılmasını ister. Hüseyin Efe, Demirci-Gördes-Simav yöresinde kurulan «Muzaharat Bölüğü»ne katılır ,fakat bu kez da Yunanlılar'a teslim olur. Bir söylentiye göre, Hüseyin Efe'nin bu ikinci teslimi, Çerkez Ethem'in yakın adamlarından Parti Pehlivan'la tartışması yüzünden olur. Hüseyin Efe, daha sonra evinde kıstırılarak Parti Pehlivan'ın adamlarınca öldürülür.

HÜSEYİN VE ALİ ZEYBEK TÜRKÜSÜ
(ZEYBEKLER TÜRKÜSÜ)

Zeybekleri yaylalarda bastılar
Çepkenini çam dalına astılar
Hepisini bir tahtada kestiler
Öldürün **Üseyn**'i gıyman **Ali**'ye
Kelleleri bahşiş gitti **Vali**'ye
Üseyn'in de büber gibi benleri
Al gan oldu da çepkeninin yenleri

Öldürün **Üseyn**'i gıyman **Ali**'ye
Kelleleri bahşiş gitti **Vali**'ye
Alıverin martinimi atayın (atayım)
Hursat (fırsat) verin değirmeni satayın (satayım)
Karaşar'ı birbirine katayın (katayım)
Öldürün **Üseyn**'i gıyman **Ali**'ye
Kelleleri bahşiş gitti **Vali**'ye

Kaynak: Mehmet Tuğrul **Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri** (1945)

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Tuğrul, türkünün öyküsü konusunda şu bilgiyi veriyor «Karaşar'lı (Beypazarı ilçesinin bir bucağı) zeybeğin uşakları, beş kardeşin beşi de eşkıya imlişler. Bunları, Karaşar'da misafir oldukları evde, bir baskında öldürmüşler. Olay, 1303 (M. 1887) yılında olmuş ve o zaman bu türkü yakılmış.»

Türküde geçen, «Öldürün Üseyn'i gıyman Ali'ye» sözleri, Hüseyin'in halk arasında kötü bir izlenim bıraktığını, Ali'ninse halk tarafından sevildiğini gösteriyor.

ÇAVDARLI MURAD ZEYBEK TÜRKÜSÜ

Beşparmak'dan insene
Martine fişek sürsene
Takipçiler geliyor
Boz kayadan girsene
Hafizeme yanayım mı aman
Ben yoluna varayım mı aman
Allah Allah **Çavdarlı Murad** sanayım mı
Beşparmağın tepesi
Dağlardan gelir sesi
Çavdarlı Zeybek Murad
Bu dağların efesi
Hafizeme yanayım mı aman
Ben yoluna varayım mı aman
Allah Allah **Çavdarlı Murad** sanayım mı
Beşparmağın yolları
Sıvar beyaz kolları
Murad Efe geliyor.
Etrafı sardı kolları
Hafizeme yanayım mı aman
Ben yoluna varayım mı aman
Allah Allah **Çavdarlı Murad** sanayım mı
Beşparmak'dan geçtin mi
Soğuk sular içtin mi
Çavdarlı'yı görünce
Sen bu işe şaştın mı
Hafizeme yanayım mı aman
Ben yoluna varayım mı aman
Allah Allah **Çavdarlı Murad** sanayım mı

K a y n a k : Ferruh Arsuner **Batı Anadolu'da Zeybekler ve Zeybek Oyun Havaları** (basılmamış çalışma), Milli Folklor Araştırma Dairesi Arşivi, No 1455, s. 53

KERİMOĞLU EFE TÜRKÜSÜ

Kerimoğlu Efem inip gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten, of aman aman
Bu efe seni neylesin
Neriman Hanım Kerimoğlu'yla gönül eğlesin

Kerimoğlu Efem yüksek tepeden atıyor
Gökova'nın Efesi kanlar içinde yatıyor, of aman aman
Bu efe seni neylesin
Neriman Hanım Kerimoğlu'yla gönül eğlesin

Kaynak: Türkü ve öyküsü, halk müziği araştırmacısı **Mansur Kaymak** tarafından derlenmiştir.

Türkünün Öyküsü Aydın'ın Çine ilçesinden olan Kerimoğlu'nun, Gökovalı Neriman adında güzel bir kadın yüzünden Gökovalı bir Efe ile arası açılıyor. Her ikisi sözkonusu kadına sahip olmak ister. Sonunda bu istek karşılıklı tehdide ve çatışmaya dönüşür.

Bir gün, Kerimoğlu Gökova yakınlarındaki Tepecik dağına çadır kurarak, Gökovalı efeye meydan okur. Gökovalı efe de, Kerimoğlu'nu buradan kaçırtmak ister ve iki efe arasında çatışma çıkar. Çatışmada Gökovalı efe vurulur ve mücadeleyi kaybeder.

Türkü, bu olay üzerine halk tarafından yakılır.

KAMALI MEHMET EFE TÜRKÜSÜ

Arabamın tekeri
Fındık Sıddıka'm
Ödemiş'in şekeri

İki de tahta çaktılar
Arasından baktılar
Posluoğlu Mehmedi

Kancıklayıp yaktılar
Kancıklayıp yaktılar
Arabamın tekeri

Fındık **Sıddıka'm**
Ödemiş'in şekeri
Kamalı'yı bastılar

Çalıya da martin astılar
Candarmalar korkudan
İlk kurşunda kaçtılar

Arabamın tekeri
Fındık Sıddıka'm
Ödemiş'in şekeri

Kaynaklar

1 — Zeynel Besim Sun **Çakıcı Efe**, 1941
2 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik**; DTCF Türkoloji Bölümü Lisans Tezi, 1942-1943
3 — **Aydın İl Yıllığı-1967**, s. 180

Türkünün Öyküsü Karısının kaçırılması yüzünden dağa çıkar. Kamalı, bir çete kurarak karısını kaçıranların peşine düşer. Salihli bölgesinde tam bir egemenlik kurar ve düşmanlarına aman vermez: Çakıcı'yı da bölgesine sokmak istemez. Bu yüzden Çakıcı'yla da araları açılır. Çakıcı'nın en yaman rakiplerinden biri durumuna gelir. Bu yüzden, çetesi bir eğlence sırasında basılır ve Kamalı, Çakıcı tarafından vurulur. Baskında bacağından yara alan Kamalı, bu olaydan sonra topal kalır.

Kamalı Mehmet Efe, Çakıcı'nın baskınından ayrı olarak, Arap Sait Paşa zamanında müfrezeyle dağda çevrilmiş, topal olmasına karşın, çatışma sonunda çemberi yararak kaçmayı başarmıştır.

Yukarıdaki türküde, «Kamalıyı bastılar» sözleriyle başlayan dörtlük bu olayı anlatıyor.

Türküde geçen Posluoğlu Mehmet, aynı dönemde ve aynı yörede yaşamış, sonradan Çakırcalı çetesine katılmış ünlü bir efedir. Çakırcalı'nın adamlarından olan Posluoğlu, Kamalı türküsünde bu biçimde geçtiğine göre, Kamalının adamlarınca öldürülmüş olabilir.

Halk tarafından yakılan yukarıdaki türkü, Kamalı'nın karısı yüzünden dağa çıkışını ve öldürülüşünü anlatıyor.

HASİP ZEYBEK TÜRKÜSÜ

— I —

Asa köyün kirazları bellendi
Hasip Zeybek şu dağlarda ünlendi
Yandım aman aman
Yimeyeydim **İsmail** amca aşını
Göklü de yedin tatlı canın başını
Yandım aman aman
Şalgamlar'ın kapıları takladı
Katil **İsmail** hepimizi pakladı
Yandım aman aman
Şalgamlar'ın pınarları kurnalı
Hasip Zeybeği şu dağlarda vurmalı
Yandım aman aman
Kuş mu kondu telefonun teline
Ah yeni düştüm **Divan Harbin eline**
Yandım aman aman
Açıldı mı şu dağların meşesi
Yar bizim için Divan Harbin köşesi
Yandım aman aman
Aliverin ben potinimi giyeyim
Giyeyim de mahkemeye gireyim
Yandım aman aman
Anne benim mor yemenim soldu mu
Ben vuruldum arkadaşlarım duydu mu
Yandım aman aman
Şalgamlar'ın pınarları harlıyor
Hasip Zeybeğin kamaları parlıyor
Yandım aman aman
Şalgamlar'ın avlusunda koyunu
Dayım etti oyunu
Fidan baylı **Hasib**'im
Terzi mi kesti boyunu
Dağlar saz gelir
Hasip Zeybeğe beşyüz lira az gelir

— II —

Asa köyün pınarları harlıyor
Hasip Zeybeğin kamaları parlıyor

Gide gide kundurama kum doldu
Hasip Zeybek yedi köye ün oldu

Asa köyün kirazları bellendi
Hasip Zeybek şu dağlarda ünlendi

Yimeyeydim **Şalgamlar'ın** aşını
Göklü de yedim tatlı canın başını

K a y n a k l a r

1 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eskiya Türküleri Hakkında Bir Tetkik,** (Tez-1942/43)
2 — Aynı eser

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

Demirci ilçesinin Alağaç köyünden olan Hasip Zeybek, kendisine bir hırsızlık konusunda iftira edilmesi üzerine, yalancı tanıklıkla tutuklanır. Bir süre hapiste kaldıktan sonra mahkeme bitmeden kaçar. Başlangıçta o bölgeden uzakta kalır. Ancak, kendi durumlarından da korkan ihbarcılar rahat durmazlar. Bunun üzerine Hasip Zeybek dağa çıkar ve onlardan öç almaya karar verir.

Kendisi hakkında yalancı tanıklık eden üç kişiyi de cezalandırır ve evlerini ateşe verir. Bu olay dolayısıyla iyice suçlu duruma düşen Hasip Zeybek, kolluk güçlerince izlenmeye başlanır. Mahalli gazetelerle yapılan çeşitli ödüllendirme vaadlerine karşın yakalanamaz. Hasip Zeybek'i doğrudan yakalamak mümkün olmayınca, kendisine yataklık ettiği öğrenilen akrabası Şalgamoğullarından İsmail'e baskı yapılır. İsmail ise, hem kolluk güçlerinin baskısından kurtulabilmek, hem de Hasip Zeybeğin yanındaki paralarına sahip olabilmek için, bir gece evinde yemek yiyen Hasip Zeybek'i hileyle yakalatıp öldürtür.

Daha sonra olay yerine gelen kolluk kuvvetleri, Hasip Zeybek'in kellesini gövdesinden ayırarak Demirci'ye götürürler. Olay anlatıcıları, «Hasip'in kellesi Demirci sokaklarında teşhir edilirken, annesinin deliler gibi arkasından koşuşturduğunu» anlatırlar.

Aynı anlatıcılar, Hasip Zeybek'i hileyle öldürten yakın dostlarından Şalgamoğullarından İsmail'in, daha sonra Kurtuluş Savaşı sırasında, Çerkez Ethem tarafından Yunanlılar'la işbirliği yaptığı gerekçesiyle astırıldığını belirtirler.

MELÂL ZEYBEK TÜRKÜSÜ

— I —

Tabutumun altı çatlak
Sol böğrümden girdi bıçak
yar yar **aman**
Beni vuran benden de alçık
Uyan **Melâl** uyan da civanım gör beni

Çatal çama martin **astım**
Saat beşte **Simav'ı** bastım
yar yar **aman**
Şu **Simav'da** kulak **kestim**
Uyan **Melâl** uyan da civanım sar beni

Evlerinin önü nane
Ben kül oldum yane yane
yar yar aman
Kâfir isen gel imana
Uyan **Melâl** uyan da kardeşim gör beni

Evlerinin önü marul
Kanım akar harıl harıl
yar yar aman

Uyan **Melâl** uyan da civanım gör beni

— II —

Tabutumun altı çatlak
Sol yanımdan girdi bıçak
Beni vuran **Mehmet** alçak (*)
Uyan **Melâl** uyan kardeşim gör beni

Evlerinin önü marul
Sular akar harıl harıl
Ölüyorum dostlarınız
Uyan **Merâl** uyan kardeşim gör beni

Evlerinin önü yonca
Yonca biter diz boyunca
Melâl Süleyman'dan gonca (**)
Uyan **Melâl** uyan kardeşim gör beni

Evlerinin önü nane
Ben kül oldum yane yane
Serezli Mehmet kıyma cane
Uyan **Melâl** uyan kardeşim gör beni

(*) **Mehmet** Melâl Zeybek'i hileyle öldüren kisi
(**) **Süleyman** Melâl Zeybek'in arkadaşı
Kaynak: H. Yüksel D.E.T.H.B.T., (Tez-1942/43)

Türkülerin Öyküsü

Seferberlik yıllarında askere gitmeyerek kaçak durumuna düşen Melâl Zeybek, Şube Başkanıyla arasının açılması yüzünden dağa çıkar

Melâl Zeybek'in ilginç özelliği, dağa zenginleri ya da çocuklarını kaldırana fidye almasıdır.

Olay aktarıcıları, Zeybeğin bu özelliğini şöyle anlatıyorlar:

«Zenginlerin ve zamanın ağalarının çocuklarını ya da doğrudan kendileri dağa kaldıran Melâl Zeybek, aldığı paralarla birçok köylü ve şehirli kimsesizlere elinden gelen yardımlarda bulunmuştur.» (Aynı eser)

Melâl Zeybek, bir gece dönüşümlü olarak uyurlarken, sonradan Şube Başkanı'nın adamı olduğu anlaşılan Serezli Mehmet adında bir aylık arkadaşı tarafından uykuda öldürülüyor.

GOSAT EFE TÜRKÜSÜ

Beydilli'den yürüdü
Söğüt dalı sürüdü
Beydilli'nin içinde
Gosat Efe dürüdü
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüllü
Nere giden **Dümün**'e
Tacı yıkmış imana
Seferberlik kızları
Ne tez gelir imana
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüllü
Kapıdasın kapıdan
Sensin beni sapıdan
Yanağına gül takmış
Yatılmıyor kokudan
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüllü
Beydilli'nin çayırı
Canı candan ayırı
Gosat Efe vurulmuş
Dana gibi bağırı
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüliü
Gosat taşta oturur
Mevlit mavzer getirir
Beydilli'nin kızları
Yağlı katmer getirir
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüliü
Beydilli'nin kuyusu
Çayır çimen kıyısı
Gosat Efe vurulmuş
İşitmemiş dayısı
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüllü
Gosat taştan insene
Al fesini giysene
Elindeki mavzeri
Çetelere versene
Hey ümüllü ümüllü
Kaşı gözü sümbüllü

Kaynak: Saffet Uysal'ın «**Kan** ve **Türkü**» konulu basılmamış çalışması.

Türkünün Öyküsü Isparta Sütçüler'in Beydili köyünden olan Gosat Efe, uzun süre eşkıyalık yapmış. Bölgenin dağlık ve sarp olmasından dolayı uzun süre yakalanmamış. Türküden, Seferberlik zamanlarında yaşadığı anlaşılıyor. Bölgedeki anlatılmalara göre, Gosat Efe'yi, «seni Isparta'ya vali yapacağız» diyerek hileyle yakalayıp öldürmüşler.

POSLUOĞLU MEHMET EFE TÜRKÜSÜ
(POSLU ÇETESİ)

— I —

Kanlı dağdan indirdiler
Kanlı gömlek giydirdiler
Haberin olsun garip anne
Bir **Puslu**'nu öldürdüler

Kara çadır is mi tutar
Beylik mavzer pas mı tutar
Ağlarsa garip anam ağlar
Elin kızı yas mı tutar

Kır atımın nalı yoktur
Torbasında yemi yoktur
Bize derler **Puslu Çetesi**
Yanımızda eyer yoktur

— II —

Ah kahpece kalktılar
Nice canlar yaktılar
Posluoğlu Mehmed'i
Kancıklayıp yaktılar

İki tahta çaktılar
Arasından baktılar
Posluoğlu Mehmed'i
Kancılayıp yaktılar

Kaynaklar

1 — **Aydın İl Yıllığı-1973**
2 — Faik Akçin **Türkülerin Ayırmaç ve Nitelikleri, TFA, Kasım-960**

Türkünün Öyküsü Posluoğlu Efe, yıllarca Nazilli ve Sarayköy çevresinde dolaştıktan sonra Çakırcalı çetesine katılan bir efedir. Çakırcalı'yla epeyce arkadaşlık yaptıktan sonra, birgün pusuya düşürülerek öldürülür. Kaynaklar, Pusluoğlu'nun halk tarafından mertliğiyle tanındığını belirtiyorlar. (Bkz. Aydın İl Yıllığı-1967, s. 180)

Gerçekten türküler, halkın Pusluoğlu'na sevgiyle yaklaştığını gösteriyor.

GÜMÜŞDİŞ EFE TÜRKÜSÜ

Alâ'ddin'e vardım amma durmadım
Onyedi yerimden kurşun yedim ölmedim
Arkadaşım düşman imiş bilmedim

Gel kardeşim hallerimi sor benim
Nuri Efe'den intikamım al benim
Aman aman of of

Alâ'ddin'in al kınalıdır taşları
Karardı da kaldı **Gümüşdiş**'in kaşları
Neyimiş de neyimiş Yaradanın **işleri**
Haydülen de haydi ineğinen danası
Kızı bana yangın ne karışır anası
Aman aman of of

Kaynak Mansur Kaymak **Gümüşdiş Efe Türküsü**, TFA Dergisi, Haziran-978

Türkünün Öyküsü Kurtuluş Savaşı sıralarında Denizli-Acıpayam yöresinde yaşamış efelerden biri. Acıpayam'ın Alâaddin köyünde bir oturak âlemi sırasında. hasımlarından Köpekçi Nuri Efe'nin ihbarı sonucu baskın düzenleyen jandarmalar tarafından vurulur.

Türkü. ölümünden sonra köylülerce yakılır ve yaygınlaşır.

ALİ EFE TÜRKÜSÜ

Sucahlı'nın başında inden evim var
Alıverin mavzerimi, senden başka kimim var

Amanın arkadaşlar ben delilenmişim
Yedi senelik arkadaşımdan ayrılmışım

Sucahlı'nın başında ufak tefek taşları
Kalem ile çekilmiş **Ali Efenin** kaşları

Sucahlı'nın başında bombaları kurdular
Ali Efe'yi sorarsan luver ile vurdular

Mezarımın taşları kahveye karşı
Belâları çıkaran **Kınıklı Yüzbaşı**

Sucahlı'yı bastılar, çalıya da martin astılar
Ali Efe'nin ölüsünü **Bergama**'da astılar

Sucahlı'nın altından bir daha geçsem
Beni vuran ahbapların kanını içsem

Sucahlı'nın altından eğildim geçtim
Sol yanımdan vuruldum, yıkıldım düştüm (1)

1 — Ali Yılmaz P Naili Boratav **Bergama Türküleri**; Halk Bilgisi Haberleri, sayı 88/1939

ALİ EFE TÜRKÜSÜ

Çatal çama kurşun attım geçmedi
Ali Efe'ye ayran verdim içmedi
Aman aman yandım aman

Öşürcü Yakup elime de geçmedi
Teke bıçak tırpan gibi biçmedi
Aman aman yandım aman
Kova çapulama kum doldu (*)
Düşmanlarım dumanlara boğuldu
Aman aman yandım aman
Tüfeğimin kundağı da gümüştür
Durak yerim **Bolu Dağı** bünüştür (**)
Aman aman yandım aman
Korkarım umutları sönmüştür
Benim arzum düşmanlarla dövüştür

(*), (**) Çapulama ve bünüş sözcüklerinin ne anlama geldiği anlaşılamıyor.
Kaynak: **Bolu İl Yıllığı-1973,** s. 120

SARILARLI ALİ EFE TÜRKÜSÜ

Çektim gümüşlü gamayı yörüdüm
Amanın gardeşler ben neler oldum bilemedim
Son gurşunda yaktın beni
Halamın oğlu **Bozoğlan**
Dayan **Ali**'ın dayan dayandığın dal benim
Boyan **Ali**'m boyan boyandığın gan (kan) benim
Son gurşunda yaktın beni
Halamın oğlu **Bozoğlan**
Gittim yollarım uzak uzak **Ali**'ın uzak
Yoluma gurdular duzak duzak **Ali**'m duzak
Son gurşunda yaktın **beni**
Halamın oğlu **Bozoğlan**

Kaynak: Dr. M. Tuğrul **Çal Köylerinden Derlenmiş...**; (Basılmamış Der.) MİFAD Arşivi, YB. 73.0026, No: 1390

Türkünün Öyküsü Mehmet Tuğrul türkünün konusuyla ilgili şu bilgiyi veriyor «Sarılar köyünde Ali adında bir efe varmış. Zorba imiş. Gençleri baskı altında tutarmış. Bir düğünde delikanlı baç parası almak istemiş. Çıkan çatışmada halasının oğlu onu vurup öldürmüş. Bu hava (türkü) ona yakılmış.»

SATILARIN ALİ ZEYBEK TÜRKÜSÜ

Yeni camide öğle ezanı okundu
Satıların Ali'sine kanlı da kama sokuldu

Kanlı da kama ince yılan dilimi
Öldürüverdiler benim de **Kaptan Ali**'mi

Aman aman tepecikte kum kaynar
Satıların Ali'sinin kamasından kan damlar

Kaynak: Sadi Yaver Ataman **100 Türk Halk Oyunu,** 1975, s. 95

KAYMAN ALİ TÜRKÜSÜ

Leblebi koydum tasa
Doldurdum basa basa
Candarmaların kurşunundan
Kurtuldum kaça kaça
Civan Ali'm of
Ali'min abası var
Ne güzel libası var
Ali'm kendi pek güzel
Kır gâvur anası var
Civan Ali'm of
Ali'm orak biçiyor
Suyu nerden içiyor
Ağustosun sıcağı
Mor yazmadan geçiyor
Civan Ali'm of
Dere boyu kestane
Gölde bastı üstüne

Civan Ali'm of
Ali'm Ali'm gül Ali'm
Gül dibine gel Ali'm
Gül dibine gelmezsen
Gel koynuma gir Ali'm
Seymen Ali'm of
Coş da gel Ali'm coş da gel
Dağları dolaş da gel
Zalim anan duymasın
Pencereden koş da gel
Seymen Ali'm of
Entarim allı kumaş
Kollarım kulaç kulaç
Asker oldun gidiyon
Kışla yoluna dolaş
Seymen Ali'm of
Ali'm gider oduna
Karlı dağın ardına
Şöyle bir oğlum olsa
Seymen Ali'm of
Baykuş bakar kovuktan
Sular akar oluktan
Aç kapıyı benli Haçça'm
Ben üşüdüm soğuktan
Seymen Ali'm of (*)

Kaynak: H. Yüksel Aynı tez.

(*) Aynı türkü, değişik yörelerde «Kaymakçıların Ali» ve «Seymen Ali» adlarıyla geçiyor.

EYÜP ZEYBEK TÜRKÜSÜ

Eyüp Zeybeğin geçtiği dağlar meşeli
Elleri kolları ırakı konyak şişeli
Gül benzimi soldurdum
Güzel yarim senin ardına düşeli

Arap Zeybek pencereden avladı
Çirkin Ali kollarımı bağladı
Kör kurşunu ciğerimi dağladı
Eyubunun kanlı gömleğini görünce
Anacığı hüngür hüngür ağladı.

Kaynak: Muğla Türkülerinden. FİKİRLER sayı 49/1930

ŞAŞLI EFE (BAKIRLI MEHMET EFE) TÜRKÜSÜ

Uzunm'olur şu **Bakır**'ın ovası
Çokmu sürer efem, **Yunanlılar** davası
Eyvahlar olsun, kadehler dolsun
Şaşlı Efe işleme şan olsun

Çiftlik ovasında kuzu kebabı
Şaşlı Efe âleme şan olsun
Ah neler olsun, kadehler dolsun
Şaşlı Efe âleme şan olsun

— II —

Mehmet Çavuş inip gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Eyvah eyvah olsun kadehler dolsun
Şaşlı Efe de aman şan olsun

Mehmet Çavuş silahını doldurur
Doldurur da **Yunanlıları** öldürür
Eyvah eyvah olsun kadehler dolsun
Şaşlı Efe de aman şan olsun

— III —

Bakırlı'nın altındadır deresi
Saçlı Efenin sol dizinde yaresi
Eyvahlar olsun, kadehler dolsun
Saçlı Efe yar yar şan olsun

Uzun olur efelerin bıçağı
Saçlı'da efem **Anadolu** uşağı
Eyvahlar olsun, kadehler dolsun
Saçlı Efe yar yar şan olsun

Kaynak: H. Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik** (Tez, 942)

Türkülerin Öyküsü

Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Bakırlı köyünden olan Şaşlı ya da Saçlı (Bakırlı Mehmet Efe-Mehmet Çavuş), Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgali üzerine dağa çıkan efelerdendir. Yani, dağa çıkışı doğrudan Yunan işgaliyle ilgilidir. Yunanlıların baskı ve ezgisine dayanamayarak dağa çıkan Mehmet Efe, özellikle Bigadiç-Sındırgı bölgesinde, 150 dolayında adamıyla Yunan müfrezelerine ve karakollarına sürekli baskınlar düzenler. Adamlarıyla birlikte dağa çıkıp bağımsız çete savaşı yapanlardandır.

Bakırlı Efeyi ele geçiremeyen Yunanlılar, sonunda ailesini başka yere sürdüler. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Efe ailesiyle birlikte köyüne dönerek yaşamını sürdürmeye başladı.

SADETTİN EFE TÜRKÜSÜ

Işıklar'dan çıktım başım selamet
Kuz dereye geldim koptu kıyamet
Ben bu yaradan ölmezsem sonum selamet
Üstüme örtüverin allı bürümcek
Sinekler konmasın keşif gelecek
Benim mezarımı derin kazarlar
Öldüğümü bilseler gazeteye yazarlar
Benim düşmanlarım serbest gezerler
Ağam hoş geldin, paşam hoş geldin
Sen bu mandıraya sarhoş mu geldin

Tavşanlı'dan alın benim mesimi
Üstüme örtüverin kanlı bezimi
Söyleyin anneme etsin yasımı
Sürüler içinde sürmeli koyun
Vurma **Rıza** baltayı yengende oyun

Çaltıcek dağlarına yaylam kuruldu
Sol yanımdan balta yedim boynum buruldu
Yazık olsun efeye bana vuruldu
Sürüler içinde sürmeli keçi
Rıza, efeyi öldürmüş neyikin feci (*)

Derede değirmenim bağlandı kaldı
Duvarda mavzerim yağlandı kaldı
Benim kuzularım ağladı kaldı
Üstüme bürüverin allı bürümcek
Sinekler konmasın keşif gelecek

Çayır ortasında harman olur mu
Balta, nacak yarasına derman olur mu
Efeyi vuranda din-iman olur mu
Sürüler içinde sürmeli koyun
Vurma **Rıza** baltayı, yengende oyun

Elimde cıgaram büküldü kaldı
Tabakada tütünüm basıldı kaldı
Benim körpe kuzularım yasıldı kaldı (**)
Sürüler içinde sürmeli keçi
Efeyi **Rıza** vurmuş neyikin feci

(*) Neyikin feci Nasıl da feci anlamında olsa gerek
(**) **Yasıldı kaldı** Yaslandı kaldı

Kaynak: H. Yüksel D.E.T.H.B.T:, (Tez-1942/43)

KÖR BAYRAM TÜRKÜSÜ

— I —

İndim **Kemerdamı**'na (*)
Fiske vurdum camına
Ferman yazdım yolladım
Poyraz'lı **Hacı Emin**'e (**)

Kışlanın önü koğuş
Kalk **Bayram** ordan savuş
Hasan ile **Kör Bayram**
İkisi kavilli dövüş (1)

— III —

Muhabbetler kuruldu
Desti dümbek vuruldu
Kör Bayram'ı sorarsan
Sol dizinden vuruldu
Olamaz gayrı
Damlardan çıkamaz gayrı
Bugün mahkeme başı
Sallanır köşe taşı
Al yanağı yol etmiş
Elâ gözünün yaşı
Olamaz gayrı
Damlardan çıkamaz gayrı (2)

(*) **Kemerdamı** Salihli ilçesinin kuzeyinde bir köy
(**) **Poyraz** Salihli'nin köylerinden biri

Kaynaklar

1 — Hüsnü Yüksel **Demirci Eşkıya Türküleri Hakkında Bir Tetkik,** (Tez, 942-43)
2 — Ahmet Günday **Halk Türküleri ve Türkü Öyküleri,** 1977, s. 44

Türkülerin Öyküsü Kör Bayram, Salihli yöresinde yaşamış efelerdendir. Kör Bayram adı hem Demirci Efe türküsünde, hem de Yörük Ali Efe türkülerinde geçiyor. Bundan, Kör Bayram'ın her iki efeyle de arkadaşlık yaptığı anlaşılıyor. Ancak onlar gibi Kurtuluş Savaşına katılıp katılmadığını bilemiyoruz. Türkülerden de bu anlaşılamıyor.

İNCE EFE TÜRKÜSÜ

Aman da **İnce Efe**
Dostum **İnce Efe**
Hallar'ı basan sen misin
Hayır efendim, hayır iftiradır
Hallar'ı basan benim amma beğim
Yeminliyim söyleyemem
Aman da **İnce Efe**
Dostum **İnce Efe**
Zeytinlik'i basan sen misin
Hayır efendim, hayır iftiradır
Zeytinlik'i basan benim amma beğim
Yeminliyim söyleyemem
Aman da **İnce Efe**
Dostum **İnce Efe**
Gure'yi basan sen misin
Hayır efendim, hayır iftiradır
Gure'yi basan benim amma beğim
Yeminliyim söyleyemem

K a y n a k : Ferruh Arsuner **Edremit Folkloru** (basılmamış çalışma), MİFAD Arşivi, No 1457, s: 68

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü İnce Efe türküsü, gülmeceli eşkıya türküsü niteliği gösteriyor. Karşılıklı söylenen türküde, Efe, hem yaptığını itiraf eder, hem de inkâr eder gözükür. Öteki eşkıya türkülerinde görmediğimiz bu özellik, eşkıya türkülerinin de gülmeceli türleri olduğunu gösteriyor.

Ferruh Arsuner, türkünün altına koyduğu notta, türkünün, Edremit'in çeşitli köyleri sıralanarak söylendiğini ve öylece genişletildiğini belirtiyor.

SÜLEYMAN EFE TÜRKÜSÜ

Yar tavanda durur**un** (dururum)
Gelme **Çavuş** vurur**un** (vururum)
Evde eşkıya olmaz
Gendim teslim olur**un** (olurum)

Üzüm koydum sepete
Yar oturur tepede
Yarimin efeliği
Şan oldu memlekete

Evlerinin önü hasır
Bulamadım boş masır
Evimiz burası emme
Mekânı **Balıkesir**

Dalbuka (darbuka) çalınsaya
Çalınıp dinlenseya
Dalbuka seni kırarın (kırarım)
Yar gibi söylensenya

Kaynak: **Balıkesir İl Yıllığı-1973,** s. 164

Türkünün Öyküsü Türkünün ayrıntılı öyküsünü bilmiyoruz. Ancak türkü, bir «eşkıya ilkesi» vermesi açısından önemli. Sandıkçı Şükrü'nün, «Eşkıya dünyaya hükümdar olmaz» ilkesi gibi, burada da bir ilke veriliyor. Evde baskına uğradığı anlaşılan Süleyman Efe'nin, «Evde eşkıya olmaz/Gendim teslim olurum» demesi ilginç. Süleyman Efe ya da onun adına bu türküyü yakanlar, eşkıyanın ya da efenin asıl mücadele alanının evi değil; dağlar, ovalar, yaylalar olduğunu söylemek istiyor olmalılar. Gerçekten eşkıya, özellikle erdemli eşkıya, yiğitliğe sığdıramadığı ve erdemli bulmadığı olayları sıksık eleştirir ve kabullenmez.

Bu türkünün bir başka özelliği de, öteki efe türkülerinin birçoğunda görülen tekdüzelikten uzak olmasıdır. Gerçekten, özellikle Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu eşkıya türkülerinde görülen düşünce derinliği ve renklilik; genellikle Efe türkülerinde yoktur. Efe türkülerinde benzeşme daha yoğundur.

HARMANDALI ZEYBEK TÜRKÜSÜ

Harmandalı efem bakıyor, hey hey
Bileğinden kanlar akıyor. vay hay
Gümüş bilezikli mavzerin, vay hay
Namlısından şimşek çakıyor, vay hay

Efeme her çepken yaraşır, hey hey
Korku nedir bilmez dolaşır, vay hay
Bütün kızanların önünde, vay hay
Elinde yatağan savaşır. vay hay

Kaynak: Mahmut Ragıp Gazimihal **Türk Halk Oyunları Katalogu,** (Basılmamış çalışma), MİFAD Arşivi, NE. 69.0014. Defter-6

YAĞCIOĞLU ZEYBEK TÜRKÜSÜ

İbrahim Çavuş Höyüklü'den iniyor aman
Elma gözlü kır atına biniyor hey!
Öcüoğlu tütünleri vermiyor aman

Höyüklü'nün etrafı köşek olsun aman
Beni vuran efelere aşkolsun hey!
Aynalı martin mezarıma taş olsun aman

Varın bakın değirmene döner mi aman
Değirmene **Binbaşım** da iner mi hey!
Binbaşım da kıratına biner mi aman

Ben vuruldum gidiyorum ahrete hey!
Selam söylen **Yağcıoğlu'nun Ahmet**'e hey!

Kaynak: **Ankara İl Yıllığı-1973,** s. 171

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü Bilindiği gibi efeler, zeybeklerin başı ve yöneticisidir. Yağcıoğlu'nun sıfatı hernekadar «zeybek» olarak geçiyorsa da, bu Orta Anadolu'ya özgü bir adlandırmadır. Yoksa kaynaklar, Yağcıoğlu Ahmet'i «efelerin efesi» olarak nitelendiriyorlar.

Ünlü efelerle ilgili bazı türkülerin, zeybeklik aşamasında yakıldığı görülebiliyor. Fakat bu türkideki nitelendirmenin Orta Anadolu'daki adlandırmadan kaynaklandığını söylemek daha doğru olur.

BOLU'DAN İZMİR'E YOL BULAMADIM

Bolu'dan İzmir'e yol bulamadım
Martinimi asmaya dal bulamadım
Kendime münasip yar bulamadım
Neyleyim neyleyim efeler dünya malını
Tabutlar almıyor, almıyor civan yarimi
İzmir'e giderken oldum ben hasta
Bir elim kurnada bir elim tasta
.....
Neyleyim neyleyim efeler dünya malını
Tabutlar almıyor, almıyor civan yarimi
Bolu'nun içinde kurulur pazar
Uyarmayın **Efeyi** orduyu bozar
Maaşallah deyin de deymesin **nazar**
Neyleyim neyleyim efeler dünya malını
Tabutlar almıyor, almıyor civan yarimi

K a y n a k : **Bolu İl Yıllığı-1973,** s. 121

YÖNETİM YANLISI ŞAİRLERE GÖRE BAŞKALDIRILAR

KALENDEROĞLU AYAKLANMASI VE TÜRKÜSÜ

Alaylar bağlandı **Murad Paşa**'ya
Bayraklar açtığın seyran eyledim
Geldi çarkalandı[1] **Kalenderoğlu**
Bozulup kaçtığın seyran eyledim

Cebesini geyip, kılıç kuşanıp
Alem dibinde durur ricâl-i gayb
Dağların ardına karavul[2] koyup
Çarkacı seçtiğin seyran eyledim

Kalenderoğlu'nun beli büküldü
Bayrakları baş aşağı dikildi
Yuvarlandı başı, gövde yıkıldı
Al kan saçıldığın seyran eyledim

Ezelden ederdin ellere acı
Darben alır idin bacı, **haracı**
Kırkıdıp sakalı geydiğin tacı
Rafızî geçtiğin seyran eyledim[3]

KUL DEVECİ, söyler sözün yerinde
Nâmerdin tuz ekmek dursun dizinde
Gazi Murad Paşa ol cenk yüzünde[5]
Haykırıp coştuğun seyran eyledim

1 — **Çarkalanmak** İki ordunun öncülerinin birbirine saldırması
2 — **Karavul** Karakol, devriye, gözcü asker
3 — Rafiziliği, kızılbaşlığı ve İran'a kaçması suçlanıyor
4 — **Cenk yüzü** Savaş alanı

K a y n a k l a r

Mustafa Akdağ **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası,** 1975, s. 24, 25, 119, 120, vb.
Çetin Yetkin **Türk Halk Hareketleri ve Toplumsal Devrimler,** 1974, s. 231
Mehmet Bayrak **Halk Şiirinde Toplumsal Olaylar ve Başkaldırmalar,** Demokrat, Şubat-1980
Çağatay Uluçay **Üç Eşkıya Türküsü**; Türkiyat Mec. Cilt XIII, 1958
Çağatay Uluçay **Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,** 1944
Cahit Öztelli **Uyan Padişahım,** 1976, s. 151

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü

Onyedinci yüzyılın başlarında Osmanlı yönetimine karşı başkaldıran Kalenderoğlu Mehmet, çevresine topladığı kişilerle önemli bir güç oluşturmuş. Başlangıçta, üstüne gönderilen bütün güçleri yenmiş ve Osmanlı siyasal gücünün Anadolu'dan atılması gerektiğini söylemiştir. Osmanlıyı «mütegallibe» olmakla suçlayan Kalenderoğlu, çevresinde toplanan sipahilerin Osmanlı yönetimince gizlice satın alınması üzerine zayıflamış ve Göksün Ovası'nda Kuyucu Murat Paşa'ya yenilmiştir.

Kalenderoğlu, yenilgiden sonra İran'a kaçtı (1608).

Yukarıdaki şiir, Kul Deveci adlı yönetim yanlısı bir şair tarafından yazılmış.

HAYDAROĞLU AYAKLANMASI VE TÜRKÜSÜ

Haydaroğlu aklın yok mu başında
Niçün **Âl-Osman**'a âsi olursun
Her ne zulüm eyledinse dünyada
Ettiklerin cümle bir bir bulursun

Sayd ederler seni türlü fendile
Kurtulamazsın nice yüz bin andile
İlyas Paşa[1] gibi kayd-ı bendile
Bir gün hünkâr divanına gelürsün

Çok âsiyi çengellere dizdiler
Ma'noğlu'nun[2] askerini bozdular
Hem **Mehdi**'nin[3] derisini yüzdüler
Kınalıoğlu[4] berdar oldu bilürsün

Niçin oturmazsın kendi halinde
Şimdi sensin cümle halkın dilinde
Bilmiş ol kim **Kara Ali**'nin[5] elinde
Türlü türlü azabile ölürsün

KÂTİP ALİ eydür, var git işine
Dar ederler küll dünyayı başına
Karga kuzgun konar bir gün leşine
Sanma böyle dârat ile kalursun

1 — **İlyas Paşa** Balıkesir'de isyan etti, çevre şehir ve kasabaları soydu, 1632'de IV. Murad'ın huzurunda öldürüldü

2 — **Ma'noğlu** Dürzi Emiri Maanoğlu Fahreddin

3 — **Mehdî** Mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkan Sakarya Şeyhi Ahmet

4 — **Kınalıoğlu** Birçok kez ayaklanmış, Aydın ve Teke illerini ele geçirmiş biri.

5 — **Kara Ali** Dördüncü Murat, Sultan İbrahim ve Dördüncü Mehmet'in ünlü cellâdı. Birçok devlet adamından başka Şair Nef'i'yi ve Sultan İbrahim'i de öldürmüştür.

K a y n a k l a r

M. Çağatay Uluçay **Üç Eşkıya Türküsü,** Türkiyat Mecmuası, Cilt XIII, 1958
Cahit Öztelli **Uyan Padişahım,** 1976, s. 153

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü

Haydaroğlu, bir kadıyı öldürdüğü için eşkıya olan babasını öldürenlerden intikam alarak dağa çıktı. Dağa çıkmasında, Sadrazam Ahmet Paşa'nın, kendisinden 30.000 kuruş rüşvet aldığı halde, söz verdiği sancak beyliğine atamaması da etkili oldu.

Birçok şehirleri yağma etti. Üzerine gönderilen kuvvetler kendisini uzun süre yakalayamadılar. Ancak, Isparta yakınlarında yiyip-içip, eğlenceye daldığı bir gece, Mütesellim Hasan Ağa'nın adamlarınca ele geçirildi. İstanbul'a gönderilerek Parmakkapı'da asıldı (1648).

ŞER HİMMET TÜRKÜSÜ

Kaça kaça geçti ele çok şükür
Şer Himmet mürd oldu, iller donansın
müyesser kaldı Hak şükür
Şer Himmet mürd oldu, iller donansın

Ateşlerde yandı cümle silâhı
Mürd oldu Şer Himmet, iller donansın

Tahtalı çok kıldı cengi savaşı
Şer Himmet yoluna kıstırdı başı
Zift olsun İzmir'in toprağı taşı
Mürd oldu Şer Himmet, iller donansın

Gelmemiş cihana böyle bir âsi
Tuttu mâtem ile fezâyı âhı
Kabul oldu müminlerin duası
Mürd oldu Şer Himmet, iller donansın

FEVZİ der, görüldü işte na'şları
Saray altına cem'oldu başları
Katl olundu cümle ebâ kuşları
Mürd oldu Şer Himmet, iller donansın

K a y n a k l a r

M. Çağatay Uluçay **Üç Eşkıya Türküsü,** Türkiyat Mecmuası, Cilt XIII, 1958
Cahit Öztelli **Uyan Padişahım,** 1976, s. 170

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü

Onsekizinci yüzyılın başlarında Avusturya-Osmanlı savaşlarına katılmayarak dağa çıkan ve eşkıyalık yapan kişilerden biridir. Başına topladığı 70 - 80 kişi ile Manisa, İzmir ve Aydın sancakları yollarını haraca kesiyor. Barış imzalanmasından sonra, yakalanması için Anadolu Valisi Ali Paşa ile Aydın Muhasılı Abdullah Paşa üzerine gönderiliyor. Şer Himmet yakalanıyor, başı kesiliyor ve saray altında kesik başı halka gösteriliyor. (1719).

Türküde, Şer Himmet'in Tatar köyünde baskına uğradığı, bulunduğu yerin ateşe verildiği, bu yüzden silahlarının yandığı anlaşılıyor.

DEREBEY BAŞKALDIRI TÜRKÜLERİ VE ÖYKÜLERİ

Türkülerin Genel Değerlendirmesi

Anadolu halk hareketleri arasında, doğrudan halktan gelen kişilerin öncülük ettiği toplumcu özlü eylemler olduğu gibi, çeşitli nedenlerle Saray'la ters düşmüş derebeylerinin çıkarlarını korumak için öncülük ettiği ve yönlendirdiği hareketler de vardır. Zaman zaman, güdümündeki toprakları elden alınmış feodallerin, emekçi halkı çıkarlarına araç ederek harekete geçirdikten sonra yönetimle gizlice anlaşarak halkı sattığı da görülmüştür.

a — Kısa açıklamalarıyla birlikte verdiğimiz Kozanoğlu türküleri, önceleri Osmanlı yönetimiyle iyi anlaşıp, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında, tasfiyesine karar verildikten sonra Saray'a karşı direnen Kozan Beyliğinin mücadelesini yansıtıyor.

«Türkülere kahraman olan Kozanoğlu, Afşar'ların Kozanlı oymağının reisi olan bir ailedendir. Bu oymak önceleri Karamanoğulları'nın, sonradan da Osmanlı devletinin maiyetinde bulunup, Kozan havalisinin idaresini yürütüyordu. Kozan dağlarındaki Varsak'lar (Farsak'lar olacak-M.B.) bunların piyadesi, Çukurova'daki Afşarlar ise süvarileri idiler. Kozanoğulları bu havalide uzun süre hüküm sürdüler. (...) Orta Anadolu derebeylerinden **Capanoğlu Süleyman Bey'**in Kozan bölgesini istila için gönderdiği askerler **(Kozanoğlu) Yusuf Ağa** tarafından perişan edildiği gibi, bir müddet sonra Mısır'lı İbrahim Paşa'nın Kozan'ı almak için gönderdiği askerler de dağlarda **Kozanoğlu Mehmet Bey**'in kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratıldı. **Yusuf Ağa**'dan sonra **Ali Bey**, ondan sonra da **Ali Bey'in oğlu Mehmet Bey** Kozan Beyliğine geçtiler. Kozan Beyliği gittikçe kuvvetleniyordu.

1882 senesinde Sultan Aziz zamanında Sadrazam Ali Paşa'nın Kozan Beyliğini ortadan kaldırmaya karar vermesi üzerine, **Derviş Paşa** kumandasında **«İslahiye Fırkası»** adı altında bir kuvvet teşkil edilip Kozan'a gönderildi. Ahmet Bey ile Yusuf Bey ve kozan hanedanına mensup diğer beyler, **Halil Bey**, Ali Bey ve Hüseyin Beyler devlete bağlılıklarını hemen bildirdiler. Ahmet Bey'e Kütahya Valiliği, diğer beylere de birer memurluk veya maaş verilerek dağıtıldı. Kozan bir sancak haline getirildi.

Kozanoğlu Yusuf Ağa, Sivas'ta oturmağa memur edildiğinden, muhafız askerleri himayesinde yola çıktı. Fakat aşiretlerinden birkaçı yolunu kesip, onu muhafız askerlerin elinden aldılar.

Yusuf Ağa da durumu değerlendirmek istedi. Kozan'a gelerek bütün aşiretleri isyana kaldırdı. Bunun üzerine Müşir Derviş Paşa, İsmail Paşa kumandasındaki bir müfrezeyi Yusuf Ağa üzerine gönderdi. Kısa bir çatışmadan sonra **Yusuf Ağa esir düştü ve astırıldı,** taraftarları da dağıtıldı.» (Mehmet Özbek Folklor ve Türkülerimiz, 1975, s. 364)

Hüseyin Avni, **«Kozanoğlu Türküsü»** konulu, dönemine göre ilginç bir yazısında; türkülerin niteliklerine göre birbirinden ayırılması, ne zaman ve hangi koşullar altında kimler hesabına söylendiğinin sergilenmesi gerektiğini belirtiyor ve «Kozanoğlu türküsü, Kozanoğlu'nun satvet ve kudretini ifade etmesi itibariyle, köylü dertlerinden ve halk edebiyatından pek keskin ve bariz bir surette ayrılmıştır» diyor.

Hüseyin Avni, Kozanoğlu olayını şöyle değerlendiriyor

«1870 senelerine kadar, bugünkü Adana vilayetinde derebeyler ve aşiret reisleriyle mücadele devam ediyordu. Tanzimattan itibaren başlayan ıslahat hareketleriyle, vergilerin yeknasak bir surette tahsil edilmesi, Vilayet teşkilatı yapılması suretiyle, devrin ticaret sermayedarlığının icabettirdiği şartlara göre merkezi bir devlet teşekkül etmekteydi. Bunun için de, mahalli beylerin-beyzadelerin, aşiret reislerinin, o zamanki tabirle 'daire-i tanzimata dahil olması'

lâzımdı. Halbuki mahalli beyler, aşiret reisleri, gittikçe merkezileşen modern devlet teşkilatına karşı zaman zaman isyan etmekteydi. Hükumet, derebeyleri, aşiret reislerini yola getirmek için, Adana'ya ıslahat heyetleri göndermekteydi. Bu arada 1295 senesinde Kozanoğlu ismindeki derebeylerini de muti bir hale getirmek için, kendisine mirmiranlık rütbesi verilmişti, fakat mirmiranın da Konya'da oturması şarttı, daha doğrusu ikamete memur edilmişti. Fakat Kozanoğlu Paşalık ünvanı ile Konya'da oturmağa razı olmamıştı. Bir kolayını bulup maiyeti ile birlikte Kozan dağlarına çekilerek, isyan bayrağını kaldırmıştı. Neticede Kozanoğlu'nun üzerine kuvvetler gönderilmiş, kendisi de yakalanmıştır. İşte, bu hadise esnasında -Kozanoğlu'nun maiyetindeki saz şairlerinden biri olacak- Kozanoğlu'nun isyanını methedip bu türküyü söylemiştir.» (Hüseyin Avni Kozanoğlu Türküsü, Yeni Edebiyat, sayı 8/1941)

Hüseyin Avni'nin özelde Kozanoğlu Türküsü, genelde buna benzer «derebeyi türküleri» için söyledikleri kuşkusuz doğru. Ancak üzerinde durulması gereken esas nokta, türkünün bir saz şairince yakılıp yakılmamasından çok, niteliği ve haklı bir davayı dile getirip getirmediğidir. Yoksa, bu türküleri yakan Kozanoğlu'nun ya da birbaşka feeodalin konağındaki bir saz şairi olabileceği gibi, eş'leri ve yakınları da olabilir.

Bu nedenle, önemli olan, türkülerin kaynaklandığı olayın haklılığı ya da haksızlığıdır.

b — Çapanoğlu-Kozanoğlu Türküsü, Yozgat yöresi feodallerinden Çapanoğlu Süleyman Bey ile Yusuf Ağa arasındaki mücadeleyi yansıtıyor.

c — Çapanoğlu Destanı'nın, Bozok'un 19'uncu yüzyıl başlarında mutasarrıflık durumundan çıkarılıp Çapanoğulları'nın elinden alınması üzerine, Saraya yakın bir şair tarafından yazıldığı anlaşılıyor.

ç — Gaziantep'in Elbeyli yöresinde İlikli aşiretinin ağası olan Elbeylioğlu Ahmet Bey'in aynı zamanda bir saz şairi olduğu bilinyor. «İlbeylioğlu'nun Hayatı ve Şiirleri-1940» adlı bir kitapta, Elbeylioğlu'na ait birçok şiir veriliyor. Ali Rıza Yalgın da, Elbeylioğlu'nun çatışmalarını yansıtan bazı örnekler veriyor. Ancak biz, Elbeylioğlu'nun zindana atılışına ilişkin üç türkü vermekle yetineceğiz.

Öteki Kaynaklar

1 — Ali Rıza Yalgın **Cenupta Türkmen Oymakları**, I. Kısım 1932
2 — Ali Rıza Yalgın **Kozandağları ve Son Kozanoğlu**, TFA, sayı: 3/1949
3 — İhsan Şimşak **Kozandağları ve Kozanoğlu**, TFA, sayı: 190/1965

VARSAĞI

(Kozanoğlu Üstüne)

Kozan'a eller, **Kozan'a**
Akıl ermez bu düzene,
Öldürmüşler **beyimizi,**
Yasak mezarın gezene.

Kara çadır is mi tutar?
Altın tabak pas mı tutar?
Kozanoğlu ölmeğilen
Avşar kızı yas mı tutar?

Şu **Feke'nin** hanımları,
Talim bilmez âlemleri.
Kör olasın **Derviş Paşa**
Hep dul koydun **gelinleri.**

Kara çadır eğme ilen,
Ucu yere değme ilen,
Ne kaçarsın **Kozanoğlu**
Üç beş atlı gelmeğilen?

Kızılırmak akmam dedi,
Kenarımı yıkmam dedi,
Ünü büyük **Kozanoğlu**
Ben yerimden kalkmam, dedi

Kızılırmak akar gider
Kenarını yıkar gider
Ünü büyük **Kozanoğlu**
Boyuncuğun büker gider

Toplayan H. Sadık GÜNEY derg. sayı 1. Mart - 1934

KOZANOĞLU AHMET BEY AĞITI (*)

Ne yatırsın hecin gibi
Kara bıyık sicim gibi
Ben ağlarım başucunda
Anan kızı bacın gibi

Çıktım **Feke**'nin dağına
Karı dizleyi dizleyi
Yaralarım göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi

Odasında ağır maşa
Kalk beyim konağı döşe
Ne durusun **Ahmet Bey**'im
Sis'e (**) girdi **Akif Paşa**

(*) Kozanoğlu Ahmet Bey Trablusgarb'a sürüldüğünde, kızkardeşi Leylâ tarafından yakıldığı söylenir.

(**) Kozan'ın eski adı.

Ali Rıza Yalgın (Yalman) **Cenupta Türkmen Oymakları**, 4. Kısım, s.29

KOZANOĞLU YUSUF AĞA AĞIDI (*)

Çıktım **Feke**'nin dağına
İrembil attım bağına
Aşiretten imdat olmaz
Kaç kurtul Gavurdağı'na

Çıktım Feke'nin dağına
Karı dizleyi dizleyi
Yarelerim göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi

Odasında terzi işler
Küheylanlar yeri dişler
Ünü büyük Kozanoğlu
Kürk giydirir at bağışlar

Kutnu zubunun gardağı
Elinde gümüş bardağı
Zemherinin ortasında
Oda vermişler çardağı

Amanın böyle olur mu
Oğul babayı vurur mu
Padişahın askerleri (**)
Bu dünya size kalır mı

Kara çadır eğmeyinen
Ucu yere değmeyinen
Ne kaçarsın Kozanoğlu
Beşyüz atlı gelmeyinen

Kozandağı dağ değil mi
Çevre yanı bağ değil mi
Kozanoğlu'nu vurmuşlar
Bu da bize ar değil mi

Kozan suyu akmam demiş
Dört yanımı yıkmam demiş
Ünü büyük Kozanoğlu
Ben yurdumdan çıkmam demiş

(*) Kemal Sadık Göğçeli Ağıtlar-1943
(**) Başka bir söyleyişte «padişahın zalımları» biçiminde

Göğçeli'nin Notu :
Bundan seksen yıl önce, Kozanoğlu Ahmet Paşa ve kardeşi Yusuf Ağa devlete isyan etmişlerdi. Bunların tenkiline Derviş Paşa memur edilmişti. Yapılan muharebede Yusuf Ağa asker tarafından süngülenmiş, Ahmet Paşa da esir düşmüştür, Bu ağıt, akraba kadınlarınca Yusuf Ağa için yakılmıştır.

ÇAPANOĞLU — KOZANOĞLU TÜRKÜSÜ

— Ben Kozanoğlu'yum bilin mi beni
Hasmım Sarı Ali tanın mı onu
Adam arslanıyım budarım seni
Senin gibi birçok beyler yutmam var

— Hazır ol vaktine sen Kozanoğlu
Yiğit çekip sana karşı durmam var
Kılıcım yalçağım zağlarım sana
Kanın Adana'ya senin dökmem var

— Ulan **Çapanoğlu** belle bu günü
Gör **Kozan** meydanında cengi düğünü
Evvelki belleme bugünkü günü
Pençeyle temelin senin sökmem var

— Ben **Çapanoğlu**'yum burada durdum
Dört köşeyi birden tertibe koydum
Şimdi bu toprakta seni yitirdim
Dört çevreyi birden nizam itmem var

— Ulan **Çapanoğlu** sen gel karşıma
Eğer harp istersen gel düş peşime
Seni uğradırım azı dişime
Senin gibi birkaç beyler yutmam var

— Yaşa **Çapanoğlu** sen binler yaşa
Şimdi sen bakarsın yatan ileşe
Yidiririm etin kuzguna kuşa
Ciğerini kuluncundan çekmem var

— **Kozanoğlu** der ki, ya bana n'oldu
Kırıldı askerim daha ne kaldı
Osmanlı emriyle bir ferman geldi
Dayanamam arkam dönüp kaçmam var

— **Kılıcoğlu** der ki başa hal geldi
Kozan'a bu yılın bir taun geldi
Yüreğe mızrağın geldi
Ölenlere bu yıl çok ağlamam var

(*) Ali Rıza **Kozanoğlu-Çapanoğlu**, Halkbilgisi Haberleri, sayı 55/936

TARİH-İ İBN-İ Ç A P A N (Çapanoğlu Destanı)

Bârekallah **Çapanoğlu Mir Seyyid Mustafa**
İptidadır ceng-i evvel gör nice etti gazâ

Avn-i Hakla **Copur Abbas** gibi nâmdâr düşmanın
Gendisin ahzeyleyüb ceyşin kırıb sertâ vü pâ

Böyle bir cenk olmamıştır devr-i **Âdem**'den beri
Bu hususta nice nâmdâr üstüne dikti cüdâ

Atasının üstüne dahi tefavvuk eyledi
Zira kim ayrıksı oldu dediler işbu gazâ

Hikmet-i Bâri ile ansız böyle bir cenk oldu kim
Anadol ehli serâpâ korkudan buldu rehâ

Birikibin kapusuz gökler gibi gürler iken
İçlerinden katlolundu ahzolup **ser-eşkıyâ**

Anadolu'da olan cümle sigar ile kibar
Pâdişâh-ı zülvekare ettiler hayır duâ

Bundan âlâ pâdişâh-ı âleme hizmetmolur
Anadolu ehli cümle buldu düşmandan rehâ

Hak Teâlâ tûl-ü ömriyle muammer eylesün
Şüphe yoktur rehber oldu ana Hızır, evliyâ

Bir kula Bâri Teâlâ yürü kulum deyicek
Dayanur mu sad hezaran böyle **ceyş-i eşkıyâ**

Bahusus bu cenkte Mîrim sadhezar zer sarfedüb
Olamaz tay hâtemi tay ana ihsandan yana

İşbu ceng-i vâhidün ke elf kabîlinden olub
Mümkün olsa merdolan öz canını eyler fedâ

İşte târîh-i selef var ise görmüş söylesin
Böyle ayrıksı cengi böyle bir şîr-i Hudâ

Bu meseldir kim ki arslandan doğan arslan olur
Gör niçe atasını rahmetle andırırdı şehâ

Pâdişah-ıâleme dahi bu dem lâyık olan
Atası mansıbını verüb deye sad merhaba

Görülünce padişahtan böyle bir lütf u kerem
Uğruna her bir kulu öz câmnı eyler fedâ

Bu hakîr de gûş edüb Mîrin bu merdâniyetin
Dedim ol demde yapam bir târih-i ibretnümâ

Derleyen Eşref Ertekin; ÇORUMLU der, (Çorum Halkevi yay.) sayı 60, 1946

ELBEYLİOĞLU'NDAN ÜÇ TÜRKÜ

— I —

Karacaviran'ı hup bilirdim ezelden
Sevindi'yi geçemedim güzelden
Osman Ağa da başkaldırmış **Tüzel**'den
Gidiyom ben sevdiğim kal melul melul.

Hümeyli'nin horozları bağnamaz
Dahne arap olmuş dilim anlamaz
Halep argında turnam eğlenmez
Gidiyom sevdiğim kal melul melul.

Gediğe varınca yol oldu yarı
Sazgın'ın güzeli sallandı beri
Nafakpınarı da konalga yeri
Gidiyom sevdiğim kal melul melul.

Antep'ten çıkınca yolum alıcıya
Selâm verdim budamcıya belciye
Küçükaraptar'dan Kirlialıcı'ya
Gidiyom sevdiğim kal melul melul.

Baran baran Sam Göcge bağları
Ölen ölmüş Elbeyli mi sağları
Başı boram boram Devrent dağları
Gidiyom sevdiğim kal melul melul. (*)

(I) Alil Rıza Yalman **Gaziantep Halk Şairleri'nden Elbeylioğlu,** Halk Bilgisi Haberleri, sayı: 89-90/1939

(*) Ozan İstanbul'a sürgüne götürülürken geçtiği yerleri anlatıyor.

— II—

Yirmi yıl gurbette eğlendim kaldım
Gördüm pazarlığın libaslar aldım
Çok şükür Mevlâ'ya dammma geldim
Telliturna'm (1) Elbeyli'yi bilmiyo.

Ben gittimdi sen yurdumda doğmuşsun
Evime mülküme sahap olmuşsun
Sana kurban olam yiğit olmuşsun
Telliturna'm babasını bilmiyo.

Beri gel beri gel yüzün göreyim
Bastığın yerlere yüzüm süreyim
Sırma bıyığına kurban olayım
Telliturna'm Elbeyli'yi bilmiyo.

Gündeşli kız (2) melul melul bakıyo
Hasretiniz ciğerlerim yakıyo
Telliturna'm bana kama çekiyo
Telliturna'm Elbeyli'yi bilmiyo.

Söylüyom söylüyom beni bilmiyo
Hasret cevabımdan hisse almıyo
Hele bu güççük idi, şu da bilmiyo
Elbeyli'yi kardaşı da bilmiyo (**)

(II) A. Rıza Yalman **Elbeylioğlu,** Halk Bilgisi Haberleri, sayı: 89-90/939

(**) Elbeylioğlu'nun, 20 yıl sonra evine dönerek ailesine, delikanlı oğluna ve kardeşine kendini tanıtmasını anlatıyor.

1 — **Telliturna** Oğlunun adı.

2 — **Gündeşli** Elbeylioğlu'nun karısının adı. Elbeylioğlu daha üç günlük evliyken İstanbul'a götürülmüştür.

— III —

Padişahtan emir geldi neyleyim?
Oturup da dertli dertli söyleyim
Taze gelin kime emanet edeyim?
Ben gidiyom kömür gözlüm kal kalan.

Gider oldum, el başıma derildi
Gitme diye yar boynuma sarıldı
Bize kısmet yad eller verildi
Ağlama sevdiğim ben gider oldum.

Gene gönül kuşu kalktı havaya
Kırıldı kanadım, düştüm ovaya
Derdimi yüklettim üç beş deveye
Acep hangi yana gider yolumuz?

Gene gönül kuşu kalktı havada döner
Aşkın ateşiyle ciğerim yanar
Gözlerin sevdiğim eskisin sanar
Emir haktan, ayrı düştü yolumuz.

Yağmur yağar ışılaşır saylağa
Eli göçmüş mozulaşır daylağa
Taze gelin koç yiğidin yaylağa
Ben gidiyom kömür gözlüm kal kalan.

Yosun tutmuş pınarları akmıyor
Mor menekşe dize çıkmış kokmuyor
Elin kızı hiç yüzüme bakmıyor
Ben gidiyom kömür gözlüm kal kalan.

(III) Veysel Arseven **Avşar ve Türkmen İllerinde Üç Türkü**, TFA, sayı: 52/1953

T ü r k ü l e r i n Ö y k ü s ü

ELBEYLİOĞLU, Antep ili sınırları içinde Barak Türkmen beylerindendir. O zaman Elbeylioğlu'nun reisi bulunduğu İlikli aşireti, Maraş'la ilgilidir. Halk konar-göçer durumdadır. Bu yüzden kışın Suriye sınırlarına doğru çekilir, yazın Maraş ve Binboğa dağlarında yaylarlarmış. Maraş'ta oturan Alikadıoğulları'yla da yakınlıkları vardır. Alikadıoğlu Maraş'ta oturur. Aynalız gölü çevresinde de çiftliği vardır. Evinin yarısı çiftlikte, yarısı Maraş'tadır. Zenginliğinden ötürü Hükümet katında oldukça söz sahibidir.

Bir ara, Elbeylioğlu ile Alikadıoğlu arasında bir çıkar çatışması olur, araları açılır. Ali Kadıoğlu, Maraş Valisi Kör Ömer Paşa'ya Elbeylioğlu'nu iyiden iyiye gammazlar. «Şaki, gaddar, yolkesen, adam öldüren bir canidir, bunun hesabı görülmelidir» der. Kör Ömer Paşa da, aldığı rüşvetler sonucu Elbeylioğlu'nu büyük suçlamalarla Saraya şikayet eder. Padişahtan gelen fermanda, «Elbeyli denen şakinin derdest yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi» emredilir.

Bunun üzerine zabtiye çıkarılır. Elbeylioğlu, Alikadıoğlu'nun bir fırıldak çevirdiğini sezer ama, işin bu kadar ilerlediğini bilmez. Birkaç arkadaşıyla birlikte, sazını da alarak Kör Ömer Paşa'nın huzuruna çıkar. Bakar ki Alikadıoğlu Valinin yanındadır. Durumu anlar...

Elbeylioğlu, daha üç günlük evlidir. Ama kendisini dinleyen, anlayan yoktur, Vali, Padişah fermanını kendisine iletir ve zabtiyeler eşliğinde İstanbul'a yollar. Elbeylioğlu ve arkadaşları, İstanbul'da sorgusuz sualsiz zindana atılırlar. Bu zındandan hayatı, bir anlatmaya göre 7 yıl, türkudeki anlatmaya göreyse 20 yıl sürer. Aradan o kadar zaman geçmiştir ki, memleketine geri döndüğünde en yakınları bile kendisini tanıyamazlar...

BOZ BEY TÜRKÜSÜ

Boz Beye de ferman geldi
Dost ağladı, düşman güldü
Hane halkı mahzun kaldı
Melûl da olsun ağlarım, melûl of felek
Kıratımın adı **Benli**
Toprağı kavrar üzengi
Yok **Âl-i Osman**'da dengi
Kıratı da istemiş, ha babam **Vezir**
Kırata meydan bulunmaz
Düşman yüze güler bilinmez
Yararlı kardeş bulunmaz
Gönlüme bir karar aldıramadım, ah gönül
Yaşa kıratım bin yaşa
Yaptıram sana altın kaşa
Çakırköylü Rıza Paşa
Ondan da bana imdat olmadı, ah gönül
Kıratın kuyruğu düğüm
Sineme açtılar döğün
Ayrılık günler bugün
Kıratı da istemiş, ha babam **Vezir**
Kıratım yemini yemez
Sırrını meydana vermez
Koçyiğitsiz kavga olmaz
Yaylım ateşine yanan, ağlasın ah gönül
Ne olduysa Allah'dan oldu
Düşmanlar avluya doldu
Dâvâmız mahşere kaldı
Mahşerde sürelim dâvâmızı, of felek
Ayağımla kendim geldim
Boynuma attım kemendim
Çarhacı Paşa efendim
Ondan da bana imdat olmadı, of felek (1)

K a y n a k l a r

1 — Süleyman Gönçer Boz **Bey ve Türküsü**; Taşpınar, sayı 102-103/1943

T ü r k ü n ü n Ö y k ü s ü

17'nci yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sanılan Boz Bey, Afyon yöresindeki anlatışa göre, yiğitliği sayesinde yükselen bir Sapihi'dir. Zamanın Veziri, gözüne kestirdiği Boz Bey'in kıratını elinden almak istiyor. Ancak, kıratını gözü gibi seven Boz Bey, vermek istemiyor ve bu yüzden Vezir'le arası açılıyor. Vezir nüfuzunu kullanarak Boz Bey'i tutuklatıp atını almak istiyor. Boz Bey'i yakalatıp Karahisar kalesinde zindana attırıyor. Ne var ki kırat, bir türlü Vezirin adamlarına yakalanmıyor. Boz Bey ise, Kale Muhafızının göz yummasıyla kaçıyor ve atıyla buluşup, Vezirle adamlarına meydan okumaya başlıyor. Boz Bey'in Vezirle

arası iyice açılmıştır. Vezir, bunun üzerine Boz Bey'in, isyan eden Yeğen Osman Paşa ile birleşerek devlete kafa tuttuğunu Saraya ihbar eder. Saray'dan Boz Bey ya da Bozoğlan hakkında idam fermanı çıkarttırılır ve evi basılır. Boz Bey'i yakalayamazlar, ancak annesine büyük baskı yaparlar. Annesinin durumuna dayanamayan Boz Bey, çaresiz teslim olur ve idam edilir.

Halkın anlattıkları, türküyle genellikle çakışıyor. Türküde, ayrıca Boz Bey'in güvendiği Rıza Paşa ve Çarhacı Paşa'nın da kendisini kurtaramadıkları ya da yardımcı olmadıkları anlaşılıyor.

Şer'iye Sicillerinde rastlanan Anadolu Beylerbeyinin bir buyruğunda, Boz Bey (Bozoğlan)ın şikayet edildiği açıkça anlaşılıyor

«...Şeriatmeap Karahisar Kadısı Efendi zide fazluhu ihna ve ilâm olunur ki, hâlâ **Karahisar Beyi** olan **Bozoğlan** isyan ve tuğyan üzere olan **Yeğen Osman Paşa** itbaından (tebasından) olmağla, haklarından gelinmek babında fetva-yı şerif sadır olmağın ol tarafta mütesellimi firar idüp vilâyet hâli olduğu istimaımız olmağla (haber aldığımızdan)...»

Özetle, Karahisar Beyi (Mutasarrıfı) Boz Bey'in, isyancılarla işbirliği yaptığı iddiasıyla idam edildiği anlaşılıyor.

Yaklaşık 300 yıllık bir olayı yansıtmasına karşın, türkünün yitip gitmemesi ve canlılığını koruması, olayın etkileyiciliğinden ve yaygınlığından olsa gerek.

ULAŞLIOĞLU'NUN MEKTUP-TÜRKÜSÜ

Şol bana derler ki **Ulaşlıoğlu**
Nice aksi yerde benim depmem var
Hasmım **Sarı Ali** bildin mi beni
Adam arslanıyım beyler yutmam var

Adana'yı çevre alır otur(u)rum
Toplar aşireti bura getir(i)rim
Bir narada seni burdan yitir(i)rim
Bir gümanım arkanızdan gitmem var

Toplama askernen sizin zorunuz
Telef edin elde olan malınız
Yalnız sana değil birden hepiniz
Balta alup hepinizi sökmem var

Sen **Vali Paşa**'sın değiş bu yurdu
Mevlâm sana verdi belâyı derdi
Üstüne sürerim taburnan ordu
Süleyman'ın devi gibi yutmam var

Hacı Bey'im der ki bildin mi beni
Ayâlnan uşaknan yakarım seni
Nasıl kurtarırsın o tatlı canı
Ezrailem boğazından dutmam var

Kaynak: Ferruh Arsuner **Gaziantep Folkloru**, 1962, s. 130

Türkünün Öyküsü Ulaşlıoğlu Hacı Bey, Adana'nın nüfuzlu beylerindendir. Döneminde, Daldaban Paşa Adana Valisidir. Dalbadan Paşa son derece gaddar ve zalim bir adamdır. İşi gücü yolsuzluk ve halka eziyettir. Nitekim çalışmanın inceleme bölümünde yer alan Antep'teki bir halk ayaklanmasında hayatını kaybetmiştir.

Ulaşlıoğlu, halka eziyet etmemesi ve yolsuzluk yapmaması için kendisini bu mektup-türküyle uyarıyor. Daldaban Paşa, kendisine diş geçiremeyince uzlaşma yoluna gidiyor. Fakat Ulaşlıoğlu buna yanaşmayarak, kendisini halkın gözünden iyice düşürüyor.

Öyküsü Bilinmeyen Birkaç Derebey Türküsü

HÜSAMOĞLU TÜRKÜSÜ

Hüsamoğlu derlermiş de **Yörük** azgını
Üç tuğlu paşaya da vermiş bozgunu
Ya başa devlet, ya leşe kuzgunu
Kanı büğlüm büğlüm akar dorunun

TAHİROĞLU TÜRKÜSÜ

On iki yaşımda da binerdim taya
Minnet etmezdim ağaya beye
Bizi yaman bildirmişler devlete
Adım **Tahiroğlu** da duydun mu Vezir

Adım **Tahiroğlu** derler sarp da yolum var
Ağır meclislerde tatlı dilim var
Benim şu memleketlere yüzbin kanım var
Adım **Tahiroğlu** da duydun mu Vezir

KANTAROĞLU TÜRKÜSÜ

Kırata döktüreyim gümüşten başlık
Sofranın başında oldu bir piçlik
Alile avlanması aman ne güçtür
Alile avlandım der **Kantaroğlu**

Kıratım tavlada eşinir
Kolları bağlı kardeşlerim düşünür
Kanlı kanlı ölülerimiz taşınır
Alile avlandım der **Kantaroğlu**

YAŞAR BEY TÜRKÜSÜ

Yiğit olan attan düşer adlanır
Yiğit olan yiğidin yaresine katlanır
Bir yiğit bir yiğidin gölgesinde saklanır
Muhanetin doldası olmaz dalı olmaz

BEKİR AĞA TÜRKÜSÜ

Haberim olaydı da çıkaydım **Çumra**'nın **Kaş**'a (*)
Çekeydim askerim bir baştan başa
Dayanaydın sen de **Çarhacı Paşa**
Girmesin **Konya**'ma der **Bekir Ağa**

Atın şişhaneyi (**) bire dumanı kesme
Buna kavga derler incinip küsme
Hani **Yörükoğlu** bire koç **Çakal Osman**
Girmesin **Konya**'ma der **Bekir Ağa**

Yavşanın (***) içinde bire kuruldu cenge
Çok yiğitler kendin verdi mehenge
Dayan **Kavranoğlu** sen de bu denge
Girmesin **Konya**'ma der **Bekir Ağa**

Binseydim kıratımın üstüne
Alsaydım boz kargıyı destime
Gelemezdi beşyüz atlı üstüme
Eşin kırat eşin kavga günüdür

Gün doğar da koç yiğidin kaşına
Yalım çıkar kayaların başına (****)
Dayanamaz hiç kimse ateşime
Eşin kırat eşin kavga günüdür

(*) Konya'da bir bölge
(**) Şişhane Bir tüfek çeşidi
(***) Yavşan Kokulu bir ot
(****) Yalım Silahtan çıkan alev. ateş

TÜRKÜ

Babınadır deli gönül babına
Koç yiğitler sığmaz olmuş kabına
Sarı çamın boz ardıcın dibine
Silah çatıp yatmamıza ne kaldı

Yiğitler ata biner döne döne cenk eder
Kötüler de attan düşer kan olur
Yiğit duldasında kötü saklanır
Kötülerin duldası olmaz dalı olmaz

Sana derim sana hey **Osman Paşa**
Kılıcına karşı duran merdolur
Şahin de küçük asla vermez avını
Ta ezelden kurd eniği kurd olur

Sonsöz Yerine Bir Ek FOLKLOR VE SANAT (*)

Demirtaş Ceyhun, Yazko Edebiyat'ın Eylül-983 sayısında tartışma gündemine yeni bir konu getiriyor «Folklor, sanata düşman mı?»

Aslında yeni de sayılmaz. Kendisi de söylüyor. İlk kez Cemal Süreya tarafından 1956 yılında, yani 2. Yeni şiir akımının başladığı yıllarda gündeme getiriliyor. Ceyhun, müzikçi Ercüment Berker'le yapılmış bir konuşmayı da kimi görüşlerine dayanak yapıyor.

Demirtaş Ceyhun, bana göre, kimi doğru kimi yanlış birçok tezle ortaya çıkıyor. Ayrı ayrı inceleme konusu olabilecek birçok değişik tezi biraraya getirdiği için, aslında konu dağılıyor, fakat sonuçta yeniden sorun folklor üzerinde yoğunlaşıyor ve «folklora savaş açılması gereği» vurgulanıyor.

Öncelikle, savaş açılması öngörülen folklor (halkbilim) nedir, hangi alanları inceler, bunu vurgulamak gerekiyor.

Bilindiği gibi kaynaklarda şöyle tanımlanıyor folklor «Bir ülkede yaşayan halkın gelenek ve göreneklerini, inanmalarını, töre ve törenlerini, müziğini, oyun ve danslarını, el sanatlarını, türkü, masal gibi edebiyat ürünlerini, araç-gereçlerini, kısaca **kültür ve edebiyat yaratmalarını** inceleyen bir bilim»dir. (Bkz. P.N. Boratav, S.V Örnek, A. Özkırımlı...)

Özetle, Türkçedeki tam karşılığı olan «halkbilim» sözünden de anlaşılacağı gibi, folklorun konusu ve ilgi alanı tüm yönleriyle halktır. Başka bir deyişle bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününü kapsayan bir bilim... Bütün kollarıyla halk edebiyatından başlayarak, halk oyunlarına (danslarına), halk müziğine, halk tiyatrosuna ve halkın maddi yaşamının tüm yönlerine kadar yayılan bir bilim dalı...

Gördüğümüz kadarıyla Ceyhun, «folklor»la, daha çok «halk edebiyatı» ve «halk müziği»ni amaçlıyor; eleştirilerini de bu alanlara yöneltiyor.

×××

Bilindiği gibi Türkiye'de ilk bilimsel halkbilim (folklor) çalışmaları 19'uncu yüzyılda başlıyor ve yabancılar tarafından yapılıyor. Bu konuda, akla gelen ilk isimlerden biri Macar İgnaz Kunoş. Bunu, bir bölümü Türkiye'de, bir bölümü Türkiye dışındaki Türkler arasında yapılmış çalışmalar izliyor.

(*) **«Folklor Sanata Düşman Mı?»** tartışmasına yanıt **Folklor Neden 'Sanata Düşman' Olsun?**, Yazko Edebiyat. Kasım-1983

Türkiye'de bilimsel yöntemlerle ilk halkbilim (folklor) araştırma ve derlemelerini yapan Kunoş, 1886'dan başlayarak bunları yayımlıyor. Daha sonra başka yabancı uzmanlar bunu izliyorlar.

Genelde folklor, özelde halk edebiyatı araştırmalarının sistemli biçimde yapılmasının -yoksa daha XI. yüzyılın Divanü Lügati't-Türk'ü de temelde bir folklor çalışmasıdır- burjuva devrimleri, milliyetçilik akımları ve ulusal kurtuluş hareketleriyle paralellik gösterdiği bir gerçektir. Geri kalmış öteki toplum dillerinde olduğu gibi Türkoloji çalışmalarının da aynı dönemde yabancı uzmanlarca yapıldığı da biliniyor.

Türkiye'de, 20'nci yüzyıl başlarında bu işin yerli edebiyatçılarca «milli edebiyat» akımı çerçevesinde ele alındığını gözlüyoruz. Cumhuriyetten sonra bu çalışmalar sistemleştirilmeye, kurumlaştırılmaya çalışılıyor. Nitekim 1927 yılında «Türk Halk Bilgisi Derneği» kuruluyor ve bu dernek 1928 yılından başlayarak «Halk Bilgisi Mecmuası»nı çıkarıyor. (Bunu daha sonra Halk Bilgisi Haberleri, Folklor Postası ve Halkevi dergileriyle, değişik yörelerden başka folklor dergileri izleyecektir).

1926 yılında İstanbul Konservatuvarı'nın işbirliğiyle başlatılan türkü derlemeleri, bu alanda atılmış ilk önemli adımdır. 1930'lu yıllarda bu çalışmalara Ankara Konservatuvarı da katılır. (1937'den başlayarak)

1932'de kurulmaya başlanan Halkevleri aracılığıyla çalışmalar daha da yaygınlaştırılır. 1936'da Ankara Halkevi'nin çağrısıyla Türkiye'ye gelip derlemeler yapan Bela Bartok'un çalışmaları, bu alandaki önemli ve ciddi çalışmalar arasında sayılır. Bunlara, Muzaffer Sarısözen gibi bazı sanatçıların Ankara Radyosu-Ankara Konservatuvarı işbirliğiyle sürdürdükleri çalışmaları da eklemeliyiz.

İgnaz Kunoş ve öteki yabancı «şarkıyyatçı»ların 19. yüzyılda başlattıkları çalışmaları bir yana bırakırsak, Rıza Tevfik, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü'nün folklorla ilgisi daha çok teorik plandadır. Konservatuvar, Radyo ve Halkevi çevreleri ise uygulayıcı ve yürütücü (icracı) dır. Kuşkusuz bunların konuya eğilmeleri ve özellikle -başlangıçta- Gökalp'ın önermeleri, oluşturulan yeni «resmi ideoloji» ile doğrudan ilgilidir.

Bu noktada, genelde şöyle bir politika izlenmiştir Yeni yönetime kitle tabanı hazırlamak ve yeni ideolojiyi benimsetmek için Osmanlı'yı tümden mahkum etme. (Belki yönetim kendi açısından haklıydı da..)

Bu politika bazı yönleriyle olumlu, bazı yönleriyle de olumsuz sonuçlar vermiştir.

Sözgelimi Halkevi dergileri tarandığında; Mühimme Defterleri ve Şer'iyye Sicilleri'nden gidilerek, Osmanlı toplum düzeninin çarpıklıkları, çelişkileri ve haksızlıkları sergilenmeye çalışılmıştır. (Osmanlı dönemindeki halk hareketleri, mezhep sürtüşmeleri, toplum olayları, vergiler, köle ticareti ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler en çok işlenen konular arasındadır.)

Toplumsal olaylar yansıtılırken, olaylara sınıfsal açıdan değil, Türk -gayrı Türk ikilemiyle bakılmıştır. Bu bakış açısına göre, Osmanlı döneminde ezilenler yalnızca Türkler, ezenlerse Türk olmayanlardır. Padişah ve yandaşlarına gelince, onların kanlarında bozulma olmuştur... Hüseyin Hüsamettin'den (bkz. Amasya Tarihi) başlayarak, aynı bakış açısı hemen tüm Cumhuriyet tarihçilerine egemen olmuştur. (F. Köprülü, bu konuda bazı yönleriyle ötekilerden ayrılır. Yakın dönemde daha sağlıklı çalışmaların yapıldığına tanık oluyoruz).

Yeni yönetimin yönlendirdiği bu politika, romantik ve popülist düzeyde köycülük akımlarına da yolaçıyor. «Milliyetçi» ve «popülist» olan bu politika, giderek yeni yönetimi «Güneş-Dil Teorisi» gibi gülünç noktalara kadar götürmüştür.

Özetle belirlemeye çalıştığımız bu çerçevede oluşturulan resmi ideolojinin birçok yönünü rahatlıkla eleştirebilir ve mahkum edebiliriz.

Yalnız, bu noktada Demirtaş Ceyhun'un tezine gelip, tartışmak istiyorum.

×××

Cumhuriyet yönetiminin, o güne kadar ihmal edilmiş, horlanmış halk sanat ürünlerini gün ışığına çıkarması, — kendisi neyi amaçlarsa amaçlasın — önemli bir adımdır.

Konuya folklor ya da daha dar anlamda halk sanat ürünleri açısından bakarsak, açıktır ki tavrımız, «halk n'eylerse güzel eyler» tavrı değildir. Bu popülistçe bir tavır olur ve elbette ki yanlıştır. Fakat «resmi ideoloji»ye karşı çıkıyoruz diye, atılan olumlu adımlara da karşı çıkılamaz.

Öncelikle unutulmaması gereken nokta şudur Bu ürünler, yüzlerce yıllık geçmişi olan halk kültür ve sanat ürünleridir. Sınıflı toplumlarda kültürün, kaçınılmaz olarak hem tutucu, hem ilerici ögeleri içerdiği bilinen bir gerçektir. Böyle toplumlarda ağır basan, kültüre damgasını vuran elbette hâkim sınıfların kültürüdür. Ama öte yandan **ezilen sınıfların yaşama şartlarından doğan, sınıf mücadelesinden kaynaklanan, ezilenlerin özlemlerini, çıkarlarını, dünya görüşlerini dile getiren bir kültür de içten içe oluşur ve ürünlerini verir. Tarih boyunca insanlığın sömürüye, zulme başkaldırısını dile getiren, insanca dayanışmayı, yardımlaşmayı, sevgiyi içeren bir kültür de daima görülmüştür ve görülecektir.**

«İnsanoğlunun yüzyıllar boyu kültür ve sanat alanında verdiği ürünler ve getirdiği yenilikler arasında, çağımızda da değerini, ilerici niteliğini koruyan çok şey vardır. Yeni toplumun kuruluşunda, yeni kültürün yaratılışında elbette bu ileri unsurlara sahip çıkılacak ve gereği gibi değerlendirilecektir.» (Bkz. TÖB-DER; Emperyalizm, Ulusal Bağımsızlık ve Kültür, 1977)

Demek ki sorun, ister «avam»ın ister «havas»ın olsun, kültür birikimini tümden kobullenmek ya da hiçlemek değil; ciddi bir ayıklama yaparak bu kültür birikimlerinden yararlanmaktır.

Sözgelimi bir Köroğlu, bir Bedreddin, bir Pir Sultan Abdal, demokratik ve toplumcu kültür açısından günümüzde de değer taşırlar. Ama bu değer «Köroğlu'nun yolkesici, Bedreddin'le Pir Sultan'ın mistik yanları» değil, onların zulme, sömürüye başkaldırışlarıdır.

Halk, «erdemli başkaldırı geleneği»ne dayanarak, 16'ncı yüzyılın «eşkıya-şair» Köroğlu'sundan koskoca bir «destan» yaratmıştır. Halk Pir Sultan'a da sahip çıkmış ve bir «Pir Sultan geleneği» oluşturmuştur. Bugün bizi ilgilendiren tümüyle Pir Sultan değil, onun haksızlıklara zulme başkaldıran eylemci yönüdür.

Sorunu böyle algılamayıp, «savaş açmak» ise kanımızca temelden yanlıştır.

×××

Bu konular şimdi değil, 1957 yılında da değil, 1930'lu yıllarda tartışma gündemine gelmiş. Sözgelimi Abdülbaki Gölpınarlı (Divan Edebiyatı Beyanındadır) ve Hasan Ali Yücel (Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış) -D. Ceyhun'un tersine- Divan Edebiyatını çeşitli yönlerden mahkum edip, Halk Edebiyatının önemini abartırken; toplumcu sanatçı Sabahattin Ali daha nesnel bir yaklaşımda bulunuyordu. 1936 ve 1938 yıllarında kendisiyle yapılan iki konuşmada, iki edebiyatı şöyle değerlendiriyordu

«İslamiyetten evvelki Türk edebiyatı, Divan edebiyatı, Tekke ve Halk edebiyatları, Tanzimat edebiyatı, Edebiyat-ı Cedide, Fecr-i Ati, Genç Kalemler vs., bugün başlaması icabeden yarının edebiyatına bilâ vasıta bağlanabilecek birer edebî devir olmak vasıflarından mahrumdurlar.

Bu devirler daha ziyade edebiyat tarihçilerini, mütebahhirleri (bu konuda uzmanlaşanları) meşgul edecek ve **istikbâlin sanatçılarına asıl bu ellerden geçtikten sonra işe yarar bir şekilde vasıl olacaktır.**

Her biri, zaman zaman, muayyen bir sınıfın, bir zümrenin, bir sitenin, yeni beliren bir hayat ve dünyayı görüş şeklinin, basit bir hayranlığın, derin bir iç dünyasının, hülâsa maddi ve manevi birçok hadise ve tesirlerin birer muhassalası, birer ifadesi olan bu edebi devirler ve kollar. teker teker, bir milletin edebiyatı vasfına hak kazanacak şartlardan mahrumdurlar. Sanatkârlık tarafı kuvvetli olanların iç cevheri basit ve mahdut; iç dünyası bütün bir kitleyi kavrayacak kadar geniş olanlarının ise sanat tarafı iptidai ve bozuktur. **Bunlardan bir veya birkaç tanesinin doğrudan doğruya bir edebiyata analık etmesi şöyle dursun, yukarda zikrettiğim mutavassıt ellerden geçmedikten sonra bir sanatkâra kaba materyal olarak hizmet etmesi bile imkânsızdır.»**

«Halk ve Divan edebiyatlarımızdan bugün yararlanma olanağı var mı?» yolundaki bir soruya da şu karşılığı veriyor

«Sanat olmuş ve olacak her şeyden faydalanılır. Divan edebiyatı gibi kitle ile arasındaki köprüleri yıkmış zümre edebiyatları ancak içti-

mai tetkik mevzuu olurlar ve şair bunları ibaretle gözden geçirir. Halk edebiyatı ise halka varabilmek yollarını işaret edeceği için daha istifadelidir. Fakat bunu da olduğu gibi almak yanlıştır. Halk edebiyatının geri tarafları çoktur. Mahsullerinin ekserisi din ve tasavvuf karanlığının, derebeylik zihniyetinin tesirleri ile dopdoludur. Bu materyali kullanacak olanlar, ayıklamasını bilen insanlar olmalıdır.» (Bkz. Mehmet Bayrak Sabahattin Ali'nin Edebiyat Üstüne Düşünceleri ve Sanat Anlayışı; Militan, Şubat-1976)

Şunu belirtmeliyim ki, günümüzde çok daha bilimsel düzlemde sürdürülmesi gereken bu tartışma, kanımca daha sağlıksız bir çizgide sürdürülüyor.

Hepsinden önce, sorunun ele alınış biçiminin yanlış olduğunu sanıyorum. Sorun, «geçmişi değerlendirme ve gelenekten yararlanma» biçiminde getirilse ve hangi sınıfların hangi ürünlerinden ne ölçüde ve nasıl yararlanılır, biçiminde getirilseydi, daha olumlu bir sonuç alınabilirdi sanırım.

×××

Demirtaş Ceyhun'un yazısında takıldığım, yanlış anlamalara yolaçan kimi noktalara da değinmek istiyorum

I — Cumhuriyetin ilk yıllarında «Beş Haceciler» ve «Yedi Meşaleciler» gibi şairlerin. halk şiirinin biçim ve anlatım özelliklerini esas alarak şiirler yazdıkları doğrudur. Fakat bu, güçlü bir akım halini alamamıştır. Aynı dönemde aruz tekniğiyle yazanlar olduğu gibi (Yahya Kemal vb.), Nazım Hikmet'in öncülük ettiği toplumcu şairler serbest vezni yeğlemişlerdir.

Ayrıca, hece ölçüsüyle yazıp oldukça güzel ürünler verenler de olmuştur. (M. Akif, N. Fazıl, K. Kamu, F. Nafiz ve daha sonra Sabahattin Ali sayılabilir). Demek ki bu, sanatçının sanatsal yetkinliğine bağlı bir olaydır.

II — Aşık Veysel ve Aşık İhsanî halk şiiri geleneğinin doğal temsilcileri, Behçet Kemal ise yapay bir «devamcı»dır.

Bunlar arasındaki fark ise, değişik dünya görüşlerindeki sanatçıların tümü arasındaki fark gibidir. Ayrıca kimi kollanmış, kimi ezilmiştir.

Toplumcu halk şiiri geleneği günümüzde de yaşadığına göre, bunun günümüzdeki temsilcilerinden biri olan Aşık İhsani'nin de öteki toplumcu ozanlar yanında benimsenmesinde yadırganacak bir şey göremiyorum.

III — 1955'te boy veren 2. Yeni Şiirinin ne amaçla ve hangi biçim özellikleriyle ortaya çıktığı bilinen bir şey. (Bkz. Asım Bezirci 2. Yeni Olayı).

2. Yeni. önceki şiirin biçiminden çok içeriğine bir tepkiydi, özellikle toplumcu şiirin...

Toplumcu şiire belirli ölçüde söyleyiş özellikleri kazandıran 2. Yeni Şiirinin, 1970'den sonraki toplumcu şiire içerik yönünden kazandırdığı

bir şey yoktur ve olamaz. İçeriği etkileyen, geçmiş toplumcu şiir geleneği ve ideolojik gelişmedir. Çağdaş toplumcu şiirin damarları 2. Yeni'ye değil; demokratik-toplumcu içerikli halk şiirine, Nazım'lara, Ahmed Arif'lere, Enver Gökçe'lere vb. dayanır. 70'li yılların sonlarında birkaç genç ozanın (Ozan Telli, Yaşar Miraç vb.nin amaçlandığını sanıyorum) şiirlerinde folklorik ögelere yer vermeleri bir öykünme değil, bence bir doğal akıştır. Tıpkı A. Arif, E, Gökçe ve Hasan Hüseyin'de olduğu gibi.

IV — D. Ceyhun'un müzikçi Ercüment Berker'den yola çıkarak müzik konusunda getirdiği yaklaşımlara fazla girmek istemiyorum. Aslında bilgi alanımın da dışına çıkıyor bu konu. Yalnız önemli bulduğum müzikle ilgili başka bir sorun üzerinde durmak istiyorum.

Cumhuriyet döneminde, Radyolarda ve Halkevleri gibi yerlerde icra edildiği için müziğin kurumlaştırılması ve yönlendirilmesi daha kolay olmuştur. Fakat sanatın öteki dalları bu ölçüde yönlendirilememiştir. Toplumcu sanatçıların başına gelenler de bu yüzdendir.

Demokrat Parti döneminde halk türkülerine bile el atıldığı ve Köroğlu, Dadaloğlu vb. türkülerinin «eşkıya türküleri» oldukları gerekçesiyle Radyolarda okunmalarının yasaklandığı unutulmamalıdır.

Muzaffer Sarısözen'in öncülük ettiği halk müziği alanındaki yanlış bir tutuma da burada değinmek istiyorum. Sözünü ettiğim asıl önemli sorun da bu.

Sarısözen ekibi, Türklerin gerçek çalgısının «kopuz» olmasından yola çıkarak, halk müziğinde yalnız bunun türlerine (divan sazı, bağlama, cura vs.) yer vermiştir. Oysa halk müziği gerçekte yalnız bunlarla mı icra ediliyordu? Sözgelimi tek başına sanat icra eden bir Malatyalı Fahri Kayahan, bir Diyarbakırlı Celal Güzelses sanatlarını neyle icra ediyorlardı; öteki halk kesimleri sadece sazla mı yetiniyorlardı? Kuşkusuz değil. Bugün sazın türlerinden başka, cümbüş. keman, kabak kemane, tar, davul, zurna, tef, zil, kaşık, klarnet, sipsi, mey gibi çalgılar halk müziğine eşlik ediyorsa. bu boşuna değildir. Bence halk müziği gerçek yatağına yeni akıyor. Bu noktaya da, otantik müziğin doğal gerekleri zorladı.

Yoksa birbirinden pek farklı olmayan on dolayında sazın yanyana gelmesiyle yapılan müzik değildi herhalde, halk müziği. İşte bu uygulama, geçmiş dönemde halk müziğinde büyük bir kısırlık, bir tıkızlık, bir sığlık yarattı.

Folklorun bir başka kolu olan halk oyunlarında da yanlış bir politika gözlüyoruz. Bölücülük yaratacağı gerekçesiyle halk oyunları ekiplerinin giyim-kuşamlarına müdahale edildiği gibi, bir aralar Tv'de gösterileri bile sakıncalı bulunmuştu. Çeşitli toplumsal ilişkileri ve iş yaşamını yansıtan, sergileyen halk oyunlarına yer verilmemesi de sansürün bir başka çeşidi...

V — Son olarak D. Ceyhun'un, Cemal Süreya'dan alıntıladığı şu görüşe değineceğim. Şöyle diyor C. Süreyya

«a — Folklorda «hikâye anlatmak» önemlidir.

b — Folklorda kişilik yoktur. Kişiliği öldürmektedir.

c — Folklorda kalıplar egemendir, sözcükler donmuştur.

Şunlar da D. Ceyhun'dan

e — Halk şarkılarında hep (...) köy yaşamı konu edinilmektedir. Genellikle anonimdir ve kişilikten yoksundur.

f — Folklorun önemli özelliklerinden biri de sözlü oluşudur. Bizde de halk müziğinde yazıya geçiş XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılda olmuştur. Bugün halk müziğimizin ustaları diye bildiğimiz ozanların, aşıkların türküleri de, yazılı gelenek bulunmadığından, kulaktan kulağa aktarılarak günümüze gelmiştir. Dolayısıyla özgünlüklerini korudukları kuşkuludur.»

D. Ceyhun, «bugünkü çağdaş şiirimizin güçlü geçmişini Divan şiirinde» bulduğu ve Divan şiirini Halk şiirine yeğlediği için, açıklamalarımı bu perspektifte yapmak istiyorum.

C. Süreyya'nın nitelendirmeleri, -özellikle (b) ve (c) şıkları- folklordan çok (şiir açısından), D. Ceyhun'un bugünkü şiirin kaynağı olarak gördüğü Divan şiiri için geçerlidir.

Çünkü :

a) Çok önemli toplum ve doğa olaylarını bile Divan şiirinde bulmak olanaksızdır. Ortaklık kasılıp kavrulurken bile olup-bitenler hiç ama hiç Divan şairini irgalamamıştır. Sadece bir köprü, bir cami ya da bir çeşme mi yapıldı, Divan şairi ona övgüler düzmüş, tarihler düşürmüştür. Halk kesimlerinde olup-bitenleri bırakın, Sarayın yanıbaşında olup-bitenler bile ilgilendirmemiştir onu. Oysa halkın tarihini yazacak olanlar, Halk şiirinden ve destanından çokça yararlanabilirler. Toplum olaylarına ilişkin destanlarla **«eşkıya türkü ve ağıtları»** bu açıdan önemli kaynaklardır.

b) Divan şiirinde insan ve sanatçı kişiliği yakalamak -mahlas beyti dışında- oldukça zordur. İnce hayallerle bezenmiş kimi beyitler hoşumuza gitse de, Divan şairlerinin tasvir ettiği «güzel» tipi gerçek hayatta yoktur. (Nedim'in ilk kez sarı saçlı bir güzelden söz etmesi, Divan şiirinde olay sayılmaktadır). Oysa Halk şiirinde çizilen insan tipleri daha canlıdır, gerçeğe daha uygundur.

c) Kalıp ve biçimin Divan şiirinde daha da egemen olduğunu sanırım söylemeye bile gerek yok. Sözgelimi ağız, hep açılmış bir gül; dudaklar yakut; çene, Yusuf'un düştüğü derin kuyu; boy, servi; saçlar, karga ve gece; alın, ay; göğüs, İskender'in aynası vs. dir. (Divan şiirinde kalıplar, mazmunlar, semboller için Agâh Sırrı Levend'in aynı adlı kitabına bakılabilir).

C. Süreya'nın görüşleri yeterince açık olmadığı için, daha fazla inceleyemiyoruz. Bunlar, D. Ceyhun'un nitelendirmeleriyle birlikte alınarak, daha boyutlu biçimde eleştirilebilir.

Yalnız şimdilik şu kadarını söylemekle yetineceğim Halk müziğinin yazıya geçişi, sanıldığı gibi XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl değil; Ali Ufki'nin klasik müziği notaya geçirdiği 17'nci yüzyıldır. **«Mecmua-ı Saz u Söz»** bir 17'nci yüzyıl yazmasıdır ve 400 türkü ve şarkı notasıyla verilmiştir.

Halk ozanlarının ve aşıklarının türküleri, şiirleri de, sanıldığı gibi kulaktan kulağa aktarılarak günümüze gelmemiş, 17'nci yüzyıldan bu yana tutulduğunu bildiğimiz yüzlerce hatta binlerce şiir defteri (CÖNK) aracılığıyla gelmiştir. (Sadece Cahit Öztelli'de 300'ün üstünde Cönk bulunduğu biliniyor).

S o n u ç

Tüm bunlardan sonra söyleyeceklerimi şöylece özetlemek ve bağlamak istiyorum;

— Herhangi bir halkın ya da sınıfın sanat ve kültür birikimine tümden karşı çıkmak ya da bu kültür birikimini olduğu gibi kabullenmek açıktır ki yanlış bir tutumdur. İster Halk şiiri, ister Divan şiiri olsun; gerektiğinde içeriğinden, gerektiğinde estetik dokusundan yararlanmak durumundayız.

Halk şiirinin daha çok demokratik-toplumcu ögelerinden, Divan şiirininse estetik dokusundan yararlanılabileceğini düşünüyorum.

Önemli olan tüm bu ürünleri tarihi maddecilik süzgecinden geçirip, günümüz sanat değerleriyle emiştirerek, ortaya çıkacak yeni ürünleri daha güzel bir gelecek için topluma sunmaktır.

Halkın gerçek tarihinin yazılabilmesi, herşeyden önce halkın sözcülüğüne başvurmayı gerektirir. Halkın sözcülüğüne başvurmadan, ne halk olgusu, ne de yarattığı toplumsal olayların gerçek boyutları kavranabilir. Bu nedenle, halkın gerçek tarihini yansıtacak olan; herşeyden önce şiiri, türküsü, ağıtı, öyküsü ve destanıyla onun kendi ürünleridir.

Bu gerçekten yola çıkılarak, halkın tarihine yeniden göz atılıyor ve onun dili, onun teliyle yaşamının en çarpıcı yönü, toplumsal muhalefeti aydınlatılmaya çalışılıyor.

Çalışmanın omurgasını oluşturan «eşkıyalık» ya da daha doğru bir söyleyişle «başkaldırı», doğası gereği isyan, kan, gözyaşı, türkü ve ağıtla içiçedir. Nitelik ve nicelikçe büyük hareketler olmadıkları için kısa vadede başarı kazansalar da, uzun vadede örgütlü güçler karşısında yenik düşmeye mahkûmdurlar. Ancak örgütlü kitle hareketlerine kazanıldıkları zaman kalıcı ve etkili olabilirler.

Bundan ötürü «eşkıya türküleri»nde başkaldırı, hüzün ve acı içiçe geçmiştir. Bunlar bir anlamda «acılı başkaldırı türküleri»dir. Ve toplumun somut olaylarından kaynaklandıkları için halkın toplumsal tarihi açısından büyük önem taşırlar.

Halkın ürünleriyle emiştirilerek, kaynaştırılarak yapılan bu çalışmanın, hem halkımızı daha iyi tanımamıza yardımcı olacağına, hem de halk türkü ve şiirlerindeki demokratik ve toplumcu özü ortaya koyacağına inanıyoruz.

YORUM
YAYINEVİ